Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna

Suoma-Norgga-Ruoŧa-Sámi áššedovdi joavkku álgohápmi
Nammaduvvui skábmamánu 13. b. 2002
Geigejuvvui golggotmánu 26. b. 2005

Sámás:

Rolf Olsen

Mielddus 3: Nils Ole Gaup

Ministariidda geain lea ovddasvástádus sámi áššiin ja sámediggepresideanttaide

Suomas, Norggas ja Ruotas

Áššedovdijoavku mii nammaduvvui vai ráhkada davviriikkalaš sámekonvenšuvnna álgohámi lea gearggahan barggus ja ovdanbidjá dáinna lágiin árvalusas.

Árvalusas lea konvenšuvdnateaksta mii siskkilda 51 artihkkala mat juohkásit čieža kapihttalii. Dat ášši mat gieđahallojuvvojit leat gaskaneaset hui sierraláganat luonddu dáfus ja leat siskkáldasat áššedovdijoavkkus leamaš dárkilis ráđđádallamiid fáddán. Dat oaivilerohusat mat eai oppa hárvege leat boahtán oidnosii leat dagahan ahte konvenšuvnna álgohámi sátnádagat muhtumin sulastahttet sierramielalaš oaiviliid oktiimuddema, dainna lágiin artihkkal 3 Vuoigatvuohta iešmearrideapmái, kapihttal IV Sámiid vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide ja artihkkal 42 Boazodoallu sámi ealáhussan.

Áššedovdijoavku eaktuda ahte konvenšuvnna álgohámi ja áššedovdijoavkku árvalussii gullevaš komeanttaid joatkevaš gieđahallan dáhpáhuvvá dan golmma ráđđehusa ja dan golmma sámedikki gaskasaš ovttasbarggus.

Dannego stáhtaid geatnegasvuođat leat árvaluvvon konvenšuvdnateavstta mielde oppalaš hápmái stuorra sárgosiid dáfus, de áššedovdijoavku lea gávnnahan vejolažžan árvvoštallat konvenšuvdnamearrádusaid ekonomalaš váikkuhusaid.

Áššedovdijoavkku lea ofelaštán dat sávaldat ahte galggašedje ollit oktasaš oaiviliidda maiddái váttes áššiinge. Sierramielalaš oaivilat dahje molssaeaktosátnádagat eai leat oassin dán árvalusas.

Oslo, golggotmánu 27. b. 2005

Carsten Smith
Jođiheaddji

Hans Danelius Matti Niemivuo Ing-Lill Pavall

Martin Scheinin Mattias Åhren

Malin Brännström John Bernhard Henriksen Heikki Hyvärinen

Marcus Laurent Carina Mårtensson Anne Marit Pedersen

Kirsti Strøm Bull

Susann Funderud Skogvang

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaárvalus

1 Konvenšuvdnateavsttat 9
1.1 Sámegiel konvenšuvdnateaksta 9
1.2 Dárogel konvenšuvdnateaksta 27
1.3 Ruotagiel konvenšuvdnateaksta 45
2. Nammadeapmi ja bargomearrádus 63
3. Čoahkkáigeassu 66
3.1 Konvenšuvdnateakstan 66
3.2 Nammadeapmi ja bargomearrádus (mandáhta) 66
3.3 Vuolggabáikkit ja bargovuohki 66
3.4 Dábálaš áššit 67
3.5 Sámiid birra 67
3.6 Riikkaidgaskasaš instrumeanttat 67
3.7 Sámiid sajádat davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas 69
3.8 Mearkkašumit muhtun mearrádusaide 69
3.9 Konvenšuvdnaárvalusa sisdoallu 69
4. Vuolggabáikkit ja bargovuohki 77
5. Dábálaš gažaldagat konvenšuvnna birra 83
5.1 Álgosátni 83
5.2 Vuoigatvuohtakonvenšuvdna vai rápmakonvenšuvdna? 83
5.3 Gaskavuohta Ruošša sámiide 84
5.4 Konvenšuvnna autoritatiiva giella 84
6. Sámiid birra 85
6.1 Álgosátni 85
6.2 Historihkka sámiid birra 2. máilmmesoađi rádjai 85
6.3 Suoma sámit 89
6.3.1 Álgosátni – definišuvdna ja lohku 89
6.3.2 Almmolaš suopmelaš sámepolitihkka 90
6.3.3 Sámediggi 90
6.3.4 Sámiid eará servodatlaš váikkuhangaskaoamit 91
6.3.5 Boazoealáhus 92

6.3.6 Sámiid giellalaš vuoigatvuođat 92
6.3.7 Sámiid vuoigatvuođat eatnamiidda ja čáziide 93
6.4 Norgga sámit 99
6.4.1 Álgosátni - definišuvdna ja lohku 99
6.4.2 Almmolaš norgalaš sámepolitihkka 100
6.4.3 Sámediggi 101
6.4.4 Sámiid giellavuoigatvuođat 103
6.4.5 Ealáhusgeainnut 105
6.4.6 Sámiid vuoigatvuohta luondduriggodagaide 108
6.5 Ruota sámit 110
6.5.1 Álgosátni – definišuvdna ja lohku 110
6.5.2 Almmolaš ruottilaš sámepolitihkka 111
6.5.3 Sámediggi 112
6.5.4 Boazoealáhusáirrasgottit 113
6.5.5 Boazodoallojođiheami vuoigatvuohta 113
6.5.7 Sámiid vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide 116
6.6 Suoma, Norgga ja Ruota sámit – váldoáššiid buohtastahttin 118
6.7 Ruošša sámit 120
6.7.1 Álgosátni 120
6.7.2 Ruošša sámi vuoigatvuođat 120
6.7.3 Sámegiela oahpahus 121
6.7.4 Ealáhussuorggit 122
6.8 Oktasaš sámi orgánat ja davviriikkalaš ovttasbargu 122
7. Riikkaidgaskasaš reaiddut 124
7.1 Ovdasátni 124
7.2 Doabačielggadeapmi – vealahusdoaba 125
7.3 ILO-soahpamuš nr. 169 iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotjoavkkuid birra 125
7.3.1 Álgosátni 125
7.3.2 Konsultengeatnegasvuohta, álgoálbmogiid vuoigatvuohta beassat searvat mearridanproseassaide jna. 126
7.3.3 Árbevierut ja árbevierroriekti 129
7.3.4 Eananvuoigatvuođat 129

7.3.5 Ealáhusdoaimmat 130
7.3.6 Dearvvašvuohta 130
7.3.7 Oktavuođat ja ovttasbargu riikkarájiid rastá 131
7.4 ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra 131
7.4.1 Ovdasátni 131
7.4.2 SP artihkkalat 2, 3 ja 26 – vealahusa vuostái suodjalus 132
7.4.3 SP artihkkal 27 134
7.4.4 Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi gieđahalai Suoma, Norgga ja Ruoŧa raporttaid 139
7.5 ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra 141
7.5.1 Álgosátni 141
7.5.2 ØSK artihkkalat 2 ja 13 - suodjalus vealahusa vuostái 141
7.6 ON konvenšuvdna buotlágan nállevealahemiid heaittiheamis 141
7.6.1 Álgu 141
7.6.2 Nállevealaheami lávdegotti opplaš árvalusat álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra 143
7.6.3 Nállevealaheami lávdegotti dárkomat ja árvalusat sámi eatnamiid ja resursavuoigatvuođaid birra 144
7.7 ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuođaid birra 145
7.7.1 Álgosátni 145
7.7.2 BK artihkkal 2 - suodjalus vealahusa vuostái 145
7.7.3 BK artihkkal 17 (d) 146
7.7.4 BK artihkkal 30 146
7.7.5 Mánáidlávdegotti árvalusat álgoálbmotmánáid vuoigatvuođaid birra 147
7.8 ON konvenšuvdna buotlágan nissonvealahemiid heaittiheamis 148
7.9 UNESCO-konvenšuvdna vealaheami vuostá oahpahusas 149
7.10 Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođaid konvenšuvdna 150
7.11 Eurohpáráđi nationála unnitveahkadagaid suddjejeaddji rápmakonvenšuvdna 152
7.12 Eurohpalaš guovlo- ja unnitlohkogielaid lihttu 154

7.13 Protokolla nr. 3 mii gullá soahpamuššii Suoma ja Ruota searvamis Eurohpalaš Uniovdnii 155
7.14 EU ráđđedirektiiva 2000/43 156
7.15 ON konvenšuvdna biologalaš šláddjiivuođas 157
7.16 Iešmearridanvuoigatvuohta 158
7.16.1 Álgosátni 158
7.16.2 Iešmearridanvuoigatvuohta kollektiiva olmmošvuoigatvuohtan 160
7.17 ON-cealkámuša vuođđohápmi álgoálbmogiid vuoigatvuođain 163
7.17.1 Álgosátni 163
7.17.2 Iešmearridanvuoigatvuohta 165
7.17.3 Eanan- ja resursavuoigatvuođat 167
7.17.4 Kultuvra 168
7.17.5 Oahpahus 169
7.17.6 Dearvvašvuohta 169
8. Sámiid sajádat davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas 171
9. Mearkkašumit muhtun mearrádusaide 174
9.1 Oppalaččat 174
9.2 Konvenšuvnna bajilčála 174
9.3 Ovdasátni 175
9.4 Guhtege mearrádus 176
Mielddus 1: Váldi dahkat álbmogiidgaskasaš soahpamušaid: ruottilaš čoahkkáigeassu álgoálbmogiid birra 273
Mielddus 2: RUOŠŠA SÁMIID RIEVTTÁLAŠ DILLI 277
Mielddus 3: Sámi álbmoga iešmearrideami vuoigatvuohta 289
Mielddus 4: Álgohápmásaš ON-julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođain biddjojuvvon oktii davviriikkaid, ođđa zealándda ja sveicca árvalusain 349

1 Konvenšuvdnateavsttat

1.1 Sámegiel konvenšuvdnateaksta

DAVVIRIIKKAID SÁMEKONVENŠUVDNA

Suoma, Norgga ja Ruota ráđđehusat,

mat váldet vuhtii

- ahte sámit leat álgoálbmot golmma riikkas,
- ahte sámit leat ásaiduvvan beroškeahttá riikkarájiin,
- ahte sámi álbmogis lea iežas kultuvra ja iežas servodateallin masa gullá sierra historjá, sierra árbevierut, sierra giella, sierra ealáhusat ja sierra vuordámušat boahtteáigái,
- ahte dán golmma riikkas lea riikkalaš ja riikkaidgaskasaš ovddasvástádussan addit sámiid kultuvrii ja servodateallimii dohkálaš eavttuid,
- ahte sámi álbmogis lea iešmearridanvuoigatvuohta,
- ahte sámi álbmoga kultuvra ja servodateallin lea riggodahkan riikkaideamet oppalaš kultuvrii ja servodateallimii,
- ahte sámi álbmogis lea erenoamáš stuorra dárbu ovddidit iežas servodateallima riikkarájiid rastá,
- ahte sámiin ferte leat beassanlohpi eatnamiidda ja čáziide mat leat sámi kultuvrra vuođđun,
- ja, go sámi álbmoga riektesajádat mearriduvvo, ahte erenoamážit galgá vuhtii váldojuvvot ahte sámit historjjá čađa eai leat adnojuvvon seamma-árvosaš álbmogin, ja danne lea gillán eahperievttalašvuođa,

man dihte dán golmma riikka sámedikkit

- áigot hukset buoret boahtteáiggi sámi álbmoga eallimii ja kultuvrii,
- leat dan oaivilis ahte riikkaid rájit eai galgga hehttet sámi álbmoga eaige ovttaskas sámiid oktasašvuođa,
- atnet ođđa sámekonvenšuvnna sámiid dološáigáš vuoigatvuođaid ođasmahttimin ja nanustussan, daid maid jagi 1751 Lappekodisilla lágaiduhtii,

- čalmmustit dehálažžan ahte sámiid iešmearridanvuoigatvuohta sierra álbmogin váldojuvvo duođas,
- bidjet erenoamáš deattu dasa ahte sámiin leat vuoigatvuođat daidda eanan- ja čáhceviidodagaide oktan luondduriggodagaiguin mat leat sámiid historjjálaš ruovttueanan,
- čuoččuhit ahte sámi álbmoga árbevirolaš máhttu ja árbevirolaš kulturilbmadeamit oktan álbmoga luondduriggodagaid geavahemiin leat sámi kultuvrii gullevaš oasit,
- oaivvildit ahte sámi nissonolbmuid dilli sámi servodaga árbevieruid áimmahuššin galgá buorebut vuhtii váldojuvvot servodateallimis ja dán oktavuođas go ovddastit almmolaš orgánain,
- dáhttot ahte sámit galget eallit okta álbmogin golmma riikkas,
- deattuhit ahte sámi álbmoga sávaldat, dáhttu ja vuoigatvuohta váldit badjelasas ovddasvástádussan iežas ovdáneami boahtteáigái,
- ja dáhttot deattuhit sámi álbmoga vuoigatvuođaid ja friddjavuođa riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaid mielde ja muđui álbmotrievtti mielde,

guđet leat ráhkadan dán konvenšuvnna sámiid ovttasteddjiiguin ovttasráđiid lagaš ovttasbarggus,

guđet atnet erenoamáš deatalažžan ahte konvenšuvdna, ovdalgo ráhtat dan ratifiserejit, dohkkehuvvo dan golmma sámedikkis,

ja guđet geatnegahttet iežaset sihkkarastit sámi álbmoga boahtteáiggi dán konvenšuvnna mielde,

leat soahpan čuovvovaš davviriikkalaš sámekonvenšuvnna.

Kapittel I
Sámi álbmoga dábálaš vuoigatvuođat

Artihkkal 1
Konvenšuvnna ulbmil

Dán konvenšuvnna ulbmil lea duođaštit ja nannet sámeálbmogii dakkár vuoigatvuođaid, vai dat sáhttá sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras, ealáhusaidis ja servodateallimis, nu unnán go vejolaš riikkarájiid dahkan heađuštusaiguin.

Artihkkal 2

Sámit álgoálbmogin

Sámit leat Suoma, Norgga ja Ruota álgoálbmot.

Artihkkal 3

Vuoigatvuohta iešmearrideapmái

Sámiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái álbmogin álbmotrievtti njuolggadusaid ja mearrádusaid vuođul mat leat dán konvenšuvnnas. Nu guhkás go dát njuolggadusat ja mearrádusat addet vejolašvuođa, de sámi álbmogis lea vuoigatvuohta ieš beassat mearridit ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami, ja iežas ulbmiliiguin hálddašit luondduriggodagaidis.

Artihkkal 4

Maid olbmuid dát konvenšuvdna fátmmasta

Konvenšuvdna fátmmasta olbmuid guđet ásset Suomas, Norggas ja Ruotas, guđet atnet iežaset sápmelažžan, ja guđet:

1. sámástit ruovttus dahje geain unnimusat nubbi vánhen dahje okta áddjá dahje áhkku sámásta dahje sámástii ruovttus dainnago sámegiella lei su ruovttugiella; dahje
2. geain lea vuoigatvuohta jođihit sápmelaš boazodoalu Norggas ja Ruotas; dahje
3. geain lea vuoigatvuohta jienastit dahje dávistit gáibádusaide mat leat dan olbmui guhte áigu jienastit sámediggeválggas Suomas, Norggas dahje Ruotas; dahje
4. leat dakkár olbmo mánná gii namahuvvo čuoggás 1, 2 dahje 3.

Artihkkal 5

Stáhta ovddasvástádusa viidodat

Stáhta geatnegasvuođat dán konvenšuvnna mielde gustojit buot stáhtalaš, guvllolaš ja báikkálaš dásiide. Almmolaš hálddašeami ja almmolaš doaimma earáge orgánain leat dát geatnegasvuođat. Nu dat gustojit priváhta riektesubjeavttaide maiddái go sii hálddašit almmolaš válddiin dahje doaimmahit eará almmolaš doaimmaid.

Go dát konvenšuvdna geavahuvvo, de sámedikkit ja eará sámi orgánat, beroškeahttá iežaset riektedilálaš dásis riikkasiskkáldas lágaid ja riikkaidgaskasaš rivttiid mielde, eai galgga adnot gullevažžan doahpagii stáhta, earágo go sii doaimmahit almmolaš válddi.

Artihkkal 6

Stáhtaid doaibmabijut sámi álbmoga guovdu

Dát golbma stáhta galget beaktilit láhčit dilálašvuođaid sámi álbmogii vai sáhttá sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras, ealáhusaidis ja servodateallimis.

Stáhtat galget oiddolaš eavttuiguin bidjat vuođu sámi báikkálaš servodagaid seailluheapmái ja ovddideapmái.

Stáhtaid ovddasvástádus čađahit doaibmabijuid dán konvenšuvnna mielde fátmmasta maiddái govttolaš mearis sámiid guđet ásset olggobealde árbevirolaš sámi guovlluid.

Artihkkal 7

Vealatkeahttáivuohta ja sierra doaibmabijut

Sámi álbmot ja guhtege sápmelaš galgá leat suodjaluvvon buot vealaheami vuostá.

Sámiid vuoigatvuođaid čađaheapmái dán konvenšuvnna mielde stáhtat galget dárbu mielde mearridit erenoamáš positiiva doaibmabijuid sidjiide.

Artihkkal 8

Unnimusvuoigatvuođat

Dán konvenšuvnna nannen vuoigatvuođat leat unnimusvuoigatvuođat. Dat ii hehtte ovttage stáhta viiddideames sámiid vuoigatvuođaid dahje mearrideames viidát doaibmabijuid, iige dan leat vejolaš geavahit vuođđun sámiid vuoigatvuođaid ráddjemii mat vulget eará riektenjuolggadusain.

Artihkkal 9

Sámiid árbevierut

Stáhtat galget čájehit soahppevaš árvvusatnima sámi álbmoga riekteipmárdusaide, duopmocealkima árbevieruide ja dábiide.

Vuosttamuš lađđasa mielde stáhtat galget go ráhkadit láhkaásahusa guovlluid várás main sáhttet leat sápmelaš árbevierut, čielggadit erenoamážit leatgo dakkár árbevierut ja berrego, jos leššet, addojuvvot daidda suodjalus dahje berrejito dat váldojuvvot vuhtii láhkaásahusas earaláhkai.

Artihkkal 10

Riektenjuolggadusaid harmoniseren

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin bargat vai láhkaásahus ja eará reguleremat mat leat deatalaččat sámiid riikkarájiid rasttideaddji doaimmaide, sohpet buorebut oktii.

Artihkkal 11

Kultuvrralaš ja ealáhuslaš ortnegiid ovttasbargu

Stáhtat galget mearridit doaibmabijuid mat geahppudit sámiid riikkarájiid rasttideaddji ealáhusdoaimmaid ja vuhtii váldit sin riikkarájiid rasttideaddji kultuvrralaš dárbbuid. Dáinna ulbmiliin stáhtat galget bargat dan badjelii ahte jávkadit dan mii ain heađušta sámiid ealáhusdoaimmaid sin riikiigullevašvuođa dahje ássanbáikki geažil dahje dannego sii ásset máŋgga riikkas, ja addit sámiide vejolašvuođa ávkašuvvat dan riikka kultuvrralaš fálaldagaiguin mas sii goas ain orožit.

Artihkkal 12

Oahpahusas ja fálaldatortnegiid ovttasbargu

Stáhtat galget láhčit dilálašvuođaid nu, ahte sámit guđet ásset juosat dán golmma riikkas, leat vejolašvuođat oažžut oahpahusa, dearvvašvuođabálvalusaid ja sosiálafálaldagaid man nu dán golmma riikkas, mas buoremusat orru soahpamin.

Artihkkal 13

Sámi álbmoga symbolat

Stáhtat galget gudnejahttit sámiid vuoigatvuođa mearridit sámeleavgga ja eará sámi symbolaid geavaheami. Stáhtat galget dasto, ovttasráđiid sámedikkiiguin, bargat dan badjelii ahte sámi symbolat bohtet oidnosii dakkár vuogi mielde mas čuollu bures sámiid sajádat golmma riikka álbmogin.

Kapittel II
Sámiid stivren

Artihkkal 14
Sámedikkit

Guđesge dan golmma riikkas galgá leat sámediggi, mii lea riikka bajimuš sámi orgána. Guhtege sámediggi galgá doaibmat sámi álbmoga beales riikkastis, ja riikka sámit geain lea dábálaš jienastanvuoigatvuohta, galget dan leat válljen.

Sámedikkiid áirrasválljemiid njuolggadusaid mearridit lágat, mat válmmaštuvvojit šiehtadallamiin sámedikkiiguin artihkkala 16 mielde.

Sámedikkiin galget leat dakkár doaimmat mat dahket sidjiide vejolažžan beaktilit váikkuhit dasa ahte sámi álbmoga vuoigatvuohta iešmearrideapmái álbmotrievtti njuolggadusaid ja dán konvenšuvnna mearrádusaid mielde šaddá duohtan. Dárkilet njuolggadusaid sámedikkiid válddi birra mearriduvvojit lágas.

Sámedikkit dahket álgaga ja buktet cealkámušaid buot áššiide maidda dikkit gávnnahit leat siva nu dahkat.

Artihkkal 15
Sámedikkiid iešráđálaš mearrádusat

Sámedikkit dahket iešráđálaš mearrádusaid dain áššiin main sis lea váldi nu dahkat riikkalaš ja riikkaidgaskasaš rivttiid mielde.

Sámedikkit sáhttet soahpat riikkalaš, guvllolaš ja báikkálaš ovttadagaiguin nannet sámi kultuvrra ja servodateallima.

Artihkkal 16
Sámedikkiid vuoigatvuohta šiehtadallat

Áššiin mat leat hui deatalaččat sámiide, galgá šiehtadallojuvvot sámedikkiiguin ovdalgo almmolaš eiseváldi mange áššis mearrida maidege. Dát šiehtadallamat fertejit čađahuvvot doarvái buori áigemunis vai sámedikkit sáhttet váikkuhit áššemeannudeapmái ja dan bohtosii.

Stáhtat eai galgga mearridit dahje miehtat dakkár doaibmabijuide mat mearkkašahtti ollu sáhttet vahágahttit sámi kultuvrra, sámi ealáhusaid ja sámi servodateallima vuođđoeavttuid, jos juo ii mieđaš dasa dat sámediggi masa ášši gullá.

Artihkkal 17

Sámedikki vuoigatvuohta eará ášševálmmašteamis

Sámedikkiin galgá leat dat vuoigatvuohta ahte sis lea ovddasteapmi almmolaš ráđiin ja lávdegottiin main mearridit sámiid beroštumiide deatalaš áššiid.

Sámedikkiid ovdii galget biddjojuvvot áššit mat gullet sámiid beroštumiide, ovdalgo almmolaš eiseváldi mearrida áššis maidege.

Stáhtat galget čielggadit makkár dárbu lea dakkár ovddasteapmái ja sámedikkiid ovddalgihtiicealkámuššii. Dat ferte čađahuvvot doarvái buori áiggis ovddalgihtii, vai sámedikkit sáhttet váikkuhit áššemearrideapmái ja dan bohtosii.

Sámedikkit mearridit ieža goas sii dáhttot iežaset ovddasteami dahje buktit cealkámušaid dakkár ášševálmmašteapmái.

Artihkkal 18

Gaskavuohta riikkačoahkkimiidda

Stáhtaid riikkačoahkkimat dahje sin lávdegottit dahje eará orgánat galget ávžžuhusa vuođul vuostáiváldit sámedikkiid ovddasteddjiid, vai sii sáhttet čilget áššiid mat mearkkašit ollu sámiide.

Sámedikkiide galgá addojuvvot vejolašvuohta beassat gullojuvvot go riikka-čoahkkimat gieđahallet áššiid mat erenoamážit gusket sámi álbmogii.

Guđege riikka riikkačoahkkimat addet dárkilet njuolggadusaid das makkár áššin lea sáhka, ja makkár bargovuohki galgá leat.

Artihkkal 19

Sámit ja riikkaidgaskasaš ovddasteapmi

Sámedikkit galget ovddastit sámiid riikkaidgaskasaš dilálašvuođain.

Stáhtat galget ovddidit sámiid ovddasteami riikkaidgaskasaš lágádusain ja sámiid searvamiid riikkaidgaskasaš čoahkkimiidda.

Artihkkal 20

Oktasaš sámi organisašuvnnat

Sámedikkit sáhttet vuođđudit oktasaš organisašuvnnaid. Stáhtat galget dárbbu mielde ja ovttasráđiid sámedikkiiguin oččodit almmolaš válddi dakkár oktasaš organisašuvnnaide.

Artihkkal 21

Eará sámi ovttastumit

Stáhtat galget gudnejahttit ja dárbbu mielde ráđđádallat sámegilážiiguin, siiddaiguin, orohagaiguin, nuortalaččaid gilistivrrain ja eará máhtolaš sámi organisašuvnnaiguin dahje báikkálaš sámi áirasiiguin.

Artihkkal 22

Sámeguovlu

Stáhtat galget aktiivvalaččat mearridit ja ovddidit dan suorggi mas sámi álbmot sáhttá hálddašit iežas erenoamáš vuoigatvuođaid dán konvenšuvnna ja riikkaid láhkaásahusa mielde.

Kapihttal III

Sámi giella ja kultuvra

Artihkkal 23

Sámiid giellalaš vuoigatvuođat

Sámiin galgá leat vuoigatvuohta geavahit, ovddidit ja addit boahttevaš buolvvaide gielaset ja árbevieruideaset, ja bargat dan badjelii ahte sámegiela máhttu viidána maiddái sámiide geat máhttet unnán sámegiela dahje eai oppanassiige.

Sámiin galgá leat vuoigatvuohta mearridit iežaset persovnnalaš namaid ja geográfalaš namaid, ja doaladit dain ja oažžut daidda dábálaš dohkkehusa.

Artihkkal 24

Stáhtaid ovddasvástádus sámi gielas

Stáhtat galget dahkat sámiide vejolaššan seailluhit, ovddidit ja viiddidit sámegiela. Stáhtat galget fuolahit ahte sámi alfabehtaid lea dáinna ulbmiliin vejolaš geavahit ávkkálaččat.

Sámegiela galgá leat vejolaš sámi guovlluin geavahit beaktilit duopmostuoluid ja eiseválddiid guovdu. Nu maid olggobealde dáid guovlluid dakkár riidduin ja áššiin mat vuos gieđahallojuvvojit sámi guovlluin, dahje mat earaláhkai gullet erenoamážit dáidda guovlluide.

Stáhtat galget ovddidit sámegielalaš girjjálašvuođa almmuheami.

Dán artihkkala mearrádusat galget maid gustot unnibuš sámegielaide.

Artihkkal 25

Sápmelaš mediat

Stáhtat galget oččodit áigái iešbirgejeaddji sámi mediapolitihka vuođu ja dahkat sámi mediai vejolaššan stivret iežas ovdáneami, ja vel addit sámi álbmogii rikkis ja máŋggabeallásaš fálaldagaid main leat dieđut ja oaivilat viidát beroštahtti áššiin.

Stáhtat galget fuolahit ahte sáddejuvvojit sámegielalaš prográmmat radios ja TVs, ja galget dán gillii ovddidit aviisailbmademiid. Ovttasráđiid sámedikkiiguin stáhtat galget maid ovddidit riikkarájiid rasttideaddji ovttasbargguid medialágádusaid gaskka guđet fállet prográmmaid dahje artihkkaliid sámegillii.

Nuppi lađđasa mearrádus sámegiela birra galgá maid govttolaš mearrái gustot unnibuš sámegielaide.

Artihkkal 26

Sámi oahpahus

Sámi guovlluid sámiin galgá leat vejolašvuohta beassat oahppat sámegiela ja oažžut oahpahusa sámegillii. Oahpahus ja oahpporuhtadanortnet galgá leat heivehuvvon sin duogážii. Dakkár oahpahus galgá dahkat sámiide vejolaššan searvat buotdásat joatkkaoahpahussii ja seammás váldit vuhtii sin dárbbuid ain beassat bargat árbevirolaš sámi ealáhusain. Oahpporuhtadanortnet galgá hábmejuvvot nu, ahte sámegillii dahká vejolaššan alit oahpahusa.

Sámi guovlluid olggobealde sámi mánáin ja nuorain galgá leat vejolašvuohta oažžut oahpahusa sámegielas, muhto maiddái sámegilliige mađe muddui dan lea

vejolaš atnit govttolažžan guđege guovllus. Oahpahus galgá muddejuvvot sin duogážii nu guhkás go lea vejolaš.

Riikkalaš oahppoplánat galget ráhkaduvvot ovttasráđiid sámedikkiiguin ja heivehuvvot sámi mánáid ja nuoraid kultuvrralaš duogážii ja dárbbuide.

Artihkkal 27

Dutkan

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin bargat dan badjelii ahte leat doaibmabijut mat sámi servodaga dárbbašan máhtuid vuođul ovddidit dutkan-prográmmaid ja buoridit sápmelaš dutkiidlogu. Go dakkár dutkan plánejuvvo, de ferte sámi servodaga gielalaš ja kultuvrralaš dilli váldojuvvot vuhtii.

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin ovddidit sámi ja eará dutkanlágádusaid ovttasbarggu guđege riikkas ja riikkarájiid rastá, ja nannet dutkanlágádusaid erenoamážit dakkár dutkamiiguin mat namahuvvojedje vuosttamuš lađđasis.

Sámiide guoskevaš dutkan ferte leat heivehuvvon dakkár ehtalaš njuolggadusaide maid sámiid álgoálbmotdilli gáibida.

Artihkkal 28

Oahpahus ja diehtojuohkin sámiid birra

Sámi álbmoga kultuvra ja servodateallin galgá ulbmálaččat boahtit oidnosii oahpahusas maiddái olggobealde sámi servodaga. Dakkár oahpahus galgá erenoamážit ulbmádit ovddidit olbmuid máhtu sámiid sajádaga birra riikkaid álgoálbmogin. Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin fállat oahpahusa sámi kultuvrras ja servodateallimis daidda olbmuide guđet galget bargat sámi guovlluin.

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin fuolahit almmolaš diehtojuohkima sámi kultuvrra ja servodateallima birra.

Artihkkal

Dearvvašvuođa- ja sosiálaásahus

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin fuolahit ahte sámiid ássanguovlluin dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusat leat organiserejuvvon nu ahte dáid guovlluid

sámiide leat sihkkarastojuvvon dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusat mat leat heivehuvvon sin giellalaš ja kultuvrralaš duogážii.

Maiddái olggobealde sámi ássanguovlluid dearvvašvuođa- ja sosiálaeiseválddit galget váldit vuhtii sámi divššohasaid ja klienttaid giellalaš ja kultuvrralaš duogáža.

Artihkkal 30

Sámi mánát ja nuorat

Sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta ilbmadit iežaset kultuvrra ja doaladit iežaset sámi identitehtas ja ovddidit dan.

Artihkkal 31

Árbevirolaš máhtut ja kulturilbmadeamit

Stáhtat galget gudnejahttit sámi álbmoga vuogatvuođa hálddašit iežas árbevirolaš máhtuid ja kultuvrralaš ilbmademiid, ja bargat vai sámit sámit sáhttet seailluhit, ovddidit ja doalvut daid boahttevaš buolvvaide.

Stáhtat galget fuolahit nu, ahte sámi álbmot, go earát go samit ieža geavahit sámi kultuvrra gávppálaččat, ožžot vejolašvuođa váikkuhit doaimmaide ja oažžut govttolaš oasi daid doaimmaid ruđalaš vuoittus. Sámi kultuvra galgá leat suddjejuvvon dakkár kultuvrralaš ilbmademiid vuostái mat mahkáš leat sámiid iežaset.

Stáhtat galget fuolahit ahte sámiid árbevirolaš máhtut váldojuvvojit vuhtii go sámi dilis mearriduvvo juoga.

Artihkkal 32

Sámi kulturmuittut

Sámiid kulturmuittut galget leat suodjaluvvon lágas, ja riikka sámediggi galgá daid hálddašit dahje kulturlágádusat ovttasráđiid sámedikkiin.

Stáhtat galget láhčit dilálašvuođaid riikkarájiid rasttideaddji ovttasbargui main duođaštit, suodjalit ja hálddašit sámi kulturmuittuid.

Stáhtat galget bargat vai sámi kulturmuittut mat leat dolvojuvvon eret sámi guovlluin, ja mat leat erenoamážat sámi servodahkii, galget biddjojuvvot dohkálaš

dávvirvuorkkáide dahje kulturlágádusaide go nu lea dárkileappot vuos šihttojuvvon riikkaid sámedikkiiguin.

Artihkkal 33
Kulturvuođđu

Stáhtaid geatnegasvuođat sámi kultuvrra guovdu fátmmastit maid ávnnaslaš kulturvuođu, vai sámiide leat dárbbašlaš ealáhuslaš ja ekonomalaš eavttut maiguin sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset kultuvrra.

Kapihttal IV
Sámiid vuoigatvuohta čáziide ja eatnamiidda

Artihkkal 34
Eatnamiid ja čáziid árbevirolaš geavaheapmi

Guhkesáigásaš árbevirolaš eanan- ja čáhceviidodagat leat vuođus go sámiin lea individuála ja kollektiiva opmodatvuoigatvuohta dáidda guovlluide riikkaidsiskkáldas ja riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mielde mat gustojit guhkesáigásaš geavaheami geažil.

Jos sámiin, almmá earáid anekeahttá sin eaiggádin, leat geavahusas ja árbevirolaččat leat leamaš geavahusas dihto eanan- ja čáhceviidodagat boazodollui, meahcásteapmái, guolásteapmái dahje eará doibmii, de sis galgá leat vuoigatvuohta ain hálddašit ja geavahit guovlluid nugo leat dahkan juo ovddežis. Jos iežaset guovlluid sámit geavahit ovttas earáiguin, de sámit ja duot nuppit galget geavahit iežaset vuoigatvuođaid válddedettiineaset vuhtii nuppit nuppiid ja iežaset vuostálas vuoigatvuođaid luonddu. Dán oktavuođas galgá erenoamážit váldojuvvot vuhtii boazosápmelaččaid beroštumit. Ahte vuoigatvuohta geavahit guovlluid lea ráddjejuvvon seammá muddui go ovdalge, ii galgga heađuštit dárbbu mielde geange heiveheames geavahanvugiid teknihkalaš ja ekonomalaš ovdáneapmái.

Dat árvvoštallan, leago dán mearrádusa mielde árbevirolaš geavaheapmi, galgá čađahuvvot dan vuođul mii lea sámiid árbevirolaš eanan- ja čáhcegeavaheapmi, ja dainna vuhtiiváldimiin ahte dávjá sámiid geavaheamis eai báhcán bissovaš luottat lundui.

Dán mearrádusa artihkkal ii mearkkaš ahte dat ráddje dan vuoigatvuođa oažžut ruovttoluotta opmodaga mii sámiin sáhttá leat riikkalaš ja riikkaidgaskasaš rivttiid mielde.

Artihkkal 35

Sámiid eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođaid suodjaleapmi

Stáhtat galget čađahit dárbbašlaš doaibmabijuid maiguin beaktilit suodjaluvvojit sámiid vuoigatvuođat artihkkala 34 mielde. Erenoamážit galget stáhtat dáinna ulbmiliin identifiseret daid eanan- ja čáhceviidodagaid maid sámit árbevirolaččat geavahit.

Ulbmilii ávkkálaš ortnegat galget leat riikkalaš riektedoalus olámuttus maiguin iskat sámiid eanan- ja cáhcevuoigatvuođalaš áššiid. Sámit galget riidduin mat leat dakkár vuoigatvuođaid geažil duopmostuoluid ovddas, sáhttit oažžut dárbbašlaš ekonomalaš doarjagiid vai sáhttet geahččalit áššiset doallevašvuođa.

Artihkkal 36

Luonddu riggodagaid geavaheapmi

Sámiid vuoigatvuohta luondduriggodagaide dakkár eanan- ja čáhceviidodagain maid artihkkal 34 fátmmasta, galget suodjaluvvot erenoamážit. Dan oktavuođas galgá vuhtii váldojuvvot ahte joatkevaš beassan daidda sáhttá leat eaktun go galgat seailluhit sámiid árbevirolaš máhtuid ja kultuvrralaš ilbmademiid.

Ovdalgo almmolaš eiseváldi lága vuođul addá lobi ohcat ja bohkat minerálaid dahje eará eatnanvuoláš resurssaid dahje mearrida eará luondduriggodagaid geavaheami dakkár eanan- ja čáhceviidodagain maid sámit eaiggáduššet dahje geavahit, de galgá šiehtadallojuvvot daiguin sámiiguin maidda dat guoská ja sámedikkiin go dáhpáhus gullá artihkkalii 16.

Lohpi ohcat dahje bohkat luondduriggodagaid ii galgga addojuvvot go doaibma dagašii sámiide veadjemeahttumin dahje mearkkašan veara váddáseabbun joatkevaččat geavahit dáid guovlluid, ja go sin geavaheapmi lea deatalaš sámi kultuvrii, jos juo ii sámediggi ja dat sámit maidda dat čuohcá, eai mieđit dasa.

Mii mearriduvvui ovdalis dán artihkkalis, gusto luonddu earáge meassamiidda dahje geavahemiide dain guovlluin maid artihkkal 34 fátmmasta, dan oktavuođas maiddái vuovdečuollamiidda, čáhce- ja bieggafápmorusttegiid huksemiidda,

geainnuid ja joavdovisttiid huksemiidda, soahteveaga hárjehallamiidda ja bissovaš hárjehallanguovlluide.

Artihkkal 37

Buhtadus ja oassi dinestusas

Guoskkahallan sámiin galgá leat vuoigatvuohta oažžut buhtadasa buot vahágiidda mat deaividit sidjiide dakkár doaimmaid geažil maid artihkkala 36 nubbi ja njealját lađas fátmmasta. Jos riikkalaš lágas leat dakkár mearrádusat sus guhte oažžu lobi viežžat luondduriggodagaid, mat geatnegahttet su máksit divada eananeaiggádii dahje luoitit sutnje doaibmavuoittus oasi, de vuoigatvuođa doallis galgá leat dansullasaš geatnegasvuohta sámiide maid, guđet árbevirolaččat leat geavahan ja ain geavahit áššáigullevaš guovllu.

Dán artihkkala mearrádusat eai mearkkaš makkárge ráddjema riikkaidgaskasaš lágaid addin vuoigatvuhtii oažžut oasi dan vuoittus maid luondduriggodagaid viežžan buktá.

Artihkkal 38

Vuonat ja mearragátti čázit

Dat mii lea mearriduvvon vuoigatvuođaid hárrái čáhceviidodagaide ja daid ávkašuhttima hárrái artihkkaliin 34-37, gusto maid sámi guolásteapmái ja eará vuotna- ja mearragáddečáziid geavaheapmái.

Go guolleearit ja eará áhperesurssat juogaduvvojit, ja go leat dáid resurssaid várás earalágan reguleremat, de doarvái bures galgá vuhtii váldojuvvot sámiid geavaheapmi ja dan mearkkašupmi sámi báikkálaš servodahkii. Nu galgá dahkkojuvvot vaikko dát geavaheapmi lea unnon dahje nohkan dannego guolástanearit eai addojuvvon dahje go earaláhkai regulerejuvvui dáin guovlluin guolásteapmi dahje eará resurssaid ávkašuhttin. Nu lea maiddái go geavaheapmi lea unnon dahje nohkan dáid guovlluid áhperesurssaid vátnuma geažil.

Artihkkal 39

Eananviidodagaid ja resurssaid hálddašeapmi

Buohtalagaid daiguin vuoigatvuođaiguin mat sámiin leat eaiggáduššanriektin ja opmodatriektin, sámedikkiin galgá leat vuoigatvuohta leat mielde mearrideamen

guovlluid almmolaš hálddašeami artihkkala 16 mielde, nugo oidno artihkkalis 34 ja 38.

Artihkkal 40

Birasgáhtten ja birashálddašeapmi

Stáhtain lea ovttasbargguineaset sámedikkiiguin geatnegasvuohta gáhttet luonddu aktiivvalaččat, vai sámiid eanan- ja cáhceviidodagat seilot gánnáhahtti ovdáneamis artihkkala 34 ja 38 mielde.

Sámedikkiin galgá leat vuoigatvuohta leat mielde mearrideamen artihkkala 16 mielde birashálddašeamis mii guoská dáidda guovlluide.

Kapihttal V

Sámi ealáhusat

Artihkkal 41

Sámi ealáhusaid suodjaleapmi

Sámi ealáhusaid ja resursageavaheapmái galgá leat earenoamáš suodjaleapmi, lágalaš dahje ekonomalaš doaibmabijuiguin, dan mielde man deatalaččat dat leat kulturvuođđun.

Sámi ealáhussan ja resursageavaheapmin adnojuvvo dakkár doaibma mii mearkkaša ollu sámi báikkálaš servodaga seailluheapmái ja ovddideapmái.

Artihkkal 42

Boazodoallu sámi ealáhussan

Boazodoalus, mii lea erenoamáš ja árbevirolaš sámi ealáhus ja kulturilmma, leat árbevierut vuođđun maid geažil das galgá leat erenoamáš lágalaš suodjaleapmi.

Dainna ulbmiliin Norgga ja Ruota galgaba sámiid boazogoahtunguovlluin seailluhit ja ovddidit boazodoalu sámiid sierravuoigatvuohtan.

Vuhtiiválddedettiin beavdegirjji nr. 3, sámiid álgoálbmotdili birra, mii lea soahpamušas searvat Eurohpalaš lihttui, Suopma váldá badjelasas nannet sámi boazodoalu dili.

Artihkkal 43

Boazodoallu riikkarájiid rastá

Sámiid vuoigatvuohta riikkarájiid rasttideaddji guohtuneatnamiidda atná vuođđunis árbevieru.

Jos vuoigatvuođas lea šihttojuvvon sámesiiddaid gaskka, siiddaid ja orohagaid gaskka riikkarájiid rasttideaddji guođoheamis, de dat šiehtadusat galget leat fámus. Jos čuožžila riidu dakkár šiehtadusa ipmárdusas dahje geavaheamis, de goabbáge bealli sáhttá bidjat ášši riidočoavdinlávdegoddái, vai dat dan mearrida. Dakkár riidočoavdinlávdegotti čoahkádusa ja dan bargovuogi várás gustojit dárkilis njuolggadusat maid buot golbma sámedikki mearridit ovttasráđiid. Áššebealis mii ii duđa riidočoavdinlávdegotti mearrádussii, galgá leat vuoigatvuohta doalvut ášši duopmostuolu ovdii dan riikkas mas guohtuneanan lea.

Jos ii leat dohkálaš šiehtadus sámegilážiid, siiddaid dahje orohagaid gaskka, muhto baicce gustojeaddji riikkaidgaskasaš soahpamuš guohtunvuoigatvuođaid alde, de galgá dat soahpamuš geavahuvvot. Dat guhte jáhkká alddis leat viidát guohtun-vuoigatvuohta árbevieru addin rievttalaš vuođus go maid riikkaidgaskasaš soahpamuš addá, galgá dattetge heađuškeahttá sáhttit geahččalit gáibádusaidis duopmostuolus dan riikkas mas guohtunguovlu lea.

Kapihttal VI

Konvenšuvnna čađaheapmi ja ovddideapmi

Artihkkal 44

Sámeministariid ja sámediggepresideanttaid ovttasbarganráđđi

Jeavddalaččat galget leat čoahkkimat Suoma, Norgga ja Ruota vásttolaš sámeministariid ja dan golmma riikka sámedikkiid presideanttaid gaskka.

Dát ovttasbargu galgá ovddidit dán konvenšuvnna ulbmila artihkkala 1 mielde. Čoahkkimat galget gieđahallat áigeguovdilis sámi áššiid mat beroštahttet buot čoahkkinoasálaččaid.

Artihkkal 45

Konvenšuvdnarádđi

Ásahuvvot galgá davviriikkalaš sámekonvenšuvdnalávdegoddi mii čuovvola dán konvenšuvnna čađaheami. Lávdegottis galget leat guhtta áirasa mat buohkat leat sorjákeahttá. Guhtege dán golmma ståhtas nammada ovtta áirasa, guhtege sámediggi ovtta áirasa. Nammadeapmi lea viđa jahkái.

Lávdegoddi galgá addit raportta guđege dán golmma riikka ráđđehussii ja sámediggái. Dat sáhttá buktit riikkaid ráđđehusaide ja sámedikkiide árvalusaid mat nannejit dán konvenšuvnna ulbmila. Lávdegoddi sáhttá maid buktit cealkámušaid vástádussan ovttaskas olbmuid ja joavkkuid gažaldagaide.

Artihkkal 46

Riikkalaš čađaheapmi

Vai dát konvenšuvdna geavahuvvošii nu ovttaláhkai go vejolaš, de ståhtát galget njuolggá dahkat konvenšuvnna mearrádusaid anihahtti riikkaláhkan.

Artihkkal 47

Ekonomalaš geatnegasvuođat

Ståhtat ovddasvástidit ekonomalaš resurssaid mat dárbbašuvvojit dán konvenšuvnna mearrádusaid čađaheapmái. Dán golmma riikka oktasaš golut juogaduvvojit guđege riikka sámiid logu mielde.

Earret daid dáhpáhusaid maid artihkkala 35 nubbi lađas namaha, de galgá sámiide leat vejolaš oažžut dakkár ekonomalaš veahki maid dárbbašit ovdalgo sáhttet oažžut geahččaluvvot duopmostuoluin prinsihpalačča t deatalaš áššiid mat gullet dán konvenšuvnna vuoigatvuođaide.

Kapihttal VII

Loahppamearrádusat

Artihkkal 48

Sámedikki dohkkeheapmi

Dát konvenšuvdna galgá, maŋŋilgo dasa lea vuolláičállojuvvon, biddjojuvvot golmma sámedikki ovdii vai dat dohkkehivčče dan.

Artihkkal 49

Ratifikašuvdna

Dát konvenšuvdna galgá ratifiserejuvvot. Ratifikašuvdna sáhttá ollašuvvat easkka manŋŋilgo dat golbma sámedikki leat dan dohkkehan artihkkala 48 mielde.

Artihkkal 50

Fámuiduvvan

Konvenšuvdna fámuiduvvá go golbmalot beaivvi leat vássán dan beaivvi rájis go ratifikašuvdnadokumeanttat leat addojuvvon norgalaš olgoriikkadepartemeantta vurkkodanháldui.

Norgalaš olgoriikkadepartemeanta dieđiha Supmii, Ruttii ja dan golmma sámediggái go ratifikašuvdnadokumeanttat leat addojuvvon olgoriikkadepartemeantta vurkkodanháldui, ja goas soahpamuš fámuiduvvá.

Dán soahpamuša álgohápmi addojuvvo norgalaš olgoriikkadepartemeantta vurkkodanháldui, mii fuolaha ahte Suopma, Ruotta ja dat golbma sámedikki ožžot duođaštuvvon kopiija.

Artihkkal 51

Konvenšuvnna nuppástuhttin

Dán konvenšuvnna nuppástuhttin dahkkojuvvo golmmain sámedikkiin ovttasráđiid ja artihkkala 48 mearrádusa mielde.

Nuppástusat fámuiduvvet dán konvenšuvdnii golbmalot beaivvi manŋŋil dan beaivvi go soahpamušdahkkit leat dieđihan norgalaš olgoriikkadepartementii ahte sii leat dohkkehan daid.

Duođaštussan dása soahpamušdahkkiid áirasat leat vuolláičállán dán konvenšuvdnii.

Nugo dáhpáhuvai .....s ..... 20.... ovtta eksemplára suomagillii, dárogillii, ruotagillii ja sámegillii, mas buot teavsttat gustojit ovttaláhkai.

1.2 Dárogel konvenšuvdnateaksta

NORDISK SAMEKONVENSJON

Regjeringene i Norge, Finland og Sverige,

som konstaterer

- at samene er urfolket i de tre land,
- at samene er ett folk bosatt over landegrensene,
- at det samiske folket har en egen kultur og eget samfunnsliv med egen historie, egne tradisjoner, eget språk, egne næringer og egne fremtidsvisjoner,
- at de tre statene har et nasjonalt og internasjonalt ansvar for å gi samenes kultur og samfunnsliv tilstrekkelige vilkår,
- at det samiske folket har rett til selvbestemmelse,
- at det samiske folkets kultur og samfunnsliv er en berikelse for landenes samlede kultur og samfunnsliv,
- at det samiske folket har et særlig behov for å utvikle sitt samfunnsliv over landegrensene,
- at samene må ha tilgang til land og vann som grunnlag for samisk kultur,
- og at det ved fastsettelse av det samiske folkets rettsstilling skal tas særskilt hensyn til at samene gjennom historien ikke har blitt behandlet som et likeverdig folk, og dermed blitt utsatt for urettferdighet,

som legger til grunn for sine vurderinger at sametingene i de tre stater

- vil bygge en bedre fremtid for det samiske folkets liv og kultur,
- har den visjon at rikenes grenser ikke skal hindre det samiske folkets og de enkelte samers fellesskap,
- ser en ny samekonvensjon som en fornyelse og utvikling av samenes hevdvunne rettigheter som ble kodifisert i Lappekodisillen av 1751,
- fremhever betydningen av at retten til selvbestemmelse for samene som et folk blir respektert,
- fester særskilt vekt ved at samene har rettigheter over de land- og vannområder med naturressurser som er det samiske folkets historiske hjemland,

- fremholder at det samiske folkets tradisjonelle kunnskap og tradisjonelle kulturelle uttrykk sammen med folkets bruk av naturressurser utgjør en del av den samiske kulturen,
- mener at de samiske kvinners stilling som tradisjonsbærere i det samiske samfunnet skal vektlegges sterkere i samfunnslivet og herunder ved representasjon i offentlige organer,
- vil at samene skal leve som et folk innenfor de tre stater,
- fremhever det samiske folkets ønske, vilje og rett til å ta ansvar for utviklingen av egen fremtid,
- og vil hevde det samiske folkets rettigheter og friheter i samsvar med de internasjonale menneskerettigheter og den øvrige folkerett,

som har utarbeidet denne konvensjonen i nært samarbeid med representanter for samene,
som anser det å være av særskilt viktighet at konvensjonen, før den ratifiseres av statene, godkjennes av de tre sametingene,
og som forplikter seg til å sikre det samiske folkets fremtid i samsvar med denne konvensjonen,
er blitt enige om følgende nordiske samekonvensjon.

Kapittel I
Det samiske folkets allmenne rettigheter

Artikkel 1
Formålet med konvensjonen

Formålet med denne konvensjonen er å bekrefte og styrke slike rettigheter for det samiske folket at det kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur, sine næringer og sitt samfunnsliv med minst mulig hinder av landegrensene.

Artikkel 2
Samene som urfolk

Samene er urfolket i Finland, Norge og Sverige.

Artikkel 3

Rett til selvbestemmelse

Samene har rett til selvbestemmelse som et folk i overensstemmelse med folkerettens regler og bestemmelsene i denne konvensjonen. Så langt det følger av disse regler og bestemmelser, har det samiske folket rett til selv å bestemme over sin økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling, og for sine egne formål selv å forføye over sine naturressurser.

Artikkel 4

Personer som omfattes av konvensjonen

Konvensjonen omfatter personer bosatt i Finland, Norge eller Sverige, som oppfatter seg selv som same, og som

1. har samisk som hjemmespråk eller har minst en forelder eller besteforelder som har eller har hatt samisk som hjemmespråk; eller
2. har rett til å drive samisk reindrift i Norge eller Sverige; eller
3. oppfyller kravene for å ha stemmerett til sametingsvalget i Finland, Norge eller Sverige; eller
4. er barn av en person nevnt under punkt 1, 2 eller 3.

Artikkel 5

Omfanget av statenes ansvar

Statenes plikter etter denne konvensjonen gjelder for alle statlige organ på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Også andre organ for offentlig forvaltning og offentlig virksomhet har disse plikter. Det samme gjelder private rettssubjekter når de utøver offentlig myndighet eller utfører andre offentlige oppgaver.

Ved anvendelsen av denne konvensjonen skal sametingene og andre samiske organ, uavhengig av deres rettslige status ifølge nasjonal eller internasjonal rett, ikke anses å falle inn under begrepet stat, bortsett fra når de utøver offentlig myndighet.

Artikkel 6

Statenes tiltak overfor det samiske folket

De tre statene skal på effektiv måte legge forholdene til rette for at det samiske folket kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur, sine næringer og sitt samfunnsliv.

Statene skal skape gunstige forutsetninger for å opprettholde og utvikle de samiske lokalsamfunn.

Statenes ansvar for tiltak etter denne konvensjonen omfatter også i rimelig utstrekning de samer som er bosatt utenfor de tradisjonelle samiske områder.

Artikkel 7
Ikke-diskriminering og særtiltak

Det samiske folket og den enkelte same skal være sikret vern mot all diskriminering.

For å gjennomføre samenes rettigheter etter denne konvensjonen skal statene etter behov treffe særlige positive tiltak overfor dem.

Artikkel 8
Minsterettigheter

Rettighetene som er fastlagt i denne konvensjonen, er minsterettigheter. De hindrer ikke den enkelte stat i å utvide samenes rettigheter eller treffe mer omfattende tiltak, og kan ikke benyttes som grunnlag for å begrense de rettigheter for samer som følger av andre rettsregler.

Artikkel 9
Samiske sedvaner

Statene skal vise tilbørlig respekt for det samiske folkets rettsoppfatninger, rettslige tradisjoner og sedvaner.

I samsvar med første ledd skal statene ved utarbeidelse av lovgivning på områder hvor det kan finnes samiske sedvaner, særskilt utrede om slike sedvaner foreligger og om de i så fall bør gis vern eller på annen måte tas hensyn til i lovgivningen. Også i rettsanvendelsen skal tilbørlig hensyn tas til samiske sedvaner.

Artikkel 10
Harmonisering av rettsregler

Statene skal i samarbeid med sametingene arbeide for fortsatt harmonisering av lovgivning og annen regulering av betydning for samenes virksomhet over landegrensene.

Artikkel 11
Samarbeid om kulturelle og næringsmessige ordninger

Statene skal treffe tiltak for å gjøre det lettere for samene å drive næringsvirksomhet over landegrensene og for å tilgodese deres kulturelle behov over disse grensene. For dette formål skal statene arbeide for å fjerne gjenværende hindre for samenes næringsvirksomhet som bygger på deres statsborgerskap eller bosted eller som for øvrig skyldes at det samiske bosetningsområdet strekker seg over flere land, og å gi samer adgang til det kulturelle tilbudet i det land der de til enhver tid oppholder seg.

Artikkel 12
Samarbeid om undervisning og velferdsordninger

Statene skal treffe tiltak for å gi samer som er bosatt i et av de tre land, muligheter til å få undervisning, helsetjenester og sosialtilbud i et annet av disse land når dette fremstår som mer formålstjenlig.

Artikkel 13
Det samiske folkets symboler

Statene skal respektere samenes rett til å bestemme over bruk av det samiske flagget og andre samiske nasjonale symboler. Statene skal videre, i samarbeid med sametingene, arbeide for at de samiske symbolene blir synliggjort på en måte som markerer samenes stilling som et eget folk i de tre land.

Kapittel II
Samisk styring

Artikkel 14

Sametingene

Det skal i hvert av de tre land være et sameting, som er det øverste samiske organ i landet. Sametinget handler på vegne av det samiske folket i landet, og det skal være valgt på grunnlag av alminnelig stemmerett blant samene i dette landet.

De nærmere reglene om valg til sametingene fastsettes ved lov, som forberedes gjennom forhandlinger med sametingene etter artikkel 16.

Sametingene skal ha slike oppgaver som gjør det mulig for dem å medvirke effektivt til at det samiske folkets rett til selvbestemmelse ifølge folkerettens regler og bestemmelsene i denne konvensjonen blir realisert. Nærmere regler om sametingenes myndighet fastsettes i lov.

Sametingene tar initiativ og uttaler seg i alle de saker som tingene finner grunn til.

Artikkel 15

Sametingenes selvstendige vedtak

Sametingene treffer selvstendige vedtak i de spørsmål der de i henhold til nasjonal eller internasjonal rett har myndighet til dette.

Sametingene kan inngå avtaler med nasjonale, regionale og lokale enheter om samarbeid for å styrke samisk kultur og samfunnsliv.

Artikkel 16

Sametingenes rett til forhandling

I spørsmål av vesentlig betydning for samene skal det skje forhandlinger i sak med sametingene før det treffes vedtak av offentlig myndighet. Disse forhandlinger må finne sted på et tilstrekkelig tidlig tidspunkt til at sametingene kan påvirke saksgang og resultat.

Statene skal ikke vedta eller tillate slike tiltak som i betydelig grad kan skade de grunnleggende vilkår for samisk kultur, samiske næringer eller samisk samfunnsliv, for så vidt ikke det berørte sametinget samtykker til dette.

Artikkel 17

Sametingenes rett under annen saksforberedelse

Sametingene skal ha rett til å være representert i offentlige råd og utvalg når de behandler spørsmål som gjelder samiske interesser.

Sametingene skal bli forelagt saker som gjelder samiske interesser, før det treffes vedtak av offentlig myndighet.

Statene skal utrede behovet for slik representasjon og forhåndsuttalelse fra sametingenes side. Dette må finne sted på et tilstrekkelig tidlig tidspunkt til at sametingene kan påvirke saksgang og resultat.

Sametingene avgjør selv når de ønsker å være representert eller avgi uttalelse under slik saksforberedelse.

Artikkel 18

Forholdet til nasjonalforsamlingene

Statenes nasjonalforsamlinger eller deres utvalg eller andre organ skal etter begjæring ta imot representanter for sametingene for at disse skal kunne gjøre rede for spørsmål av betydning for samene.

Sametingene skal gis mulighet til å bli hørt under nasjonalforsamlingens behandling av saker som særlig berører det samiske folket.

Det enkelte lands nasjonalforsamling gir nærmere regler om hvilke saker dette gjelder, og om den fremgangsmåte som her skal følges.

Artikkel 19

Samene og internasjonal representasjon

Sametingene skal representere samene i mellomstatlige forhold.

Statene skal fremme samenes representasjon i internasjonale institusjoner og samenes deltakelse i internasjonale møter.

Artikkel 20

Felles samiske organisasjoner

Sametingene kan danne felles organisasjoner. Statene skal ved behov i samråd med sametingene arbeide for å overføre offentlig myndighet til slike felles organisasjoner.

Artikkel 21

Andre samiske sammenslutninger

Statene skal respektere og ved behov rådføre seg med samebyer, siidaer, renbeteslag, skoltesamenes byastämma og andre kompetente samiske organisasjoner eller lokale samiske representanter.

Artikkel 22

En sameregion

Statene skal aktivt søke å fastlegge og utvikle det området der det samiske folket kan forvalte sine særlige rettigheter etter denne konvensjon og landenes lovgivning.

Kapittel III

Samisk språk og kultur

Artikkel 23

Samenes språklige rettigheter

Samene skal ha rett til å bruke, utvikle og til kommende generasjoner formidle sitt språk og sine tradisjoner, og ha rett til å arbeide for at kunnskap i det samiske språket spres også til samer som bare i liten grad eller ikke behersker dette språket.

Samene skal ha rett til å bestemme, beholde og få allmenn aksept for sine personnavn og geografiske navn.

Artikkel 24

Statenes ansvar for samisk språk

Statene skal gjøre det mulig for samene å bevare, utvikle og spre det samiske språket. Statene skal sørge for at det samiske alfabetet kan benyttes på en effektiv måte for dette formål.

Det samiske språket skal kunne benyttes på en effektiv måte i domstoler og overfor myndigheter i de samiske områdene. Det samme gjelder også utenfor disse områdene i slike tvister og saker som først er behandlet i de samiske områdene, eller som på annet vis har en særlig tilknytning til disse områdene.

Statene skal fremme utgivelse av litteratur på det samiske språket.

Bestemmelsene i denne artikkel skal også gjelde de mindre utbredte samiske språkformene.

Artikkel 25
Samiske medier

Statene skal skape forutsetninger for en selvstendig samisk mediepolitikk som gjør det mulig for de samiske medier å styre sin egen utvikling og gi den samiske befolkning et rikt og mangesidig tilbud av informasjon og meningsytringer i spørsmål av allmenn interesse.

Statene skal sørge for at det kan sendes program på det samiske språket i radio og TV, og skal fremme utgivelse av aviser på dette språket. I samarbeid med sametingene skal statene også fremme samarbeid over landegrensene mellom medieinstitusjoner som tilbyr program eller artikler på det samiske språket.

Bestemmelsen i annet ledd om det samiske språket skal også i rimelig utstrekning gjelde de mindre utbredte samiske språkformene.

Artikkel 26
Samisk utdanning

Samene i de samiske områdene skal ha mulighet til undervisning i og på det samiske språket. Undervisningen og studiefinansieringen skal være tilpasset deres bakgrunn. Slik undervisning skal gjøre det mulig å delta i videre utdanning på alle nivå og samtidig møte de behov samer har for fortsatt å kunne arbeide innenfor de tradisjonelle samiske næringene. Studiefinansieringen skal utformes slik at det muliggjør høyere utdanning på samisk.

Samiske barn og samisk ungdom utenfor de samiske områdene skal ha mulighet til undervisning i samisk, men også på samisk i den utstrekning det kan anses rimelig i de enkelte områder. Undervisningen skal i størst mulig utstrekning tilpasses deres bakgrunn.

De nasjonale læreplanene skal utarbeides i samarbeid med sametingene og tilpasses samiske barns og samisk ungdoms kulturelle bakgrunn og behov.

Artikkel 27

Forskning

Statene skal i samarbeid med sametingene skape gode forutsetninger for forskning som bygger på kunnskapsbehovet i det samiske samfunnet og fremmer rekrutteringen av samiske forskere. Ved planlegging av slik forskning skal det tas hensyn til de språklige og kulturelle forholdene i det samiske samfunnet.

Statene skal i samråd med sametingene fremme samarbeid mellom samiske og andre forskningsinstitusjoner i de enkelte land og over landegrensene, samt styrke forskningsinstitusjoner med forskning som nevnt i første ledd som primæroppgave.

Forskning som gjelder samiske forhold, må tilpasses slike etiske regler som samenes urfolksstilling krever.

Artikkel 28

Undervisning og informasjon om samene

Det samiske folkets kultur og samfunnsliv skal på en formålstjenlig måte komme til uttrykk i undervisningen også utenfor det samiske samfunnet. Slik undervisning skal særskilt ta sikte på å fremme kunnskap om samenes stilling som landenes urfolk. Statene skal i samarbeid med sametingene tilby undervisning i samisk kultur og samfunnsliv for personer som skal arbeide i de samiske områdene.

Statene skal i samarbeid med sametingene sørge for allmenn informasjon om samisk kultur og samfunnsliv.

Artikkel 29

Helse- og sosialvesen

Statene skal i samarbeid med sametingene sørge for at helse- og sosialtjenesten i de samiske bosetningsområdene er organisert slik at samene i disse områdene er sikret et helse- og sosialtilbud som er tilpasset deres språklige og kulturelle bakgrunn.

Også utenfor de samiske bosetningsområdene skal helse- og sosialmyndighetene ta hensyn til språk og kulturbakgrunn for samiske pasienter og klienter.

Artikkel 30

Samiske barn og unge

Samiske barn og unge har rett til å utøve sin kultur og å bevare og utvikle sin samiske identitet.

Artikkel 31

Tradisjonelle kunnskaper og kulturytringer

Statene skal respektere det samiske folkets rett til å forvalte sin tradisjonelle kunnskap og sine tradisjonelle kulturelle uttrykk, samt arbeide for at samene kan bevare, utvikle og formidle dem til kommende generasjoner.

Statene skal arbeide for at det samiske folket, når samisk kultur anvendes kommersielt av andre enn samer, får innflytelse over virksomheten og rimelig del i det økonomiske utbyttet av denne. Den samiske kulturen skal vernes mot bruk av kulturelle uttrykk som på en misvisende måte gir skinn av å ha samisk opphav.

Statene skal arbeide for at det tas hensyn til samenes tradisjonelle kunnskap ved beslutninger om samiske forhold.

Artikkel 32

Samiske kulturminner

Samiske kulturminner skal vernes i lov og forvaltes av landets sameting eller av kulturinstitusjoner i samarbeid med sametinget.

Statene skal treffe tiltak for samarbeid over landegrensene for dokumentasjon, vern og forvaltning av samiske kulturminner.

Statene skal arbeide for at samiske kulturminner som er tatt bort fra de samiske områdene og som er av særskilt interesse for det samiske samfunnet, overlates til egnede museer eller kulturinstitusjoner etter nærmere avtale med landenes sameting.

Artikkel 33

Kulturgrunnlaget

Statenes plikter i spørsmål om samisk kultur omfatter også det materielle kulturgrunnlaget, slik at samene får de nødvendige næringsmessige og økonomiske vilkår for å kunne sikre og utvikle sin kultur.

Kapittel IV
Samisk rett til land og vann

Artikkel 34
Tradisjonell bruk av land og vann

Langvarig tradisjonell bruk av land- eller vannområder utgjør grunnlag for samenes individuelle eller kollektive eiendomsrett til disse områdene i samsvar med de nasjonale eller internasjonale regler som gjelder for bruk i lang tid.

Dersom samene, uten å anses som eiere, innehar og tradisjonelt har brukt visse land- eller vannområder til reindrift, jakt, fiske eller på annen måte, skal de ha rett til fortsatt å inneha og bruke områdene i samme utstrekning som tidligere. Dersom områdene brukes av samene sammen med andre, skal samene og den andre brukeren utøve sine rettigheter under gjensidig hensyn til hverandre og med iakttakelse av de konkurrerende rettighetenes natur. Særskilt hensyn skal i denne sammenheng tas til reindriftssamenes interesser. At retten til fortsatt utnyttelse av områdene er begrenset til bruk i samme utstrekning som tidligere, skal ikke hindre at formene for utnyttelse ved behov tilpasses den tekniske og økonomiske utviklingen.

Bedømmelsen av om det foreligger tradisjonell bruk i henhold til denne bestemmelsen, skal gjøres på grunnlag av hva som utgjør tradisjonell samisk utnyttelse av land og vann, og under hensyn til at samisk bruk ofte ikke etterlater varige spor i naturen.

Bestemmelsene i denne artikkelen innebærer ingen innskrenkning i den rett til å få tilbake eiendom som samene kan ha ifølge nasjonal eller internasjonal rett.

Artikkel 35
Vern for samenes rettigheter til land og vann

Statene skal treffe nødvendige tiltak for effektivt vern av samenes rettigheter ifølge artikkel 34. Særlig skal statene for dette formål identifisere de land- og vannområdene som samene tradisjonelt bruker.

Formålstjenlige ordninger skal være tilgjengelige i nasjonal rett til å prøve spørsmål om samenes rettigheter til land og vann. Samer skal i tvister for domstolene om slike rettigheter kunne få den økonomiske støtten som er nødvendig for at de skal få sin sak prøvet.

Artikkel 36
Utnyttelse av naturressurser

Samenes rett til naturressurser i slike land- eller vannområder som omfattes av artikkel 34, skal særskilt vernes. Herunder skal hensyn tas til at fortsatt tilgang til disse kan være en forutsetning for å bevare samisk tradisjonell kunnskap og samiske kulturelle uttrykk.

Før offentlig myndighet med hjemmel i lov gir tillatelse til undersøking eller utvinning av mineraler eller andre ressurser under jord eller treffer vedtak om utnytting av andre naturressurser i slike land- eller vannområder som eies eller brukes av samene, skal forhandlinger føres med de berørte samene og med sametinget der tilfellet faller under artikkel 16.

Tillatelse til undersøking eller utvinning av naturressurser skal ikke gis dersom virksomheten skulle gjøre det umulig eller vesentlig vanskeligere for samene å fortsette med å utnytte de aktuelle områder, og denne utnyttelsen er vesentlig for samisk kultur, for så vidt ikke sametinget og de berørte samene samtykker til dette.

Det som er bestemt foran i denne artikkel, gjelder også for andre former for inngrep i naturen eller bruk av naturen i områder som omfattes av artikkel 34, herunder skogsavvirkning, anlegg for vannkraft og vindkraft, bygging av veier og fritidshus, militære øvinger og faste øvingsfelt.

Artikkel 37
Erstatning og del i utbytte

De berørte samene skal ha rett til erstatning for all skade som rammer dem gjennom slik virksomhet som er omhandlet i artikkel 36 andre og fjerde ledd. Dersom det i nasjonal lov finnes bestemmelser som forplikter den som har fått tillatelse til

utvinning av naturressurser å betale en avgift til grunneieren eller til å gi denne en del av utbyttet av virksomheten, skal rettighetshaveren ha en liknende plikt i forhold til de samer som tradisjonelt har brukt og fortsatt bruker det aktuelle området.

Bestemmelsene i denne artikkelen innebærer ingen innskrenkning i den rett til del i utbytte av utvinning av naturressurser som kan følge av internasjonal rett.

Artikkel 38
Fjorder og kystfarvann

Det som er bestemt om rettigheter til vannområder og utnyttelse av vannområder i artiklene 34-37, gjelder tilsvarende for samisk fiske og annen bruk av fjorder og kystfarvann.

Ved tildeling av fangstkvoter for fisk og andre havressurser, og ved andre former for regulering av disse ressurser, skal det tas tilbørlig hensyn til samisk bruk og dens betydning for samiske lokalsamfunn. Dette skal skje selv om denne bruken er redusert eller opphørt som følge av at fangstkvoter ikke er gitt eller på grunn av andre reguleringer av fisket eller annen ressursutnyttelse i disse områdene. Det samme gjelder om bruken er redusert eller opphørt som følge av nedgang i havressursene i disse områdene.

Artikkel 39
Areal- og ressursforvaltning

Ved siden av de rettigheter samene har som eiendomsrett eller bruksrett, skal sametingene ha rett til medbestemmelse i samsvar med artikkel 16 i den offentlige forvaltning av områdene ifølge artikkel 34 og 38.

Artikkel 40
Miljøvern og miljøforvaltning

Statene har i samarbeid med sametingene en plikt til aktivt miljøvern for å sikre en bærekraftig utvikling av de samiske land- og vannområder ifølge artikkel 34 og 38.

Sametingene skal ha rett til medbestemmelse i samsvar med artikkel 16 i miljøforvaltningen som påvirker disse områder.

Kapittel V
Samiske næringer

Artikkel 41
Vern for samiske næringer

Samiske næringer og samisk ressursutnyttelse skal ha et særlig vern, ved rettslige eller økonomiske tiltak, i den grad dette er et viktig kulturgrunnlag.

Som samisk næring og ressursutnyttelse anses slik virksomhet som er vesentlig for å opprettholde og utvikle samiske lokalsamfunn.

Artikkel 42
Reindrift som samisk næring

Reindriften som særskilt og tradisjonell samisk næring og kulturform bygger på sedvane og skal ha særskilt rettslig vern.

For dette formål skal Norge og Sverige opprettholde og utvikle reindriften som en særrett for samene i de samiske reinbeiteområdene.

Under hensyn til protokoll nr. 3 i tilslutningsavtalen til Den europeiske unionen om samene som urfolk, påtar Finland seg å styrke den samiske reindriftens stilling.

Artikkel 43
Reindrift over landegrensene

Samenes rett til reinbeite over landegrensene bygger på sedvane.

Dersom det er inngått avtaler mellom samebyer, siidaer eller renbeteslag om rett til reinbeite over landegrensene, skal disse avtaler gjelde. I tilfelle tvist om tolkning eller anvendelse av en slik avtale, skal en part kunne bringe tvisten inn for avgjørelse i en tvistenemnd. Om sammensetningen av en slik tvistenemnd og dens fremgangsmåte gjelder de nærmere regler som fastsettes i fellesskap av de tre sametingene. Part som ikke er fornøyd med tvistenemndens avgjørelse av tvisten skal ha rett til å reise sak for domstolene i det land hvor beiteområdet ligger.

Dersom det ikke finnes noen anvendelig avtale mellom samebyer, siidaer eller renbeteslag, men derimot en gjeldende mellomstatlig overenskomst om beiteretten,

skal denne overenskomsten anvendes. Den som anser seg på sedvanerettslig grunnlag å ha mer vidtgående beiterett enn det som følger av den mellomstatlige overenskomsten, skal imidlertid uten hinder av denne kunne få sine krav prøvet av domstol i det land hvor beiteområdet ligger.

Kapittel VI
Gjennomføring og utvikling av konvensjonen

Artikkel 44
Samarbeidsråd av sameministre og sametingspresidenter

Det skal finne sted regelmessige møter mellom ansvarlige sameministre fra Finland, Norge og Sverige og sametingspresidentene fra hvert av disse tre land.

Dette samarbeidet skal fremme formålet med denne konvensjonen ifølge artikkel 1. Møtene skal behandle aktuelle samiske saker av felles interesse.

Artikkel 45
Konvensjonsnemnd

Det skal opprettes en nordisk samekonvensjonsnemnd for å følge gjennomføringen av denne konvensjonen. Nemnden skal ha seks medlemmer som alle er uavhengige. Hver av de tre stater oppnevner ett medlem, hvert av sametingene ett medlem. Oppnevningen skjer for fem år.

Nemnden skal avgi rapporter til de tre lands regjeringer og sameting. Den kan fremme forslag overfor landenes regjeringer og sameting som styrker denne konvensjonens formål. Nemnden kan også gi uttalelser i anledning av spørsmål fra enkeltpersoner eller grupper.

Artikkel 46
Nasjonal gjennomføring

For å sikre en så enhetlig anvendelse av denne konvensjonen som mulig skal statene gjøre bestemmelsene i konvensjonen direkte anvendelige som nasjonal lov.

Artikkel 47

Økonomiske forpliktelser

Statene har ansvaret for de økonomiske ressursene som er nødvendige for å gjennomføre bestemmelsene i denne konvensjonen. Felles utgifter for de tre land skal fordeles mellom dem i forhold til antall samer i hvert land.

Foruten i de tilfeller som nevnes i artikkel 35 andre ledd, skal det være muligheter for samene til å få slik økonomisk hjelp som er nødvendig for at de skal kunne få prinsipielt viktige spørsmål om rettighetene i denne konvensjon prøvet av domstolene.

Kapittel VII
Sluttbestemmelser

Artikkel 48
Sametingenes godkjenning

Denne konvensjonen skal etter undertegningen forelegges for de tre sametingene for godkjenning.

Artikkel 49
Ratifikasjon

Denne konvensjon skal ratifiseres. Ratifikasjon kan først skje etter at de tre sametingene har gitt slik godkjenning som omhandlet i artikkel 48.

Artikkel 50
Ikrafttreden

Konvensjonen trer i kraft tretti dager etter den dag ratifikasjonsdokumentene er deponert hos det norske utenriksdepartementet.

Det norske utenriksdepartementet meddeler Finland, Sverige og de tre sametingene om deponeringen av ratifikasjonsdokumentene og om tidspunktet for konvensjonens ikrafttreden.

Originaleksemplaret av denne konvensjonen deponeres hos det norske utenriksdepartementet, som sørger for at Finland, Sverige og de tre sametingene får bekreftet kopi.

Artikkel 51
Endringer i konvensjonen

Endringer i denne konvensjonen gjøres i samråd med de tre sametingene og i samsvar med bestemmelsen i artikkel 48.

En endring i konvensjonen trer i kraft tretti dager etter den dag avtalepartene har meddelt det norske utenriksdepartementet at endringene er godkjent av dem.

Til bekreftelse av dette har representantene for avtalepartene undertegnet denne konvensjonen.

Som skjedde i .... den .... 20.... i ett eksemplar på norsk, finsk, svensk og samisk, hvor samtlige tekster har samme gyldighet.

1.3 Ruotagiel konvenšuvdnateaksta

NORDISK SAMEKONVENTION

Regeringarna i Sverige, Finland och Norge,

som konstaterar

- att samerna är urfolket i de tre länderna,
- att samerna är ett folk bosatt över landgränserna,
- att det samiska folket har en egen kultur och ett eget samhällsliv med egen historia, egna traditioner, eget språk, egna näringar och egna framtidsvisioner,
- att de tre staterna har ett nationellt och internationellt ansvar för att skapa tillräckliga förutsättningar för samernas kultur och samhällsliv,
- att det samiska folket har rätt till självbestämmande,
- att det samiska folkets kultur och samhällsliv berikar ländernas samlade kultur och samhällsliv,
- att det samiska folket har ett särskilt behov av att utveckla sitt samhällsliv över landgränserna,
- att samerna måste ha tillgång till land och vatten som grundval för samisk kultur,
- samt att vid fastställande av det samiska folkets framtida rättsställning skall särskilt beaktas att samerna genom historien inte har behandlats som ett likvärdigt folk och därvid har utsatts för orättvisa,

som lägger till grund för sina överväganden att sametingen i de tre staterna

- vill bygga en bättre framtid för det samiska folkets liv och kultur,
- har visionen att rikenas gränser inte skall hindra det samiska folkets och de enskilda samernas gemenskap,
- ser en ny samekonvention som en förnyelse och utveckling av samernas hävdvunna rättigheter som blev kodifierade i Lappkodicillen av 1751,
- framhäver betydelsen av att rätten till självbestämmande för samerna som ett folk respekteras,

- fäster särskild vikt vid att samerna har rättigheter över de land- och vattenområden med naturresurser som är det samiska folkets historiska hemland,
- framhåller att det samiska folkets traditionella kunskap och traditionella kulturella uttryck tillsammans med folkets brukande av naturresurser utgör en del av den samiska kulturen,
- anser att det skall fästas större vikt vid de samiska kvinnornas ställning som traditionsbärare i det samiska samhället och härunder vid deras representation i offentliga organ,
- vill att samerna skall leva som ett folk inom de tre staterna,
- framhäver det samiska folkets önskan, vilja och rätt att ta ansvar för att utveckla sin egen framtid,
- och vill hävda det samiska folkets rättigheter och friheter i enlighet med de internationella mänskliga rättigheterna och den övriga folkrätten,

som har utarbetat denna konvention i nära samverkan med företrädare för samerna,
som finner det vara av särskild vikt att konventionen, innan den ratificeras av staterna, godkänns av de tre sametingen,
och som åtar sig att garantera det samiska folkets framtid i överensstämmelse med denna konvention,
har enats om följande nordiska samekonvention.

Kapitel I
Det samiska folkets allmänna rättigheter

Artikel 1
Konventionens ändamål

Konventionen har till ändamål att bekräfta och stärka sådana rättigheter för det samiska folket att det kan bevara och utveckla sitt språk, sin kultur, sina näringar och sitt samhällsliv med minsta möjliga hinder av landgränserna.

Artikel 2

Samerna som urfolk

Samerna är urfolket i Finland, Norge och Sverige.

Artikel 3

Rätt till självbestämmande

Samerna har rätt till självbestämmande som ett folk i överensstämmelse med folkrättens regler och bestämmelserna i denna konvention. Så långt det följer av dessa regler och bestämmelser har det samiska folket rätt att själv bestämma om sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling och att för sina egna syften själv förfoga över sina naturtillgångar.

Artikel 4

Personer som omfattas av konventionen

Konventionen omfattar personer bosatta i Finland, Norge eller Sverige, som uppfattar sig själva som samer och som

1. har samiska som hemspråk eller har minst en förälder, farförälder eller morförälder som har eller har haft samiska som hemspråk, eller
2. har rätt att utöva samisk rennäring i Norge eller Sverige, eller
3. uppfyller villkoren för att ha rösträtt vid sametingsval i Finland, Norge eller Sverige, eller
4. är barn till en person som avses i punkt 1, 2 eller 3.

Artikel 5

Omfattningen av staternas ansvar

Staternas skyldigheter enligt denna konvention gäller för alla statliga organ på nationell, regional och lokal nivå. Även andra organ för offentlig förvaltning och offentlig verksamhet har dessa skyldigheter. Detsamma gäller privata rättssubjekt när de utövar offentlig myndighet eller utför andra offentliga uppgifter.

Vid tillämpning av denna konvention skall sametingen och andra samiska organ, oavsett deras rättsliga status enligt nationell eller internationell rätt, inte anses falla under begreppet stat utom när de utövar offentlig myndighet.

Artikel 6

Staternas åtgärder i förhållande till det samiska folket

De tre staterna skall på effektivt sätt skapa förutsättningar för att det samiska folket skall kunna bevara och utveckla sitt språk, sin kultur, sina näringar och sitt samhällsliv.

Staterna skall skapa gynnsamma förutsättningar för att upprätthålla och utveckla de samiska lokalsamhällena.

Staternas ansvar för åtgärder enligt denna konvention omfattar också i rimlig omfattning de samer som är bosatta utanför de traditionella samiska områdena.

Artikel 7

Icke-diskriminering och särskilda åtgärder

Det samiska folket och enskilda samer skall tillförsäkras skydd mot all diskriminering.

För att förverkliga samernas rättigheter enligt denna konvention skall staterna vid behov vidta särskilda positiva åtgärder avseende dem.

Artikel 8

Minimirättigheter

De rättigheter som skyddas i denna konvention är minimirättigheter. De hindrar inte den enskilda staten att utvidga samernas rättigheter eller att vidta mera omfattande åtgärder och kan inte användas som grund för att begränsa de rättigheter för samer som följer av andra rättsregler.

Artikel 9

Samiska sedvanor

Staterna skall visa tillbörlig respekt för det samiska folkets rättsuppfattningar, rättsliga traditioner och sedvanor.

I enlighet med vad som föreskrivs i första stycket skall staterna vid utarbetande av lagstiftning på områden där det kan finnas samiska sedvanor särskilt utreda om sådana sedvanor föreligger och om de i så fall bör ges skydd eller på annat sätt beaktas i lagstiftningen. Även i rättstillämpningen skall tillbörlig hänsyn tas till samiska sedvanor.

Artikel 10

Harmonisering av rättsregler

Staterna skall i samarbete med sametingen verka för fortsatt harmonisering av lagstiftning och annan reglering av betydelse för samernas verksamhet över landgränserna.

Artikel 11

Samarbete om kulturella och näringsmässiga ordningar

Staterna skall vidta åtgärder för att underlätta för samerna att bedriva näringsverksamhet över landgränserna och för att tillgodose deras kulturella behov över dessa gränser. I detta syfte skall staterna sträva efter att avlägsna sådana kvarvarande hinder för samernas näringsverksamhet som grundas på deras medborgarskap eller bosättningsort eller som i övrigt beror på att det samiska bosättningsområdet sträcker sig över flera länder samt att ge samer tillgång till det kulturella utbudet i det land där de vid varje tidpunkt uppehåller sig.

Artikel 12

Samarbete om undervisning och välfärdsordningar

Staterna skall vidta åtgärder för att ge samer som är bosatta i något av de tre länderna möjligheter att få undervisning, hälsovård och socialvård i ett annat av dessa länder när detta framstår som mera ändamålsenligt.

Artikel 13

Det samiska folkets symboler

Staterna skall respektera samernas rätt att bestämma om bruk av den samiska flaggan och andra samiska nationella symboler. Staterna skall vidare i samarbete med sametingen verka för att de samiska symbolerna synliggörs på ett sätt som markerar samernas ställning som ett eget folk i de tre länderna.

Kapitel II

Samiskt styre

Artikel 14

Sametingen

Det skall i vart och ett av de tre länderna finnas ett sameting, som är högsta samiska organ i landet. Sametinget företräder det samiska folket i landet och väljs genom allmän rösträtt bland samerna i detta land.

De närmare reglerna om val till sametingen fastställs i lag, som förbereds genom förhandlingar enligt artikel 16 med sametingen.

Sametingen skall ha sådana uppgifter som gör det möjligt för dem att effektivt medverka till att det samiska folkets rätt till självbestämmande enligt folkrättens regler och enligt bestämmelserna i denna konvention förverkligas. Närmare regler om sametingens befogenheter fastställs i lag.

Sametingen tar initiativ och uttalar sig i alla de angelägenheter där sametingen finner skäl till detta.

Artikel 15

Sametingens självständiga beslut

Sametingen fattar självständiga beslut i de frågor i vilka de enligt nationell eller internationell rätt har behörighet att fatta sådana beslut.

Sametingen kan ingå avtal med nationella, regionala och lokala enheter om samarbete för att stärka samisk kultur och samiskt samhällsliv.

Artikel 16

Sametingens rätt till förhandling

I angelägenheter av väsentlig betydelse för samerna skall det föras forhandlinger i sak med sametingen innan beslut fattas av offentlig myndighet. Dessa förhandlingar skall äga rum vid en tillräckligt tidig tidpunkt för att sametingen skall kunna påverka handläggning och resultat.

Staterna skall inte vidta eller tillåta sådana åtgärder som i avsevärd mån kan skada de grundläggande villkoren för samisk kultur, samiska näringar eller samiskt samhällsliv, såvida inte det berörda sametinget samtycker till detta.

Artikel 17

Sametingens rätt under annan sakberedning

Sametingen skall ha rätt att vara representerade i offentliga råd och kommittéer när dessa behandlar frågor som rör samiska intressen.

Ärenden som rör samiska intressen skall föreläggas sametingen innan beslut fattas av offentlig myndighet.

Staterna skall utreda om det finns behov av sådan representation eller sådana förhandsyttranden från sametingens sida. Detta skall göras vid en tillräckligt tidig tidpunkt för att sametingen skall kunna påverka handläggning och resultat.

Sametingen avgör själva när de önskar vara representerade eller avge yttrande under sådan beredning av ett ärende.

Artikel 18

Förhållandet till parlamenten

Staternas parlament eller deras utskott eller andra organ skall på begäran ta emot företrädare för sametingen för att dessa skall kunna redogöra för frågor av betydelse för samerna.

Sametingen skall ges möjlighet att bli hörda under parlamentens behandling av ärenden som särskilt berör det samiska folket.

Varje lands parlament fastställer närmare regler om vilka ärenden detta gäller och om det förfarande som skall tillämpas.

Artikel 19

Samerna och internationell representation

Sametingen skall representera samerna i mellanstatliga angelägenheter.

Staterna skall främja samernas representation i internationella institutioner och samernas deltagande i internationella möten.

Artikel 20

Gemensamma samiska organisationer

Sametingen kan bilda gemensamma organisationer. Staterna skall vid behov i samråd med sametingen verka för att överföra offentlig myndighet till sådana gemensamma organisationer.

Artikel 21

Andra samiska sammanslutningar

Staterna skall respektera och vid behov samråda med samebyar, siidaer, renbeteslag, skoltsamernas byastämma och andra behöriga samiska organisationer eller lokala samiska företrädare.

Artikel 22

En sameregion

Staterna skall aktivt söka fastställa och utveckla det område inom vilket det samiska folket kan förvalta sina särskilda rättigheter enligt denna konvention och ländernas lagstiftning.

Kapitel III

Samiskt språk och samisk kultur

Artikel 23

Samernas språkliga rättigheter

Samerna skall ha rätt att använda, utveckla och till kommande generationer förmedla sitt språk och sina traditioner samt att verka för att kunskap i det samiska språket sprids också till samer som endast ofullständigt eller inte alls behärskar detta språk.

Samerna skall ha rätt att bestämma, behålla och få allmänt erkännande av sina personnamn och geografiska namn.

Artikel 24

Staternas ansvar för det samiska språket

Staterna skall göra det möjligt för samerna att bevara, utveckla och sprida det samiska språket. Staterna skall sörja för att det samiska alfabetet kan användas på ett effektivt sätt i detta syfte.

Det samiska språket skall kunna användas på ett effektivt sätt vid domstolar och myndigheter i de samiska områdena. Det samma gäller också även utanför dessa

områden i sådana mål och ärenden som först behandlats i de samiska områdena eller som på annat sätt har särskild anknytning till dessa områden.

Staterna skall främja utgivning av litteratur på det samiska språket.

Bestämmelserna i denna artikel skall gälla även de mindre utbredda samiska språkformerna.

Artikel 25
Samiska media

Staterna skall skapa förutsättningar för en självständig samisk mediapolitik som gör det möjligt för samiska media att styra sin egen utveckling och att erbjuda den samiska befolkningen ett rikt och mångsidigt utbud av information och meningsyttringar i frågor av allmänt intresse.

Staterna skall tillse att program på det samiska språket kan sändas i radio och television samt främja utgivning av tidningar på detta språk. I samarbete med sametingen skall staterna också främja samverkan över landgränserna mellan mediainstitutioner som erbjuder program eller artiklar på det samiska språket.

Vad som föreskrivs i andra stycket om det samiska språket skall också i rimlig omfattning gälla de mindre utbredda samiska språkformerna.

Artikel 26
Samisk utbildning

Samerna i de samiska områdena skall beredas tillfälle till undervisning i och på det samiska språket. Undervisningen och studiemedelssystemet skall vara anpassade till deras bakgrund. Sådan undervisning skall möjliggöra deltagande i fortsatt utbildning på alla nivåer och samtidigt möta de behov samer har av att fortsatt kunna verka inom de traditionella samiska näringarna. Studiemedelssystemet skall utformas så att det möjliggör högre utbildning på samiska.

Samiska barn och samisk ungdom utanför de samiska områdena skall beredas tillfälle till undervisning i samiska, men också på samiska i den utsträckning det kan anses rimligt i de särskilda områdena. Undervisningen skall i största möjliga utsträckning anpassas till deras bakgrund.

De nationella läroplanerna skall utarbetas i samarbete med sametingen och anpassas till samiska barns och samisk ungdoms kulturella bakgrund och behov.

Artikel 27

Forskning

Staterna skall i samarbete med sametingen skapa goda förutsättningar för forskning som tillgodoser det samiska samhällets kunskapsbehov och främja rekrytering av samiska forskare. Vid planering av sådan forskning skall hänsyn tas till de språkliga och kulturella förhållandena i det samiska samhället.

Staterna skall i samarbete med sametingen främja samverkan mellan samiska och andra forskningsinstitutioner inom länderna och över gränserna samt ge stöd åt forskningsinstitutioner som särskilt ägnar sig åt forskning som avses i första stycket.

Forskning om samiska förhållanden skall bedrivas med beaktande av de etiska regler som samernas ställning som urfolk kräver.

Artikel 28

Undervisning och information om samerna

Det samiska folkets kultur och samhällsliv skall på ett ändamålsenligt sätt komma till uttryck i undervisningen också utanför det samiska samhället. Sådan undervisning skall särskilt syfta till att främja kunskap om samernas ställning som ländernas urfolk. Staterna skall i samarbete med sametingen erbjuda undervisning i samisk kultur och samiskt samhällsliv åt personer som skall arbeta i samiska områden.

Staterna skall i samarbete med sametingen sörja för allmän information om samisk kultur och samiskt samhällsliv.

Artikel 29

Hälso- och socialväsen

Staterna skall i samarbete med sametingen sörja för att hälsovården och socialtjänsten i de samiska bosättningsområdena organiseras på sådant sätt att samerna inom dessa områden tillförsäkras ett utbud av tjänster som är anpassat till deras språkliga och kulturella bakgrund.

Även utanför de samiska bosättningsområdena skall hälsovårds- och socialmyndigheterna ta hänsyn till samiska patienters och klienters språkliga och kulturella bakgrund.

Artikel 30

Samiska barn och unga

Samiska barn och unga har rätt att utöva sin kultur samt att bevara och utveckla sin samiska identitet.

Artikel 31

Traditionella kunskaper och kulturyttringar

Staterna skall respektera det samiska folkets rätt att förvalta sin traditionella kunskap och sina traditionella kulturella uttryck samt verka för att samerna kan bevara, utveckla och förmedla dem till kommande generationer.

Staterna skall verka för att det samiska folket, när samisk kultur kommersiellt används av andra än samer, får inflytande över verksamheten och skälig andel i det ekonomiska utbytet av denna. Den samiska kulturen skall skyddas mot användningar av kulturella uttryck som på ett missvisande sätt ger sken av att ha samiskt ursprung.

Staterna skall verka för att samernas traditionella kunskap beaktas vid beslut om samiska förhållanden.

Artikel 32

Samiska kulturminnen

Samiska kulturminnen skall skyddas i lag och förvaltas av landets sameting eller av kulturinstitutioner i samarbete med sametinget.

Staterna skall vidta åtgärder för samarbete över landgränserna i fråga om dokumentation, skydd och förvaltning av samiska kulturminnen.

Staterna skall verka för att samiska kulturminnen som förts bort från de samiska områdena och som är av särskilt intresse för det samiska samhället överlämnas till lämpliga museer eller kulturinstitutioner enligt närmare avtal med ländernas sameting.

Artikel 33

Grundval för kulturen

Staternas skyldigheter i fråga om den samiska kulturen omfattar också den materiella grundvalen för kulturen på så sätt att samerna skall få nödvändiga näringsmässiga och ekonomiska förutsättningar för att kunna bevara och utveckla sin kultur.

Kapitel IV
Samisk rätt till land och vatten

Artikel 34
Traditionellt brukande av land och vatten

Långvarigt traditionellt brukande av land- eller vattenområden utgör grund för samernas individuella eller kollektiva äganderätt till dessa områden enligt de nationella eller internationella regler som gäller för brukande under lång tid.

Om samerna, utan att anses som ägare, innehar och traditionellt har brukat vissa land- eller vattenområden för renskötsel, jakt eller fiske eller på annat sätt, skall de ha rätt till fortsatt innehav och brukande av områdena i samma utsträckning som tidigare. Om områdena brukas av samerna gemensamt med annan, skall dock samerna och den andre brukaren utöva sina rättigheter under ömsesidigt hänsynstagande till varandra och med beaktande av de konkurrerande rättigheternas natur. Särskild hänsyn skall i detta sammanhang tas till de renskötande samernas intressen. Att rätten till fortsatt utnyttjande av områdena är begränsad till brukande i samma utsträckning som tidigare skall inte hindra att formerna för utnyttjande vid behov anpassas till den tekniska och ekonomiska utvecklingen.

Bedömningen av om det föreligger ett traditionellt brukande enligt denna artikel skall göras på grundval av vad som utgör traditionellt samiskt utnyttjande av land och vatten och med beaktande av att samiskt brukande ofta inte lämnar varaktiga spår i naturen.

Bestämmelserna i denna artikel innebär ingen inskränkning i den rätt att återfå egendom som samerna kan ha enligt nationell eller internationell rätt.

Artikel 35
Skydd för samernas rättigheter till land och vatten

Staterna skall vidta nödvändiga åtgärder för att effektivt skydda samernas rättigheter enligt artikel 34. Särskilt skall staterna i detta syfte identifiera de land- och vattenområden som samerna traditionellt brukar.

Lämpliga förfaranden skall finnas tillgängliga i nationell rätt för att pröva frågor om samernas rättigheter till land och vatten. Särskilt skall samer i mål vid domstol om sådana rättigheter kunna få sådan ekonomisk hjälp som är nödvändig för att de skall få sin talan prövad.

Artikel 36
Utnyttjande av naturresurser

Samernas rätt till naturresurser inom sådana land- eller vattenområden som omfattas av artikel 34 skall särskilt skyddas. Därvid skall beaktas att fortsatt tillgång till dessa kan vara en förutsättning för bevarande av samisk traditionell kunskap och samiska kulturella uttryck.

Innan offentlig myndighet med stöd i lag meddelar tillstånd till undersökning eller utvinning av mineraler eller andra tillgångar under jord eller fattar beslut om utnyttjande av andra naturresurser inom sådana land- eller vattenområden som ägs eller brukas av samerna, skall förhandlingar föras med berörda samer och, i fall som avses i artikel 16, med sametinget.

Tillstånd till undersökning eller utvinning av naturresurser skall inte meddelas om verksamheten skulle göra det omöjligt eller allvarligt försvåra för samerna att fortsätta utnyttja områdena i fråga och detta utnyttjande är väsentligt för samisk kultur, såvida inte sametinget och de berörda samerna samtycker till detta.

Föregående bestämmelser i denna artikel gäller också för andra former av ingrepp i naturen eller brukande av naturen i områden som omfattas av artikel 34, däribland skogsavverkningar, anläggningar för vattenkraft och vindkraft, byggande av vägar och fritidshus samt militära övningar och fasta övningsfält.

Artikel 37
Ersättning och del i utbyte

De berörda samerna skall ha rätt till ersättning för all skada som åsamkas dem genom sådan verksamhet som avses i artikel 36 andra och fjärde styckena. Om det i nationell lag finns bestämmelser som förpliktar den som erhållit tillstånd till utvinning

av naturresurser att betala en avgift till markägaren eller att ge denne del i utbytet av verksamheten, skall tillståndshavaren ha en liknande skyldighet i förhållande till de samer som traditionellt brukat och alltjämt brukar området i fråga.

Bestämmelserna i denna artikel innebär ingen inskränkning i den rätt till del i utbyte av utvinning av naturresurser som kan följa av internationell rätt.

Artikel 38
Fjordar och kustfarvatten

Vad som i artiklarna 34-37 föreskrivs om rättigheter till vattenområden och utnyttjande av vattenområden gäller på motsvarande sätt för samiskt fiske och annat brukande av fjordar och kustfarvatten.

Vid tilldelning av fångstkvoter för fisk och andra resurser i havet och vid andra former för reglering av dessa resurser skall det tas tillbörlig hänsyn till samiskt brukande och dess betydelse för samiska lokalsamhällen. Detta skall ske även om brukandet har minskat eller upphört till följd av att fångstkvoter inte erhållits eller på grund av andra regleringar av fisket eller utnyttjandet av andra resurser i dessa områden. Detsamma gäller om brukandet har minskat eller upphört till följd av nedgång i havsresurserna i dessa områden.

Artikel 39
Areal- och resursförvaltning

Utöver de rättigheter som samerna har i form av äganderätt eller bruksrätt skall sametingen ha rätt till medbestämmande enligt artikel 16 i den offentliga förvaltningen av de områden som avses i artiklarna 34 och 38.

Artikel 40
Miljövård och miljöförvaltning

Staterna skall i samarbete med sametingen bedriva aktiv miljövård för att försäkra sig om en bärkraftig utveckling av de samiska land- och vattenområden som avses i artiklarna 34 och 38.

Sametingen skall ha rätt till medbestämmande enligt artikel 16 vid miljöförvaltning som påverkar dessa områden.

Kapitel V
Samiska näringar

Artikel 41
Skydd av samiska näringar

Samiska näringar och samisk resursanvändning skall, i den mån de utgör en viktig grundval för kulturen, åtnjuta särskilt skydd genom rättsliga eller ekonomiska åtgärder.

Som samisk näring och resursanvändning skall anses sådan verksamhet som är väsentlig för att upprätthålla och utveckla samiska lokalsamhällen.

Artikel 42
Renskötsel som samisk näring

Renskötsel som särskild och traditionell samisk näring och kulturform grundar sig på sedvana och skall ha särskilt rättsskydd.

För detta ändamål skall Norge och Sverige bibehålla och utveckla renskötseln som en ensamrätt för samerna i de samiska renbetesområdena.

Med beaktande av protokoll nr 3 i anslutningsfördraget till den europeiska unionen om samerna som urfolk åtar sig Finland att förstärka den samiska renskötselns ställning.

Artikel 43
Renskötsel över landgränserna

Samernas rätt till renbete över landgränserna grundar sig på sedvana.

Har avtal ingåtts mellan samebyar, siidaer eller renbeteslag om rätt till renbete över landgränserna, skall dessa avtal gälla. I händelse av tvist om tolkning eller tillämpning av ett sådant avtal skall en part kunna hänskjuta tvisten till avgörande av en skiljenämnd. I fråga om sammansättningen av en sådan skiljenämnd och det förfarande som skiljenämnden skall tillämpa gäller de närmare regler som fastställs gemensamt av de tre sametingen. Part som inte är nöjd med skiljenämndens

avgörande av tvisten skall ha rätt att väcka talan om saken vid domstol i det land på vars territorium betesmarken är belägen.

Om det inte finns något tillämpligt avtal mellan samebyar, siidaer eller renbeteslag men däremot en gällande mellanstatlig överenskommelse om renbetesrätten, skall denna överenskommelse tillämpas. Den som anser sig kunna på sedvana grunda rätt till mera vittgående renbete än som följer av den mellanstatliga överenskommelsen skall emellertid utan hinder av överenskommelsen kunna få sina anspråk prövade av domstol i det land på vars territorium betesmarken är belägen.

Kapitel VI
Genomförande och utveckling av konventionen

Artikel 44
Samarbetsråd av sameministrar och sametingspresidenter

De ansvariga sameministrarna från Finland, Norge och Sverige samt sametingspresidenterna från vart och ett av dessa tre länder skall hålla regelbundna möten.

Detta samarbete skall främja ändamålet med denna konvention enligt artikel 1. Vid mötena skall aktuella samiska ärenden av gemensamt intresse behandlas.

Artikel 45
Konventionsnämnd

En nordisk samekonventionsnämnd skall upprättas för att följa genomförandet av denna konvention. Nämnden skall ha sex medlemmer som alla skall vara oavhängiga. Var och en av de tre staterna utnämner en medlem och vart och ett av sametingen en medlem. Utnämningarna sker för en tid av fem år.

Nämnden skall avge rapporter till de tre ländernas regeringar och sameting. Den kan till ländernas regeringar och sameting framlägga förslag som främjar konventionens ändamål. Nämnden kan också göra uttalanden med anledning av frågor från enskilda personer eller grupper.

Artikel 46

Nationellt genomförande

I syfte att försäkra sig om en så enhetlig tillämpning av denna konvention som möjligt skall staterna göra bestämmelserna i konventionen direkt tillämpliga som nationell lag.

Artikel 47

Ekonomiska förpliktelser

Staterna skall svara för de ekonomiska resurser som är nödvändiga för att genomföra bestämmelserna i denna konvention. Gemensamma utgifter för de tre länderna fördelas mellan dem i förhållande till antalet samer i varje land.

Förutom i de fall som avses i artikel 35 andra stycket skall det finnas möjlighet för samerna att få sådan ekonomisk hjälp som är nödvändig för att de skall kunna få principiellt viktiga frågor rörande rättigheterna i denna konvention prövade av domstol.

Kapitel VII

Slutbestämmelser

Artikel 48

Sametingens godkännande

Denna konvention skall efter undertecknandet föreläggas de tre sametingen för godkännande.

Artikel 49

Ratifikation

Denna konvention skall ratificeras. Ratifikation får dock ske först efter det att de tre sametingen lämnat sådant godkännande som avses i artikel 48.

Artikel 50

Ikraftträdande

Konventionen träder i kraft trettio dagar efter den dag då ratifikationsinstrumenten har deponerats i det norska utrikesdepartementet.

Det norska utrikesdepartementet skall underrätta Finland, Sverige och de tre sametingen om deponeringen av ratifikationsinstrumenten och om tidpunkten för konventionens ikraftträdande.

Originalexemplaret av denna konvention deponeras hos det norska utrikesdepartementet, som skall tillställa Finland, Sverige och de tre sametingen bestyrkta kopior därav.

Artikel 51
Ändringar i konventionen

Ändringar i denna konvention görs i samverkan med de tre sametingen och med iakttagande av bestämmelsen i artikel 48.

En ändring av konventionen träder i kraft trettio dagar efter den dag då avtalsparterna har meddelat det norska utrikesdepartementet, att ändringarna har godkänts av dem.

Till bekräftelse härav har avtalsparternas ombud undertecknat denna konvention.

Som skedde i .... den .... 20- - i ett exemplar på svenska, finska, norska och samiska, vilka samtliga texter har samma giltighet.

2. Nammadeapmi ja bargomearrádus

Čoahkkimisttiset Stockholm-gávpogis skábmamánu 7. b. 2001 sámi áššiid ovddasvástideaddji ministarat ja Suoma, Norgga ja Ruota sámediggepresideanttat mearriedje nammadit áššedovdi joavkku man bargu galgá leat árvalit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna.

Áššedovdi joavkku vástesaš direktiivva mearriedje čoahkkimis skábmamánu 7. b. 2001. Maŋŋá nuppástusaid maid mearriedje čoahkkimis skábmamánu 13. b. 2002, direktiiva čuodjá ná:

"Duogáš
Davviriikkalaš ráđi čoahkkimis mii lei Reykjavik-gávpogis guovvamánu 28. b. 1995, ovddasvástideaddji ministarat mearriedje álggahit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna ráhkadanbarggu. Duogáš dasa lei sámiid iežaset sávaldat oažžut konvenšuvnna. Dan válddii Sámeráđđi ovdan vuosttamuš geardde 1986, ja dan čuovvolii maŋŋá Sámeráđi juridihkalaš lávdegoddi, mii hábmii konvenšuvdnateavstta álgohámi. Oktasaš raporttas mii bođii 1988 golmma sámevuoigatvuođaid čielggadeamis Norggas, Ruotas ja Suomas, čujuhedje konvenšuvnna dárbui ja ávkái.

Jagi 1996 biddjojuvvui bargui bargojoavku mii galggai čielggadit makkár dárbbut ja eavttut leat dakkár konvenšuvdnii. Bargu čađahuvvui ovttasráđiid sámedikkiiguin ja biddjojuvvui ovdan raportan geassemánus 1998. Raporta guoskkahii máŋga fáttá maid livčče mávssolaš reguleret konvenšuvnnain. Das namahit láhkaásahusovttasbarggu, sámi kultuvrra, giela, oahpahusa ja dearvvašvuhtii, birrasii ja ealáhusaide guoskevaš áššiid. Sámedikkiid áirasat deattuhedje ahte lea dealalaš buorebut reguleret sámiid dili ja vuoigatvuođa beassat ieža mearridit. Bargojoavku gávnnahii ahte leat sihke dárbu ja eavttut konvenšuvdnii, ja árvalii ahte vuođđuduvvo áššedovdi joavku mas lea bargomearrádussan ráhkadit konvenšuvdnaárvalussan.

Čoahkkimis maid sámi áššiin ovddasvástideaddji ministarat ja sámediggepresideanttat dolle Kárášjogas skábmamánu 2. b. 2000, ministarat ledje ovttaoivilis das ahte lea dealalaš joatkit ovttasbarggu oažžun dihte davviriikkalaš sámekonvenšuvnna, ja ávžžuhedje sámi áššiid vástesaš davviriikkalaš ámmátolbmuidorgána buktit árvalusa dán ášši ovttasbarggu joatkimii.

Bargu
Ministarat ja sámediggepresideanttat leat otnáš čoahkkimis soahpan ahte áššedovdi joavku galgá vuođđuduvvot, man ulbmil galgá leat ráhkadit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna álgohámi. Joavkkus galget leat Norgga, Ruota ja Suoma áirasat.

Joavku galgá válmmáštit konvenšuvdnateavstta álgohámi, man vuolggasadjin lea davviriikkalaš Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna dárbbašlašvuohta ja vuođđu (Behov og grunnlag for en samekonvensjon) nammasaš raporta. Ávnnaslaš sisdoalu divaštallamis galget mearridit leago dat rápmakonvenšuvdna maid galget ráhkadit, vai

konvenšuvdna mii čilge stáhtaid ja sámiid vuoigatvuođaid ja geatnegasvuođaid. Vuhtii lea dárbu váldit áššin Ruošša sámiid vejolaš searvama konvenšuvdnii.

Dat suorggit maid galggašii leat vejolaš reguleret konvenšuvnnain, sáhttet leat

- Sámiid árvodássi (status)
- Sámi doahpaga definišuvdna
- Iešmearrideapmi
- Sámedikkiid ja stáhtaid ovttasbargu
- Giella
- Biras
- Kulturmuitosuodjalus
- Dearvvašvuođa ja sosiála áššit
- Oahpahus ja dutkan
- Sámi ealáhusat
- Kultuvra
- Mánát ja nuorat

Konvenšuvdnateavstta álgohámi galget ráhkadit vuhtiiválddedettiin riikkaidgaskasaš reaidduid mat čatnet guđege riikka, ja vel árbevieruidge.

Áššedovdi joavku galgá maid mearridit váidalanvejolašvuođa jos eai čuovo konvenšuvnna, ja leago dárbu bearráigeahčči orgánii. Jos joavku gávnnaha ahte lea dárbu, de galgá dán oassáige ráhkadit árvalusa.

Áššedovdi joavku galgá maid čilget barggus Davviriikkalaš sámi áššiid ámmát-olbmuidorgánii manjimusat juovlamánu 31. b. 2005.

Guđege riikkas galget leat joavkkus guokte áirasa, dasto guokte sadjásačča, ja sudnos galgá Sámediggi leat nammadan nuppi. Áirasiin galgá leat buorre máhttu álbmotrievttis. Jos lea dárbu eanet áššedovdiide, de áššedovdi joavku sáhttá dakkáriid váldit bargui dárbbu mielde. Jos barggu bále čuožžila dárbu oažžut čielggadančálli, de sáhttet bargui bidjat dakkár čálli.

Guhtege riika galgá gokčat goluidis, ja áššedovdi joavkku oktasaš goluid riikkat galget juogadit gaskaneaset dássidit."

Čoahkkimis mii lei Helssegis skábmamánu 13. b. 2002, nammadedje čuovvovaš

áššedovdi lávdegotti, mii galgá álggahit barggu ođđajagemánu 1. b. 2003:

Alimusrievtti justitarius Carsten Smith, Norga (jođiheaddji),

Várrelahttu ráđđeaddi John Bernhard Henriksen,

Ráđđeaddi Ing-Lill Pavall, Norga – su nammadii Sámediggi,

Várrelahttu konsuleanta (manjnjil duopmárválddehas) Anne Marit Pedersen,

Justitieråđet Hans Danelius, Ruotta,

Várrelahttu kanslirådet Carina Mårtensson,

Juris kandidáhta Mattias Åhrén, Ruotta – su nammadii Sámediggi,
Várrelahttu juris kandidáhta (maŋŋil searvehoavda) Malin Brännström,
Lagstiftningsdirektör, professora juris doavttir Matti Niemivuo, Suopma,
Várrelahttu veahkeheaddji ossodathoavda Marcus Laurent,
Professora juris doavttir Martin Scheinin, Suopma – su nammadii Sámediggi,
Várrelahttu láhkadovdi čálli Heikki J. Hyvärinen.

Norggas lea leamaš barggu čállindoaibma. Áššedovdi joavkku váldočálli lea leamaš professora doavttir juris Kirsti Strøm Bull, Oslo universitehta Olmmoš-vuoigatvuođaid norgalaš guovddáš (Norsk senter for menneskerettigheter). Guovvamánu 1. b. 2005 álggii maid Alimusrievtti čielggadeaddji Susann Funderud Skogvang čállin.

3. Čoahkkáigeassu

3.1 Konvenšuvdnateakstan

Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna álgohápmi lea *kapihttalis 1*. Konvenšvnnas leat 51 artihkkala mat juohkásit čieža sierra kapihttalii. Konvenšuvdnateaksta ovddiduvvo dás njealje gillii: dárogillii, ruotagillii, suomagillii ja davvisámegillii. Áššedovdi joavku lea dattetge atnán norgalaš ja ruottilaš teavstta vuođđun bargosis, ja danne dat galget álgovuorus adnojuvvot autoritatiiva teakstan. Áššedovdi joavkkut ovdehit ahte konvenšuvnna suomagielalaš ja sámegielalaš álgoteavsttat dárkkistuvvojit dasto gielalaš dohkálašvuođa dáfus. Konvenšuvdnateavsttas lea čoahkkáigeassu čuoggás 3.9.

3.2 Nammadeapmi ja bargomearrádus (mandáhta)

Kapihttalis 2 čilgejuvvo áššedovdi joavkku nammadeapmi ja bargomearrádus. Áššedovdi joavku nammaduvvui skábmamánu 13. b. 2002. Das leat leamaš guđege riikkas guokte lahtu ja sudno persovnnalaš várrelahtut, ja nuppi dain lahtuin ja su várrelahtu leat guđege riikka sámedikkit ieža nammadan.

3.3 Vuolggabáikkit ja bargovuohki

Kapihttalis 4 čilgejuvvo álggos davviriikkalaš sámekonvenšuvnna barggu duogáš. Sámeráđđi – ovddeš Davvirikkaid sámeráđđi – ovddidii árvalussan sierra sámekonvenšuvnna jagi 1986. Árvalusa doarjjui jagi 1988 raporta maid norgalaš sámi vuoigatvuođalávdegotti, ruottilaš sámevuoigatvuođa čielggadusa ja suopmelaš sámevuoigatvuođa čielggadusa áirasat ráhkadedje. Davviriikkalaš ráđi čoahkkimis jagi 1995 Suopma, Norga ja Ruotta sohpe čielggadit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna dárbbu ja vuođu. Bargojoavku vuođđuduvvui jagi 1996 jođihit dán barggu. Bargojoavkku raporta ovddiduvvui geassemánus 1998, ja joavkku ráva lei ahte galggašii válmmaštuvvot davviriikkalaš sámekonvenšuvdna.

Áššedovdi joavkku vuolggabáikkit ja bargovuohki lea čilgejuvvon kapihttalis 4. Áššedovdi joavkkus leat leamaš 15 čoahkkima.

3.4 Dábálaš áššit

Kapihttalis 5 leat muhtun dábálaš áššit gieđahallamassii. Vuosttamuš ášši mii gieđahallojuvvo, lea konvenšuvnna karakteara (5.2). Konvenšuvdna lea vuoigat-vuohtakonvenšuvdna.

Gaskavuohta Ruošša sámiide lea váldojuvvon ovdan čuoggás 5.3. Dainnago dát lea Suoma, Norgga ja Ruota gaskasaš konvenšuvdna, de konvenšuvdna ii fátmmas sámiid guđet ásset Ruoššas. Dattetge deattuhuvvo ahte konvenšuvnna golbma stáhta berrejit láhčit dilálašvuođaid buriid gulahallamiidda maiddái Ruošša sámiiguin. Konvenšuvdna fátmmasta sámiid guđet ásset Suomas, Norggas dahje Ruotas.

3.5 Sámiid birra

Viiddis girjjálašvuohta sámiin, sin kultuvrras, caláhusain, servodateallimis ja gaskavuođain nationála stáhtaide. Maŋimuš 10-jagiid leat boahtán máŋga almmolaš čielggadeami erenoamážit sámi dilálašvuođain. Dan geažil áššedovdi joavku ii leat gávnnahan dárbbašlažžan viidát čájehit sámi historjjá ja servodateallima, ja lea duhtan buktit oanehis historjjálaš visogova, geahča čuoggá 6.2. Oanehis govahallan Suoma, Norgga ja Ruota sámiin lea čuoggáin 6.3 – 6.5. Čuoggás 6.6 lea buohtastahtti visogovva mii čájeha muhtun váldočuoggáid sámi dilálašvuođain konvenšuvdna-stáhtain. Čuoggás 6.7 čilgejuvvojit oanehaččat sámiid rievttálaš dilálašvuođat Ruoššas.

Čuoggás 6.8 čilgejuvvo orgánaid birra mat barget riikkarájiid rastá oktasaš sámi áššiiguin. Sámiid beales barget Sámerádđi – ovddeš Davviriikkalaš sámerádđi – mii vuođđuduvvui 1956 ja Sámi parlamentáralaš ráđđi, mii vuođđuduvvui 2000. Suoma, Norgga ja Ruota eiseválddit leat jagi 1964 rájis bargan ovttasráđiid ámmát-olbmuiddásis. Dán barggu jotkkii 2001 Sámi áššiid davviriikkalaš ámmátolbmuid-orgána, mas maiddái sámedikkiinge lea ovddasteapmi. Jagi 2000 rájis lea ásahuvvon bissovaš ovttasbargu politihkalaš dásis sámediggepresideanttaid ja Suoma, Norgga ja Ruota sámi áššiid ovddasvástideaddji ministariid gaskka.

3.6 Riikkaidgaskasaš instrumeanttat

Áššedovdi joavkku direktiivvas oidno ahte árvaluvvon konvenšuvdnateaksta galgá ráhkaduvvot daid riikkaidgaskasaš instrumeanttaid ektui mat čatnet dán golbma

riikka: Suopma, Norga ja Ruotta leat guhtege sierra searvan riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide, julggaštusaide ja soahpamušaide mat mearkkašit ollu dáid riikkaid sámiid riektedillái. Dán oktavuhtii gullevaš deataleamos álbmotrievttálaš instrumeanttat ja daid mearkkašupmi áššedovdi joavkku bargomearrádussii gieđahallojuvvo dárkileappot *kapihttalis 7.*

Čuoggás 7.3 čilgejuvvo jagi 1989 ILO-konvenšuvdna nr. 169, mii lea álgoálbmogiid ja čearddaid birra mat ásset sorjákeahtes riikkain. Dán konvenšuvnna Norga lea ratifiseren, muhto ii Suopma iige Ruotta. Goappašat riikkat leat dattetge ilbmadan ulbmila ratifiseret ILO-konvenšuvnna nr. 169. Ovttamielalašvuohta lea áššedovdi joavkkus das ahte sámekonvenšuvnna ávnnaslaš sisdoallu ii sáhte dási dáfus leat heajut go ILO-konvenšuvnna mearrádusat.

Čuoggáin 7.4 ja 7.5 čilgejuvvojit jagi 1966 guovtti ON-konvenšuvnna artihkkalat – dan konvenšuvnna mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, ja dan mii lea ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra – mat leat erenoamáš deatalaččat sámiide.

Eará deatalaš ON-konvenšuvnnat leat jagi 1965 konvenšuvdna buotlágan nállevealahemiid heaittiheami birra (čuokkis 7.6), jagi 1989 konvenšuvdna mánáid vuoigatvuođaid birra (čuokkis 7.7), jagi 1979 konvenšuvnda nissonolbmuid buotlágan vealahemiid heaittiheami birra (čuokkis 7.8) ja jagi 1993 konvenšuvdna biologalaš šláddjiivuođa birra (čuokkis 7.15).

Čuoggás 7.9 máinnašuvvo UNESCO-konvenšuvdna mii bođii 1960 oahpahusas dáhpáhuvvi vealaheami vuostái.

Eurohpalaš dásis maid leat arvat álbmotrievttálaš instrumeanttat mat leat deatalaččat daidda ášši ide maid davviriikkalaš sámekonvenšuvdna galgá reguleret. Čuoggás 7.10 čilgejuvvo Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođaidkonvenšuvdna mii bođii 1950. Eurohparáđi rápmakonvenšuvdna unnitloguid suodjaleami várás mii bođii 1995, lea áššin čuoggás 7.11. Ja čuoggás 7.12 čilgejuvvo guovlogielaid ja unnit-álbmotgielaid gieđahalli Eurohpalaš lihttu, mii bođii 1992.

EU siskkobealde lea vejolaš čujuhit beavdegirjái nr. 3 mii gullá soahpamuššii Suoma ja Ruota searvamis Eurohpalaš Uniovdnii, mii erenoamážit gieđahallá sámi dilálašvuođaid (čuokkis 7.13), ja Eurohpa-uniovnna jagi 2000 ráđđedirektiivii 2000/43/EF, mii bidjá dihto dási vuolimus dássin EU siskkobealde suodjaleapmái vealaheami vuostái náli ja čerdiigullevašvuođa geažil (čuokkis 7.14).

Álbmoga vuoigatvuohta ieš beassat mearridit lea leamaš guovdil go áššedovdi joavku lea bargan konvenšuvdnateavsttain. Čuoggás 7.16 čilgejuvvo mii iešmearridanvuoigatvuohta lea álbmotrievttálaš mearkkašumis. Dán čilgehusa dievasmahttá mielddus 3, mii lea sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuođa birra.

Čuoggás 7.17 čilgejuvvo bargu ON-julggaštusain, mii lea álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra. ON lea jagi 1984 rájis bargan dakkár julggaštusa hábmemiin. Lahttostáhtaid šiehtadallamat leat jagi 1995 dáhpáhuvvan Olmmošvuoigatvuođaid kommišuvnna vuollásaš bargojoavkkus. Álgoálbmotáirasatge miehtá máilmmi leat árjjálačča searvan dáidda šiehtadallamiidda. Davviriikkat leat bargan ovttasráđiid bargojoavkkus ja ovddidan oktasaš árvalusa. Bargu álgoálbmogiid vuoigatvuođaid ON-julggaštusain joatká ain.

3.7 Sámiid sajádat davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas

Kapihttalis 8 gieđahallojuvvo dat, ahte sáhttetgo sámit leat oasálačča konvenšuvdnii. Sámit eai galgga árvalusa mielde leat oasálačča davviriikkalaš sámekonvenšuvdnii. Dattetge lea dárbu ahte sámedikkit ovttasráđiid mihtet konvenšuvnna sisdollui. Sámedikkiid dohkkeheapmi danne biddjojuvvo eaktun konvenšuvnna ratifiseremii ja fámuiduvvamii.

3.8 Mearkkašumit muhtun mearrádusaide

Kapihttalis 9 leat mearkkašumit konvenšuvdnaárvalusa artihkkaliidda.

Dán árvalusa oppalaš oasis (kap. 2 – 8) lea duššefal ráddjejuvvon mearrái čađahuvvon ákkastallamat daid mearrádusaid bealis mat eavttuhuvvojit konvenšuvdnateavsttas. Dasa lea muhtumassii sivva ahte sáhkan leat mealgadii ášši mat leat juo leamaš ovdan almmolaš čielggademiin ja divaštallamiin. Muhto dán oppalaš oasi ráddjehussii lea maid dat, ahte áššedovdi joavku lea válljen ákkastallat eavttuhuvvon mearrádusaid guđege artihkkala olis. Dat lea leamaš lunddolaš vuohki konvenšuvnna erenoamáš stuorra ášševiidodaga geažil.

3.9 Konvenšuvdnaárvalusa sisdoallu

3.9.1 Ovdasátni

Konvenšuvnna álggaha ovdasátni. Konvenšuvdna lea vuosttamuš čohkkejuvvon riekteregulerejuvvon ilmma Suoma, Norgga ja Ruota sámiid várás. Dat lea ođđa

stáhtarievttálaš ráhkadus, man dihte dasa lea ovdasátni. Ovdasátni galgá doaibmat vuođđun konvenšuvdnii ja buktá oidnosii sihke stáhtaeiseválddiid ja sámedikkiid oainnuid.

3.9.2 Konvenšuvdnaárvalusa kap. I: Sámi álbmoga dábálaš vuoigatvuođat

Árvalusa vuosttamuš kapihttalis leat 13 artihkkala mat siskkildit dábálaš vuoigatvuođaid, artihkkaliid mat leat vuođđun konvenšuvnna artihkkaliidda muđui.

Artihkkal 1 muitala konvenšuvnna ulbmila, namalassii sihkkarastit sámi álbmoga vuoigatvuođaid. Dat mearkkaša ahte sámegiela, sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima ovdáneapmi galgá sihkkarastojuvvot nu unnán heađuštusaiguin go vejolaš riikkarájiid geažil.

Artihkkal 2 cealká ahte sámit leat álgoálbmot golmma riikkas.

Artihkkal 3 nanne ahte sámiin lea álbmogin iešmearridanvuoigatvuohta.

Artihkkal 4 muitala maid olbmuid konvenšuvdna fátmmasta. Konvenšuvdna gusto sámiide guđet ásset konvenšuvnna golmmma riikkas. Artihkkal muitala dasto geat dat konvenšuvnna mielde leat sámit.

Artihkkal 5 muitala geain leat geatnegasvuođat konvenšuvnna mielde. Buohkat geat doaimmahit almmolaš válddi, fertejit čuovvut konvenšuvnna mearrádusaid. Álkivuođa dihte lea konvenšuvnna guđege artihkkalis sáhka *stáhta geatnegasvuođain,* muhto artihkkala 5 (vihtta) mearrádusa mielde dakkár sátnádat fátmmasta buohkaid guđet doaimmahit almmolaš válddi – ii dušše stáhta, muhto maiddái guvllolaš, suohkanlaš ja priváhta riektesubjeavttaid maidda lea addojuvvon almmolaš váldi.

Artihkkal 6 muitala mearrideaddji sátnádagaiguin stáhtaid geatnegasvuođaid sámi álbmogii.

Artihkkal 7 cegge vuosttamuš lađđasis gildosa vealaheames sámi álbmoga ja ovttaskas sápmelačča. Nubbi lađas mearrida ahte stáhtat galget álggahit positiiva doaibmabijuid sámiid várás, Nubbi lađas mearrida ahte stáhtat galget álggahit positiiva doaibmabijuid sámiide gokko lea dárbu dán konvenšuvnna vuoigatvuođaid čađaheapmái. Dakkár positiiva sierradoaibmabijut eai galgga adnojuvvot ehperievttalaš vealaheapmin álbmotrievttálaš njuolggadusaid mielde.

Artihkkal 8 nanne ahte konvenšuvnna vuoigatvuođat leat unnimusvuoigatvuođat. Konvenšuvdna ii hehtte stáhta addimis sámiide stuorit vuoigatvuođaid go daid mat vulget konvenšuvnnas.

Artihkkal 9 geatnegahttá stáhtaid čájehit heivvolaš gudnejahttima sámi árbevieruide ja riekteipmárdusaide. Dat galgá vuhtii váldojuvvot go ođđa lágat ráhkaduvvojit, ja go dat geavahuvvojit duopmostuoluin ja hálddahusas.

Deatalaš ulbmil dán konvenšuvnnas lea geahppudit sámiid ovttasráđálaš doaibmama riikkarájiid rastá. *Artihkkalat 10, 11 ja 12* siskkildit njuolggadusaid mat álkkásmahttet dakkár ovttasráđálaš doaibmama kultuvrralaš ja ealáhuslaš suorggis, ja maiddái oahpahus- ja čálgoortnegiin.

Artihkkala 13 mielde stáhtat galget árvvus atnit sámi leavgga ja eará dakkár sámi symbolaid, nugo álbmotlávlaga ja sámi álbmotbeaivvi guovvamánu 6. beaivvi.

3.9.3 Konvenšuvdnaárvalusa kapihttal II: Sámiid stivren

Kapihttal II regulere vuos ja ovddimusat sámedikkiid rolla sámi álbmoga ovddasteaddji orgánan ja sámedikki rolla ovttasdoaibmamušainis eará eiseválddiiguin. Kapihttalis leat 9 artihkkala.

Artihkkal 14 mearrida ahte Sámediggi galgá leat guđege dan golmma riikkas, ja bidjá ovdan bajimuš sátnádagaiguin mat doaimmaid dat gullet sámedikkiide. Artihkkala 3 nannema mielde sámiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái, ja artihkkala 14 mielde sámedikkis galget leat dakkár doaimmat maiguin dat sámiid beales sáhttá doaimmahit iešmearridanvuoigatvuođa. Čuovvovaš artihkkaliin regulerejuvvo dárkileappot sámedikki iešmearridanvuoigatvuođa hálddašeapmi dán konvenšuvnna mielde.

Artihkkalis 15 lea mearrádus dasa maid sámedikki mearrida iešráđálaččat riikkalaš ja riikkaidgaskasaš rivttiid vuođul. Sámedikkis ferte nugo earáge orgánain leat láhkavuođđu go dahká mearrádusa mainna doaimmaha válddi. Dakkár mearrádusaid mat eai mearkkaš ahte váldi doaimmahuvvo, Sámediggi sáhttá dahkat almmá mange láhkavuođu gáibádusa haga.

Artihkkal 16 buktá mearrádusaid sámedikki vuoigatvuođas beassat šiehtadallat eará eisevälddiiguin. Áššiin mat mearkkašahttet ollu sámiide, eisevälddit galget šiehtadallat sámedikkiin ovdalgo dahket mearrádusa. Jos dakkár doaibmabijus lea sáhka, mii vuđolaččat sáhttá vahágahttit sámi kultuvrra, ealáhusaid dahje servodat-

eallima vuođđoeavttuid, de mearrádus ii galgga dahkkojuvvot almmá sámedikki lobi haga.

Artihkkal 17 regulere sámedikkiid vuoigatvuođa eará ášševálmmaštemiin. Artihkkal mearrida ahte sámedikkis lea vuoigatvuohta ovddasteapmái almmolaš ráđiin ja lávdegottiin, omd. láhkalávdegottiin mat gieđahallet áššiid mat beroštahttet sámiid. Dasto mearriduvvo ahte sámedikkis lea vuoigatvuohta oažžut gieđahallamii áššiid mat gusket sámi beroštumiide. Stáhtain lea iešmerrideaddji geatnegasvuohta čielggadit leago dárbu sámedikkis oažžut cealkámuša ovddalgihtii, ja galgágo sámedikkis leat ovddasteapmi.

Artihkkal 18 buktá njuolggadusaid riikkačoahkkima ja sámedikki gaskavuođas. Sámedikkit dat galget riikkaidgaskasaš dilálašvuođain ovddastit sámiid *artihkkala 19* mielde.

Artihkkal 20 cealká ahte sámedikkiin lea vuoigatvuohta vuođđudit oktasaš organisašuvnnaid.

Sámedikkit leat ođđalágan ovddasteaddji orgánat. Dološa rájis sámi servodagas leat leamaš unnibuš ja báikegottiide eambbo gullevaš ásahusat. *Artihkkala 21* mielde dakkár ásahusat galget adnojuvvot árvvus. Nu maiddái sámi ealáhusorganisašuvnnatge.

Artihkkala 22 mielde stáhtat galget aktiivvalaččat viggat mearridit mii sámeguovlu lea, ja ovddidit dan.

3.9.4 Konvenšuvdnaárvalusa kapihttal III: sámegiella ja sámi kultuvra

Vuoigatvuohta seailluhit ja ovddidit iežas giela ja kultuvrra lea álbmoga guovdilis vuoigatvuođaide gullevaš ášši. Kapihttal III siskkilda mearrádusaid sámiid vuoigatvuođain ja stáhtaid geatnegasvuođain sámegillii ja sámi kultuvrii. Kapihttalis leat 11 artihkkala.

Artihkkal 23 nanne sámiid vuoigatvuođa geavahit ja ovddidit gielaset. *Artihkkal 24* nanne stáhtaid geatnegasvuođaid sámiide sin vejolašvuođaid dáfus seailluhit ja ovddidit sámegiela.

Artihkkaisl 25 leat sierra njuolggadusat mediaid birra. Joavkomediain lea stuorra mearkkašupmi demokratiija, giela, kultuvrra ja servodateallima ovddideapmái, ja dat leat seammás deatalaš kanála sátnefriddjavuhtii. Mearrádus geatnegahttá stáhtaid

fuolahit, ahte leat sámegielalaš prográmmat radios ja TVs, ja ahte almmuhuvvojit sámegielalaš aviissat.

Oahpahusvuogádaga hábmejupmi lea erenoamáš deatalaš sámi kultuvrra ja servodateallima seailluheapmái. *Artihkkala 26* mielde sámeguovlluid mánáin ja nuorain galgá leat vuoigatvuohta sámegielalaš oahpahussii ja sámegiela oahpahussii. Dáid guovlluid olggobealde sámi skuvlavázziin galgá leat vuoigatvuohta beassat oahppat sámegiela, ja maiddái govttološ mearis vuoigatvuohta sámegielalaš oahpahussii. Riikkalaš oahppoplánat galget ráhkaduvvot ovttasráđiid sámedikkiin.

Artihkkal 27 buktá njuolggadusaid dutkama birra, ja dat mearridit ee. ahte dutkan mii lea deatalaš sámi servodahkii, ferte sihkkarastojuvvot.

Máhttu sámi kultuvrras ja servodateallimis lea eaktun sámiid ja váldoálbmoga gaskasaš gulahallamii. *Artihkkal 28* buktá njuolggadusaid das, mii oahpahuvvo ja juhkkojuvvo diehtun sámiid birra álbmogii muđui.

Go olmmoš deaivvada dearvvašvuođa ja sosiála ásahusain, de lea erenoamáš deatalaš ahte beassá geavahit gielas ja oažžu doavtterveahki ja divššu mas su giella ja kultuvra váldojuvvo vuhtii. *Artihkkal 29* geatnegahttá stáhtaid ovttasráđiid sámedikkiiguin organiseret dearvvašvuođa ja sosiála fálaldagaid, nu ahte heivejit sámegielalaš geavaheddjiid gielalaš ja kultuvrralaš duogážii.

Artihkkal 30 nanne ahte sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta čuovvut iežaset kultuvrra ja seailluhit ja ovddidit iežaset sámi ješvuođalági. Dán mánáid ja nuoraid vuoigatvuođa sihkkarastima dihte lea erenoamáš deatalaš ahte oahpahus lea sámegillii ja sámegielas, ja ahte oahpahus muđuige lea heivehuvvon sámi kultuvrii. Dárkilet njuolggadusat das leat artihkkalis 24 ja artihkkalis 26.

Artihkkala 31 mielde stáhtat galget gudnejahttit sámi álbmoga vuoigatvuođa hálddašit iežas árbevirolaš máhtu ja sápmelaš ilbmademiid. Kultur-ilbmademiid ovdamearkkat leat juoigan, gáktemállet, duodji ja muitalusat. Árbevirolaš máhttu lea máhttu mii johtá buolvvas bulvii, nugo omd. máhttu šattuid, elliid ja eará luondduváriid birra, ja das mo daid lea riekta hálddašit.

Artihkkal 32 siskkilda sámi kulturmuittuid. Daid buohkat galget hálddašit ovttasráđiid sámedikkiin.

Sámi kultuvrra ja ealáhusaid seailuma eaktu lea ahte ávnnaslaš resursavuođđu ii hedjon. *Artihkkala 33* mielde stáhta geatnegasvuođaide gullet maid geatnegasvuođat sámi kultuvrii, maiddái ávnnaslaš kulturvuđđuige.

3.9.5 Konvenšuvdnaárvalusa kapihttal IV: Sámiid vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide

Kapihttalis IV leat mearrádusat eanan- ja čáhceresurssaid vuoigatvuođain ja daid resurssaid hálddašeamis. Kapihttalis leat čieža artihkkala.

Artihkkal 34 cealká ahte guhkesáigásaš árbevirolaš eanan- ja čáhceguovlluid geavaheapmi dahká vuođu sámiid individuála dahje kollektiiva eaiggáduššanvuoigatvuhtii, riikkalaš ja riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mielde, geahča vuosttamuš lađđasa. Dain guovlluin main sámit geavahemiineaset eai leat oamastan alcceseaset vuođu eaiggáduššanvuoigatvuhtii, muhto geavahanvuoigatvuhtii, sis galgá leat vuoigatvuohta joatkit dan geavaheami, geahča nuppi lađđasa. Mearrádus gusto vuoigatvuođaide eatnamiidda maidda gullet jávrrit ja čázádagat. Artihkkalii lea paralealla ILO-konvenšuvnnas nr. 169, mii gieđahallá iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid, artikkel 14 nr. 1.

Artihkkala 35 mielde stáhtain lea geatnegasvuohta identifiseret daid ananguovlluid main sámiin leat eaiggáduššan- dahje geavahanvuoigatvuođat artihkkala 34 mielde. Dasto galget ásahuvvot heivvolaš ortnegat riikkalaš láhkaásahussii, vai sámit sáhttet iskat iežaset eanan- ja čáhcevuoigatvuođaid gáibádusaid doallevašvuođa. Artihkkal 35 soahpá ILO-konvenšuvdnii nr. 169 artihkkalii 14 nr. 2 ja nr. 3.

Artihkkal 36 buktá njuolggadusaid das mo luondduriggodagat galget geavahuvvot dain guovlluin maid artihkkal 34 fátmmasta. Artihkkal lea nugo artihkkal 35ge mearrádus mii galgá suodjalit sámi guovlluid, ja dat váldá mielddis konvenšuvdnii daid njuolggadusaid mat vulget ILO-konvenšuvnnas nr. 169 artihkkalis 15, ja ON-konvenšuvnnas mii gieđahallá siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid, artihkkal 27.

Jos artihkkala 36 mielde addojuvvo vuoigatvuohta geavahit luondduriggodagaid dahje meassat luonddu, de galgá *Artihkkala 37* mielde dain sámiin geaidda dat čuohcá, leat vuoigatvuohta oažžut buhtadasa dahje vejolaččat oasi vuoittus.

Artihkkalis 38 leat mearrádusat vuoigatvuođaid birra vuotna- ja mearragádderesurssaide ja daid geavaheapmái. Dákko mearriduvvo ahte geavaheapmi dain njuolggadusain mat gullet artihkkaliidda 34 – 37, galgá leat seammasullasaš. Dán artihkkalis lea mearkkašupmi vuos ja ovddimusat

Norgga dilálašvuođaide geográfalaš sivaid geažil, ja dainnago dan riikkas sámiid árbevirolaš resursageavaheapmi lea nannosit sajáiduvvan vuonaide ja mearragáddečáziide.

Artihkkala 39 mielde sámedikkis galgá leat vuoigatvuohta leat mielde mearrideamen guovlluid ja resurssaid hálddašeami. Artihkkal dievasmahttá artihkkala 36 mearrádusa. Jos lohpi lea addojuvvon geavahit resurssaid artihkkala 36 mielde, de artihkkala 39 mearrádus boahtá fápmui go dat lohpi dasto čađahuvvo.

Artihkkal 40 addá sámediggái vuoigatvuođa leat mielde mearrideamen birashálddašeami.

3.9.6 Konvenšuvdnaárvalusa kapihttal V: Sámi ealáhusat

Kapihttal V, mii erenoamážit gusto sámi ealáhusaide, siskkilda golbma artihkkala.

Artihkkal 41 siskkilda oppalaš njuolggadusa sámi ealáhusaid suodjaleami birra. Mearrádusa lea dárbu geahčadit oktan arvat eará artihkkaliiguin mat gieđahallet ávnnaslaš kulturvuođu suodjaleami.

Artihkkal 42 siskkilda erenoamážit boazodoalu. Das mearriduvvo ahte Norggas ja Ruotas boazodoallu ain dálge lea sámiide várrejuvvon ealáhus sámi boazoguohtunguovlluin. Suomas, mas boazodoallu ii leat dál dušše sámiide gullevaš sierravuoigatvuohta, ståhta galgá nannet sámi boazodoalu.

Artihkkal 43 gusto riikkarájiid rasttideaddji boazodollui. Mearrádus nanne ahte rádjerasttideaddji boazodoalu jođihanvuoigatvuođa vuođđun lea guhkesáigásaš geavaheapmi. Čearut, siiddat dahje bálgosat sáhttet gaskaneaset soahpat vuoigatvuođain guođohit bohccuid nuppi riikka rájiid siskkobealde. Goappáge bealde ráji boazodoallit sáhttet dakkár soahpamušaiguin álggahit ovttasbarggu. Mađe muddui dakkár soahpamušat eai leat dahkkojuvvon, dađe muddui riikkaid gaskasaš boazoguohtunkonvenšuvnnat galget čuvvojuvvot vuhtiiválddedettiin guhkesáigásaš geavahemiid.

3.9.7 Konvenšuvdnaárvalusa kapihttal VI: konvenšuvnna čađaheapmi ja ovddideapmi

Kapihttal VI siskkilda njeallje artihkkala mat galget sihkkarastit konvenšuvnna čađaheami ja ovddideami.

Artihkkal 44 duođašta konvenšuvdnahámis dan ovttasbarggu maid dan golmma riikka sámeministarat ja sámediggepresideanttat odne leat vuođđudan gaskaneaset.

Artihkkal 45 mielde galgá vuođđuduvvot konvenšuvdnalávdegoddi mii goziha konvenšuvnna ollašuhttima. Sihkkarastin dihte konvenšuvnna ovttalágan geavaheami, de stáhtat galget *artihkkala 46* mielde dan dahkat njuolga geavahahtti riikkalaš láhkan.

Artihkkal 47 buktá njuolggadusaid stáhtaid ekonomalaš geatnegasvuođain čađahit konvenšuvnna, ja das mo geatnegasvuođat juohkásit sin gaskka.

3.9.8 Konvenšuvdnaárvalusa kapihttal VII: Loahppamearrádusat

Dán kapihttala njeallje artihkkala čuvvot dábálaš álbmotrievttálaš geavada earret dakko ahte ratifikašuvdna ja konvenšuvnna mannilis nuppástusat sáhttet čađahuvvot easkka dallego dat golbma sámedikki leat dohkkehan dan, geahča *artihkkala 49 ja 51*.

4. Vuolggabáikkit ja bargovuohki

Sierra sámekonvenšuvnna sávaldaga sámit ovddidedje Sámeráđi bokte, mii lei ovddeš Davvirikkalaš sámeráđđi. Vuođđun lei, go sierra sámekonvenšuvdna gáibiduvvui, ahte sámit deattuhedje iežaset leat okta álbmot mii dáhttu seailluhit ja ovddidit iežas kultuvrra, giela ja servodateallima beroškeahttá riikkarájiin. Davviriikkalaš sámeráđi ásaheapmi jagi 1956 lei ilmma dan sávaldagas, ahte galggašii ásahuvvot ja lágiduvvot organiserejuvvon ovttasbargu sámiid gaskka rastá riikkarájiid. Dat boahtá čielgasepmosit oidnosii resolušuvnnas maid sámekonfereansa mearridii Jielleváris 1971, mii álgá ná:

> "Mii sámit leat okta álbmot, ja riikkaid rájit eai galgga rihkkut álbmogeamet oktiigullevašvuođa."

Sámeráđđi álggii bargat iežas sámekonvenšuvnnain Åre-sámekonfereanssas 1986. Árvalusa čuovvolii norgalaš sámekulturlávdegotti NÁČ 1987:34 Sámi kultuvra ja oahpahus. Lávdegoddi čujuha daidda erenoamáš geatnegasvuođaide mat Suomas, Norggas ja Ruotas leat sámiide siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna 27. artihkkala mielde, ja rávve riikkaid oktiiheivehit iežaset sámepolitihka davviriikkalaš soahpamušain (s. 155). Lávdegoddi joatká ná:

> "Eanet áššit veaddjájit dasto vel dan beallái, ahte davviriikkat berrejit ulbmádit oažžut áigái sámi kulturvuoigatvuođaid konkrehta soahpamušnannema Davvin. Davviriikkat leat institušuvdnen politihkalaš ja rievttálaš ovttasbarggu Davviriikkalaš ráđi ásahemiin. Dat leat guhkibuš áiggi bargan riikkaid sierra lágaid soabahit máŋgga suorggis, ja dainna lágiin guottihan juoidá maid lea vejolaš gohčodit guvllolaš álbmotriekteilmman dihto surggiin."

Golggománu 1988 raporttas maid norgalaš sámi vuoigatvuođalávdegoddi, ruottilaš sámevuoigatvuođalávdegoddi ja suopmelaš sámevuoigatvuođalávdegoddi ráhkadedje, sii dorjot davviriikkalaš sámekonvenšuvnna árvalusa. Dain beliin mat berrejit regulerejuvvot dakkár konvenšuvnnas, raporta namaha stáhtaid ovddasvástádusa sámegielas, sámi kultuvrras ja ealáhuseallimis, ja stáhtaid ovddasvástádusa das, ahte sámit sáhttet sámi álbmogin joatkit eallima.

Davviriikkalaš boazodoalloáššiid ovttasbarganorgána lea jagi 1992 rájis mánngga dáhpáhusas čuoččaldahttán áššin sámekonvenšuvnna (geahča dárkileappot dán orgána čuoggás 6.8). Dán orgána bargu dagahii dan, ahte Davviriikkain ášši bođii politihkalaš áššelistui. Davviriikkalaš Ráđi čoahkkimis Reykjavik-gávpogis guovvamánus 1995 sohpe Suopma, Norga ja Ruota čielggadit dárbbu davviriikkalaš sámekonvenšuvdnii, ja dakkár konvenšuvnna vuođu. Beavdegirji geardduhuvvo dás:

> "Ministtarčoahkkin davviriikkalaš sámekonvenšuvnna álgaga birra, Reykjavik 28.2.1995.
> Davviriikkalaš Ráđi 46. čoahkkinvuorus Reykjavik-gávpogis dollojuvvui ministtarčoahkkin sámi áššiid birra, ja dasa serve ministarat Gunnar Berge Norggas, Margareta Winberg Ruotas ja Ole Norrback Suomas.
>
> Sámi ja boazodoalu áššiid davviriikkalaš ovttasbarganorgána dokumeantta vuođul ministarat mearridedje ahte dat golbma riikka galget ovttasráđiid oččodit áigái davviriikkalaš sámekonvenšuvnna.
>
> Oktasaš bargojoavku galgá vuođđuduvvot, man bargomearrádussan lea čielggadit konvenšuvnna dárbbu ja vuođu. Bargu organiserejuvvo ovttasráđiid sámedikkiiguin ja Sámeráđiin. Norgga galgá johtui doaimmahit barggu."

Dat dokumeanta masa beavdegirji čujuha, cealká ná:

> "Dainnago sámit ásset okta álbmogin Norggas, Ruotas ja Suomas, de dáid riikkaid oktasaš ovddasvástádus lea seailluhit ja ovddidit sámiid ealáhusvuođu, giela ja kultuvrra. Vai sámit álbmogin sáhttet seailluhit iežaset oktasaš sámi ieš vuođalági ja doaibmat okta álbmogin riikkarájiid rastá, de lea deatalaš deattuhit dan golmma riikka oktasaš ovddasvástádusa ja oktasaš geatnegasvuođaid sámiide.
>
> Vai sámi kultuvra, giella ja servodateallin ovdána buoremus ládje ealasvuođain, de lea vuođđodárbu ahte dát golbma riikka ovttamielalaččat oktiiheivehuvvon rahčamušaiguin lágidit sámiide vejolašvuođaid nu, ahte ieža sáhttet mearriduvvon rámaid siskkobealde stivret ovdáneami.
>
> Ovddimusat lea stuorra mearkkašupmi das, ahte stáhtat vigget ráhkadit nu bures doaibmi oktasaš rievttálaš standárdda go vejolaš sámiid álgoálbmotdili várás ja sin vejolašvuođaid várás ovddastemiiguin ovddidit deatalaš sámepolitihkalaš áššiid sihke riikkalaš eiseválddiide ja davviriikkalaš ovttasbarganorgánaide.
>
> Dasto lea deatalaš ahte oktiiheiveheapmi lea nu buorre go vejolaš, ja ahte sierra ortnegiin ja doaibmabijuin lea ovttasbargu, mainna oktasaš návccat sáhttet váikkuhit beaktileappot ja buorebut geavahit resurssaid."

Sámeráđđi doarjjui sámekonvenšuvdnabarggu sámekonfereanssas mii lei Murmansk-gávpogis 1996. Sierra cealkámušas daddjojuvvo ee. ná:

> "Stáhtain lea danne erenoamáš geatnegasvuohta láhčit dilálašvuođaid nu, ahte sámi servodat ovdána ja dan joatkevaš ovdáneapmi sihkkarastojuvvo riikarájiid rastá. Go sámiid rievttálaš, kultuvrralaš, ekonomalaš, sosiála,

> ealáhuslaš ja politihkalaš sajádat galgá nu sihkkarastojuvvot, de dat sihkkarastin berre dáhpáhuvvat ee. sierra sámekonvenšuvnnain maid stáhtat sohpet gaskaneaset."

Dan golmma riikka sámedikkitge leat dorjon davviriikkalaš sámekonvenšuvnna barggu. Das dahke mearrádusa oktasaš čoahkkimis maid dolle 1995. Maiddái sihke 1996 ja 1997 dahke davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas mearrádusaid oktasaš čoahkkimiin.

Jagi 1997 mearrádus cealká ná:

> "Sámedikkit ovdehit ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvdna ii oaččo leat ILO-konvenšuvnna iige eará riikkaidgaskasaš álgoálbmotinstrumeanttaid riektedási vulobealde. Konvenšuvdna berre dasto defineret sámiid. Sámedikkit galget viidáseappot bargat Davviriikkalaš Ráđi miellahttovuođain sierra dan barggus mii lea jođus davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain."

Bargu mii galggai čielggadit dárbbu ja vuođu davviriikkalaš sámekonvenšuvdnii, álggii juovlamánus 1996. Barggu doaimmaheaddji joavkkus ledje 12 lahtu, guđege riikkas njeallje. Guđege riikka ovddastedje golbma lahtu, mat bohte golmma sierra departemeanttas, ja okta sámediggelahttu. Bargojoavkku raporta biddjojuvvui ovdan geassemánus 1998, ja joavkku árvalus lei ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvdna berre ráhkaduvvot. Dat rávvagat bohtet ovdan raportta čuoggás 2.8 nr. 2:

> "Davviriikkalaš bargojoavku lea čađahan ovdabargguid dan joatkevaš prosessii mii doalvu davviriikkalaš sámekonvenšuvnna válmmašteapmái. Ovttamielalaš bargojoavku duođašta deatalažžan davviriikkalaš sámekonvenšuvnna válmmaštanbarggu, ja dat berre joatkit.
>
> Bargojoavku dárkkálmastá ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvdnii leat sihke vuođđu ja dárbu. Dan vuođul bargojoavku rávve davviriikkalaš sámekonvenšuvnna áigáioččodanbarggu joatkit. Vejolaš bargovuohki lea nammadit áššedovdi joavkku mii joatká barggu ja čielggada dárkileappot ovdalgo vejolaččat nammaduvvo šiehtadallanlávdegoddi." (s. 14)

Dát lea leamaš deatalaš duogášávnnasin áššedovdi joavkku bargui.

Áššedovdi joavkkus leat leamaš 15 čoahkkima. Čoahkkimat leat vuoruid leamaš dan golmma riikkas, ja eatnašat leat čađahuvvon sámi guovlluin. Čuovvovaš čoahkkimat leat lágiduvvon:

ođđajagemánu 28. – 29. b. 2003 Karasjok-Kárásjohka

cuoŋománn 28. – 29. b. 2003 Östersund-Luvlieluspie

geassemánu 16. –17. b. 2003 Enare-Anár

čakčamánu 3. –5. b. 2003 Røros-Plassje
skábmamánu 25. –26. b. 2003 Stockholm-Stockholbma
ođđajagemánu 27. –29. b. 2004 Esbo (Hanaholmen)
cuoŋománu 21. – 23. b. 2004 Tromsø-Romsa
geassemánu 8. – 10. b. 2004 Arvidsjaur-Árviesjávrrie
borgemánu 30. – čakčamánu 1. b. 2004 Åbo-Turku
skábmamánu 23. – 25. b. 2004 Oslo (Voksenåsen)
ođđajagemánu 25. – 27. b. 2005 Kiruna-Giron
cuoŋománu 5. – 7. b. 2005 Enontekiö-Eanodat
miessemánu 31. b. – geassemánu 3. b. 2005 Tana-Deatnu
borgemánu 30. b. – čakčamánu 1. b. 2005 Umeå-Upme
golggotmánu 25. – 26. b. 2005 Oslo

Áššedovdi joavkku vuosttamuš čoahkkimii ođđajagemánus 2003 bohte sihke lahtut ja várrelahtut. Áššedovdi joavkku jođiheaddji buvttii ovdan ahte lea sávahahtti ahte várrelahtut servet joavkku earáge čoahkkimiidda. Dattetge ii galgan leat várrelahtuide čoahkkinbággu.

Vuosttamuš čoahkkimis áššedovdi joavku divaštalai direktiivva vuođul daid ášši id maid konvenšuvdna galgá reguleret. Dán čoahkkimii, nugo lunddolaš lea, ii lean válmmáštuvvon konvenšuvdnateaksta árvalussan. Ovttamielalašvuohta lei das ahte jođiheaddji divaštallama vuođul válmmašta vuosttamuš teavstta maid sáhttet divaštallat ja dasto hábmet ođđasis. Nuppi čoahkkimis jođiheaddji bijai ovdan teakstaárvalusa mii gieđahalai ráddjejuvvon mearis artihkkaliid. Joatkevaš čoahkkimiin konvenšuvnna teakstaárvalus gieđahallojuvvui arvat gerddiid. Teakstaárvalus lea viiddiduvvon dađistaga áššedovdi joavkku lahtuid árvalusaid vuođul. Buot artihkkaliid leat dárkilit divaštallan.

Áššedovdi joavkku bargomearrádus lea leamaš barggu rápman. Addojuvvon bargomearrádus lea viiddis. Listu dain ávdnasiin maid konvenšuvdna sáhttá reguleret, fátmmasta eallima eanaš surggiid, main sierra riektemihttehusat (rettsregler) sáhttet leat dárbbašlaččat sámiide. Ávnnaslisttus ii leat visot, go dan álgosánit leat ná: "dat suorggit maid konvenšuvdna galggašii sáhttit reguleret, sáhttet leat". Bargomearrádus ii sánálassii namat áššin sámiid vuoigatvuođa eatnamiidda ja čáziide. Ášši deatalašvuođa geažil áššedovdi joavku lea dattetge gávnnahan lunddolažžan gieđahallat

maiddái dán ášši. Eanan- ja čáhcevuoigatvuođa ášši lea dasto vel deatalaš oassi iešmearrideamis, ja bargomearrádus cealká čielgasit ahte dát ášši galgá gieđahallojuvvot.

Sámiid iešmearrideapmi lea direktiivva mielde leamaš guovdilis fáddá áššedovdi jovkui. Dát ášši lea seammás leamaš garra divaštallamiid sivva go barge ON-julggaštusain, mii gieđahallá álgoálbmotvuoigatvuoiđaid. Áššedovdi joavku leat dárkilit atnán čalmmis ON-barggu. Jođiheaddji lea namalassii searvan Geneva-gávpogii lágiduvvon čoahkkinvuoruide čakčamánus 2003 ja 2004, John B. Henriksen lea leamaš norgalaš sáttatgotti lahttu ollu jagiid, Mattias Åhrén lea searvan Sámeráđi áirrasin, ja lávdegotti čálli lei dárkojeaddji (observatevra) jagi 2003 čoahkkinvuorus. Dát oktavuođat ON čađahan bargui, čielggasmahttet ahte iešmearridanvuoigatvuođa ášši berre čielggaduvvot viiddis álbmotrievttálaš vuođus, ja nu lea dahkkojuvvon mildosis 3. Áššedovdi joavku lea miehtá barggu atnán láidestussan davviriikkalaš Geneva-ovttasbarggu.

Juohke teakstaárvalussii leat ráhkaduvvon maiddái mearkkašumitge. Dát mearkkašumit ledje álggos hábmejuvvon nu ahte čilgejit nuppástusaid mat joatkevačča dahkkojuvvojedje árvalustekstii. Skábmamánu rájis 2004 mearkkašumit hábmejuvvojedje áššedovdi joavkku árvalusa ovdanbidjama várás.

Iežaset čoahkkimiidda lassin, maid áššedovdi joavku doalai, jođiheaddji, ovttaskas lahtut ja čálli leat barggu oktavuođas searvan earáge čoahkkimiidda. Bajábealde namahuvvui ahte leat leamaš Geneva-gávpoga čoahkkimiin, main čoahkkimastit gieđahalle ON-julggaštusa álgoálbmotvuoigatvuođain.

Sámekonfereanssas mii lei Honnesvágis golggotmánu 7. beaivvis 9. beaivái 2004, Hans Danelius doalai sáhkavuoru davviriikkalaš sámekonvenšuvnna barggu birra. Vahku ovdal Carsten Smith ja Kirsti Strøm Bull finaiga Árborddis ja Deartnás gullamin mo sámi báikegottit barget ovttasráđiid riikkarájiid rastá.

Áššedovdi joavkku čoahkkima oktavuođas, mii lei skábmamánus 2004, lágiduvvui čoahkkin norgalaš ja ruoŧŧilaš sáttatgottiiguin mat galge šiehtadallat Norgga ja Ruoŧa gaskasaš ođđa boazoguohtunkonvenšuvnna. Áššedovdi joavkku čoahkkima bále Gironis (Kiruna) ođđajagemánus 2005 lei čoahkkin Sámeráđi stivrrain maid. Áššedovdi joavkku čoahkkima oktavuođas Enodagas (Enontekiö) cuoŋománus 2005 dollojuvvui čoahkkin Suoma ja Norgga boazodoalloorganisašuvnnaid jođiheddjiiguin. Ja Deanu (Tana) čoahkkima joatkagis geassemánus

2005 áššedovdi joavkku lahtut serve rabas čoahkkimii Sirbmái (Sirbma), mas ee. rádjerasttideaddji ovttasbargu cilgejuvvui, erenoamážit skuvlaovttasbargu Ohcejogain (Utsjoki).

Guovvamánu 24. b. 2005 Suoma, Norgga ja Ruota sámedikkit dolle iežaset vuosttamuš oktasaš dievasčoahkkima Johkamohkis (Jokkmokk). Carsten Smith doalai dán čoahkkimis sáhkavuoru davviriikkalaš sámekonvenšuvnna barggus. Das doalai maid sáhkavuoru departemeanttaid gaskasaš čoahkkimis maid gielddaid ja guovlluid departemeanta lágidii juovlamánus 2004. Geassemánu 30. b. 2005 son doalai sáhkavuoru seammá fáttas Barents-ráđi parlamentihkárkonfereanssas Bodeajus.

Borgemánu 9. b. 2005 Carsten Smith, Hans Danelius ja Ing-Lill Pavall čoahkkimaste Gironis (Kiruna) čiežain ruottilaš čearuin. Jođiheaddjis leat muđui leamaš čoahkkimat ovttaskas obmuiguin guđet leat sáhttán buktit dieđuid mat leat deatalaččat áššedovdi joavkku bargui. Jovkui leat maid boahtán máŋga addosa ovttaskas olbmuin ja lágádusain, ee. čielggadeapmi sámi radio ja TV birra Suomas, Norggas ja Ruotas, maid Lia Markelin válmmaštii NRK Sámi Radio, SR Sámi Radio, SVT Sápmi ja YLE Sámi Radio vuolggahusain.

5. Dábálaš gažaldagat konvenšuvnna birra

5.1 Álgosátni

Álggos lea lunddolaš kommentet muhtun dábálaš gažaldagaid main áššedovdi joavku lea ferten cealkit juoidá. Dát gažaldagat leat muhtumassii jerrojuvvon áššedovdi joavkku direktiivvas, muhtumassii dat leat čuožžilan barggu botta. De lea vuos gažaldat man muddui Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna galgá leat vuoigatvuohta-konvenšuvdna vai rápmakonvenšuvdna, ja nuppádassii gaskavuohta Ruošša sámiide, goalmmádassii konvenšuvnna autoritatiiva giella. Dat gažaldat, galgetgo sámit leat konvenšuvdnii oasálaččat, lea maid dakkár bajimuš gažaldat maid direktiiva atná ulbmilin ahte áššedovdi joavku galgá gieđahallat. Dát Čuolbmagihppu lea mielde sierra kapihttalin árvalusas, namalassii kapihttalin 8.

5.2 Vuoigatvuohtakonvenšuvdna vai rápmakonvenšuvdna?

Rápmakonvenšuvdna siskkilda dábálaš juridihkalaš giellageavaheamis eanaš prográmmalaš mearrádusaid mat bidjet ulbmiliid maid stáhtat geatnegahtet iežaset čađahit. Rápmakonvenšuvnnain lea jeavddalaččat sáhka bajimuš ulbmiliin, vuođđojurdagiin ja dábáleamos geatnegasvuođain. Rápmakonvenšuvdna ii ásat – dahje duššefal unna mearážis – ođđa konkrehta vuoigatvuođaid dahje geatnegas-vuođaid ovttaskas olbmui.

Dađistaga go bargu lea ovdánan, de lea čielgan ahte áššedovdi joavku lea ráhkadan konvenšuvdnaárvalusa mas leat sámiide konkrehta vuoigatvuođat ja stáhtaide seammaveardásaš geatnegasvuođat. Dat dat lea šaddan boađusin go áššedovdi joavku lea dárbbu geahčadan ja meroštallan direktiiva bidjan sektoriid siskkobealde. Konvenšuvdnamearrádusaid dárkilvuohtadássi rievddalda. Guđege suorggi dárbbu árvvoštallan lea ággan. Dát ilbmá buori muddui guđege mearrádussii gullevaš mearkkašumiin. Soames suorggis, earret eará sámi giellavuoigatvuođaid suorggis, teaksta lea dárkil, ja das lea muhtumassii sáhka viehka konkrehta vuoigatvuođain ja geatnegasvuođain, maid árvalus ulbmáda. Riikkaidgaskasaš konvenšuvdnaásahus mii dál lea ja geatnegahttá dan golbma riikka, unnibuš dahje stuoribuš mearis, lea leamaš barggu rápman.

5.3 Gaskavuohta Ruošša sámiide

Direktiivvas vuolgá ahte áššedovdi joavku galgá divaštallat gaskavuođa Ruošša sámiide, dainnago sámit leat álgoálbmot maiddái Ruoššasge. Dát konvenšuvdna lea Suoma, Norgga ja Ruota gaskasaš ášši, ja danne eai leat Ruošša sámit namahuvvon eai ovdasánis eaige konvenšuvdnateavstta artihkkaliin. Áššedovdi joavku atná dattetge sávahahttin ahte dat golbma stáhta láhčet dilálašvuođaid nu, ahte lea vejolaš Ruošša sámiiguin maid doaibmat ovttas. Dat guoská omd. dakkár kultuvrralaš ja ealáhuslaš ovttasdoaibmamii maid artihkkal 11 geahčada. Namaheastit sáhttit ahte jos sápmelaš gii lea Ruošša riikkavuloš, ássá guđege konvenšuvdnastáhtii, de konvenšuvdnamearrádusat gustojit njulgestaga sutnjege.

Áššedovdi joavku lea doallan čoahkkima Ruošša sámiid ovddasteddjiiguin ođđajagemánus 2005 Girona (Kiruna) čoahkkima oktavuođas. Das bohte ovdan dieđut sin historjjás, eallimis ja vuoigatvuođain.

Áššedovdi joavku lea barggustis gulaskuddan Roavvenjárgga universitehta sámegiela lektoriin Leif Rantalain Ruošša sámiid birra. Son lea čilgen Ruošša sámiid rievttálaš dili. Dat lea váldojuvvon mielde mielddusin 2 árvalussii. Čuoggái 6.7 lea váldojuvvon oanehis čilgehus Ruošša sámiid birra.

Vejolaš lávkkiid vuolgit Ruošša eiseválddiid guvlui fertejit riikkaid politihkalaš eiseválddit ieža árvvoštallat. Áššedovdi joavku addá diehttevassii doaivvu das, ahte dat ipmárdusat mat leat konvenšuvdnaárvalusa vuođđun, viidát ovddádusperspektiivvas sáhttet oažžut dohkkehusa maiddái Ruošša sámiide ávkin.

5.4 Konvenšuvnna autoritatiiva giella

Konvenšuvnna autoritatiiva gielat šaddet leat suomagiella, dárogiella, ruottagiella ja davvisámegiella. Buot dáin teavsttain galgá leat seammá gustojeaddjáivuohta. Áššedovdi joavku lea lassin mearridan ahte árvaluvvon konvenšuvdnateaksta berre jorgaluvvot anársámegillii, julevsámegillii, nuortalašgillii ja lullisámegillii, ja vel ruoššagillii ja eŋgelasgillii. Dát konvenšuvdnateavsttat eai galgga leat autoritatiiva teavsttat.

6. Sámiid birra

6.1 Álgosátni

Sámit leat okta álbmot, dohkkehuvvon álgoálbmogin ja ássit Suomas, Norggas, Ruoššas ja Ruotas. Sátni "same" boahtá sánis *Sápmi*, mii mearkkaša sihke dan geográfalaš territora mas sámiid leat árbevirolaččat ássan, ja sámi álbmoga iežas. Doaba lea buot sámi suopmaniin. Sápmi mearkkaša nappo dalle sihke *sámi eatnama* ja *sámi álbmoga*, mii lea álbmot almmá stáhta ja riikkarájiid haga, muhto mas lea oktasaš giella, kultuvra ja historjá.

Sámiid áramus ássanguovlu lea viiddis, ja dat ollá lulde Femunden-jávrri rájis Norggas ja Idre rájis, mii lea Ruota Dalarna-guovllus, davás gitta Guoládahkii Ruššii ja guhkás lullenuorttas Supmii. Guvlui čáhket stuorra kultuvrralaš ja ealáhuslaš rievddalmasat (variašuvnnat). Sámi servodat danne buktá oidnosii stuorra šláddjii-vuođa.

Eanaš sámit, sullii 50- 65 000, ásset Norggas, bealli sis Finnmárkkus. Ruotas sámiid lohku lea sullii 20 000, Suomas sullii 8 000 ja Ruošša bealde sullii 2000.

Viiddis girjjálašvuohta lea sámiid birra, sin kultuvrra, ealáhusaid, servodat-eallima ja gaskavuođa birra nationála stáhtaide. Maŋimuš 10-jagiid leat gárvánan máŋga almmolaš čielggadeami mat erenoamážit gieđahallet sámi áššiid. Sámi áššit leat maid ovdan dakkár čielggademiin mat eai erenoamážit gieđahala sámiid. Dan geažil áššedovdi joavku ii ane dárbbašlažžan buktit viiddis čilgehusa sámiid historjjás ja servodateallimis, muhto lea duhtan oanehis historjjálaš visogovvii, geahča čuoggá 6.2, ja oanehis čilgehussii Norgga, Ruota, Suoma ja Ruošša sámiid birra, geahča čuoggáid 6.3 – 6.7.

6.2 Historihkka sámiid birra 2. máilmmesoađi rádjai

Jagi 1998 raporttas, man namma lea "Behov og grunnlag for en nordisk samekonvensjon" (davviriikkalaš sámekonvenšuvnna oažžuma dárbu ja vuođđu), ja mii lea áššedovdi joavkku barggu vuođđoávnnas, lea sierra historihkkakapihttal maid cand.phil. Steinar Pedersen čálii. Áššedovdi joavku ii oainne dárbbu dás buktit sierra historjjálaš geahčastagaid, muhto duhtá geardut namahuvvon kapihttala addin

visogova, veaháš lasihettiin muhtun vuođđaloguid ja sámi álbmoga ja stáhtaid gaskasaš dáhpáhusaid:

Kr.f	Sámit ilbmet sierra čearddalaš joavkun, ja sámi kultursárgosiid lea vejolaš guorrat ruovttoluotta vássán jahkeduháhii. Sámit ásset viidát dain guovlluin mat ollet Gaska-Skandinavias davás, dáláš Supmii, Ladogai, ja olles Guoládahkii – buohkanassii 6-700 000 km^2. Stuorra osiin dain guovllus sii leat áidna ássit.
890	Davvinorgalaš oaivámuš Ottar vuolgá mátkái Romssas davás, Vilgesmeara siskkit guovlluide – miehtá jiekŋameara gátti son deaivvaha duššefal sámi meahcásteddjiid, guolásteddjiid ja loddebivdiid.
1323	Nöteborg-ráfi: Ruota ja Novgoroda gaskasaš rádji.
1326/29	Bilaterála vearuhansoahpamuš Norgga ja Novgoroda gaskka: Dat guokte stáhta galget goappašagat vearuhit sámiid Romssa ja Væleå gaskkas, mii lea Guoládaga lullegáttis.
1300-logus 1500-lohkui	Sámiide deaividit máŋgga sajis máŋggageardánis vearuheamit, rievideamit ja bággemat. Bottenviikka siskkit guovlluid birkálačča t leat ruottilaš stáhtaválddi ovddasmannit sámiid vearuhemiineaset. Österbottenis boazodoallit mákset girkui logádasa iežaset ealáhuslobi dihte. Lágamánni dubme sámiid ja ruottilačča id gaskasaš riidduid Ruotas.
1517	Ruošša stuorraoaivámuš cealká iežas leat sámiid oaivámuš, attii dárkilis gohčča siid iežas vearrosunddiide, ja dohkkeha sámiid eaiggátvuođa iežaset guovlluide.
1551	Ruottilaš gonagasváldi váldá birkálačča in alccesis válddi vearuhit sámiid gitta Jiekŋameara rádjai, ja dohkkeha sámiid eaiggátvuođa daidda guovlluide.
1570	Stettin-ráfi: Danmárku-Norga ja Ruotta sohpet ahte rájit bissot. Boazodollui dat sáhttá leat leamaš deatalaš ahte dohkkehedje nuppi riikka riikkavuložiid vuoigatvuođaid iežaset riikkarájiid siskkobealde.
1584	Johan III nanne Suondovara čearu "urminnes hävd" (dološáigásaš vuoigatvuođa) Songa-muotkkis.
1595	Teusina-soahpamuš: Ruošša luoitá Ruttii iežas gáibádusaid vearuheapmái ja isitvuhtii jiekŋameara gáttiin oarjjabealde Várjjaga, ja dasto Ruottilaš doaibma lassána Finnmárkkus.
1602	Karl IX vearuhanreive mii gusto sámiid vuvddiide, eatnamiidda, jogaide ja čázádagaide. Karl IX "suodjalanreive buot vierrásiid vuostái" muhtun Geama

sámesiiddaide dainnago "siiddat" mákse vearu ruottilaš ruvdnui.

1607 Karl IX reive das, ahte sámit sáhttet oamastit "skattemannarätt till jord för utövande av lappnäringar och skall skattläggas efter frihetsåren".

1608 Karl IX prentehii Gonagasa Kristofera riikkalága, mii gustui oppalaš láhkan Ruotas gitta jahkái 1736. Láhkagirjji bajilčálasiiddus lei lohkamassii dat gonagasnamma mii sus lei jagi 1604 rájis: "Carl then IX Sweriges/Finnars/Carelers/Lappars i Norlanden/the Kajaners och Esters i Lijf.land Konung" (Kárle logát, Ruota, láttiid, gárjilaččaid, davvilándda sámiid, gajánaid ja estelaččaid gonagas).

1611-12 Kalmarsoađis dorrot Ruotta ja Danmárku vuostálaga, ee. das goappás galgá leat isitvuohta Davvikalohta davimus guovllus.

1613 Knäred-ráfi: Ruotta luoitá gáibádusaid jiekŋameara rittuide, ja Danmárku-Norga oažžu okto jurisdikšuvnna (mearridanválddi) davimus Norgga mearragáttiid ja vuotnaguovlluid badjel.
Dáláš Finnmárkku siskkit guovlu, ja Anár, mearriduvvojit leat ruottilaš jurisdikšuvnna vuolde, muhto doppege galgá leat dánskalaš-norgalaš vearuheapmi.
Siiddat Njeaidán, Báhcaveadji ja Peisen lulábealde Várjjatvuona eai guoskkahala – dat bissot ruoššalaš jurisdikšuvnna vuolde, ja doppege lea dánskalaš-norgalaš vearuheapmi.

1645 Brömsebro-ráfi: Norga massá Jämtlándda ja Härjedalena Ruttii.

1673 Karl XI bergsprivilegium bidjá dássálagaid "skattmannen" ja "lappen".

1695 Vearuheapmi Västerbottena sámi guovlluin: siiddat vearuhuvvojit.

1723/1734 Jagi 1723 "Bergverksplakaten" prentejuvvo sámegillii jagi 1734.

1751 Norgga ja Ruota (Suoma) gaskasaš rádji mearriduvvo.
Siskkit Finnmárku šaddá duššefal norgalaš jurisdikšuvnna vuollái.
Anár bissu ruottilaš jurisdikšuvnna vuolde, muhto nu ahte vearrogeatnegasvuohta lea Ruššii.
Viiddis lasáhus rádjesoahpamuššii – mii maŋŋil gohčoduvvo "Lappekodisillen" – galgá sihkkarastit "den Lappiske nations Conservation" (sámi álbmoga seailuma). Guovdileamos áššit das leat sámiid ealáhusfriddjavuohta riikkarájiid rastá, ahte Guovdageainnu rájit namahuvvojit, sierra sámi riektevuogádat, ja sámiid sorjákeahttáivuohta.

1809 Suopma čuldojuvvo Ruotas eret ja šaddá Ruošša cára vuollásaš stuorraoaivámušváldin.
Rádji mearriduvvo Suoma ja Ruota gaskka (1810), mii ii mearkkaš maidege jagi 1751 rádjái.
Anár ii dárbbaš máksit Ruššii vearu 1814.
Sámiid guhtet guimmiideaset beallái olli resursageavaheapmi, maid

Lappekondisilla regulere, joatká ovddežis, ja dál rastá Suoma-Norgga ráji.

1814 Norga beassá sierra Danmárkkus, ja Ruotta ovddasta Ruota ja Norgga olgoriikkapolitihka.

1826 Ruošša ja Norgga gaskasaš rádji juohká sámiid maŋimuš oktasaš guovllu. Dáláš Mátta-Várjjat šaddá norgalaš guovlun.
Ruššii registarastojuvvon Báhcaveaisámit ožžon 1834 vuoigatvuođa joatkit luossabivdduset mearas Norgga bealde.

1833 Rádji mearriduvvo Suoma ja Ruošša gaskka.

1852 Vaikko Lappekodisilla ii heaittihuvvo formálalaččat, de Norgga ja Suoma gaskasaš rádji giddejuvvo boazodollui, ja Suoma riikkavuložat gildojuvvojit guolásteames ja meahcásteames Norggas. Davvikalohta boazodoallovuogádagaide dat lea vahágin mii čuohcá viidát.
Norga (Ruotta) vástida jagi 1859 biehttalemiin suopmelaš fálaldahkii diktit Norgii gullat Suoma buot davimus oasi, vai rádjegiddema heađuštusat eai čuoze sámiide nu bahás.

1883 Boazosámiid gieđahalli "Felleslappeloven", mii lea Ruota ja Norgga gaskka, lasihuvvo Lappekodisillii, mii ii heaittihuvvo.

1889 Suoma ja Ruota gaskasaš rádji giddejuvvo boazodollui.
Jagi 1852 rádjegiddema dahkan vahágat bahánit.

1905 Norgga ja Ruota uniovdna loahppá.
Norga beasadaddá Ruota sámiin guđet guođohit bohccuideaset Norggas.
Riidu kodisilla geažil, muhto vuođđojurdagiid mielde ovttamielalašvuohta das, ahte dan lea veadjemeahttun cealkit heaittihupmái.
Čuovvovaš jagiid, bahča vuostálas viggamušat Norgga ja Ruota gaskka.

1917 Suopma šaddá friddja riikan.

1919 Vuosttamuš boazoguohtunkonvenšuvdna sohppojuvvo.
Ruottilaš boazosámiid guohtunguovllut gáržžiduvvojit Norggas.
Dat dagaha Ruotas siskkáldas bággosirdimiid davvin lulás.

1920 Dorpat-ráfi: Suopma oažžu unna oasáža Ruošša guovllus mii lea Norgga-Ruošša ráji nuorttabealde, ja beassanvejolašvuođa jiekŋamerrii nugohčoduvvon jiekŋamearraguji ("Ishavskorridoren") bokte.
Ollu nuortalaččat šaddet Suoma riikkavuložin.

1923 Jagi 1834 mannosaš vuoigatvuođat šihkkojuvvojit dainna lágiin ahte Norga lotnu eret ovddeš ruoššalaš, dál suopmelaš nuortalaččaid luossabivdinvuoigatvuođaid Mátta-Várjjagis, soahpamušain mii dahkkojuvvo Suoma stáhtain.

1924 Buot eananvearut – velá sámevearruge (”lappeskatten”) – heaittihuvvojit lágain Suomas.

1944 Vearjogeavatkeahttáivuohta sohppojuvvo. "Ishavskorridoren" sirdojuvvo ruovttoluotta Sovjet-uniovdnii.
Máŋga nuortalačča válljejit sirdit Supmii.
Sovjet-uniovnna ja Davviriikkaid sámiid gaskavuođat boatkanit badjel 40 jahkái.

Deataleamos dáhpáhusat dáid maŋŋil bohtet ovdan dás maŋŋelis.

6.3 Suoma sámit

6.3.1 Álgosátni – definišuvdna ja lohku

Suoma Sámediggi lea nu gieskat go jagi 2003 sámediggeválggas čoaggán dieđuid Suoma sámiid logus ja giellageavaheamis. Daid dieđud vuođul maid sii muitaledje, geain lei vuoigatvuohta jienastit válggas, mearriduvvui sámiid lohku leat sullii 8000. Sámiid ruovttugilleguovlluin (Enodaga, Ohcejoga ja Anára suohkaniin, ja *Lapin paliskunta* nammasaš boazoguohtunláhkaguovllus Soađegili suohkanis) ásse 3 669 sámi, guđet leat sullii 46% olles logus. Sámiid ruovttugilleguovlluid olggobealde ásset sullii 4000 sámi, ja olgoriikkas 585 (buohkanassii sullii 54%). Ruovttugilleguovlluin sámit leat unnitlogus, sullii 1/3 olles veahkadagas. Suoma álbmogis sámit leat 0,16%.

Suomas definišuvdna sápmelačča vuolgá lágas sámedikki birra (974/1995; 3 §). Vuolggasadji lea ahte olmmoš ieš atná iežas sápmelažžan ja ahte sus leat giellalaš čatnasat sámi álbmogii. Earret olbmo iežas identitehta mearrideaddji eavttuid ovdehuvvo ahte 1) olmmoš ieš lea oahppan dahje unnimusat nubbi su vánhemiin dahje muhtun su áhči dahje eatni vánhemiin ohppe sámegiela vuosttamuš giellan, ahte 2) son lea eanangirjjiin dahje bággolotnun- dahje veahkadatlohkolisttuin sápmelažžan namahuvvon olbmo (*fjällapp*, *skogslapp* dahje *skogslapp*) maŋisboahtti dahje ahte 3) unnimusat nubbi su vánhemiin lea namahuvvon dahje livčči sáhttán namahuvvot dohkálažžan jienastit áirasiid sámedoaimmaide dahje sámediggái.

Sámedikki dieđáhusa mielde (jagi 2004) ii leat vejolaš duššefal lága addin sámedefinišuvnna vuođul mearridit mat olbmuid dat gullet dan jovkui mii lea sámi álgoálbmot. Alimus hálddahusduopmostuollu lea dattetge jagi 1999 mearridan daid eavttuid maiguin olbmos lea vuoigatvuohta jienastit sámediggeválggas.

6.3.2 Almmolaš suopmelaš sámepolitihkka

Suoma vuođđoláhka (731/1999) miehiha sámiide álgoálbmoga sajádaga dan kapihttalis mii gieđahallá friddjavuođaid ja vuoigatvuođaid. Vuođđolága 17 § 3 mom. nanne ee. ahte "*Sámiin álgoálbmogin ja romalaččain ja eará joavkkuin lea vuoigatvuohta seailluhit ja ovddidit iežaset kultuvrra. Mearrádusat sámiid vuoigatvuođas geavahit sámegiela eiseválddiid luhtte almmuhuvvojit lága hámis.*" Vuođđolága mearrádusain, mat gieđahallet hálddašeami ja iešmearrideami, lea čuovvovaš mearrádus mielde (121 § 4 mom): "Iešmearrideami mii hálddašanguovllu dáfus lea viidát go suohkanat, mearrida láhka. *Sámiin lea iežaset ruovttugilleguovllus giellalaš ja kultuvrralaš autonomiija lága mearrádusa mielde.*"

Vuođđolága ákkaid mielde sámiid sajádat álgoálbmogin mearriduvvo riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid mearrádusaid addin vuoigatvuođaiguin. Doahpagiin *kultuvra* oaivvilduvvo sámiid kulturvuohki mii fátmmasta maiddái sámiid árbevirolaš ealáhusaid, nugo boazodoalu, meahcásteami ja guolásteami. Sámediggi oaivvilda dieđáhusastis (jagi 2004) ahte stáhta hálddašanrievttálaš dásis Suopma dohkkeha sámiid álgoálbmotsajádaga, muhto almmolašvuohta meannuda sámiiguin ovddimusat guovllodásat giellalaš unnitlohkun. Gažaldagat sámiid kultuvrralaš autonomiija ja sámeáššiid koordinerema birra leat jagi 1996 rájis gullan justitieministeriija bargosuorgái. Ollu eráge ministeriijat gieđahallet sámeáššiid. Eanan- ja vuovdeministeriija bargguide gullet ee. boazodoallo-, guolástus- ja meahcástusáššit, ja oahpahusministeriija fas gieđahallá oahpahussii ja kulturdoaimmaide gullevaš áššiid. Jagi 1960 rájis lea leamaš sámelávdegoddi mii galggašii oktiiheivehit sámi álbmogii guoskevaš áššiid. Lávdegotti ságadoalli lea Lapplándda leana eananhearrá. Lávdegoddái gullet vel guđa ministeriija áirasat ja guhtta sámedikki válljen áirasa.

6.3.3 Sámediggi

Sámit fuolahit iežaset kultuvrralaš autonomiija ruovttugilleguovlluineaset sámedikki bokte. Sámedikkis leat 21 lahtu guđet válljejuvvojit sámediggeválggas njealje jahkái háválassii. Sámedikki doaimmaide gullet sámediggelága 5 § mielde dat áššit mat gusket sámiid gillii ja kultuvrii ja sin álgoálbmotsajádahkii. Sámediggelága 6 § mearrida maid ahte Sámediggi galgá sámiid ovddastit riikkalaš ja riikkaidgaskasaš dáhpáhusain dain áššiin main sámedikkis lea máhttu.

Guovdilis mearrádus lea sámediggelágas dat šiehtadallangeatnegasvuohta mii lea mearriduvvon eiseválddiide. Sámediggelága 9 § cealká ná:

> "9 § *Šiehtadallangeatnegasvuohta.* Eiseválddit galget šiehtadallat sámedikkiin buot viidátmanni ja deatalaš mearrádusain mat njuolga ja erenoamážit čuhcet sámiid álgoálbmotdillái ja mat sámiid ruovttugilleguovlluin gusket
> 1) servodatplánemii,
> 2) stáhtá eatnamiid, suodjeguovlluid ja meahcceguovlluid dikšui, geavaheapmái, láigoheapmái ja vuovdimii,
> 3) ruvkeminerálaid ohcanlohpái ja ruvkeguovllu mihtideapmái,
> 4) lágaid dahje hálddahusa nuppástusaide mat gusket sámi kultuvrii gullevaš ealáhusaide,
> 5) oahpahusa ovddideapmái sámegillii dahje sámegielas sosiála ja dearvvašvuođa bálvalusain, ja
> 6) eará sullasaš áššiide mat váikkuhit sámiid gillii, kultuvrii ja sin álgoálbmotsajádahkii.
>
> Ollašuhttin dihte šiehtadallangeatnegasvuođa áššedoaimmaheaddji eiseválddit galget válmmaštit sámediggái vejolašvuođa oažžut áššiid gulaskuddamii ja šiehtadallat áššis dainna. Jos Sámediggi ii geavat vejolašvuođa, de dat ii heađuš eiseválddi joatkimis áššegieđahallama."

Sámedikki dieđáhusa mielde (jagi 2003) lea sámiid servodahkii váikkuhan-vejolašvuođat buorideapmi bissánan, Sámedikki resurssat leat hirbmat unnán ja Sámedikkis váilu dat autonomiija maid vuođđoláhka bidjá eaktun. Dieđáhusa mielde Sámediggi lea suopmelaš hálddahusvuogádaga olggobealde dan dáfus ahte dan oaivilat eai váldojuvvuo vuhtii hálddahusa plánen- ja válmmaštanbargguin.

6.3.4 Sámiid eará servodatlaš váikkuhangaskaoamit

Láhkaaddinbarggus leat geahčadan riikkabeivviid vejolašvuođaid guldalit sámiid. Riikkabeivviid bargoortnet (40/1999) 37 § mearrida ahte riikkabeaivelávdegoddi mii gieđahallá láhkaárvalusa dahje eará ášši mii "*erenoamážit guoská sámiide*", galget addit "*sámiid áirasiidda vejolašvuođa buktit ovdan oaiviliiddiset, jos erenoamáš sivat eai hehtte nu dahkamis*".

Nuortalašláhka (253/1995) siskkilda mearrádusaid loanaid ja eará doarjja-ortnegiid birra, ja dihto sierravuoigatvuođaid birra mat gullet nuortalaččaide. Nuortalašlága ulbmil lea, nugo cealká dan 1 §, lea ee. "*...buoridit nuortalaččaid eallindilálašvuođaid ja dinestusvejolašvuođaid nuortalaš guovllus, ja seailluhit ja ovddidit nuortalaš kultuvrra*".

6.3.5 Boazoealáhus

Boazodoallu lea oassi sámiid kulturlágis vuođđolága § 17.3 dárkečuokkat čilgehusaid mielde, mat hálddašanhámi dáfus vástidit ovddeš § 14.3 Rádđehusa proposišuvnnain (RP 309/1993 rd ja RP 1/1998 rd), mat leat dáid paragráfaid birra, čujuhuvvo riikkabeivviid vuođđoláhkalávdegotti mearkkašumiide. Vuođđoláhkalávdegoddi oaivvildii, vuhtiiválddedettiin riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid áššis ja boazodoalu dealašvuođa sámi kultuvrii, ahte vejolaš lea addit sámiide ovdavuoigatvuođa boazodollui sámiid ruovttugilleguovlluin (GrUU 8/1993 rd). Vuođđolága 22 § ovdeha ahte dábálaš sivat leat geahčča bearrái ahte vuođđudeaddji friddjavuođat ja vuoigatvuođat ja olmmošlaš vuoigatvuođat váldojuvvojit vuhtii. Das beroškeahttá mii lea sámiid dealeamos árbevirolaš ealáhusvuohki – boazodoalus – suopmelaš láhkaásahus atná vuođđunis ahte vuoigatvuohta jođihit boazodoalu lea dábálaš vuoigatvuohta, mii gullá juohke riikkavuložii EES-stáhtain geas lea ruoktu boazodoalloguovllus. Sámiid ruovttugilleguovlluin (Eanodaga, Anára ja Ohcejoga suohkaniin ja boazodoalloguovllus *Lapin paliskunta* Soađegili suohkanis) boazodoallu lea geavadis sámi ealáhus ja kulturvuohki. Ruovttugilleguovllus leat 13 boazoguohtunsearvvi, main ealihahtti bohccuid stuorimus lobálaš lohku odne lea (borgemánus 2004) 85 100 dahje 38,5% boazodoalloguovllu dievas boazologus. Sullii 85 % av dain bohccuin mat leat ruovttugilleguovllus, eaiggáduššet sámit. Guovllu 13 boazoguohtunsearvvis 11 searvvis lea sámi jienastaneanetlohku.

6.3.6 Sámiid giellalaš vuoigatvuođat

Ođđa sámi giellaláhka (1086/2003) bođii fápmui Suomas ođđajagemánu 1. b. 2004. Seammás heaittihuvvojedje láhka mii lei sámegiela geavaheamis eiseválddiid luhtte. (516/1991). Ođđa sámi giellaláhka válmmaštedje justitieministeriijas dan árvalusa vuođul maid Sámediggi ráhkadii jagi 2002. Ovdalgo proprositio geigejuvvui riikkabeivviide, de ledje šiehtadallamat Sámedikkiin propositio sisdoalus.

Sámi giellalága ulbmil lea muhtumassii gáhttet dan vuoigatvuođa maid vuođđoláhka addá sámiide seailluhit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra ja muhtumassii suddjet sámiid vuoigatvuođa geavahit gielaset, anársámegiela, davvisámegiela dahje nuortalašgiela, duopmostuoluin ja eará eiseválddiid luhtte. Dasto biddjojuvvo almmolašvuhtii geatnegasvuohta doarjut ja ovddidit sámiid giellalaš vuoigatvuođaid (1 §). Lága gustonviidodahkii gullet earret sámiid ruovttu-

gilleguovlluid stáhtalaš ja gielddalaš eiseválddiid, maiddái dihto eiseválddit mat dán guovllu olggobealde leat guovdilat riikkavuložiid riektedorvui. Lága čađaheami ođđa eiseváldin fievrriduvvojedje Giellaláhkii nuortalaččaid giliráđđečoahkkin, unnitlohko-áššeolmmái (ombudsmann), ja boazoguohtunsearvi (2 §). Dasto gullet vel gávpedoaimmat ja stáhta dahje gieldda eaiggádan ássansearvvit muhtun dáhpáhusain lága gustonviidodahkii (17 §).

> "Ulbmil lea ahte sámiid vuoigatvuohta rievttalaš ja dohkálaš diggedollui ja hálddašeapmái dáhkiduvvo beroškeahttá gielas, ja ahte sámiid giellalaš vuoigatvuođat ollašuvvet almmá dan haga ahte sii gáibidit dan erenoamážit" (1 § 3 mom.).

6.3.7 Sámiid vuoigatvuođat eatnamiidda ja čáziide

Duogáš

Suomas leat jagi 1952 rájis áŋgiruššan viđain stáhtalaš dievasčielggademiin main leat árvaluvvon lágat sámiid vuoigatvuođain eatnamiidda ja čáziide ja árbevirolaš ealáhusain. Ii ovttage čielggadeami leat ráđđehus ovddidan riikkabeivviide ráđđehusa árvalussan. (Kommitténs för sameärenden betänkande; KB 1952:12; Sámelávdegotti čielggadeapmi (Samekommitténs betänkande), KB 1973:46; Sámi áirrasgotti čielggadeapmi I (Samedelegationens betänkande I), Árvaluvvon sámeláhka ja dihto lágaid nuppástuhttin (Förslag till en samelag och ändring av vissa lagar), KB 1990:32; Čielggadeaddji Pekka Vihervuori árvalus ILO álgoálbmotkonvenšuvnna 169 vuođul, UM/dábálaš ossodaga publikašuvnnat, 3/1999; Sámi lávdegotti čielggadeapmi (Betänkande av Samekommittén), KB 2001:14)

Jagi 1990 Suoma ráđđehus ovdehii ahte Suopma, jos searvá ILO álgoálbmotkonvenšuvdnii, galgá dáhkidit sámiide viidát vuoigatvuođaid go otnáš lágat addet eatnamiidda maid sámit leat árbevirolačča eaiggáduššan ja main leat ássan, ja dáid eatnamiid luondduriggodagaide. Riikkabeivviid vuođđoláhkalávdegoddi lea seammá jagi dorjon ahte sámiid vejolaš eananeaiggátvuoigatvuođa ášši farggamusat váldojuvvo ovdan gieđahallamii riikkabeivviin.

Dan oktavuođas go válmmaštedje Suoma láhkaásahusa ruovttugilleguovllu sámiid kultuvrralaš autonomiijii, de válljejedje guođđit láhkaválmmašteami olggobeallái eananvuoigatvuođaid ášši, go lágaid vejolaš čovdosiidda jáhkke vuos dárbbu čielggadit eambbo.

Sisriikkaminesteriija attii (1993) Sámeparlamentii bargun čielggadi sámiid vuoigatvuođa eatnamiidda ja válmmaštit sámelága. Justitieministeriija lea láhka-válmmašteamis muhtumassii váldán ovdan álgohámi lágain mat gieđahallet eatnangeavaheami hálddašanáššiid dan vuođul ahte sámiin lea nannejuvvon vuoigatvuohta geavahit daid eatnamiid maid Vuovdehálddahus (Forststyrelsen) hálddaša, ja muhtumassii iskat eatnangeavaheami eaiggátvuoigatvuođa perspektiivvas.

Eananvuoigatvuođaid čielggadeamit leat ilbman áddjilis ja máŋggabealat proseasssan. Veahkeheaddji justitiekánsler nannii juovlamánus 1998 čállosisttis justitieministeriijii ahte eananvuoigatvuođaid ášši lea deatalaš go sámiid vuođđo-vuoigatvuođaid viidodat ja sisdoallu árvvoštallojuvvo, ja go árvvoštallojuvvojit ILO-konvenšuvnna 169 ratifiserema eavttut. Veahkeheaddji justitiekánsler ávžžuhii justitieministeriija ahte dál dahkat mearrádusaid čielggadit sámiid vejolaš eanan-vuoigatvuođaid.

Pekka Vihervuori čielggadeapmi

Justitieministeriija bijai jagi 1999 hálddahusrávvejeaddji Pekka Vihervuori čielggadeaddjin – guoskkatkeahttá eananeaiggátvuođa ášši – buktit árvalusa das mo jávkadit buot mii hehtte ratifiseremis ILO-konvenšuvnna 169. Vihervuori árvalusa mielde heivešii ovttasráđiid Sámedikkiin vuođđudit eananriektelávdegotti man bargun lea ovttas Sámedikkiin buktit cealkámuša plánain ja prošeavttain mat gusket ruovttugilleguovlluid eanangeavaheapmái. Vihervuori eavttuhii maiddái ahte sierra eananriektefoanda galggašii ásahuvvot, mii kanálisere guovllu ekonomalaš doaimma dihto ruhtaboađuid, omd. vuovdedoalus. Dasto son eavttuhii dihto nuppástusaid eanangeavahuslágaide vai boazodoallu suodjaluvvošii eambbo.

Vihervuori čielggadeapmi vuostáiváldojuvvui seahkalas dovdduiguin. Máŋgga cealkámušas atne árvalusaid váttisin ja vierisin. Sámediggi oinnii dihto váilliid Vihervuori čielggadeamis, muhto oaivvildii daid árvalusat leat dárbbašlaččat beroškeahttá ILO álgoálbmotkonvenšuvnna ratifiseremis.

Sámelávdegoddi 2001

Jagi 2000 bijai justitieministeriija bargui oktanaga muhto sierra áššedovdi (Wirilander) čielggadit eananeaiggátvuođa ášši ja erenoamáš sámelávdegotti. Sullii goalmmádas lávdegotti áirasiin ovddastedje sámiid, namalassii Sámediggi ja

nuortalaččaid giliráđđečoahkkin. Lávdegotti bargu lei čielggadit ja buktit árvalusa das mo stáhta hálddašan eatnamiid geavaheapmi sámiid ruovttugilleguovlluin galgá lágiduvvot nu ahte dat muhtumassii suodjala sámiid vuoigatvuođaid álgoálbmogin seailluhit ja ovddidit iežaset kultuvrra ja árbevirolaš ealáhusaid ja muhtumassii váldá vuhtii báikkálaš eallindilálašvuođaid. Árvalus galggai maid ollašuhttit unnimus-gáibádusaid, nu ahte jávkaduvvojit dat áššit mat hehttejit ratifiseremis ILO-konvenšuvnna 169. Lávdegoddi galggai maid geahčadit man muddui ja makkár vejolaš nuppástusaiguin Pekka Vihervuori eavttuhusaid livčče vejolaš ollašuhttit. Nuortalaččaid vuoigatvuođat ja erenoamášvuođat galge váldojuvvot erenoamážit vuhtii.

Lávdegoddi árvalii iežas čielggadeamis juovlamánus 2001 ahte galggašii vuođđuduvvot sierra jođihangoddi sámiid ruovttugilleguovllus mii mearrida prinsihpalaččat deatalaš eanangeavahanáššiid. Jođihangotti lahttun árvaluvvojedje sihke sámiid ovddasteaddjit ja dakkárat mat ovddastit álbmoga muđui, almmá lohpádusaid haga ahte sámiin galgá leat eanetlohku jođihangottis. Lávdegoddi ii lean ovttamielalaš iežas čielggadeamis. Maiddái resmissavástádusatge ledje hirbmadit vuostálagaid.

Lávdegoddi gávnnahii ahte eananeaiggátvuođa čielggadeapmi lea jođus Sámedikkis, ja eavttuhii ahte sámiid ruovttugilleguovllu eananeaiggátvuođa áššit galggašedje čielggaduvvot dárkilit Wirilandera árvalusa mielde.

Šiehtadallojuvvui sihke Sámedikkiin ja ráđđehusa siskkobealde. Láhkaválmmašteapmi jotkkii justutieministeriijas.

Justitieministeriija láhkaárvalus jagi 2002

Jagi 2002 láhkaárvalusa mielde galge ruovttugilleguovllus nammadit sierra áirrasgotti man bargun šaddá buktit cealkámuša deataleamos prinsihpalaš ášši in mat gusket guovllu eanangeavaheapmái. Áirrasgotti lahtut galge ovddastit sihke Sámedikki ja báikkálaš álbmoga muđuid.

Árvalusa mielde vuovdestivra sáhttá duššefal sierra ákkaid vuođul spiehkastit áirrasgotti cealkámušas. Áirrasgotti aiddonas mearkkašupmi livčči sáhttán prinsihpa-laččat deatalaš ášši in šaddat dat, ahte lea álkit buoret vugiin go otnáš dilis heivehit oktii luondduriggodagaid divššu, geavaheami ja gáhttema dainna lágiin mainna lea

vejolaš sihkkarastit sámi kultuvrra eavttuid ja luonddualáhusaid ja seammás atnit deastta báikkálaš diliin ja daid ovdánandárbbuin.

Justitieministeriija oaivila mielde livčči vejolaš láhkaárvalusa sámiid meahccegeavahanáššiid mieldemearridanvuoigatvuođa ja váikkuhanvejolašvuođaid atnit doallevažžan dan doagáža dihte maid dahket guovllu historjá, meahccegeavaheapmi, álbmotstruktuvra, ja eatnamiid guhkesáigásaš stáhtalaš eaiggáduššan sihke geavadis ja lágaiguin. Čoavddus ii váikkuhivčče suohkanlaš iešmearrideapmái iige vel rihkkoše priváhta vuoigatvuođaid doalliid vuoigatvuođaid. Soahpamuš ii livčče lasihan guovllus riidduid. Oaivil lei dat ahte lea sivva suodjalit álbmoga eará olbmuid mieldemearridanvuoigatvuođa dan dihte go Suoma sámit jahkečuđiid leat jođihan iežaset ealáhusaid buohtalagaid suopmelaččaiguin vaikko sámi ealáhusat álgoálggos ledje duššefal sámiid ealáhusat lága mielde.

Justitieministeriija árvalus sáddejuvvo mohkkás remissavurrui. Cealkámušain bohte ovdan vuostálas oaivilat das, makkár váikkuhusaid eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa áššis leat dasa, go lágaiguin ásahuvvo eanangeavahanhálddašeami. Láhkaárvalusa ii lean danne vejolaš ovddidit riikkabeivviide erenoamážit go Sámediggige vuostálasttii láhkaárvalusa.

Sámi ruovttugilleguovlluid eatnamiid ja čáziid eaiggáduššanvuoigatvuođaid ášši lea ilbman nu váttisin, ahte oaivila mielde lea sivva dan ášši čielggadit sierra. Juridihkalaš geahčadansajis, nugo justitieministeriija ja olgoriikkaministeriija oaivvilda, ii galggaše leat áššái ávkkálaš geahččalit duopmostuoluin čoavdit sámiid eananvuoigatvuođaid ášši. Justitieministeriija oaivila mielde sáhtášii historjjálaš iskkadeapmi arkiivagálduid vuođul buktit nannoset vuođu politihkalaš mearrádusaid dahkamii.

Juhani Wirilandera čielggadeapmi

Go sámiid vuoigatvuođaid čielggadeapmi álggii, de justitieministeriija gohčui jagi 2000 justitieráđi Juhani Wirilandera áššedovdin buktit rievttálaš árvvoštallama dan rádjai dahkkojuvvon čielggademiid váikkuhusain eananopmodatrievttálaš dilálašvuođaide sámiid ruovttugilleguovlluin. Wirilander geigii iežas čielggadeami justitieministeriija borgemánus jagi 2001. Čielggadeamis maid Wirilander ieš gohčodii áššálaš cealkámuššan, son iskkadii eaiggáduššandilálašvuođaid ja daid ovdáneami ruovttugilleguovlluin. Wirilander oaivvilda ahte eai leat nákkohis

duođaštusat das, ahte ovddeš sámi gilit leat eaiggáduššan guovlluideaset. Diggebeavdegirjjiid dieđuid vuođul leat dattetge duođaštusat dast ahte sámi giliid bearrašiin ja gili oasseeaiggádiin okto dahje ovttas nuppiiguin lea leamaš vuoigatvuohta maid lea vejolaš veardidit otnáš eaiggátopmodahkan, namalassii eaiggáduššanvuoigatvuohtan vearroeatnamiiddáseaset, masa gulle guollejávrrit, meahcástaneatnamat, guohtuneatnamat ja eará guovllut dihto geavahusa várás, ja ahte dát guovllut ja earáge báikkit árvvoštallojuvvojedje go mearridedje "lappskatten" (sámevearu). Wirilandera oaivila mielde leat maiddái suohkandiggemearrádusat mat čujuhit dasa, ahte Sámis leat nugohčoduvvon eaiggátkeahtes guovllut. Wirilander maid govvida čielggadusastis mo gonagasváldi nanosmuvai ja mo stáhtalaš eaiggátvuohta veaházíid mielde bođii eananopmodatregistarii.

Wirilander čujuhii ahte jos vuđolaš iskkadeapmi galggašii leat dain áššiin mat gusket sámiid ruovttugilleguovlui, de lea vuođđogálduid duktan dasa eaktun. Sámečielggadeapmi árvalii ahte dakkár historjádutkan galggašii mearriduvvot Wirilandera árvalusaid mielde.

Historjjálaš dutkan

Áigáiboahtán čielggadeamit duođaštit ahte suopmelaččat ja sámit jahkečuđiid leat eallán buohtalagaid ollu báikkiin ja jođihan sámi ja sullasaš ealáhusaid. Danne diehtoduogáš ássamiid ja veahkadagaid historjái ja eanangeavaheami vuoigatvuođaid ovdáneapmái lea hui deatalaš dássidis ja rievttalaš čovdosa gávdnamii. Go ráđđehus gieđahalai ášši miessemánus 2002, de ráđđehus árvvoštalai deatalažžan ahte Giema ja Durdnosa boazoeatnamat ássamiid, veahkadagaid ja eanangeavaheami historjá 1700-logu gaskkamuttus gitta 1900-logu álgogeahčai šaddet arkiivamateriálavuđot dutkama fáddán. Dutkama vástesaš mearrádusa válmmašteami dahke almmá šiehtadallamiid haga Sámedikkiin.

Ruhtadeami riikkabeaivvit dohkkehedje nuppi lassebušeahta olis jagi 2002, man manŋŋil justitieministeriija vieččai fálaldagaid. Dušše okta fálaldat bođii manjiduvvon áigái, ja dan adde Ovllu universitehta ja Lapplands universitehta oktasaš dutkiidjoavku. Dutkiidjoavkku raporta lea vuordagis ovdal jagi 2005 loahpa.

Justitieministeriijas bargojoavku čuovvu dutkanbarggu. Sámediggi bovdejuvvui nammadit áirasa jovkui. Sámediggi lea dattetge válljen orrut searvvakeahttá čuovvolanbargui, ja ráđđehus lea šállošan dan.

Sámedikki čielggadeamit

Sámediggi lea čađahan sierra čielggademiid ruovttugilleguovlluid eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođas. Čakčamánus 2002 Sámedikki eananeaiggáduššanáššiid bargojoavku almmuhii vuosttaš oasseárvvoštallama eananvuoigatvuođain. Árvvoštallama vuolggasadji lea ahte stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta atná vuođđunis rievttálaččat doalakeahtes sivaid. Stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta hilgojuvvo. Sámedikki čielggadeami mielde sámeguovlluid vuovdeeatmanat galget leat formálalaččat mannan stáhta háldui easkka sullii golbmalogi jagi das ovdal dan geažil go jagi 1976 nuppástuhttre (984/1976) eananjuohkolága ja mearridedje ahte eananopmodahkan oaivvildit eananeaiggáduššanvuoigatvuođas sierra osiid mat čálihuvvojit eananregistarii, ja ahte maiddái stáhtiige gullevaš vuovddit ja nationála suodjeguovllut ja luondduguovllut galget čálihuvvot eananopmodatregistarii eananopmodahkan.

Čealggademiid árvvoštallan ja sámiid eananvuoigatvuođaid ollašuhttin

Riikkabeivviid vuođđoláhkalávdegoddi dovddastii cealkámušastis (GrUU 29/2004 rd-RP 169/2003 rd) sámiid ruovttugilleguovlluid vuvddiid stáhtalaš eaiggáduššanvuoigatvuođas, ahte gieskadaš áiggiid dutkamat leat eahpidišgoahtán sámiid ruovttugilleguovlluid vuvddiid stáhtalaš eaiggáduššanvuoigatvuođa. Seammá cealkámuš cealká ahte lea maid boahtán dihtosii ahte sámegilážiid bearrašiin ja gilážiid oasseeaiggádiin lea okto dahje ovttas nuppiiguin leamaš vuoigatvuohta man lea vejolaš veardidit otnáš eaiggáduvvon opmodahkan, namalassii eaiggáduššanvuoigatvuohta iežas vearroeatnamii, masa gullet guollejávrrit, meahcástanguovllut, guohtuneatnamat ja eará sierra atnui geavahuvvon guovllut.

ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi buvttii iežas loahppajurdaga Suoma raportta (2004) vuođul. Lávdegoddi gearddhii iežas vuorjašumi das, go Suopma lei eahpelihkostuvvan čoavdit riiddu mat leat sámiid eananvuoigatvuođaid alde, ja go leat sierranas almmolaš ja ovttaskas olbmuid eanangeavahanvuogit mat čuhcet sámiid árbevirolaš ealáhusaide – erenoamážit boazodollui – ja buktet vára sin árbevirolaš kultuvrii ja eallinvuohkái, ja nu maid sin ieŠvuođaláhkái.

Republihka presideanta cuoŋománu 2000 ja 2004

Republihka presideanta Tarja Halonen gieđahalai áššin Suoma sámit miehtá historjjála áiggi go Sámediggi rahppojuvvui Ohcejogas cuoŋománus 2000. Presideanta duođaštii ahte sámiid dilli ja sin geavahanvuoigatvuođat eatnamiidda ja čáziide maid historjá čájeha sin leat eaiggáduššan, leat jahkečuđiid mielde dađistaga hedjonan. Sivva dasa lei ahte láhkaásahus ii atnán daid vuoigatvuođaid danin manin livčči galgan.

Son gieđahalai eananvuoigatvuođaid go čuoŋománus 2004 rahpe Sámedikki Eanodagas. Sártnistis son duođaštii ahte čovdosat fertejit leat dakkárat ahte sihke ráđđehus ja Sámediggi sáhttet dan dohkkehit. Son doaivvui ahte dat áššedovdi joavku maid dat golbma davviriikka ledje ovttasráđiid bidjan johtui, ja mii dál bargá dáiguin áššiiguin, sáhtášii bidjat ovdan čielga ja ovttaháltásaš árvalusa. Republihka presideanta oaivvildii ahte ii leat veadjemeahttun joatkit lávki lávkkis mearriduvvon ulbmilii. Son movttiidahtii sihke Sámedikki ja riikka ráđđehusa ovdagáttoheamet ja huksejeaddjájit ain divaštallat sierranas ovdánanvugiid. Jos oassemihtuid lea vejolaš čađahit, de dat dieđusge ii oačč̌o guohcat eananvuoigatvuođaid ovdáneamis.

6.4 Norgga sámit

6.4.1 Álgosátni - definišuvdna ja lohku

Sámiin stuorimus oassi ásset Norggas. Gii lea sápmelaš, das ii leat mihkkege dábálaš, viidát gustojeaddji definišuvnnaid, eaige kriteriijat maiguin árvvoštallojuvvo gii lea sápmelaš. Eai almmolaš álbmotlohkamatge atte luohtehahtti dieđuid sámiid leavvamis, go dain leat stuorra boasttuvuođat. Danne ii leat vejolaš cealkit dárkilit sámiid olles logu. Dávjá rehkenastojuvvo dattetge ahte leat sullii 80 000-100 000 sámi buohkanassii, ja sis ásset Norggas sullii 50-65 000. Assimilašuvdnadeattu geažil eai sámit iežage leat álo háliidan addit diehttevassii iežaset čearddalaš gullevašvuođa. Dat lea sivva manne davviriikkain leat ráhkadan sierra eavttuid maid sii fertejit deavdit guđet galget beassat leat sámi jienastuslogus, ja dat leat sihke subjektiiva ja objektiiva eavttut. Sámelágas geassemánu 12. b. 1987 nr. 56 § 2-6 mii oaidnit positiivarievttálaš, loahpalaš definišuvdna das gii sáhttá leat čálihuvvon sámi jienastuslohkui. De vuos ferte olmmoš čállit cealkámuša das ahte son atná iežas sápmelažžan. Lassin sus ferte juogo leat sámegiella ruovttugiellan (bustávva a), leat dahje leamaš vánhen, áddjá dahje áhkku dahje máttar geas sámegiella lea dahje lei

ruovttugiellan (bustávva b), dahje leat dakkár olbmo mánná guhte lea dahje leamaš sámi jienastuslogus (bustávva c). Norggas sullii 12 500 olbmo leat registarastojuvvon sámi jienastuslohkui (geassemánus 2005).

6.4.2 Almmolaš norgalaš sámepolitihkka

Sullii 100 jagi (sullii 1850 rájis) almmolaš norgalaš politihkka lei ahte sámit galget assimilerejuvvot norgalaš servodahkii. Odne almmolaš oaidnu lea ahte stáhta Norga lea vuođđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiidda – sámiid ja dážaid. Goappašiid álbmogiin lea oktat vuoigatvuohta beassat ovddidit kultuvrraset ja servodateallimeaset. Dát prinsihpalaš ovttadássásašvuođa nanne vuođđolága § 110 a, nugohčoduvvon sámeparagráfa. Dát mearrádus lasihuvvui vuođđoláhkamearrádusain miessemánu 27. b. 1988. Dat cealká:

> "Stáhta eiseválddiid geatnegasvuohta lea láhčit dilálašvuođaid nu, ahte sámi álbmot sáhttá sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras ja servodateallimis."

Sámeparagráfa buktá lágalaččat geatnegahtti cuigehusa, ja morálalaš ja politihkalaš geatnegasvuođa norgalaš eiseválddiide hábmet ja čađahit sámepolitihkas. Okta dain vuhtiiváldi jurdagiin mat ledje mearrádusa duogábealde, lei dat ahte buhttet dološ boasttuvuođaid ja oalát hilgut ovddeš áiggiid assimilerenpolitihka. Mearrádus nanne seammás ahte stáhtaeiseválddit boahtteáiggis galget álggahit doaibmabijuid maid servodatovdáneapmi dahká dárbbašlažžan vai sámi álbmoga giella, kultuvra ja servodateallin gáhttejuvvojit ja sáhttet ovdánit. Mearrádusa vuoigŋa vuolgá ON-konvenšuvnnas mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP) artiihkkal 27.

Norga lea dasto searvan máŋgga riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide, traktáhtaide ja julggaštusaide mat mearkkašit ollu sámiid riektedillái. Daid gieđahallá kapihttal 7 dás maŋŋelis. Dákko lea dattetge vejolaš namahit ahte vuosttamuš sámiide mearkkašahtti álbmotrievttálaš instrumeanta bođii juo 1751 lappekodisillain. Dat lei lasáhus Norgga ja Ruota rádjesoahpamuššii, mii bođii golggotmánu 7.-18. b. 1751, ja dat gieđahallá daid sámiid vuoigatvuođaid geaidda rádjebidjan čuzii. Kodisilla váldoulbmil lea seailluhit sámi álbmoga ("Lappiske Nationen"), ja ordnet sámiid árbevirolaš rasttideaddji johtimiid ("Lappernes sædvanlige Over-Flytninger"), nu ahte boahtteáiggis ii leat mihkkege sivaid riidduide dahje boasttuipmárdusaide ("nogen Anledning til Trette eller Misforstaaelser") johtimiid geažil rastá rájiid. Sáhttit maid namahit ahte Norga 1994 oačču sierra vuođđoláhkamearrádusa, § 110c, olmmoš-

vuoigatvuođaid nannema birra norgalaš lágas. Čuovvoleapmin dasa lea ahte miessemánu 21. b. 1999 olmmošvuoigatvuođalágain, § 2 ja 3, váldojuvvui ee. ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra norgalaš láhkaásahussii oassin, ja nu ahte dat manná ovddabeallai dábálaš norgalaš lága. Geassemánu 17. b. 2005 Finnmárku-lágain, nr. 85, váldojuvvui dasto ILO-konvenšuvdna nr. 169, mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja čearddaid birra, muhtumassii mielde norgalaš láhkaásahussii, ja dat oaččui muhtumassii ovdamuni eará norgalaš lágaid ovddabeallai, vrd. § 4.

Sihke vuođđoláhkamearrádusat, § 110a ja § 110c, ja Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuođat sámiide dahket oali Norgga politihkkii ja láhkaásahussii mii lea sámiid várás. Ráđđehusa beales lea daddjojuvvon ahte Norgga sámepolitihka ulbmil ii leat addit sámiide erenoamáš ovdduid, muhto njulget ovddeš dáruiduhttinpolitihka heajos váikkuhusaid, ja nu olahit ovttadássásašvuhtii ja áiddastit vealaheami.

Gieldda- ja guovlodepartemeanttas dat lea leamaš sámiid áššiin bajimuš oktiiheivehallanovddasvástádus, ja oppalaš sámepolitihkas. Golggotmánu 2005 rájis dat ovddasvástádus lea sirdojuvvon Bargo- ja searvadahttindepartementii. Departemeanttas lea sierra stáhtačálli gii erenoamážit ovddasvástida sámepolitihkalaš áššiid. Duoin eará fágadepartemeanttaid ovddasvástádus lea dahkat álgaga Norgga sámepolitihka čuovvoleapmái ja čađaheapmái iežaset sektoriin. Bargo- ja searvadahttindepartemeantta ovddasvástida sámepolitihka diehtojuohkimis, gožiha ahte sámepolitihkalaš dárbbut váldojuvvojit vuhtii guđege sektoris, doallá logu juolludemiin sámepolitihkalaš doaibmabijuide, doaibmá fágadepartemeanttaid ja Sámedikki gaskkusteaddjin, ja geahčča bearrái ahte gulaskuddamiid, searvamiid ja ráđđádallamiid prosedyrat čuvvojuvvojit. Lassin dat galgá veahkkin eará departemeanttaide čielggadit áššesurggiid mat njuolga gusket sámi álbmogii. Sámediggi lea ráđđehusa ovddimus premissadahkki ja dialoga-oasálaš.

6.4.3 Sámediggi

Sámediggi lea Norgga sámiid ovddasteaddji álbmotválljen orgána. Dat vuođđuduvvui geassemánu 12. b. 1987 lágain, nr. 56, mii lea Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra (Sámeláhka) Vuosttamuš Sámedikki rabai gonagas Ovllá V golggotmánu 9. b. 1989. Sámedikkis leat 39 áirasa geat leat válljejuvvon 13. válgabiirres miehtá riikka, vrd. Sámelága § 2-4. Jagi 2005 sámediggeválgga rájis leat vel Sámediggái njeallje

dássenmandáhta. Njeallje stuorimus válgabiirre, dohkkehuvvon jienastagaid dáfus, ožžot guhtege ovtta "lassemandáhta". Dat mearkkaša njeallje sámediggesaji, ja muđui golbma duoin nuppiin válgabiirriin. Válggat lágiduvvojit stuorradiggeválggaid oktavuođas, ja válgaáigodat lea njealje jagi guhku, vrd. Sámelága § 2-3 goalmmát ja njealját lađđasa.

Sámedikki ássesuorgi boahtá ovdan Sámelágas § 2-1. Das vuolgá ahte Sámedikki bargosuorgái gullet buot áššit mat dikki mielas gusket sámi álbmoga erenoamážit. Sámedikkis lea álgagadahkki vuoigatvuohta Sámelága § 2-1 nuppi lađđasa mielde. Dán mearrádusa mielde Sámediggi iešráđálačča̧t čuočča̧ldahttit ášši ja buktit cealkámušaid buot áššiide mat gullet dan bargosuorgái. Dat maid sáhttá iešráđálačča̧t bidjat áššiid almmolaš eiseválddiide, priváhta lágádusaide jna. Sámelága § 2-2 mielde Sámediggi lea maid gulaskuddanorgána. Dán mearrádusas vuolgá ahte eará almmolaš orgánat berrejit addit Sámediggái vejolašvuođa buktit cealkámuša ovdalgo dahket mearrádusaid dakkár áššiin mat gullet Sámedikki áššesuorgái. Dattetge ii leat sáhka geatnegasvuođas ráđđádallat Sámedikkiin Sámelága § 2-2 mielde, dušše garra ávžžuhusas viežžat das cealkámuša muhtun áššiin. Geatnegasvuohta viežžat Sámedikkis cealkámuša sáhttá dattetge leat eará mearrádusaid mielde. Guovvamánu 10. b. 1967 hálddahusláhka, § 17 ja § 37, geatnegahttet viežžat cealkámuša berošteaddji ja áššáigullevaš oasálačča̧in vai ášši doarvái bures čuvgejuvvo. Dakkár cealkámuša viečča̧keahttáivuohta sáhttá dagahit áššemeannudanboasttuvuođa.

Maiddái ILO-konvenšuvdna nr. 169 addá njuolggadusaid stáhtaid geatnegasvuođain ráđđádallan álgoálbmogiiguin, vrd. dan dás vulobealde kapihttalis 7. Dás sáhttit dušše namahit dan soahpamuša maid Norgga ráđđehus dagai Sámedikkiin miessemánus 2005 geatnegasvuođa birra ráđđádallat Sámedikkiin áššiin mat leat deatalačča̧t sámiide. Dát soahpamuš lea čilgejuvvon dárkileappot arihkkala 16 mearkkašumiin.

Sámediggi lea sihke rávvejeaddji ja mearrideaddji orgána. Sámelágas § 2-1 njealját lađas vuolgá ahte Sámedikkis lea mearridanváldi go dasa lea vuođđu Sámelágas dahje go lea mearriduvvon nu eará láđje. Sámedikki hálddahusa, organiserema ja áššemeannudeami, Sámedikki válganjuolggadusaid ja sámi kultuvrra ja organisašuvdnaeallima vástesaš ruhtajuogademiid reguleremat leat ovdamearkkat dan mearridanválddis mii vuolgá Sámelágas. Sámedikkis lea dasto mearrečálavuođđu

mearridit sámegiela oahpahusa sisdoalu, vrd. oahpahuslága § 6-4, ja maiddái addit mihttehusaid sámi leavgga geavaheamis, vrd. Sámelága § 1-6. ođđajagemánu 1. b. rájis 2001 Sámediggi oaččui lassedoaibman hálddašit sámi kulturmuitosuodjaleami, earret dan ahte leat eará almmolaš orgánaide fágapolitihkalaš ráđđin dakkár áššiin main lea sámi kulturmuitosuodjaleamis sáhka, vrd. geassemánu 9. b. 1978 mannosaš kulturmuitolága nr. 50 oktan dasa gullevaš mearrečállagiigun. Sámiid kulturmuittuid suodjaleapmi lea dattetge máŋga jagi dan ovdal juo leamaš sámiid hálddus sámi kulturmuitoráđi bokte.

Sámediggi juohká iežas bušeahta guovdilis eiseválddiid addin rámaid mielde. Sámediggi lea gieskadaš jagiid ožžon alcces sirdojuvvot máŋga ruhtadanortnega bušehttii, mat ovdal gulle stáhtabušeahttapoasttaide. Juohke jagi Sámediggi juolluda sullii 85 miljovnna ruvnnu máŋggalágan sámi kultur-, ealáhus-, giella- ja oahpahus-ulbmiliidda. Dasto lea Sámediggi dađistaga eanet áššiin šaddan bákkolaš gulaskuddanváldedássin. Danne lea vejolaš dadjat ahte Sámedikki duohtadilálaš váikkuhanfápmu lea stuorit go duššefal duoin dihto áššesurggiin main Sámedikkis lea mearrideaddji váldi.

Finnmárkolágain, mii bođii geassemánu 17. b. 2005, nr. 85, lea Sámedikki váldi viidánan arvat váikkuheami dáfus Finnmárkku eatnamiid hálddašeapmái. Finnmárkoláhka mearkkaša ahte ásahuvvo ođđa friddjadoaibmi orgána masa sirdojuvvo eaiggátvuohta daidda eatnamiidda mat odne leat Statskog SF hálddus. Ođđa orgána namma šaddá leat "Finnmarkseiendommen" (Finnmárkku opmodat), ja dat oažžu stivrra masa Sámediggi lea válljen golbma áirasa ja Finnmárkku fylkkadiggi golbma áirasa. Sámediggi oažžu válddi dahkat njuolggadusaid das, mo meroštallat meahcceguovllu nuppástahttojumi váikkuheami sámi kultuvrii, boazodollui, ealáhusdoaimmaide ja servodateallimii.

6.4.4 Sámiid giellavuoigatvuođat

Norggas leat golbma ealli sámi suopmana; davvisámegiella, mii lea viidámus, dasto julevsámegiella ja lullisámegiella (oarjilsámegiella). Lassin lea unna jovkkoš nuortalaččat Njávdán-guovllus Nuorta-Finnmárkkus, geain lea sierra sámi suopman. Giella lea čearddalašvuođa ja kultuvrralaš erenoamášvuođa nannoseamos ja sávrrimus dovdomearkkat, ja sámi giellalágit leat viehka guovdilat sámi kultuvrras, vaikko lea leamaš 100 jahkásaš almmolaš dáruiduhttinpolitihkka Norggas.

Njuolggadusat mat gieđahallet sámegiela Sámelágas, § 1-5 ja kapihttal 3, lasihuvvojedje juovlamánu 21. b. 1990 lágain, nr. 78, ja biddjojuvvojedje fápmui ođđajagemánu 1. b. 1992. Dát njuolggadusaid gohčodit dábálaš gielas "giellaláhkan". Giellaláhka lea huksejuvvon dan vuođđooidnui ahte sámegiella ja dárogiella leat ovtta dásis ja galget leat ovttadássásaš gielat, vrd. Sámelága § 1-5. Norggas leat, go dohkkehii dán lága, guokte almmolaš giela, dárogiella ja sámegiella. Giellalága ulbmil lea loktet sámegiela almmolaš árvodási Norggas, vai sámi identitehta ii rašo eambbo, ja vai sámegiella vahká. Dán ilbmadit lága ovdabarggut, NÁČ 1985:14 Sámi kultuvra ja oahpahus, ja Od.prp.nr. 60 (1989-90).

Sámegiela ja dárogiela ovttadássásašvuođa konkrehta njuolggadusat galget čađahuvvot sámegillii dárkileappot mearriduvvon hálddašanguovllus (§3-1 nr.1). Dán guovllu dahket odne suohkanat Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Porsáŋgu ja Deatnu Finnmárkkus, ja Gáivuona suohkan Romssas. Ođđajagemánu 1. b. 2006 rájis maiddái Divttasvuona suohkange, mii lea Nordlánddas, šaddá sámegiela hálddašanguovllu oassin. Dán guovllus sámegiella ja dárogiella leat ollásit ovtta dásis almmolaš oktavuođain.

Sámeláhka addá lassin riikkaviidosaš njuolggadusaid sámegiela birra. Sámelága § 3-2 vuosttaš lađđasis vuolgá ahte lágat ja mearrečállagat mat "erenoamážit beroštahttet" sámi álbmoga, galget jorgaluvvot sámegillii. Njuolggadus gusto sihke ođđa ja ovddežis mearriduvvon lágaid ja mearrečállagiid. Sámedikki ja eará sámi orgánaid oaivilis das, mii dat lea mii "erenoamážit beroštahttá", galgá leat deaddu árvvoštallamis. Dasto addá Sámeláhka § 3-8 "juohkehažžii" vuoigatvuođa oahppat sámegiela. Dát ii guoskka duššefal sámiide. Buohkain, maiddái sis guđet eai leat sámit, lea vuoigatvuohta oahppat sámegiela Norggas, beroškeahttá das gos sii ásset riikkas. Mearrádus ii dattetge gusto sámi mánáidgárddiide, vuođđoskuvlii iige joatkkaskuvlii. Sámelága § 3-8 addá nappo dalle vuoigatvuođa oažžut rávesolbmo oahpahusa sámegielas.

Vuoigatvuođa oažžut sámegiela oahpahusa mánáidgárddiin regulere mánáidgárdeláhka, mii bođii miessemánu 5. b. 1995 nr. 19 § 7 goalmmát lađas. Dan mearrádusas vuolgá ahte sámemánáid mánáidgárddit sámi guovlluin galget atnit vuođđuneaset sámegiela ja sámi kultuvrra. Vuođđoskuvlaoahpahusas dahje joatkkaoahpahusas dat lea geassemánu 17. beaivásaš oahpahusláhka 1998 nr. 61 kapihttal 6 mii gusto. Ođđa oahpahuslága ovdabarggut leat NÁČ 1995:18 ja

Od.prp.nr. 46 (1997-98). Go dohkkehuvvui vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas ja sámegillii, de váldojuvvojedje erenomážit vuhtii sámerievtti riekteovdáneapmi ja Norgga riikkaidgaskasaš geatnegasvuođat dán suorggis. Oahpahuslága lávdegoddi ulbmádii erenoamážit harmoniseret sámegiela oahpahusa rievttálaš ovdáneami LO-konvenšuvnnain nr. 169. Oahpahuslága § 6-2 vuosttaš lađđasis vuolgá ahte sámi guovlluin buohkain lea vuoigatvuohta oahpahussii sámegielas ja sámegillii. Sámi guovlluid olggobealde sámiin lea vuoigatvuohta oahpahussii sámegielas beroškeahttá ohppiid logus guđet háliidit dakkár oahpahusa, dahje das gos sii ásset riikkas, vrd. oahpahuslága § 6-2 viđát lađđasiin. Hálddašanguovllu olggobealde juohkehačča s (sámiin ja earáin) lea vuoigatvuohta oahpahussii sámegielas ja sámegillii go unnimusat logi oahppi háliidit dakkár oahpahusa, ja nu guhká go unnimusat guhtta oahppi báhcet jovkui, vrd. oahpahuslága § 6-2 nuppi lađđasiin. Joatkkaoahpahusa dáfus mii sáhttit namahit ahte sámiin lea joatkkaskuvllain vuoigatvuohta oahpahussii sámegielas, vrd. § 6-3. Oahpahuslága § 6-4 vuosttaš lađđasa mielde galgá buot ohppiid addojuvvot oahpahus sámi gielas, kultuvrras ja servodateallimis.

6.4.5 Ealáhusgeainnut

Boazodoallu

Dávjá boazodoallu lea dat maid olbmot jurddašit go fáddán leat sámi ealáhusgeainnut. Sámiide boazodoalloealáhus lea deatalaš ealáhusgeaidnu kultuvrralačča t. Dán ealáhusa ipmirdit ja dohkkehit Norggas erenoamáš ja aiddofal sámi ealáhussan. Norggas boazodoallu lea juhkkojuvvon guđa boazoguohtunguvlui, mat fas lea juhkkojuvvon 90 orohahkii. Boazoguohtunguovlluin lea boazodoalu jođiheapmi lága nannen vuoigatvuohta olbmuin guđet leat sámi sogas ja geain leat čatnasat boazodoallobearrašii. Geassemánu 9. b. 1978 boazodoalloláhka nr. 49 regulere boazodoallojođihanvuoigatvuođaid Norgga boazoguohtunguovlluin. Boazodoalu riektedilli ii leat dattetge dievvasii regulerejuvvon boazodoallolágas. Lága lea dárbu dievasmahttit vuoigatvuođaiguin maid olmmoš lea oamastan árbevieruiguin, guhkesáigásaš geavahemiin, eará boazodollui gullevaš láhkanjuolggadusaiguin ja álbmotrievttálaš njuolggadusaiguin. Boazodoallolága lávdegoddi árvala čielgga-deamis NÁČ 2001:35 nuppástusaid boazodoalloláhkii mat eambbo váldet vuhtii ja speadjalastet boazodoallorievtti árbevierrorievttálaš vuođu.

Sámi boazodoallu ollá davvenuortan Ruošša ráji rájis gitta lullenuorttas Femundena rádjái. Sámiid eallin ja ealáhusat leat leamaš gittalagaid bohčču iguin áigá juo dološáiggi rájis, muhto Norggas leat dušše hárve sámit odne boazodoalus. Historjjálačča tge ii leat vejolaš cealkit ahte boazodoallu lea leamaš sámiid stuorimus ealáhus. Dábálaš lea dadjat ahte boazodoallosámit odne leat sullii 10% Norgga sámiin.

Lotnolas ealáhusat, guolástus ja eanandoallu

Eanaš sámit geain lea oktavuohta boazodollui, ásse Sámi siskkit guovlluin. Mearragáttiin sámit unnán jođihit boazodoalu. Doppe guolástus ja eanandoallu leat leamaš sámi dábáleamos ealáhusat mat manne latnjalassii. Sii guolástit eanaš unna fatnasiiguin vuonain. Norggas guolástusa lea maid Justiisalávdegoddi dohkkehan deatalažžan sámi kultuvrii Finnmárkku lága meannudeami oktavuođas. Celkojuvvo čielggadusas Innst.O. nr. 80 (2004-2005) siidu 30:

> "Mearrabivdu lea deatalaš oassi sámi kultuvrra ealáhusalaš vuođus. Mearrasámiid mearrabivdoárbevieruin lea odne eahpesihkkaris suodjalus. Danne lea deatalaš ahte mearrasámiid vejolašvuođat sihkkarastojuvvojit nu, ahte sáhttet joatkit iežaset mearragáddebivddu."

Guolástus ja dállodoallu leat latnjalassii dat ealáhusheivehallanstrategiija maid eahpitkeahttá eatnašat mearrasámi álbmogis válljejit, ja danne dan lea vejolaš gohčodit kultuvrralaš dovdomearkan. Dainnago ábi guollehivvodagaid bivdimat lassánedje ja riikkaidgaskasaš ja riikkalaš earreortnegat bohte, de šattai geavadis váttis bisuhit friddjabivddu resursaviežžamiid 1980- ja 1990-jagiid. Dainnago áhpegátti ja vuotnaguovlluid sámiid guolásteapmi lei latnjalassii eará ealáhusdoaimmaiguin, de šattaid sidjiide váttis oažžut bivdineriid. Sii eai lean njulgestaga bivdán doarvái. Dát lei guolástuspolitihka áiggokeahtes lasseváikkuhus, ja Sámediggi lea čujuhan eiseválddiide ahte sámiid árbevirolaš ealáhusvuođđu lea áitojuvvon.

Dat lea sámi eanandoalu dovdomearka, ahte datge čađahuvvui unnibuš mearis. Sámi guovlluin eanaš eanandállodoalut jođihuvvojit latnjalassii eará fitnuiguin ja ealáhusaiguin. Eanandoallu lea árbevirolačča t leamaš rabas ja njuovžilis ealáhus. Dat lea dihto áigodagaid dahje "lájuid áiggi" buktán bargosajiid olbmuide

geat eai lean bissovaccat ealáhusas, ja lea addán eanandoalliide vejolašvuođaid geavahit bargomárkanis eará loavkkuid. Sámi árbevieruid mielde sámi guovlluid eanandoalu ja šibitdoalu leat unnán lágidan dainna ulbmiliin, ahte galget sektoriseret ja dahkat dan dievasbargun, mii lea leamaš norgalaš eanandoalu deatalaš premissa. Sámi guovlluin eanandoallu lea eanaš leamaš biebmogilvámušat ja unna mearis mielke- ja biergobuvttadeapmi.

Lasseealáhusat

Dasto leat ollu sámi lasseealáhusat, nugo luossabivdu, lubmen, meahcásteapmi ja guolásteapmi. Dárbu lea namaheastit maiddái duoji, sámi giehtaduoji/geavahusdáidaga. Dat bargu atná vuolggasadjinis luonddu ávdnasiid, nugo muora, sistti, geđggiid ja ulluid seahká datneárppuiguin, gáranassilbbain ja eará luondduávdnasiiguin. Árbevirolaš sámi eallinvuogit leat vuođđuduvvon lotnolas ealáhusaide ja jahkodagaid molsumii. Nuppástuvvan eallinvuogit, nuppástuvvan resursavuođđu ja olbmuid fárremat bálkáhuvvon bargguide, leat sámi ealáhuseallimis unnidan luondduriggodagaid mearkkašumi, ja bálvalusbargguid oassi lea fas lassánan. Erenoamážit čoahkkebáikkiin sámiid ealáhusstruktuvra odne ollu sulastahttá dasa mii stuorraálbmogis lea. Dain guovlluin ássamat leat bieđgguid, lea luondu ain dattetge deatalaš ealáhusaddi.

Turisma lea lassánan erenoamážit Finnmárkkus 1970-logu rájis. Meahcásteapmi ja lustaguolástanturisma lea lassánan dađistaga go geainnut ja siskkáldas struktuvra lea huksejuvvon. Guovlu mii lea gohčoduvvon "stáhta eanan" Finnmárkkus, lea adnojuvvon buohkaid geavahanguovlun masa olbmot besse boahtit beroškeahttá das makkár gullevašvuohta sis lei fylkii. Ovdamearkan sáhttit namahit luossamearri maid lustaguolásteaddjit godde Deanus, lea sullii 40% olles mearis. Dát lea buktán áigái ođđa ealáhusaid (maiddái) Finnmárkku sámiide.

Namahit sáhttit maid ahte Guovdageainnu suohkan lea buot bajimusas riikkalaš mihtus iešbirgejeaddji doaimbmajođiheddjiid logu dáfus, go juohke goalmmát ássi nammii lea oktoolmmošdoaibma. Sullii bealli doaimmain čatnasit boazodollui ja eará vuođđoealáhusaide. Manimuš prošeakta masa vurdet ruhtadeami, lea vuoskkobiepmahat, mas plánejit vuskorákkiid sáhttit fievrridit Sveicii. Mobiilasearvi Chess lea gieskat ásahan Guovdageidnui bálvalusossodaga mas leat 14 bargosaji.

6.4.6 Sámiid vuoigatvuohta luondduriggodagaide

Sámiid vuoigatvuođat luondduriggodagaide mat leat Norggas, lea leamaš riidduvuloš fáddá máiŋggaid logiid jagiid, ja ain dálge dat lea eahpečielga ášši mas norgalaš riekti ii leat mearridan maidege. Go Sámi vuoigatvuođalávdegoddi vuođđuduvvui jagi 1980, de álggii bargu mii galggašii čilget ja nannet sámiid vuoigatvuođalaš dili Norggas. Sivva manne lávdegoddi vuođđuduvvui, lea dat riidu mii čuožžilii Guovdageainnu-Álaheaju eanu báddadanáigumušaid geažil árbevirolaš sámi guovlluin. Lávdegoddi ovddidii iežas vuosttamuš čielggadeami jagi 1984, NÁČ 1984:18 Sámiid riektedili birra. Dát čielggadeapmi šattai Vuođđolága § 110a ja Sámelága vuođđun. Lávdegoddi barggai viidáseappot ja barggu váldodeaddu ledje Finnmárkku riektedilálašvuođat ja eanangeavaheapmi, ja jagi 1997 ovddidii čielggadeami NÁČ 1997:4 Sámi kultuvrra luondduvuođđu. Guokte čielggadeami šadde Sámi vuoigatvuođalávdegotti bargui duogášávnnasin, NÁČ 1993:34 Vuoigatvuohta Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide ja daid hálddašeapmi, ja NÁČ 1994:21 Eatnamiid ja čáziid geavaheapmi historjjálaš perspektiivvas. Lassin bođii erenoamáš álbmotriektečielggadeapmi oktan Sámi vuoigatvuođalávdegotti čielggademiin, NÁČ 1997:5 Álgoálbmogiid eananvuoigatvuođat álbmotrievtti ja olgoriikkalaš rievtti mielde.

Guovdilis čuolbmačoahkki Finnmárkku eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođaid dáfus lea dat, geain dat lea eaiggáduššanvuoigatvuohta fylkka ovdalis matrikulerekeahtes eatnamiidda. Dát guovlu lea sullii 96 % fylkka buohkanas eatnamiin mat leat 48 000 km² viiddu. NÁČ 1997:4 dagai vuođu O.proposišuvdnii nr. 53 (2002-2003) Lága birra mii gieđahallá Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduriggodagaid riektedilálašvuođaid ja hálddašeami (finnmárkoláhka). Proposišuvdna deaividii garra vuostálastima sámi birrasis, ja álbmotrievtti ja olmmošvuoigatvuođaid áššedovdiid gaskkas, ja dat dagahii ahte Justiisalávdegotti árvalus, Árval.O.nr.80 (2004-2005) lei eambbo soahppevaš Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuođaide go ráđđehusa árvalus. Odeldiggi mearridii finnmárkolága miessemánu 24. b. 2005, ja láhka dohkkehuvvui geassemánu 17. b. 2005. Dat fámuiduvvá go Gonagas nu mearrida. Dáinna lágain ásahuvvo ođđa hálddašanorgána, "Finnmárkoopmodat", masa galgá sirdojuvvot vuođđogirjevuoigatvuohta dan oassái mii dál lea Statskoga hálddus. Dasto vuođđuduvvo orgána mii gohčoduvvo Finnmárkolávdegoddin, mii galgá veahkehit dovdáhit sámiide ja earáide gullevaš individuála ja kollektiiva geavahan- ja

eaiggáduššanvuoigatvuođaid. Persovnnat guođet oaivvildit alddiineaset leat vuoigatvuođaid guvlui maid "Finnmárkoopmodat" eaiggádušša, sáhttá dieđihit iežas gáibádusaid dan lávdegoddái. Sierra Meahcceduopmostuollu galgá vuođđuduvvot, mii gieđahallá váidalusaid mat bohtet lávdegotti vuostá. Dán duopmostuolu mearrádusaid lea vejolaš váidalit njuolga Alimusriektái.

Geasset jagi 2001 nammaduvvui ođđa Sámi vuoigatvuođalávdegoddi, man bargun šattai čielggadit sámiid dili eaiggáduššanvuoigatvuođaid ja geavahanvuoigatvuođaid dáfus eatnamiidda ja čáziide mat leat olggobealde Finnmárkku sámiid ássanguovlluid. Lávdegoddi galgá bargomearrádusas mielde ee. identifiseret dáid áigeguovdilis guovlluid Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid mielde mat leat ILO-konvenšuvnnas, nr. 169 artihkkal 14 nr. 2.

Bálddalagaid dáinna čielggadanbargguin norgalaš duopmostuolut leat mearridan arvat ovttaskasáššiid maid njulgestaga leat čuohcán sámi vuoigatvuođaide luondduriggodagaide. Dáin áššiin leat árvvoštallan guhkes áiggi geavaheami njuolggadusaid. Ahte sámi doallogeavaheapmi sáhttá leat vuođđun doallovuoigatvuođaid oamasteapmái, lea Norgga alimusriekti nannen guovtti duopmocealkimis jagi 1968, Brekken-duomus, Rt. 1968 siidu 349, ja Altevann-duomus, Rt. 1968 siidu 429. Árbevirolaš norgalaš riektegálduid árvvoštallamis lea leamaš ovdáneapmi Norgga alimusrievtti duopmocealkimiin manjimuš guokte jagi. Dákko leat guovdilat guokte duopmocealkima maid Alimusriekti buvttii jagi 2001. Nugohčoduvvon Selbu-áššis, maid Rt. 2001 siidu 769 gieđahallá, lea sáhka sámi boazodoalliid ja priváhta eananeaiggádiid gaskasaš riidu Selbu suohkanis Lulli-Trøndelágas. Gažaldat lea leago Essand ja Riast/Hylling boazoguohtunguovlluin guođohanvuoigatvuohta bohccuidasaset priváhta meahcceguovlluin boazoguohtunguovlluid rájiid siskkobealde. Alimusriekti gávnnahii ahte árbevirolaš norgalaš riektegálduide vuođđuduvvon norgalaš riektenjuolggadusat, go vel leat dárbbuid mielde heivehuvvon boazodollui, ledje doarvái go galge čilget riidoguovlluid guohtunvuoigatvuođaid. Alimusriekti bijai vuođđunis ahte gáibádusat fertejit heivehuvvot dan geavaheapmái mas lea sáhka, ja ahte sámiid erenoamáš geavaheapmi guovllus ferte váldojuvvot vuhtii.

Nugohčoduvvon Čáhput-ášši, maid Rt. 2001 siidu 1229 referere, guoská dan riidui mii lei stáhta ja Olmmáivákki gili eananeaiggádiid gaskkas Gáivuonas Davvi-Romssas. Riidu guoskkai maid dan gažaldahkii, geat dat leat stuoribuš

meahcceguovllu eaiggádat bajimusas Olmmáivákkis, namalassii Čáhpuhis. Alimusriekti bođii ovttamielalašvuhtii das ahte Olmmáivákki eananeaiggádat dat oktasaš guhkesáigásaš geavaheami vuođul ledje oamastan alcceseaset eaiggáduššanvuoigatvuođa riidoguvlui. Alimusriekti bijai ee. deattu dasa, ahte gili veahkadat lei eanaš sámi, ahte sii hejot máhttet dárogiela, ja ahte sáhttet čuožžilit kultuvrralaš ja giellalaš boasttu ipmárdusat sámiid ja dážaid gulahallamis, ja ahte sámiin geain lea iežaset kollektiiva resursageavaheapmi, ii leat dáhpi smiehttat eaiggáduššanvuoigatvuođaid nugo sii guđet eai leat sámit.

Dáid mearrádusaid geažil maid Norgga alimusriekti dagai, lea vejolaš nannet ahte guhkesáigásaš geavaheapmi lea deatalaš riektevuođđu eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođaid omasteapmái Norgga sámi álbmogii. Alimusriekti čájeha dasto vel dáid duomuiguin ahte sámiid árbevieruin ja riekteipmárdusain leat oaivilat nuppástuvvan daid anolašvuođa dáfus riektegáldofáktorin go norgalaš njuolggadusat dulkojuvvojit sámerievttálaš áššiid oktavuođas.

Ahte sámiid geavaheapmi sáhttá dahkat vuođu vuoigatvuođaide mearračáhce-bivduige, dasa lea buorre ovdamearkan Alimusrievtti Gáivuotna-duopmu, Rt. 1985 siidu 247.

6.5 Ruota sámit

6.5.1 Álgosátni – definišuvdna ja lohku

Ruota sámiid lohku rehkenastojuvvo leat sullii 20 000 olbmo. Dáin sámiin sullii 4700 leat boazoeaiggádat, ja dain fas sullii 2 000 olbmo ellet boazodoaluin. Eará árbevirolaš sámi eláhusat leat meahcásteapmi ja guolásteapmi. Otnáš dilis leat goit ollu sámit bággehallan lasihit árbevirolaš eláhusaidasaset eará bargguid vai oppanassiige sáhttet ealihit iežaset. Bohccobiergohattit lea njiedjan bahás ja sámi eláhusat leat bissovaš deattu vuolde eará dakkár eláhusaid geažil go ruvkedoallu, vuovdedoallu, čáhcerusttegat ja siskkáldas struktuvrra nuppástusat.

Sápmelaš lea definerejuvvon sámediggelágas (1992:1433). Dan definišuvnna mielde sápmelaš lea dat olmmoš guhte atná iežas sápmelažžan ja duođašta ahte sus lea sámegiella leamaš ruovttugiellan dahje ahte soapmásis su vánhemiin dahje ádjáin/áhkuin lei sámegiella ruovttugiellan, dahje ahte su vánhen lea Sámedikki

jienastuslogus. Son guhte ollašuhttá dáid gáibádusaid, sáhttá ohcat iežas beassat Sámedikki jienastuslohkui ja jienastit sámediggeválggain.

6.5.2 Almmolaš ruottilaš sámepolitihkka

Sámiid riikkabeavvit dohkkehedje Ruota álgoálbmogin jagi 1977. Sámiid leat maid geahčadan čearddalaš ja giellalaš unnitlohkun Ruotas (geahča SOU 1986:36). Ruota sámiid álgoálbmotsajádat ii leat dattetge addán vuođđoláhkasuodjalusa nugo lea dahkkojuvvon Norggas ja Suomas. Ráđđehus celkkii boazodoallolága proposišuvnnas (prop. 1992/93:32 s. 31) ahte sámit návddašit čearddalaš unnitlogu suodjalusa ráđđenvuogis (regeringsformen, RF) ja ahte ii leat dárbu dahkat sierra mearrádusa sámiid sajádagas. Vuosttaš kapihttalis, 2 § 4 st. RF, mearriduvvo ahte čearddalaš, giellalaš ja oskkolaš unnitloguid vejolašvuođaid seailluhit ja ovddidit iežaset kultur- ja servodateallima, berrejit buoridit. Stáhtalaš čielggadeapmi mas ulbmil lea leamaš čilget sámedikki bohtteáigásaš organisašuvnna (SOU 2002:77), oaivvilda ahte lea sivva árvvoštallat ášši, galgágo sámiide addojuvvot sierra sajádat vuođđoláhkii.

2 kapihttalis RF leat mearrádusat vuođđodeaddji friddja- ja vuoigatvuođaid. Dát mearrádusat čalmmustahttá almmolašvuođa ja ovttaskas olbmo gaskasaš dilálašvuođaid. 2 kapihttala 15 § RF mielde ii oaččo láhka iige eará njuolggadus dagahit geasage goksima dainnago son náli, liikeivdnni dahje čearddalaš gullevašvuođa dáfus gullá unnitlohkui. 2 kapihttal 18 § RF suodjala ovttaskas olbmo opmodaga váldojuvvomis sus eret bággolotnumiin dahje dakkáraš meanuiguin almmá su oaččekeahttái dan vahága ovdii buhtadasa. Sámiid boazodoallovuoigatvuođa boazodoallolágat gieđahallet ealáhusvuoigatvuohtan, ja 2 kap. 20 § RF maid namaha daid. Dat mearkkaša sámiide áidna vuoigatvuođa jođihit boazodoalu Ruotas.

Ipmárdus lea ahte boazodoallu lea almmolaš ávkin Ruttii, ja boazoealáhus adnojuvvo dan seammás maiddái deatalaš vuođđun sámi kultuvrii. Ruotta lea vel váldán badjelasas riikkaidgaskasaš geatnegasvuohtan seailluhit boazoealáhusa. 3 kapihttala 5 § birasoasis dieđihuvvo ahte eatnamat ja čázit mat leat deatalaččat boazoealáhussii, galget maðe muddui lea vejolaš suodjaluvvot mearrádusaid vuostái mat sáhttet fuopmášahtti mearrái váttásmahttit boazodoalu jođiheami. Riikkaidgaskasaš dásis Ruotta lea ee. searvan jagi 1966 ON-konvenšuvdnii mii gieđahallá riikkaolbmuide gullevaš ja politihkalaš vuoigatvuođaid, maid vuođul sámit sáhttet

vuođđudit vuoigatvuođa iežaset kultureallimii. Boazoealáhus lea dain dáhpáhusain maid ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi (Human Rights Committee) lea gieđahallan, adnojuvvon sámiid kultuvrras deatalaš oassin.

Láhka (2003:307) mii gieldá vealaheami ulbmáda áiddastit vealaheami mii dáhpáhuvvá ee. sierra čerdii gullevašvuođa geažil. Lága ulbmil lea čađahit EG-direktiivva mii gieldá vealaheami (ráđi direktiiva 2000/43/EG mii gieđahallá dan prinsihpa čađaheami, ahte olbmuiguin galgá ovttaláhkásačča meannuduvvot beroškeahttá sin nális dahje čerdiigullevašvuođas). Jos olmmoš guhte oaivvilda iežas leat gillán vealaheami, duođašta dilálašvuođaid mat jáhkihit su leat vealahuvvon, de lea lága § 21 mielde nu, ahte vealaheaddjin áššáskuhttojuvvon dat galgá čájehit ahte vealaheapmi ii lea leamaš.

Ruotta ii leat vel searvan ILO-konvenšuvdnii nr. 169 mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra. Stáhtalaš čielggadeami (SOU 1999:25) ulbmil lei gávnnahit sáhttágo Ruotta ratifiseret konvenšuvnna, ja iskat makkár láhkaásahusmearrádusat dahje eará mearrádusat sáhttet gáibiduvvot ovdalgo Ruota lea vejolaš atnit riikan mii čuovvu soahpamuša. Čielggadeami direktiivvas ráđđehus deattuhii ahte Ruttii lea sávahahtti searvat konvenšuvdnii dainna áigumušain ahte suodjalit álgoálbmoga friddajvuođa ja vuoigatvuođaid.

Ráđđehus oaivvildii dárbbašlažžan, vai Ruotta sáhttá ratifiseret konvenšuvnna, ahte sámiid vuoigatvuođat eatnamiidda dárkilit čielggaduvvojit. Dáinna ulbmiliin álggahuvvojedje guokte ođđa čealggadeami, Rádjegeassinčielggadeapmi ja Meahcástan- ja guolástančielggadeapmi. Rádjegeassinlávdegotti bargu lea čielggadit boazodoalloguovllu viidodaga. Doaibmamuššii gullá vel mearridit, nugo ILO-konvenšuvdna dárkkuha, man viidát árbevirolaččat sámiin leat eatnamat dahje geavahit eatnamiid ovttas nuppiiguin. Lávdegoddi galgá vástidit iežas barggu ovddas manjimusat juovlamánus 2005.

6.5.3 Sámediggi

Sámedikki doaibma Sámediggeláhka (1992:1433) regulere, ja dat diggi doaibmá sihke álbmotválljen orgánan mas leat 31 áirasa, ja ráđđehusa vuollásaš eiseváldin. Sámedikki ovddimus bargu lea gozihit sámi kultuvrii guoskevaš áššiid. Sámediggi galgá bargat ealli sámi kultuvrra seailluheapmái ja danne dahkat doaimmaide álgaga ja eavttuhit mearrádusaid mat ovddidivčče sámi kultuvrra. Ruota sámediggi ii leat

miige bákkolaš áššegieđahallanásahusaid (obligatorisk remissinstans) áššiid várás mat gusket sámiide, go dan váldodoaibma lea juogadit ruđaid mat juolluduvvojit sámiide. Dasto Sámedikkis lea doaibman nammadit sámeskuvlla stivrra, jođihit sámi giellabarggu, searvat servodaga plánemii ja čuvget sámi dilálašvuođaid birra. Boazoealáhuspolitihkalaš lávdegoddi lea árvalan ahte eanet eiseválddálaš doaimmat galget sirdojuvvot Sámediggái vai dat váikkuhivčči dasa ahte sámiid iešmearrideapmi nanosmuvašii eambbo (SOU 2001:101).

6.5.4 Boazoealáhusáirrasgottit

Leanastivra lea dán áigái boazoealáhusa guvllolaš eiseváldi ja stáhta eanandoalloásahus lea guovdilis hálddašaneiseváldi dakkár áššiin mat gusket boazoealáhussii.

Skihkiideami (2002:864) mielde masa gullá leanastivralàidestus, galgá boazoealáhusáirrasgoddi leat juohke leanastivrras mii lea Jämtlándda, Vesterbottena ja Norrbottena leanas. Boazoealáhusáirrasgottiid vástosuorgi galgá juohke leana stivra mearridit. Dat sáhttá mearkkašit ahte guđege leanas boazoealáhusáirrasgottit sáhttet oažžut iešguđetlágan mearridanválddi boazoealáhussii guoskevaš áššiin. Deataleabbo áššiid, mat čuhcet maiddái earáge ealáhusaide, eai boazoealáhusáirrasgottit dábálaččat dattetge mearrit.

6.5.5 Boazodoallojođiheami vuoigatvuohta

Boazodoallojođiheami vuoigatvuođa regulere boazoealáhusláhka (1971:473). Olmmoš guhte lea sámi sogas ja gullá sámesiidii, lea vuoigatvuohta jođihit boazodoalu. Boazodoallojođiheami vuoigatvuohta siskkilda vuoigatvuođa geavahit eatnamiid ja čáziid ávkin alccesis ja bohccuidasas. Boazodoallojođiheami vuoigatvuohta lea nappo dalle geavahanvuoigatvuohta eatnamiidda. Dan vuođđu lea guhkesáigásaš geavaheapmi ja dat gusto ráddjekeahtes áiggi. Dat lea dattetge ráddjejuvvon dainna lágiin ahte gusto duššefal boazodoalloguovllus. Boazodoalloguovlu leat Norrbottena, Västerbottena, Jämtlándda, Västernorrlándda, Dalarna ja Gävleborgga leanat.

Buohkanassii leat 51 čearu (orohaga, bálgosa) Ruotas. Dat juohkásit duottar-, vuovde- ja konsešuvdnačearrun. Duottarčearut johtet bohccuideasetguin, geasset duoddariidda ja dálvet nuorttas goahccevuvddiide. Vuovdečearut bissot vumiin miehtá jagi. Durtnosleagis jođihit konsešuvdnaboazodoalu. Dat vuohki mearkkaša

ahte dakkár olbmotge guđet eai leat sámit, besset jođihit boazodoalu erenoamáš lobiin. Dakkár lohpi lea áiggi dáfus ráddjejuvvon.

Boazodoalloguovlu lea juhkkojuvvon jagimiehtásaš eanamin ja dálveeanamin. Jagimiehtásaš eatnamiin sámit besset guođohit bohccuideaset ja meahcástit ja guolástit jagi miehtá. Boazoealáhusláhka definere jagimiehtásaš eatnamiid. Dálveeatnamiin sámiin lea lohpi guođohit bohccuid doppe gos doložis leat dahkan nu.

Dološa geažil sámiin maid leat meahcástan- ja guolástanvuoigatvuođat. Boazoealáhusa 25 § mearrida ahte čearrulaš beassá meahcástit ja guolástit čearu guovllus go boazodoalluge lea lobálaš doppe, ja dat mearkkaša ahte sis lea lohpi jagi miehtá meahcástit ja guolástit jagimiehtásaš eatnamiin. Sámiin lea maid vuoigatvuohta meahcástit ja guolástit vulobealde eanadoalloráji go eatnamat gullet stáhtii ja go eatnamat leat boazodolloguovllus mas vuovdeboazodoallu jođihuvvo. Eará eatnamiin mat leat eanandoalloráji vulobealde dahje siskkobealde, sámiin lea lohpi meahcástit ja guolástit golggotmánu 1. beaivvis cuoŋománu 30. beaivái. Deatalaš oassi meahcásteamis lea sarvvabivdu, mii adnojuvvo deatalaš dinestussan čearuide ja čearrulaččaide.

Čearus ja dan olbmuin ii leat vuoigatvuohta bidjat meahcástanlobi earáide. Dat vuoigatvuohta lea ain stáhta hálddus ja dan leanastivrra hálddus man leanas dakkár lohpi galggašii addojuvvot. Ii dattetge leat vejolaš addit dakkár lobi meahcástit ja guolástit earágo dalle go boazoealáhus ii árrašuva dan geaži fuopmášahtti ládje. Boazoealáhusa skihkiideami 3 ja 5 §§ mielde galgá meahcásteapmi ja guolásteapmi vuođđojurdagis rahppojuvvot vejolažžan buot stáhtalaš eatnamiin mat leat eanandoalloráji bajábealde dahje olggobealde, jos juo dan geažil eai čuožžil mearkkašan veara váttisvuođat boazoealáhussii. Čearut sáhttet leanastivrras ohcat gildosa hearkkes guovlluide ja jávrriide jos nu lea dárbu dahkat áiddastan dihte árrimiid boazoealáhussii ja vai čearrulaččaid dárbu beassat geavahit guollejávrriid váldojuvvo vuhtii.

Jagi 1993 čađahuvvojedje boazoealáhusortnegii nuppástusat (1993:384) mat álkkásmahtte vejolašvuođaid addit lobi smávvafuođđobivdui ja lustaguollebivdui duottarguovlluin. Stáhtaválddiid miellaguoddu lei ahte čearrulaččaid vuoigatvuođat eai galgga adnojuvvot dievas meahcástan- ja guolástanvuoigatvuohtan ja ahte dievas vuoigatvuohta fuođđobivdui ja guollebivdui gullá eanaeaiggádii. Dát vuoigatvuohta

dat galgá rahppojuvvot. Sámiin leat boahtán garra moaitámušat dasa mii lea mearriduvvon vuoigatvuođas meahcástit smávvafuođđuid ja guolástit.

Jagi 2003 ráđđehus nammadii čielggadanlávdegoddi, meahcásteami ja guolásteami čielggadanlávdegotti (Jakt- och fiskeutredningen), vai čielggadivčči makkár sivat leat čearrulaččaid ja eananeaiggádiid vuoigatvuođaide meahcástit ja guolástit sámi eatnamiin ja boazoealáhusa duoddariin, ja man viidát dat vuoigatvuođat leat. Čielggadanlávdegoddi galgá árvalit mearrádusaid mat buoridivčče ovttasbarggu ja ovttasdoaibmama meahcásteamis ja guolásteamis. Lávdegoddi lea guovvamánus 2005 válmmaštan oassečielggadeami ja galgá manjimusat juovlamánu 1. b. 2005 geiget iežas loahpalaš čealkámuša ráđđehussii.

6.5.6 Sámiid giellalaš vuoigatvuođat

Sámegielas lea Ruotas erenoamáš sajádat unnitgiellan. Ruotta lea ratifiseren eurohpalaš mearrádusa (unnitlohkogielaid konvenšuvnna) riikkaoassegielaid ja unnitlohkogielaid birra, ja dasto vel Eurohparáđi rápmakonvenšuvnna mii suodjala nationála unnitloguid. Unnitlohkogielaid konvenšuvnna atná vuođđunis ahte dat gielat gullet álgoálbmogiidda ja eará nationála čearddalaš joavkkude. Ruotas leat sámegielas mánggalágan hámit: davvisámegiella, julevsámegiella ja oarjilsámegiella (lullisámegiella). Olmmoš sáhttá geavahit sámegiela ruottilaš hálddašaneiseválddiid ja duopmostuoluid luhtte lága mielde (1999:1175) mii gieđahallá olbmo vuoigatvuođa geavahit sámegiela hálddašaneiseválddiid ja duopmostuoluid luhtte. Odne dat dattetge lea vejolaš duššefal njealji suohkanis, nugohčoduvvon hálddašanguovllus.

Dat hálddašaneiseválddit ja duopmostuolut maid láhka namaha galget searaid bidjat gulahallamii sámegillii sámegielalaš sámiiguin. Hálddašanguovllu suohkanat galget maid addit saji mánáide geaidda ovddasmorašteaddjit nu sihtet, ovdaskuvlii mas visot dahje oassi doaimmas čađahuvvo sámegillii. Nu gusto maid sullasaš doaimmaide mat leat boarrásiid várás. Sámi mediain lea odne rádjerasttideaddji ovttasbargu sámegielat radio- ja TV-sáddagiidda gullevaš áššiin. Ruotas dáidda sáddagiidda lea dattetge viehka ráddjejuvvon sadji stáhtalaš mediain. Sámegielat aviissat leat ollu unnit mearis Ruotas go Norggas.

8 kapihttala skuvlalága (1985:1100) mielde ja sámeskuvlaortnega (1995:205) mielde lea sámiin Ruotas vejolašvuohta diktit iežaset mánáid oažžut sámeskuvllas

vuođđoskuvlaoahpahusa gitta guđat skuvlajahkái. Sámi mánát geain ii leat vejolašvuohta oažžut oahpahusa sámeskuvllas, lea vuoigatvuohta oažžut nugohčoduvvon eatnigiela oahpahusa. Dan giellaoahpahusa leat sámiin vuoigatvuohta oažžut vaikko sámegiella ii leačča̧ge máná beaivválaš giella ruovttus. Dattetge ii leat suohkan geatnegas lágidit eatnigiela oahpahusa jos ii leat dasa heivvolaš oahpaheaddji. Suohkan lea geatnegas dieđihit sámegiela eatnigiellaoahpahusa birra. Allaskuvlaoahpahusa dáfus lea nu ahte Ruotas ii leat sámiide, nugo Norgas, várrejuvvon lohkansajit sámi studeanttaid várás universitehtain dahje mange allaskuvllas dahje oahpahusas.

6.5.7 Sámiid vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide

1600-logus stáhtaválddit oaivvildedje ahte sámit ja eanandoallit galge sáhttit ávkin geavahit eatnamiid buohtalagaid, nugohčoduvvon parraleallateoriija mielde, go sii geavahedje eatnamiid guhtet láhkáseaset. Historjá čájeha dattetge ahte sámit dađistaga duvdašuvve eanandoalu geažil, vuos mearragáttiin ja dasto badjelebbui ja badjelebbui stuorra eatnovákkiin. Stáhtaváldi geahčča̧lii sirret eanandoalu ja boazodoalu nugohčoduvvon "lappmark"-rájiin, maid ráhkadedje 1749. Eanandoallu leavai áiggi mielde oarjjás ja rasttidii nugohčoduvvon "lappmark"-ráji, ja 1867 ráhkaduvvui ođđa rádji, gilvinrádji (odlingsgränsen). Dánge ráji rasttidii eanandoallu. Odne dát gilvinrádji lea baicce šaddan rádji man bajábealde sámit galget doalahit iežaset ja bohccuideaset vai eai čuožžil riiddut ee. eanandoalliiguin – rádji lea dáinna lágiin nuppástuvvan nu, ahte dat ii šat suodjal boazodoalu beroštumiid, nugo álggos, muhto baicce eanandoalu beroštumiid boazodoalu vuostái.

1800-logus sámit ja vierroboahttit šadde gilvaleaddjit ovddimusat guollebivddu ja niitoguohtumiid alde. Dákkoge stáhta vikkai garvit riidduid dainna lágiin ahte čađahii nugohčoduvvon "avvittring", mainna ulbmil lei čilget sihke ođđaássiid ja sámiid vuoigatvuođaid. "Avvittring" galggai maid čielggasmahttit sihke ođđaássiid ja sámiid vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide stáhta eatnamiin. Jagi 1886 vuosttamuš boazogoahtunláhka bođii, man ulbmil lei čilget sámiid vuoigatvuođa geavahit eatnamiid sihke Gonagasválddi ja ovttaskas eananeaiggádiid ektui. Dáláš boazoealáhusláhka bođii jagi 1971. Nugohčoduvvon "Skattefjällsmålet"-áššis, maid Alimusriekti mearridii jagi 1981, NJA 1981 s.1, sámit čuočču̧hedje ee. ahte sámit dat eaiggádušše Jämtlándda vearrováriid, iige stáhta. Áššis oaivvilduvvui ahte sámit eai lean

duođaštan alddiineaset leat eaiggátvuohta dáidda guovlluide dološáigásaš geavaheami geažil. Duomus celkojuvvui maid ahte dárbbašlaš sádduid vieŽŽan (husbehovstäkt av grus) lea duođaid vuoigatvuođa maid lea vejolaš dulkot gullevažžan dábálaš vuoigatvuođaide, mat sámiin ledje eatnamiid ja čáziid geavaheapmái, ja ahte boazodoallovuoigatvuohta maid siskkilda vuoigatvuođa eará guohtumiidda go duššefal boazoguohtumiidda, ja niittuide. Alimusriekti nannii dasto ahte boazodoallovuoigatvuohta lea geavahanvuoigatvuohta eatnamiidda seammá vuođđosuodjalusain go dat mii lea eaiggátvuođas buhttekeahtes bággolotnuma vuostái.

Maŋimuš logi jagi leat leamaš ollu dikkit main priváhta eananeaiggádat leat vuostáinággen čearuid vuoigatvuođa boazoguohtumiidda. Buot dáhpáhusain eananeaiggádat leat váidán čearuid ja čuočču han ahte sin eanaopmodagain ii leat mihkkege vuoigatuvođaid boazoguohtumiidda. Duopmocealkimis mii guoskkai Härjedalena boazodollui, oaivvilduvvui ahte dat njeallje čearu mat ledje váidojuvvon, eai sáhttán duođaštit alddiineaset leat vuoigatvuohta geavahit priváhta eaiggádiid eatnamiid boazoguohtumiidda. Alimusriekti ii mieđihan sámiide čielggadanlobi dán riidoáššis. Golbma čearu leat ožžon ovttabeallásaš duomu (tredskodomar) celkojuvvot iežaset vuostái go sii ášššáskuhttojuvvon oasálažžan eai leat mahkáš suitán vuolgit diggái. Dál lea jođus diggeproseassa mii guoská Tåssåsen nammasaš čerrui, mas riiddu sivvan lea dálveguohtuneatnamat Jämtlánddas. Das leat eananeaiggádat ožžot doarjaga iežaset ságaide Östersunds suohkandikkis, ja duopmu lea váidaluvvon alit riektai. Čakkčat 2005 álggahuvvui váldodikkástallan Upmeju suohkandikkis, ja das ledje golbma eananeaiggáda Nordmaling-guovllus, mii lea Västerbottenis, váidán golbma sámi čearu, ja riidu lea vuoigatvuođa alde guođohit bohccuid dálveguohtuneatnmaiin. Sámit leat čuočču han dan oaivila ahte duođaštan-geatnegasvuođa njuolggadusat maid duopmostuolut geavaahit, eai leat govttolačča t geavahit boazodoalu eanangeavaheami várás, ja ahte eahpegovttolaš maid lea ahte sámi čearut ieža galget máksit diggegoluid dáin ášši in.

6.6 Suoma, Norgga ja Ruota sámit – váldoáššiid buohtastahttin

	Suopma	Norga	Ruotta
Sámedefinišuvdna	Lagen om sametinget (Sámediggeláhka) (974/1995; 3 §) Earret olbmo iežas dovddiideami ovdehuvvo ahte son 1) ieš dahje soamis su vánhemiin dahje áhčidahje eatnibeal áddjá dahje áhkku lea/lei oahppan sámegiela vuosttašgiellan, ahte 2) son lea dakkár olbmo maŋisboahtti gii lea merkejuvvon "fjäll-", "skogs-" dahje "fiskelapp" eanangirjjiide dahje bággolotnundahje olmmošlohkogirjjiide, dahje ahte 3) unnimusat nubbisu vánhemiin lei merkejuvvon dahje livčči sáhttán leat merkejuvvon vuoigadahttojuvvon jienasteaddjin sámeáššiid sáttagottiid dahje Sámedikki válggain.	Sameloven (56/1987) (Sámediggeláhka) § 2-6 Vuos olmmoš ferte duođaštit ahte son atná iežas sápmelažžan. Lassin ferte sus juogo leat sámegiella ruovttugiellan (bustávva a), leat dahje leamaš vánhen, áddjá dahje áhkku, dahje máttáráddjá dahje – áhkku, geas lea/lei sámegiella ruovttugiellan (bustávva b), dahje leat dakkár olbmo mánná gii lea dahje lea leamaš sámi jienastuslogus (bustávva c).	Sametingslagen (Sámediggeláhka) (1992:1433) Definišuvnna mielde son lea sápmelaš guhte atná iežas danin ja duođašta ahte sámegiella lea leamaš su ruovttugiella dahje ahte nubbi su vánhemiin dahje soapmásis su vánhen-vánhemiin lea leamaš sámegiella ruovttugiellan, ja son geas vánhen lea Sámedikki jienastuslogus.
Dohkkehuvvon álgoálbmogin	Juo, vuođđoláhka (731/1999) 17 § 3. mom	Juo, go Norgga jagi 1990 ratifiserii ILO-konvenšuvnna nr. 169	Juo, ráđđehus celkkii jagi 1977 proposišuvnnas 1976/77:80 ahte sámit "leat álgoálbmot Ruotas"
Lohku	Sullii 8 000 (5 155 sámi jienastanlogu registaris)	50-65 000 (sullii 12 500 olbmo leat sámi jienastuslogu registaris)	Cirka 20 000 (cirka 7 000 registrert i samemanntallet)
Vuođđoláhka-suodjalus	Vuođđolága 17 § 3 mom. "*Sámiin álgoálbmogin ja romalačča in ja eará joavkkuin lea vuoigatvuohta seailluhit ja ovddidit iežaset kultuvrra. Mearrádusat sámiid vuoigatvuođas geavahtit sámegiela*	Vuođđolága § 110a *"Stáhta eiseválddiid geatnegasvuohta lea láhčit dilálašvuođaid nu, ahte sámi álbmotjoavku sáhttá seailluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima."*	Ii leat

	eiseválddii luhtte dieđihuvvo lágain."... 121 § 4 mom "...*Sámiin lea iežaset ruovttugilleguovllus giellalaš ja kultuvrralaš autonomiija lága mearrádusaid mielde.*"		
Sámediggi	Vuođđuduvvon jagi 1996 (bođii sámeparlameantta sadjái mii lei vuođđuduvvon jagi 1973)	Vuođđuduvvui jagi 1987	Vuođđuduvvui jagi 1993
ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođain (SP)	Inkorporerejuvvui jagi 1976	Inkorporerejuvvui jagi 1999	Ratifiserejuvvon, muhto i inkorporerejuvvon
ILO-konvenšuvdna nr. 169	Ii vel ratifiserejuvvon	Ratifiserejuvvui jagi 1990, muhtumassii inkorporerejuvvon finnmárkoláhkii (85/2005)	Ii ratifiserejuvvon
Stáhtalaš váldoovddasvástádus	Justiministeriija	Bargo- ja sosiáladepartemeanta	Eananadoallodepartemeanta
Giellasuodjalus	- Vuođđolága 17§3 mom.121 § 4 mom. - Sámi giellaláhka 2003 - SP art. 27 - European charter for Regional or Minority Languages, 1992	- Vuođđolága § 110 a - Giellaláhka 1990 - SP art. 27 - ILO-konvenšuvdna nr. 169 - European charter for Regional or Minority Languages, 1992	- Láhka (1999:1175) vuoigatvuođa birra geavahit sámegiela hálddahuseiseválddiid luhtte ja duopmostuoluin - SP art. 27 - European charter for Regional or Minority Languages, 1992
Sámiide eren-oamášvuoigatvuohta boazodollui	Ii, Renskötsellagen 1990 (Boazodoalloláhka)	Juo, Reindriftsloven 1978 (Boazodoalloláhka)	Juo, Rennäringslagen 1971 (Boazodoalloláhka)

6.7 Ruošša sámit

6.7.1 Álgosátni

Teaksta Ruošša sámiid birra atná vuođđun eanaš Leif Rantalas[1] čilgehusa mii lea váldojuvvon ollásit mielde mielddusin 2 dán árvalussii.

Dábálaš lea dadjat ahte Ruoššas ásset sullii 2 000 sámi. Eatnašat sis ásset Guoládagas, gos sii leat miehtá njárgga, muhto eai fal lullegáttis. Enaš ruošša sámit ásset Lujávrri suohkanis (Lovozero), muhto leat maid stuoribuš sámi ássamat gávpogiin Kola ja Murmánskkas.

Ruošša sámiin leat odne golbma giellajoavkku. Stuorimus joavku leat gielddasámit (Lovozero), dasto darjjisámit (Guoládaga davvegáttis), ja vel unna sámejovkkoš geat geavahit nuohttejávrri suopmana (Notozero) dahje nuortalašgiela (Kola-gávpot). Ruošša sámiid otnáš čállingielas leat kyrillalaš bustávat.

Ruoššas ii leat sierra Sámediggi. Ruošša sámiin ii leat ovddasteapmi ii riikkalaš Dumas iige guvllolaš Dumas Murmánskkas.

6.7.2 Ruošša sámi vuoigatvuođat

Eará ládje go davviriikkain, main sámit leat áidna álgoálbmot, de Ruoššas sámit leat okta álgoálbmot ollu álgoálbmogiid logus. Earret sámiid, de Guoládagas ásset komit ja nenehcat, ja vel ruoššat. Sámiid vuoigatvuođat leat danne eanaš suodjaluvvon Ruošša oppalaš álgoálbmotsuodjalusain.

Ruošša lea nugo Norga ja Suopma sihke ratifiseren ja inkorporeren ON-konvenšuvnna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra. Riikkas ja dan eiseválddiin leat dainna lágiin geatnegasvuođat maiddái sámiide konvenšuvnna artihkkaliid 1 ja 27 mielde. Ruošša ii leat dattetge ratifiseren ILO-konvenšvnna nr. 169 iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja čearddaid birra.

Ruoššas lea jagi 1993 mannosaš vuođđolágas mearrádus álgoálbmogiid suodjaleami birra. Dat mearrádus lea sámegillii ná:

> "Ruošša federašuvdna dáhkida vuoigatvuođaid unnitlohkosaš álgoálbmogiidda (indigenous small peoples) viidát dohkkehuvvon vuođđojurdagiid ja standárddaid mielde mat leat riikkaidgaskasaš lágain ja konvenšuvnnain maid Ruošša federašuvdna lea searvan."

[1] Ruošša sámiid birra lea áššedovdi joavku ráđđádallan sámegiela rektoriin Leif Rantalain, guhte lea Roavvenjárggas Suomas, Lapplándda universitehtas.

Vuođđolágas ii leat mihkkege logahallamiid mii čájeha maid álbmogiid mearrádus fátmmasta. Jagi 1996 mannosaš lágas, mii gieđahallá sivaid manne stáhta stivre sosio-ekonomalaš ovdáneami Ruošša federašuvnna davveguovllus, celkojuvvo dattetge ahte unnitlohkosaš álgoálbmogat lea álbmogat mat ásset iežaset máttuid árbevirolaš guovlluin, ahte sii leat seailluhan iežaset árbevirolaš eallinvugiid ja ahte sin lohku ii leat stuorit go 50 000 olbmo, ja ahte sis leat iežaset sierra čearddalaš dovdomearkkat.

Jagi 1999 Ruošša parlameanta dohkkehii Lága mii dáhkida álgoálbmogiid vuoigatvuođaid Ruošša federašuvnnas (álgoálbmotlága). Jagi 2000 bođii Láhka dábálaš prinsihpaid birra maid mielde álgoálbmogiid bearašovttastumit galget organiserejuvvot davvin, Sibirjjás ja Gáiddus Nuortan. Dán oktavuođas ferte maid namahuvvot jagi 2001 mannosaš Láhka davi, Sibirjjá ja Gáiddus Nuortti álgoálbmogiid eatnamiid árbevirolaš geavaheami birra. Ovttas dát golbma lága leat vuođđovuoigatvuođaid váldu maid vuođđoláhka ja riikkaidgaskasaš standárddat dáhkidit. Dáid lágaid mielde álgoálbmogiin (45 unnitlohkosaš álbmogis) lea vuoigatvuohta eaiggáduššat ja friddja geavahit árbevirolaš luondduresurssaid iežaset árbevirolaš ássanguovlluin, organiseret álgoálbmogiid guvllolaš iešmearrideaddji orgánaid, oažžut álgoálbmotáirasiid hálddahusa guđege dássái ja searvat dakkár áššiid mearridanproseassaide mat gusket sin guovllu birasgáhttemii. Guovlluide main lea luondduriggodagaid árbevirolaš geavaheapmi, lea erenoamáš suodjaleapmi. Geavadis ii leat dattetge leamaš álki oamastit dáid mearrádusaid ávkin, ja leat maiddái boahtán ođđaset lágat mat mannet dán golmma lága addin álgoálbmotvuoigatvuođaiguin vostálagaid.

6.7.3 Sámegiela oahpahus

Sámegielat leat erenoamáš áitojuvvon Ruoššas, ja unnán nuorat geavahit sámegiela aktiivvalaččat.

Jagi 1994 vuođđudedje Lujávrái (Lovozero) sámi giellajoavkku man váldobáiki lea mánáidgárdi. Das mánáide oahpahuvvo sámegiella stohkosiin ja doaimmain. Dasto leat guokte vuođđoskuvlla Lujávrris. Nubbi lea dábálaš 11-jagás ruoššalaš vuođđoskuvla, mii fállá oahpahusa sámegielas, ja nubbi fas lea 11-jagáš internáhtaskuvla álgoálbmogiid várás, mas oahpahit sámegillii ja sámegielas. Mánáid diktit

vázzit internáhtaskuvllas lea dattetge nu divrras ahte ollu sámit eai suitte bidjat mánáideaset dan skuvlii.

Sámi studeanttat ožžot álkibut saji muhtun allaskuvllaide ja universitehtaide.

6.7.4 Ealáhussuorggit

Ruošša sámiid váldoealáhusat leat áiggiid čađa leamaš guolásteapmi, meahcásteapmi ja boazodoallu, vaikkoba seahká. Jagi 1957 bođii láhkamearrádus doaibmabijuid birra mat galggašedje buoridit davi álbmogiid ekonomalaš ja kultuvrralaš ovdáneami. Sovjetuniovnnas logiid náre duháha unnibuš boaittobealde gilit definerejuvvojedje pespektiivvaheapmin. Dat mearkkaša duohtadilis ahte dáid giliid veahkadagat fertejit ássagoahtit bissovaččat, namalassii fárret stuoribuš gávpogiidda vai veahkadat čoahkkana daidda. Sámiide dát bákkolaš fárreheapmi dáhpáhuvai jagi 1964. Dat dagahii dan ahte ollugat dain guđet ásse unna servodagažiin lahka meara, masse vejolašvuođa ávkašuvvat mearrariggodagaiguin. Luondduresurssaid árbevirolaš geavaheapmi maid šattai veadjemeahttumin dán bákkolaš guovddušteami geažil.

Boazodoallu lea ain dálge deatalaš ealáhus ollu sámiide Guoládagas, vaikko boazodoallu ii leat várrejuvvon sámiide ja dušše unna sámelogoš jođiha boazodoalu Ruoššas odne. Guoládagas ruoššat, ukraidnalaččat ja komit jođihit boazodoalu. Stalin-áiggi boazodoallu, nugo earáge ealáhusat, bákkuin kollektiviserejuvvui, ja dat dagahii ahte árbevirolaš boazodoallu nogai.

Guoládaga sámiin leat muhtun erenoamášvuoigatvuođat iežaset ealáhusdoaimmaide. Boazodoallit ožžot Guoládagas "vuoládusa" go láigohit guohtuneatnamiid. Sámit besset dasto vel vuovddis čuollat jahkái 50 m³ muoraid mávssekeahttá maidege. Sámit besset maid nuohttut muhtun sajiin, juogo mávssekeahttá dahje unna divadaža ovddas.

Odne lea Ruošša sámiin stuorra bargguhisvuohta.

6.8 Oktasaš sámi orgánat ja davviriikkalaš ovttasbargu

Sámit lea lassin iežaset riikkalaš organisašuvnnaide ja ovttastumiide vuođđudan oktasaš orgánaid riikkarájiid rastá. Sámeráđđi vuođđuduvvui jagi 1956. Sámeráđđi lea oktasaš sámi kulturpolitihkalaš ja politihkalaš lágádus, go dat lea Suoma, Norgga, Ruota ja Ruošša sámi organisašuvnnaid ovttasbarganorganisašuvdna. Ráđi bajimuš ulbmil lea gozihit beroštumiid mat sámiin leat álbmogin, nannet sámiid oktiigullevaš-

vuođa riikkarájiid rastá ja bargat dan badjelii ahte sámit maiddái boahtteáiggisge leat dohkkehuvvon álbmogin, man kultuvrralaš, politihkalaš, ekonomalaš ja sosiála vuoigatvuođat galget sihkkarastojuvvot, muhtumassii guđege riikka láhkaásahusain, ja muhtumassii soahpamušaiguin maid sámiid ovddasteaddji orgánat šiehtadit áššeguovdilis stáhtaiguin.

Sámeráđđi lea mearkkašan ollu sámiid dili ja árvodási buorráneapmái Davviriikkain, ja muđui álgoálbmogiid dillái máilmmis.

Jagi 2000 vuođđuduvvui sámi parlamentáralaš ráđđi. Sámi parlamentáralaš ráđđi lea Suoma sámedikki, Norgga sámedikki ja Ruota sámedikki ovttasbargan-orgána. Sámeráđis ja Ruošša sámiin lea dárkojeaddji árvodássi ráđis. Sámi parlamentáralaš ráđi doaibma lea bargat áššiiguin mat gusket sámiide riikkarájiid rastá. Ráđđi galgá leat oktasaš orgána mii goziha sámiid beroštumiid, ja dat galgá nannet sámiid riikkarájiid rasttideaddji ovttasbarggu.

Vuosttamuš sámeparlamentarihkárkonfereansa, masa bohte áirasat Suoma sámedikkis, Norgga sámedikkis ja Ruota sámedikkis ja Ruošša sámiin, lei Johkamohkis guovvamánu 24. b. 2005. Das mearriduvvui historjjálaš julggaštus mii guoská sámiid kultuvrra ja servodateallima buot beliide.

Suoma, Norgga ja Ruota eiseválddit leat bargan ovttasráđiid sámi áššiiguin ámmátolbmádásis jagi 1964 rájis. Ovttasbarganlávdegotti sadjái bođii jagi 2001 Davviriikkalaš sámi áššiid vástesaš ámmátolbmáorgána, mas lea maiddái sámedikkiid ovddasteapmige. Jagi 2000 vuođđuduvvui bissovaš politihkkadásat ovttasbargu sámediggepresideanttaid ja ministariid gaskkas geain lea ovddasvástádus sámi áššiin Suomas, Norggas ja Ruotas. Ovttasbargu lea čadnojuvvon Davviriikkalaš Ministtarráđi čállingoddái, ja dasa gullet jeavddalaš čoahkkimat main Suoma, Norgga ja Ruota sámi áššit čilgejuvvojit, divaštallojuvvojit ja gieđahallojuvvojit.

Muđui davviriikkalaš ovttasbarggus sámiid ovddasteapmi lea eambbo dárkojeaddji oassi. Sámedikkiin lea dárkojeaddji árvu Davviriikkalaš Ráđis, muhto ohpit divaštallojuvvo dat, galgetgo leat Ráđis lahttun.

Sámiin ii leat formála oasseváldi árvu Barents-ráđis, muhto Barents guovloráđis lea sámiin, njenehcain ja vepsálačča in oktasaš ovddasteapmi. Dasto sáhttit namahit ahte Sámeráđđi lea Árktalaš ráđis oasseváldi almmá jienastanvuoigatvuođa haga.

7. Riikkaidgaskasaš reaiddut

7.1 Ovdasátni

Áššedovdi joavkku direktiivvas vuolgá ahte konvenšudvnateavstta álgohápmi gálgá ráhkaduvvot daid riikkaidgaskasaš reaidduid mielde mat geatnegahttet guđege riikka. Danne lea dárbu daid čilget dárkileappot. Suopma, Norga ja Ruoŧa leat guhtege searvan iešguđetlágan riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide, dahje dohkkehan julggaštusaid mat váikkuhit dan golmma riikka sámiid riektedillái. Daid álbmotrievttálaš instrumeanttat mat leat deatalepmosat dán oktavuođas, mii geahčadit dárkileappot dán kapihttlais. Álbmotrievttálaš standárddat mat leat álgoálbmogiid vuoigatvuođaid várás, geahččalit ovddimusat sihkkarastit ahte álgoálbmogiin, iežaset vuođđojurdagiiguin, galget sáhttit gáhttet ja ovddidit kultuvrraset, gielaset ja servodateallimeaset, ja árbevirolaš guovlluideaset. Álgoálbmogiid eatnamiid ja resursavuoigatvuođaid gudnejahttin ja sihkkarastin leat guovdilis oasit álbmotrievttálaš álgoálbmotsuodjalusas sin historjjálaš čatnasiid geažil iežaset eatnamiidda, ja dainnago sin kultuvrras lea lagaš oktavuohta dáidda guovlluide ja luondduresurssaide. Dát leat sámiidge dovdomearkkat.

Riikkaidgaskasaš norpmat geahččalit sihkkarastit álgoálbmogiid errenoamáš vuoigatvuođaid, geahpedit álgoálbmotvealaheami ja doarjut ahte šaddá duođalaš ovttadássásašvuohta riikka álgoálbmogiid ja váldoálbmoga gaskii. Ollu álgoálbmogat leat gillán guhkesáigásaš vealaheami ja assimilašuvdnapolitihka. Nu leat sámitge – ovttaskas olmmožin ja álbmogin. Sámit leat historjjá čađa deaivvahallan eiseválddiid vealaheapmái, ee. bággoassimilašuvdnii ja vealaheapmái kultuvrra, giela, eanan- ja resursavuoigatvuođaid ja eará vuođđovuoigatvuođaid dáfus. Áššedovdi joavku árvala eahpitkeahtes vealahangildosa iežas árvaluvvon sámekonvenšuvdnii, vrd. artihkkala 7 mii gieđahallá vealatkeahttáivuođa ja sierra doaibmabijuid.

Vaikko muhtun surggiin lea unnán erohus dan suodjalusas maid álbmotriekti ásaha nuppe beales unnitloguide ja nuppe beales álgoálbmogiidda, de álgoálbmotvuoigatvuođaid álbmotrievttálaš dohkkeheapmi lea oppalohkái viidát go álbmotrievttálaš unnitlohkosuodjalus. Álgoálbmogiid vuoigatvuođat eatnamiidda, čáziide ja luondduriggodagaide iežaset guovlluin ja daid dohkkeheapmi lea deatalaš erohus. Nubbi deatalaš erohus lea ahte riikkaidgaskasaš álgoálbmotvuoigatvuođat eanaš bohtet ovdan kollektiiva vuoigatvuohtan, eaige unnitlohkovuoigatvuohtan, mat leat

hábmejuvvon ovttaskas olbmuid vuoigatvuohtan. Sámiid fátmmastit goappašat njuolggadusgihput. Sámit leat álgoálbmot ja seammás maid čearddalaš ja giellalaš unnitlohku dan golmma davviriikkas.

7.2 Doabačielggadeapmi – vealahusdoaba

Doahpagiidt "vealeapmi" ja "erohustin" (forskjellsbehandle) geavahuvvojit muhtumin ovttalágan mearkkašumis govvidan dihte dilálašvuođaid main guovttelágan dáhpáhusaiguin meannuduvvo ovtta ládje, ja dilálašvuođaid main ovttalágan dáhpáhusaiguin meannuduvvo guovtte ládje. Norgalaš riektedoalus geavahit erenoamážit doahpaga "erohustin" lágain, ja ruottilaš ja suopmelaš riektedoalus geavahit doahpaga "vealaheapmi".[2]

Áššedovdi joavku geavaha vealahusdoahpaga namahussan lágarihkku fuonibunatnimii, ja doahpaga erohustima dat geavaha bajitdásat ja neutrála doaban mii gokčá juohkelágan fuonibunatnima. Dát heive oktii vealahusgildosa riikkaidgaskasaš dulkonvuohkái. Riikkaidgaskasaš geavat rahpá vejolažžat ahte ii juohkelágan erohustima ("differentiation of treatment") galgga ipmirdit lágarihkku vealaheapmin ("discrimination"). Erohustin mii lea áššálaš ja govttolaš, ja man ulbmil lea legitiibma olmmošvuoigatvuođaid bajitdásat áigumušaid ektui, ii deaivvahala vealahusgildosii.[3] Erohustin masa eai leat áššálaš ákkat ja mii dan geažil ii soaba positiiva sierrameannudeami nama vuollái, ferte adnojuvvot vealaheapmin mii boahtá vuostálagaid vealahusgieldi norpmain. Positiiva sierrameannudeapmi dahje sierradoaibmabidju mearkkaša erohustima mii okto orru rihkkumin vealahusgildosa, muhto mii dattetge lea lobálaš ovddidan dihte bajitdásat ulbmila oaččuhit áigái doallevaš ovttadássásašvuođa riikka unnitloguid ja váldoálbmoga gaskii.

7.3 ILO-soahpamuš nr. 169 iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotjoavkkuid birra

7.3.1 Álgosátni

ILO-konvenšuvdna nr. 169 iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotjoavkkuid birra, mii bođii jagi 1989, lea guovdilis álbmotrievttálaš reaidu

[2] Se den norske arbeidsmiljøloven av 4. februar 1977 nr. 4 § 55A og likestillingsloven av 9. juni 1978 nr. 45

[3] Se f.eks ICCPR: General Comment no. 18: Non-discrimination, 18.10.1989, § 13.

álgoálbmotvuoigatuovđaid oktavuođas. Konvenšuvnna máilmmeviidosaš mearkkašupmi lea dattetge unni ain go ratifikašuvnnaid lohku lea ráddjejuvvon 17 stáhtii.[4] Davviriikkain leat Danmárku ja Norga ratifiseren konvenšuvnna. Norga ratifiserii konvenšuvnna vuosttamuš stáhtan.[5] Vaikko Suopma ja Ruotta eai leat ratifiseren konvenšuvnna, de áššedovdi joavku lea ovttamielalaš das ahte sámekonvenšuvnna ávnnaslaš sisdoallu ii sáhte leat vuolit dásis go ILO-konvenšuvnna mearrádusat. Áššedovdi joavku lea dan oktavuođas váldán vuhtii ahte sihke Suopma ja Ruotta leat ilbmadan alddiineaset leat ulbmila ratifiseret ILO-konvenšuvnna. ILO-konvenšuvnna ávnnaslaš mearrádusat leat nu leamaš deatalaš refereansačuoggát áššedovdi joavkku árvvoštallamiidda ja árvalusaide sámekonvenšuvdnii.

ILO-konvenšuvdna nr. 169 lea boađus ILO-konvenšuvnna nr. 107 ođasmahttimis, mii bođii jagi 1957[6], ja gieđahallá iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid suodjalusa ja integrerema. Nugo oidno konvenšuvnna bajilčállágis, de ILO-konvenšuvdna nr. 107 hábmejuvvui daid áiggiid go ráđđejeaddji servodatoaivil lei ahte álgoálbmogat berrejit assimilerejuvvot stuorraservodahkii. Álbmotrievtti ovdáneapmi jagi 1957 maŋŋil lei mielde váikkuheamen dasa ahte mearridedje dohkkehit ođđa ILO-standárddaid álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra. Konvenšuvdna nr. 169 lea dán proseassa boađus. Ođđa konvenšuvdna ulbmáda garvit dan integrašuvdnajurdaga mii lei konvenšuvnna nr. 107 dovdomearka.

7.3.2 Konsultengeatnegasvuohta, álgoálbmogiid vuoigatvuohta beassat searvat mearridanproseassaide jna.

Stáhtalaš eiseválddiid geatnegasvuohta konsultet álgoálbmogiid ja sihkkarastit sin searvama go áigumuš lea álggahit doaibmabijuid dahje daoimmaid mat sáhttet njuolga čuohcit álgoálbmogiidda, lea ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuođđojurdda (dás maŋás namahuvvo ILO-169). Dát geatnegasvuohta boahtá ovdan erenoamážit artihkkaliin 2, 4, 6, 7, 15 nr. 2, 16 ja 22.

Artihkkaliin 2 ásahuvvo dat vuođđojurdda ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta searvat áššiide mat njuolga čuhcet sidjiide. Dás stáhta geatnegahttojuvvo

[4] Čakčamánu báli 2005 leat čuovvovaš 17 stáhta ratifiseren ILO konvenšuvnna nr. 169: Argentina, Bolivia, Brasil, Colombia, Costa Rica, Danmárku, Dominica, Ecuador, Fiji, Guatemala, Honduras, Mexico, Nederland, Norga, Paraguay, Peru ja Venezuela. (gáldu: ILO ruovttusiidu: www.ilo.org/ilolex.)

[5] Norga ratifisereii konvenšuvnna geassemánu 20. b. 1990.

[6] ILO Convention no. 107 Concerning the Protection and Integration of Indigenous and other Tribal and Semi-Tribal Populations in Independent Countries (1957).

sihkkarastit álgoálbmogiid searvama go doaibma álggahuvvo, vai sin vuoigatvuođat suodjaluvvojit ja vai dáhkiduvvo ahte sin integritehta gudnejahttojuvvo. ILO-169 artihkkal 4 nr. 2 čiekŋuda ja nanne dán vuođđojurdaga. Dás dat mearrida ahte stáhta lea geatnegas vuhtii váldit álgoálbmogiid čielgasit ovddiduvvon sávaldagaid go ulbmil lea mearridit erenoamáš doaibmabijuid sihkkarastin dihte álgoálbmogii gullevaš ovttaskas olbmuid ja álgoálbmogiid lágádusaid, opmodagaid, bargguid, kultuvrra ja birrasa. Dakkár doaibmabijut eai galgga álggahuvvot álgoálbmoga čielgasit ilbmaduvvon sávaldagaid vuostá. Sámiid dáfus dát mearkkaša ahte erenoamáš doaibmabijut mat sáhttet čuohcit ovttaskas sápmelažžii dahje sámi lágádusaide, opmodagaide, kultuvrii, eláhusaide ja birrasii, eai sáhte álggahuvvot sámiid čielgasit ilbmaduvvon sávaldagaid ja vuoruhusaid vuostái. Lunddolaš lea bidjat vuođđun ahte ovddimusas leat sámedikkit dat mat galget adnojuvvot legitiibman buktit ovdan sámiid sávaldagaid ja vuoruhusaid dan dáfus.

Artihkkal 6 ásaha stáhtii geatnegasvuođa konsultet álgoálbmogiid go jurdda lea mearridit lágaid dahje álggahit hálddahuslaš doaibmabijuid mat sáhttet njuolga váikkuhit sidjiide. Artihkkala 6 nr. 1 sátnádaga mielde dát gusto go ILO-169 mearrádusat biddjojit fápmui. Govttolaš lea dattetge bidjat vuođđun ahte dát lea vuođđodeaddji prinsihpa ilbmadeapmi das makkár geatnegasvuođat stáhtas leat álgoálbmogiidda, ja ahte dat dan dihte ferte adnojuvvot oppalaš prinsihppan mii maid gusto guhkkelii go ILO-169 álggaheapmi. Ráđđehus lea geatnegas ásahit mekanismmaid mat sihkkarastet beaktilis álgoálbmotsearvama buot dásiide, politihkalaš nugo hálddahuslašge orgánaide, áššiide mat gusket sidjiide.[7] Dát guoská buotlágan mearrádusaide mat váikkuhit njuolga álgoálbmogii. Artihkkal 6 nr. 2 ásaha dihto gáibádusaid dakkár konsultemiidda. Das nannejuvvo ahte konsultemat galget čađahuvvot buorredáhtolašvuođain, dakkár vugiiguin mat heivejit dilálašvuođaide ja dainna ulbmiliin ahte olahit ovttamielalašvuođa plánejuvvon doaibmabiju hárrái, dahje doarjuma dasa. Artihkkalis 6 nr. 1 mearriduvvo ahte dakkár konsultemat vuos ja ovddimusat galget leat álgoálbmoga ovddasteaddji lágádusaiguin. Beroškeahttá das ahte ii leat vuođđu dulkot artihkkala 6 nr. 2 mearrádusa álgoálbmoga gieldinvuoigatvuohtan (veto-vuoigatvuohtan), de dat artihkkal goittotge ásaha eiseválddiide

[7] International Labour Office (1996): "Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No. 169", side 8.

geatnegasvuođa ohcat álgoálbmogis ovddalgihtii dohkkehusa dahje searvama plánejuvvon doaibmabidjui.

Artihkkal 7 nanne ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit iežaset vuoruhemiid ovddádusprosessii maðe mielde dat guoská sin eallimii, oskui, lágádusaide, vuoiŋŋalaš buresbirgendovdui, ja eatnamiidda main sii ellet dahje atnet ávkki eará ládje. Gažaldat lea leamaš, ásahago dát mearrádus šiehtadallan-geatnegasvuođa dahje leago doarvái ahte stáhta konsultemiin addá álgoálbmogiidda vejolašvuođa cealkit oaiviliiddiset dábálaš gulaskuddamis. Mearrádus addá unnán láidestusa dán gažaldaga ektui. Okta dulkon mii lea vejoleamos vuogi mielde oskkáldas konvenšuvnna vuođđojurdagii, namalassii ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta beassat mearridit iežaset ovdáneami, ilbmada ahte stáhtas lea šiehta-dallangeatnegasvuohta. Dan vuostálas loahppajurdda livčči de ahte álgoálbmogiid vuoigatvuohta mearridit ovdáneapmái iežaset vuoruhusaid ilbmá dakkár vuoigat-vuohtan mas ii leat duohta sisdoallu.

Artihkkal 7 addá maid álgoálbmogiidda vuoigatvuođa, dan muddui mii lea vejolaš, hálddašit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Álgoálbmogiid vuoigatvuohta hálddašit iežaset ovdáneami, nugo dat lea ILO-169 artihkkala 7 sániid mielde, manná rattálagaid iešmearridanvuoigatvuođain, nugo dat boahtá ovdan oktasaš artihkkalis 1 nr. 1 ON-konvenšuvnnas mii gieđahallá siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid. Iešmearridanvuoigatvuohta, nugo dat ilbmá dan guovtti konvenšuvnnas, nanne ahte "buot álbmogiin" lea iešmearridanvuoigatvuođa vuođul vuoigatvuohta ieža beassat friddja buoridit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dása lassin álgoálbmogat galget álgoálbmogat ILO-169 artihkkala 7 mielde searvat nationála ja guvllolaš ovddidanplánaid ja prográmmaid hábmemii, čađaheapmái ja árvvoštallamii go dat njuolga sáhttet čuohcit sidjiide.

ILO Artihkkal 15 nr. 2 siskkilda mearrádusa álgoálbmogiid vuoigatvuođas searvat proseassaide mat gullet áigumušaide iskat ja ávkingeavahit luondduriggodagaid álgoálbmotguovlluin. Dán mearrádusa mielde galget álo gulaskuddat álgoálbmogiiguin ovdalgo sin guovlluin álget ohcat ja viežžat minerála- dahje eará

luondduresurssaid, ee. vai ilbmá vaháguvvetgo, ja man muddui dat vahágahttet álgoálbmogiid beroštumit.

Stáhtaid konsultengeatnegasvuohta namahuvvo maid erenoamážit artihkkalis 22, mii lea fidnooahppoprográmmaid birra. Mearrádusa ilbmá ahte jos dábálaš fidnooahppanprográmmat eai heive oktii álgoálbmogiid sierra dárbbuiguin, de eiseválddit galget sihkkarastit, álgoálbmogiin ovttasráđiid, ahte ráhkaduvvojit álgoálbmotolbmuid dihte erenoamáš oahpahusa várás njuolggadusat ja prográmmat. Vejolaš sierra oahpahusprográmmat galget heivet álgoálbmoga ekonomalaš dillái, sosiála ja kultuvrralaš eavttuide ja geavatlaš dárbbuide. Buot iskkadeamit mat gusket dasa, galget čađahuvvot ovttasráđiid álgoálbmogiin, main galgá jerrojuvvot dakkár prográmmaid organiseremis ja čađaheamis. Norgalaš ráđđehusa nuppástuhttinprográmma Sis-Finnmárkku boazodoalliid várás, mii čađahuvvui 1990-logus, lea tiippalaš ovdamearka dakkár oahpahusprográmmain maid dát mearrádus gokčá.

7.3.3 Árbevierut ja árbevierroriekti

ILO-169 prinsihpalaš vuolggasadji álgoálbmogiid vieruid, árbevieruid ja lágádusaid dáfus lea ahte dat galget gudnejahttojuvvot ja ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta dain doaladit. Eaktu lea ahte dat ii boađe nationála riekteortnegiin dahje riikkaid-gaskasaš olmmošvuoigatvuođaiguin vuostálagaid. Konvenšuvnna artihkkal 8 mearrida ahte govttolačča t galget vuhtiiváldojuvvot álgoálbmoga árbevierut ja árbevierrorievttit go nationála lágat ja njuolggadusat geavahuvvojit. Vuođđun biddjojuvvo dat vuođđojurdda maid ferte gustot lágaid ja njuolggadusaid ráhkadeapmái.

7.3.4 Eananvuoigatvuođat

Eanan- ja resursavuoigatvuođaid mearrádusat (artihkkalat 13-19) ovddastit ILO-169 čađaheamis eahpitkeahttá stuorimus hástalusa geatnegahttojuvvon stáhtaide. Konvenšuvdna dohkkeha álgoálbmoga erenoamáš gullevašvuođa ja gaskavuođa iežaset ananguovlluide, ja eatnamiid erenoamáš mearkkašumi álgoálbmogiid kultuvrii ja vuoiŋŋalaš árvvuide. Davviriikkain rievttálaš ja politihkalaš divaštallamat čájehit gaskkohagaid stuorra sierramielalašvuođa das man muddui stáhta lea geatnegas dohkkehit álgoálbmogiid ananvuoigatvuođaid. Dát lea čielgasit boahtán

ovdan norgalaš ráđđehusa árvaluvvon lágas Finnmárkku fylkka eatnamiid riekte-dilálašvuođaide ja hálddašeapmái (finnmárkolágas) – Od.prp. nr. 53 (2002-2003).[8] Čuolbmagihput mat čatnasit ILO-169 eanan- ja resursavuoigatvuođaid gieđahalli mearrádusaide, gieđahallojuvvojit dárkileappot mearkkašumiin mat leat sámekonvenšuvnna kapihttala IV guđege árvaluvvon mearrádusaide.

7.3.5 Ealáhusdoaimmat

Lassin mearrádusaide mat gieđahallet álgoálbmogiid vuoigatvuođa eaiggáduššat, hálddašit ja geavahit dárkileappot namahuvvon eatnamiid, mat leat deatalaččat sámi ealáhusaide, konvenšuvdna maid siskkilda muhtun erenoamáš mearrádusaid árbevirolaš álgoálbmotealáhusaid birra. Artihkkal 14 nr. 1 mannimuš cealkka nanne ahte galget erenoamážit váldit vuhtii nomádalaš álbmogiid ja olbmuid dili, sin geas lea johtti eanandoallu, go mearridit doaibmabijuid mat galggašedje sihkkarastit álgoálbmoga vuoigatvuođa geavahit eatnamiid main sis árbevieruideaset mielde lea leamaš doaibmamušat ja birgenláhki. Sámi dáfus dát mearkkaša ee. ahte eiseválddit dakkár dáhpáhusain galget váldit vuhtii sámi boazodoalu.

Artihkkal 23 mearrida ahte giehtaduodji, gili ja báikegotti doaimmat, luondduvuđot dállodoallu ja álgoálbmogiid árbevirolaš doaimmat nugo meahcásteapmi, guolásteapmi, čoaggin galget dohkkehuvvot deatalaš beallin sin kultuvrii, ekonomiijalaš gánnáhahttivuhtii ja ovddideapmái. Go lea dárbu, de eiseválddit galget ovttasráđiid álgoálbmogiin sihkkarastit ahte dakkár doaimmat nanosmuvvet ja ovdánit. Dát lea dohkkeheapmi das ahte álgoálbmogiid kultuvra lea hui gittalagaid sin árbevirolaš ealáhusaiguin, ja ahte sáhttá leat vahátlaš álgoálbmotservodahkii ja dan lahtuide jos menddo ollu bággejuvvojit váldit bargguid dakkár ealáhusaide maid earát oaivvildit leat sidjiide heivvolaččat.[9]

7.3.6 Dearvvašvuohta

ILO-169 artihkkal 25 nr. 1 dohkkeha dárbbašlažžan álgoálbmogiidda sierra doaibmabijuid dearvvašvuođasuorggis vai sidjiide sihkkarastojuvvo nu alla rumašlaš ja

[8] Maŋŋil dat dohkkehuvvui gessemánu 17. b. 2005 láhkan nr. 85.
[9] International Labour Office (1996): "Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No. 169", side 23.

miellalaš dearvvašvuođastandárda go vejolaš. Dát heive oktii ON-konvenšuvnna artihkkala 12 nr. 1 mearrádusain, mii lea ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra, mas nannejuvvo ahte buohkain lea vuoigatvuohta nu buori rumašlaš ja miellalaš dearvvašvuođastandárdii go vejolaš. ILO-169 artihkkal 25 nr. 2 nanne ahte álgoálbmogiid vástesaš dearvvašvuođabálvalusat galget leat báikegottiin nu ollu go lea vejolaš, ja ahte dakkár bálvalusat galget váldit vuhtii sin ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš dilálašvuođaid. Vaikko ii lea čielgasit daddjojuvvon, ahte giellalaš dilálašvuođat galget váldojuvvot vuhtii, de lea lunddolaš daid dulkot doahpagii "kultuvrralaš dilálašvuođat". Dán fertet atnit dohkkeheapmin das ahte lea váttis sihkkarastit álgoálbmogiidda buoremus dearvvašvuođastandárdda jos dearvvašvuođabálvalusat eai leat heivehuvvon sin erenoamáš dillái ja eallinláhkái. Dán mearrádusas celkojuvvo dasto ahte dearvvašvuođabálvalusat álgoálbmogiid várás galget plánejuvvot ja hálddašuvvot ovttasráđiid dainna álgoálbmogiin mas lea sáhka, ja ahte sin árbevirolaš áiddasteaddji vugiid, dálkkodanvugiid ja dálkasiid galget váldit vuhtii.

7.3.7 Oktavuođat ja ovttasbargu riikkarájiid rastá

ILO-169 artihkkal 32 mii gieđahallá álgoálbmogiid oktavuođaid ja ovttasbarggu riikkarájiid rastá, lea guovdilis mearrádus sámiid dáfus. Mearrádus geatnegahttá ráđđehusaid mearridit heivvolaš doaibmabijuid mat geahppudit álgoálbmogiid oktavuođaid ja ovttasbarggu riikkarájiid rastá. Dát guoská oktavuođaide ja ovttasbárgui earáge álgoálbmogiiguin seammá ollu go oktavuođaide ja ovttasbargui iežas álbmoga olbmuiguin mat ásset eará riikkas. Mearrádus deattuha erenoamážit oktavuođaid ja ovttasbarggu ekonomalaš, sosiála, kultuvrralaš ja biraslaš surggiin. Stáhta lea geatnegas mearridit doaibmabijuid maiguin ovddida dakkár oktavuođaid ja ovttasbarggu. Riikkaidgaskasaš soahpamušaid mat ulbmádit ovddidit dakkár oktavuođaid álgoálbmogiid gaskka, artihkkal 32 namaha čielgasit vuohkin man mielde dat sáhtášii dáhpáhuvvat. Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna dohkkeheapmi ja ratifikašuvdna šaddá ILO-169 artihkkala 32 oskkáldas čađaheapmin.

7.4 ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra

7.4.1 Ovdasátni

ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, mii bođii juovlamánu 16. b. 1966 (SP), siskkilda ollu norpmaid mat sámerievttálaš oktavuođain leat deata-

lačča t ja guovdilat, erenomážit artihkkalat 1, 2, 3, 26 ja 27. Artihkkal 1 – mii gieđahallá iešmearridanvuoigatvuođa – lea sierra kapihttala fáddán, ja mielde maiddái lasáhusas nr. 3 mii lea sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuođas. Artihkkalat 2, 3 ja 26 gieđahallet vealatkeahttáivuođa. Artihkkal 27 nanne ahte olbmuin guđet gullet čearddalaš, oskkolaš dahje giellalaš unnitloguide ii galgga gildojuvvot vuoigatvuohta eahccit iežaset kultuvrra, duođaštit ja čuovvut iežaset oskku, dahje geavahit iežaset giela. Duohta ovttadássásašvuohta stáhtain unnitloguid ja váldoálbmoga gaskkas lea artihkkala 27 deatalaš ulbmil. Álgoálbmogiid ektui mearrádus fátmmasta maid vuoigatvuođa ávnnaslaš kulturdoaibmamii ja árbevirolaš ealáhusdoaimmaide mat čatnasit eatnamiid ja luondduriggodagaid geavaheapmái. Artihkkal 27 ásaha maid suodjalusa luonddumeassamiid vuostái dain guovlluin maid álgoálbmogat geavahit árbevirolaš ealáhusdoaimmaide.

7.4.2 SP artihkkalat 2, 3 ja 26 – vealahusa vuostái suodjalus

SP artihkkal 2 nr. 1 ásaha vealahussuodjalusa. Das nannejuvvo ahte stáhta lea geatnegas gudnejahttit ja sihkkarastit SP addin vuoigatvuođaid ja almmá dagakeahttái erohusaid "náli, liikeivnni, sohkabeali, giela, oskku ja politihkalaš dahje eará oaiviliid geažil, nationála dahje sosiála vuolggasaji, opmodaga, riegádusa dahje eará beliid geažil muđui." Buohkain guđet leat stáhta territoras, beroškeahttá su stáhtiigullevašvuođas, lea artihkkala 2 nr. 1 mielde suodjalus vealahusa vuostái. Lassin dasa ahte stáhta galgá vealatkeahttá gudnejattit vuoigatvuođaid mat leat konvenšuvnna eará sajiin, de dat lea geatnegas sihkkarastit maid dáid vuoigatvuođaid. Sáhta lea nuppiin sániin cealkki geatnegas aktiiva doibmii sihkkarastin dihte dievas vuoigatvuođaid konvenšuvnna mielde, lágaid dahje eará dárbbašlaš doaibmabijuiguin.[10] SP artihkkal 3 maid siskkilda vealatkeahttáivuođa norpma mii geatnegahttá stáhta aktiivvalačča t sihkkarastit siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid goappašiid sohkabeliide.

SP artihkkal 26 ásaha oppalaš vealatkeahttáivuođa norpma, ja das lea dainna lágiin viidát váikkuhanviidodat go vealahussuodjalusas mii lea artihkkaliin 2 nr. 1 ja 3. Artihkkal 3 fátmmasta duššefal sohkabeallevealatkeahttáivuođa, muhto artihkkal 2 nr. 1 lea ráddjejuvvon vealahussii mii lea SP eará addin vuoigatvuođaid ektui. Artihkkal 26, dan sadjái, ásaha oppalaš ja sierra vealahusgildosa:

[10] ICCPR: General Comment no. 3: Article 2 – Implementation at the national level, 1981. Geahča maid General Comment no. 4.

> "Buohkat leat ovtta dásis lága ovddas ja buohkain lea mange erohusa haga earáid ektui vuoigatvuohta oažžut seammá láhkasuodjalusa. Dan geažil láhkaásaheapmi galgá gieldit buot sierralágan meannudemiid ja sihkkarastit buohkaide ovttalágan ja beaktilis suodjalusa sierrameannudemiid vuostá man sivat leat dakkárat go nálli, liikeivdni, sohkabealli, giella, osku, politihkalaš dahje eará jurddašeapmi, nationála dahje sosiála vuolggasadji, opmodat, riegádeapmi dahje dilli muđui."

Sániid mielde mat leat SP artihkkalis 26 lea buotlágan vealaheaddji meannudeapmi gildosis. Dán čabočielga sátnádaga ii leat dattetge vejolas dulkot bustávalačča t. SP-konvenšuvnna bearráigeahčča norgána, ON olmmošvuoigatvuođa lávdegoddi, earuha iežas mearrádusdulkomis lobihis ja lobálaš sierrameannudeami.[11] Govttolaš sierrameannudeapmi lea lobálaš, muhto vuođuhis sierrameannudeapmi deaivvahallá mearrádussii. Nugo sátnádagas boahtá ovdan, de eiseválddiid doaibmanviidodat dat lea mii lea mearrádusa deataleamos čuozáhat, dasgo dát mearrádus dávista vuos ja ovddimusat láhkaaddái, hálddahussii ja duopmostuoluide.

ON olmmošvuoigatvuođa lávdegoddi lea artihkkalii 26 dulkot stáhtii geatnegasvuođa čađahit positiiva sierradoaibmabijuid ("affirmative action") vai šaddá duohta ovttadássásašvuohta ("equality").[12] Lávdegoddi nanne ahte duohta ovttadássásašvuohta muhtun dáhpáhusain gáibida ahte stáhta čađaha postiiva sierradoaibmabijuid muhtun álbmotosiid várás unnidan dahje geahppudan dihte dilálašvuođaid mat leat vuođđun láhkarihkku vealaheapmái dahje bisuha dan. Lávdegoddi čujuha dás ovdamearkan dasa ahte stáhta lea geatnegas addit vealahuvvon álbmotoassái positiiva sierrabálvalusa mii ii leat álbmogis muđui, vai njulgejuvvo duohtadilálaš vealaheapmi. Áššáigullevaš positiiva sierrameannudeapmi mii ulbmáda njulget dakkár vealaheami, lea legitiibma doaibmabidju SP mielde. Dákkár vealaheami lunddolaš váikkuhus lea ahte sierrameannudeapmi mii dagaha vuođuhis earušteami, lea gildosis. Sierradoaibmabijuid eaktun lea maid dat, ahte eai

[11] Omd. ICCPR: General Comment no 18, mas daddjojuvvo ahte sierrameannudeapmi lea dárbu muhtun dáhpáhusain, njulgen dihte duohtadilálaš vealaheami. Dasto ICCPR Communication No. 208/1986, Singh-Binder vs. Canada, mas guoddaleaddji, guhte lea sikh, iii ožžon doarjaga iežas čuoččuhussii, ahte su vuoigatvuođat art. 26 mielde, ledje rihkkojuvvon dainnago son fertii geavahit oaivesuoji barggu čađaheami botta. Oaivesuodjebákku beali ákkastalle, ahte siihan suodjaledje guoddaleadjji oaivvi vaháguvvamis, ja bággu danne dubmejuvvui leat govttolaš ja objektiiva ákkaid vuođul.

[12] ICCPR: General Comment no. 18,, Non-discrimination, § 10: ("...the principle of equality sometimes requires States parties to take affirmative action in order to diminish or eliminate conditions which cause or help to perpetuate discrimination prohibited by the Covenant.")

galgga bistit guhkibut go maid dilálašvuođat gáibidit njulgemii. Go sierradoaibmabiju ulbmil lea ollašuvvan, de dat galgá loahpahuvvot.

7.4.3 SP artihkkal 27

SP artihkkalis 27 nannejuvvo ahte:

> "Dain stáhtain main leat čearddalaš, oskkolaš dahje giellalaš unnitlogut, eai galgga dat olbmot guđet gullet dakkár unnitloguide, gildojuvvot vuoigatvuohta, ovttas nuppiiguin iežaset joavkkus, doahttalit iežaset kultuvrra, duođaštit ja čuovvut iežaset oskku, dahje geavahit iežaset giela."[13]

Čielggas lea ahte mearrrádus maid ásaha rievttálaš suodjalusa álgoálbmogiidda mat leat unnitlogut – vaikko dan sátnádat dušše namaha unniloguid.[14] Vuoigatvuođat mat artihkkal 27 siskkilda, leat earáláganat go konvenšuvnna eará individuála vuoigatvuođat, ja bohtet lassin daidda. Artihkkal 27 vuoigatvuođat lea hábmejuvvon individuála vuoigatvuohtan. Čielggas lea ahte muhtumiin dáin vuoigatvuođain lea mearkkašupmi duššefal go daid lea vejolaš geavahit kollektiivvalaččat. Daid vuoigatvuođaid galgáge mearrádusa mielde sáhttit návddašit ja geavahit ovttas joavkku eará olbmuiguin. Mearrádus dan dihte siskkilda lassin individuála vuoigatvuođaide maiddái suodjalusa jovkui oppalohkái, dahje unnibuš joavkkuide.

Deatalaš lea sámi oktavuođas, ja erenoamážit Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna barggu olis, deattuhit stáhta geatnegasvuođat eai leat ráddjejuvvon riikka iežas olbmuide. Suomas, Norggas ja Ruotas lea gaskaneaset geatnegasvuohta čađahit dáid vuoigatvuođaid sámiide guđet leat sin territoras, beroškeahttái sin riikkavuološ-vuođas ja das ássetgo bissovaččat riikkas vai eai. Dát boahtá čielgasit ovdan das mo olmmošvuoigatvuođa lávdegoddi dulko artihkkala 27.[15] Lávdegoddi ákkasta ahte oasálaš stáhtat konvenšuvnna artihkkala 2 nr. 1 mielde leat geatnegasat sihkkarastit konvenšuvdnavuoigatvuođaid buot olbmuide guđet leat stáhta territoras, earret daid vuoigatvuođaid mat čielgasit gustojit duššefal dušše riikkavuloš olbmuide – ovdamearkka dihte politihkalaš vuoigatvuođat artihkkala 25 mielde.

---

[13] Article 27 ON-konvenšuvnnas mii gieđahallá siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid: "In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language."

[14] Geahča omd. ON-dokumeantta: CCPR/C/79/Add.112 (1999).

[15] ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi "General Comment 23 on the rights of minorities – Article 27", para 5.1 og para 5.2.

Vaikko artihkkala 27 vuoigatvuođat 27 leat individuálačča oaivvilduvvon, de daid čađaheapmi vuolgá das mo joavku nagada seailluhit iežas kultuvrra, oskku ja giela. Ahte joavkkuiguin galgá positiivvalačča ja sierra meannuduvvot, lea dan dihte dárbbašlaš muhtun dáhpáhusain. Artihkkal 27 lea geavadis šaddan deataleamos riikkaidgaskasaš mearrádussan álgoálbmogiid gáibádusain oažžut stáhtas aktiiva doarjaga, vaiko mearrádusa sátnádat orru ilbmadeamen dušše negatiiva vuoigatvuođa addima (vuoigatvuođa oažžut suodjalusa). Norggas Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea dorjon dán loahppajurdaga.[16] ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea ee. ilbmadan čuovvovaš positiiva sierrameannudeami, ja lassin vel stáhta positiiva rievttálaš váikkuhangaskaomiid:

> "Although article 27 is expressed in negative terms, that article, nevertheless, does recognize the existence of a 'right' and requires that it shall not be denied. Consequently, a State party is under an obligation to ensure that the existence and the exercise of this right are protected against their denial or violation. Positive measures of protection are, therefore, required not only against the acts of the State party itself, whether through its legislative, judicial or administrative authorities, but also against the acts of other persons within the State party."[17]

> "...accordingly positive measures by States may also be necessary to protect the identity of a minority and the rights of its members to enjoy their culture and language and to practise their religion, in community with the other members of the group. In this connection, it has to be observed that such positive measures must respect the provisions of articles 2.1 and 26 of the [International] Covenant [on Civil and Political Rights] both as regards the treatment between different minorities and the treatment between the persons belonging to them and the remaining part of the population. However, as long as those measures are aimed at correcting conditions which prevent or impair the enjoyment of the rights guaranteed under article 27, they may constitute a legitimate differentiation under the Covenant, provided that they are based on reasonable and objective criteria." [18]

Artihkkal 27 geatnegahttá stáhta addit aktiiva doarjaga álgoálbmogiidda ja unnitloguide positiiva sierrameannudeami hámis, jos lea várra ahte sii guđet gullet dakkár joavkkuide muđui masset duohta vejolašvuođa, sii ja earát seammá joavkkus, doaimmahit iežaset kultuvrra, duođaštit ja čuovvut iežaset oskku, dahje geavahit iežaset giela. Positiiva sierrameannudeami ulbmil lea oažžut áigái unnitlogu ja eanetlogu duohta ovttadássásašvuođa. Dakkár positiiva sierrameannudeapmi ferte

[16] NOU 1984:18 Om samenes rettsstilling, s. 271.
[17] General Comment No. 23, para 6.1.
[18] Se General Comment No. 23, para 6.2.

atnit vuođđunis govttolaš ja objektiiva eavttuid, iige galgga bistit guhkibut go lea dárbu duohta ovttadássásašvuođa ollašuhttimii.

Eará guovdilis čuolbmagippu lea stáhta geatnegasvuođaid viidodat unnitlogu kultuvrra suodjalusa ektui. Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti geavadis mii oaidnit ahte artihkkal 27 maiddái gokčá kultuvrra ávnnaslaš vuođu. Dat boahtá erenoamážit ovdan álgoálbmogiid ektui. Lávdegoddi dovddaha dan ná:[19]

> "With regard to the exercise of the cultural rights protected under article 27, the Committee observes that culture manifests itself in many forms, including a particular way of life associated with the use of land resources, especially in the case of indigenous peoples. That right may include such traditional activities as fishing or hunting and the right to live in reserves protected by law. The enjoyment of those rights may require legal measures of protection and measures to ensure the effective participation of members of minority communities in decisions which affect them."

Lávdegoddi cealká dasto čuovvovačča álgoálbmogiid erenoamáš oktavuođaid birra iežaset árbevirolaš eatnamiidda ja daidda gullevaš luonddu riggodagaide, ja dan mearkkašumi birra mii dás lea stáhtaid geatnegasvuođas suodjalit joavkku vuoigatvuođa doaimmahit iežaset kultuvrra:[20]

> "The enjoyment of the rights to which article 27 relates does not prejudice the sovereignty and territorial integrity of a State party. At the same time, one or other aspects of these rights of individuals protected under that article – for example, to enjoy a particular culture – may consist in a way of life which is closely associated with territory and use of its resources.[21] This may particularly be true of members of indigenous communities constituting a minority."

Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti dáhpi 1980-logu loahpa rájis gitta otnážii lea ovttamielalaččat dulkot stáhtii geatnegasvuođa suodjalit álgoálbmogiid kultuvrra ávnnaslaš vuođu, erenoamážit álgoálbmogiid árbevirolaš eallinvugiid, ealáhusaid ja eatnamiid ja luonddu riggodagaid geavaheami dihte. Dat boahtá čielgasit ovdan lávdegotti oppalaš komeanttas nr. 23 mii gieđahallá artihkkala 27 dárkileabbo ávnnaslaš sisdoalu, ja máŋgga álgoálbmogii gullevaš ovttaskas olbmo váidalusáššiin maid lávdegoddi lea gieđahallan.

---

[19] Se General Comment No. 23, para 7.
[20] Se General Comment No. 23, para 3.2.
[21] Ivan Kitok v. Sweden (communication 197/1985. Official Records of the Human Rights Committee 1987/88, vol. II.

Álgoálbmogiid kultuvrra ja sin árbevirolaš eallinvugiid gaskavuohta ásahuvvui vuosttamuš geardde Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti geavadis go lávdegoddi gieđahalai nugohčoduvvon ruottilaš Kitok-ášši jagi 1988. Áššis lei váimmusgažaldahkan dat, leago váidaleaddjis guhte gullá boazodoallosohkii, vuoigatvuohta joatkit čearu lahttun geas lea lohpi jođihit boazodoalu, go lea vuos orron máŋga jagi olggobealde čearu. Váidaleaddji ii olahan geahčái iežas čuoččuhusaiguin, muhto lávdegoddi celkkii dattege ná álgoálbmogiid kultuvrra ja sin árbevirolaš eallinvugiid gaskavuođa birra:[22]

> "The regulation of an economic activity is normally a matter for the state alone. However, where that activity is an essential element in the culture of an ethnic community, its application to an individual may fall under article 27."

Nugohčoduvvon Lubicon Lake Band-áššis lávdegoddi 1990 duođaštii artihkkala 27 rihkkuma. Eiseválddiid addin lobi geavahit árbevirolaš álgoálbmotguovlluid iešguđetlágan gilvaleaddji ođđaáigásaš doaimmaide, daid gaskkas oljju ja gássaid bohkamiidda, lávdegoddi anii artihkkala 27 rihkkumin. Lubicon Lake Band-ášši čájeha ahte jos lohpi addojuvvo luondduriggodagaid viežžamii dakkár guovlluin main álgoálbmogt árbevieruideaset mielde geavahit, de dat sáhttá leat artihkkala SP artihkkala 27 rihkkun. Lávdegoddi dovddahii ee. čuovvovačča:

> "The Committee recognizes that the rights protected by article 27 include the right of persons, in community with others, to engage in economic and social activities which are part of the culture of the community to which they belong...", (...) "Historical inequities, to which the State party refers, and certain more recent developments threaten the way of life and culture of the Lubicon Lake Band and constitute a violation of article 27 so long as they continue."[23]

Dat guokte sámi váidalusášši Suomas (guokte vuosttamuš Länsman-ášši) maid olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi gieđahalai, leat maid mielde čilgemin artihkkala 27 mearkkašumi álgoálbmogiid vuoigatvuođaide. Vuosttaš Länsman-áššis lei sáhkan dat, galgágo geađgeruvken sámi boazoguohtunguovllus adnojuvvot sámi vuoigatvuođaid rihkkumin SP artihkkala 27 mielde.[24] Lávdegotti loahppajurdda lei, ahte artihkkal 27 ii

---

[22] Ivan Kitok v. Sweden (communication 197/1985. Official Records of the Human Rights Committee 1987/88, vol. II, p. 442.
[23] Bernard Ominayak, Chief of the Lubicon Lake Band v. Canada (Communication No. 167/1984), paras 32.2 og 33.
[24] I. Länsman et al. v. Finland (Communication No. 511/1992), Human Rights Committee Final, CCPR/C/51/1, p. 74

lean rihkkojuvvon. Loahppajurdaga váldoákkastallan lei dat, ahte sámiiguin geaidda dat guoskkai, ledje ráđđádallan, ja ahte meassamat eai billis boazodoalu gánnáhahttivuođa boahtteáiggis. Lávdegoddi dovddaha dattetge ahte jos doaimmaid luitet viidánit, de dat sáhttet rihkkut artihkkala 27. Nuppiin sániin cealkki de lea nu, ahte jos meassamat billistit sámi boazodoalu dahje eará árbevirolaš ealáhusaid ekonomalaš gánnáhahttivuođa, de daid lea vejolaš atnit artihkkala 27 rihkkumin. Lávdegoddi dulko maid artihkkalii ahte stáhtas lea geatnegasvuohta ráđđádallat go pláne meassamiid árbevirolaš eatnamiidda maid álgoálbmogat geavahit iežaset ealáhusdoaimmaide.

Vuosttaš Länsman-áššis čájeha maid ahte artihkkal 27 ii suodjal duššefal árbevirolaš ealáhusvugiid. Lávdegoddi dovddaha oaivilin ahte sámiid ođđaáigásaš teknihkalaš reaidduid geavaheapmi boazodoalus ii čuoze dan rievttálaš suodjalussii maid artihkkal 27 ásaha árbevirolaš álgoálbmotealáhusaide: [The fact that the Sami had] "adapted their methods of reindeer herding over the years and practice it with the help of modern technology does not prevent them from invoking article 27 of the Covenant."

Lávdegotti cealkámuš vuosttaš Länsman-áššis čájeha maid ahte artihkkal 27 ráddje eiseválddiid jáhkkovuđot beroštusárvvoštallamiid. Lávdegoddi ilbmada ahte leat ráddjemat jáhkkovuđot beroštusvihkkedemiide mat oidet dábálaš ekonomalaš servodatovdáneami ja eanetlohkosaš álbmoga ekonomalaš dárbbuid. Lávdegoddi ii ane eanetlohkosaš álbmoga ekonomalaš dárbbuid legitiibma ággan unnidit daid olbmuid vuoigatvuođaid guđet gullet unnitlohkosaš joavkkuide.

Nuppi Länsman-áššis lei sáhkan rihkkugo sámi boazoguohtunguvlui plánejuvvon vuovdedoallu sámi vuoigatvuođaid mat gullet artihkkalii 27. Dánge áššis lávdegotti loahppajurdda lei ahte dat ii leat rihkkun, ee. dainnago eiseválddit ledje ráđđádallan sámiiguin geaidda dat guoskkai, ja dainnago meassan ii billis boazodoalu gánnáhahttivuođa.[25]

Lávdegoddi lea njukčamánus 2005 fas árvvoštallan seammá vuovdedoalu, mo dat váikkuha sámi boazodollui, mutho dán hávi duššefal duoštatusa dihte. Goalmmát Länsman-áššis[26] sámit čuoččuhedje ahte suopmelaš Eanan- ja vuovdedoallo-ministeriija mearrádus geahpedit lobálaš boazologu Muotkeduoddara boazosearvvis 15 % šattai ođđa duođaštus das ahte vuovdedoallu vahágahttá boazodoalu eambbo go

[25] J. Länsman et al. v. Finland (Communication No. 671/1995), CCPR/C/58/D/671/1995.
[26] Jouni Länsman, Eino Länsman and the Muotkatunturi Herdsmen's Committee v. Finland (Communication No. 1023/2001), CCPR/C/83/D1023/2001.

lávdegoddi lei atnán vuođđun iežas mearrádussii maid celkkii nuppi Länsman-áššis. Lávdegoddi gávnnahii ahte dainnago ášŝeoasálaččat eai lean ovttamielalaččat das mat sivaid ledje boazologu geahpedeapmái, de lávdegoddi ii sáhte nuppástuhttit iežas ovdalis celkojuvvon oaivila, ahte vuovdedoalu váikkuhusat eai rihko artihkkala 27.

Ovtta áššis vel, mii lei Suomas, Äärelä- ja Näkkäläjärvi-áššis, lávdegoddi mearridii golggotmánus 2001 ahte Suopma, go hoavvadiggi meannudii riidduvuloš vuovdedoalloášši, lei rihkkon artihkkala 14 mii gieđahallá vuoigatvuođa rievttalaš diggái, ja ahte duopmostuolu mearrádusa, mii cealká ahte áššáigullevaš vuovdedoallu ii rihko artihkkala 27, dan dihte berre ođđasis iskkaduvvot riikkalaš dásis.[27] Go lávdegoddi gieđahalai suopmelaš periodalaš raportta golggotmánus 2004, de Suopma čilgii lávdegoddái ahte ráđđehus lei sádden ášši Justiisakanslerii guhte lei gávnnahan ahte eai lean eavttut maiguin hoigadit ášši alimus duopmostullui. Loahppajurdagiinnis lávdegoddi šállošii go Suopma ii lean čađahan lávdegotti mearrádusa ja ávžžuhii Suoma nu dahkat.[28]

7.4.4 Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi gieđahalai Suoma, Norgga ja Ruota raporttaid

ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi (MRK) lea gieđahaladettiinis Suoma, Norgga ja Ruota periodalaš raporttaid máŋgii váldán ovdan áššiid mat gusket sámiid SP mearridan vuoigatvuođaide. MRK gieskadaš miellaguottus dán golmma riikkas lea vejolaš dahkat čuovvovaš čoahkkáigeasu: Suoma viđat raportta gieđahalai golggotmánus 2004, ja earret namahuvvon čujuhusa Äärelä- ja Näkkäläjärvi-áššái lávdegoddi čujuhii loahpalaččat sihke SP artihkkalii 27 ja artihkkalii 1. Lávdegoddi šálloša go ii leat ožžon čielga vástádusaid das mo gaskavuohta lea vuođđolága čujuhusas sámiide álgoálbmoginn ja SP artihkkalis 1 mii gieđahallá iešmearridanvuoigatvuođa. Lávdegoddi geardduhii iežas vuorjašuvvama go sámiid eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda áin lea čoavddekeahttá ja go máŋggalágan almmolaš ja priváhta eanangeavaheamit čuhcet árbevirolaš sámi ealáhusaide, erenoamážit boazodollui, man geažil sámiid kultuvra, eallinvuohki ja iešvuođaláhki áitojuvvo. MRK movttiidahttá

[27] Anni Äärelä and Jouni Näkkäläjärvi v. Finland (Communication No. 779/1997), CCPR/C/73/D779/1997, punkt 8.2.

[28] Concluding observations of the Human Rights Committee: Finland, CCPR/CO/82/FIN. [8. The Committee regrets that the State part has only partly followed up on its observations regarding communication No. 779/1997 (Anni Äärela and Jouni Näkkäläjärvi v. Finland). The State party is urged to give full effect to the Committee's observations. It should consider introducing appropriate procedures to give effect to the observations adopted by the Committee under the Optional Protocol.]

Suoma bargat ovttasráđiid sámi álbmogiin ja mearridit dakkár doaibmabijuid maiguin eananvuoigatvuođalaš riidu čoavdašuvvá SP artihkkala 27 mielde nu ahte sámi ieŠvuođaláhki sailu. Lávdegoddi gáibidii velá ahte dasságo Suopma čoavdá eananvuoigatvuođalaš áššiid, de berre bissehit buot dakkár doaimmaid mat negatiivva vugiin váikkuhit boahtteáigásaš čovdosiid.

Norga ovddidii skábmamánus 2004 ieŽas viđat periodalaš raportta das mo lea čađahan SP. Dán raportta MRK ii leat vel gieđahallan. Norgga njealját mearriduvvui golggotmánus 1999. Dan oktavuođas MRK čálii, čujuhettiinis artihkkaliidda 1 ja 27, dihto positiiva ovddádusaid birra. MRK namahii sámedikki sajádaga nannema, sámegiela nannema, dihto lávkkiid eananvuoigatvuođaid áššiid čoavdima guvlui, ja dan ahte sámiide lea sihkkarastojuvvon vejolašvuohta beassat buktit ovdan oaiviliiddiset áššiin mat gusket sin árbevirolaš ealáhusaide.

Seammá dokumeanttas MRK ilbmada dattetge ieŽas ain vuorjašuvvat go sámi ealáhusat mat gullet konvenšuvnna artihkkalii 27, eai oro oažžumin doarvái suodjalusa ieŠguđetlágan gilvaleaddji almmolaš ja priváhta eanangeavaheddjiid vuostái. Erenoamáš vuorjašuvvansivvan MRK čujuhii priváhta eananeaiggádiid álggahan duopmostuolloáššiide mat leat heađuštan sámiid jođiheames boazodoalu dihto guovlluin, ja lassin vel dagahan sidjiide stuorra diggegoluid. MRK gohčui maid Norgga raportet sámi álbmoga ieŠmearridanvuoigatvuođa birra, mii gullá artihkkalii 1, namalassii artihkkalii 1 nr. 2.

Ruota viđat raportta MRK gieđahalai njukčamánus 2002. Lávdegoddi čálii positiiva lávkin dan go nationála olmmošvuoigatvuođaid doaibmaplána dohkkehuvvui, mas sámiid vuoigatvuođat namahuvvojit vuoruhuvvon áššin. Čujuhettiinis artihkkaliidda 1, 25 ja 27 MRK dattetge ilbmadii vuorjašuvvama go sámedikkis lea nu ráddjejuvvon searvamis dakkár mearrádusaide mat gusket sámi álbmoga árbevirolaš guovlluide ja ealáhusaide, daid gaskkas mearrádusaide čáhcefámus, ruvkedoalus, vuovdedoalus ja eatnamiid privatiseremis. MRK ávŽŽuhii Ruotta čađahit doaibmabijuid mat addet sámiide buoret váikkuhanválddi mearrádusaide mat gusket sin birrasii ja eallinvuđđui, vrd. artihkkala 1 nr. 2.

7.5 ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra

7.5.1 Álgosátni

ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra, mii bođii juovlamánu 16. b. 1966 (ØSK), siskkilda artihkkaliid main lea mearkkašupmi sámerievttálaš čuolbmagihpuide. Artihkkal 1 gieđahallá iešmearridanvuoigatvuođa. Mearrádus lea seammá go SP artihkkal 1. Iešmearridanvuoigatvuohta lea ovdan sierra čuoggás, geahča 7.16, dasto vel lasáhusa nr. 3 mii lea sámi álbmoga iešmearridan-vuoigatvuođa birra. Artihkkal 2 nr. 2 ásaha vealahangildosa mii ávnnaslaččat lea seammá go SP artihkkal 2 nr. 1. Mii maid čujuhit artihkkalii 13, mii lea soahppevaš vealatkeahttáivuođa áššái.

7.5.2 ØSK artihkkalat 2 ja 13 - suodjalus vealahusa vuostái

ØSK 2 nr. 2 nanne ahte stáhta lea geatnegas dáhkidit ahte ØSK nannen vuoigatvuođat ollašuvvet almmá mange vealaheami haga "náli, liikeivnni, sohkabeali, giela, oskku, politihkalaš dahje eará oaiviliid geažil, nationála dahje sosiála vuolggasaji, opmodaga, riegádusa dahje muđui dási geažil." Nugo ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, artihkkal 2 nr. 1, de ØSK mearridan vealahangielddus artihkkal 2 nr. 2 lea ráddjejuvvon eará vuoigatvuođaid ektui maid konvenšuvdna mearrida. ØSK artihkkal 13 siskkilda mearrádusa mii ulbmáda áiddastit vealaheami oahpahusvuogádaga miellaguottuid čieggademiin, vaikko dat ávnnaslaččat ii leat mihkkege vealahusgieldi mearrádusaid. Mearrádusa ulbmil lea ahte galggašii nannet nuppiid joavkkuid vuostái gierdavašvuođa ja ipmárdusa, ja vuostálastit vealaheami. Artihkkalis 13 nr. 1 celkojuvvo ee. ahte oahpahus galgá veahkkin ovddidit ipmárdusa, gierdavašvuođa ja ustitvuođa buot "nállejoavkkuid, čearddalaš ja oskkolaš joavkkuid" gaskka.

7.6 ON konvenšuvdna buotlágan nállevealahemiid heaittiheamis

7.6.1 Álgu

Vaikko ollu olmmošvuoigatvuođaid konvenšuvnnat siskkildit vealahangildosa, de ON jagi 1965 juovlamánu 21. beaivásaš konvenšuvdna (RDK), mii lea buotlágan nálle-vealahemiid heaittiheamis, lea dattetge guovdileamos álbmotrievttálaš reaidu

vealahanoktavuođaide. Konvenšuvdna gieđahallá "nállevealaheami."[29] Konvenšuvnna artihkkalis 1 nr. 1 čilgejuvvon "nállevealaheapmi" ná:

> "... juohkelágan sierrameannudeapmi, eretčuoldin, ráddjen dahje oidin náli, liikeivnni, soga dahje nationála dahje čearddalaš vuolggasaji geažil, man ulbmil dahje váikkuhus lea heaittihit dahje ráddjet olmmošvuoigatvuođaid dohkkeheami, návddašeami dahje čađaheami ovtta ládje olbmuid gaskkas, ja maiddái vuođđovuoigatvuođaidge politihkalaš, ekonomalaš, sosiála, kultuvrralaš dahje man ihkinas suorggis almmolaš eallimis."

Stáhta lea RDK artihkkala 2 nr. 1 (d) mielde geatnegas gieldit daguid ja dagakeahttáivuođaid mat gullet dán čilgehussii, ja geatnegas dohkálaš vugiiguin buktit dakkár vealaheami heaittiheapmái.

Ovdalgo vealaheapmi lea vealaheapmi RDK artihkkala 1 nr. 1 mielde, de dasa ferte gullat dahku dahje dagakeahttáivuohta mii earuha olbmuid árvvu, čuoldá dahje oidá sin, daid sivaid geažil maid mearrádus namaha dárkileappot (náli, liikeivnni, soga geažil jna.). Vealahansivat mat dás namahuvvojit leat molssaeavttut, ja doarvái lea jos okta dain sivain doallá deaivása. Dasto lea vel vealaheapmái dat eaktu ahte dahku dahje dagakeahttáivuohta dagaha negatiiva erohusa olbmuid gaskii dain surggiin maid olmmošvuoigatvuođat gokčet (heaittiha dahje ráddje olmmošvuoigatvuođaid ja vuođđudeaddji friddjavuođaid dohkkeheami, ovttadássásaš návddašeami dahje geavaheami). Rasistalaš vealaheapmái ii leat eaktu ahte dahku dahje dagakeahttáivuohta galgá vuolgit rasistalaš oainnus, go doarvái lea ahte dat váikkuha rasistalačča t čilgehusa mielde.[30]

Vealahangielddus ii gusto positiiva sierraoaibmabijuid dahje positiiva erenoamáš meannudeami vuostái mat leat dihto čearddalaš joavkkuid dahje olbmuid ávkin, guđet dárbbašit positiiva erenoamáš meannudeami. Dakkár erenomaš meannudeapmi lea lobálaš RDK artihkkala 1 nr. 4 mielde go lea dárbu dasa sihkkarastin dihte čearddalaš joavkku olbmuide vejolašvuođa atnit ávkki ja geavahit olmmošvuoigatvuođain dássálagaid earáiguin servodagas. Eaktu lea ahte sierradoaibmabijut heaittihuvvojit go ulbmil lea čađahuvvon.

---

[29] "Racial discrimination".

[30] CERD: General Recommendation XIV, on ICERD article 1(1), 1993, RDK artihkkala 1 nr. 1 birra

7.6.2 Nállevealaheami lávdegotti opplaš árvalusat álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra

ON nállevealaheami lávdegoddi, man bargomearrádus lea gozihit mo stáhtat čađahit RDK mearridan geatnegasvuođaideaset, lea buktán oppalaš árvalusa stáhtaide álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra (General Recommendation No. 23).[31] Lávdegoddi nanne das ahte álgoálbmotvealáheapmi gullá RDK vuollái ja ahte stáhtat galget álggahit dárbbašlaš doaibmabijuid mat heađuštit ja unnidit dakkár vealaheami. Lávdegoddi duođašta dasto ahte álgoálbmogat stuorra osiin máilmmis leat gillán ja gillájit ain vealaheami ja iežaset olmmošvuoigatvuođaid ja vuođđudeaddji friddjavuođaid rievideami. Lávdegoddi rohtte ovdan vealaheapmin erenoamážit álgoálbmogiid eatnamiid ja luondduriggodagaid massimiid "kolonisttaide, gávppálaš servviide ja stáhtalaš doaimmaide". Lávdegoddi cealká ahte eatnamiid massima boađus lea ahe álgoálbmogiid kultuvra ja historjjálaš iešvuođaláhki áitojuvvojit. Lávdegoddi buktá ee. čuovvovaš árvalusa oasálaš stáhtaide:[32]

— Stáhtat gohčohallet dohkkehit ja gudnejahttit álgoálbmogiid sierralágan kultuvrra, historjjá, giela ja eallinvugiid riggodahkan stáhta kultuvrralaš identitehtii, ja ovddidit sin iešvuođalági sealluheami.
— Stáhtat gohčohallet sihkkarastit vai álgoálbmotjoavkkuid lahtut leat friddja ja ovttadássásaččat árvodási ja vuoigatvuođaid dáfus, ja vai eai gillá makkárge vealaheami, erenoamážit eai vealaheami iežaset álgoálbmotduogáža dahje iešvuođalági geažil.
— Stáhtat gohčohallet láhčit dilálašvuođaid nu bures ahte álgoálbmogis lea gánnáhahtti ekonomalaš ja sosiála ovdáneapmi iežaset kultuvrralaš duogáža ja iešvuođalági vuođul.
— Stáhtat gohčohallet sihkkarastit álgoálbmotlahtuin leat seammá vuoigatvuođat bures searvat servodahkii ja ahte ii mihkkege mearrádusaid mii guoská njuolga sin vuoigatvuođaide ja beroštumiide, dahkkojuvvo sin dieđihuvvon doarjuma haga.
— Stáhtat gohčohallet maid sihkkarastit álgoálbmotservodahkii vejolašvuođa doaimmahit ja ealáskahttit iežas kultuvrralaš árbevieruid ja dábiid, ja sealluhit ja geavahit giela.
— Stáhtat gohčohallet erenoamážit dohkkehit ja suodjalit álgoálbmogiid vuoigatvuođa eaiggáduššat, ovddidit, hálddašit ja geavahit iežaset kollektiiva eatnamiid, territoriaid ja resurssaid. Dain dáhpáhusain main álgoálbmogiin leat rieviduvvon eatnamat ja territoriat maid sii leat árbevieruideaset mielde eaiggáduššan dahje main sii leat orron ja maid sii leat geavahan, almmá sin dáhtu ja doarjuma haga, gohčohallet stáhtat sihkkarastit ahte dát guovllut ja resurssat máhcahuvvojit fas álgoálbmogiidda. Jos nu ii leačča duohta dili

[31] CERD: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples, 18.08.1997
[32] CERD: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples, 18.08.1997, paragrafene 4-6.

geažil vejolaš, de álgoálbmogis lea lávdegotti oaivila mielde vuoigatvuohta oažžut buhtadasa, ovddimusat ođđa sadjásaš eatnamiid ja territoriaid.

7.6.3 Nállevealaheami lávdegotti dárkomat ja árvalusat sámi eatnamiid ja resursavuoigatvuođaid birra

ON nállevealaheami lávdegoddi lea buktán erenoamáš dárkomiid ja árvalusaid Supmii, Norgii ja Ruttii sámi dilálašvuođaid birra gieđahaladettiinis stáhtaid periodalaš raporttaid RDK čađaheamis. Daidda lea oktasaš dat ahte lávdegoddi buot golmma dáhpáhusas gieđahallá áššiid mat gusket sámi eatnamiidda ja resursavuoigatvuođaide. Lávdegotti prinsihpalaš vuolggasadji orru leamen dat ahte jos álgoálbmogiid eanan- ja resursavuoigatvuođaid dohkkeheapmi váilu eaige gudnejahttojuvvo, de rihkkašuvvet konvenšuvnna oppalaš vealahangildosat.

Lávdegoddi šálloša go váttisvuođat mat čatnasit sámiid eananvuoigatvuođaide Suomas, eai vel leat čovdojuvvon, ja go Suopma ii vel leat dohkkehan ILO-konvenšuvnna nr. 169 mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra. Lávdegoddi čujuha iežas "General Recommendation No. 23", mii gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, ja dáhttu Suoma dohkkehit ja suodjalit sámiid vuoigatvuođa eaiggáduššat, ovddidit, hálddašit ja geavahit iežaset kollektiiva eatnamiid, territoraid ja resurssaid. Lávdegoddi ávžžuha dasto Suoma gávdnat dievas čovdosiid sámi eananvuoigatvuođaide, ovttasráđiid sámi álbmogiin, ja árvala Supmii nu farga go vejolaš dohkkehit ILO-konvenšuvnna nr. 169.[33]

Dili ektui mii lea Norggas, de lávdegoddi čalmmustahttá ráđđehusa árvalan lága Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduriggodagaid riektedilálašvuođaid ja hálddašeami birra (finnmárkoláhka).[34] Lávdegoddi ilbmada vuorjašuvvama das go ráđđehusa árvalan láhka arvat muddui unnida sámiid isitvuođa ja mearridanválddi Finnmárkku fylkka eatnamiin ja daid luondduriggodagaid alde. Lávdegoddi dásge čujuha iežas oppalaš eavttuhussii álgoálbmotvuoigatvuođaid birra (General Recommendation No. 23), mas stáhtabealit ávžžuhuvvojit dohkkehit ja suodjalit

[33] CERD document: CERD/C/63/CO/5, 10 December 2003, para. 12.
[34] Ot.prp. nr. 53 (2002-2003).

álgoálbmogiid eatnamiid ja resursavuoigatvuođaid. Lávdegoddi dáhttu Norgga gávdnat dáidda áššiide čovdosiid maid sámi álbmot sáhttá doarjut.[35]

Sámi eananvuoigatvuođat leat guovdilat maiddái vealahuslávdegottige loahppajurdagiin ja árvalusain Ruttii das mo čađahit konvenšuvnna.[36] Čujuhemiin bargui mii lea jođus identifiseren dihte sámi boazoguohtunguovlluid Ruotas, ja lávdegotti iežas ovddeš oppalaš árvalusaide álgoálbmogiid eananvuoigatvuođaid birra, de Ruotta ávžžuhuvvo ráhkadit dievvasii dohkálaš lágaid, ovttasráđiid sámi álbmogiin, vai jávkaduvvojit eahpádusat sámiid eananvuoigatvuođaid hárrái. Lávdegoddi ávžžuha Ruota joatkit barggu mainna galggašii válmmaštuvvat farga ratifiseret ILO-konvenšuvnna nr. 169 iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra. Lávdegoddi čujuha dakkár čuoččuhusaide go ahte beroštumit mat eai leat sámiid, vuoruhuvvojit ovddabeallái sámi beroštumiid go leat eananvuoigatvuođaid alde riiddut maid duopmostuolut gieđahallet, ja lávdegoddi dáhttu Ruotta buktit eambbo dieđuid dáid dilálašvuođaid birra.

7.7 ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuođaid birra

7.7.1 Álgosátni

ON konvenšuvnnas, mii bođii golggotmánu 20. b. 1989 (BK) ja lea mánáid vuoigatvuođaid birra, leat guokte mearrádusa mat erenoamážit namahit álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, artihkkalat 17 (d) ja 30. Guovdilis mearrádus lea artihkkalis 30, ja dat lea measta nugo SP artihkkal 27. Erohus lea ahte álgoálbmogat namahuvvojit njuolga artihkkalis 30. Dasto lea BK artihkkal 2 deatalaš dainnago dat ásaha vealahangildosa konvenšuvnna addin vuoigatvuođaid oktavuođas.

7.7.2 BK artihkkal 2 - suodjalus vealahusa vuostái

BK artihkkal 2 nr. 1 nanne ahte stáhtabealit galget gudnejahttit ja sihkkarastit konvenšuvnna addin vuoigatvuođaid, buot mánáide guđet leat sin válddi vuolde, vealatkeahttá geange, ja beroškeahttá máná, su vánhemiid dahje áittardeaddji "nális, liikeivnnis, sohkabealis, gielas, oskkus, politihkalaš dahje eará oaiviliin, nationála,

[35] CERD document: CERD/C/63/CO/8, 10 December 2003, para. 18. Dattetge lea dárbu namahastit ahte Justiisadeparemeantta árvalan nuppástusa, mii mearriduvvui láhkan, sámediggi doarjjui ovttajienalaččat.
[36] CERD document: CERD/C/64/CO/8, 10 May 2004, paras. 12-14.

čearddalaš dahje sosiála vuolggasajis, opmodagas, doaibmavádjitvuođas, riegádusas dahje árvodásis muđui." Stáhta lea geatnegas aktiivvalačča sihkkarastit nu, vai vealaheapmi ii dáhpáhuva. BK artihkkala 2 nr. 1 vealahangielddus lea seammalágan go dasa vástideaddji mearrádusat mat leat ON konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, artihkkal 2 nr. 1, ja ON konvenšuvnnas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra, artihkkal 2 nr. 2, mii spiehkasta das ahte BK listu mii logaha molssaeavttot vealahansivaid, maiddái siskkilda "čearddalaš vuolggasaji" ja "doaibmavádjitvuođa". BK artikkal 2 nr. 2 siskkilda gildosa vealaheames mánáid sin vánhemiid, áittardeddjiid dahje bearašlahtuid árvodási, doaimmaid, oaiviliid, oskkoldaga dahje oskku geažil. Stáhta lea geatnegas álggahit doaibmabijuid mat sihkkarastet ahte mánát leat suodjaluvvon dakkár vealaheami vuostá.

7.7.3 BK artihkkal 17 (d)

BK artihkkal 17 (d) ásaha geatnegasvuođa stáhtii "movttiidahttit media váldit vuhtii erenoamážit unnitveahkadaga mánáid ja álgoálbmotmánáid giellalaš dárbbuid. Artihkkal 29 nr. 1 (d) nanne ahte mánáidoahpahusas maid galgá leat áigumuš ráhkkanahttit mánáid boahttevaš ovddasvástideaddji eallimii man vuođđun lea ipmárdus, ráfi, gierdavašvuohta, sohkabeliid ovttadássášvuohta ja álbmogiid, čearddalaš, nationála ja oskkolaš joavkkuid soabalašvuohta, ja álgoálbmotolbmuid gaskkas.

7.7.4 BK artihkkal 30

Dainnago artihkkal 30 guottiha seammá vuoigatvuođaid go SP artihkkal 27, de lea lunddolaš dulkot mearrádusa geavada mielde mii lea boahtán áigái SP artihkkala 27 ektui. Lassin dasa ahte artihkkal 30 dohkkeha erenoamáš vuoigatvuođaid, de dat lea deatalaš maiddái mánáidkonvenšuvnna earáge mearrádusaid dulkomi.

Artihkkal 30 čuodjá ná:

> "Dain stáhtain main leat čearddalaš, oskkolaš dahje giellalaš unnitveahkadagat dahje álgoálbmotolbmot, mánás guhte gullá dakkár unnitveahkadahkii dahje álgoálbmogii, ii galgga gildojuvvot vuoigatvuohta ovttas nuppiiguin iežas joavkkus eallit iežas kultuvrra mielde, duođaštit ja čuovvut iežas oskku, dahje geavahit iežas giela."[37]

[37] Artihkkal 30 mii lea BKs: "In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities or persons of indigenous origin exist, a child belonging to such a minority or who is indigenous shall not be denied the right, in community with other members of his or her group, to enjoy his or her language, to profess and practise his or her religion, or to use his or her own language."

Mearrádus ásaha stáhtii álbmotrievttálaš geatnegasvuođa sámi mánáide sin bajássaddandilisteaset, oskkusteaset ja giellalaš vuoigatvuođaineaset. Dan geatnegasvuođas stáhtii maid gullá dárbbu mielde álggahit sámi mánáide positiiva sierrameannudeami.

7.7.5 Mánáidlávdegotti árvalusat álgoálbmotmánáid vuoigatvuođaid birra

ON mánáidlávdegoddi cealkámušain stáhtabeliide, álgoálbmotmánáid vuoigatvuođaid birra, leat arvat árvalusat.[38] Lávdegoddi čujuha álggus stáhtabeliid geatnegasvuođaide ovddidit ja suodjalit álgoálbmotmánáid olmmošvuoigatvuođaid artihkkala 2 (ii-vealaheapmi) ja artihkkala 30. Lávdegoddi deattuha ahte stáhtat, go čađahit álgoálbmotmánáid vuoigatvuođaid, lassin mánáidkonvenšuvnna mearridan vuoigatvuođaide sáhttet maiddái váldit vuhtii eará riikkaidgaskasaš standárddaid, daid gaskkas ILO-konvenšuvnna nr. 169, mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra. Lávdegoddi nanne ahte álgoálbmotmánáid vuoigatvuođaide artihkkala 30 mielde, erenoamážit sin kultuvrralaš vuoigatvuođaide, maiddái sáhttet gullat eallinvuogit mat čatnasit eatnamiidda (territoriijaide) ja luondduriggodagaid geavaheapmái. Lávdegoddi cealká dán oktavuođas ahte artihkkal 30 dan dáfus lea dárbu ipmirdit seammá láđje go SP artihkkala 27, čujuhettiinis Olmmošvuoigat-vuođaid lávdegotti "General Comment No. 23" nammasaš tekstii. Lávdegoddi maid čujuha dasa ahte ILO-konvenšuvdna nr. 169 dohkkeha ahte álgoálbmogiin lea erenoamáš gaskavuohta iežaset guovlluide ja ahte sin kultuvra lea lahkalagaid gitta daiguin.[39]

Čujuhettiinis BK artihkkalii 12, ja vel artihkkaliidda 13 ja 17, lávdegoddi árvala ahte stáhtabealit berrejit geahččalit soahpat álgoálbmogiiguin ovddidan-strategiijaid, politihka ja prošeavttaid maiguin čađahit álgoálbmotmánáid vuoigat-vuođaid. Lávdegoddi váldá maid ovdan čuolbmagihppun álgoálbmotmánáid identitehta, ja cealká ee. – čujuhettiinis artihkkaliidda 7 ja 8 – ahte stáhtabealit galget diktit álgoálbmotvánhemiid addit mánáidasaset dakkár namaid maid ieža háliidit. Lávdegoddi cealká dasto ahte stáhtat galget gudnejahttit álgoálbmotmánáid vuoigatvuođa doaladit iežaset ješvuođalágis. Olbmonamat leat nugo giella ja kultuvra juohke olbmo deataleamos identitehtadahkkit. Lávdegoddi dáhttuge stáhtabeliid

[38] CRC: "The Rights of Indigenous Children – Recommendations", 34th session, 3 October 2003.
[39] Geahča Mánáidlávdegotti rávvagiid, paragráfa 4.

danne álggahit dárbbašlaš doaibmabijuid mat sihkkarastet ahte álgoálbmotmánát sáhttet návddašit iežaset kultuvrra ja geavahit iežaset giela, ja dan oktavuođas lávdegoddi čujuha erenoamážit artihkkalii 17 (d) mii geatnegahttá stáhtabeliid movttiidahttit joavkomedia váldit vuhtii álgoálbmotmánáid giellalaš dárbbuid. Lávdegoddi gieđahallá maid giellavuoigatvuođaid oahpahusa oktavuođas. Stáhtabealit ávžžuhuvvojit duohtan deavdit álgoálbmotmánáid vuoigatvuođa dakkár oahpahussii mii máhttáha sin lohkat ja čállit iežaset gillii.

Mánáidlávdegoddi mearridii jagi 2003 arvat oppalaš eavttuhusaid miellahttoriikkaide álgoálbmotmánáid vuoigatvuođaid birra, ee. artihkkala 2 čađaheapmái.[40] Lávdegoddi nanne ahte stáhta lea geatnegas álggahit beaktilis doaibmabijuid, ee. lágaiguin, vai sihkkarastá álgoálbmotmánáide dievas vejolaš-vuođaid návddašit iežaset vuoigatvuođaid almmá mange lágan vealaheami haga. Lávdegoddi váldá ovdan dán oktavuođas dan, ahte álgoálbmotmánáin lea vuoigat-vuohta dearvvašvuođa ja sosiála fálaldagaide, oahpahussii, orrunsadjái ja sullasaš áššiide mat doarvái váldet vuhtii sin kultuvrralaš vuolggasaji. Lávdegoddi maid rávve stáhtabeliid, ovttasráđiid álgoálbmotservodagaiguin ja álgoálbmotmánáiguin, ráhkadit almmolaš doaibmaáŋgiruššamiid mat áiddastivčče olggobealde olbmuin negatiiva miellaguottuid ja boasttu ipmárdusat álgoálbmogiid birra. Oahpahusa áiddastan vealaheami hárrái lávdegoddi cealká ahte stáhtabealit galget árvvoštallat ja ođasmahttit oahppoplánaid ja oahpponeavvuid vai skuvlamánát oahppet gudnejahttit álgoálbmogiid kultuvrralaš identitehta, historjjá, giela ja árvvuid.

7.8 ON konvenšuvdna buotlágan nissonvealahemiid heaittiheamis

ON konvenšuvdna buotlágan nissonvealahemiid heaittiheamis, mii bođii juovlamánu 18. b. 1979 (KDK) ásaha gildosa buotlágan nissonvealahemiid vuostái ja stáhtabeliid geatnegasvuođa sihkkarastit ovttalágan vuoigatvuođaid ja friddjavuođaid goappašiid soahkabeliide. KDK guoská sámiid dáfus nissonolbmuid vejolaš vealaheapmái, masa eiseválddit dahje eará ovttadagat dahje olbmot guđet eai leat sámit leat sivalačča t, dahje vealaheapmái mii dáhpáhuvvá siskkáldasat sámi servodagas. KDK artihkkal siskkilda oppalaš gildosa nissonvealaheami vuostái. Artihkkal 1 čilge nisson-vealaheami dáinna lágiin:

---

[40] CRC: "The Rights of Indigenous Children – Recommendations", 34th session, 3 October 2003, para 9.

> ”Dán konvenšuvnnas sátni «nissonvealaheapmi» mearkkaša juohkelágan earuheaddji meannudeami, čuoldima dahje ráddjema mii dáhpáhuvvá sohkabeali vuođul ja man váikkuhus dahje ulbmil lea heaittihit dahje unnidit nissonolbmuid olmmošvuoigatvuođaid ja vuođđofriddjavuođaid dohkkeheami, návddašeami dahje geavaheami politihkalaš, ekonomalaš, sosiála, kultuvrralaš, siviila dahje juohkelágan suorggis, beroškeahttá sin siviiladásis ja dan vuođus ahte olmmáiolbmuin ja nissonolbmuin galgá leat ovttadássášašvuohta. ”

Dát lea vealatkeahttáivuođa oppalaš norbma soahkabeliid gaskavuođaide, ja dat čuohcá vuođuhis earuheaddji meannudemiide mat dáhpáhuvažit buot olmmošvuoigatvuođaid surggiin, beroškeahttá KDK mearrádusain mat muđui leššet. Artihkkal 2 geatnegahttá stáhtabeliid álggahit doaibmabijuid, ee. lágavuđot doaibmabijuid, mat galggažit jávkadit dakkár vealaheami. KDK artihkkal 4 rahpá vejolažžan oidi vealaheami mii jođálmahtášii sohkabeliid gaskka duohta ovttadássášašvuođa. Dakkár erenoamáš meannudeapmi ii deaivvahala konvenšuvnna vealahangildosii. Eaktu lea ahte erenoamáš meannudeapmi nohká go ollašuvvá áigumuš addit goappašiid sohkabeliide ovttalágan vejolašvuođaid ja goappašiid sohkabeliiguin meannuduvvo ovtta ládje.

7.9 UNESCO-konvenšuvdna vealaheami vuostá oahpahusas

ON organisašuvdna oahpahusa, diehtaga ja kultuvrra várás (UNESCO) mearridii juovlamánu 14. b. 1960 sierra konvenšuvnna oahpahusvealaheami vuostái. Konvenšuvnna artihkkal 1 siskkilda definišuvnna ”vealaheamis” mii sulastahttá dan definišuvdnii mii lea ON konvenšuvnnas buotlágan nállevealaheami heaittiheamis, artihkkal 1 nr. 1. UNESCO-konvenšuvnna artihkkal 1 definere vealaheami leat juohkelágan earuheapmi, čuoldin, ráddjen dahje oidin ee. náli, nationála dahje sosiála vuolggasaji geažil, go áigumuš dahje váikkuhus lea jávkadit dahje unnidit ovttadássášašvuođa oahpahusas. Konvenšuvdna vealaheami vuostái oahpahusas lea erenoamáš deatalaš mánáid vuoigatvuođaide.

UNESCO-konvenšuvnna artihkkal 5 nr. 1 (c) siskkilda vuođu soahppevaččat ja positiivvalaččat oidi meannudeapmái oahpahusa oktavuođas. Lunddolaš lea atnit vuođđun ahte mearrádus maid gusto álgoálbmogiidda vaikko teaksta namaha dušše riikkalaš unnitveahkadagaid. Artihkkal 5 nr. 1 (c) čuodjá ná:

"1. Kontraherejeaddji bealit leat soahpan:
c) deatalaš lea dohkkehit riikkalaš unnitveahkadagaid vuoigatvuođa jođihit sierra oahpahusdoaimmaid, maidda skuvllaid jođiheapmige gullá, ja juohke stáhta oahpahusnjuolggadusaid vuođul, ja geavahit dahje oahppat iežaset giela, jos juo:
dát vuoigatvuohta ii geavahuvvo nu ahte dat hehtte muhtun unnitveahkadagaide gullevaš olbmuid ipmirdeames kultuvrra ja giela servodagas muđui ja searvamis dan doaimmaide, dahje ahte dat ráššuda nationála iešmearrideami (suverenitehta);
ahte oahpahusdássi ii leat heajut go dábálaš standárda maid kompeteanta eiseválddit leat mearridan dahje dohkkehan; ja
ahte lea válljehahtti leat dakkár skuvllain."

Stáhtabealit lea artihkkala 5 nr. 2 geatnegasat čađahit buot mii lea dárbbašlaš sihkkarastin dihte bajábealde namahuvvon mearrádusa čađaheami.

7.10 Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođaid konvenšuvdna

Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođaid konvenšuvnnas, mii bođi skábmamánu 4. b. 1950 (EMK), eai leat erenoamáš mearrádusat eai unnitveahkadagaid eaige álgoálbmogiid vuoigatvuođain. Konvenšuvnna bajimuš mearrádus vealatkeahttáivuođas artihkkalis 14 guoská dattetge sámiide, vaikko mearrádus ii leat nu viiddis go máilmmi guovdileamos mearrádusat vealatkeahttáivuođas, omd. ON konvenšuvdna buotlágan nállevealaheamiid heaittiheami birra ja ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, artihkkal 26. Eurohparáđđi mearridii skábmamánus 2000 EMK lassebeavdegirjji – lasseprotokolla nr. 12.[41] Lassebeavdegirji ásaha oppalaš vealahangildosa. Beavdegirjji, mii fámuiduvai cuoŋománu 1. b. 2005, Suopma lea ratifiseren. Norga ja Ruotta eai leat vel ratifiseren beavdegirjji.[42]

EMK vealatkeahttáivuođa mearrádusa artihkkal 14 čuodjá ná:

"Dán konvenšuvnna mearridan vuoigatvuođaid ja friddjavuođaid čađaheapmi galgá sihkkarastojuvvot nu ahte vealaheapmái ii leat makkárge vuođđu, nugo sohkabealli, nálli, liikeivdni, giella, oskkoldat, politihkalaš dahje eará jáhkku, nationála dahje sosiála vuolggasadji, unnitveahkadahkii gullevašvuohta, opmodat, riegádusa dahje eará árvodássi."

[41] Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.
[42] Suopma ratifiserii lassebeavdegirjji juovlamánu 17. b. 2004, ja Suoma dáfus beavdegirjji fámuiduvai cuoŋománu 1. b. 2005. Norga vuolláičálii beavdegirjji ođđajagemánu 15. b. 2003, muhto ii lean vel cuoŋománu 23. b. 2005 ratifiseren beavdegirjji. Ruotta ii lean golggotmánu 26. b. 2005 ii vuolláičállán iige ratifiseren beavdegirjji.

Nugo sátnádagas boahtá ovdan, de artihkkala 14 vealahangielddus čatnasa duoidda vuoigatvuođaide ja friddjavuođaide mat muđui leat konvenšuvnnas, nugo dahket SP artihkkal 2 nr. 1 ja ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra, artihkkal 2 nr. 2.Vuođustis dat danne ii gusto guhkkelii go vealaheapmái EMK nuppiid njuolggadusaid čađaheami olis. Artihkkal 14 dainna lágiin ii leat oppalaš vealahannjuolggadus seammá ládje go SP artihkkal 26, go dat lea čadnojuvvon vuoigatvuođaide ja friddjavuođaide mat leat konvenšuvnnas. Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođaid duopmostuollu (EMD) lea dattetge dulkon mearrádusa njuovžileappot (dynalaččabut) go livčči vejolaš dušše mearrádusa sániid vuođul. EMD-geavadis lea čielggas ahte vealaheapmi dakkár vuoigatvuođaid ja friddjavuođaid čađaheami oktavuođas maid EMK dohkkeha, addá doarvái siva jáhkkit artihkkala 14 leat rihkkojuvvon, vaikko ii lečče vejolaš duođaštit ahte EMK mearrádusat leat muđui rihkkojuvvon.[43] Nuppiin sániin cealkki DMK artihkkala 14 vealahangielddus sáhttá dubmet vealahandili jos dan lea vejolaš mange ládje čájehit gullevažžan dihto EMK-mearrádusa vuollái dahje doaibmasuorgái, vaikko ii leačče duođaštuvvon ahte dihto EMK-mearrádus lea rihkkojuvvon.

Nugo ovddeš ON-konvenšuvnnain de EMK olis maid lea dárbu earuhit dakkár earuheaddji meannudeami mas ulbmil dahje sivva lea objektiiva ja govttolaš, ja eahpegovttolaš earuheaddji meannudeami. EMD-geavada mielde dušše maŋibun namahuvvon vealaheapmi adnojuvvo lágarihkku vealaheapmin.[44] Dasto lea vel dakkár eaktu, jos ii galggaš deaivvahallat, ahte earuheaddji meannudeapmi lea gorálaš. Nuppiin sániin cealkki ahte ulbmilis ja geavahuvvon vugiin lea govttolaš gaskavuohta.[45]

EMK lassebeavdegirji nr. 12 ulbmáda nannet vealaheami eastadeaddji suoji EMK álgonjuolggadusaid ektui. Beavdegirji ii leat ráddjejuvvon vealatkeahttáivuhtii duoid nuppiid EMK mearrádusaid čađaheami oktavuođas. Beavdegirji ásaha oppalaš vealatkeahttáivuođa norpma mii čatnasa riikkalaš lágaide. Váldonjuolggadus lea beavdegirjji artihkkalis 1 nr.1, mii mii cealká ná:[46]

---

[43] European Court of Human Rights: Case relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium. Judgment of 23 July 1968.
[44] Geahča omd.: EMD judgment, 21.02.1997, van Raalte v. the Netherlands, EMD judgment,16.09.96, Gaygusuz v. Austria.
[45] EMD judgment 01.02.2000, Mazurek v. France.
[46] Artihkkala 1 (1) eŋgelasgielat teakstaveršuvdna čuodjá ná: "The enjoyment of any right set forth by law shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion,

> "Buot daid vuoigatvuođaid čađaheapmi maid láhka mearrida, galget sihkkarastojuvvot vealatkeahttáivuođa haga sohkabeali, náli, liikeivnni, giela, oskkoldaga, politihalaš jáhku dahje eará jáhku, nationála unnitveahkadahkii gullevašvuođa, opmodaga, riegádusa dahje eará árvodási geažil."

Stáhta geatnegasvuohta viiddida artihkkal 1 nr. 2, mas oidno ahte stáhta ja eará almmolaš eiseválddit leat geatnegasat vealatkeahttáivuhtii daid sivaid geažil maid mearrádusa vuosttamuš čuokkis namaha.[47]

Beavdegirji nr. 12 ii nuppástuhte EMK artihkkala 14 čilgehusa vealaheamis, muhto dat viiddida suoji vealahusa vuostái oppalaš vealatkeahttáivuođa norpmain mii ii leat čadnojuvvon konvenšuvnna eará vuoigatvuođaide. Beavdegirjji ovdasánis boahtá ovdan ahte dát oppalaš vealahangielddus ii hehtte positiiva sierradoaibma-bijuid maid lea vejolaš čilget objektiivvalačča t ja áššáidoallevačča t.

7.11 Eurohpáráđi nationála unnitveahkadagaid suddjejeaddji rápmakonvenšuvdna

Europaráđi nationála unnitveahkadagaid suddjejeaddji rápmakonvenšuvdna, mii bođii guovvamánu 1. b. 1995, ulbmáda gáhttet ja ovddidit nationála unnitveahkadagaid vuoigatvuođaid Eurohpas.[48] Suopma, Norga ja Ruotta leat buohkat ratifiseren konvenšuvnna. Konvenšuvdna ii čilge mat joavkkuid galget adnojuvvot nationála unnitveahkadahkan. Stáhtabeliin lea danne muhtun muddui friddjavuohta mearridit makkár unnibuš joavkkuid konvenšuvdna galgá fátmmastit. Suopma, Norga ja Ruotta leat vuođđun bidjan ahte konvenšuvdna fátmmasta sámiid maid. Norgga sámediggi lea dattetge dovddahan ahte ii dáhto ahte Norgga sámiid fátmmasta Norgga nationála unnitjoavkkuid politihkka, go sávaldat lea ahte sámiid álgoálbmotárvu galgá viiddiduvvot ja suddjejuvvot.[49] Dattetge lea eahpitkeahttá nu, ahte ovttaskas sámit sáhttet rápmakonvenšuvnna vuođul čujuhit alcceseaset vuoigatvuođaid, ja dan sii sáhttet dahkat mange eastaga haga daidda riikkaidgaskasaš álgolbmotvuoigatvuođaide maid vuođul maid sáhttet čujuhit alcceseaset vuoigatvuođaid.

---

political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status. "

[47] Artihkkal nr.2 "No one shall be discriminated against by any public authority on any ground such as those mentioned in paragraph 1."

[48] The Framework Convention for the Protection of National Minorities, maid Eurohpáráđđi dohkkehii, guovva mánu 1. b. 1995.

[49] Geahčá St.dieđ. nr. 15 (2000-2001), siidu 34.

Rápmakonvenšuvnna mearrádusat leat láivvit hábmejuvvon, ja danne lea muhtumin váttis dárkilastit stáhtaid geatnegasvuođaid dainna lágiin ahte anihit konkrehta vuoigatvuohtaáššiide. Nu ii leat dattetge buot mearrádusaid dáfus. Earret eará rápmakonvenšuvnna artihkkala 4 lea viehka čielggas ja njuolggus. Artihkkal 4 nr. 1 nanne ahte gildosis lea olbmuid vealaheapmi sin gullevašvuođa geažil nationála unnitveahkadahkii. Dasto stáhta lea geatnegas dáhkidit olbmuid ovttadássásaš árvvu lága ovddas ja seammá láhkasuoji olbmuide guđet gullet nationála unnitveahkadahkii, go álbmogii muđui. Artihkkala 4 nr. 2 mearrádus nanne ahte stáhtabealit leat geatnegasat álggahit soahppevaš ("adequate") sierrameannudeami olbmuide guđet gullet nationála unnitveahkadahkii, vai sin ja váldoálbmoga olbmuid gaskka ovdána dievas ja duohta ovttadássásašvuohta ekonomalaš, sosiála, politihkalaš ja kultuvrralaš áššiin. Geatnegasvuohta čađahit nationála unnitveahkadagaide positiiva sierrameannudeami gusto go lea dárbu ("where necessary") ásahit unnitveahkadaga ja váldoálbmoga duohta ovttadássásašvuođa. Artihkkalis 4 nr. 3 celkojuvvo dasto ahte dakkár sierrameannudeapmi ii galgga adnojuvvot dakkár earuheaddji meannudeapmin mii boahtá vuostálagaid rápmakonvenšuvnna vealahangildosa.[50]

Rápmakonvenšuvnna artihkkal 5 nr. 1 geatnegahttá stáhtaid ovddidit dárbbašlaš dilálašvuođaid olbmuide guđet gullet nationála unnitveahkadagaide, vai sii sáhttet seailluhit ja ovddidit iežaset kultuvrra, ja bisuhit iežaset identitehta, oskku, árbevieruid ja kultuvrra. Stáhtaid geatnegasvuohta lea dás hábmejuvvon geatnegasvuohtan "ovddidit" ("undertake to promote the conditions necessary.") dárbbašlaš dilálašvuođaid kultuvrra, giela jna. seailluheapmái ja ovddideapmái. Ii leat čielggas mii dán geatnegasvuhtii gullá. Artihkkal 5 nr. 2 lea baicce čielgaseappot hábmejuvvon. Stáhtat geatnegahttojuvvojit dás orrut mearritkeahttá politihka dahje bargovugiid maiguin lea ulbmil bágget nationála unnitveahkadaga olbmuid jávkat váldoálbmogii.

---

[50] Eŋgelasgielat teakstaveršuvdna, artihkkal 4:

"1. The Parties undertake to guarantee to persons belonging to national minorities the right of equality before the law and of equal protection of the law. In this respect, any discrimination based on belonging to a national minority shall be prohibited.

2. The parties undertake to adopt, where necessary, adequate measures in order to promote, in all areas of economic, social, political and cultural life, full and effective equality between persons belonging to a national minority and those belonging to the majority. In this respect, they shall take due account of the special conditions of the persons belonging to national minorities.

3. The measures adopted in accordance with paragraph 2 shall not be considered to be an act of discrimination."

Rápmakonvenšuvnna artihkkal 10 siskkilda mánga mearrádusa giellalaš vuoigatvuođaid birra. Artihkkal 10 nr. 1 nanne ahte stáhtabealit leat geatnegasat dohkkehit nationála unnitveahkadagaid vuoigatvuođa geavahit gielaset priváhta oktavuođain nugo almmolaš oktavuođainge – čálalaččat ja njálmmálaččat. Geatnegasvuohta lea dattetge ráddjejuvvon dasa, ahte stáhta galgá "dohkkehit" dakkár vuoigatvuođa unnitjoavkkuide. Nuppiin sániin cealkki, de ii ásahuvvo dárkileabbo doaibmageatnegasvuohta. Nationála unnitveahkadagaid árbevirolaš guovlluin dahje guovlluin main leat ollu olbmot guđet gullet nationála unnitveahkadagaide, stáhta lea geatnegas čađahit bargguid mat sihkkarastet, dan muddui maid sáhttet ("endeavour to secure, as far as possible"), vejolašvuođa unnitveahkadagaid olbmuide geavahit gielaset hálddahuslaš eiseválddiid luhtte. Rápmakonvenšuvdna siskkilda eanet sullaš ávnnaslaš mearrádusaid dakkár surggiide go identitehta (artihkkal 11), oahpahus (artihkkal 12 ja 13), giella (artihkkal 14), searvan servodateallimii (artihkkal 15), oktavuođat riikkarájiid rastá (artihkkal 17).

7.12 Eurohpalaš guovlo- ja unnitlohkogielaid lihttu

Eurohpalaš guovlo- ja unnitlohkogielaid lihttu, mii bođii skábmamánu 5. b. 1992, ulbmáda gáhttet unnitlohkogielaid vai dainna lágiin bisuhuvvo šláddjes eurohpalaš kultuvra.[51] Lihttu addá stáhtaide alcceseaset vejolašvuođa válljet maid gielaid lihttu fátmmasta, ja vejolašvuođa válljet guđemuš molssaeavttot geatnegasvuođaid sii guhtege váldet badjelasaset go ratifiserejit. Suopma, Norga ja Ruotta leat čilgen sámegiela guvllolaš giellan dahje unnitlohkogiellan man ektui sii leat dohkkehan alcceseaset geatnegasvuođaid listtus mielde mii čájeha maid artihkkaliid guhtege riika lea dohkkehan sámegielai ektui.[52] Geatnegahtti ovttaskas čuoggát maid guhtege dán golmma riikkas lea váldán badjelasas sámegiela ektui, eai leat ovttaláganat, iige dán oktavuođas leat veara geahččalit čilget daid. Juohke váldonjuolggadus mii lea konvenšuvnna oasis III siskkilda njeallje molssaeavttot dárkilis geatnegasvuođa main stáhtat sáhtte válljet ratifiseremii, ja dat golbma riikka eai leat váldán badjelasaset áibbas ovttalágan geatnegasvuođaid sámegiela ektui. Dát lea čuvgejeaddji

[51] The European Charter for Regional or Minority Languages, maid Eurohpáráđđi dohkkehii. Norga ja Ruotta ratifiserejedje dan.

[52] Suomas lihttu gokčá čuovvovaš gielaid: sámegiela, ruotagiela, romanigiela ja daid mat gohčoduvvojit "guovllohis giellan" (non-territorial languages). Norggas lihttu gokčá čuovvovaš gielaid: sámegiela, kvenagiela/suomagiela, romanesgiela ja romanigiela. Ruotas lihttu gokčá čuovvovaš gielaid: sámegiela, suomagiela ja Duortnosleagi suomagiela (meänkieli), romanigiela ja jiddegiela.

ovdamearka das ahte livčči dárbu geahččalit oktiiheivehit ja ovttaláhkádit dan golmma riikka sámi vuoigatvuođaid. Oppalaččat lea dattetge vejolaš cealkit ahte buot golbma riikka leat váldán badjelasaset geatnegasvuođaid sámegiela ektui oahpahusvuogádagas (artihkkal 8), riektevuogádagas (artihkkal 9), almmolaš hálddahusas (artihkkal 10), joavkomedias (artihkkal 11), kultureallimis (artihkkal 12), ekonomalaš ja sosiála dilis (artihkkal 13), ja das mii guoská riikkarájiid rasttideaddji gieladilláí (artihkkal 14). Maŋimuš artihkkala – mas lea riikkarájiid rasttideaddji gielladilli – leat buot golbma riikka dohkkehan, ahte sin geatnegasvuohta lea láhčit dilálašvuođaid nu ahte sámegiela ávkin lea vejolaš bargat ovttasráđiid riikkarájiid rastá, erenoamážit nu ahte dan golmma riikka guvllolaš ja báikkálaš eiseválddit nu sáhttet bargat.

7.13 Protokolla nr. 3 mii gullá soahpamuššii Suoma ja Ruota searvamis Eurohpalaš Uniovdnii

Soahpamuššii Suoma ja Ruota EU-searvamis lea lasihuvvon protokolla nr. 3 sámi álbmoga birra. Dat válmmai go Suopma, Norga ja Ruotta šiehtadalle miellahttovuođas Eurohpalaš Uniovnnain (EU) jagi 1994. Dainnago Norga ii šaddan EU-lahttun, de da protokolla gusto duššefal Suoma ja Ruota sámiide. Protokolla rahpá vejolašvuođa Supmii ja Ruttii bisuhit ja viiddidit sámiid sierravuoigatvuođaid mat gullet sin árbevirolaš ealáhusaide. Vejolašvuođa dohkkehit ja ovddidit boazodoalu sámiid sierravuoigatvuohtan árbevirolaš sámi boazoguohtunguovlluin protokolla namaha sierra. Protokolla rahpá vejolažžan viiddidit sámiid sierravuoigatvuođaid jos nu lea dárbu dahkat gáhtten ja ovddidan dihte sámi kultuvrra ja servodateallima.[53] Protokolla nr. 3 čuodjá ná:

> "Artihkkal 1:
> Beroškeahttá Roma-soahpamuša mearrádusain, de sámi álbmogii lea vejolaš addit áidnavuoigatvuođa boazodollui sámiid árbevirolaš guovlluin.
>
> Artihkkal 2:
> Dán beavdegirjji lea vejolaš viiddidit, nu ahte dat váldá vuhtii sámiide dakkár erenoamášvuoigatvuođaid joatkevaš ovdáneami mat leat gittalagaid sin árbevirolaš ealáhusaiguin. Ráđđi sáhttá, Lávdegotti árvalusa vuođul ja maŋŋilgo lea gullan Eurohpáparlameantta ja Guovlolávdegotti, ovttajienalaččat mearridit dárbbašlaš nuppástusaid dán beavdegirjái."

[53] Davviriikkaid bargojoavku davviriikkalaš sámekonvenšuvnna várás (1998); "Rapport: Behov og grunnlag for en nordisk samekonvensjon". Geahča maid NOU 2002:12, siiddu 129.

7.14 EU ráđđedirektiiva 2000/43

EU jagi 2000 geassemánu 29. beaivásaš ráđđedirektiiva 2000/43/EF ásaha unnimus suodjestandárdda vealaheami vuostá mii dáhpáhuvvá náli ja čearddalaš vuolggasaji geažil EU siskkobealde. Direktiiva lea dohkkehuvvon EU-traktáhta artihkkala 13 vuođul, mas kommišuvdnii lea addojuvvon fápmudus álggahit doaibmabijuid mat áiddastit vealaheami. Direktiivva artihkkalis 1 celkojuvvo ahte direktiivva ulbmil lea vuostálastit vealaheami mii dáhpáhuvvá náli dahje čearddalaš vuolggasaji geažil, ja čađahit ovttaláhkásaš meannudeami vuođđojurdaga EU siskkobealde. Direktiiva lea nuppiin sániin cealkki ráddjejuvvon náli ja čearddalaš vuolggasaji vealahansivaide.

Direktiivva artihkkal 2 nr. 1 nanne ahte ovttalágan meannudeami vuođđojurdda lea ipmirdahtti gielddusin sihke njuolggovealaheami ja eahpenjuolggos vealaheami vuostái. Artihkkala 2 nr. 2 (a) mielde dat lea vealaheapmi jos olmmoš nális dahje čearddalaš vuolggasajis geažil deaivida meannudemiin mii lea heajut go dat mainna nubbi olmmoš deaivida, lea deaividan dahje šaddá deaividit sullasaš dáhpáhusas. Artihkkal 2 nr. 2 (b) nanne ahte dat lea eahpenjuolggos vealaheapmi jos olgguldasat oaidnit neutrála mearrádus, eaktu dahje geavat bidjá dihto nállái dahje čearddalašvuhtii gullevaš olbmo ollu heajubun go nuppiid. Seammá mearrádusas dárkilastojuvvo dattetge ahte dát ii gusto jos áššáigullevaš mearrádussii, ektui dahje dahkui lea objektiiva ákkasteapmi legitiibma ulbmila geažil, ja go ulbmila ollašuhttima vuogit leat "soahppevaččat ja dárbbašlaččat."

Dasto galgá artihkkala 2 nr. 3 mielde nuppiid skudnen ja vealahangohččosat adnojuvvot vealaheapmin. Skudnen čilgejuvvo sávakeahtes meannudeapmin olbmuin su náli dahje vuolggasaji geažil ja dainna áigumušain dahje bohtosiin ahte olbmo árvu loavkašuvvá. Dasto lea eaktu ahte dákkár meannudeami dáhttu lea oččodit áigái olbmuid gaskii vuostemielalaš, vuolideaddji, loavkašuhtti, dahje unohas mielladili. Artihkkalis 2 nr. 4 celkojuvvo dasto ahte vealahaninstruksa man vuođđun lea nálli dahje čearddalaš vuolggasadji, deaivvahallá vealahangildosii.

Direktiivva artihkkal 5 rahpá vejolažžan čađahit lágalaš positiiva sierra-meannudeami dahje eará positiiva doaibmabijuid vai váttisvuođat mat leat náli ja čearddalaš vuolggasaji geažil, nohket dahje buhttejuvvojit. Artihkkal 5 čuodjá ná:

> "Vai geavadis sihkkarastojuvvo dievas ovttadássásašvuohta, de ovttalágan meannudeami vuođđojurdda ii hehtte guđege miellahttoriikka bisuheames

dahje mearrideames erenoamáš doaibmabijuid maid ulbmil lea áiddastit dahje buhttet váttisvuođaid mat leat náli dahje čearddalašvuođa geažil."

7.15 ON konvenšuvdna biologalaš šláddjiivuođas

ON konvenšuvdna biologalaš šláddjiivuođas, mii bođii geassemánu 5. b. 1992 (KBM), ásaha riikkaidgaskasaš standárddaid biologalaš šláddjiivuođa seailluheami ja gánnáhahtti ovdáneami várás. Suopma lea inkorporeren konvenšuvnna, muhto Norga ja Ruotta leat ain vuos dušše ratifiseren konvenšuvnna. Konvenšuvnna artihkkal 8 (j) gieđahallá álgoálbmogiid ja báikkálaš servodagaid máhtuid, hutkagiid ja dábiid dainna ulbmiliin ahte biologalaš šláddjiivuohta galggašii seailut ja daid geavaheapmi gánnáhit. Dás mearriduvvo ahte stáhtat, nu guhkás go lea vejolaš ja govttolaš, ja iežaset riikkalaš lágaid vuođul, galget gudnejahttit, seailluhit ja bisuhit álgoálbmogiid ja báikkálaš servodagaid máhtuid, hutkagiid ja dábiid, mat ovddastit árbevirolaš eallinvugiid mat leat deatalaččat biologalaš šláddjiivuođa seailluheapmái ja daid geavaheami gánnáhahttivuhtii. Stáhtabealit galget ovttasráđiid álgoálbmogiiguin ja sin dohkkehusa vuođul bargat dan badjelii ahte álgoálbmogiid máhtut, hutkagat ja dábit eambbo viidánit geavahusas. Stáhtat galget maid ávžžuhit olbmuid govttolaččat juogadit ovdduid mat bohtet dakkár máhtuid, hutkagiid ja dábiid geavaheamis. Dasto galget stáhtabealit, konvenšuvnna artihkkala 10 (c) mielde, nu guhkás go lea vejolaš ja soahppevaš, gáhttet biologalaš resurssaid árbevirolaš geavahanvugiid, ja movttiidahttit daidda, go sohpet seailluheami ja gánnáhahttivuođa eavttuide.

Konvenšuvnna mearrádusat leat hábmejuvvon viehka eahpečielga cealkámuššan. Ovdamearkka dihte lea stáhtaid geatnegasvuohta gudnejahttit, suddjet, gáhttet ja seailluhit álgoálbmogiid máhtuid, hutkagiid jna. gittalagaid dakkár eavttuiguin go "nu guhkás go lea vejolaš ja soahppevaš, ja riikkalaš lágaid vuođul".

Álgoálbmogiid ja báikkálaš servodagaid máhtut, hutkagat ja dábit biddjojuvvojit dássálagaid konvenšuvnna artihkkalis 8 (j). Duogáš dasa lea, ahte go šiehtadalle konvenšuvnnas, de lei ovttamielalašvuohta das ahte maiddái dábálaš báikkálaš servodagatge muhtun dáhpáhusain leat oamastan máhtuid, hutkagiid ja dábiid mat mearkkašit ollu biologalaš šláddjiivuođa seailluheapmái ja jierpmálaš geavaheapmái. Váldoprinsihppa lea ahte stáhtabealit galget gudnejahttit, seailluhit ja ja bisuhit máhtuid, hutkagiid ja dábiid mat leat positiiva veahkkin biologalaš šláddjiivuođa seailluheapmái. Artihkkalis 10 (c) lea stáhtabeliid geatnegasvuohta, nu guhkás go lea vejolaš, doarjut luondduriggodagaid árbevirolaš ja guovllu dábiid

mielddásaš geavaheami, go dakkár geavaheapmi soahpá seailluheami ja gánnáhahttivuođa eavttuide. Konvenšuvnna mearrádusaid biologalaš šláddjiivuođas lea dárbu dulkot stáhtaid eará álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid čuovgasis, mat sis leat álgoálbmogiidda. Earret eará lea lunddolaš dulkot stáhtabeliin artihkkala 10 (c) mielde leat geatnegasvuohta gáhttet ja movttiidahttit álgoálbmogiid biologalaš resurssaid dábálaš geavaheami, sin "árbevirolaš kultuvrralaš vugiiguin", ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti geavada buktin čuovgasis das makkár lea ja man viidát ollá ON konvenšuvnna kultursuodjalus, mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, artihkkal 27. Lávdegotti geavat čájeha ahte artihkkal 27 ii suodjal dušše árbevirolaš doaibmanvugiid. Lávdegoddi lea ovdamearkka dihte, go gieđahalai sámi ášŝeoasálačča váidalusášši, gávnnahan ahte sámiid ođđaáigásaš teknihkalaš bargoneavvuid geavaheapmi boazodoalus ii mearkkaš maidege dan rievttálaš suodjái maid artihkkal 27 ásaha árbevirolaš álgoálbmotealáhusaide, geahča dás ovddabealde čuoggá 7.4.

7.16 Iešmearridanvuoigatvuohta

7.16.1 Álgosátni

Dán kapihttala mii gieđahallá iešmearridanvuoigatvuođa, dievasmahttá lasáhus nr. 3, mas lea sáhka sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuođas. Lasáhus nr. 3 siskkilda viiddis govvideami dain áššiin mat čatnasit iešmearridanvuoigatvuhtii, ja das mo John B. Henriksen, Martin Scheinin ja Mattias Åhrén ipmirdit gustojeaddji álbmotrievtti dán suorggis.

Maŋimuš čuođi jagi lea álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta ovdánan riikkaidgaskasaš vuođđojurdaga dásis otnáš álbmotrievttálaš norbman. Iešmearridanviidodat ollá dattetge ollu guhkkelii maŋás historjái go duššefal čuođi jagi daid historjjálaš oktavuođa dahkki čatnagsiiguin mat mannet čuvgehusfilosofiija jurdagiidda álbmoga iešmearrideamis. Iešmearridanviidodat lea ovdánan politihkalaš jurdaga dásis gitta riikkaidgaskasačča dohkkehuvvon vuođđojurdaga dássái, ja loahpalačča máilmmiviidosaš álbmotrievttálaš norbman.

Iešmearridanvuoigatvuohta ilbmá máŋgga álbmotrievttálaš instrumeanttain, earret eará ON-lihtus, ja ON-konvenšuvnnnain mat bohte 1966, nubbi siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP) ja nubbi ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra (ØSK).

Vaikko iešmearridanvuoigatvuohta ovdal viehka nannosit čatnasii kolonia-válddi heaittiheapmái ja nationála stáhtaid vuođđudeapmái, de dat odne lea dohkkehuvvon gustot earáge dáhpáhusain. Dakkár dohkkeheapmi lea čielgasit dovddahuvvon álgoálbmogiid ektui, earret eará dan barggu olis mas válbmá ON-cealkámuš álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra. Davviriikkat leat stáhtain leamaš árjjalepmosat oččodemiineaset álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa oassin dan ON-cealkámuššii mii boahtá álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra. Nu leat davviriikkat dahkan dainna lágiin ahte leat ovddidan formála árvalusaid álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođaid birra, geahča lasáhusa nr. 4 mas árvalusat geardduhuvvojit.[54]

Šiehtadallamiin ON-cealkámušas mii gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, davviriikkat ovttas ovttamielalaš stáhtaiguin árvaledje ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta dohkkehuvvo čabočielgasit. Dasto ahte álgoálbmogat iešmearridanvuoigatvuođain galget sáhttit mearridit iežaset politihkalaš dili ja ovddidit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Davviriikkaid árvalusa sánit leat jure justa nugo oktasaš artihkkala 1 nr. 1 sánit, mat leat SP ja ØSK iešmearridanvuoigatvuođas. Áidna erohus lea ahte davviriikkalaš árvalusas leat dán oktavuođas "álgoálbmogat" čielgasit identifiserejuvvon riektesubjeaktan baicce go "buot álbmogat", nugo lea SPs ja ØSKs. Davviriikkat leat maid formálalaččat dovddahan nana doarjaga dasa ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta, mii lea erenoamáš vuoigatvuohta álgoálbmogiidda, galgá leat čađahahtti siskkáldas autonomiijain ja iešmearridanortnegiiguin. Davviriikkalaš árvalus ovdeha ahte iešmearridanvuoigatvuohta čađahuvvo álbmotrievtti mielde. Erenoamáš lea ahte deattuhuvvo vuođđojurddan iešmearridanvuoigatvuođas ahte dat ii galgga vahágahttit iige áitit stáhtaid territorialaš integritehta. Stáhtat viidát dorjot davviriikkalaš árvalusaid šiehtadallamiin mat leat jođus ON-cealkámušas álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra.[55]

Nationála dásis leat iešguđetlágan norgalaš ráđđehusat maŋimuš áiggiid dovddahan sámi iešmearridanvuoigatvuhtii dohkkeheami ja ulbmila gáhttet dan vuoigatvuođa. Dat boahtá erenoamážit ovdan maŋimuš guovtti stuorradigge-

[54] Geahča erenoamážit árvalusa vuhtiiválddedettiin ON-cealkámuša álgohámi artihkkala 3 sátnádaga álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra.

[55] Šiehtadallamat leat sierra bargojoavkkus maid ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea vuođđudan.

dieđáhusas norgalaš sámepolitihkas; St.dieđ. nr. 55 (2000-2001) ja St.dieđ. nr. 33 (2001-2002). Maŋimuš stuorradiggedieđáhusas celkojuvvo ahte "ráđđehus atná vuolggasadjinis ahte sámiid iešmearridanvuoigatvuođa dulkojupmi ferte leat dássálagaid álbmotrievttálaš mearrádusaid ja riikkaidgaskasaš norbmaovdánemiin."[56]

Sullasaš ovdáneapmi lea leamaš muhtun guovdilis guvllolaš organisašuvnnain. Eurohpalaš uniovnna doaibmaplána davvilaš viidodaga várás áigodahkii 2004-06 gohčoda davi álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa árbejuvvon vuoigatvuohtan mii galgá sihkkarastojuvvot ("*inherited right of self-determination (...) of indigenous peoples of the region*").[57] Amerihká stáhtaid organisašuvdna (OAS) bargá dán áigái amerihká álgoálbmotcealkámušain mii siskkilda mearrádusa álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas.

7.16.2 Iešmearridanvuoigatvuohta kollektiiva olmmošvuoigatvuohtan

Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta lea dohkkehuvvon máilmmiviidosaš oktasaš olmmošvuoigatvuohtan. Riikkaidgaskasaš ovttamielalašvuohta lea das ahte iešmearridanvuoigatvuohta galgá adnojuvvot máilmmiviidosaš olmmošvuoigatvuohtan. Dat lea nannejuvvon máŋgga ON dievasčoahkkima cealkámušas, olmmošvuoigatvuođaid máilmmikonfereanssas[58], ja vel arvat eará autoritatiiva riikkaidgaskaaš dokumeanttain.

Gudnejahttit ja čađahit álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa lea maid adnojuvvon eaktun eará olmmošvuoigatvuođaid ja vuođđofriddjavuođaid čađaheapmái. Álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta lea čilgejuvvon ná SP ja ØSK oktasaš artihkkalis 1:

> "1. Buot álbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta. Dán vuoigatvuođa válddiin sii friddja mearridit iežaset politihkalaš dili ja ovddidit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami.
> 2. Buot álbmogat sáhttet iežaset ulbmiliidda friddja hálddašit iežaset luondduriggodagaid ja -gávdnosiid, nu guhká go dat ii duvdde boaittobeallái geatnegasvuođaid mat čuvvot riikkaidgaskasaš ekonomalaš ovttasbarggu, man vuođđun lea guovttebeallásaš ávkki vuođđojurdda ja álbmotrievtti njuolggadusat. Ii mange dáhpáhusas galgga álbmogis rieviduvvot dan birgenvuođđu.

---

[56] St.dieđ. nr. 33 (2001-2002), čuokkis 4.1, siidu 18. Geahčá muđui maiddái St.dieđ. nr. 55 (2000-2001), čuoggáid 4.1 ja 4.2, siidu 33-35.
[57] EC / The General Affairs Council (Heads of States): The Second Northern Dimension Action Plan, 2004-06, adopted 29 September 2003.
[58] World Conference on Human Rights, Vienna Declaration and Programme of Action, ON-dokumeanta A/CONF.157/23, 12 july 1993, geahča ee. ovdasáni paragráfa 9 ja operatiiva artihkkala 2.

3. Konvenšuvdna-oasálaččat, sin gaskkas dat stáhtat mat ovddasvástidit iežaset stivrekeahtes guovlluid ja geahččoguovlluid hálddašeami, galget bargat álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa ollašuhttimii, ja gudnejahttit dán vuoigatvuođa ovttastuvvan našuvnnaid lihtu mearrádusaid mielde." [59]

Riikkaidgaskasaš geavat, ee. ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi, ja máŋgga stáhta vuođđolágalaš geavat, čájehit ahte iešmearridanvuoigatvuohta adnojuvvo fámolaš (dynamalaš) vuoigatvuohtan – mii dađistaga ovdána – eambbo go bissovaš ovddalgihtii čilgejuvvon vuoigatvuohtan. Geahča muđui dievasleabbo divaštallamiid dán áššis lasáhusas nr. 3.

Álbmotriekti miehiha "buot álbmogiidda" iešmearridanvuoigatvuođa – dattetge konvenšuvnna čilgekeahttá geat dat leat "álbmogat" iešmearridanvuoigatvuođa ektui. Riektesubjeaktačuolbmagihpus divaštallojuvvo eambbo lasáhusas nr. 3, erenoamážit doahpaga "álgoálbmot" ja doahpaga "buot álbmogiid" gaskavuohta ja iešmearridanvuoigatvuohta. Ášše dovdi joavku bidjá vuođđunis dan ahte sámit ollašuhttet daid eavttuid mat dábálaččat biddjouvvojit ovdalgo álbmot dohkkehuvvo "álbmogin" álbmotrievttálaš mearkkašumis. Dán oktavuođas čujuhuvvo ee. dasa ahte ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea čujuhettiinis SP artihkkalii 1 máŋgii gieđahallan áššiid mat gullet sámiid iešmearridanvuoigatvuhtii.[60]

Álbmogiid vuoigatvuohta friddja beassat mearridit iežaset politihkalaš dili ja gaskavuođaid riikkaidgaskasaš servodahkii dávjá gohčoduvvo iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas viidodahkan, ja vuoigatvuohta buoridit iežas ekonomalaš, sosiála ja

---

[59] Oktasaš artihkkala 1 almmolaš eŋgelasgielat teaksta, mii lea SPs ja ØSKs, čuodjá ná:

"1. All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.

2. All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefits, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence.

3. The States Parties to the present Covenant, including those having responsibility for the administration of Non-Self-Governing and Trust Territories, shall promote the realization of the right of self-determination, and shall respect that right, in conformity with the provisions of the Charter of the United Nations."

[60] ON-dokumeantat CCPR/C/79/Add. 112 (1999) mas lávdegotti dárkomat bohtet ovdan Norgga njealját raportta ektui das mo lea čađahan SP. ON-dokumeanta CCPR/CO/74/SWE, 24, čuoŋomámus 2002, čuokkis 15, mii siskkilda lávdegotti oaivila Ruoŧa viđat periodalaš raporttas. ON-dokumeanta CCPR/CO/82/FIN, golggotmánus 2004, čuokkis 17 siskkilda lávdegotti oaivila Suoma maŋimuš periodalaš raporttas das mo lea čađahan SP-konvenšuvnna.

kultuvrralaš ovdáneami fas gohčoduvvo siskkáldas viidodahkan,[61] vrd. SP ja ØSK artihkkala 1 nr. 1.

Olgguldas viidodat oamastuvvo muhtumin vuođđun gáibidit vuoigatvuođa luovusbeassamii ja sierra stáhta vuođđudeapmái. Álbmotriekti ii dattetge leat vuođđu vuoigatvuhtii čađahit ovttabealat doaibmabijuid mat muhtun muddui dahje ollásit juhket dahje vahágahttet stáhta territoriála integritehta dahje politihkalaš dási, jos stáhta láhtte álbmogiid ovttadássásaš vuoigatvuođaid vuođđojurdaga mielde, earret eará iešmearridanvuoigatvuođa jurdaga mielde.[62] Nuppiin sániin cealkki lea dábálaččat dohkkehuvvon ahte iešmearridanvuoigatvuođa ii leat vejolaš čađahit ovttabealat luovusbeassanrahčamušaiguin, go eai leat erenoamáš dilálašvuođat mat dan vuoigadit stáhta territoriála integritehtas beroškeahttá. Jurdda lea ahte luovus-beassaneavttut leat ollašuvvan sieiva koloniadáhpáhusain ja go stáhta lea vuođus bissovaččat eahpedemokráhtalaš dahje duolbmu álbmoga.

Sámit, davviriikkaid álbmogin ja álgoálbmogin, leat dakkár dilis ahte sii álbmotrievtti mielde sáhttet gáibidit beassat vuođđudit iežaset stáhta. Sámit ja stáhtat fertejit álbmotrievtti vuođul ovttas gávnnahit sámiid iešmearrideami čađaheapmái ortnegiid mat eai eahpit otnáš stáhtarájiid.

Kanádalaš alimusriekti gieđahalai jagi 1998 nugohčoduvvon Quebec-ášši. Dan ášši váldočuokkis lei, mearkkašago iešmearridanvuoigatvuohta Quebecii vuoigatvuođa beassat luovus dáláš kanádalaš stáhtas. Kanádalaš alimusrievtti loahppamearrádus lei ahte álbmotrievttálaš iešmearridanvuoigatvuohta dan guhkemussii ovdánan hámis lea koloniijaid, dulbmojuvvon álbmogiid, olgguldas vuoigatvuohta – nugo soahteveaga vuollásaš álbmot dahje go dihto joavkkus biehttaluvvo lohpi searvat almmolaš váldedoibmii ovddidan dihte iežaset politihkalaš, ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Kanáda alimusriekti bidjá vuođđunis ahte buot dán golmma dilis gillájeaddji álbmogis lea vuoigatvuohta riepmat olgguldas iešmearrideapmái mii mearkkaša luovusbeassama dainnago das lea váldojuvvon vejolašvuohta siskkáldasat čađahit iešmearridanvuoigatvuođa – muhto Quebec ii lean dakkár dilis.[63]

Iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas viidodat sáhttá geavadis dattetge ollašuvvat dakkár vugiigiin maiddái mat eai eaktut luovusbeassama ja sierra stáhta

[61] CERD General Comment No. 21 – Right to Self-determination, 15.03.1996

[62] ON dievasčoahkkin, resolušuvdna nr. 2625.

[63] *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 S.C.R. 217, parra 138

vuođđudeami, ee. dainna lágiin ahte áššáigullevaš álbmot searvá riikkaidgaskasaš mearridanproseassaide mat gusket sidjiide.[64] Suoma sámelága 6 § mearrádus, mii lea sámiid giellalaš ja kultuvrralaš autonomiijas, sáhttá leat ovdamearkan das ahte stáhtahis álbmogis lea vuoigatvuohta searvat riikkaidgaskasaš proseassaide. Dás nannejuvvo ahte Suoma sámediggi galgá sámiid ovddastit riikkalaš dásis nugo maiddái riikkaidgaskasaš dásisge. Nubbi konkrehta ovdamearka das ahte iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas viidodaga lea vejolaš ollašuhttit almmá vuođđuduvvon stáhta haga, lea Ruonáeatnama friddja oktavuođat Eurohpalaš Uniovdnii beroškeahttá das ahte Danmárku lea EU-lahttu.

Álbmogiid vuoigatvuohta hálddašit iežaset ekonomalaš ovdáneami lea iešmearridanvuoigatvuhtii gullevaš oassi. Áššáigullevaš álbmogis lea váldonjuolggadusa mielde, vai ovddidivčči iežas ulbmiliid, vuoigatvuohta hálddašit iežas luondduriggodagaid ja -gávdnosiid, iige das galgga mange dáhpáhusas rieviduvvot birgenláhki. Geahča SP ja ØSK artihkkala 1 nr. 2. ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea mánngga dilálašvuođas deattuhan álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa resursabeali, ee. namahettiinis Kanáda, Danmárkku, Norgga, Ruota ja Ođđa Zealándda álgoálbmogiid. Lávdegotti dárkomat čilgejuvvojit dárkileappot lasáhusas nr. 3.

Iešmearridanvuoigatvuođa solidaritehtaviidodat boahtá ovdan SP ja ØSK artihkkalis 1 nr. 3, mas nannejuvvo ahte stáhtaid geatnegasvuohta guhtet guoibmásis lea ovddidit máilmmiviidosaš vuoigatvuođa iešmearrideapmái.[65]

7.17 ON-cealkámuša vuođđohápmi álgoálbmogiid vuoigatvuođain

7.17.1 Álgosátni

ON lea jagi 1984 rájis bargan ON-cealkámušain, dan vuođđohámiin, mii lea álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra. Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti vuollásaš lávdegoddi ráhkadii vuosttamuš árvalusa áigodagas 1984-94.[66] Árvalus sáddejuvvui

[64] Report of the International Conference of Experts on the Implementation of the Right to self-determination as a Contribution to Conflict prevention, 21-27 November 1998 UNESCO (Division of Human Rights), s. 29.
[65] Manfred Nowak, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary* (Kehl am Rhein: N. P. Engel, 1993), s. 23.
[66] Bargu dahkkojuvvui sierra bargojoavkkus (UN Working Group on Indigenous Populations), mas ledje vihtta VL vuollásaš lávdegotti lahtu, ja miellahttostáhtaid ja álgoálbmogiid áirasat, ja

dasto olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddái, vai gieđahallá dan 1994, vrd. lasáhusa nr. 4.[67] Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi vuođđudii sierra bargojoavkku man bargun šattai árvvoštallat olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti vuollásaš lávdegotti árvalusa.[68] Miellahttostáhtaid gaskasaš šiehtadallamat leat 1995 rájis leamaš VL vuollásaš lávdegotti bargojoavkkus. Álgoálbmogiid áirasat miehtá máilmmi leat maid searvan dáidda šiehtadallamiidda.

Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti vuollásaš lávdegotti árvalus siskkilda 19 álggaheaddji paragráfa ja 45 korrespondejeaddji operatiiva artihkkala. Árvaluvvon mearrádusat leat eanaš hábmejuvvon kollektiiva vuoigatvuohtamearrádussan, earágo guokte operatiiva artihkkala, nubbi ovttaskas olbmuid vuoigatvuođas riikkavulošvuhtii (artihkkal), nubbi fas nissonolbmuid ja olmmáiolbmuid ovttadássásašvuođas (artihkkal 43).

VL vuollásaš lávdegotti bargojoavkku šiehtadallamiid dovdomearka lei álggus heajos ovdáneapmi váimmusáššiid dáfus, ja ollu ledje bargovuohkečuolmmat mat čatnasedje šiehtadallanprosessii. Bargojoavkku mielladovdu ja šiehtadallandáhttu lea dattetge nuppástuvvan buoret guvlui manjimuš golmma jagis, ja boađus lea ahte šiehtadallamat leat ovdánan bures. Dattetge ii leat leamaš vejolaš joksat dievasčoahkkima ulbmila, namalassii mearridit cealkámuša ovdal jagi 2004 loahpa.[69]

Danmárku, Suopma, Islánda, Norga ja Ruotta ovddidedje jagi 2003 ja jagi 2004 oktasaš árvalusa bargojovkui, mas sii dieđihedje guđemuš artihkkaliid sii sáhttet dohkkehit rievddakeahttá – nugo VL vuollásaš lávdegoddi daid lei árvalan – ja seammás sii bukte konkrehta nuppástusárvalusaid artihkkaliidda maid sin oaivila mielde lea sávahahtti ja dárbu nuppástuhttit, vrd. lasáhusa nr. 4. Dat leat leamaš deatalaččat áššedovdi joavkku árvvoštallamiidda ja árvalusaide maid bukte davviriikkalaš sámekonvenšuvdnii. Nu lea erenoamáš jagi 2004 árvalusa hárrái – mii lea davviriikkalaš stáhtaid, Ođđa Zeálándda ja Sveicca oktasaš árvalus – dainnago dat fátmmasta oppa cealkámušteavstta, vrd. lasáhusa nr. 4.

Vaikko ON dál čállima botta ii leat dohkkehan máilmmiviidosaš cealkámuša álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra, de dát proseassa dattetge ovddasta manjimuš

---

sorjákeahtes olgguldas áššedovdit. VL vuollásaš lávdegoddi: "Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities".

[67] FN-dokumeanta: E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1.

[68] Bargojoavkku namma lea dábálaččat "The UN Working Group on the Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples". Dat vuođđuduvvui jagi 1995.

[69] Dievasčoahkkima resolušuvdna 48/163, juovlamánu 21. b. 1993.

álbmotrievttálaš ovdáneami dán suorggis, ja dat lea danne leamaš deatalaš refereansačuokkis áššedovdi joavkui dan barggadettiin sámekonvenšuvnnain. Eanebut áššedovdi joavkku lahtuin leat juo mánggaid jagiid leamaš mielde dán proseassas, ja joavkkus lea dan dihte buorit dieđut proseassa, davviriikkalaš sajádagaid ja váimmusáššiid birra oppalohkái.

Čuovvovaččas cealkámušárvalusa sisdoalus leat dušše muhtun váldoprinsihpat váldojuvvon ovdan, ja cealkámušárvalusa guovdileamos operatiiva oasit. Muđui čujuhit lasáhussii nr. 4.

7.17.2 Iešmearridanvuoigatvuohta

Álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa dohkkeheapmi lea cealkámušárvalusa prinsihpalaš vuođđu. Vaikko árvaluvvon artihkkaliin olut čatnasit iešmearridanvuoigatvuhtii, de dattetge leat artihkkalat 3 ja 31 guovdilepmosat.

Váldomearrádus mii árvaluvvo álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas, lea váldojuvvon mielde cealkámušárvalusa artihkkalii 3. Artihkkal 3 lea seammalágan go oktasaš artihkkal 1 nr. 1, mas sáhkan lea iešmearridanvuoigatvuohta nugo dat boahtá ovdan ON konvenšuvnnas mii gieđahallá siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid, ja ON konvenšuvnnas mii gieđahallá ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid, dušše dainna erohusain ahte "álgoálbmogat" leat cealkámušárvalusa artihkkala 3 riektesubjeakta, eaige "buot álbmogat", mii lea oktasaš artihkkalis 1 nr. 1. Cealkámušárvalusa artihkkal 3 čuodjá ná:

> "Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development."

Davviriikkat leat buohkat dohkkehan artihkkala 3 vuollásaš vuođđoprinsihpa ja hámi, dainna eavttuin ahte váldojuvvo mielde dakkárge čujuhus, ahte iešmearridanvuoigatvuohta ii galgga ollašuhttojuvvot vuostálagaid dainna vuođđojurdagiin ahte stáhtaid territoriála integritehta ferte gudnejahttojuvvot, [70] geahča lasáhusa nr. 4. Davviriikkalaš teakstaárvalus artihkkalii 3, lea muđui seammalágan go Olmmoš-

[70] "The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations."

vuoigatvuođaid máilmmikonfereanssa cealkámušas operatiiva artihkkal 2, mas ieš-mearridanvuoigatvuohta dohkkehuvvo máilmmiviidosaš olmmošvuoigatvuohtan. [71]

Davviriikkaid beales leat dovddahan njuovžilvuođa dasa, galgágo čujuhus territoriála integritehtii boahtit ovdan teakstaálggus vai cealkámuša operatiiva oasis. Danmárku ja Norga leat dattetge, friddja vuođus, doavddahan ahte sáhttet dohkkehit artihkkala 3 nugo dat álggos ilbmá árvalusas – nuppiin sániin cealkki čujutkeahttá stáhtaid territoriála integritehtii. Norgga sajádaga ákkasteapmi lea leamaš ahte ieš-mearridanvuoigatvuhtii gullá juo dat ahte stáhtaid territoriála integritehta galgá gudnejahttojuvvot, ahte prinsihppa ferte adnojuvvot gustojeaddji álbmotrievttálaš norbman, ja ahte dan dihte ii leat rievtti mielde dárbu álgoálbmotcealkámuššii lasihit čujuhusa dán prinsihppii.

Cealkámušárvalusa artihkkal 31 lea nubbi guovdilis mearrádus, mii namaha čielgasit álgoálbmogiid ieš-mearridanvuoigatvuođa. Dás cealkojuvvo ahte álgo-álbmogiin, sin ieš-mearridanvuoigatvuođa ollašuhttima erenoamáš vuohkin, lea vuoigatvuohta autonomiijii dahje ieš-stivremii dakkár áššiin mat gullet sin siskkáldas ja báikkálaš dilálašvuođaide. Mearrádus siskkilda maid logahallama dain áššesurggiin mat árvalusa mielde berrejit gullat dán vuoigatvuhtii, namalassii kultuvrras, oskkol-dagas, oahppodásis, dieđuin, medias, dearvvašvuođas, ásodagas, fidnoeallimis, sosiála ortnegiin, ekonomalaš doaimmain, eatnamiin ja resursahálddašeamis, dakkár ieš-stivrenortnegiid birrasis ja ruhtadeamis.

Davviriikkaid beales leat searvan dan prinsihppii ja árvalussii, ahte álgo-álbmogiin, sin ieš-mearridanvuoigatvuođa ollašuhttima erenoamáš vuohkin, maid lea vuoigatvuohta autonomiijii siskkáldas ja báikkálaš áššiin. Dattetge árvaluvvo davvi-riikkaid beales ahte áššesurggiid logahallan ii galgga váldojuvvot mielde mearrádussii – earret eará dainna ákkastallamiin ahte dakkár logahallamat dávjá mange buori siva haga adnojuvvojit dievaslažžan, ja ahte sáhttá leat váttis olahit ovttamielalašvuođa das mat áššesurggiid berrejit gullat logahallamii. Dán vuođus davviriikkalaš stáhtat leat árvalan čuovvovaš teavstta artihkkalii 31:

> "Indigenous peoples, as a specific form of exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs."

[71] World Conference on Human Rights, Vienna, 12-25 June 1993, "Vienna Declaration and Programme of Action". Geahča ON-dokumeantta: A/CONF.157/23, 12 July 1993.

Lassin artihkkaliidda 3 ja 31, ja árvaluvvon mearrádusaide eanan- ja resursavuoigatvuođaid birra, čuovvovaš árvaluvvon artihkkalat leat lahka gittalagaid iešmearridanvuoigatvuođain: 19, 21, 23, 30, 32, 33, 34 ja 35, – mat ilbmadit davviriikkaid sajádaga dáid mearrádusaid hárrái, vrd. lasáhusa nr. 4.

7.17.3 Eanan- ja resursavuoigatvuođat

Cealkámušárvalusa mearrádusat álgoálbmogiid eanan- ja resursavuoigatvuođaid birra bohtet ovdan artihkkaliin 25, 26, 27, 28 ja 30. Áššit mat gullet eananvuoigatvuođaide, leat álgoálbmotcealkámuša šiehtadallamiid váddámus áššiid joavkkus.

VL vuollásaš lávdegotti árvalan artihkkal 25 gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođa seailluhit ja nannet iežaset erenoamáš vuoiŋŋalaš ja ávnnaslaš oktavuođa eatnamiiddáseaset, váldeguvloseaset (territory), čázádagaidasaset, riddočáziidasaset, ja sin vuoigatvuođa seailluhit daid boahttevaš buolvvaide. VL vuollásaš lávdegoddi árvala ahte dát galgá gustot daidda eatnamiidda, váldeguovlluide, cázádagaide, riddočáziide ja resurssaide maid álgoálbmogat leat árbevirolaččat "eaiggáduššan, dahje eará láđje hálddašan dahje geavahan." Davviriikkat leat dohkkehan dan vuollásaš prinsihpa, muhto leat gávnnahan ahte eai sáhte dohkkehit dan árvalusa, ahte dat galgá gustot buot guovlluide mat leat leamaš álgoálbmogiid hálddus, dahje main sii leat orron ja maid sii leat geavahan. Davviriikkalaš árvalusas ii leat čielga oaivil identifikašuvdnaáššis, ja danne árvaluvvoge ahte vuoigatvuohta seailluhit ja nannet oktavuođaid galgá gustot "sin" eatnamiidda, váldeguovlluide, čázádagaide, riddočáziide ja resurssaide, vrd. lasáhusa nr. 4.

Identifikašuvdnaváttisvuohta váikkuha maid artihkkalii 26, ja dásge davviriikkat árvalit sániin "sin" buhttet sániid "eaiggáduššan, dahje eará láđje hálddašan dahje geavahan". Muđuid davviriikkat dorjot prinsihppan ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta eaiggáduššat, ovddidit, hálddašit ja geavahit iežaset eatnamiid. Dasto dat dohkkehit ahte dát vuoigatvuohta fátmmasta stáhtaid geatnegasvuođa dohkkehit álgoálbmogiid lágaid, árbevieruid ja dábiid, eananhálddašanvuogádagaid ja resursahálddašeaddji ja -ovddideaddji lágádusaid. Davviriikkain lea maid dohkkehus dasa ahte stáhtat leat geatnegasat suddjet dáid vuoigatvuođaid vuođohis rihkkumiid vuostái.

Artihkkala 27 dáfus davviriikkat dohkkehit ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta oažžut ruovttoluotta ("restitution") eatnamiid, váldeguovlluid ja resurssaid

mat sis leat leamaš árbevirolaččat, main sii leat orron ja maid sii leat geavahan, ja mat leat váldojuvvon sis veagal eret, ja maidda earát leat meahttán ja maid earát leat geavahan dahje vahágahttán almmá sin friddja ja diđolaš lobi haga. Davviriikkaid beales lea maid árvaluvvon ahte jos dat ii leačča vejolaš, de stáhta lea geatnegas ásahit beaktilis mekanismmaid maiguin sii sáhttet veahkkašuvvat ja oažžut buhtadasa ("redress").

Artihkkala 28 dáfus davviriikkat dohkkehit ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta seailluhit ja gáhttet birrasa ja eatnamiiddiset, váldeguovlluideaset ja resurssaideaset produktiiva vejolašvuođaid. VL vuollásaš lávdegotti árvalus artihkkala 28 tekstii siskkilda maid eavttuhussan mearrádusa das ahte soahteveaga doaimmat eai galgga leat álgoálbmogiid eatnamiin ja váldeguovlluin, jos juo álgoálbmogat eai ieža ieš dáhtolaččat mieđit dasa. Davviriikkat eai leat sáhttán dohkkehit dan mii lea árvaluvvon soahteveaga doaimmaid birra, muhto leat dattetge dohkkehan dihto geatnegasvuođaid soahteveaga doaimmaid hárrái mat leat álgoálbmotguovlluin. Davviriikkaid beales lea árvaluvvon dakkár hábmehus, ahte stáhta lea geatnegas gulaskuddat áššáigullevaš álgoálbmoga ovddasteaddji lágádusaiguin – nu mo dilálašvuođaide soahppá – go árvvoštallet váldit soahteveaga atnui álgoálbmot-eatnamiid ja váldeguovlluid, vrd. lasáhusa nr. 4, artihkkalii 28 árvaluvvon ođđa Nuppi lađđasa.

Cealkámuša árvalushámi artihkkal 30 gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođa mearridit vuoruhusaid ja strategiijaid iežaset eatnamiid, váldeguovlluid ja resurssaid ovddideapmái ja geavaheapmái. Dan lean davviriikkat ollásit dohkkehan. Davviriikkaid beales leat maid dohkkehan ahte dát mearkkaša dan, ahte stáhta galgá ovddalgihtii oččodit álgoálbmogiid ieš dáhtolaš ja diđolaš lobi prošeavttaide mat čuhcet sin eatnamiidda ja resurssaide.

7.17.4 Kultuvra

Cealkámušárvalus siskkilda eanet erenoamáš mearrádusaid álgoálbmogiid kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra, ja seammás kultuvrralaš bealli lea miehtá teavstta čađamanni ja vuođđudeaddji fáddá, masa gullá dat dovddiideapmi ahte álgoálbmogiid kultuvra ja árbevierut leat čadnojuvvon lahkalagaid gitta sin eatnamiiguin ja resurssaiguin.

Artihkkal 7 almmuha ahte gildosis lea bákkuin assimileret álgoálbmogiid ja billistit sin kultuvrra. Artihkkal 8 siskkilda mearrádusa álgoálbmogiid individuála ja kollektiiva vuoigatvuođas seailluhit ja ovddidit iežaset erenoamáš identitehta, masa gullá maid sin vuoigatvuohta dovddahit iežaset álgoálbmogin. Artihkkal 12 cealká ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta doaladit iežaset kultuvrralaš árbevieruin ja ovddidit daid, ja sis lea vuoigatvuohta seailluhit, suddjet ja ovddidit ovddeš, dáláš ja boahttevaš kultuvrralaš ilbmagiid. Dan leat davviriikkat dohkkehan, ja seammás dat leat árvalan maid ahte stáhtat galget leat geatnegasat ásahit beaktilis mekanismmaid mat geahpedit dili mas álgoálbmogiin leat rieviduvvon kultuvrralaš, intellektuála, oskuigullevaš ja vuoiŋŋalaš opmodagat sin friddja dáhtu ja lobi haga. Artihkkalat 13 ja 14 gieđahallet erenoamáš kultuvrralaš vuoigatvuođaid, vrd. lasáhusain nr. 4.

7.17.5 Oahpahus

Artihkkal 15 gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođa oahpahussii. Davviriikkaid beales leat ollásit dohkkehan VL vuollásaš lávdegotti árvalusa, ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta vuođđudit ja stivret iežaset oahpahusvuogádagaid ja lágádusaid, mat fállet oahpahusa sin iežaset gillii, ja mat leat heivehuvvon sin iežaset kultuvrralaš oahpahanvugiide, vrd. artihkkala 15 Vuosttaš lađđasiin. Álgoálbmogiid seammalágan vuoigatvuohta oahpahussii nanne artihkkal 15 Nubbi lađas. Davviriikkalaš stáhtat leat lassin dása árvalan ahte maiddái ovttaskas olbmuin guđet gullet álgoálbmogiidda, erenoamážit álgoálbmotmánáin, guđet orrot olggobealde iežaset servodagaid, galgá leat vuoigatvuohta beassat oahppat iežaset kultuvrra ja giela. Dasto ahte stáhtat leat geatnegasat álggahit beaktilis doaibmabijuid mat sihkkarastet dárbbašlaš resurssaid dakkár oahpahusulbmiliidda, vrd. artihkkala 15 maŋit lađđasiin.

7.17.6 Dearvvašvuohta

Cealkámuša árvalushámi artihkkal 24 gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođa dearvvašvuhtii. Artihkkalis 24, Vuosttaš lađđasis, árvaluvvo ahte álgoálbmogiin galgá leat vuoigatvuohta iežaset árbevirolaš dálkasiidda ja vuoigatvuohta bisuhit iežaset dearvvašvuođa seailluheaddji dábiid, ja seammás vuoigatvuohta seailluhit deatalaš dálkkaslaš šattuid, elliid ja minerálaid. Dasto ilbmá artihkkalis 24 ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta vealatkeahtes sosiála ja dearvvašvuođalaš bálvalusaide. Davviriikkat leat dohkkehan dan, ja leat lassin árvalan sátnádaga mainna nannejuvvo ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta nu alladásat psyhkalaš ja dearvvašvuođalaš

standárdii go vejolaš, ja ahte stáhtat galget leat geatnegasat bidjat dárbbašlaš resurssaid dan ulbmilii. Dát árvalus lea seammalágan go ON konvenšuvdna mii gieđahallá ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid, artihkkal 12 nr. 1, mii nanne dán buohkaid vuoigatvuohtan. Álgoálbmogiid dáfus dán vuoigatvuođa erenoamáš mearkkašupmi lea das, go dávjá sidjiide ii leat vejolaš ollit dakkár dearvvašvuođalaš standárdii mii lea nu allat go vejolaš, jos juo dearvvaš-vuođabálvalusat eai leat doarvái bures heivehuvvon álgoálbmogiid erenoamáš kultuvrii ja giellalaš dillái.

8. Sámiid sajádat davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas

Jagi 1988 raporttas mii lea sámekonvenšuvnna dárbbu ja vuođu birra, rohttejuvvo ovdan ahte sámit berrejit leat oasálaččat konvenšuvdnii:

> "Sámit berrejit lea oasálaččat ođđa davviriikkalaš sámekonvenšuvdnii. Dakkár bargovuohki sihkkarastá ovttadássásašvuođa, duođalašvuođa ja árvvusatnima álgoálbmotvuoigatvuođain ođđa konvenšuvnna ieš ráhkadeamis ja dohkkeheamis. Davviriikkain ii berre leat mihkkege mas ballat dán oktavuođas, nu guhká go ođđa konvenšuvnna sisdoallu gieđahallá riikkalaš ortnegiid, nugo lea vuorddehatti." (s. 77)

Máŋga gulaskuddanháltti mat dadjet juoidá áššis, dorjot árvalusa ahte sámit galget leat konvenšuvdnabealli.

Norgga olgoriikkadepartemeanta cealká dattetge reivvestis guovvamánu 16. b. 2001 ahte dušše stáhtat sáhttet leat konvenšuvdnabealit (-oasálaččat).

> "Sámedikkiid beales lea dovddahuvvon sávaldat ahte sámit álbmogin berrejit beassat loaidat oasálažžan davviriikkalaš sámekonvenšuvdnii ovttas stáhtaiguin (Norggain, Ruotain ja Suomain). Olgoriikkadepartemeantta árvvoštallama mielde dát dattetge ii leat vejolaš. Departemeantta gulaskuddancealkámušas daddjojuvvo ahte "konvenšuvnnat dahkkojuvvojit diehttalas stáhtaid gaskka, iige Sámediggi dan dihte sáhte leat konvenšuvdnabealli". Dat lea nana álbmotriekti, ahte dušše stáhtat, ja vel muhtun dáhpáhusain dakkár riikkaidgaskasaš organisašuvnnat go omd. ON, sáhttet soahpat konvenšuvnnaid. Dát dieđusge ii mearkkaš ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas ii leat <u>váikkuhus</u> Sámediggái. Ulbmil go davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain ásahuvvojit ovttasbarganortnegat, lea sihkkarastit ahte sámi kultuvrii ja sámi beroštumiide lea fámolaš (dynamalaš) suodji. Sámit/sámedikkit ožžot vuoigatvuođaid konvenšuvnna mielde, sii šaddet <u>vuoigatvuohtasubjeaktan</u>."

Suoma olgoriikaministeriija cealká sullii seammá ládje:

> "Čielggadeamis celkojuvvo ahte sámit fertejit leat ođđa konvenšuvdnii oasálaččat. Ministeriija sáhttá doarjut cealkámuša ulbmiliid ja sámiid searvama muhtun ládje sámekonvenšuvdnii ja/dahje dan ráhkadeapmái ja dohkkehanprosessii. Stáhtain lea aterna har i sin egenskap av folkrättsliga subjekt dock en annan ställning än samerna. Hur samerna kunde delta (t.ex. samarbetsprotokoll som läggs till konventionen) och vilka konsekvenser detta skulle få måste ytterligare utredas, innan något slutligt utlåtande kan ges i frågan."

Áššedovdi joavkku addin barggus dutki Annika Tahvanainen, Åbo Akademi, lea čielggadan dan jearaldaga, geat sáhttet leat oasálaččat/bealit traktáhtaide ja konvenšuvnnaide, geahča lasáhusa 1. Su loahppajurdda lea ná:

> Oaivilat leat juohkásan das, makkár váldi álgoálbmogiin lei ovddeš áiggiid šiehtadit soahpamušaid vieris válddiiguin. Stáhtat mat odne šiehtadit soahpamušaid álgoálbmogiiguin, oaivvildit dábálaččat ahte dakkár soahpamuš maid álgoálbmogat šiehtadit dainna stáhtain mas sii orrot, ii leat traktáhta álbmotrievttálaš mearkkašumis, muhto stáhtasiskkáldas soahpamuš maid nationála láhkaásahus regulere. Dan duohtaášši, ahte álgoálbmogiin lea erenoamáš kollektiiva oktavuohta dihto territoriijii, mii lea buhttekeahttá ja dárbbašlaš sin seailumii ja vuoigatvuhtii návddašit sierra kultuvrra, lea dattetge vejolaš jáhkkit sáhttit váikkuhit vuos álgoálbmoga vuoigatvuhtii searvat álbmogiidgaskasaš soahpamuššii (traktáhtii), erenoamážit jos dat duovdagat main álgoálbmot orru, gokčet álbmogiidgaskasaš soahpamuša dahkki stáhtaid territoriijaid ja dat soahpamuš guoská daidda duovdagiidda main áššeguovdilis álgoálbmot orru, ja dasto vel daidda duovdagiid luondduriggodagaide dahje áššiide mat gusket dahje čuhcet álgoálbmogii. Vaikko álgoálbmogat álbmotrievtti mielde eai leat álbmotriektesubjeavttat main livčče váldi iešdáhtolaččat šiehtadit álbmogiidgaskasaš soahpamušaid, de berre álgoálbmogiidda addojuvvot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa mielde vejolašvuohta searvat dakkár soahpamušteavsttaid ráhkadeapmái mat namahuvvojedje dás ovdalis, ja ieš álbmogiidgaskasaš soahpamuššii juogalágan eará heivvolaš namain go "oasálaš". Dát speadjalastá treandda mii lea oinnolaš riikkaidgaskasaš dásis, mas álgoálbmogat leat beassan dađistaga deataleabbo rollii julggaštusteavsttaid ja eará riikkaidgaskasaš instrumeanttaid ráhkadeamis. Álgoálbmogiid vuoigatvuohta searvat ollá dainna lágiin guhkkelii go dušše gulaskuddanprosessii mat čađahuvvojit nationála dásis.

Áššedovdi joavku váldá vuhtii ahte traktáhta álbmotrievttálaš mearkkašumis – dávjá namahuvvo konvenšuvdnan – lea soahpamuš stáhtaid gaskka (dahje eará álbmotriektesubjeavttain nugo riikkaidgaskasaš organisašuvnnaiguin). Jagi 1969 Wien-konvenšuvdna mii gieđahallá traktáhtavuoigatvuođa, boahtá atnui artihkkala 1 mielde stáhtaidgaskasaš traktáhtaide. Dan artihkkalis 2 čilgejuvvo traktáhta riikkaidgaskasaš soahpamuššan mii dahkkojuvvo stáhtaid gaskka čálálaš hámis ja gullá riikkaidgaskasaš rievtti vuollái.

Soahpamuš stáhta ja álbmotjoavkku gaskka ii jođe konvenšuvdnan álbmotrievttálaš mearkkašumis, ja nu lea jáhkkimis dakkár soahpamušge mii dahkkojuvvo Sámedikkiin sámi álbmoga ovddasteaddjin.

Soahpamuš Suoma, Norgga, Ruota ja dan golmma riikka sámedikkiid gaskka galggašii de luonddus dihte leat segohus. Dan galggašii sáhttit atnit álbmotrievttálaš traktáhtan daid osiid dáfus main dat golbma stáhta leat váldán badjelasaset geatnegasvuođaid guhtet guimmiidasaset, muhto dan fertešii atnit earáláganin dakko gokko áššin lea stáhtaid ja sámedikkiid riektegaskavuohta, dahje stáhtaid ja ovttaskas sámiid riektegaskavuohta.

Áššedovdi joavku oaivvilda ahte soahpamuš mii dušše muhtumassii lea álbmotrievttálaš luonddu mielde, dagaha rievttálaš eahpečielggasvuođa ja sáhttá massit árvoválddi ja váikkuhanfámu. Dasa lea nappo dalle dat várra, ahte ii bastte reguleret sámi álbmoga árvodási, nugo livčči sávahahtti áššedovdi joavkku oaivila mielde.

Dattetge dovddaha áššedovdi joavku dárbbašlažžan ahte sámedikkit leat ovttamielalaččat konvenšuvnna sisdoalus. Čoavddus maid áššedovdi joavku vállješii, mearkkaša ahte sámedikkiid dohkkeheapmi dahkkojuvvo eaktun konvenšuvnna ratifiseremii ja fámuiduvvamii.

9. Mearkkašumit muhtun mearrádusaide

9.1 Oppalaččat

Dán árvalusa oppalaš oasis leat dušše ráddjejuvvon munnái čađahuvvon ákkasteamit daid mearrádusaid beale mat eavttuhuvvojit konvenšuvdnateavsttas. Dasa lea sivvan muhtumassii dat ahte áššit leat viehka muddui dakkárat mat juo lea gieđahallojuvvon almmolaš čielggademiin ja divaštallamiin, earret eará vuođđodokumeanttain maid vuođul dát áššedovdi joavku nammaduvvui, ja mii leat jáhkkán das leat unnán ávki, još guhkedivččiimet iežamet árvalusa duođaštusaiguin mat juo lea dovdosat ja olámuttus, ja dat livčcii dušše ávdnasiid geardduheapmi. Muhto oppalaš oasi ráddjejupmi vuolgá maid das ahte eanaš mii leat válljen čilget árvaluvvon mearrádusaid guđege artihkkala olis. Dat lea barggus leamaš lunddolaš vuohki konvenšuvnna erenoamáš viiddis áššesuorggi geažil. Konvenšuvdna fátmmasta ášši dáfus olles álbmoga stuorra eallinsviidodagaid, ja vaikko muhtun vuođđudeaddji prinsihpat dolvvodit eatnat sámerievttálaš reguleremii, de dávjá áššiid viehka iešguđetlágan vuhtiiváldimat leat mielde váikkuheamen guđege suorggis. Árvaluvvon konvenšuvdnateaksta siskkilda eanet go vihttalogi artihkkala, ja dain mánngga artihkkalii leat erenoamáš ákkat. Válljejuvvon ovdanbuktinvuogi boađus lea ahte oppalohkái leat mearrádusaid mearkkašumit viidon viehka ollu.

Guđege mearrádussii gullevaš mearkkašumi ovddabeallai mii lasihit maid moadde komeantta konvenšuvnna bajilčállagii ja konvenšuvdnateavstta ovdasátnái.

9.2 Konvenšuvnna bajilčála

Áššedovdi joavkku vástesaš direktiivvas, mii lea skábmamánu 13. b. rájis 2002, daddjojuvvo ahte áššedovdi joavku galgá válmmaštit árvalussan davviriikkalaš sámekonvenšuvnna. Áššedovdi joavku lea árvvoštallan leago sáni *davviriikkalaš (nordisk)* riekta geavahit dán oktavuođas, go konvenšuvdna ii šatta fátmmastit buot davviriikkaid, muhto dušše Suoma, Norgga ja Ruota. Danne leat eará konvenšuvdna-bajilčállagat leamaš divaštallamiid fáddán, nugo *Konvenšuvdna sámi álbmoga vuoigatvuođaid birra Suomas, Norggas ja Ruotas* ja *Suoma, Norgga ja Ruota gaskasaš konvenšuvdna sámi álbmoga vuoigatvuođaid birra.* Áššedovdi joavku lea dattetge gávnnahan ahte *Davviriikkaid sámekonvenšuvdna* lea dat bajilčála mii buoremusat dohkke. Nugo namahuvvui, de dát namahus dat geavahuvvo áššedovdi joavkku vástesaš direktiivvas. Seammá namahusa geavahii maid dat bargojoavku mii

nammaduvvui jagi 1996 vai čielggadivččii leago dárbu konvenšuvdnii ja mat eavttuid leat dasa, geahča dan joavkku jagi 1998 mannosaš raportta. Sátni *davviriikkalaš* (nordisk) čilge dasto vel ahte konvenšuvdna ii fátmmas Ruošša sámiid, muhto dušše dan golmma davviriikka, main sámit orrot, namalassii Suoma, Norgga ja Ruota.

9.3 Ovdasátni

Ovdasánis leat hábmejuvvon deataleamos riekteprinsihpat ja sámepolitihkalaš oaivilat maidda konvenšuvdnateaksta lea vuođđuduvvon. Konvenšuvdna gusto dan golmma riikka álgoálbmogii, ja oainnut álgoálbmogiid riektedilis leat nuppástuvvan arvat sihke davviriikkain ja riikkaidgaskasaččat manjimuš logiid jagiid. Danne lea sivva ovdasánis buktit ovdan guđege mearrádusa rievttálaš ja sámepolitihkalaš vuođu.

Konvenšuvdna ilbmá vuosttamuš čohkkejuvvon riekteregulerem in min golmma riikka sámi álbmoga várás. Dát lea ođđa stáhtarievttálaš ráhkadus, ja danne dat nanne dárbbu oktasaš davviriikkalaš ovdasátnái.

Ovdasánis bohtet sihke ráđđehusaid ja sámedikkiid oainnut ovdan. Dát juohku lea dáhpáhuvvan dainnago ráđđehusat ja sámedikkit sihke historjjálaš vásáhusaid ja otnáš dili geažil diehttalas válljejit ja deattuhit oainnuid vuohkáseaset, vaikko juohku ii ulbmát buktit oidnosii guovttemielalašvuođa. Dáinna juoguin dovddahuvvo juo konvenšuvnna álggus ráđđehusaid ja sámedikkiid ovttadássásašvuohta maiddá konvenšuvdnabarggusge.

Vaikko sámit formálalaččat eai leat oasálaččat konvenšuvdnii, de sámedikkiid dohkkeheapmi lea konvenšuvnna dohkálašvuhtii eaktun, geahča artihkkala 48. Danne lea leamaš deatalaš addit sámedikkiide sierra jiena ovdasánis. Das bohtet sámedikkiid višuvnnat sámekonvenšuvnna hárrái ovdan.

Olles konvenšuvdna lea leamaš buot áššedovdi joavkku lahtuid oktasaš bargu. Muhto go sámedikkiid vuođđudeaddji cealkámušat hábmejuvvojedje, de lei lávdegotti sámediggeáirasiin erenomáš nana rolla.

Vuosttaš oassi: Dan golmma riikka ráđđehusat dovddahit dás dohkkehusa dasa ahte sámit leat álgoálbmot ja okta álbmot mii orru riikkarájiid rastá. Sámi álbmogis lea iežas kultuvra ja historjá, iežas árbevierut, iežas giella ja iežas sávaldagat boahtteáiggi hárrái. Sihkkarastin dihte ahte sámiid kultuvrii ja servodateallimii leat doarvái buorit eavttut seailut ain ja ovdánit, de stáhtain lea riikkalaš ja riikkaidgaskasaš ovddasvástádus. Dat mearkkaša ee. dohkkehusa sámi

álbmoga iešmearridanvuoigatvuhtii. Dasto lea dárbu ahte sámit ožžot vejolašvuođa ovddidit iežaset servodateallima riikkarájiid rastá, ja ahte sámiide sihkkarastojuvvo beassanlohpi eatnamiidda ja čaziide mat leat sámi kultuvrra vuođđun. Dán oktavuođas lea deatalaš miehtat dasa, ahte sámiiguin ii leat ovdal meannuduvvon álbmogiin mii lea ovttadássásaš stuorit álbmogiin.

Nubbi oassi: Sámedikkit dovddahit dás ahte sii áigot bargat buoridan dihte sámi álbmoga eallima ja kultuvrra eavttuid. Dán oktavuođas lea deatalaš ahte stáhtarájit eai hehtte sámi álbmoga ja ovttaskas sámiid ovttastahtti gaskavuođaid. Sámi álbmogii ferte addojuvvot iešmearridanvuoigatvuohta vai dat dainna lágiin oažžu ovddasvástádusa iežas boahtteáiggi ovdáneamis. Sámedikkit šaddet sámi álbmoga beales čuoččuhit álbmoga vuoigatvuođaid ja friddjavuođaid riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaid ja álbmotrievtti mielde muđui. Dasto čuoččuhuvvo ahte sámiin leat vuoigatvuođat eatnamiidda ja čáziide maid sii leat geavahan dološa rájis. Ovdan rohttejuvvo ahte sámiid árbevirolaš máhtut ja kultuvrralaš ilbmadeamit mat leat gittalagaid álbmoga luondduresurssaid geavahemiin, leat oassi sámi kultuvrras. Sámedikkit áigot maid sámi nissonolbmuid eambbo váldit vuhtii árbevieruid deatalaš caggin.

Goalmmát oassi: Suoma, Norgga ja Ruota ráđđehusat celket dás ahte dát konvenšuvdna lea ráhkaduvvon lágaš ovttasbarggus sámi álbmoga áirasiiguin. Ráđđehusat ja sámedikkit leat dainna lágiin leamaš ovtta maðe ollu áirasat ja dássálagaid áššedovdi joavkkus. Stáhtaid ratifiserema eaktun lea vel dasto ahte dat golbma sámedikkit dohkkehit dan. Ja de vel ráđđehusat geatnegahttet iežaset dán konvenšuvnna mielde sihkkarastit sámi álbmoga boahtteáiggi.

9.4 Guhtege mearrádus

Kapihttal I

Sámi álbmoga dábálaš vuoigatvuođat

Artihkkal 1

Konvenšuvnna ulbmil

Dán konvenšuvnna ulbmil lea duođaštit ja nannet sámeálbmogii dakkár vuoigatvuođaid, vai dat sáhttá sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras, ealáhusaidis ja servodateallimis, nu unnán go vejolaš riikkarájiid dahkan heađuštusaiguin.

Konvenšuvnnas leat máŋga ulbmila. Áigumuš lea nannet sámiid sajádaga dan golmma riikka álgoálbmogin ja váldit vuhtii daid rievttálaš konsekvenssaid mat berrejit vuolgit sámiid álgoálbmotsajádagas. Sáhka lea maid das ahte mearridit dihto unnimusvuoigatvuođaid mat galget gustot dan golmma riikkas, ja dainna lágiin oktiiheivehit daid riektenjuolggadusaid mat leat deatalaččat sámiide. Áinnas lea das sáhka ahte unnidit riikkarájiid váikkuhusaid sámiide, vai sáhttet jođihit iežaset doaimmaid rastá riikkarájiid ja atnit ávkki dan golmma riikka servodatlaš bálvalusain hehttekeahttá das ahte sii eai oro dan riikkas eaige leat dan riikkavuloš. Muhto dat mii celkojuvvo dán artihkkalis boahtá ovdan bajimuš ulbmilin.

Artihkkalis 1 namahuvvojit *ealáhusat* bálddalagaid kultuvrrain ja servodat-eallimiin. Nu lea maiddái konvenšuvnna earáge artihkkaliid dáfus, ovdamearkka dihte artihkkaliid 6, 16 ja 41. Suoma vuođđolágas, 17 § 3 mom ja 121 § 4 mom, ja nu maid norgalaš Vuođđolágas, § 110 a, doaba kultuvra siskkilda maiddái ealáhusaidge. Nu viiddis teavsttas go dán konvenšuvdnateavsttas, mas leat sierra mearrádusat ealáhusain ja sierra mearrádusat kultuvrras dan eanebut árbevirolaš ja gáržžes mearkkašumis, lea máŋgga artihkkalis dattetge heivvolaš bidjat ealáhusaid ovdan bálddalagaid doahpagiin kultuvra.

Dárbu lea dattetge deattuhit, ahte go *ealáhusat* namahuvvojit bálddalagaid kultuvrrain artihkkalis 1 ja eará artihkkaliin dán konvenšuvnnas, de dat ii galgga jáhkihit ahte kulturdoaba riikkalaš láhkaásahusas, omd. suopmelaš ja norgalaš vuođđolágain, ipmirduvvo gáržžit mearkkašumis. Maiddái ieš konvenšuvnnas leat máŋga ovdamearkka das ahte doaba *kultuvra* siskkilda ealáhusaid maid. Nu lea ovdamearkka dihte artihkkala 3 ja kapihttala III artihkkaliid dáfus.

Artihkkal 2
Sámit álgoálbmogin

Sámit leat Suoma, Norgga ja Ruoŧa álgoálbmot.

Suopma, Norga ja Ruoŧŧa leat dohkkehan sámiid iežaset riikkaid álgo-álbmogin, geahča dás ovddabealde čuoggáid 6.3, 6.4 ja 6.5. Suopma lea áidna riikan čielgasit dovddahan dan iežas vuođđolágas, geahča 17 § 3 mom. Norga lea go ratifiserii ILO-konvenšuvnna nr. 169, mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja čearddaid birra, dohkkehan sámiid álgoálbmogin. Ruoŧa dáfus lea nu, ahte

ráđđehus jagi 1977 celkkii proposišuvnnas 1976/77:80 ahte "šámit leat álgoálbmot Ruotas, mii lea seammá dahje boarráseabbo go riikka váldoálbmot". Dan doarjjui riikkabeivviid kulturlávdegoddi, geahča KrU 1976/77:43. Dan golmma riikii lea duohtadilli ahte dat leat vuođđuduvvon eai duššefal norgalaččaid, ruottilaččaid ja suopmelaččaid territoriijii, muhto maiddái sámi álbmoga territoriijii.

Artihkkal 3

Vuoigatvuohta iešmearrideapmái

Sámiin lea okta álbmogin vuoigatvuohta iešmearrideapmái álbmotrievtti njuolggadusaid ja dán konvenšuvnna mearrádusaid vuođul. Nu guhkás go dáin njuolggadusain ja mearrádusain boahtá ovdan, de sámi álbmogis lea vuoigatvuohta ieš mearridit iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami, ja iežas ulbmiliiguin hálddašit luonddu riggodagaidis.

Mearrádus nanne sámi álbmoga vuoigatvuođa iešmearrideapmái. Buot álbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái ON-konvenšuvnna mielde mii lea ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra, ja ON-konvenšuvnna mielde mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP), goappašagat jagi 1966 rájis. Artihkkal 1 dan guovtti konvenšuvnnas cealká ovttalágan sániid:

> "1. All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.
>
> 2. All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefit, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence.
>
> 3. The States Parties to the present Covenant, including those having responsibility for the administration of Non-Self-Governing and Trust Territories, shall promote the realization of the right of self-determination, and shall respect that right, in conformity with the provisions of the Charter of the United Nations."

Jorgalus sámegillii:

> "1. Buot álbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Dán vuoigatvuođa fámuin sii friddja mearridit iežaset politihkalaš sajádaga ja ovddidit friddja iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami.
>
> 2. Buot álbmogat sáhttet iežaset ulbmiliidda friddja mearridit iežaset luonddu-riggodagaid ja -gávdnosiid, ja nu guhká go sin riikkaidgaskasaš ekonomalaš ovttasbarggu geatnegasvuođat eai rihkkašuva, main vuođus leat guovtte-

guvlosaš ávki ja álbmotrievtti njuolggadusat. Ii mange dáhpáhusas galgga mange álbmogis rieviduvvot dan birgenvuođđu.

3. Konvenšuvdnaoasálaččat, daid joavkkus datge stáhtat main lea ovddas-vástádussan hálddašit guovlluid main ii leat iešmearrideapmi ja geahčču-guovlluid, galget bargat dan badjelii ahte álbmogiid iešmearrideapmi šattašii duohta vuoigatvuohtan, ja dat galget gudnejahttit dan vuoigatvuođa Ovttastuvvan našuvnnaid lihttui gullevaš njuolggadusaid mielde."

Buot golbma stáhta leat ratifiseren dáid konvenšuvnnaid. Suomas ja Norggas konvenšuvnnat leat maid inkorporerejuvvon goappáge riikka láhkaásahussii. Norggas inkorporeren dáhpáhuvai olmmošvuoigatvuođaid lágain, mii bođii miessemánu 21. b. 1999, nr. 30, ovdamunnenjuolggadusain, geahča § 3. Vuoigatvuohta iešmearrideapmi čilgejuvvo dárkileappot dás ovddabealde čuoggás 7.16 ja lasáhusas, mildosis 3.

Suopma lea vuođđolágas 121 § 4 mom mearridan sámiid iešmearridanvuoigatvuođa:

"Sámiin lea iežaset ruovttugilleguovlluin giellalaš ja kultuvrralaš autonomiija lága mearrádusaid mielde."

Geahčat dárkileappot dán mearrádusa sátnádaga dás vuollelis.

Álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa ášši lea guovdilis čuokkis riikkaidgaskasaš deaivvademiin, main divaštallet álgoálbmotáššiid. Árvaluvvon ON-julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra, cealká artihkkalis 3:

"Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of the right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development."

ON-julggaštusa barggu oktavuođas davviriikkat leat dorjon mearrádusaid mat addet álgoálbmogiidda iešmearridanvuoigatvuođa, geahča dás ovddabealde čuoggá 7.7.2.

Doaba iešmearrideapmi ii leat suopmelaš vuođđolágas dan mearrádusas mii lea sámiid birra. Dan sajis doaban geavahuvvo autonomiija, 121 § 4 mom.

Jagi 1999 rájis ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea leamaš čielggas das, ahte SP artihkkal 1 lea vejolaš geavahit dihto álgoálbmogiid várás. Nu lea geavvan ee. Suoma, Norgga ja Ruota stáhtaraporttaid gieđahallamis, mas lávdegoddi lea duođaštan ahte sámit leat álbmot artihkkala 1 mielde.

Vaikko sámit dainna lágiin leat eai duššefal álgoálbmot 1966-konvenšuvnna oktasaš artihkkal 1 mielde, muhto maiddái álbmotge jagi 1966-konvenšuvnnaid

oktasaš artihkkala 1 mielde, de dat ii mearkkaš ahte máilmmis buot joavkkut geaidda čujuhuvvo álgoálbmogin, leat álbmot ovttat mearkkašumis. Álbmotriekti lea ain ovdánandilis álgoálbmotvuoigatvuođaid dáfus, mii maid boahtá ovdan divaštallamiin main sánit "people", "peoples" ja "populations" leat ovdan, ja ILO-konvenšuvnnas nr. 169, mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra, artihkkal 1 nr. 3, mas celkojuvvo ahte konvenšuvnna doaba álgoálbmot ii mearkkaš ahte buot joavkkut main divaštallojuvvo, leat álbmot dábálaš álbmotrievttálaš mearkkašumis.

Álbmotriekti dohkkeha duššefal erenoamáš dáhpáhusain álbmoga vuoigatvuođa iehčanasvuhtii (namalassii sierra stáhta ásahit) iešmearridan-vuoigatvuođa legitiibma vuohkin. Dakkár dáhpáhusat leat soahteveagalaš okkupašuvdna ja irradeaktilis vealaheapmi, main oktilačča t ja fasttit rihkkojuvvojit olmmošvuoigatvuođat. Eará dáhpáhusain álbmot mii lea mánggačearddat stáhtas, ferte gávdnat dakkár iešmearridanortnegiid mat eai gáibit ođđa stáhta vuođđudeami eaige rihko stáhtarájiid. Sámit, geat leat okta álbmot ja álgoálbmot davviriikkain, eai leat dakkár dilis ahte sii álbmotrievtti mielde sáhttet gáibidit beassat vuođđudit iežaset stáhta. Sámit ja stáhtat fertejit, go álbmotriekti lea vuođđun, ovttasráđiid gávnnahit sámiid iešmearridanvuoigatvuođa várás ortnegiid main eai divaštallojuvvo otnáš stáhtarájit.

Iešmearridanvuoigatvuođa dárkilet sisdoalu hárrái čujuhuvvo *vuosttamuš cealkagis* álbmotrievtti njuolggadusaide ja sámekonvenšuvnna mearrádusaide. Álbmotrievttálaš njuolggadusaid dáfus erenoamážit bajábealde namahuvvon riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat leat guovdilat.

Konvenšuvnna iežas njuolggadusaid dáfus erenoamážit dat artihkkalat mat gustojit sámedikkiid ja riikkaid eará eiseválddiid gaskavuhtii, regulerejit iešmearridanvuoigatvuođa sisdoalu.

Čujuhus álbmotrievtti njuolggadusaide mearkkaša ahte sámiid iešmearridan-vuoigatvuođa sisdoallu ovdána álbmotrievttálaš njuolggadusaid ovdáneami mielde. Sámekonvenšuvnna dárkilis njuolggadusat sihkkarastet sámiide iešmearrideami konvenšuvnna mielde.

Artihkkal 4
Maid olbmuid dát konvenšuvdna fátmmasta

Konvenšuvdna fátmmasta olbmuid guđet ásset Suomas, Norggas ja Ruotas, guđet atnet iežaset sápmelaššan, ja geain:

1) lea sámegiella ruovttugiellan dahje geain unnimusat nuppi vánhemis dahje ovtta ádjás dahje áhkus lea dahje lei sámegiella ruovttugiellan; dahje

2) geain lea vuoigatvuohta jođihit sápmelaš boazodoalu Norggas ja Ruotas; dahje

3) geain lea vuoigatvuohta jienastit dahje dávistit gáibádusaide mat leat dan olbmui guhte áigu jienastit sámediggeválggas Suomas, Norggas dahje Ruotas; dahje

4) leat dakkár olbmo mánná gii namahuvvo čuoggás 1, 2 dahje 3.

Artihkkal addá maid diehttevassii dan olmmošbiirre mii sáhttá gáibidit alcces vuoigatvuođaid dán konvenšuvnna mielde. Dat guoská sihke sámi lágádusaid ja dan golmma stáhta ektui. Artihkkal bidjá guokte eavttu olbmui ovdalgo konvenšuvnna njuolggadusat sáhttet sutnje gustot. Olmmoš ferte 1) leat sápmelaš, ja 2) ássat konvenšuvdnariikkas.

Dán konvenšuvnna nannen vuoigatvuođaid sisdoallu dieđiha ahte berre leat vejolašvuohta duopmostuolus iskat ášši mas olmmoš gáibida alcces doarjjan konvenšuvnna mearrádusaid. Dan oktavuođas dán artihkkala mearrádus sáhttá šaddat dat mii mearrida ášši. Dakkár ššiin main lea sierramielalašvuohta das, galgágo dihto olmmoš adnojuvvot sápmelaššan vai ii, berre duopmostuollu sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuođa mielde sakka deattuhit sámi ásahusaid oaiviliid ššis. Dán oaivila Suoma alimus hálddahusdoapmostuollu lea bidjan vuođđun máŋgga duopmocealkimis das, leago dihto olbmos vuoigatvuohta jienastit sámediggeválggas, vai ii, geahča erenoamážit HFD 1999:55.

Jos sámi ásahus dattetge ii dohkkeheaš muhtun olbmo sápmelaššan vealaheaddji ja sahtelágan sivaiguin, de duopmostuollu ferte geavahit dán mearrádusa objektiiva suodjalan dihte oktagasaid vuoigatvuođaid.

Dat konvenšuvdnalávdegoddi mii artihkkala 45 galgá vuođđuduvvot, ferte vuordaga mielde oažžut guovdilis rolla, erenoamážit álgojagiid, mas dulko objektiivvalaččat ja vuorddehahtti ládje dán mearrádusa, mii lea oktasaš mearrádus dan golmma riikka sámiid várás. Dulkodettiin artihkkala 4 konvenšuvdnalávdegoddi ferte gudnejahttit sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuođa.

Vuosttaš teakstaoasáš: Duššefal dat sámit guđet ásset dan golmma konvenšuvdnariikkas gullet konvenšuvnna vuollái. Mearrádusa nuppi ja goalmmát teakstaoasážis boahtá ovdan gii dat adnojuvvo sápmelaššan.

Gullan dihte konvenšuvnna mearrádusaid vuollái olmmoš ii dárbbaš leat dan golmma stáhta riikkavuloš. Ássanbáiki, iige riikiigullevašvuohta, mearrida áššši. Doarvái lea ahte sápmelaš ássá gos nu dan golmma stáhtas. Das vuolgá ahte ovtta dahká man riikkas dat sápmelaš ássá dan golmma stáhtas. Dasge ovtta dahká ásašgo sápmelaš sága mielde guovtti stáhtas dan golmma stáhtas.

Ássangáibádusas lea nappo dalle mearkkašupmi duššefal sámiide guđet ásset olggobealde dan golmma konvenšuvdnastáhta. Dákko sáhttet dárkileabbo eavttut čuožžilit ášši, maid vuođul mearriduvvo orrugo olmmoš doarvái bissovaččat davviriikkalaš stáhtain. Mii dovdat iežamet riikkaid siskkáldas rivttiin arvat eavttuid dákkár ášši ide dáfus siskkobealde interlegála rievtti, vearrorievtti jna. Muhto dát ášši berre mearriduvvot sierra dán konvenšuvnna ektui konvenšuvnna ulbmiliid vuođul. Go lea čielggas ahte olmmoš lea sápmelaš, ja go vel lea čielggas ahte son orru ollu man nu riikkas dan golmma stáhtas, de dat olmmoš berre sámi kulturgullevašvuođa dihte gullat konvenšuvnna vuollái. Vejolaš jurdda lea ahte olmmoš gii ovddimusat gullá davviriikkalaš stáhtaid olggobeallai, jeavddalaččat orru guhkebuš áiggi jagis ovtta konvenšuvdnariikkas, vai sus bissu oktavuohta sámi kultuvrii.

Nubbi ja goalmmát teakstaoasáš mearrida geas lea vuoigatvuohta adnojuvvot sápmelažžan dán konvenšuvnna mielde. *Nuppi teasktaoasáža* mearrádus bidjá ovdan subjektiiva eavttu, namalassii olbmo iežas oaivila alddis sápmelažžan. Dán eavttu deatalašvuođa deattuha ee. ON vealahuslávdegoddi (CERD), mii bidjá vuođđun ahte juohkehaš friddja ferte beassat mearridit ahte son gullá unnibuš álbmogii. (Concluding Observations on Finland 2003). Danne ee., go davviriikkalaš sámekonvenšuvdna siskkilda mearrádusaid stáhtaid positiiva geatnegasvuođain sámiide, šaddá dárbu lassin bidjat maiddái objektiiva eavttuid dasa gii olbmuid sáhttá oamastit alcces konvenšuvnna mearrádusaid. Dát subjektiiva ja objektiiva eavttuid kombinašuvdna vástida dasa mo ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea dulkon artihkkala 27 dan ON konvenšuvnnas mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, ja mii ii leat dakkár mearrádus mii gusto duššefal vealatkeahttáivuhtii, geahča dás ovddabealde čuoggá 7.4.3.

Dat objektiiva eavttut mat leat lassin olbmo iežas identifikašuvdnii, bohtet ovdan čuoggá 1 rájis čuoggá 4 rádjai. Baicce, go duššefal čujuhit nationála láhkaásahussii das, ovdamearkka dihte sámediggeválgga oktavuođas, gii dat galgá adnojuvvot

sápmelažžan, mearrádus mearrida daid eavttuid mat rehkenastojuvvojit oktasažžan dan golmma riikkas.

Čuokkis 1: Dán eavttu vuođđun lea sámegiela geavaheapmi, ja dán eavttus dat vuolgá buot golmma riikkas olbmo jienastanvuoigatvuohta sámediggeválggas. Dan olbmos gean ruovttugiella lea sámegiella, lea vuoigatvuohta adnojuvvot sápmelažžan. Seammá gusto sutnjege geas alddis ii leat leamaš sámegiella ruovttugiellan, muhto geas nubbi vánhen dahje áddjá dahje áhkku lea geavahan sámegiela ruovttugiellan.

Norggas lea vel nu, ahte son guhte gávdná ruovttus sámásteaddji easkka máttarvánhemiiddis joavkkus, lea vuoigatvuohta adnojuvvot sápmelažžan ja dasto jienastit sámediggeválggas, geahča sámelága § 2-6. Nu ii leat Suomas iige Ruotas. Dainnago dat mearrádus mii lea čuoggás 1 gokčá dan mii lea dan golmma riikii oktasaš, de dát Norgii erenoamáš njuolggadus ii leat mielde. Daid olbmuid geain Norggas okta máttarvánhen geavahii sámegiela ruovttugiellan, goalmmát čuoggá mearrádus dattetge fátmmasta.

Čuokkis 2: Dán mearrádusas namahuvvojit erenoamážit sii geain lea vuoigatvuohta jođihit boazodoalu Norggas dahje Ruotas. Sivva manne lea dárbu dákkár mearrádussii lassin giellanjuolggadussii, vuolgá dan duohtadilis ahte oassi boazosámiin – erenoamážit sámiid lulimus guovlluin, leat massán sámegiela ruovttugiellan. Dattetge ii leat eahpádus das ahte sii adnojuvvojit sápmelažžan iežaset vuoigatvuođa geažil jođihit boazodoalu, mii sihke Norggas ja Ruotas lea sámiid sierravuoigatvuohta. Norgga dilálašvuođaide dát mearrádus gale sáhttá orrut badjelmearálaš, go juo giellagáibádus mii biddjojuvvo sámediggeválggas jienasteaddji olbmui, maiddái fátmmasta máttarvánhemiid ruovttugiela, vrd. mearkkašumiid mat leat dán artihkkala čuoggái 3 ja čuoggái 4. Dattetge válljejedje diktit mearrádusa gustot maiddái Norgii, go ii leat mihkkege sivaid earuhit Norgga ja Ruota dan čuoggás.

Dan guovtti riikka boazodoallolágas boahtá ovdan main guovlluin sámit jođihit boazodoalu. Čuokkis fátmmasta olbmuid geain alddiineaset lea vuoigatvuohta jođihit sámi boazodoalu, iige daid olbmuid guđet dispensašuvnnain, náittosdilis dahje sullasaš sivaid geažil leat ožžon dan vuoigatvuođa. Jos čuožžila eahpádus das fátmmastago dát mearrádus dihto olbmo, de lea vejolaš diktit duopmostuolu mearridit ášši, geahča mii lea álggus celkojuvvon dán artihkkala mearkkašumiin.

Mearrádus ráddjejuvvo gustot Norgii ja Ruttii. Sivva manne njuolggadus ii gusto Supmii, lea ahte Suomas vuoigatvuohta jođihit boazodoalu ii gula sámiide sierravuoigatvuohtan, geahča artihkkala 42 ja dasa gullevaš mearkkašumiid.

Čuokkis 3: Sis geain lea jienastanvuoigatvuohta dahje guđet devdet sámediggeválgga jienastanvuoigatvuhtii gullevaš gáibádusaid, lea vuoigatvuohta adnojuvvot sápmelažžan. Mearrádusas lea gávvi čujuhus dan golmma riikka sámediggelágaide. Mearrádus lea váldojuvvon artihkkalii 4 vai sihkkarastá ahte buohkat geain lea vuoigatvuohta iežaset riikkas jienastit sámediggái, maiddái adnojuvvojit sápmelažžan dán konvenšuvnna mielde. Mearrádus lea dainna lágiin dárbbašlaš daid olbmuid dihte guđet Norggas adnojuvvojit sápmelažžan dainnago okta máttarvánhen geavahii sámegiela ruovttugiellan.

Nugo boahtá ovdan sátnádagas, de ii dárbbaš dat olmmos gean dát mearrádus fátmmasta, leat čálihuvvon sámi jienastuslohkui. Doarvái lea ahte deavdá daid eavttuid mat leat biddjojuvvon sutnje guhte áigu leat sámi jienastuslogus. Jos gáibiduvvošii čáliheapmi sámi jienastuslohkui, de dat čuolddášii sin eret guđet máŋgga siva geažil doalahit čáliheames iežaset registarii, muhto goittot atnet iežaset sápmelažžan.

Mearrádus mearkkaša dasto ahte son geas iežas riikka njuolggadusaid mielde lea vuoigatvuohta jienastit Sámediggái, galgá adnojuvvot sápmelažžan, ja nu maiddái duon guovtti nuppi riikkasge.

Čuokkis 4: Dán mearrádusa mielde mánátge galget adnojuvvot sápmelažžan dan olbmos guhte lea sápmelaš čuoggáid 1, 2 ja 3 mielde. Dievasmearrideaddji mánáide gusto maid iešduođaštusgáibádus. Vuolleahkásaš mánáid várás ii leat dieđusge vejolaš bidjat dakkár gáibádusa.

Artihkkal 5

Stáhta ovddasvástádusa viidodat

Stáhta geatnegasvuo•at dán konvenšuvnna mielde gustojit buot riikkaviidosaš, guvllolaš ja báikkálaš dásiide. Almmolaš hálddašeami ja almmolaš doaimma eráge orgánain leat dát geatnegasvuo•at. Nu dat maid gustojit priváhta riektesubjeavttaide go sii hálddašit almmolaš válddiin dahje doaimmahit eará almmolaš doaimmaid.

Go dát konvenšuvdna geavahuvvo, de sámedikkit ja eará sámi orgánat, beroškeahttá iežaset riektedilálaš dásis riikkasiskkáldas lágaid ja riikkaidgaskasaš rivttiid mielde, eai galgga adnot gullevažžan doahpagii stáhta, earágo go sii doaimmahit almmolaš válddi.

Artihkkal válddaha dárkileappot geain dat geatnegasvuođat leat dán konvenšuvnna mielde. Artihkkala 5 mearrádusas vuolgá ahte dan eiseválddis mas lea ovddasvástádus dan áššesuorggis maid artihkkal gieđahallá, šaddá leat njuolges ovddasvástádus konvenšuvnna mielde beroškeahttá das, leago stáhtalaš, suohkanlaš vai priváhta orgána. Konvenšuvdna regulere máŋga iešguđetlágan ášši. Dat mearkkaša ahte máŋgga iešguđetlágan etáhtas ja eiseválddis leat geatnegasvuođat konvenšuvnna guđege artihkkala mielde. Dan sadjái go mearridit guđege artihkkalis main eiseválddiin leat geatnegasvuođat mearrádusa mielde, de leat válljen váldit ovdan *stáhta* geatnegasvuođaid. Mearrádus mearkkaša ahte vaikko geavahuvvošii dán konvenšuvnna artihkkalis dušše doaba stáhta, de artihkkal fátmmasta maiddái daid orgánaid mat dás namahuvvojit.

Vuosttaš lađas: Riikkalaš dási stáhtalaš orgánain leat ovddimusas riikkačoahkkin (riikkabeaivvit) ja ráđđehus, departemeanttat, direktoráhtat ja bajimuš duopmostuollu. Guvllolaš dási stáhtalaš orgánain leat ovdamearkka dihte fylkkamánni, leanastivrrat, lágamánnirievttit, hoavvarievttit ja leanarievttit. Báikkálaš dási stáhtalaš orgánat leat ovdamearkka dihte gearretrievttit. Almmolaš hálddašeami eará orgánat leat guvllolaš iešmearrideaddji oasit, nugo Ruotas "landsting" ja Suomas evangelialaš-lutheralaš girku ja ortodoksa girku. Dasto fátmmasta konvenšuvdna suohkaniid ja fylkkasuohkaniid Norggas, leanastivrra Suomas ja sierra lágádusaid mat leat lágaiguin vuođđuduvvon eaige biddjojuvvon ráđđehusa vuollai. Suomas dat fátmmasta omd. álbmotpenšonlágádusa (Folkpensionsanstalten), vuovdehálddahusa (Forststyrelsen) ja Suoma oktasašradio (Finlands rundradio), ja Norggas fas riikkaoadjoásahusa (Rikstrygdeverket) ja riikkaradio (Norsk rikskringkasting).

Maŋimuš čuokkis mearkkaša ahte konvenšuvdna fátmmasta maiddái priváhta riektesubjeavttaid go dat doaimmahit almmolaš válddi dahje dahket almmolaš bargguid. Stáhtat eai sáhte privatiseremiin beasadit iežaset geatnegasvuođain dán konvenšuvnna mielde. Váldedoaimmaheamit ja almmolaš bálvalusat mat biddjojuvvojit priváhta orgánaide, gullet maid dán konvenšuvnna mearrádusa vuollái. Ovdamearkkat dakkár riektesubjeavttain maidda lea addojuvvon almmolaš váldi, leat Statskog, Norgga dearvvašvuođadoaimmat ja priváhta oahpahuslágádusat. Dát maŋimuš čuokkis spiehkasta duoin nuppiin dainna lágiin ahte dušše oasit doaimmas

gullet konvenšuvnna vuollái. Dat sáhttet leat oasussearvvit, searvvit dahje kooperatiivvat main leat almmolašrievttálaš doaimmat.

Nubbi ladđas: Sámediggi lea sámiid ovddasteaddji orgána, ja dat hálddaša sámi álbmoga vuoigatvuođaid dán konvenšuvnna mielde. Sámiid politihkalaš orgánan Sámedikkis eai leat geatnegasvuođat dán konvenšuvnna mielde. Sámedikkiiide leat dattetge biddjojuvvon hálddahuslaš doaimmat láhkamearrádusaiguin ja stáhtalaš eiseválddi delegašuvnnain. Hálddahusorgánan Sámedikkis leat seammá geatnegasvuođat konvenšuvnna mielde go dat mat leat eará almmolaš eiseválddis.

Maiddái eará sámi orgánain mat čađahit hálddašandoaimmaid, leat geatnegasvuođat dán konvenšuvnna mielde. Nu lea ovdamearkka dihte nuortalaččaid gillečoahkkimis ja boazoguohtunservviin sámiid ruovttugilleguovlluin Suomas ja orohagain Norggas.

Artihkkal 6

Stáhtaid doaibmabijut sámi álbmoga guovdu

Dát golbma stáhta galget beaktilit láhčit dilálašvuođaid sámi álbmogii vai sáhttá sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras, ealáhusaidis ja servodateallimis.

Stáhtat galget oiddolaš eavttuiguin bidjat vuođu sámi báikkálaš servodagaid seailluheapmái ja ovddideapmái.

Stáhtaid ovddasvástádus čađahit doaibmabijuid dán konvenšuvnna mielde fátmmasta maiddái govttolaš mearis sámiid guđet ásset olggobealde árbevirolaš sámi guovlluid.

Vuosttaš lađđasa mearrádus vástida ášši dáfus mearrádusaide mat leat norgalaš Vuođđolágas, § 110 a, ja suopmelaš vuođđolágas, 17 § 3 mom ja 22 §.

Mearrádus mii lea norgalaš Vuođđolágas, § 110 a, čuodjá ná:

> "Stáhta eiseválddiid geatnegasvuohta lea láhčit dilálašvuođaid nu, ahte sámi álbmotjoavku sáhttá seailluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima."

Mearrádus mii lea suopmelaš vuođđolágas, 17 § 3 mom vuosttaš cealkka, čuodjá ná:

> "Sámiiin álgoálbmogin ja romalaččain ja eará joavkkuin lea vuoigatvuohta seailluhit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra."

22 § mearrádus čuodjá ná:

> "Almmolašvuohta galgá bearráigeahčča ahte vuođđudeaddji friddjavuođat ja vuoigatvuođat ja olmmošvuoigatvuođat váldojuvvojit vuhtii."

Nugo namahuvvo artihkkalii 1 gullevaš mearkkašumiin, de lasáhus *ealáhusat* artihkkalii 6 ii mearkkaš váldoáššenuppástusa daid mearrádusaid ektui mat leat norgalaš ja suopmelaš vuođđolágain.

Nugo vuolgá artihkkalis 5, de ii duššefal stáhta leat geatnegas dán konvenšuvnna mielde, muhto buohkat geat doaimmahit almmolaš bargguid, maiddái priváhta lágádusatge. Stáhtat eai sáhte hilgádit iežaset geatnegasvuođain dán konvenšuvnna privatiseremiin. Váldedoaimmaheapmi ja almmolaš bálvalusdoaimmaheapmi mat biddjojuvvojit priváhta orgánaide, gullet maid dan dihte dán artihkkala mearrádusa vuollái, ja stáhta ferte geahčča bearrái ahte dakkár orgánat čađahit iežaset geatnegasvuođaid dán konvenšuvnna mielde.

Nubbi lađas: Jos sámiid kultuvra, ealáhusat ja servodateallin galggaš sáhttit seailut, de lea áibbas dárbbašlaš ahte stáhtat jođihit politihka mii virkkosmahttá sámi báikegottiid. Dat mearkkaša ahte stáhtat fertejit, jos lea dárbu, álggahit sierra doaibmabijuid sámi báikegottiid ávkin.

Ahte dárbbašuvvojit sierra guovlopolitihkalaš váikkuhangaskaoamit sámi guovlluin, lea mieđihan ee. norgalaš guovlolávdegoddi (Distriktskommisjonen), geahča NÁČ 2004: 19 Ealasis guovlluin ja regiuvnnain. Nugo guovlolávdegoddi čujuhii, de leat čuovvovaš bealit deatalaččat:

> "- Sihkkarastin dihte positiiva ovdáneami sámi guovlluin berrejit váldojuvvot atnui nana guovlopolitihkalaš váikkuhangaskaoamit. Máŋgga dáhpáhusas šaddá riekta hábmet sierra váikkuhangaskaomiid dahje lágidit váikkuhangaskaomiid dihto hámis sámi guovlluin.
> - Heivvolaš lea maid ahte Rádđehus ovttasrádiid Sámedikkiin árvvoštallá deataleamos ealáhussektoriid, vai fuomášivčcii váttisvuođaid maid Norgga dohkkehuvvon prinsihpalaš politihkka ja dan geavatlaš čađaheapmi dagaha riikka álgoálbmogii." (s. 125)

Jos konvenšuvnna ulbmil galggaš ollašuvvat, de lea eaktu dasa ahte sámi báikegottit sáhttet seailut, ja dat boahtá ovdan konvenšuvnnas máŋgga artihkkalis.Vejolaš lea čujuhit erenoamážit artihkkaliidda 10 - 12 mat gieđahallet rádjerasttideaddji ovttasbarggu. Dakkár ovttasbargu lea dárbbašlaš seailluhan dihte unnibuš sámi báikegottiid. Vejolaš lea maid čujuhit artihkkalii 41 mii gieđahallá sámi ealáhusaid. Muhtun sierrasurggiid várás leat dárlileabbo njuolggadusat sierradoaibmabijuid birra, geahča ee. artihkkala 38 nuppi lađđasa. Maiddái artihkkal 22 mii gieđahallá sámeregiuvnna lea deatalaš sámi báikegottiide.

Deatalaš lea ahte váikkuhangaskaoamit hábmejuvvojit ovttasráđiid sámedikkiiguin. Dát vuolgá iešmearridanvuoigatvuođas, geahča artihkkala, ja sámedikkiid vuoigatvuođas šiehtadallat, geahča artihkkala 16.

Mearrádus *goalmmát lađđassis* galgá sihkkarastit ahte maiddái dat sámitge guđet ásset olggobealde árbevirolaš sámi guovlluid, besset ovddidit ižaset giela, kultuvrra ja eláhuseallima, ja ožžot vejolašvuođa searvat sámi servodateallimii. Doaibmabijut sáhttet leat earáláganat daid sámiid várás guđet ásset olggobealde sámi guovlluid. Erenoamáš deatalaš doaibmabijut leat giellaovddideapmi ja dohkálaš oahpahus sámi kultuvrra birra.

Artihkkal 7

Vealakeahttáivuohta ja sierra doaibmabijut

Sámi álbmot ja guhtege sápmelaš galgá leat suodjaluvvon buot vealaheami vuostá.

Sámiid vuoigatvuođaid čađaheapmái dán konvenšuvnna mielde stáhtat galget dárbbu mielde mearridit erenoamáš positiiva doaibmabijuid sidjiide.

Vuosttaš lađas nanne vealatkeahttáivuođa prinsihpa. Sámit leat sihke álbmogin ja ovttaskas olmmožin vásihan vealaheami. Nu lea dilli leamaš buot golmma riikkas, ja erenoamážit dakkár áigodagaid go váldoálbmot lea oaivvildan ahte sámi kultuvra ja eláhuseallin leat boahtán vuostálagaid sin beroštumiiguin. Vaikko odne lea eambbo dohkkehuvvon ahte sámiid sajádat lea áitojuvvon, de áššedovdi joavku lea dattetge gávnnahan dárbbašlažžan konvenšuvnnain nannen gildosa negatiiva vealaheami vuostái. Dakkár mearrádus vealatkeahttáivuođa birra heive maid suopmelaš láhkii ovttadássásaš meannudeami birra, mii lea láhka 21/2004, geassemánu 3. b. 2005 mannosaš norgalaš láhkii, nr. 33, mii gieldá vealaheami čearddalašvuođa, oskku jna. geažil, ruottilaš láhkii vealaheami gildosa birra, mii lea láhka 2003:307. Mii čujuhit maid ON-konvenšuvdnii mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP), artihkkalii 26 (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.4.2), ON-konvenšuvdnii buotlágan vealahemiid heaittiheami birra (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.6), ON-konvenšuvdnii mánáid vuoigatvuođaid birra, artihkkalii 2 (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.7.2), Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođaid konvenšuvdnii, artihkkalii 14 (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.10), Eurohparáđi rápmakonvendšuvdnii mii galgá suodjalit álbmotlaš unnitloguid (geahča dás

ovddabealde čuoggá 7.11) ja EU rádđedirektiivva 2000/43 (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.14).

Nubbi lađas: Vuosttaš lađđasa vuosttaš lađas ii hehtte álggaheames positiiva sierradoaibmabijuid mat sihkkarastet sámiid vuoigatvuođaid ja ollašuhttet stáhtaid geatnegasvuođaid dán konvenšuvnna mielde. Dárbu lea sierradoaibmabijuide mat sihkkarastet sámiide seammá vuoigatvuođa giellaseaset, kultuvraseaset jna. go váldoálbmogii, nuppi lađđasa mearrádus buktá gohččosa stáhtaide čađahit dárbbašlaš sierradoaibmabijuid. Dát lea konsekvensa dain geatnegasvuođain mat stáhtain leat artihkkala 6 mielde, ja konvenšuvnna ollu eará mearrádusain. Mii čujuhit maid čilgehussii mii lea ovddabealde čuoggáin 7.2 ja 7.4.3.

Dábálaš dovddastus lea ahte láhkaásahusa neutrálavuohta ja formála ovttadássásaš gieđahallan dávjá eai leat doarvái hehtten dihte unnitlogu vealaheami. Ovtta ládje gieđahallat guovttelágan dili sáhttá baicce bisuhit erohusa. Formála ovttaláhkásaš geavaheapmi sáhttá dagahit ahte kultuvrralaš iešvuođat jávket. Ja jos sámiid kultuvrralaš iešvuođat jávket, det jávket maiddái sámit álbmogin. Sin kultuvra dat lea mii dahká sin álbmogin. Iešguđetlágan dilit fertejit danne gieđahallojuvvot iešguđege ládje, ovdalgo lea ovttadássásaš gieđahallan. Dákko mii sáhttit čujuhit suopmelaš láhkii ovttadássásaš gieđahallama birra, mas 6 paragráfa cealká ahte vealaheapmin rehkenastojuvvo maiddái

> "go olgguldasat neutrála mearrádus dahje olgguldasat neutrála eaktu dahje gieđahallanvuohki earenoamážit vealaha soapmása nuppiid ektui, geaiguin lea lunddolaš buohtastahttit, vaikko mearrádusa, eavttu dahje gieđahallanvuogi duohken ii leat dohkálaš ulbmil iige ulbmila gaskaoapmi leat heivvolaš iige dárbbašlaš *(eahpenjuolggos vealaheapmi).*"

Dakkár ipmárdus lea maid biddjojuvvon vuođđum Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođaduopmostuolus, mii cuoŋománu 6. b. 2000 cealká duomustis áššis Thlimmenos v. Greece, Application No. 34369/97:

> "The right not to be discriminated against in the enjoyment of the rights guaranteed under the Convention is also violated when States without an objective and reasonable justification fail to treat differently persons whose situations are significantly different."

Ja 7 § 2 momeanttas celkojuvvo ahte láhka mii mearrida ahte olbmuiguin galgá ovttadássásaččat meannuduvvot, ii hehtte sierra doaibmabijuid main lea ulbmil

ollašuhttit dásseárvvu go olbmuiguin meannuduvvo, mii gohčoduvvo *positiiva sierrameannudeapmin.*. Nu lea maiddái norgalaš lága mielde mii gieldá vealaheami, § 4 njealját lađas. Maiddái Europaráđi rápmakonvenšuvdnii čujuhuvvo, mii suodjala riikkaid unnitloguid, artihkkal 4 (geahča dás ovddabealde čuoggás 7.11) ja ráđđedirektiivii 2000/43 artihkkalii 5 (geahča dás ovddabealde čuoggás 7.14).

ON olmmošvuoigatvuođalávdegoddi (UN Human Rights Committee) lea cealkámušainis mat guoskkahit SP artihkkala 27, bidjan vuođđunis ahte positiiva sierrameannudeapmi ii leat duššefal lobálaš, muhto muhtun dáhpáhusain maiddái dárbbašlaš. Ovttadássásaš meannudeami gáibádus SP artihkkala 26 mielde, ii hehtte, nu oaivvilda Olmmošvuoigatvuođalávdegoddi, meannudeames unnitloguin buorebut, go dán sierralágan meannudeami ulbmil lea njulget ovddeš áiggiid boasttuvuođaid ja dainna lágiin buktit áigái duohta ovttadássásašvuođa álbmotčearddaid gaskii (geahča General Comment No. 23, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5 para 6.1 og 6.2, mii lea gearddu-huvvon dás ovddabealde čuoggás 7.4.3).

Artihkkal 8

Unnimusvuoigatvuođat

Dán konvenšuvnna nannen vuoigatvuođat leat unnimusvuoigatvuođat. Dat ii hehtte ovttage stáhta viiddideames sámiid vuoigatvuođaid dahje mearrideames viidát doaibmabijuid, iige dan leat vejolaš geavahit vuođđun sámiid vuoigatvuođaid ráddjemii mat vulget eará riektenjuolggadusain.

Sámekonvenšuvnna njuolggadusat leat unnimusvuoigatvuođat. Guhtege riika sáhttá nationála láhkaásahusain ja earáge ládje addit sámiide vuoigatvuođaid mat leat stuorit go dat mat vulget dán konvenšuvnnas. Artihkkala 10 mearrádus njuolggadusaid harmoniseremis eai galgga hehttet dahkamis nu. Davviriikkaid sámekonvenšuvdna ii maid galgga leat hehttehussan stáhtaide ratifiseremis konvenšuvnnaid mat addet sámiide buoret vuoigatvuođaid go daid mat leat dán konvenšuvnnas.

Go leat nationála njuolggadusat mat addet sámiide buoret vuoigatvuođaid go dán konvenšuvnna njuolggadusat, de ii leat vejolaš geavahit dán konvenšuvnna njuolggadusaid ággan gáržžidit daid vuoigatvuođaid. Nu lea maiddái jos riikkaidgaskasaš njuolggadusat addet buoret vuoigatvuođaid go dát konvenšuvdna. Álgoálbmogiid vuoigatvuođaid dáfus lea ovdáneapmi riikkaidgaskasaš dásis, ja dát konvenšuvdna ii galgga geavahuvvot ággan manne ii servojuvvo vuoigatvuođaid buorideapmái riikkaidgaskasaš dásis.

Seammálágan mearrádus go dat mii lea dán artihkkalis, lea ILO-konvenšuvnnas nr. 169 mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja čearddaid birra, artihkkal 35.

Artihkkal 9

Sámiid árbevierut

Stáhtat galget •ájehit soahppevaš árvvusatnima sámi álbmoga riekteipmárdusaide, riekteárbevieruide ja dábiide.

Vuosttamuš lađđasa mielde stáhtat galget go ráhkadit lágaid áššesurggiid várás main sáhttet leat sápmelaš árbevierut, čielggadit erenoamážit leatgo dakkár árbevierut ja berrego, jos ležžet, addojuvvot daidda suodjalus dahje berrejito dat váldojuvvot vuhtii láhkaásahusas earaláhkai. Maiddái láhkageavahusasge galget sámiid árbevierut váldojuvvot doarvái bures vuhtii.

Mearrádus gieđahallá daid áššiid mat servodateallima iešguđet surggiin sáhttet gohčoduvvot sámi dáhpin. Geavahemiid dáfus mat ásahit vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide, de dat leat regulerejuvvon artihkkalis 34 ja artihkkalis 38 vuosttaš lađđasis.

Ovdamearkkat sámi árbevieruin leat boazodoalu siidaortnegat. Guhtege siida čuovvu miehtá jagi johtinvuogádaga mii lea heivehuvvon nuppiid siiddaide, ja dat lea dávjá bisson buolvvas bulvii. Maiddái earáge ládje lea boazodoalu geavaheamit nannosit árbevieruin gitta, guođoheamis, mearkumis, rátkkadeamis ja ealuid mastadeamis. Nu lea maiddái earáge ealáhusdoaimmaid organiseren meahcis dološ árbevieruid mielde, nugo meahčásteapmi, guolásteapmi, čuollamat, murjemat jna., geahča omd. čilgejuvvon geavaheami mii lea alimusrievtti duomus mii lea váldojuvvon mielde Diggedieđuide 2001 (Rt. 2001), siidui 1229 (Čáhput-áššii). Maiddái nággočoavdimatge dávjá čuvvot árbevierrun čieggan njuolggadusaid, main gulahallan ja soabaheapmi vikkahuvvo eambbo go dikki duopmocealkin. Eará ovdamearkkat árbevieruin leat árbenvierut ja olbmuid luđiid eaiggátvuohta.

Oktan árbevieruiguin namahuvvojit muhtumin unnit eanet leavvan riekteoainnut. Dat leat *dávjá* generaliseren almmá empiralaš vuođu haga. Dattetge, dakkár oainnut mat bohtet ovdan muitalusain buolvvas bulvii, sáhttet leat árbevieruid ipmirdeami gáldut.

Sámi árbevierut ja riekteoainnut leat sámi kultuvrras deatalaš oassi. Dán mearrádusa geavaheamis lea dárbu váldit vuhtii artihkkala 3.

Vuosttaš lađas nanne ahte konvenšuvdnastáhtat galget čájehit dárbbašlaš gutni sámiid riekteoainnuide, riekteárbevieruide ja dábiide. Mii sáhttit čujuhit ILO-konvenšuvdnii nr. 169 mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja čearddaid birra, artihkkalii 8 mii cealká:

> "1. In applying national laws and regulations to the peoples concerned, due regard shall be had to their customs or customary laws.
>
> 2. These peoples shall have the right to retain their own customs and institutions, where these are not incompatible with fundamental rights defined by the national legal system and with internationally recognised human rights. Procedures shall be established, whenever necessary, to resolve conflicts which may arise in the application of the principle.
>
> 3. The application of paragraphs 1 and 2 of this Article shall not prevent members of these peoples from exercising the rights granted to all citizens and from assuming the corresponding duties."

Dán mearrádusa duhkodat lea leamaš ovdan Norgga alimusrievttis, geahča Dieggedieđuid 2001 (Rt 2001), siiddu 1116.

Nubbi lađas, vuosttaš cealkka: Dán mearrádusa mielde lágaid ráhkadettiinnis láhkaaddis lea geatnegasvuohta iskat leatgo sámi árbevierut. Jos lea dakkár árbevierru, de lahkaaddi dan čilget, ja árvvoštallat galgágo árbevierru váldojuvvot mielde lágaide. Nu lea nappo dalle, ahte láhkaaddi ii ferte gudnejahttit juohke árbevieru. Iskojuvvot galgá nugo ILO-konvenšuvdna nr. 169 artihkkal 8 čujuha. Dakkár iskamis ferte váldit vuhtii artihkkala 3 mearrádusa, mii lea sámiid ieš-mearridanvuoigatvuođa birra. Árbevieru kvalitehta dat ferte leat mii lea sivva go árbevierru hilgojuvvo, omd. dainnago dat rihkku eará vuođđoprinsihpaid.

Árbevieru ii leat vejolaš hilgut dainnago dan orru eiseválddiide váttis čađahit. Váttis lea leamaš omd. oažžut dohkkehusa dasa ahte siidavuogádat lea deatalaš Norgga boazodoalu reguleremis. Váttisvuođat vulget vuos ja ovddimusat eiseválddiid váilevaš máhtuin ja ipmárdusas das mii siidavuogádat lea. Muhto nugo deattuhuvvo artihkkala 28 mearkkašumiin, de eiseválddit mat galget bargat sámi áššiiguin, fertejit skáhppot alcceseaset doarvái máhtu.

Nubbi lađas, nubbi cealkka: Mearrádus lea duopmostuoluid ja hálddahusa riektegeavahusa birra ja mearrida ahte dan oktavuođas fertejit doarvái bures váldit vuhtii sámi árbevieruid. Dat mearkkaša ahte duopmostuolut ja hálddahus aktiivvalačča fertejit čielggadit, leatgo sámi árbevierut dan suorggis. Dasto fertejit árvvoš-

tallat, leago sámi árbevieruin riektekvalitehta, namalassii buktetgo árbevierrorievtti, vai leago nu ahte árbevierru dahje riekteoaidnu muđui boahtá mielde láhkadulkomis ja konkrehta čovdosiid eará nyanseremis.

Artihkkal 5 mearkkaša ahte artihkkala 9 mearrádus gusto ii duššefal riektegeavahusas duoin nuppiin stáhtalaš orgánain, muhto buot almmolaš váldegeavahusas.

Artihkkal 10

Riektenjuolggadusaid harmoniseren

Stáhtat galget ovttasrá•iid sámedikkiiguin joatkeva••at bargat vai láhkaásahus ja eará reguleremat mat leat dea•ala••at sámiid riikkarájiid rasttideaddji doaimmaide, sohpet buorebut oktii.

Eaktun sámiid rádjerasttideaddji ovttasbargguide lea ahte lágat ja eará njuolggadusat eai hehtte dakkár ovttasráđđálaš doaibmama. Artihkkal 10 geatnegahttá stáhtaid bargat dan badjelii ahte lágat ja njuolggadusat harmoniserejuvvojit mat leat deatalaččat sámiid rádjerasttideaddji ovttasdoaibmamii. Njuolggadusaid dakkár harmoniseren galgá čađahuvvot ovttasráđiid sámedikkiiguin.

Maiddái artihkkalat 11 ja 12 ulbmádit álkkásmahttit rádjerasttideaddji ovttasdoaibmama, ja buot golbma artihkkala leat deatalaččat sámi báikegottiid joatkevaš huksemii mearrádusa mielde mii lea artihkkala 6 nuppi lađđasis. Nubbi mearrádus rádjerasttideaddji ovttasdoaibmama birra lea artihkkal 43, mii lea rádjerasttideaddji boazodoalu birra.

Dát ja eará artihkkalat rádjerasttideaddji ovttasdoaibmama birra soahpá oktii artihkkaliin 17 mii lea Eurohparáđi rápmakonvenšuvnnas mii galgá suodjalit nationála unnitveahkadagaid, ja artihkkaliin 32 mii lea ILO-konvenšuvnnas nr. 169 iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja čearddaid birra, mas celkojuvvo ná:

> "Governments shall take appropriate measures, including by means of international agreements, to facilitate contacts and co-operation between indigenous and tribal peoples across borders, including activities in the economic, social, cultural, spiritual and environmental fields."

Harmoniserema várás ferte leat prosedyra. Stáhtat berrejit ovttasráđiid plánet lágaid sámi dilálašvuođaide. Dát lea doaibma ovttasbarganorgánii mas čilgejuvvo artihkkalis 44. Ruota sámediggi lea gulaskuddancealkámušastis davviriikkalaš

sámekonvenšuvnna áššis čujuhan dasa ahte berre ásahuvvot sierra orgána mii goziha lágaid ja njuolggadusaid harmoniserema guđege riikkas. Orgána berre gozihit ahte ii ovttage riikka njuolggadusat dan golmma riikkas boađe nuppi rikka sullasaš njuolggadusaiguin vuostálagaid. Dakkár orgána deataleamos doaibma Sámedikki oaivila mielde šaddá buoridit sámi áššiid ovttasbarggu riikkarájiid rastá. Áššedovdi joavku oaivvilda ahte konvenšuvdnalávdegoddi mii galgá vuođđuduvvot artihkkala 45 mielde berre doaimmahit dakkár bargguid.

Jagi 1998 mannosaš raporttas mii lea davviriikkalaš sámekonvenšuvnna ráhkadeami birra, lea jure justa rádjerasttideaddji ovttasdoaibman deattuhuvvon deatalaš sivvan davviriikkalaš sámekonvenšuvnna áigái oažžumii. Dakkár ovttasbargu lea deatalaš vai seailu sámi kultuvra, mii rasttida riikkarájiid:

> "Sámiid oktiigullevašvuođa vuođđun lea ee. oktasaš kultuvra, identitehta ja oktasaš árvovuođđu. Árbevirolaččat dát oktiigullevašvuohta ii leamaš juhkkojuvvon riikkarájiiguin. Dát oktiigullevašvuohta rasttida riikkarájiid, ja oktiigullevašvuohta máŋgga suorggis čuovvu eananláskkorieggáid (breddegrader, leveysasteet). Sámi suopmanguovllut, bivttasvierut, sohkavuođat, ealáhuseallin ja árbevirolaš gávppašeapmi leat ovdamearkkat.
>
> Rádjebidjama maŋŋil dat ii álo leat leamaš vejolaš, dahje lea leamaš váttis bisuhit sámi oktiigullevašvuođa. Beroškeahttá hehttehusain sámit leat seailluhan árbevirolaš oktiigullevašvuođa eanaš surggiin, muhto leat heivehan iežaset iešguđetlágan ráddjehusaide mat leat čađahuvvon. Dattetge ii leat das eahpádus, ahte dan golmma stáhta birastahtti servodagat leat váikkuhan sámi kultuvrii, ja nu dat lea rievddaldan máŋgga guvlui muhtun surggiin.
>
> Dat lea dagahan ahte sámi servodaga oktasaš ovdáneapmi deaivida stuorra hástalusaid. Sámit leat bealisteaset ollu deattuhan rádjerasttideaddji ovttasbarggu, eanemusat arvat sámi organisašuvnnaid bokte. Sámeráđi lea vejolaš namahit guovdilis doaibmin dán oktavuođas. Sámi parlamentáralaš ráđi ovddideapmi sáhttá dás šaddat deatalaš." (s. 81)

Raporta deattuha davviriikkalaš stáhtaid ovddasvástádussa láhčit dilálašvuođaid nu, ahte sámi kultuvra sáhttá ahtanuššat:

> "Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna lea áššin dárbu geahčadit oktan dainna ovddasvástádusain mii davviriikkalaš stáhtain lea das, ahte láhčit dilálaš-vuođaid nu ahte sámi kultuvra nanosmuvvá. Jos sámi kultuvra galggaš nanosmuvvat bures ja beaktilit, de dat gale eaktuda ahte oktasaš sámi kulturvuođđu oažžu ovdánanvejolašvuođaid, sorjákeahttá nationála stáhtain. Dat lea deatalaš eaktu, ahte servodatovdáneami vuođđun biddjojuvvojit sámi árvvut ja norpmat. Dakkár ovdáneapmi lea dattetge das gitta dan golmma stáhta harmoniseremis." (s. 81-82)

Áššedovdi joavku doarju daid oainnuid maid raporta buktá ovdan.

Artihkkal 11

Kultuvrralaš ja ealáhuslaš ortnegiid ovttasbargu

Stáhtat galget mearridit doaibmabijuid mat geahppudit sámiid riikkarájiid rasttideaddji ealáhusdoaimmaid ja vuhtii váldit sin riikkarájiid rasttideaddji kultuvrralaš dárbbuid. Dáinna ulbmiliin stáhtat galget bargat dan badjelii ahte jávkadit dan mii ain heađušta sámiid ealáhusdoaimmaid sin riikiigullevašvuođa dahje ássanbáikki geažil dahje dannego sii ásset máŋgga riikkas, ja addit sámiide vejolašvuođa ávkašuvvat dan riikka kultuvrralaš fálaldagaiguin mas sii goas ain orožit.

Artihkkal 10 lea dábálaš njuolggadus lágaid ja eará reguleremiid birra, mii galggašii álkkásmahttit sámiid ovttasdoaibmana riikkarájiid rastá, muhto artihkkal 11 gusto erenoamážit kultuvrralaš ja ealáhusalaš ovttasdoaibmamii riikkarájiid rastá. Dat geatnegahttá riikkaid čađahit doaibmabijuid maiguin šaddá álkit sámiide jođihit ealáhusdoaimmaid ja bargat ovttasráđiid kultuvrralaš áššiiguin riikkarájiid rastá. Dakkár doaibmabijut leat maid viehka deatalaččat go áigumuš lea seailluhit sámi báikegottiid artihkkala 6 nuppi lađđasa mielde. Rievttálaš reguleremat šaddet leat daid dárbbašlaš doaibmabijuid joavkkus maid artihkkal 11 namaha. Muhto maiddái earáge doaibmabijut nugo ekonomalaš váikkuhangaskaoamit ja geavatlaš heivehusat ovttasbarggu dihte gullet mearrádussii.

Artihkkala 10 mearkkašumiin deattuhuvvo dárbu dakkár mearrádusaide maid artihkkal 11 namaha. Maiddái máŋga gulaskuddancealkámuša jagi 1998 mannosaš raportii, mii lea sámekonvenšuvnna dárbbu birra, deattuhit dárbbašlažžan geahppudit ealáhus- ja kulturáššiin ovttasbarggu riikkarájiid rastá. Nugo Norgga kulturráđđi čujuha gulaskuddancealkámušastis, de lea tendeansa ahte guhtege riika geahčča sámiid vástesaš doaimmaid riikkalaš bargun, ja danne lea váttis fidnet nationála ruđaid oktasaš sámi rádjerasttideaddji doaibmabijuide. Ovttasbargu váttásmuvvá maid dainnago iešguđege riikka hálddahusortnet lea iešguhtet vuohkásis huksejuvvon. Artihkkal 11 dahká stáhtaide dárbbašlažžan álggahit proseassa čoavdin dihte daid áššiid maid geažil otnáš rájit heađuštit ovttasbarggu.

Ruota sámediggi namaha čuovvovaš ovdamearkkaid váttisvuođain:

a) Doarjagat Ruota boazodollui lea norgalaš ja suopmelaš gilvonjuolggadusaid geažil hehttehussan dasa ahte bohccot sáhttet vuvdojuvvot Supmii ja Norgii njuovvamassii.
b) Norgga ja Ruota boazoguohtunkonvenšuvnna mielde ruottilaš sápmelaččain lea vuoigatvuohta guođohit bohccuid Norggas dihto osiid jagis. Norggas lasseealáhusa

njuolggadusat leat eahpečielgasat ja leat viehka earálaganat Ruota njuolggadusain. Das váillahuvvo oktiiheivehallan davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain.
c) Helikopterfievrrideapmi, mii sáhttá leat dárbbašlaš sidjiide guđet jođihit boazodoalu guovtte bealde ráji, deaivida váttisvuođaid ráji geažil.

Stáhta girjeráju bearráigeahčču čujuha dasa ahte guđege riikka bibliotehkabálvalusat leat riikkalaš dássái gullevaččat, eaige davviriikkalaš dássái. Norgga girjerádjoláhka geatnegahttá girjeráju bálvalit "buohkaid guđet ásset riikkas". Stáhta bibliotehkabearráigeahčču vuorddaša davviriikkalaš sámekonvenšuvnna mii sáhttá rahpat formála kanálaid riikkarájiid rastá.

Ovdamearka riikkarájiid rasttideaddji ovttasbarggu váttisvuođain lea girjebusse mii lea johtán Sitje Jarnges, Árborddis, Norggas, ja rastá Västerbottenii Ruttii. Ovdal girjebusse lei norgalaš ja ruottilaš suohkaniid ovttasbargoprošeakta. Prošeakta nogai jagi 1998 go ii šat lean hállu Ruota bealde doarjut prošeavtta. Dan maŋŋil lea geahččaluvvon oažžut EO-ruđaid prošektii.

Sámiid Dáiddárráđđi, mii lea sámi dáiddárorganisašuvnnaid suodjeorganisašuvdna, háliida ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvdna galggašii ráhkadit vuođu buoret ovttasbargui ja namaha čuovvovaš áššiid:

1) Oktasaš sámi kulturfoandda
2) Sámi dáiddáriid vástesaš stáhtalaš stipeanddaid oktiiheivehallama
3) Oktasaš davviriikkalaš sámi filbmafoandda
4) Oktasaš davviriikkalaš konseartafálaldaga
5) Ovttasbarggu sámi dáidaga ja kultuvrra oahpahusas

Nugo namahuvvui, de Norgga kulturráđđi lea čujuhan váttisvuođaide mat leat riikkarájiid rasttideaddji ovttasbarggus, ja dat dadjá cealkámušastis:

> "Stáhtalaš hálddašanapparáhta lea guđege dan golmma davviriikkas mas dás lea sáhka, sierra láđje huksejuvvon, ja dat lea juoga mii sáhttá dagahit geavatlaš váttisvuođaid sámiid birrasiid riikkaráji rásttideaddji ovttasbargui. Álgoálggos guhtege riika atná iežas rahčamušaid sámiid várás riikkasiskkáldas áššin, ja váttis sáhttá oažžut dohkkehusa dasa, ahte riikkalaš ruđat galget geavahuvvot davviriikkalaš doaibmabijuide. Muhtun riikkain lea oktasaš ovddasvástádus sámi álbmogis, ja Norgga kulturráđđi oaivvilda ahte Davviriikkalaš konvenšuvdna sáhttá váikkuhit nu, ahte unnida sihke geavatlaš ja rievttálaš hehttehusaid mat heađuštit sin meannudeames sámiiguin ovtta láđje."

Ovdamearkan dakkár váttisvuođain mat namahuvvojit dás, mii sáhttit čujuhit viggamušaide oažžut áigái kultuvrralaš ja giellalaš ovttasbarggu lullisámi guovllu

davimus oasis. Ovttasbargu beroštahttá ollu, muhto váttis lea oažžut doaibmabiju otnáš ruhtadanortnegii vuollái. Interreg-ruđaid leat ohccojuvvon, men dat ii leat boahtán mielde Interreg-prográmmii.[72] Dát prográmmat leat odne hábmejuvvon nu ahte plánejuvvon ovttasbargu vánit heive dáláš prográmmii. Dál bargu lea jođus mas ođđasis čállet prográmmaid, vai dat buorebut heivejit sámi guovlluid árbevirolaš rádjerasttideaddji ovttasbargui.

Jagi 2004 bargoraporttas, man namma lea *Rájehis davvi*, mii gieđahallá Suoma ja Norgga rádjeguovlluid ovttasbarggu, deattuhuvvo eláhudsdoaimmaid dárbu ovttasbargui, geahča s. 26 ja ovddas. Rádjerasttideaddji eláhusdoaimmaid lea álkimus ovddidit Ruota ja Suoma gaskka, mat goappašagat leat EU-lahtut. Váddáseabbo lea ovttasbargu riikkaráji rastá Norgii. Gálvvuid ovddas mat fievrriduvvojit Norggas eret, lea bággu máksit ii duššefal tuollu, muhto maiddái momssa. Dát leat dakkár áššit maid stivrejit EU-dásis, geahča *Rájehis davi* s. 28. Stáhtat fertejit dattetge daid rámaid siskkobealde maid EU ja konvenšuvnnat bidjet, geahččalit unnidit dakkár ášši id mat heađuštit rádjerasttideaddji ovttasdoaibmama.

Artihkkal 12

Oahpahusas ja fálaldagain ovttasbargu

Stáhtat galget láhčit dilálašvuođaid nu, ahte sámiin guđet ásset juosat dán golmma riikkas, leat vejolašvuođat oažžut oahpahusa, dearvvašvuođabálvalusaid ja sosiálafálaldagaid man nu dán golmma riikkas, mas buoremusat orru soahpamin.

Dan botta go artihkkalis 10 lea dábálaš njuolggadus lágaid ja eará reguleremiid birra mat galggašedje álkkásmahttit sámiid riikkarádjerasttideaddji ovttasdoaibmama, de artihkkal 12 lea earenoamážit riikkarádjerasttideaddji oahpahusfálaldagaid ja čálgoortnegiid. Dat geatnegahttá riikkaid čađahit doaibmabijuid maiguin oktiiheivehit oahpahusfálaldagaid ja čálgoortnegiid sámiid várás guovtte bealde rájiid, nu ahte daid sáhttet buoremus lági mielde geavahit goappašiid bealde. Dakkár oktiiheiveheamit leat maid viehka deatalaččat sámi báikegottiid seailluheapmái artihkkala 6 nuppi lađđasa mielde.

---

[72] *Interreg-prográmma* mearkkaša riikkaidgaskasaš prográmma. Dat lea ruhtadanvuohki mii vuolgá EU strukturfoanddas, ja dat galgá ovddidit regiuvnnaid beroškeahttá riikkarájiin. Eaktun dakkár ruđaid oažžumii lea guovtti dahje eanet riikkaid ovttasbargu ja ahte riikkat maid servet ruhtadeapmái riikkalaš ruđaiguin.

Rievttálaš reguleremat mat geahppudit beassama oahpaheapmái ja čálgo-ortnegiidda beroškeahttá riikkarájiin, leat dárbbašlaš doaibmabijut dán mearrádusa mielde. Muhto maiddái earáge doaibmabijut nugo ekonomalaš váikkuhangaskaoamit ja geavatlaš heivehallamat rádjerasttideaddji ovttasbargui, leat dárbbašlaččat ollašuhttin dihte dán artihkkala.

Dárbu dakkár mearrádusaide go daidda maid artihkkal 12 meannuda, lea deattuhuvvon artihkkala 10 mearkkašumiin. Maiddái máŋga gulaskuddancealkámuša mat leat jagi 1998 mannosaš raportii, mii lea sámekonvenšuvnna dárbbu birra, deattuha dárbbu álkkásmahttit oahpahusa ja čálgoortnegiid riikkarájiid rastá. Ruoŧa sámediggi lea gulaskuddancealkámušastis davviriikkalaš sámekonvenšuvnna áššis čujuhan dasa, ahte bargomárkanoahpahus (fidnooahpahus), kursadoaimmat ja allaskuvlaoahpahus berrejit leat fállamassii buot golmma riikka sámiide, muhto ahte leat máŋga ovdamearkka das, mo dakkár ovttasdoaibman váttásmahttojuvvo.

Davvi-Trøndelága fylkkasuohkan deattuha dárbbu bargat ovttasráđiid riikkarájiid rastá, go lullisámi álbmot lea unni ja ássá bieđgguid:

> "Dainnago ássamat leat bieđgguid, de lea deatalaš oažžut áigái formaliserejuvvon ovttasbarggu riikkarájiid rastá, ee. oahpahusas ja sullasaš surggiin. Geográfalaččat ja kultuvrralaččat lea dárbu atnit lullisámi veahkadaga goappašiid bealde riikkaráji ovttadahkan, ja erenoamáš deaddu ferte leat ovttasráđálaš doaibmama ovddideamis ruoŧtilaš rádjeguovlluin."

Maiddái Nordlándda fylkkasuohkan deattuha dárbbu formaliseret ovttasbarggu riikkarájiid rastá. Dát guokte fylkkasuohkana leat ovttasráđiid Lulli-Trøndelága fylkkasuohkaniin ja Hedmárkku fylkkasuohkaniin jagi 2005 guovvamánus dahkan ovttasbargosoahpamuša Norgga sámedikkiin. Soahpamušas deattuhuvvo deatalažžan bargat ovttas leanaiguin mat leat Ruoŧa bealde, vai nannejuvvošii lullisámi servodatovdáneapmi ja vai lea máhttolonohallan.

Jagi 2004 bargoraporttas mii lea Suoma ja Norgga ovttasbarggu birra davvin, *Rájehis Davvi*, lea garrasit deattuhuvvon dárbu bargat ovttas oahpahusa ja dearvvaš-vuođa surggiin. Das namahuvvo oahpaheddjiid ja ohppiid lonohallan ja oahpahus sámegielas ja sámegillii. Sávaldat lea ahte oahpaheaddjit ja oahppit galget bargat ovttas, muhto dasto celkojuvvo:

> "Ovttasbarggu dovdomearka leat dattetge leamaš álo dakkár váttisvuođat mat čuožžilit dainnago riikkaid iešguđetlágan oahpahuslágat, iešguđetlágan

norbmavuogádagat mat regulerejit oahpahusa sámegielas, stuorra erohusat ruhtadanvuogádagas, iešguđetlágan oahppoplánat ja oahppolávdegottit, ja dasto vel erohusat oahpahusa diibmologuin, giellalaš erohusat ja ovttas-doaibmama váilevaš ruhtadeapmi."(s. 12)

Ovdamearka lihkostuvvan ovttasbarggus mii lea álggahuvvon vaikko leatge dákkár váttisvuođat, lea Sirpmá skuvlla ja Ohcejoga skuvlla ovttasbargu. Muhto čielggas lea ollu livčči vejolaš earáhuhttit vai dákkár ovttasbargoprošeakta šattašii ain álkibun.

1980-logus čađahedje Norggas ja Suomas doaibmabijuid álkkásmahttin dihte rádjeguovlluin davvin sosiála ja dearvvašvuođa ásahusaid ovttasbarggu. Dan rájis leat leamaš nuppástusat goappašiid riikkain erenoamážit dearvvašvuođa ásahusaid organiseremis, ja ovddeš ovttasbarganvugiid ii leat šat vejolaš čuovvut juohke čuoggá dáfus, geahča raportta *Rájehis Davvi,* s. 16. Suomas suohkanat leat ožžon eambbo ieštivrema, ja Norggas fas leat sirdán hálddašeami fylkkasuohkanis dearvvašvuođa-doaimmahagaide. Dain geat sohpe ovttasbargosoahpamuša 1980-logus, ii leat šat váldoovddasvástádus dearvvašvuođaásahusas. Ovttasbarganortnegiid lea danne dárbu árvvoštallat ođđasis.

Raporta namaha ahte ovdal lei ovttasbargu Roavvenjárgga Lappi váldo-buohcceviesu mánáidpsykiatriija ossodaga ja Kárášjoga Mánáid- ja nuoraid psykitriija ossdaga gaskka. Nuppástusaid maŋŋil, mat šadde Suoma dearvvašvuođa- ja sosiálaásahussii, Ohcejoga suohkan oastá dáid bálvalusaid. Deanus lea mánáidpsykiatriija dikšoruoktu ja skuvla mánáide. Das leat bargonávccat divššodit maiddái mánáid guđet bohtet Suoma bealde. Ochejoga suohkan sihtá dakkár ovttasbarggu, go dát dikšoruoktu lea lagat Ohcejoga go suopmelaš fálaldat, mii lea Roavvenjárggas. (Geahča *Rájehis davvi* s. 18) Dikšoruovttu ja skuvlla árvala Finnmárkku dearvvašvuođadoaibma dattetge heaittihit. Jos skuvla oččošii vejolašvuođa vuostáiváldit mánáid Suoma bealde, de dat sáhtášii sihkkarastit ruđaid joatkit divššodanfálaldaga mii lea Deanus.

Artihkkal 12 dahká dárbbašlažžan stáhtaide álggahit proseassa mas jávkadit daid áššiid mat odne hehttejit rádjerasttideaddji ovttasbarggu.

Artihkkal 13
Sámi álbmoga symbolat

Stáhtat galget gudnejahttit sámiid vuoigatvuođa mearridit sámeleavgga ja eará sámi álbmotlaš symbolaid geavaheami. Stáhtat galget dasto, ovttasráđiid sámedikkiiguin, bargat dan badjelii ahte sámi symbolat bohtet oidnosii dakkár vuogi mielde mas čuollu bures sámiid sajádat okta álbmogin golmma riikkas.

Artihkkal regulere sámiid oktasaš symbolaid geavaheami dan golmma riikkas. Sámit galget ieža mearridit sámi leavgga (flávdda) geavaheami ja eará sámi nationála symbolaid geavaheami. Lunddolaš lea ahte dakkár symbolaid geavaheami mearridit oktasaš sámi orgánat.

Norgga sámeláhkii (mii bođii geassemánu 12. b. 1987 nr. 56) lasihuvvui čuoŋománu 11. b. 2003 láhkanuppástusas ođđa § 1-6, mii čuodjá ná:

"Sámi leavgga lea 13. davviriikkalaš sámekonfereansa dohkkehan borgemánu 15. b. 1986.

Sámediggi sáhttá láhkaásahusain mearridit dárkileabbo mearrádusaid sámi leavgga geavaheamis."

Dakkár láhkaásahus mearriduvvui miessemánu 27. b. 2004.
Eará sámi nationála symbolat leat sámiid álbmotlávlla ja sámiid álbmotbeaivi guovvamánu 6. beaivi.

Artihkkal geatnegahttá maiddái stáhtaid buktit oidnosii sámi symbolaid iežaset oinnolaš dohkkehussan das ahte dat golbma stáhta leat huksejuvvon maiddái sámi álbmogage territoriijii. Okta ovdamearka dás lea dat go Norgga ráđđehus mearridii juovlamánus 2003 ahte guovvamánu 6. beaivi lea almmolaš leavgabeaivi Norggas. Mearrádus mearkkaša maid dan ahte lea vuoigatvuohta geavahit sámi álbmotsymbolaid almmolaš oktavuođain.

Kapihttal II

Sámiid stivren

Artihkkal 14

Sámedikkit

Guđesge dan golmma riikkas galgá leat sámediggi, mii lea riikka bajimuš sámi orgána. Guhtege sámediggi galgá doaibmat sámi álbmoga beales riikkastis, ja dan golmma riikkas sámit geain lea dábálaš jienastanvuoigatvuohta, galget leat válljen Sámedikki.

Sámedikkiid válganjuolggadusaid mearridit lágat, mat válmmaštuvvojit šiehtadallamiin sámedikkiiguin artihkkala 16 mielde.

Sámedikkiin galget leat dakkár doaimmat mat dahket sidjiide vejolažžan beaktilit váikkuhit dasa ahte sámi álbmoga vuoigatvuohta ieš mearrideapmái álbmotrievtti njuolggadusaid ja dán konvenšuvnna mearrádusaid mielde šaddá duohtan. Dárkilet njuolggadusaid sámedikkiid válddi birra mearriduvvojit lágas.

Sámedikkit dahket álgaga ja buktet cealkámušaid buot áššiide maidda dikkit gávnnahit leat siva nu dahkat.

Vuosttaš lađas mearrida ahte kontraherejeaddji stáhtain guđesge galgá leat sámediggi. Buot golmma riikas lea odne sámediggi masa sámit guđet leat čálihuvvon jienastuslohkui ja geain lea dábálaš jienastanvuoigatvuohta leat válljen sámiid. Sámedikkiid sajádat nanosmuvvá eambbo dáinna konvenšuvdnamearrádusain.

Nuppi lađđasa mielde riikkaid sámediggeválggaid njuolggadusat galget mearriduvvot lágain. Dattetge lea deatalaš sihkkarastit sámedikkiid vejolašvuođa váikkuhit, ja danne dakkár láhka ferte válmmaštuvvot šiehtadallamiiguin sámedikkiiguin artihkkala 16 njuolggadusaid mielde. Dat áššit main dás lea sáhka, sáhttet muhtumin adnojuvvot nu deatalažžan sámi servodateallimii ahte sámedikkiid dohkkehus dárbbašuvvo artihkkala 16 nuppi lađđasa mielde.

Goalmmát lađas: Sámi álbmogis lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái, geahča artihkkala 3. Sámi álbmoga ovddasteaddi orgánan sámiid iešmearridanvuoigatvuođa lunddolaš hálddašeaddjit leat sámedikkit. Sámedikkit fertejit danne leat doaibmamušat main dat sáhttet hálddašit dán iešmearridanvuoigatvuođa. *Vuosttaš cealkagis* čujuhuvvo álbmotrievtti njuolggadusaide ja dán konvenšuvnna mearrádusaide. Seammá čujuheapmi lea artihkkalis 3, ja dat mearkkaša ahte iešmearridanvuoigatvuođa galgat ipmirdit nugo ilbmá artihkkalis 3.

Nugo earáge orgánaid almmolaš váldehálddašeapmi, de ferte sámedikkiidge hálddašanváldi leat lága vuođul. Danne celkojuvvo *nuppi cealkagis* ahte sámedikkiid váldi nannejuvvo lágas. Politihkalaš orgánan Sámediggi sáhttá friddja dahkat álgaga ja čađahit doaibmabijuid mat eai sorjá almmolaš válddi geavaheamis.

Njealját lađas: Sámedikkit mearridit ieža makkár áššiid sii dáhttot váldit ovdan. Sámedikkiin lea vuoigatvuohta cealkit juoidá buot áššiin main dat háliidit nu dahkat. Dat gusto vaikko ášši ii leat sáddejuvvon Sámediggái, ja maiddái áššiin maid artihkkalat 16 ja 17 eai govčča.

Artihkkal 15

Sámedikkiid ieš•rađalaš mearrádusat

Sámedikkit dahket ieš•rá•álaš mearrádusaid dain áššiin main sis lea váldi nu dahkat riikkalaš ja riikkaidgaskasaš rivttiid mielde.

Sámedikkit sáhttet soahpat riikkalaš, guvllolaš ja báikkálaš ovttadagaiguin nannet sámi kultuvrra ja servodateallima.

Sámiin lea artihkklala 3 mielde iešmearrideapmi. Iešmearridanvuoigatvuođa dárkileabbo sisdoallu vuolgá álbmotrievtti njuolggadusain ja konvenšuvnna

artihkkaliin, geahča artihkkala 3 vuosttaš cealkaga. Kapihttala II artihkkalat dárkileappot regulerejit Sámedikki iešmearridanvuoigatvuođa čađaheami dán konvenšuvnna mielde.

Iešmearrideapmi ii mearkkaš eavttohis vuoigatvuođa iešmearrideapmái. Muhtun áššešlájaide iešmearridanvuoigatvuohta mearkkaša vuoigatvuođa beassat okto mearridit, muhto eará áššešlájaide fas dat lea ovttasdoaibman iešguđetlágan hámis. Artihkkal 15 gusto dakko gokko sámedikkiin lea vejolašvuohta doaibmat ieš rá đ álaččat. Čuovvovaš artihkkaliin regulerejuvvo sámedikkiid ja eará eiseválddiid dárkileabbo ovttasdoaibman.

Vuosttaš lađas regulere sámedikkiid vejolašvuođa dahkat ieš rá đ álaš mearrádusaid. Nugo namahuvvo artihkkala 14 goalmmát lađđasa mearkkašumiin, de Sámedikkis ferte nugo earáge orgánain leat láhkavuođđu dahkat mearrádusaid mat mearkkašit váldegeavaheami. Dakkár mearrádusaid mat eai mearkkaš váldegeava-heami, Sámediggi sáhttá dahkat almmá láhkavuođu haga, geahča artihkkala 14 goalmmát lađđasa mearkkašumiid. Dát lea duogáš go čujuhuvvo vuosttaš lađđasis riikkalaš riektái.

Vuosttaš lađđasis čujuhuvvo dasa, ahte sámi álbmogis maiddái riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mielde sáhttá leat vuoigatvuohta beassat okto dahkat mearrádusaid. Dalle Sámediggi galgá dahkat mearrádusa sámiid beales. Ovdamearkan dás lea dat gulaskuddangeatnegasvuohta (konsultasjonsplikt) mii vuolgá njuolggadusain mat leat ILO-konvenšuvnnas nr. 169 mii gieđahallá iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja čearddaid, geahča dás ovddabealde čuoggá 7.3.2. Geahča dákko ovdamearkan proseassa mii lei Norggas dasságo bođii láhka *Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luonddu riggodagaid riektedili ja hálddašeami birra,* geassemánu 17. beaivásaš láhka 2005, nr. 85.

Čujuhus riikkaidgaskasaš riektái lea muđui vuos ja ovddimusat boahtteáiggi várás. Riikkaidgaskasaš njuolggadusat álgoálbmogiid riektedili birra sáhttet ovddiduvvot nu, ahte addet álgoálbmogiidda stuorit vuoigatvuođa beassat ieža dahkat mearrádusaid. Dan dáhpáhusas Sámediggi galgá doaimmahit dán vuoigatvuođa sámi álbmoga beales.

Nubbi lađas: Sámi kultuvrra ja servodateallima sihkkarastima ja ovddideami dihte lea deatalaš ráhkadit arenaid Sámedikki ja almmolaš eiseválddiid ovttasdoaibmama várás. Ovdamearkan sáhttit čujuhit soahpamuššii maid Norgga rá đ đehus ja Norgga

sámediggi dahke giđđat 2005 stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki gulaskuddamiid birra (geahča dárkileappot dán soahpamuša dás vulobealde artihkkala 16 mearkkašumiin) ja daidda soahpamušaide maid Norgga sámediggi lea dahkan sámi guovlluid fylkkasuohkaniiguin. Vealtan dihte eahpádusain das ahte sámedikkiin ii leat vejolašvuohta dahkat dakkár soahpamušaid, de eavttuhuvvo čielga mearrádus dan vejolašvuođa birra.

Artihkkal 16

Sámedikkiid vuoigatvuohta šiehtadallat

Áššiin mat leat hui deatalaččat sámiide, galgá šiehtadallojuvvot sámedikkiiguin ovdalgo almmolaš eiseváldi dain áššiin mearrida maidege. Dát šiehtadallamat fertejit čađahuvvot doarvái buori áigemunis vai sámedikkit sáhttet váikkuhit áššemeannudeapmái ja dan bohtosii.

Stáhtat eai galgga mearridit dahje miehtat dakkár doaibmabijuide mat mearkkašahtti ollu sáhttet vahágahttit sámi kultuvrra, sámi ealáhusaid ja sámi servodateallima vuođđoeavttuid, jos juo ii mieđaš dasa dat sámediggi masa ášši gullá.

Artihkkal addá Sámediggái vuoigatvuođa šiehtadallat áššiin mat leat viehka deatalaččat sámiide. Šiehtadallamiid ulbmil ferte leat ahte dat guokte šiehtadallanbealit bohte ovttamielalašvuhtii. Muhto das vuolgá, go vuosttaš lađas ja nubbi lađas buohtastahttojuvvojit, ahte ovttamielalašvuohta ii leat vealttakeahtes gáibádus. Áššiin main Sámedikkis ii leat gieldinriekti nuppi lađđasa mielde, sáhttet dahkat mearrádusaid vaikko ii leat dievas ovttamielalašvuohta. Dattetge lea gáibádus vuosttaš lađđasa mielde ahte čađahuvvojit duohta šiehtadallamat ovdalgo eiseválddit mearridit áššiid. Ahte Sámedikkis lea vuoigatvuohta cealkit iežas oaiviliid, ii ollašuhte šiehtadallanvuoigatvuođa.

Sámedikki šiehtadallanvuoigatvuohta ii čoavdde eiseválddiid iežaset iešráđálaš geatnegasvuođas mii lea dán ja eará riektenjuolggadusaid mielde árvvoštallat mo sin doaibmabijut váikkuhit sámi kultuvrii ja servodateallimii. Muhto šiehtadallanvuoigatvuohta mearkkaša ahte Sámediggi galgá leat mielde bidjamin dakkár váikkuhusárvvoštallamiid premissaid.

Eiseválddit eai leat ollašuhttán iežaset geatnegasvuođa šiehtadallat jos eai čáhkke saji gulahallamii Sámedikkiin, nu ahte das sáhttet oaiviliid dovddahit ja sámedikkis lea vejolašvuohta váikkuhit áššemeannudeapmái ja dan bohtosii. Dát ovdeha máŋga dáhpáhusa:

1) Šiehtadallamat fertejit dáhpáhuvvat árrat áššemeannudeamis, geahča *Vuosttaš lađđasa, nuppi cealkaga.* Jos šiehtadallamat leat mannjit mearridanproseassas, de sáhttá leat váttis váikkuhit bohtosii ja oažžut ipmárdusa ja ollit ovttamielalašvuhtii.

2) Sámediggi ferte oažžut resurssaid vai sáhttá čađahit šiehtadallamiid. Dat ovdeha ahte Sámediggi sáhttá viežžat áššemáhtu mii das alddis ii leat. Sámediggi ferte mánggá suorggis meannudit viiddis áššiid, iige das sáhte leat erenoamáš máhttu mii eiseválddiin lea. Almmá áššedovdi(id) veahki haga Sámediggái sáhttá leat váttis čađahit duođalaš šiehtadallamiid main sáhttá molssaevttolaš čovdosiid buktit ovdan.

3) Sámediggi ferte oažžut ekonomalaš vejolašvuođaid nu ahte duođaid sáhttá čađahit šiehtadallamiid go searvá šiehtadallančoahkkimiidda ja oažžu áššedovdi doarjaga.

Šiehtadallangeatnegasvuohta artihkkala 16 mielde gusto buot eiseválddiide maid artihkkala 5 mearrádus gokčá. Šiehtadallangeatnegasvuohta gusto dainna lágiin iešguđet dásiid eiseválddiide ja iešguđetlágan áššiide.

Vuosttaš lađđasa mielde Sámedikkis lea vuoigatvuohta šiehtadallat juohkelágan áššis. Šiehtadallanvuoigatvuohta gusto áššiide mat leat sakka deatalaččat sámiide. Areála- ja resursahálddašeapmi ja birashálddašeapmi šaddet leat deatalaš suorggit main Sámedikkis leat vuoigatvuohta leat mielde šiehtadallamin. Dat boahtá ovdan artihkkaliin 36, 39 ja 40, vrd. maiddái artihkkaliin 38. Maiddái sámediggeválgga láhkanjuolggadusaid dáfus lea gáibádus šiehtadallamiidda, geahča artihkkala 14 nuppi lađđasa. Muhto dát mearrádusat eai leat dievaslaččat konvenšuvnnas. Artihkkal 16 buktá dábálaš gáibádusaid šiehtadallamiid hárrái dakkár áššiin mat leat sakka deatalaččat sámiide.

Suoma sámediggelágas (láhka 974/1995) 9 § leat njuolggadusat eiseválddiid geatnegasvuođas šiehtadallat Sámedikkiin. Mearrádus čuodjá ná:

> "Eiseválddit galget šiehtadallat Sámedikkiin buot viiddis ja deatalaš mearrádusaid mat sáhttet čuohcit njuolga ja erenoamážit sámiid álgoálbmotdillái mii sámiid ruovttugilleguovlluin fátmmasta
>
> 1) servodatplánema,
> 2) stáhta eatnamiid, suodjaluvvon guovlluid ja meahcceguovlluid divššu, geavaheami, láigoheami ja vuovdima.

3) ruvkeminerálaid ohcanlobi ja ruvkeviidodaga mihtideami ohcamiid,
4) láhkarievdadusaid dahje hálddašanrievdadusaid mat gusket sámi kultuvrra siskkáldas ealáhusaide,
5) oahpahusa buorideami sámegillii dahje sámegielas, ja sosiála ja dearvvašvuođa bálvalusaid buorideami, ja dasto vel
6) eará áššiid mat váikkuhit sámiid gillii, kultuvrii ja sin álgoálbmotdillái."

Dát leat ovdamearkkat dakkár áššiin maid mii fertet atnit dealalažžan maiddái konvenšuvnna artihkkala 16 mielde. Muhto šaddet leat áššit earret dáid namahuvvon áššiid, mat sáhttet leat sakka dealalaččat sámiide. Dakkárat leat omd. Sámediggái guoskevaš áššit. Maiddái riikkaidgaskasaš dási áššiin, mat leat sakka dealalaččat sámiide, lea nationála eiseválddiin geatnegasvuohta šiehtadallat Sámedikkiin.

Jos lea sierramielalašvuohta das leago ášši sakka dealalaš sámiide, vai ii, de ferte stuorra deaddu das mo Sámediggi árvvoštallá ášši.

Sámedikki vuoigatvuohta šiehtadallat gusto juohkelágan áššiide, sihke láhkaásahussii ja hálddašeapmái. Láhkaásahusáššiin šiehtadallanvuoigatvuohta gusto departemeantta dássášaš láhkanjuolggadusaid válmmašteapmái. Šiehtadallamat dáhpáhuvvet nappo dalle ovdalgo ášši sáddejuvvo riikkabeivviide. Go ášši lea joavdan riikkabeivviide, de artihkkala 18 njuolggadusat bohtet atnui.

Šiehtadallanvuoigatvuohta gusto maiddái Sámedikki bušehttii.

Nugo namahuvvui, de duođalaš šiehtadallamiid eaktu lea ahte Sámediggi ii boađe menddo mannit prosessii. Dákko galggat geahčadit Suoma riikkabeivviid vuođđoláhkalávdegotti cealkámušaid mat leat artihkkala 18 mearkkašumiin.

Šiehtadallamiid ulbmil lea ahte galget geahččalit boahtit ovttamielalašvuhtii. Jos ovttamielalašvuohta ii lihkostuva, de merrádusorgána ferte čilget manne ii.

Vuosttaš lađđasa, nuppi cealkaga mielde eiseválddiid iešráđálaš ovddasvástádus lea láhčit dilálašvuođaid šiehtadallamiidda Sámedikkiin. Dat lea dealalaš, dasgo dallego dakkár šiehtadallamat berrejit álggáhuvvot, Sámedikkis dávjá eai leat doarvái dieđut áššis maid vuođul das livčcii sivva dáhttut šiehtadallamiid. Dákko sáhttit čujuhit vuođđojurdagii mii lea artihkkalis 17 goalmmát lađđasis. Vai lea nu buorre vuođđu go vejolaš duođalaš šiehtadallamiidda, de lea Sámediggái ja eiseválddiide vejolaš soahpat das makkár áššiid lea dárbu šiehtadallat ja mo dakkár šiehtadallamat galget čađahuvvot. Dakkár soahpamušaide mállen leat dat ovttasbargansoahpamušat maid Norgga sámediggi lea dahkan fylkkasuohkaniiguin

sámi guovlluin ja Norgga ráđđehusa ja Sámedikki gaskasaš soahpamuš maid dahke giđđat 2005, mii gieđahallá prosedyraid mat leat stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš gulaskuddamiid várás, geahča dárkileappot dán soahpamuša dás vulobealde.

Nuppi lađđasa mielde eiseválddit eai sáhte Sámedikki dohkkehusa haga čađahit doaibmabijuid mat sáhttet bahás vahágahttit sámi kultuvrra, sámi ealáhusaid ja sámi servodateallima vuođđoeavttuid. Jos áššin leat doaibmabijut hearkkes sámi guovlluin, de unnibušge meassamuš sáhttá gáibidit Sámedikki dohkkehusa. Muhto maiddái nannosetge sámi guovlluin dát mearrádus gokčá árvvu mielde unnibušge dakkár doaibmabijuid, jos dat leat "bihtáš bihtážii" politihka lávkkážat mat áiggi mielde dađistaga leat raššudan sámi kultuvrra ja servodaga. Dakkár doaibmabijut maid gáibidit dohkkehusa dain sámiin geaidda dat čuohcá artihkkala 36 mielde.

Doaibmabijuid mat njuolga čuhcet Sámedikki iežas doibmii, Nuppi lađđasa mearrádus maid sáhttá gokčat go dat čuhcet bahás. Dákko mii čujuhit dasa mii daddjojuvvui válganjuolggadusaid birra artihkkala 14 nuppi lađđasa mearkkašumiin. Dát konvenšuvdna lea iešge ovdamearka áššis maid artihkkala 16 nuppi lađas árvalan vuođđojurdda gokčá. Artihkkal 49 cealká ahte ratifikašuvdna gáibida Sámedikki dohkkehusa.

Ovdamearka dan dovddiidusas ahte Sámedikkis lea rolla almmolaš hálddašeamis, mis lea guovlolávdegotti (Distriktskommisjonen i Norge) árvalusas, NÁČ 2004: 19 Ealasis guovllut ja regiuvnnat. Dás čujuhuvvo dasa ahte norgalaš hálddašankultuvra unnán lea heivehuvvon sámi geografiijii (s. 96). Lávdegoddi árvala ahte ovddasvástádus sirdojuvvo guovdilis dásis guvllolaš dássái, muhto deattuha ahte deatalaš eaktu, jos ovddasvástádusa sirdimis guvllolaš dássái galggaš leat dárbbašlaš legitimitehta áiggi mielde, lea ahte ásahuvvojit duođalaš ja njuovžilis golmmabealat šiehtadallamat stáhta, guovllu ja Sámedikki gaskka. Dat lea dárbbašlaš vai "álbmotrievttálačča gáibiduvvon beaktilis gulaskuddangeatnegasvuohta ollašuvvá sámiide álgoálbmogin" (s. 103). Ja Guovlolávdegoddi rávve ná:

"- Guovlluide main lea sámi veahkadat, berre ásahuvvot golmmatbealat šiehtadallamat stáhta, guovllu ja Sámedikki gaskka, vai dat sihkkarasttášii Norgga geatnegasvuođaid sámiide álbmotrievtti mielde.
- Sámediggái addojuvvot ekonomalaš vejolašvuohta šaddat ovttadássášaš oasálažžan golmmabealat šiehtadallamiidda.

- Sámediggi berre oažžut viehka stuorra vejolašvuođa váikkuhit guvllolaš hálddašeapmái dain politihkkasurggiin mat leat deatalaččat sámi álbmogii." (s. 117)

Giđđat 2005 Norgga stuorradiggi loahpahii nugohčoduvvon Finnmárkolága gieđahallama, mii lea láhka Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduresurssaid riektedili ja hálddašeami birra (*lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke,* ja mii bođii geassemánu 17. b. 2005 nr. 85. Guovtte jagi árat ráđđehus lei ovddidan láhkaárvalusa, geahča Od.prp. nr. 53 (2002-2003). Dán láhkaárvalusa ráhkadettiin eai čađahuvvon gulaskuddamat Sámedikki ja Justiisadepartemeantta gaskka, ja ovttajienalaš Sámediggi hilggui láhkaárvalusa. Stuorradikki justiisalávdegoddi doalai, go gieđahalai láhkaárvalusa, mánga gulaskuddančoahkkimiid Sámedikkiin. Justiisalávdegoddi anii mearrideaddji deatalažžan oažžut áigái láhkaárvalusa maid Sámediggi sáhttá doarjut. Stuorradikki justiisalávdegotti árvalus dohkkehuvvui ovttajienalaččat sámedikkis. Vaikko dat mii čilgejuvvo dás guoská Sámedikki ja Stuorradikki gaskasaš gulaskuddamiidda, de ovdamearka lea dattetge váldojuvvon mielde dainnago Stuorradiggi meannudanvugiinis čájehii ahte ráđđehus ja Sámediggi ledje šiehtadallan.

Dat vásáhusat maid ožžo go barge finnmárkolágain, leat deatalaš duogáš dan soahpamuššii maid norgalaš ráđđehus ja Norgga sámediggi dahke gaskaneaset giđđat 2005, ja mii gieđahallá norgalaš ráđđehusa ja Norgga sámedikki gaskasaš gulaskuddanprosedyraid. Sohppojuvvon prosedyraid ulbmil lea:

"- veahkehit nu, ahte stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuohta gulaskuddat álgoálbmogiin čađahuvvo geavadis.
- oččodit áigái ovttamielalašvuođa stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki gaskka gå áigumuš lea álggahit lágaid dahje doaibmabijuid mat sáhttet čuohcit njuolga sámi beroštumiide.
- láhčit vuođu stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki "partnerskap"-perspektiivva" sámi kultuvrra ja servodaga.
- buoridit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dilis ja ovdánandárbbus."

Sohppojuvvon gulaskuddanprosedyrat gustojit ráđđehussii, departemeanttaide, direktoráhtaide ja eará vuollásaš orgánaide dakkár áššiin mat sáhttet čuohcit sámi beroštumiide. Gulaskuddanprosedyraide gullet láhkaárvalusat, njuolggadusat (forskrifter), ovttaskas mearrádusat, háltenjuolggadusat (retningslinjer), doaibmabijut ja mearrádusat.

Gulaskuddangeatnegasvuohta sáhttá fátmmastit sámekultuvrra buot ideála ja ávnnaslaš beliid. Ovdamearkan sáhttit namahit dáiddailbmademiid mánggalágan hámiid, giela, oskkoldaga, kulturárbbi, oaidnemeahttun vuoigatvuođaid ja árbevirolaš máhtuid. Lassin namahit dearvvašvuođa ja sosála áššiid, oahpahusa ja dutkama, áššiid mat gullet geavahan- ja eaiggáduššanvuoigatvuođaide, eananviidodathálddašeami, ealáhusáššiid ja luonddugáhttema.

Áššiin mat čuhcet ávnnaslaš kulturvuđđui, nugo areálahálddašeapmái ja eanan-vuoigatvuođaide, lea gulaskuddangeatnegasvuohta golmma davimus fylkka geográfalaš doaibmaguovllus, ja lassin vel dain guovlluin lulde main lea sámi boazodoallu.

Soahpamuš addá dasto dárkileabbo njuolggadusaid das mo gulaskuddan galgá čađahuvvot. Stáhtalaš eiseválddit galget earret eará Sámediggái dieđihit nu árrat go vejolaš áššiid mat sáhttet čuohcit sámiide njuolga. Sámediggi sáhttá maid ieš váldit ovdan áššiid main háliida čađahit gulaskuddamiid.

Jos stáhtalaš eiseváldi ja Sámediggi sohpet čađahit gulaskuddamiid, de galget ovttasráđiid geahččalit joavdat ovttamielalašvuhtii daid čađahanvuogis. Celkojuvvo ahte "gulaskuddamat Sámedikkiin galget čađahuvvot buori jáhkus ja dainna ulbmiliin ahte galggašedje olahit dievas ovttamielalašvuođa árvaluvvon doaibmabijuin". Eai gulaskuddamat galgga loahpahuvvot jos orru vejolaš olahit ovttamielalašvuođa. Buot gulaskuddančoahkkimiin galgá čállojuvvot beavdegirji.

Jos stáhtalaš eiseváldi dahje Sámediggi oaivvilda ahte lea dárbu čielggademiide mat nannejit mearridemiid duođalaš dahje formála vuođu, de dat galgá dan addit diehttevassii nu árrat go vejolaš gulaskuddanproseassas. Bealit galget maid geahččalit soahpat bargomearrádusas (mandáhtas) ja das geat galget čađahit čielggadanbarggu.

Dain áššiin maid ráđđehus gieđahallá, de áššegieđahalli departemeantta áššeovddideamis galgá čielgasit boahtit ovdan main áššiin lea lihkostuvvan boahtit ovttamielalašvuhtii Sámedikkiin, ja main áššiin vejolaččat ii leat ovttamielalašvuohta. Nu galgá leat maiddái dain áššiinge mat biddjojuvvojit stuorradikki ovdii. Dain áššiin main ovttamielalašvuohta ii leat lihkostuvvan, stuorradiggi galgá oažžut dieđu Sámedikki árvvoštallamiin ja oainnuin.

Lassin gulaskuddamiidda konkrehta áššiin, de galget politihkalaš čoahkkimat dollojuvvot juohke jahkebeali sámeáššiid stáhtaráđi ja sámediggepresideantta gaskka. Dáin čoahkimiin váldojuvvojit ovdan "sámi servodaga dilli ja ovdánandárbbut, áššit

mat leat prinsihpalaš sivaid geažil vuođđudeaddji deatalaččat, ja proseassat mat leat jođus". Juohke jahkebeali maid galget leat čoahkkimat Sámedikki ja sámi áššiid departemeanttaidgaskasaš oktiiheivehanlávdegotti gaskkas.

Gielddaid ja guovlluid departemeanta ja Sámediggi galget dasto ovttasráđiid nammadit fágalaš árvvoštallanjoavkku mii jahkásaččat válmmašta raportta sámi servodaga dilis ja ovdánanmearkkain.

Artihkkal 17

Sámedikkiid vuoigatvuohta eará ášševálmmašteamis

Sámedikkiin galgá leat dat vuoigatvuohta ahte sis lea ovddasteapmi almmolaš ráđiin ja lávdegottiin main mearridit sámiid beroštumiide deatalaš áššiid.

Sámedikkiid ovdii galget biddjojuvvot áššit mat gullet sámiid beroštumiide, ovdalgo almmolaš eiseváldi mearrida áššis maidege.

Stáhtat galget čielggadit makkár dárbu lea dakkár ovddasteapmái ja sámedikkiid ovddalgihtiicealkámuššii. Dat ferte čađahuvvot doarvái buori áiggis ovddalgihtii, vai sámedikkit sáhttet váikkuhit áššemearrideapmái ja dan bohtosii.

Sámedikkit mearridit ieža goas sii dáhttot iežaset ovddasteami dahje buktit cealkámušaid dakkár ášševálmmašteapmái.

Vuosttaš lađas gieđahallá sámedikkiid vuoigatvuođa searvat nationála ráđiide ja lávdegottiide. Sámediggi sáhttá gáibidit alcces ovddasteami ráđiide ja lávdegottiide mat gieđahallet sámiide beroštahtti áššiid. Sámediggi vállje ieš geat dat galget dan ovddastit.

Láhkalávdegottit gullet dán mearrádusa vuollái. Jos láhkaášši ii válmmaštuvvo sierra lávdegottiin, muhto departemeantta nammadan bargojoavkkus, de dakkár bargojoavkkutge gullet dán mearrádusa vuollái.

Sámedikkis lea maid vuoigatvuohta oažžut áirasiid almmolaš ráđiide. Sátni Ráđđi ii galgga dás ipmirduvvot menddo gáržžet, muhto sáhttá maid mearkkašit almmolaš orgána mii gohčoduvvo stivran mas leat rávvejeaddji doaimmat ja mii buktá árvalusaid.

Vuoigatvuohta ovddasteapmái gusto doppe gos gieđahallet sámiid beroštahtti áššiid. De ii nappo dalle leat mihkkege gáibádusaid das ahte dat áššit main lea sáhka, galget guoskat erenoamážit dahje viehka ollu sámi áššiide. Álo ii leat čielggas guoskágo dihto ášši sámi beroštumiide. Go das leat eahpádusat, de ferte deaddu leat Sámedikki árvvoštallamis das, guoskágo áššesuorgi sámi beroštumiide.

Mearrádus addá diehttevassii deatalaš vuođđojurdaga (prinsihpa). Das leat máŋga ovdamearkka, ahte Norgga sámediggi lea deaividan vuostehágu go lea dovddahan dáhtu oažžut ovddasteami deatalaš láhkalávdegottiide. Gieskadaš ovdamearkan sáhttit namahit ahte Norgga sámediggi ii ožžon ovddasteami biologalaš šláddjiivuođa láhkalávdegoddái, geahča NÁČ 2004:28. Máŋga jagi vásse maid ovdalgo bođii sámi ovddasteapmi Plánaláhkalávdegoddái. Jure justa Plánaláhkalávdegoddi ilbmada man dárbu lea sámi ovddasteapmái vai sámi dilálašvuođat ilbmet, geahča NÁČ 2003:14. Dán árvalusas lávdegoddi čájeha stuorit ipmárdusa ja máhtu sámi ealáhusain ja Sámedikki areálahálddašanrollas go vuosttaš oassečielggadeamis, NÁČ 2001:7, mii geigejuvvui ovdalgo lávdegoddi oačču sámi áirasa. Ruotas ovdamearkan sáhttit čujuhit dan bargui maid gilleguovlolávdegoddi (Landbygdskommitten) doaimmaha, masa Sámediggi ii ožžon ovddasteami váikko vikkai.

Sámedikkis ii leat monopola leat áidna orgána mii ovddasta sámi beroštumiid lávdegottiin ja ráđiin. Máŋgga dáhpáhusas fertejit maiddái sámi ealáhusorganisašuvnnain ja berošteddjiid organisašuvnnain leat ovddasteapmi ráđiin ja lávdegottiin, geahča artihkkala 21.

Nuppi lađđasa mielde galget sámedikkiid ovdii biddjojuvvot áššit mat gusket sámi beroštumiide. Nugo Vuosttaš lađđasa mearkkašumit namahit, de ferte, go leat eahpádusat, deaddu leat sámedikkiid árvvoštallamis das, guoskágo ášši sámi beroštumiide. Mearrádusa lea dárbu geahčadit oktanaga artihkkaliin 16. Jos áššit leat viehka deatalaččat sámiide, de sámedikkis lea ii duššefal cealkinvuoigatvuohta muhto maiddái vuoigatvuohta gáibidit šiehtadallamiid.

Goalmmát lađas: Sámedikkit leat sámiid ovddasteaddji orgánat, ja dat galget sámiid beales doaibmat. Muhto deatalaš lea maid deattuhit dan ovddasvástádusa mii lea maiddái earáge eiseválddiin go sámi eiseválddiin oaidnit goas lea dárbu fidnet sámedikkiid áššegieđahallamii. Jos dakkár ovddasvástádus ii livčče earáinge, de sámedikkit sáhttet menddo maŋŋit beassat prosessii mielde.

Njealját lađas: Sámedikkiin ii leat mihkkege geatnegasvuođaid searvat nationála ráđiide ja lávdegottiide, iige dain leat geatnegasvuohta buktit cealkámuša áššiin mat ovddiduvvojit daidda.

Dán artihkkala mielde Sámediggi sáhttá gáibidit beassat máŋgga ráđis ja lávdegottis leat, ja sáhttá maid gáibidit beassat cealkit oaiviliiddiset viehka ollu deatalaš áššiin.

Sámedikkit fertejit ieža vuoruhit áššiid main háliidit cealkit juoidá, ja ráđiid ja lávdegottiid maidda háliidit searvat. Lunddolaš lea ahte Sámediggi ovttasráđiid áššeguovdilis orgánain ráhkada ásseovddidanbargomeanuid.

Artihkkal 18

Gaskavuohta riikkačoahkkimiidda

Stáhtaid riikkačoahkkimat dahje sin lávdegottit dahje eará orgánat galget ávžžuhusa vuođul vuostáiváldit sámedikkiid ovddasteddjiid, vai sii sáhttet čilget áššiid mat mearkkašit ollu sámiide.

Sámedikkiide galgá addojuvvot vejolašvuohta beassat gullojuvvot go riikkačoahkkimat gieđahallet áššiid mat erenoamážit gusket sámi álbmogii.

Guđege riikka riikkačoahkkimat addet dárkilet njuolggadusaid das makkár áššin lea sáhka, ja makkár bargovuohki galgá leat.

Artihkkal regulere Sámedikki ja riikkačoahkkima gaskavuođa.

Vuosttaš lađas: Áššiin mat mearkkašit ollu sámiide, sámedikkiin lea vuoigatvuohta čilget oainnuideaset njuolga riikkačoahkkimiidda dahje lávdegottiide dahje eará orgánaide mat vulget riikkačoahkkimiin. Goalmmát lađđasa mielde riikkačoahkkimat mearridit njuolggadusaideasetguin mo áššit galget gieđahallojuvvot.

Nuppi lađđasa mielde lea dárbu guldalit Sámedikki dakkár áššiin mat erenoamážit gusket sámi álbmogii. Dakkár gulaskuddan galgá dáhpáhuvvat beroškeahttá das jos Sámediggi ovdal leažžá buktán cealkámuša áššái artihkkala 17 vuođul, dahje leažžá šiehtadallan áššis artihkkala 16 Vuosttaš lađđasa mielde. Suomas lea ovddeš vuođđolága, jagi 1919 ráđđehushámi (1919 års Regjeringsform), 39 § vuođul mearriduvvon ná, 52 a §, riikkabeaiveortnegii:

> "Sámiin galget gulaskuddat go leat áššit mat earenoamážit gusket sidjiide nugo lea dárkileappot mearriduvvon riikkabeivviid bargoortnegis."

Vuođđoláhkalávdegoddi cealká dán mearrádusa birra ná:

> "Lávdegoddi lea fuopmášuhttán ahte riikkabeivviid ortnegis eai leat mearrádusat das, ahte áššedovdiin galget gulaskuddat go gieđahallet áššiid. Danne sáhttá árvaluvvon mearrádus adnojuvvot veaháš erenoamážin, dainnago dat leat vuosttamuš mearrádus gulaskuddamis áššedovdiiguin ja guoská dušše ovtta jovkui. Lávdegoddi dattetge nanne láhkáásahusa árvalusainis, dainnago lea jáhkku ahte reguleren lea prinsihpalačča deatalaš sámiide, mii dan čielggdanbarggu mielde maid lávdegoddi lea ožžon, lea áidna álgoálbmot Suomas. Seammás lávdegoddi deattuha ahte sámiid dili ferte ordnejuvvot albma láđje dalle juo go dat áššiid guoská sidjiide erenoamážit, válmmaštuvvo, vai sidjiide dáhkiduvvo albma váikkuhanvejolašvuođat. Go mii

> jurddašit vejolašvuođaid váikkuhit áššiide, de dávjá lea deataleabbo leat mielde dallego áššit mearriduvvojit, go searvat gulaskuddamii go riikkabeaivvit lea láhkaproseassas juo loahpageahčen."
>
> "....sátni "áššit" sáhttet mearkkašit buotlágan áššiid maid riikkabeaivvit meannudit. Go bargoortnegaa mearrádusat válmmaštuvvojit, de šaddá bággu váldit beali das, man muddui lea geatnegasvuohta guldalit sámiid, mii lea váldonjuolggadus, leatgo eará áššit go láhkameannudeamit mat erenoamážit gusket sámiide." (1990 rd. – GrUB nr 12 – Prop. Nr 219: Vuođđolága lávdegotti cealkámuš nr. 12 ráđđehusa proposišuvnnas oktan árvalusaiguin lágaid ja riikkabeaiveortnega rievdadeami hárrái.)

Suoma ođđa vuođđoláhka fámuiduvai njukčamánu 1. b. 2000. Seammás gustogođii riikkabeivviid bargoortnet, 40/1999, mas 37 § 2 mom. čuodjá ná:

> "Go lávdegoddi gieđahallá láhkaárvalusa dahje man nu eará ášši mii lea erenoamáš deatalaš sámiide, de galgá addojuvvot sámi ovddasteddjiide gulaskuddanvejolašvuohta, jos erenoamáš sivat eai leat hehttejit nu dahkamis."

Ovdamearka dakkár áššis mas riikkačoahkkima ja Sámedikki gaskavuohta lea viidánan gulaskuddamis eanebun, lea dat go Stuorradiggi gieđahalai jagi 2005 geassemánu 17. beaivvi láhka nr 85, mii árvaluvvui Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduresurssaid hálddašeamis ja riektedilálašvuođain. Norgga ráđđehus ovddidii gieđđat 2003 proposišuvnna dakkár lágas, Od. prp. nr. 53 (2002-2003). Go Stuorradiggi gieđahalai láhkaárvalusa, de čađahuvvojedje jeavddalaš gulaskuddamat Stuorradikki justiisalávdegotti ja Sámedikki gaskka. Gulaskuddamat buvttihedje justiisalávdegotti loahpalaš árvalusa, maid Sámediggi sáhtii dohkkehit, geahča dás ovdalis artihkkal 16 mearkkašumiid.

Goalmmát lađas: Dárkileabbo njuolggadusat das mo áššit mat leat ovddiduvvon Vuosttaš lađđasa mielde, galget gieđahallojuvvot riikkabeivviin ja mo gulaskuddan galgá čađahuvvot Nuppi lađđasa mielde, mearriduvvo riikkabeivviid čoahkkinortnegiin.

Artihkkal 19

Sámit ja riikkaidgaskasaš ovddasteapmi

Sámedikkit galget ovddastit sámiid riikkaidgaskasaš dilálašvuođain.

Stáhtat galget ovddidit sámiid ovddasteami riikkaidgaskasaš lágádusain ja sámiid searvamiid riikkaidgaskasaš čoahkkimiidda.

Vuosttaš lađas: Artihkkala 17 Vuosttaš lađđasa mielde Sámedikkis lea vuoigatvuohta leat ovddastuvvon nationála ráđiin ja lávdegottiin mat meannudit áššiid mat gusket sámi beroštumiide. Artihkkala 17 prinsihppa joatká artihkkalis 19 riikkaidgaskasaš dásis. Sámedikkis galgá leat vuoigatvuohta leat ovddastuvvon dakkár oktavuođain. Áššedovdi joavkku iežas čoahkádus lea ovdamearka dakkár ovddasteamis. Nu lea maiddái sámedikkiid searvan dan ovttasbarganforumii mii lea ásahuvvon sámi áššiid várás Suoma, Norgga ja Ruota gaskka, geahča mearkkašumiid artihkkalii 44. Suomas lea juo dakkár njuolggadus mii dás lea árvaluvvon, namalassii sámelágas (lag 974/1995) 6 § *Mo sámit galget ovddastuvvot:*

> " Sámediggi galgá dain áššiin mat dasa gullet, ovddastit sámiid nationála ja riikkaidgaskasaš oktavuođain."
> Sámedikkiin ii leat áidnavuoigatvuoigatvuohta ovddastit sámiid stáhtaidgaskasaš forain. Muhtun dáhpáhusain sáhttá leat lunddolaš ahte sámi ealáhusorganisašuvnnat ja berošteddjiidorganisašuvnnatge ovddastit sámiid, geahča artihkkala 21.

Nubbi lađas: Sámiid ovdddasteami riikkaidgaskasaš ásahusain, dán konvenšuvnna oasálaččat eai sáhte okto mearridit. Dat ášši sorjá áššeguovdilis áhahusasge. Áššedovdi joavku sáhttá čujuhit čielggadeapmái SOU 2002: 77 Sámedikki rolla ruottilaš álbmotstivrras, geahča s. 135, mas celkojuvvo

> "ahte das ii sáhte šaddat sáhka, ahte Sámediggi galggašii lahttosaji Ovttastuvvan našuvnnaide, dasgo ON lea stáhtaid gaskasaš ovttastupmi. …
> Seammás dasa ii berre leat mihkkege hehttehusaid, ahte Sámediggi ovddasta sámiid go leat čoahkkimat eará riikkaiguin dahje organisašuvnnaiguin ja eiseválddiiguin sihke Ruotas ja olgoriikkas."

Maiddái divaštallan dás ovdalis čuoggás 8 samiid konvenšuvnna oasálašvuođas, govvida daid áššiid mat váldojuvvojit ovdan dás. Dattetge vuhtto ovdáneapmi dán suorggis, mii iiba unnánge ilbmá das, ON lea vuođđudan *Permanent forum on Indigenous Issues* (álgoálbmotáššiid bissovaš fora). Dát fora lea ON ekonomalaš ja sosiála ráđi rávvenorgána. Foras leat 16 lahtu, gávccis sis leat stáhtaovddasteaddjit ja gávccis leat álgoálbmotovddasteaddjit. Mearridanváldi lea dainna lágiin juhkkojuvvon álgoálbmogiid ja stáhtaid gaskka. Dát lea ovdamearkan das, ahte ON lahttoriikkat leat addán álgoálbmogiidda iešmearrideaddját saji (rolla).

Golmma resolušuvnnas fora vuođđudeamis (Economic and Social Council Resolution 2000/22), daddjojuvvo ná fora doaimmaid hárrái:

> "Permanent Forum on Indigenous Issues shall serve as an advisory body to the Council with a mandate to discuss indigenous issues within the mandate of the Council relating to economic and social development, culture, the environment, education, health and human rights; in so doing the Permanent Forum shall:
>
> (a) Provide expert advice and recommendations on indigenous issues to the Council, as well as to programmes, funds and agencies of the United Nations, through the Council;
>
> (b) Raise awareness and promote the integration and coordination of activities relating to indigenous issues within the United Nations system;
>
> (c) Prepare and disseminate information on indigenous issues;"

Mearrádusa mielde mii lea artihkkalis 19, nuppi lađđasis, ahte Suopma, Norga ja Ruotta galget bargat dan badjelii, ahte sámit ožžot iešmearrideaddji ovddasteami riikkaidgaskasaš ásahusaide ja čoahkkimiidda. Mearrádus mearkkaša ahte sámi ovddasteapmi Davviriikkaid ráđis dorjojuvvo, muhto dan eai mearrit dán konvenšuvnna oasálaččat okto.

Artihkkal 20

Oktasaš sámi organisašuvnnat

Sámedikkit sáhttet vuođđudit oktasaš organisašuvnnaid. Stáhtat galget dárbbu mielde ja ovttasráđiid sámedikkiiguin oččodit almmolaš válddi dakkár oktasaš organisašuvnnaide.

Mearrádus buktá ovdan ahte sámedikkiin lea vuoigatvuohta vuođđudit oktasaš sámi organisašuvnnaid dávviriikkalaš dásis. Otnáš ovdamearkkat dakkár oktasaš orgánain leat Sámi parlamentáralaš ráđđi ja Sámi giellalávdegoddi. Mii guoská almmolaš válddi sirdima dakkár oktasaš orgánaide, de dárkilet eavttut sorjájit guđege riikka vuođđolága mearrádusain, ja dan oktavuođas dasge man ollu válddi lea ságas sirdit. Artihkkal geatnegahttá stáhtaid doaibmat dárbbuid vuođul ja ovttasráđiid sámedikkiiguin.

Das ii leat mihkkege gáibádusaid, ahte váldi galgá sirdojuvvot orgánii mii lea dan golmma riikka oktasaš orgána. Vejolaš lea maid jurddašit orgána mii lea dušše guovtti riikka oktasaš orgána. Dakkár guovttebeallásaš orgána lea jurddašahtti rádjeguovlluid areála- ja ealáhusháldašeami várás, omd. rádjejogaid ja rádjerasttideaddji boazodoalu várás.

Guovvamánus 2005 dolle Suoma sámediggi, Norgga sámdiggi ja Ruoŧa sámediggi vuovsttamuš geardde oktasaš dievasčoahkkima. Dat čoahkkima, mii lei Johkamohkis, lea vejolaš jáhkkit ilbmadit niegu oktasaš sámedikki vuođđudeamis. Dat jurdda guoskkahuvvoge raporttas Suoma, Norgga ja Ruoŧa sámi vuoigatvuođaid čielggadanlávdegottiid ovttasbarggus, mii ilmmai jagi 1988, kap. 3.4. Das celkojuvvo ahte dainnago davviriikkat dál eambbo barget ovttasráđiid sámi áššiin, de livčči dárbu vuođđudit sámiid ovddasteaddji orgána davviriikkalaš dásis, namalassii davviriikkaid sámedikki (s. 37)

Artihkkal 21

Eará sámi ovttastumit

Stáhtat galget gudnejahttit ja dárbbu mielde ráđđádallat sámegilážiiguin, siiddaiguin, orohagaiguin, nuortalaččaid gilistivrrain ja eará máhtolaš sámi organisašuvnnaiguin dahje báikkálaš sámi áirasiiguin.

Suoma, Norgga ja Ruoŧa sámedikkit leat viehka oađa ovddasteaddji orgánat, mat leat hábmejuvvon ee. vai seailluhit sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima nationála ja riikaidgaskasaš eiseválddiid guovdu. Doložis sámi servodagas leat leamaš unnibuš ja báikkáleabbo lágádusat. Ovdamearka das lea siida, mii fas lea vuođđu oađđaset ovttastumiide nugo čearuide, orohagaide ja boazoservviide. Dát leat lágádusat maid mii odne vuos ja ovddimusat jurdilit gullevažžan boazodollui. Muhto maiddái earáge sámi ealáhusain ja resursageavahemiin leat leamaš sullasaš ovttasbarganorgánat ja ovttastumit. Gili veahkadat sáhtii leat dat guđet geavahedje ovttas meahcceguovllu, nugo muitala Rt 2001 siidu1229 (Čáhput-ášši). Nuortalaččaid ovttaráđálaš vuogit (sobbarat) leat nubbi ovdamearka. Dakkár boares ovttaráđálaš vuogit leat oassi sámi sámi kultuvrras ja servodateallimis, ja diehttalas lea juo artihkkalis 6 ahte eiseválddit fertejit gudnejahttit ja seailluhit dáid struktuvrraid. Go čielga mearrádus dán birra dattetge lea váldojuvvon mielde, de áigumuš lea čujuhit ahte sámedikkiin ii lea monopola buot sámi hálddašeapmái. Maiddái unnibuš ja

báikkáleabboge sámi lágádusat doaimmahit deatalaš hálddašanbargguid ja fertejit rohttejuvvot ovdan dán konvenšuvnnas. Dát lágádusat, mat dás leat namahuvvon, eai leat dušše beroštusovttastumit, muhto dáidet máŋgga dáhpáhusas leat maiddái vuoigatvuođa doallitge iešguđetlágan resursageavaheapmái. Dat gusto omd. siidii. Sin vuoigatvuođaid fertet dieđusge gudnejahttit ovtta dásis vuoigatvuođaiguin mat gullet eará riektesubjeavttaide. Dán lea deatalaš deattuhit, go sámi resursageavaheami hárrái dávjá jurddašuvvo, ahte dat ii leat suodjaluvvon seammá bures go omd. Eanandolliid (boanddaid) resursageavaheapmi. Boazodoalu leat dainna lágiin álkit jurddašan baicce heajubut suodjaluvvon ealáhusvuoigatvuohtan go ávnnaslaš vuoigatvuođa. Professor Sverre Tønnessen cealká ná:

> "Min juridihkalaš árbevierus leat álkit jurddašan ahte "ealáhusvuoigatvuohtat" lea heajubut suodjaluvvon go "ávnnaslaš vuoigatvuohta". Dákko lea dasto dárbu cáhkit váttisvuođaid váibmosii. Ja dalle de ii galggaše, mu mielas, leat báljo eahpádusge das, ahte omd. johtti sámiid vuoigatvuohta jođihit boazodoalu dihto láđje ja dihto báikkis, ii berre árvvoštallojuvvot eará láđje go lullenorgalaš boandajoavkkuid vuoigatvuohta jođihit eananadoalu, vaikko vel sin suodjalitge dakkár tearpmat go eatnamiid "eaiggáduššanvuoigatvuohta" ja almmolaš guovllu "erenoamášvuoigatvuohta." ("Retten til jorden i Finnmark", 2. alm. Bergen-Oslo-Romsa 1979 s. 188.)

Mearrádus fátmmasta maiddái sámi organisašuvnnaidge nugo Norgga sámiid riikkasearvvi (NSR), Ruoŧa sámiid riikasearvvi (Svenska samernas riksförbund, SSR), Norgga boazosápmelaččaid riikasearvvi (NRL/NBR) ja Suoma Boazosámiid Searvvi.

Artihkkal 22

Sámeguovlu

Stáhtat galget aktiivvalaččat mearridit ja ovddidit dan guovllu mas sámi álbmot sáhttá hálddašit iežas erenoamáš vuoigatvuođaid dán konvenšuvnna ja riikkaid láhkaásahusa mielde.

Oktasaš sámi riikkarájiid rasttideaddji regiuvdna sáhttá unnidit rájiid mearkkašumi ja ođđasis álggahit ulbmiliid mat leat artihkkaliin 10 - 12, ja dat nannešii maid sámi báikegottiid artihkkala 6 nuppi lađđasa mielde. Dakkár riikkaidgaskasaš iešguđetlágan ovttasbarganvugiiguin boahtá áigái ovttasbargu regiuvnna dásis. Dákko sáhttit čujuhit Barentsráđđái ja EU siskkáldas regiuvdnaovttasbargui. Deatalaš lea

ahte dakkár regiuvdnaovttasbarggus váldet erenoamážit vuhtii sámi guovlluid, eaige ráhkat regiuvdnaovttasbarggu mii buktá ođđa rájiid sámi guovlluide.

Aiddonassii sámi dilálašvuođaid dáfus, mii sáhttit čujuhit beavdegirjái nr. 3 mii gullá soahpamuššii Suoma ja Ruota searvamis Eurohpalaš uniovdnii (EU) jagi 1994. Dainnago Norga ii leat EU lahttu, de beavdegirji gusto duššefal Suoma ja Ruota sámiide.

"DÁT SOAHPAMUŠA DAHKKI ALLA ŠIEHTADALLIT

GUĐET DOVDDAHIT daid geatnegasvuođaid ja lohpádusaid mat Norggas, Ruotas ja Suomas leat sámi álbmogii nationála ja riikkaidgaskasaš rievtti mielde,

GUĐET DUOĐAŠTIT, erenoamážit, ahte Norggas, Ruotas ja Suomas lea nana áigumuššan seailluhit ja ovddidit sámi álbmoga birgenvejolašvuođaid, giela, kultuvrra ja eallinvugiid,

GUĐET VÁLDIT VUHTII ahte sámi kultuvra ja sámiid birgenláhki dárbbaša vuođđoealáhusaid nugo boazodoalu sámiid ássámiid árbevirolaš guovlluin,

LEAT SOAHPAN ná:

Artihkkal 1

Beroškeahttá Roma-soahpamuša mearrádusain, de sámi álbmogii sáhttit mieđihit erenoamášvuoigatvuohtan jođihit boazodoalu árbevirolaš sámi guovlluin.

Artihkkal 2

Dán beavdegirjji sáhttit viiddidit nu, ahte dat váldá vuhtii dakkár sámi erenoamášvuoigatvuođaid joatkevaš ovdáneami go daid mat čatnasit sámiid árbevirolaš ealáhusaide. Ráđđi sáhttá, Lávdegotti árvalusa vuođul ja maŋŋilgo lea gullan Eurohpáparlameantta ja Guovlolávdegotti oaivila, ovttajienalaččat mearridit dárbbášlaš nuppástusaid dán beavdegirjái."

Kapihttal III

Sámi giella ja kultuvra

Artihkkal 23

Sámiid giellalaš vuoigatvuođat

Sámiin galgá leat vuoigatvuohta geavahit, ovddidit ja addit boahttevaš buolvvaide gielaset ja árbevieruideaset, ja bargat dan badjelii ahte sámegiela máhttu

viidána maiddái sámiide geat unnán máhttet dahje eai oppanassiige máhte sámegiela.
Sámiin galgá leat vuoigatvuohta mearridit iežaset persovnnalaš namaid ja geográfalaš namaid, ja doaladit dain ja oažžut daidda dábálaš dohkkehusa.

Olbmo vuoigatvuohta iežas gillii lea álbmoga guovdilis vuoigatvuođain okta. Sámegiela sihkkarastima ja ovddideami lea namahan Suoma vuođđolága 17 § ja Norgga vuođđolága § 110 a. Vejolaš lea maid čujuhit artihkkalii 27 mii lea ON konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.4.3), ja jagi 1992 Eurohpalaš lihttui mii lea regiuvdnagielaid ja unnitgielaid birra (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.12).

Sámegiella lea dán oktavuođas buot sierralágan giellahámit. Konvenšuvdna geavaha čuovvovaš artihkkaliin sáni giellahámit (språkformer), vai ii dárbbaš mearridit dan ášši, leago okta sámegiella masa gullet máŋga suopmana, vai leago riektáseappot atnit dan máŋga giellan.

Suopma, Norga ja Ruotta leat ratifiseren Eurohpalaš lihtu regiuvdnagielaid ja unnitgielaid birra, ja sámegiella okta dain gielain.

Buot golmma riikkain leat iežaset lágat sámegiela birra. Suopma lea ožžon ođđa njuolggadusaid sámegiela geavaheami birra, sámi giellalága (samisk språklag), láhka 1086/2003. Dán lága ulbmilis cealká 1 § 1 mom.:

> "Dán lága ulbmil lea sihkkarastit dan vuoigatvuođa maid vuođđoláhka addá sámiide seailluhit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra."

Norggas lea addojuvvon giellanjuolggadusat Sámelágas mii bođii geassemánu 12. b. 1987 nr. 56 kap. 3 (njuolggadusat bohte mielde lasáhussan Sámeláhkii jagi 1990), ja § 1-5 cealká:

> "Sámegiella ja dárogiella leat ovttadássásaš gielat. Dat galget leat ovttadásis kapihttala 3 mearrádusaid mielde."

Njuolggadusat oahpahusas sámegielas ja sámegillii leat addojuvvon oahpahuslágas mii bođii geassemánu 17. b. 1998 nr. 61 kap. 6.

Ruotas leat addojuvvon njuolggadusat sámegiela birra lágas (1999:1175) mii lea olbmo vuoigatvuođa birra sámástit hálddašeaddji eiseválddi luhtte ja duopmostuoluin.

Artihkkal 24

Stáhtaid ovddasvástádus sámi gielas

Stáhtat galget dahkat sámiide vejolažžan seailluhit, ovddidit ja viiddidit sámegiela. Stáhtat galget fuolahit ahte sámi alfabehtaid lea dáinna ulbmiliin vejolaš geavahit ávkkálačča t.

Sámegiela galgá leat vejolaš sámi guovlluin geavahit beaktilit duopmostuoluid ja eiseválddiid guovdu. Nu maid olggobealde dáid guovlluid dakkár riidduin ja áššiin mat vuos gieđahallojuvvojit sámi guovlluin, dahje mat earaláhkai gullet erenoamážit dáidda guovlluide.

Stáhtat galget ovddidit sámegielalaš girjjálašvuođa almmuheami.

Dán artihkkala mearrádusat galget maid gustot unnibuš gielladábiide.

Jos vuoigatvuohta geavahit ja ovddidit sámegiela nugo artihkkal 24 nanne, galggaš ollašuvvat, de stáhtain ferte leat geatnegasvuohta bargat dan badjelii vai sámit sáhttet geavahit ja ovddidit gielaset. Dat geatnegasvuođa dat nanne *vuosttaš lađas, vuosttaš cealkka.* Duot nuppit mearrádusat mat leat artihkkalis 24 buktet njuolggadusaid sámegiela geavaheamis dihto surggiin nugo duopmostuoluin ja almmolaš eiseválddiid luhtte ja mediain. Duon deatalaš ášši hárrái, namalassii oahpahusas sámegielas ja sámegillii, de sierra artihkkal dan regulere, geahča artihkkala 26. Sámegiela geavaheamis dearvvašvuođa ja sosiála ásahusas lea artihkkal 29.

Vuosttaš lađas, nubbi cealkka: Sámi alfabehtas leat máŋga bustáva mat eai leat suopmelaš, norgalaš dahje ruoŧŧilaš alfabehtas. Dát mearrádus geatnegahttá stáhta fuolahit ahte teknihkalačča t lea vejolaš geavahit sámi alfabehta teavsttavuđot gulahallamii. Teakstameannudeapmi geavvá odne eanaš IT-vuđot teknologiijain, muhto eai buot eiseválddiin leat dárbbašlaš prográmmat maiddái sámegielage várás, mas leat erenoamáš bustávat. Dat dahká veadjemeahttumin geavahit sámegiela teavsttaid ollu dilálašvuođain, ja dat raššuda dađistaga sámegiela geavaheami. Teknihkalaš čovdosat leat olámuttus, muhto eai buot eiseválddit leat háhkan daid. Ovdamearkka dihte ii leat Suomas, Norggas ja Ruotas vejolaš registarastit fitnodatnamaid main leat erenoamáš sámi bustávat.

Nubbi lađas geatnegahttá stáhta sihkkarastit ahte sámegiela lea vejolaš geavahit duopmostuoluin ja eará eiseválddiid luhtte sámi guovlluin. Maiddái earáge eiseválddiid luhtte, nugo omd. váidalusorgánaid ja alit duopmostuoluid luhtte, galgá leat vejolaš geavahit sámegiela dain áššiin mat leat álgán sámi guovlluin. Go dakkár geatnegasvuohta lea stáhtas, de dat lea eaktu mii sihkkarastá dohkálaš áššegieđa-

hallam. Mii sáhttit čujuhit sámi giellaláhkii mii lea Suomas, mas 1 § 2 ja 3 mom cealká ná:

> "Lágas mearrida sámiide vuoigatvuođa geavahit iežaset giela duopmostuoluin ja eará eiseválddiid luhtte, ja ahte almmolašvuohta lea geatnegas doarjut ja ovddidit sámiid giellalaš vuoigatvuođaid.
>
> Ulbmil lea dáhkidit sámiide vuoigatvuođa rievttalaš riektegeavvamii ja hálddašeapmái beroškeahttá gielas, ja ahte sámiid giellalaš vuoigatvuođat ollašuvvet almmá sin dárbbaškeahttá gáibidit nu."

Goalmmát lađas: Deatalaš eaktu ealli sámegillii lea ahte lea sámegielalaš girjjálašvuohta. Stáhtaide biddjojuvvo danne geatnegasvuohtan ovddidit sámegielat girjjálašvuođa almmuheami. Dát mearrádus gusto sihke sámegillii čállojuvvon girjjálašvuhtii ja sámegillii jorgaluvvon girjjálašvuhtii. Erenoamážit lea deatalaš ahte lea sámegielat girjjálašvuohta mánáide ja nuoraide. Goalmmát lađđasa mearrádus fátmmasta buotlágan girjjálašvuođa, čáppagirjjálašvuođa ja fágagirjjálašvuođa, girjjiid, áigečállagiid, bláđiid ja artihkkaliid.

Njealját lađas: Čielggas lea ahte lea dárbu nannet unnibuš sámegielaid. Dat njuolggadusat mat bohtet ovdan mannan lađđasis, gustojit danne maiddái dáidda gielaide. Ruotas sámegiela láhkanjuolggadusat (lag 1999:1175) fátmmastit duššefal njeallje davimus suohkana: Jiellevári, Árjjatluovi, Johkamohki ja Girona. Det mearkkaša geavadis ahte giellanjuolggadusat fátmmastit duššefal davvisámegiela guovllu. ON nállevealahuslávdegoddi lea cealkán ahte sámi giellanjuolggadusaid berrejit viiddidit nu, ahte fátmmastit maiddái lullisámi ja julevsámi guovlluid (CERD/C304/Add.103).

Njealját lađđasa mearrádus ollašuhttá dán CERD rávvaga.

Artihkkal 25

Sámi mediat

Stáhtat galget oččodit áigái iešbirgejeaddji sámi mediapolitihka vuođu ja dahkat sámi mediai vejolažžan stivret iežas ovdáneami, ja vel addit sámi veagadahkii rikkis ja mánggabeallásaš fálaldagaid main leat dieđut ja oaivilat viidát beroštahtti áššiin.

Stáhtat galget fuolahit ahte sáddejuvvojit sámegielalaš prográmmat radios ja TVs, ja galget dán gillii ovddidit aviisailbmademiid. Ovttasráđiid sámedikkiiguin stáhtat galget maid ovddidit riikkarájiid rasttideaddji ovttasbargguid medialágádusaid gaskka guđet fállet prográmmaid dahje artihkkaliid sámegillii.

Nuppi lađđasa mearrádus sámegiela birra galgá maid govttolaš mearrái gustot unnibuš gielladábiide.

Joavko-media lea odne deatalaš oassi ođđaáigásaš servodagas. Joavko-medias lea stuorra váikkuhanfápmu ovddideapmái, gillii, kultuvrii ja servodateallimii, ja seammás dat lea deatalaš reaidu sátnefriddjavuhtii.

Sátnefriddjavuođa suodjalit vuođđolágat Suomas, Norggas ja Ruotas. Sátnefriddjavuhtii gullá maid oassin dat, ahte unnitloguide sihkkarastojuvvo vejolašvuohta gullot. Das lea maid mielde olbmo vejolašvuohta oažžut dieđuid iežas gillii ja dakkár hámis mii vuolgá álbmoga iežas kultuvrralaš ja servodatlaš sajis. Dakkár dieđut leat maid eaktun giela, kultuvrra ja servodateallima ovddideapmái. Buot golbma riikka leat ratifiseren riikkaidgaskasaš mearrádusaid mat geatnegahttet sin sihkkarastit sámi álbmogii beassama mediai. Vejolaš lea čujuhit Eurohpáráđi rápmakonvenšuvdnii mii lea nationála unnitloguid birra (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.11), mas artikkel 9 cealká ná:

1. Soahpamušoasálaččat leat geatnegasat dohkkehit ahte sátnefriddjavuohta lea juohke olbmos guhte gullá nationála unnitlohkui, ja ahte dasa gullá friddjavuohta oaivvildit ja oažžut ja addit dieđuid unnitlohkogillii, almmá almmolaš eiseválddiid seagutkeahttá dasa ja beroškeahttá riikkarájiin. Soahpamušoasálaččat galget iežaset riektevuogádaga rámaid siskkobealde sihkkarastit ahte olbmot guđet gullet nationála unnitlohkui, eai gillá vealaheami beassama dáfus mediai.
2. Paragráfa 1 ii galggá hehttet soahpamušoasálaččaid gáibideames radio- ja TV-sáddagiid dahje kinodoaimmaid lisensema, go dat lea vealatkeahttá geange ja objektiiva eavttuid vuođul.
3. Soahpamušoasálaččat eai galgga hehttet olbmuid guđet gullet nationála unnitloguide, ráhkadeames ja geavaheames preantamedia. Radio- ja TV-sáddagiid rievttálaš rámaid siskkobealde galgá, mađe muddui lea vejolaš ja vuhtiiválddedettiin teakstaoasi 1, sihkkarastojuvvot ahte olbmuin guđet gullet nationála unnitloguide, lea vejolašvuohta ráhkadit ja geavahit iežaset mediaid.
4. Iežaset riektevuogádagaid rámaid siskkobealde soahpamušoasálaččat galget mearridit soahppevaš doaibmabijuid maiguin buorrána vejolašvuohta nationála unnitlohkui gullevaš olbmuide ovddidit toleránssa ja buktit kultuvrralaš šláddjiivuođa."

Mii sáhttit maid čujuhit Eurohpálaš lihttui mii lea guovlo- ja unnitlohkogielaid várás (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.12), artikkel 11- Media. Dán artihkkala čuoggá 1 mielde soahpamušoasálaččat geatnegahttet iežaset iešguhtetge láhkásis doaimmahit radio- ja TV-sáddagiid guovlo- ja unnitlohkogielaide dohko gos dakkár gielat adnojuvvojit. Artihkkala čuoggás 2 stáhtat geatnegahttet iežaset sihkkarastit, ahte ránnjáriikka radio- ja TV-njuolggosáddagat ollet riikii go leat guovlo- dahje unnitlohkogillii dahje gillii mii sulastahttá dasa. Ja čuoggás 3 celkojuvvo ná:

> "Soahpamuša oasálaččat geatnegahttet iežaset sihkkarastit ahte guovlo- ja unnitlohkogielaid geavaheddjiid beroštumit leat ovddastuvvon dahje vuhtii-váldojuvvon dakkár orgánain mat vuođđuduvvojit media friddjavuođa ja pluralismma ovddasvástádusa lága mielde."

Deatalaš lea ahte mánát ja nuorat ožžot prográmmafálaldagaid mat leat heivehuvvon sin gillii ja kultuvrii. ON-konvenšuvnna mielde mii lea mánáid vuoigatvuođain, artihkkal 17 bustávva d, stáhtat galget

> "movttiidahttit joavko-media erenoamážit váldit vuhtii giellalaš dárbbuid mat leat unnitlohkojoavkku mánáin dahje álgoálbmotmánáin;" (geahča dás ovddabealde čuoggá 7.7.3)

Vuosttaš lađas: Vai sátnefriddjavuohta ja diehtojuohkin sihkkarastojuvvo nugo lea namahuvvon dás ovddabealde, de stáhtat fertejit láhčit dilášvuođaid iešbirgejeaddji sámi mediapolitihkkii. Dakkár iešbirgejeaddji mediapolitihkka lea oassi sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuođas, geahča artihkkala 3.

Nubbi lađas: Sámiin alddiineaset ii leat odne ekonomalaš vuođđu ásahit sierra TV- ja radiokanálaid dan sturrodahkii mii lea dárbbašlaš ollašuhttin dihte vuosttaš lađđasa ulbmiliid. Stáhtat fertejit danne sihkkarastit ahte sámegielalaš prográmmaid lea vejolaš sáddet radios ja TVs. Suopma lea áidna riikka dan golmma riikkas mas dát boahtá ovdan lágas. Lágas mii lea Rundradion Ab birra (1380/1993) cealká ná (7 § 2 mom. 4. čuokkis):

> "Dat prográmmadoaibma mii jođihuvvo almmolaš ávkki ulbmiliin, galgá erenoamážit ...
> 4) meannudit suomagielalaš ja ruotagielalaš veahkadagaiguin ovtta ládje prográmmaid dáfus, ja fállat bálvalusaid sámegillii, romanigillii ja mearka-gillii, ja soahppevaš osiin riikka earáge giellajoavkkuid gillii."

Norsk rikskringkasting (NRK) njuolggadusain mat bohte jagi 1996 (nuppástuhttojuvvon jagi 2004) § 3-4 nubbi lađas cealká ahte

> "NRK galgá váldodoaimmastis deattuhit iežas rolla norgalaš ja sámi dáidaga ja kultuvrra gaskkusteaddjin."

Radio ja TV riiikaviidosaš prográmmafálaldaga birra cealká § 3-5 bustávva c ahte galget leat "[d]aglige sendinger for den samiske befolkning" ja bustávva f cealká ahte galget jeavddalaččat leat sámegielalaš prográmmat mánáide ja nuoraide.

Ruotas mearridit Ruota radio (Sverige radio, SR) doaimma sáddenlobiin *(sändningstillstånd)*. Dan sáddenlobis mii gusto gitta loahpageahčai jagi 2006, 17 § cealká ee.:

> "SR galgá váldit vuhtii giellalaš ja čearddalaš unnitloguid beroštumiid. SR barggut dán suorggis galget váldegirjji áigodagas lassánit dađistaga jagi 2001 ektui. Unnitlohkogielat nugo sámegiella, suomagiella, meänkieli ja romani chib galget leat erenoamášdilis."

Sullasaš njuolggadusat gustojit Ruota televišuvnna várás (Sveriges television, SVT).

Stáhtaid geatnegasvuođat artihkkala 25 nuppi lađđasa mielde gusto maid prentejuvvon mediaid várás. Norggas lea sierra poasta stáhtabušeahtas mii doarju sámi preassa. Jagi 2004 dan poastta sturrodat lei 11,6 miljovnna norgalaš ruvnnu. Suomas ja Ruotas eai preassadoarjunnjuolggadusat siskkil erenoamáš njuolggadusaid sámi preassa várás. Norggas ilbmet guokte sámegielalaš aviissa ja okta dárogielalaš aviisa máŋgii vahkus. Suomas ja Ruotas ii leat ii oktage jeavddalaš aviisa. Goappašat riikkat leat ožžon moaitámuša Eurohparáđis go váilot sámegielalaš aviissat.

Maiddái mediafálaldaga dáfus lea dárbu bargat ovttas riikkarájiid rastá. Dakkár ovttasbargu lea leamaš máŋga jagi radio ja TV dáfus, muhto ovttasbargu ferte nannejuvvot ja ovddiduvvot.

Prentejuvvon mediaid dáfus, de lea ilbman ahte preassadoarjunnjuolggadusaid geažil váttis oažžut áigái riikkarájiid rasttideaddji ovttasbarggu. Stáhtat fertejit ovttasráđiid sámedikkiiguin gávnnahit ortnegiid mat geahppudit dán ovttasbarggu.

Goalmmát lađas: Čielga dárbu lea nannet unnibuš giellavugiid. Danne gusto nuppi lađđasa njuolggadusat dáidda.

Artihkkal 26

Sámi oahpahus

Sámi guovlluid sámiin galgá leat vejolašvuohta beassat oahppat sámegiela ja oažžut oahpahusa sámegillii. Oahpahus ja oahpporuhtadanortnet galgá leat heivehuvvon sin duogážii. Dakkár oahpahus galgá dahkat sámiide vejolažžan searvat buotdásat joatkkaoahpahussii ja seammás váldit vuhtii sin dárbbuid ain beassat bargat árbevirolaš sámi ealáhusain. Oahpporuhtadanortnet galgá hábmejuvvot nu, ahte sámegillii dahká vejolažžan alit oahpahusa.

Sámi guovlluid olggobealde sámi mánáin ja nuorain galgá leat vejolašvuohta oažžut oahpahusa sámegielas, muhto maiddái sámegilliige mađe muddui dan lea vejolaš atnit govttolažžan guđege guovllus. Oahpahus galgá muddejuvvot sin duogážii nu guhkás go lea vejolaš.

Riikkalaš oahppoplánat galget ráhkaduvvot ovttasráđiid sámedikkiiguin ja heivehuvvot sámi mánáid ja nuoraid kultuvrralaš duogážii ja dárbbuide.

Oahpahusvuogádat lea leamaš aktiiva anus ovddeš politihkas mainna vigge assimileret sámiid. Oahpahusvuogádaga ráhkadus lea dainna lágiin erenoamáš deatalaš sámi kultuvrra ja servodateallima seailluheapmái. Deatalaš lea ahte sámi mánát ja nuorat ožžot skuvlla mii lea ovttadássásaš skuvllain mii álbmogis muđui lea, ja ahte sámit besset leat mielde ráhkadeamen oahppoplánaid.

Vuosttaš lađđasis, vuosttaš cealkagis lea mearrádus das ahte sámi guovlluin galgá leat fállamassii oahpahus *sámegielas* ja *sámegillii*. Mánáin ja nuorain lea nappo dalle vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas. Eará fágaid oahpahus maid galgá leat fállun sámegillii. Mearrádus vástida dasa mii gusto norgalaš oahpahuslága mielde (geassemánu 17. b. 1998 nr. 61) § 6-2 vuosttaš lađas.

Vuosttaš lađđasis, nuppi cealkagis lea deattuhuvvon ahte oahpahus galgá leat heivehuvvon ohppiid duogážii. Oahppit galget dainna lágiin beassat oahppat sámi historjjá, kultuvrra ja servodateallima. Dakkár oahpahus galgá ee. sihkkarastojuvvot goalmmát lađđasa njuolggadusain, mii cealká ahte riikkalaš oahppoplánat galget ráhkaduvvot ovttasráđiid sámedikkiin.

Oahpahus ferte hábmejuvvot nu, ahte oahppit seammás sáhttet searvat árbevirolaš ealáhusaide, omd. boazodollui. Dákko sáhttit čujuhit ILO-konvenšuvdnii nr. 169 mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja čearddaid birra, kap IV.

Vuosttaš lađas, goalmmát cealkka: Guhte háliida váldit alibuš oahpu sámegillii, dárbbaša dábálaččat lasi ággi háhkan dihte alcces dárbbu mielde máhtu sámegielas. Studeanttat guđet válljejit dakkár geainnu, deaivvahit dan vára ahte eai oaččo dárbbašlaš ruđalaš doarjaga dakkár lohkanguhkideapmái. Stáhtat fertejit hábmet lohkanruhtadeami vai sis guđet háliidit nu dahkat, lea ekonomalaš vejolašvuohta váldit oahpu sámegillii.

Nubbi lađas gieđahallá oahpahusa mii lea olggobealde sámi guovlluid. Sámi ohppiin galgá maid leat vuoigatvuohta oažžut oahpahusa *sámegielas*. Sáhttit čujuhit norgalaš oahpahuslága § 6-2 viđat lađđasii, mii cealká ahte sámi vuođđoskuvla-ohppiin lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas.

Sámi mánát guđet ásset sámi guovlluid olggobealde, fertejit govttolaš mearis oažžut oahpahusa maiddái *sámegillii*. Mii sáhttit čujuhit norgalaš oahpahuslága § 6-2 nuppi lađđasii, mii mearrida ahte jos suohkanis unnimusat logi oahppi háliidit oažžut oahpahusa sámegillii, de sis lea vuoigatvuohta dakkár oahpahussii. Vaikko muhtumat

hilgádit, de ohppiin guđet báhcet lea vuoigatvuohta ain dakkár oahpahussii, go fal leat unnimusat guhtta oahppi vel dan joavkkus.

Goalmmát lađas: Oahppoplánat galget ráhkaduvvot ovttasráđiid Sámedikkiin. Norggas dat lea Sámediggi mii láhkaásahusain mearrida sámi oahpahusa sisdoalu, geahča oahpahuslága § 6-4.

Artihkkal 27

Dutkan

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin bargat dan badjelii ahte leat doaibmabijut mat sámi servodaga dárbbašan máhtuid vuođul ovddidit dutkanprográmmaid ja buoridit sápmelaš dutkiidlogu. Go dakkár dutkan plánejuvvo, de ferte sámi servodaga gielalaš ja kultuvrralaš dilli váldojuvvot vuhtii.

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin ovddidit sámi ja eará dutkanlágádusaid ovttasbarggu guđege riikkas ja riikkarájiid rastá, ja nannet dutkanlágádusaid erenoamážit dakkár dutkamiiguin mat namahuvvojedje vuosttamuš lađđasis.

Sámiide guoskevaš dutkan ferte leat heivehuvvon dakkár ehtalaš njuolggadusaide maid sámiid álgoálbmotdilli gáibida.

Vuosttas lađas: Mearrádus geatnegahttá stáhtaid fuolahit ahte álggahuvvo dutkan mii atná vuođđunis sámi servodaga máhttodárbbuid. Eanetlohkosaš álbmoga giela, kultuvrra, historjjá ja servodateallima leat ollu buorebut duođaštan ja ollu eambbo dutkan go daid mat gullet sámiide. Sámiinge alddiineaset lea dieđusge dárbu dutkat nugo earáge álbmotjoavkkuin, ja dutkan dárbbašuvvo vai sihkkarasttášii sámegiela ja sámi kultuvrra. Dat mearkkaša ahte fertet deattuhit sámiid iežaset dárbbuid ja ulbmiliid. Dasto lea deatalaš ahte rekruhttejuvvojit dutkit geain lea gullevašvuohta sámi servodahkii. Das lea sáhka sihke lahkavuođas sámi kultuvrii, gillii ja servodahkii ja máhtus das. Mearrádusat geatnegahttet stáhtaid buoridit sámi dutkiid rekruhttema.

Nubbi lađas: Vai máhttodárbu ollašuvvá, de dakkár dutkan maid Vuosttaš lađas čilge, berre jođihuvvot máŋgga sajis. Mearrádusa mielde maid Nubbi lađas buktá, stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin ovddidit sámi ja eará dutkanlágádusaid ovttasbarggu. Dat guoská sihke guđege riikka siskkáldas ovttasbargui ja rádjerasttideaddji ovttasbargui.

Sámi dutkan berre dasto vel jođihuvvot máŋgga sajis vai máhttodárbu gokčojuvvo. Lágádusaide main lea sámi dutkan vuođđobargun, fertejit sihkkarastojuvvot doarvái buorit eavttut, vai dakkár dutkama lea vejolaš čađahit. Dán oktavuođas bargu

gáibida ollu, go sámegiella galgá ovddiduvvot dieđagiellan. Dakkár sámi dutkanbirrasat leat Sámi allaskuvllas ja Sámi Instituhtas, goappašagat Guovdageainnus. Ovllu universitehtas (Oulun yliopisto), Romssa universitehtas ja Upmeju universitehtas lea buohkain sámi dutkan vuođđobargun. Jurdda lea ahte dakkár málliid lea vejolaš hukset viidáseappot eanet lágádusain, ja ovttasráđiid riikkarájiid rastá.

Goalmmát lađas: Mearrádusat vuosttaš ja nuppi lađđasis leat ráddjejuvvon dan dutkamii mii galgá ollašuhttit sámi servodaga máhttodárbbuid, muhto goalmmát lađđasa mearrádus gusto buot dutkamii mii lea sámi dilálašvuođaid birra. Dábálaš dutkanehtalaš njuolggadusat, nugo omd. persovdnasuodji ja gáibádus iskkadeami olbmuid diđolaš dohkkeheamis, gustojit dieđusge maiddái sámi dutkamii. Muhto lassin bohtet ehtalaš vuhtiiváldimat mat gusket dutkamii mas dutket sámiid unnitlohkun ja álgoálbmogin. Ovdal dutkan sámiid birra, nugo dutkan eará álgoálbmogiid birra, leamaš dego dutkan "duoid nuppiid" birra.

Rumašbázahusaid sámi guovlluin ovdal čogge viidát, ja odne dat bázahusat leat dávvirvuorkkáin ja medisiinna fakultehtain olggobealde sámi guovlluid. Oslo universitehtas leat ožžon njuolggadusaid das mo ovddasbargat Sámedikkiin sámeguovlluid rumašbázahusaid hálddašeamis, daid maid Anatomalaš instituhtta vurkkoda. Sámedikkis, ja vejolaš manjisbohttiin, ferte leat mearrideaddji sátni bázahusaid máhcaheamis ja vejolaš hávdádeamis.

Artihkkal 28

Oahpahus ja diehtojuohkin sámiid birra

Sámi álbmoga kultuvra ja servodateallin galgá ulbmálačča t boahtit oidnosii oahpahusas maiddái olggobealde sámi servodaga. Dakkár oahpahus galgá erenoamážit ulbmádit ovddidit olbmuid máhtu sámiid sajádaga birra riikkaid álgoálbmogin. Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin fállat oahpahusa sámi kultuvrras ja servodateallimis daidda olbmuide guđet galget bargat sámi guovlluin.

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin fuolahit almmolaš diehtojuohkima sámi kultuvrra ja servodateallima birra.

Vuosttaš lađas, vuosttaš ja nubbi cealkka: Riikka váldoálbmogis lea viehka unnán máhttu sámiid birra, ja dát váilevaš máhttu duođas hehtte sámiid ja váldoálbmoga gulahallamis buorebut gaskaneaset. Menddo dávjá leat negatiiva sánit sámi dilálašvuođaid birra ja vealaheapmi váilevaš máhtu geažil. Danne lea deatalaš ahte mánát ja nuorat guđet leat olggobealde sámi guovlluid, ohppet iežaset riikka álgoálbmoga birra. Norgga oahpahuslágas, mii bođii geassemánu 17. b. 1998 nr. 61, leat

mearrádusat dakkár oahpahusa birra. § 6-4 vuosttaš lađđasa mielde oahppit galget oažžut oahpahusa sámegiela, sámi kultuvrra ja servodateallima birra.

Maiddái alit dásisge, nugo allaskuvla- ja universitehtaoahpahusas, lea deatalaš ahte studeanttat ohppet iežaset álgoálbmoga birra. Jos dán dási oahpahusas dušše čalmmustahttet riikka váldoálbmoga, de sámit ja sin álgoálbmotdilli báhcet oainnekeahtes dillái.

Vuosttaš lađđasis, guolmmát cealkagis, leat njuolggadusat dakkár olbmuid oahpahusa birra guđet galget bargat sámi guovlluin. Vásáhusat čájehit ahte dávjá čuožžilit unohis dilit dainnago dakkár ámmátolbmot go politiijat, oahpaheaddjit, dearvvašvuođabargit jna. eai máhte doarvái ollu sámi dilálašvuođaid birra. Bargoveahka mii galgá bargat sámi guovlluin, fertejit oažžut fálaldahkan oahppat doarvái sámi kultuvrra ja servodateallima birra. Ieš oahpahus galgá organiserejuvvot ovttasráđiid Sámedikkiin.

Suoma sámi giellalága (lága 1086/2003) 25 § mielde ámmátolbmuin geain lea stáhtalaš váldi ja suohkanlaš váldi, lea vuoigatvuohta bálkáhuvvon virgelohpái mas oamastit alcceseaset máhtu sámegielas, go dasa lea dárbu sin bargguid geažil. Sullasaš mearrádusaid siskkilda norgalaš sámelága (geassemánu 12. b. 1987 láhka nr. 56) § 3-7.

Nubbi lađa: Diehtojuohkin sámiid birra lea dárbbašlaš maiddái singe guovdu guđet eai eará oahpahusas oačča máhtu sámiid birra. Stáhtas lea dán mearrádusa mielde geatnegasvuohta juohkit dieđuid almmolašvuhtii sámi kultuvrra ja servodateallima birra.

Ovdamearka diehtojuohkindoaibmabijus lea sámi diehtojuohkinguovddáža ásaheapmi *(Samiskt informationscentrum)* Ruotas. Jagi 2002 ráđđehus mearridii álggahit nationála diehtojuohkináŋgiruššama man ulbmil lea buoridit almmolašvuođa máhtu sámiid birra. Oassin dán áŋgiruššamis Ruota sámediggi lea ožžon bargun hukset bissovaš riikkalaš sámi diehtojuohkinguovddáža. Guovddáš mii biddjojuvvui Luveluspái (Östersund), galgá ee. dahkat álgaga ja ráhkadit vuođu daidda iešguđetlágan bargiide guđet juhket dieđuid sámiid birra.

Nubbi ovdamearka lea álgoálbmogiid vuoigatvuođaid máhttoguovddáš Guovdageainnus.

Artihkkal 29

Dearvvašvuođa- ja sosiálaásahus

Stáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin fuolahit ahte sámiid ássanguovlluin dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusat leat organiserejuvvon nu ahte dáid guovlluid sámiide leat sihkkarastojuvvon dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusat mat leat heivehuvvon sin giellalaš ja kultuvrralaš duogážii.

Maiddái olggobealde sámi ássanguovlluid dearvvašvuođa- ja sosiálaeiseválddit galget váldit vuhtii sámi divššohasaid ja klienttaid giellalaš ja kultuvrralaš duogáža.

Vuosttaš lađas: Dát mearrádus geatnegahttá dearvvašvuođa ja sosiála eiseválddiid addit sámiide dearvvašvuođa ja sosiála fálaldaga mii lea heivehuvvon sin duogážii. Nugo deattuhuvvo mearkkašumiin mat leat artihkkalii 23, de gullá álbmoga vuoigatvuohta iežas gillii vuođđovuoigatvuođaid searvái. Go olmmoš deaivvada dearvvašvuođa- ja sosiálaásahusain, de lea erenoamáš deatalaš ahte son beassá geavahit iežas giela ja oažžu dálkkodeami ja divššu mas su giella ja kultuvra vuhtiiváldojuvvo.

Sámi ássanguovlluin sáhttá leat dárbu bargat riikkarájiid rastá vai šaddet dohkálaš dearvvašvuođa- ja sosiálafálaldagat. Dán oktavuođas mii čujuhit artihkkalii 12 ja dan mearkkašumiide.

Sámedikkiin ii leat odne oasálašvuohta dearvvašvuođa- ja sosiálaásahusa organiseremii. Dát mearrádus geatnegahttá dearvvašvuođa- ja sosiálaeiseválddiid bargat ovttasráđiid sámedikkiiguin, vai sihkkarastojuvvo ahte dearvvašvuođa- ja sosiálafálaldagat lágiduvvojit vuogi mielde mas váldet vuhtii sámiid sosiála ja kultuvrralaš dilášvuođaid. Dán oktavuođas mii sáhttit čujuhit artihkkalii 25, mii lea ILO-konvenšuvnnas nr. 169 mii gieđahallá iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid, ja mii ollásit geardduhuvvo dás:

> "1. Governments shall ensure that adequate health services are made available to the peoples concerned, or shall provide them with resources to allow them to design and deliver such services under their own responsibility and control, so that they may enjoy the highest attainable standard of physical and mental health.
>
> 2. Health services shall, to the extent possible, be community-based. These services shall be planned and administered in co-operation with the peoples concerned and take into account their economic, geographic, social and cultural conditions as well as their traditional preventive care, healing practices and medicines.

3. The health care system shall give preference to the training and employment of local community health workers, and focus on primary health care while maintaining strong links with other levels of health care services.

4. The provision of such health services shall be co-ordinated with other social, economic and cultural measures in the country."

Dán mearrádusa ovttaskas čuoggáid lea vejolaš geavahit nu ahte devdet artihkkala mas mii dás ságastallat.

Áššedovdi joavku lea árvvoštallan livčče go galgan váldit mielde mearrádussan divššohasa vuoigatvuohta geavahit árbevirolaš sámi medisiinna, muhto garvvii váldimis mielde dakkár čielga mearrádusa dán konvenšuvdnatekstii. Aiddonassii vuoigatvuohta geavahit árbevirolaš sámi medisiinna šaddá leat daid áššiid gaskkas maid sámedikkit ja dearvvašvuođaeiseválddit ovttasráđiid fertejit čielggadit ja árvvoštallat dárkileappot.

Nubbi lađas: Dás mearrádus galgá sihkkarastit ahte sámit maiddái olggobealdege sámi ássanguovlluid ožžot maðe muddui geavadis lea vejolaš dearvvašvuođafálaldaga mii heive sin giellalaš ja kultuvrralaš duogážii.

Artihkkal 30

Sámi mánát ja nuorat

Sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta ilbmadit iežaset kultuvrra ja doaladit iežaset sámi identitehtas ja ovddidit dan.

Dát artihkkal nanne erenoamážit mánáid ja nuoraid vuoigatvuođa eahccit iežaset kultuvrra ja seailluhit ja ovddidit iežaset sámi identitehta. Dákko lea maid vejolaš čujuhit ON konvenšuvdnii mii lea mánáid vuoigatvuođaid birra, artihkkalii 30 mii namahuvvui dás ovddabealde čuoggás 7.7.4. Vai dát vuoigatvuohta sihkkarastojuvvo mánáide ja nuoraide, de lea erenoamáš deatalaš ahte lea oahpahus sámegielas ja sámegillii mii maiddái muđuige lea heivehuvvon sámi kultuvrii. Maiddái olggobealdege skuvladili ferte mánáide ja nuoraide addojuvvot vejolašvuohta gulahallat sámegillii. Dárkileabbo mearrádusat gielas ja oahpahusas leat addojuvvon artihkkaliin 24 ja 26. Deatalaš mánáid ja nuoraid vejolašvuhtii ovddidit iežaset sámi identitehta lea dasto vel dat ahte lea sámegielalaš prográmmafálaldat TVs ja radios, geahča artihkkala 25. Artihkkala 30 lea dárbu geahčadit dáid namahuvvon artihkkaliid oktavuođas.

Artihkkal 31

Árbevirolaš máhtut ja kulturilbmadeamit

Stáhtat galget gudnejahttit sámi álbmoga vuogatvuođa hálddašit iežas árbevirolaš máhtuid ja kultuvrralaš ilbmademiid, ja bargat vai sámit sáhttet seailluhit, ovddidit ja doalvut daid boahttevaš buolvvaide.

Stáhtat galget fuolahit nu, ahte sámi álbmot, go earát go samit ieža geavahit sámi kultuvrra gávppálačča t, ožžot vejolašvuođa váikkuhit doaimmaide ja oažžut govttolaš oasi daid doaimmaid ruđalaš vuoittus. Sámi kultuvra galgá leat suddjejuvvon dakkár kultuvrralaš ilbmademiid vuostái mat mahkáš leat sámiid iežaset.

Stáhtat galget fuolahit ahte sámiid árbevirolaš máhtut váldojuvvojit vuhtii go sámi dilis mearriduvvo juoga.

Vuosttaš lađas: Stáhtain lea dán mearrádusa mielde ovddasvástádus das ahte árbevirolaš sámi máhttu ja kultuvrralaš ilbmademit sáhttet seailut ja ovdánit. Árbevirolaš máhtu dáfus dakkár geatnegasvuohta lea soahpá ON-konvenšuvdnii mii lea biologalaš šláddjiivuođa birra, geahča dás ovddabealde čuoggá 7.15.

Sámiid vuoigatvuohta hálddašit iežaset árbevirolaš máhtu ja iežaset kultuvrralaš ilbmademiid fertet jáhkkit vuolgit iešmearridanvuoigatvuođas, geahča artihkkala 3. Vejolaš lea maid čujuhit dasa ahte WIPO (*World Intellectual Property Organization*) lea ráhkadeamen ođđa riikkaidgaskasaš njuolggadusaid álgohámi, mas vuolggabáikin lea ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit iežaset árbevirolaš máhtuid ja kultuvrralaš ilbmademiid. Sámiid vuoigatvuohta hálddašit mearrádusa mielde mii lea artihkkalis 31 vuosttaš lađđasis lea dárbu ipmirdit viiddis mearkkašumis.

Ovdamearkkat kulturilbmademiin leat juigosat, bivttasmállet, duodji[73] ja muitalusat. Árbevirolaš máhttu lea máhttu mii sirdá buolvvas bulvii nugo omd. máhttu šattuid, elliid ja eará resurssaid birra ja daid hálddašeami birra.

Unesco-convention for safeguarding of the intangible cultural heritage addá artihkkalis 2 čuovvovaš čilgehusa das mii *Intangible cultural heritage* lea:

> "... the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as instruments, objects, artifacts and cultural spaces associated therewith - that

[73] Duoji lea dárogillii álkimus jorgalit sániin 'brukskunst', ja das leat guhkes árbevierut sámi kultuvrras. Duodjin gohčoduvvojit sihke bargu ja dan bohtosat. Dat lei heivehuvvon iešbirgejeaddji servodahkii. Anihahttivuohta ja ávkkálašvuohta lei duojis deataleabbo go čikŋaárvu, muhto hápmi ja duddjončehppodat lei dattetge juoga maid olbmot fuopmášedje. Duodjái geavahit máŋggalágan luondduávdnasiid, báđvamuora, bessodagaid, báhki, sistti, coarvvi, dávtti ja suonaid. Dakkár metállaid go dani ja silbba maid geavahedje.

communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage. This intangible cultural heritage, transmitted from generation to generation, is constantly recreated by communities and groups in response to their environment, their interaction with nature and their history, and provides them with a sense of identity and continuity, thus promoting respect for cultural diversity and human creativity."

Dasto celkojuvvo ahte *intangible cultural heritage*, nugo dat čilgejuvvo, vuos ja ovddimusat ilbmá ná

"(a) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage;
(b) performing arts;
(c) social practices, rituals and festive events;
(d) knowledge and practices concerning nature and the universe;
(e) traditional craftsmanship."

Nubbi lađas, vuosttaš cealkka: Jos sámi kultuvrra geavahit gávppálačča̧t earát go sámit ieža, de stáhtat galget bargat dan badjelii ahte sámit sáhttet váikkuhit dakkár doaimmaide, ja ahte sii maid ožžot das govttolaš vuoittu.

Nubbi lađas, nubbi cealkka addá mearrádussan ahte sámi kultuvra ferte suodjaluvvot das ahte earát boasttu ládje geavahit ilbmagiid mat mahkáš vulget sápmelašvuođas. Dákko ii leat sáhka das ahte ráddjet ilbmadanvuoigatvuođa, muhto gávpemárkanrievttálaš ja immateriálarievttálaš lágain leat mearrádusat mat gildet vuovdaleami ja sullasaš daguid mat dahkaluddet ahte buktagiin lea eará álgu go dain oppanassiige lea.

Goalmmát lađas ulbmáda eará dili go guokte ovddit lađđasa. Mearrádus galgá sihkkarastit ahte vuhtii váldojuvvo árbevirolaš sámi máhttu go dahkkojuvvojit mearrádusat mat čuhcet sámi dilálašvuođaide. Mearrádusa duogáš lea ahte sámit dávjá vásihit ahte válddi geavaheaddjit aivvestassii atnát vuođđuneaset konvenţionála dutkama beroškeahttá árbevirolaš sámi máhtus go árvvoštallet ja regulerejit sámi doaimmaid nugo boazodoalu ja eará resursageavaheami.

Artihkkal 32

Sámi kulturmuittut

Sámiid kulturmuittut galget leat suodjaluvvon lágas, ja riikka sámediggi galgá daid hálddašit dahje kulturlágádusat ovttasráđiid Sámedikkiin.

Stáhtat galget láhčit dilálašvuođaid riikkarájiid rasttideaddji ovttasbargui main duođaštit, suodjalit ja hálddašit sámi kulturmuittuid.

Stáhtat galget bargat vai sámi kulturmuittut mat leat dolvojuvvon eret sámi guovlluin, ja mat leat erenoamážat sámi servodahkii, galget biddjojuvvot dohkálaš dávvirvuorkkáide dahje kulturlágádusaide šiehtadusa mielde mii lea dahkkojuvvon riikkaid sámedikkiiguin.

Artihkkal gusto sámi kulturmuittuid hálddašeapmái. Sámi kulturmuittut leat deatalaš resurssat sihke máhttui olbmuid alcceseaset guoski vássán áiggis ja dáláš áiggi ja boahtteáiggi hábmemii. Deatalaš lea ahte sámi kulturmuittut duođaštuvvojit, seailluhuvvojit ja hálddašuvvojit resursan sámi servodahkii.

Sámi museat leat áibbas guovdilis lágádusat sámi kultuvrra ja historjjá duođašteamis, seailluheamis ja ilbmadeamis. Resursa-nana sámi museat leat várra deataleamos eavttut dasa ahte sámit ohppet iežaset birra, ja ahte earát ohppet sámiid birra. Museat leat identitehtahábmema ja kulturovddideami guovdilis arenat. Danne lea deatalaš láhčit dilálašvuođaid vai ovdánit sámi museat ja eará sámi kulturlágádusat mat duođaštit, seailluhit ja ilbmadit kulturárbbi.

Vuosttaš lađđasa, vuosttaš passusa mielde galget sámi kulturmuittut suodjaluvvot lágaiguin. Bissovaš kulturmuittut leat buotlágan luottat mat čájehit olmmošlaš doaimmaid, ja báikkit maidda gullet dáhpáhusat, osku ja árbevierru. Luovos kulturmuittut lea kulturhistorjjálaš dávvirat.

Suomas kulturmuittut leat suodjaluvvon lágain mii lea dološ muittuid birra (295/1963). *Lösa fornföremål*, omd. ruđat, vearjjut, reaiddut, čiŋat, lihtit ja fievrrut, mat leat boarráseappot go 100 jagi ja maidda ii lea dihto eaiggát, leat ráfohuvvon. Suodjaluvvon leat maiddái *fasta fornlämningar.*

Norggas leat buot fásta sámi kulturmuittut mat leat boarráseappot go 100 jagi ráfohuvvon, geahča geassemánu 9. b. 1978 mannosaš kulturmuitolága nr. 50 § 4 nuppi lađđasa. Luovos sámi kulturmuittut mat leat boarráseappot go 100 jagi, ja maiddái ii leat dihto eaiggát, gullet stáhtii, geahča kulturmuitolága § 12 vuosttaš lađđasa, bustáva c.

Ruottilaš riektedoalus luovos kulturmuittuid *(fornfynd)*, mat lea boarráseapput go 100 jagi ja mat leat eaiggáda haga, suodjala láhka (1988:950) mii gieđahallá kulturmuittuid jna., 2. kap. 3 §. Dán lága mielde suodjaluvvojit maid gittaorru kulturmuittut *(fasta fornlämningar)*, mat leat "bázahusat daid olbmuid doaimmain guđet dološ áiggiid elle, mat leat geavahussii ráhkaduvvon ovddeš áiggiid ja mat leat bissovažžan báhcán, geahča 2. kap. 1 §.

Gittaorru kulturmuittut Suoma lága mielde leat:

> "1) eanan- ja geađgečomat, juovat, geeagđerieggát ja eará geadgeráhkadusat, maid dološ olbmot dolin dahke;
> 2) hávddit ja báhkináigásaš hávdeeatnamat, vaikko eai leat oinnolaš mearkkat eatnama badjogasa;
> 3) geađggit ja báktebadjogasat, main dološ-áigásaš mearkkat ja govat leat, dahje eará sárggolmasat dahje málagovat, gollansárggastagat dahje eará čálastagat dahje nordadusmearkkat dahje oaffaruššanrokkit;
> 4) oaffarsánit, oaffarmuorat, sieiddit ja eará bálvvusbáikkit ja vel dološ-áigásaš čoahkkinsajit;
> 5) orrunbáikki bázahasat, ja dološ-áigásaš orrunsajit ja doaibmansajit, nugo viesut (visttit), maid leat ráhkadan go geavahedje dakkár orrunsajiid ja báikkiid;
> 6) doložis báhcán ladnit, ladnečomat, várjalusmuvrrat, ladnestagat, dorvodearpmit ja dorvogoivvohagat, oktan daid bázahasaiguin, girkuid, gáhppiliid, kloastariid ja eará dakkár mihtilmas ráhkadusaid (báhcán) roamit, ja dološ hávdesajit, mat eai leat dakkár hávdádanbáikkis, maid searvegoddi goziha;
> 7) geađggit, ruossat ja hávdegeađggit, mat leat ceggejuvvon dihto olbmo dahje dáhpáhusa muitun, dahje oskkusivaid geažil, ja eará dakkár muitomearkkat;
> 8) beroštahtti dološ johtalusgeainnuid, geaidnomearkkaid ja šaldiid (roviid) bázahusat, ja vel hávdádusdolaid ja eará dakkár meanuid sajit, ja vel
> 9) bissovaš luonddubáikkit maidda čatnasit dološ vierut, cukcasat dahje deatalaš historjjálaš muittut."

Gittaorru kulturmuittut norgalaš kulturmuitolága mielde leat:

1. Orrunbáikkit, (bákte)hoalut, (h)állit, maid vuolde leat daid olbmuid mearkkat, guđet leat orron das dahje bargan das; viesso- dahje girkoduktasajit; girkut, viesut (visttit) dahje juohkelágan ráhkadusat, ja daid bázahusat dahje oasit, dálločorut, dállo- dahje šilljohuksehusat ja eará čoahkkebáikeráhkadusat, nugo gálvorádjosajit ja gávpešiljut, gávpothuksehusat ja dakkáraččat, dahje dain báhcán roamit.
2. Juohkelágan doaibmansajit ja bájit, nugo geađgečuolahagat ja eará bákteruvkenbáikkit, ruovdeháhkasajit, čađđa- (čitna-) ja bihkkaboalddáhagat, ja eará giehtaduoji ja industriija mearkkat.
3. Juohkelágan bealdodoalu mearkkat, nugo bealdočorgema geađgečopma, goivvohagat ja veltehagat (bealdojorggohagat), áiddit ja ruođut, ja meahcástan-, guolástan- ja bivdinráhkkanusat.
4. Juohkelágan johtalusluottat mas ii leat dahje lea geađgevuođđu, muorravuođđu dahje eará vuođđu, buođut, šaldit (rovit), suohppagat (gállagat), hámmanat dahje suodjehámmanat (main molso skiippaveaga), stáffut (sátkkut) ja láddenbáikkit (láttasajit), suvdinsajit (feargasajit) ja bárderuovddit dahje báhcán mearkkat dain, borjjastaneastagat, bálggesmearkkat ja borjjastanmearkkat.
5. Juohkelágan várjalusbáikkit, nugo gililadnit, várjalusmuvrrat, dorvodearpmit, dorvogoivvohagat, ladnestagat ja daid roamit (bázahusat), ja maiddái (geađge)urat, soahteślievdarat (dolat várečohkain mat dieđihit vašálačča ja soađi boahtima), ja sullasaččat.
6. Diggesajit, bálvvussajit, geadgečomažat, gáivvot, ádjagat ja eará sajit main leat leamaš arkeologalaš gávdnoasat, dahje maidda čatnasit árbevierut, osku, čukcasat

dahje vierut.

7. Geađggit ja bávttit maidda leat čullojuvvon mearkkat dahje govat, nugo runet (vikiŋggaid bustávat), báktesárgosat ja báktemálagovat, báktečuollangobázat, govaldagat ja eará báktegohpamat.
8. Muitogeađggit, ruossat ja eará dakkár muitomearkkat.
9. Geađgevuođustusat, geađgeskoađastusat ja sullasaččat.
10. Juohkelágan hávdemuitomearkkat, sierranassii dahje čoahkis, nugo hávečomat, hávdejuovat, hávdeurat, hávdekámmárat, buollinbázahussajit, urdnahávddit, gistohávddit, girkogárddit ja daid áiddit ja juohkelágan hávdemearkkat.

Gittaorru kulturmuittut leat Ruota lága mielde:

1. hávddit, hávdehuksehusat ja hávdeguovllut, ja vel girkogárddit ja eará hávdádanbáikkit.,
2. ceggejuvvon geađggit ja geađggit ja báktebadjogasat main leat čállosat, symbolat, mearkkat ja govat, ja eará sárgumat dahje málejuvvon govat,
3. ruossat ja muitogeađggit,
4. čoahkkanansajit main ledje dikkit, bálvvusmeanut, gávppašeamit ja dábálaš doaimmat
5. orrunsbáikkiid, orrunsajiid ja doaibmansajiid bázahasat, ja vel kultur-geardi mii lea báhcán dakkár orrunbáikkiin dahje orrunsajiin, nugo bázahasat bargoeallimis ja ealáhusdoaimmain,
6. ladne-, šloahtta-, kloasttar-, girko- ja várjalusrusttet-roamit, ja vel eará mihtilmas huksehusat ja ráhkadusat,
7. johtalusluottat ja šaldit (rovit), hámmanat, hávdedollasajit, luoddamearkkat, mearramearkkat ja sullasaš johtalusráhkadusat, ja vel rádjemearkkat ja labyrinttat,
8. vudjon skiippat, jos jáhkehahtti lea ahte vuojui unnimusat čuođi jagi dás ovdal.

Bissovaš luonddubáikkit maidda čatnasit dološ geavaheamit, cukcasat dahje deatalaš historjjálaš muittu, nugo maiddái ovddeš áiggiid állbmotlaš bálvvusmeanutge.

Gittaorru sámi kulturmuittuid šláddjiivuohta muitala ahte sámi guovlluid leat guhká geavahan. Sámi kulturduovdda lea áigemihtu dáfus guhkki, ja das lea guhkes boatkankeahtes bissovašvuohta dainnago otnáš geavahusa rádjái duovdaga geavaheapmi ii leat nuppástuvvan, vaikko lea ođđa teknologiija ja reaiddut. Historjá ja árbevierut muitalit ahte sámi máttarvánhemat, buolvvas bulvii ja jahkečuđiid, leat geavahusaineaset hábmen birrasiid, ja dainna lágiin buktán áigái nana čatnasiid olbmuid ja eatnama gaskka. Ollu sámit leat šaddan bajás myhtaiguin, muitalusaiguin ja jurddašanvugiiguin mat čuvvot árbevieruid mat dávjá čatnasit luonddumáilbmái.

Dat mearkkaša ahte ollu sámiin leat ruohttasat luonddumáilbmái, guvlui dahje eatnamii masa sin máttarvánhemiid luottat leat báhcán, ja maid sii dan dihte atnet gullevažžan alcceseaset. Dat mearkkaša ahte sámi historjjálaš kulturduovdaga

suodjaleapmi lea hirbmat deatalaš go galget seailluhit sámiid identitehta ja gaska-vuođa iežaset máttarvánhemiid guovlluide, ja dainna lágiin seailluhit daid historjjálaš ruohttasiid maid dát eatnamat dolvvodit mielddiset sihke otnáš ja ihtáš buolvvaide.

Vuosttaš lađas, nubbi passus: Dušše Norggas sámi álbmogis lea sierra sámi kulturmuitohálddašeapmi. Suomas ja Ruotas sámi álbmogis ii leat otnážii vejolaš-vuohta váikkuhit sámi kulturmuittuid hálddašeapmái ja hábmen dan. Sámi parla-metáralaš ráđđi lea sávvan ahte čalmmustahttojuvvo sámi kulturmuittuid ja kultur-birrasiid hálddašeapmi, ja ahte oktasaš sámi kulturmuitosuodjaleapmi nannejuvvo Sámis. Árvaluvvon artihkkala mielde sámi kulturmuittuid galget riikkaid sámedikkit hálddašit, dahje ahte kulturmuittut hálddašuvvojit ovttasráđiid Sámedikkiin. Dán njuolggadusa atnit ovdasguvlui doalvu lávkin, mii buorida sámiid vuoigatvuođa beassat ieža mearridit dán áššesuorggi.

Go stáhta eaiggádušša luovos kulturmuittuid, de stáhta berre sáhttit friddja hálddašit daiguin, omd. go lea ságas deponet dávviriid eará dávvirvuorkkáide, luoikat dahje vuovdit daid. Sámedikki oaivilis ferte leat stuorra deaddu dáin ášši in. Nu ferte maid leat go priváhta olbmot háliidit doalvut sámi kulturmuittuid riikkas eret.

Nubbi lađas: Erenoamáš sámi kultursárgosat rasttildit riikkarájiid. Danne dás lea mearriduvvon ahte stáhtat galget mearridit ovttasbargui doaibmabijuid sámi kulturmuittuid dokumentemis, suodjaleamis ja hálddašeamis. Dat doalvu ovdan ollislaš sámi kulturmuitohálddašeami.

Goalmmát lađđasis lea árvaluvvon ahte stáhtat galget bargat dan badjelii ahte sámi kulturmuittuit mat erenoamážit beroštahttet sámi servodaga, galget máhcahuvvot heivvolaš dávvirvuorkkáide dahje eará dohkálaš sámi kulturlágádusaide mat leat dan guovllus mas kulturmuitu vulge. Nu galgá dáhpáhuvvat dárkileabbo soahpamuša mielde mii dahkkojuvvo riikkaid Sámedikkiin.

Artihkkal 33

Kulturvuođđu

Stáhtaid geatnegasvuođat sámi kultuvrra guovdu fátmmastit maid ávnnaslaš kulturvuođu, vai sámiide leat dárbbašlaš ealáhuslaš ja ekonomalaš eavttut maiguin sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset kultuvrra.

Stáhtaid geatnegasvuođat sámi kultuvrii eai siskkil dušše sámegiela ja árbevirolaš kulturilbmademiid maid artihkkal 31 ja dasa gullevaš mearkkašumit gieđahallet. Nugo namahuvvui, de kulturdoaba fátmmasta maiddái ealáhusaidge, ja dat fátmmasta

earáge árbevirolaš resursageavaheami. Eaktu sámi kultuvrra seailluheapmái lea ahte sámi ávnnaslaš resursavuođđu ii hedjon. Dát resursavuođđu dat lea *ávnnaslaš kulturvuođđu.*

Ávnnaslaš kulturvuođđu lea leamaš guovdilis doaba sámerievttálaš ovdáneamis. Sámi vuoigatvuođalávdegotti vuosttamuš čielggadeamis Norggas, NÁČ 1984: 18, ON-konvenšuvnna kulturdoaba siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP), artihkkal 27, šattai viiddis čielggadeami fáddán. Go ledje geahčadan viehka ollu riektegáldoávdnasiid, lávdegoddi celkkii:

> "Buorit sivat leat jáhkkit ahte doaba "kultuvra" ipmirduvvo nu viidát ahte mearrádus siskkilda čearddalaš unnitlogu kultuvrra ávnnaslaš beliidge. Ealáhuslaš ja ekonomalaš bealit berrejit dainna lágiin leat mielde nu ollu go joavku dárbbaša, vai sáhttá seailluhit ja ovddidit iežas kultuvrra." (siidu 283)

Ráđđehus doarjjui Sámi vuoigatvuođalávdegotti ipmárdusa kulturdoahpagis, geahča Od. prp. nr. 33 (1986-87), Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuođaid lága birra, s. 35. ja justiisalávdegotti cealkámuša, Innst. O. 1986-87 nr. 79 s. 5. Geahča muđui kulturdoahpaga maid SP siskkilda, artikkel 27 *Carsten Smith*, Lov og Rett 1990 s. 507 ja čv., erenoamážit s. 512 čv.

Kulturdoahpagis lea, nugo namahuvvui, seammá ipmárdus artihkkala 1 mearkkašumiin maid vuođđun bidjá suopmelaš vuođđolága 17 §, ja ON olmmošvuoigatvuođalávdegoddi:

> "With regard to the exercise of the cultural rights protected under article 27, the Committee observes that culture manifests itself in many forms, including a particular way of life associated with the use of land resources, especially in the case of indigenous peoples. That right may include such traditional activities as fishing or hunting and the right to live in reserves protected by law. The enjoyment of those rights may require positive legal measures of protection and measures to ensure the effective participation of minority communities in decisions which affect them." (se General Comment No. 23, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5 para 7).

Čujuhuvvo maid dan čilgenvuohkái mii lea dás ovddabealde čuoggás 7.4.3.

Artihkkala lea dárbu geahčadit ovttas artihkkaliin 34 mii lea vuoigatvuođaid birra eatnamiidda čáziide, ja artihkkaliin 38, mii lea vuonaid ja riddočáziid birra, ja maiddái earáge mearrádusaiguin mat leat kapihttaliin IV ja V.

Kapihttal IV

Sámiid vuoigatvuohta čáziide ja eatnamiidda

Artihkkal 34

Eatnamiid ja čáziid árbevirolaš geavaheapmi

Guhkesáigásaš árbevirolaš geavahus eanan- ja čáhceviidodagain lea vuođđun sámiid individuála ja kollektiiva opmodatvuoigatvuhtii dáidda guovlluide riikkaidsiskkáldas ja riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mielde mat gustojit guhkesáigásaš geavaheami geažil.

Jos sámiin, almmá earáid anekeahttá sin eaiggádin, leat geavahusas ja sii árbevirolaččat leat geavahan dihto eanan- ja čáhceviidodagaid boazodollui, bivdui, guolásteapmái dahje eará doibmii, de sis galgá leat vuoigatvuohta ain doaladit guovlluin ja geavahit daid nugo leat dahkan juo ovddežis. Jos sámit guovlluid geavahit ovttas earáiguin, de sámit ja duot nuppit geavaheaddjit galget geavahit iežaset vuoigatvuođaid válddedettiineaset vuhtii nuppit nuppiid ja iežaset vuostálas vuoigatvuođaid luonddu. Dán oktavuođas galgá erenoamážit váldojuvvot vuhtii boazosápmelaččaid beroštumit. Ahte vuoigatvuohta geavahit guovlluid lea ráddjejuvvon seammá muddui go ovdalge, ii galgga heađuštit geavahanvugiid heiveheami dárbbu mielde teknihkalaš ja ekonomalaš ovdáneapmái.

Dat árvvoštallan, leago dán mearrádusa mielde árbevirolaš geavaheapmi, galgá čađahuvvot dan vuođul mii lea sámiid árbevirolaš eanan- ja čáhcegeavaheapmi, ja dainna vuhtiiváldimiin ahte dávjá sámiid geavaheamis eai báhcán bissovaš luottat lundui.

Dán artihkkala mearrádus ii mearkkaš ahte dat ráddje dan vuoigatvuođa oažžut ruovttoluotta opmodaga mii sámiin sáhttá leat riikkalaš ja riikkaidgaskasaš rivttiid mielde.

Artihkkalii lea parallealla ILO-konvenšuvnnas nr. 169 mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra, artihkkal 14 nr. 1, mii čuodjá ná:

> "The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognised. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of the peoples concerned to use lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivators in this respect."

Loga ILO-konvenšuvnna nr. 169 birra dás ovddabealde čuoggás 7.3.

Ahte sámi fidnogeavaheapmi sáhttá ásahit vuoigatvuođaid, boahtá ovdan maiddái norgalaš ja ruoŧŧilaš riektedoalus. Norgalaš riektedoalus nannejuvvui gieskat, namalassii jagi 1968, guovtti alimusriekteduomus, geahča Rt 1968 s. 394 (Brekken-duopmu), ja Rt 1968 s. 429 (Áltejávre-duopmu).

Brekken-áššis Alimusriekte celkkii ahte vaikko boazosámiid fidnogeavaheapmi rievddaldii, de goittot orui nu, ahte dat "guhkes áiggiid čatnasii báikkiide ja lei vuođus nu gitta dain ahte ii leat vejolaš almmá siva haga buohtastahttit dainna geavahemiin man vuođus lea aivvestassii gáržžes ávkašuhttin dahje juohkehačča vuoigatvuohta" (s. 401).

Áltejávre-áššis Norgga čáhce- ja elrávdnje-ásahus čuoččuhii ahte ruoŧŧilaš čearuin, geain geasseorohagat šadde čázi vuollái dulvadeami geažil, ii leat priváhtarievttálaš vuođđu gáibidit buhtadasa. Alimusriekti oaivvildii dattetge eará. Vuosttamuš jienasteaddji celkkii ná, ja eará duopmárat dorjo su oaivila:

> "Áššedili dáfus mun bijan vuođđunan, nugo bajimuš árvvoštallandiggige, dan ahte buolva buolvva maŋis dan guovllus main siiddat leat, aŋkke juo čuođi jagi ovdalgo riikkarádji mearriduvvui jagi 1751, orodan Áltejávrris ja atnán doppe áittiid, boazoáiddiid, fatnasiid ja eará dárbbašlaš reaidduid, ja ahte sámit maŋŋil leat jahkásaččat geavahan guovllu bohccuid guođoheapmái ja guolásteapmái. Olmmoš danne ferte, nugo bajimuš árvvoštallandiggige, duođaštit ahte historjjálaš áiggi rájis dán dihto guovllu sámit leat ásahan ja nannen dárbbašlaš fidnogeavahusa" (s. 437-438).

Goappašat duomut gustojit geavahanvuoigatvuođaide, Brekken-duopmu meahcástan- ja guolástanvuoigatvuođaide ja Áltejávre-duopmu guođohan- ja guolástanvuoigat-vuođaide.

Čáhput-áššisge, mii lei jagi 2001, oaivvildedje ahte kollektiiva eaiggáduššan-riekti lea ásahuvvon sámiid guhkes-áigásaš fidnogeavaheami geažil, geahča Rt 2001 siiddu 1229. Go lei iskkadan riidovuloš guovllu geavaheami, vuosttamuš jienasteaddji celkkii ná, ja earáge duopmárat dorjo su:

> "Loahppajurdda šaddá dasto ahte measta juo eananjuogu rájis jagi 1879 Olmmáivákki veahkadagas, muhto ii boazodoalus, leat leamaš buot fidnogeavahusat Čáhpuhis mat leat vejolaččat. ... Mun deattuhan maid ahte geavaheapmi lea rievddaldan dan mielde mii lea leamaš lunddolaš jáhkodagaide. Oanehaččat cealkki geavaheami dovdomearkkat leat bissovašvuohta, ahte dat lea leamaš visolaš ja intensiiva, ja njuovžilvuohta. Gáibádus, ahte geavaheapmi galgá leat viiddis ja bissovaš ovdalgo eaiggáduššanvuoigatvuohta fidnašuvvá, lea dán mielde ollašuvvan." (s. 1244)

Lágas **Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduriggodagaid riektedilis ja hálddašeamis** (finnmárkoláhka), mii bođii geassemánu 17. b. 2005 nr. 85 cealká § 5 vuosttaš lađas:

> "Sámit lea oktasaččat ja ovttaskas olmmožin guhkesáigásaš geavahemiineaset oamastan alcceseaset vuoigatvuođaid Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide. "

Maiddái ruottilaš riektedoalusge lea dohkkehuvvon ahte sámiin sáhttet leat oamastan alcceseaset vuoigatvuođaid eatnamiid guhkesáigásaš geavahemiin, geahča cealkámušaid Skattefjällsmålet-áššis mii lei jagi 1981, NJA 1981 siiddu 1. Sámiid čuoččuhus ahte sis lea nannoset vuoigatvuohta go stáhtas *skattefjälii,* mii lea Jämtlánddas, hilgojuvvui dattetge duon dihto dáhpáhusas, muhto alimusriekti (Högsta domstolen) celkkii ahte sáhttet leat eará guovllut main sámiid orrun ja *dološ sajáiduvvan (urminnes hävd)* lei oamastan sámiide vuoigatvuođaid mat vástidedje *skattmannarätt* nammasaš riektái, namalassii dasa mii dolin vástidii eaiggáduššan-vuoigatvuhtii. Alimus duopmostuolu oaivila mielde nomádalaš (johtti) boazodoallu sáhtii dahkat vuođu eaiggáduššanvuoigatvuhtii, jos fal lei doarvái intensiiva ja erenoamáš. Muhto nu ii lean dihto áššis.

Go boazodollaoláhka (1971:437) muktojuvvui jagi 1993, de nannejuvvui Skattefjällsmålet-duomu cealkámušaid mielde ahte boazodoallorievtti vuođđu lea *dološ sajáiduvvan.* Boazodoallolága nuppástuhttima oktavuođas láhkaráđđi (Lagrådet) celkkii ahte ođđaset dutkanávdnasat čájehit ahte lea vejolaš eahpidit stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa sámevearroguovlluin *(lappskattelanden).* Láhkaráđi jurdagiin lei Kaisa Korpijaakko-Labba dahkan riektehistorjjálaš dutkkosbargu, man fáddán ledje Suoma davveguovlluid eaiggáduššanvuoigatvuođalaš áššit (geahča prop. 1992/93:32 s. 300).

Dakkár riektegeavada mii eat gávnna Suomas, muhto ahte sámiid geavaheapmi sáhttá ásahit vuoigatvuođaid, geavahanvuoigatvuođaid, ja vel eaiggádušššanvuoigatvuođaidge, dan cealká vuođđoláhkalávdegoddi. Cealkámušas GrUU nr. 3/1990 mii gusto "sámiid sajádahkii", daddjojuvvo ahte "Anára, Eanodaga ja Ohcejoga veahkadagas, mii viežžá mearkkašahtti ollu dinestusa meahcis vaikko ii eaiggáduša eatnamiid", sáhttet leat vuoigatvuođat omd. dološ sajáiduvvan guolásteapmái; ja dan vuoigatvuođas lea seammá láhkasuodjalus go

eiggáduššanvuoigatvuođas. Dasto čujuhuvvo sullasaš cealkámušaide, namalassii GrUU nr. 7/1978 rd., ja nr. 5/1981, nr. 11/1982 rd. ja nr. 13/1989 rd. Vuođđoláhkalávdegotti cealkámuš nr. 3/1990 čujuha dasto Kaisa Korpijaakko-Labba jagi 1989 dutkkosbargui, man bajilčála lea "Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa", ja "mas leat biddjojuvvon ovdan mearkkašahtti oaivilat mat dorjot sámiid eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda.".

Dan geavaheami luondu mii sáhttá oamastit vuoigatvuođaid, lea čilgejuvvon dárkileappot goalmmát lađđasis.

Vuosttaš lađas nanne ahte sámit geavahemiineaset doloža rájis ("guhkesáigásaš árbevirolaš geavahemiin") sáhttet leat ásahan eaiggáduššan-vuoigatvuođa ("dahkan dasa vuođu") daid nationála ja riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mielde mat gustojit dakkár geavaheapmái.

Vuosttaš lađđasa mearrádus ii čujut duššefal nationála njuolggadusaide, muhto maiddái riikkaidgaskasaš njuolggadusaide. Eai siskkáldas njuolggadusat nappo dalle okto mearrit sáhttágo sámiid árbevirolaš geavaheapmi dahkat vuođu eaiggáduššanvuoigatvuhtii vai ii. Riikkaidgaskasaš njuolggadusat mat geatnegahttet riikkaid, sáhttet addit buoret vejolašvuođa dohkkehit sámiid geavaheami dakkárin mii ásaha vuoigatvuođaid, go siskkáldas njuolggadusat.

Norga lea ratifiseren ILO-konvenšuvnna nr. 169, maid Suopma ja Ruotta eai leat dahkan. Čujuhusaiguin riikkaidgaskasaš njuolggadusaide ILO-konvenšuvnna artihkkal 14 nr. 1 dievasmahttá siskkáldas njuolggadusaid.

Norgalaš riektedoalus mii sáhttit čujuhit Čáhput-áššái maid RT. 2001 siidu 1229 čilge, mas mearrádus gale vuođustuvvui eanemusat siskkáldas njuolggadusaide guhkesáigásaš geavaheami birra, muhto mas maiddái čujuhuvvui álbmotriektái, ee. ILO-konvenšuvdnii nr. 169. Vuosttamužžan jienasteaddji celkkii ná ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkkala 14 birra (Rt. 2001 siidu 1229, geahča siiddu1252):

> "Beroškeahttá Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuođain lea jáhkehahtti ahte guhkesáigásaš geavaheapmi dahká vuođu vuoigatvuođa omasteapmái, ja ahte stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta Čáhpuhii ii soaba oktii daiguin vuoigat-vuođaiguin maid Olmmáivákki veahkadat lea oamastan alcceseaset. Dat doarju dattetge dan oainnu masa lean joavdan, ahte dat bures heive oktii jagi 1989 ILO-konvenšuvnna nr. 169 njuolggadusaiguin, mat leat iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotjoavkkuid birra, artihkkal 14 nr. 1 vuosttaš punktum, ja daiguin áššebeliiguin maid dát njuolggadus galgá gozihit."

Dán duopmocealkima maŋŋil norgalaš finnmárkoláhka lea muhtumassii váldán oassinis ILO-konvenšuvnna nr. 169, ja láhka lea addán konvenšuvdnii mearrideaddji deattu dakko gokko lága mearrádusat bohtet vuostálagaid konvenšuvnnain, geahča § 3.

Nubbi lađas, vuosttaš cealkka: Dát mearrádus gokčá daid dáhpáhusaid main lea jáhkku ahte sámiid geavaheapmi ii deavdde eavttuid mat biddjojuvvojit eaiggáduššanvuoigatvuođa ásaheapmái Vuosttaš lađđasa mielde, muhto dušše geavahanvuoigatvuođa ásaheapmái. *Vuosttaš čealkaga* mielde sámiin galgá ain joatkagis leat vuoigatvuohta geavahit guovlluid seammá viidát go ovdalge.

Nubbi lađas, nubbi cealkka: Jos earátge geavahit guovllu – lehkoset eananeaiggádat dahje geavahanvuoigatvuođa doallit – de buohkat galget hálddašit vuoigatvuođaideaset nu, ahte váldet vuhtii guhtet guimmiideaset vuoigatvuođaid. Gilvaleaddji vuoigatvuođaid viidodat galgá mearriduvvot guđege vuoigatvuođaid govttolaš árvvoštallama vuođul. Deba ii leatge nu, ahte eaiggáda geavaheamis lea eambbo deaddu go sámiid geavahanvuoigatvuođain. Eai earáinge leat ovdamunni, geain lea geavahanvuoigatvuohta. Sámiid geavahanvuoigatvuođaid sáhttit veardádit servituhttan, ja dain galget de leat seammá suodjalus go servituhtainge.

Dán oktavuođas čujuhuvvo norgalaš servituhttaláhkii, mii bođii skábmamánu 29. b. 1968, § 2 ja § 3. § 2 cealká ahte ii geavahanvuođa doalli (servituhtalaš) iige eaiggát galgga geavahit vuoigatvuođas nu, ahte dat eahpe-govttolaččat dahje dárbbašmeahttumit vahágahttá dahje heađušta nuppi. Árvvoštallamis galgá leat deaddu das mii geavahanvuoigatvuođa ulbmil lea, ja datge galgá heivehuvvot ovdáneapmái, omd. teknihkalaš veahkkeávdnasiid geavaheapmái. Jos eaiggádis ja vuoigatvuođa doallis lea seammá vuoigatvuohta ovttalágan geavaheapmái – goappašiin lea omd. guođohan- dahje guolástanvuoigatvuohta – de ii goappásge leat servituhttalága § 3 mielde ovdamunálaš geavaheapmi nuppi ektui. Jos resurssat leat nu unnán ahte eai ole goappašiid geavaheapmái, de soai ferteba geahpedit geavaheami seammá veardde, jos juo ii juoga eará gusto soahpamuša dahje eará riektevuođu geažil. Dakkár riektevuođđu sáhttá leat dološ sajáiduvvan (urminnes hävd) dahje guhkesáigásaš geavaheapmi. Geavaheapmi dat máŋgga dáhpáhusas lea guovdileamos ášši doloža rájis; eaiggáduššanvuoigatvuohta lea ilbman áššin easkka dáid maŋŋelaš áiggiid. Dakkár dáhpáhusas vuoigatvuođa doalli riektedilli sáhttá leat nannoseabbo go dat maid servituhttalága § 2 ja § 3 addet.

Servituhttalága njuolggadusat mat leat čilgejuvvon dás, gustojit maiddái sámi vuoigatvuođaide. Deatalaš lea dán nannet, go ipmárdus lea leamaš ahte omd. boazosápmelaččaid vuoigatvuođat fertejit njuohkánit (vuoittahallat) eanandoalu ja vuovdedoalu beroštumiide. Deatalaš lea deattuhit ahte sámi geavahanvuoigatvuođat leat priváhtarievttálaš vuoigatvuođat maidda leat seammá buorre suodjaleapmi go earáge geavahanvuoigatvuođaide. Geahča muđui artihkkala 21 mearkkašumiid.

Nubbi lađas, goalmmát cealkka cealká ahte erenomážit lea dárbu vuhtii váldit boazosápmelaččaid beroštumiid. Mearrádus soahpá bures oktii ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkkala 14 nr. 1 maŋimuš mearrádusain. Boazodoallu lea guohtumiid dárbbus miehtá jagi. Molsašuddi dálkkit ja muohttagat mearkkašit ahte sis maid ferte leat beassanlohpi máŋggalágan guovlluide. Váilevaš guohtumat muhtumin jagis čuhcet dainna lágiin boazodollui oppalohkái. Meassamat mat orrot unnit sáhttet bahás čuohcit jos doaibmabidju dáhpáhuvvá hearkkes guovlluin, geahča omd. Rt. 2000 siiddu 1578.

Nubbi lađas, njealját cealkka: Sámiin lea vuoigatvuohta doaimmahit geavahanvuoigatvuođaideaset teknihkalaš ovdáneami mielde, ja sis lea nappo dalle vuoigatvuohta váldit adnoseaset teknihkalaš veahkkegaskaomiid.

Goalmmát lađas: Nugo namahuvvui dás badjeleappos, de riektedoalus lea nannejuvvon ahte sámit njuolggadusaid vuođul mat leat guhkesáigásaš geavaheami ja dološ sajáiduvvamiid birra, sáhttet oamastit alcceseaset sihke eaiggáduššan-vuoigatvuođa ja geavahanvuoigatvuođa. Mo juo leažžá, de riektedoallu čájeha ahte tiippalaš sámi geavaheapmi dattetge deaivida váttisvuođaid go dat ii dohkkestuva geavaheapmin mii ásaha vuoigatvuođaid. Ruotas mii gávdnat duomu maid Hovrätten för Nedre Norrland celkkii guovvamánu 15. b. 2002, mas boazosápmelaččaide ii mieđihuvvon guođohanvuoigatvuohta priváhta eatnamiidda. Ja ii dange duomus maid Östersund tingsrätt celkkii borgemánu 8. b. 2005 mieđihuvvon Tåssåsen čerrui guođohanvuoigatvuohta priváhta eatnamiidda.

Norggas lea vejolaš čujuhit alimusrievtti mearrádusaide maid gieđahallet Rt. 1988 siidu 1217 (Korssjøfjell-ášši), Rt. 1996 siidu 1232 (Divttasvuotna-ášši) ja Rt. 1997 siidu 1608 (Aursunden-ášši).

Ruottilaš ja norgalaš diggemearrádusain celkojuvvo ahte sámiid geava-heamis ledje báhcán unnán luottat mat sáhtášedje duođaštit sámiid orruma. Ja vaikko

sámiid geavaheami lei vejolaš duođaštit, de duopmostuoluid mielas dat geavaheapmi ii lean doarvái viiddis ja intensiiva dahje eksklusiiva vuoigatvuođaid ásaheapmái.

Norggas nuppástuvai oaidnu sámi geavaheamis jagi 2001. Alimusriekte-mearrádus mi lea Rt. 2001 siiddus 769 (Selbu-ášši), nannii ahte go árvvoštalle leigo geavaheapmi ásahan vuoigatvuođa, de fertejedje váldit vuhtii daid beliid mat leat sámi fidnogeavaheami dovdomearka. Mearrádusas, mii lei dievasčoahkkima duopmu, celkkii vuosttamužžan jienasteaddji guhte ovddastii eanetlogu:

> "Riekteoamasteami vuođđun guhkesáigásaš geavaheami geažil leat golbma elemeantta: Vissis *geavaheapmi* ferte leat, mii lea leamaš *guhkes áiggi*, ja mii lea *buori jáhkus* dáhpáhuvvan. Eai leat dattetge árvvoštallamis nana kriteriijat maiguin mearridit leago guhtege eaktu ollašuvvan vai ii. ….. Gáibádusat fertejit heivehuvvot dasa mo sámit bohccuideasetguin geavahit guovllu. Vuhtii lea dárbu váldit ahte sámii eallingvuohki lea leamaš nomadalaš. Momeanttaid mat leat deattuhuvvon eará guohttu elliid dáfus, ii leat eambbo geavahit boazoguohtuma dilálašvuođaide. Dáid beliid lea árvvoštallamis dárbu váldit vuhtii.
>
> Konkrehta momeanta maid mun dás válddán erenoamážit ovdan, lea ahte boazodoallu dárbbaša viiddis guovlluid, ja ahte eanangeavaheapmi rievddalda jagis jahkái dálkkiid, biekkaid ja guohtumiid mielde. Danne ii leat vejolaš gáibidit ahte bohccot galget leat guhton dihto guovllus juohke jagi. Sihke danne ja go sámiid eallinvuohki lea nomadalaš, de gaskkalduvvamat eai sáhte duššadit vuoigatvuođa oamasteami, vaikko dat sáhttet leat leamaš guhkebuš áigái. Dán oktavuođas mun namahan ahte Mievki-duomus [Rt. 1985 s. 532] oaivvilduvvui ahte boazodoalus lea buhtadusrievttálaš suodjalus vaikko dat 1920-logu maŋŋá lei jávkosis dan guovllus badjelaš olles buolvva. Muhto gaskkalduvvamiid oktavuođas ferte gáibiduvvot ahte bissovaš geavaheapmi lea juo leamaš guhkebuš áiggiid.
>
> Boađus lea, go bohccuid luonddu lea dárbu váldit vuhtii, ahte árvvoštallamis ferte leat deaddu guohtunvuogádagas. Bohccot geavahit viiddis eatnamiid, ja birrasat, topografiija, ealát, dálkkit ja biekkat jna. mearridit guovlluid geavaheami. Tiippalaš guohtunvuogádat lea bálggadeapmi. Go bohccuin leat dihto váldoguovllut omd. guottetáiggi, de dat ii mearkkaš ahte geavahuvvon guovlu ii leat dađe stuorit. Vuoigatvuođa oamasteapmi ii sáhte dan geažil čuldojuvvot eret duššefal dan geažil go bohccot leat guhton dušše veaháš duos dás (streifbeiting)."

Alimusriekti čujuha maid daidda erenoamáš metodajearaldagaide mat čuožžilit dkkár áššiin, ja vuosttamužžan jienasteaddji cealká:

> "Dákkár áššiin mii deaivvahit erenomáš metodajearaldaga: Iežaset ekonomalaš heivehallamis ja sosiála struktuvrras boazosápmelačča in ii leat miige stuorra dárbbuid geavahišgoahtit čállingiela, vrd. Pareli ja Severinsen: Muhtun metodaváttisvuođat lullisámi hirstorjádutkamis, prentejuvvon Ottar nammasaš bláđđái, nr. 116-117 siiddut 29-37, gč. s. 30. Nuppe bealis sámiin dieđusge ledje, nugo gittaášši olbmuinge, njálmmálačča t árbejuvvon dieđut.

Dakkár árbejuvvon dieđuid lea dárbu árvvoštallat dárkilit, go daid eat sáhte viidát hilgut. Ja go daid dorjot eará dieđutge, de daid árvu lassána.

Dasto mun čujuhan dasa ahte go sámit ledje nomadat ja eanaš geavahedje organalaš árvdnasiid maid guohcagit, de šaddá váttis boazodoalus gávdnat oinnolaš luottaid.

Dát bealit rávvejit váruhit dahkamis loahppajurdagiid das go guovllus váilot oinnolaš dieđut sámiid orrumis. Dát gusto iiba unnánge Selbus, mas hui vánit leat ohcan sámi kulturmuittuid.

Vuhtii lea dárbu váldit ahte go dážat ja sámi geahččalit gulahallat gaskaneaset, de sáhttet čuožžilit boastto ipmárdusat dainnago giellalaš ja kultuvrralaš erohusaid geažil ipmirdit boastot guđet guimmiideaset. Dát váldojuvvoge ovdan ođđaset almmolaš čielggademiin mat váldet ovdan duopmostuolloorganisašuvnna, vrd. omd. *Sd.dieđ. nr. 23* (2000-2001) siiddu 78 vuosttaš gurgadasa."

Dán guovtti duomu oaivilat dat ee. leat vuođđun goalmmát lađđasa mearrádussii.

Njealját lađas: Áiggiid čađa sámit leat máŋgga láđje massán eatnamiid maid sii ovdal geavahedje. Ovddeš áiggiid resursageavaheapmi lea maid máŋgga dáhpáhusas gáržon. Ovdamearkan lea unnafuođđobivdu mii lei Ruotas álgogeahčen 1990-jagiid. Mearrádus nanne ahte artihkkala 34 njuolggadusat eai mearkkaš ráddjema sámiid vuoigatvuhtii oažžut ruovttoluotta iežaset massin guovlluid dahje vuoigatvuođaid nationála ja riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mielde.

Artihkkal 35

Sámiid eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođaid suodjaleapmi

Stáhtat galget čađahit dárbbašlaš doaibmabijuid maiguin beaktilit suodjaluvvojit sámiid vuoigatvuođat artihkkala 34 mielde. Erenoamážit galget stáhtat dáinna ulbmiliin identifiseret daid eanan- ja čáhceviidodagaid maid sámit árbevirolaččat geavahit.

Ulbmilii ávkkálaš ortnegat galget leat riikkalaš riektedoalus olámuttus maiguin iskat sámiid eanan- ja cáhcevuoigatvuođalaš áššiid. Sámit galget riidduin mat leat dakkár vuoigatvuođaid geažil duopmostuoluid ovddas, sáhttit oažžut dárbbašlaš ekonomalaš doarjaga vai sáhttet geahččalit áššiset doallevašvuođa.

Vaikko artihkkal 34 dohkkeha árbevirolaš sámi geavaheami dakkár geavaheapm mii sáhttá ásahit vuoigatvuođaid, sihke geavahanvuoigatvuođa ja eaiggáduššanvuoigatvuođa, de dakkár dohkkehus ihcalassii ii leat doarvái sin vuoigatvuođaid sihkkarastimii. Artihkkalis 35 lea danne addojuvvon njuolggadusat das mo čađahit sámiid vuoigatvuođaid, vuos ja ovddimusat dainna lágiin ahte stáhtas lea geatnegasvuohta identifiseret daid eanan- ja čáhceguovlluid maid sámit geavahit árbevirolaččat, geahča *Vuosttaš lađđasa.* Geatnegasvuohta indentifiseret guovlluid

guoská sihke daidda guovlluide main sámiin lea eaiggáduššanvuoigatvuohta, ja daid guovlluid main sis sáhttá leat duššefal geavahanvuoigatvuohta. Dakkár njuolggadus maid Vuosttaš lađas árvala, heive bures oktii ILO-konvenšuvnnain nr. 169 mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra, artihkkal 14 nr. 2 mii čuodjá eŋgelasgillii ná:

> "Governments shall take steps as necessary to identify the lands which the peoples concerned traditionally occupy, and to guarantee effective protection of their rights of ownership and possession."

Norggas šaddet lága mielde mii lea Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luonddu-resurssaid riektedilálašvuođaid ja hálddašeami birra, mii bođii geassemánu 17. b. 2005, nr. 85, vuođđudit sierra lávdegotti, Finnmárkokommišuvnna, mii galgá čielggadit Finnmárkku eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođaid, geahča § 5 goalmmát lađđasa ja kap 5, čuoggá I. Jos čuožžila riidu vuoigatvuođaáššiid alde, de ášši lea vejolaš oažžut sierraduopmostuolu ovdii, mii lea Finnmárkku meahcceduopmostuollu (Utmarksdomstolen for Finnmark), ja dat duopmostullo ásahuvvo lága mielde, gč. kap. 5 čuoggá II.

Ovdalgo dohkkeha ILO-konvenšuvnna nr. 169, de Ruotta lea vuođđudan rádjegeassinlávdegotti *(gränsdragningskommission)*. Lávdegoddi galgá čielggadit mat guovlluid dat gullet sámi álbmogii konvenšuvnna mielde, dahje maid sii árbevirolaččat geavahit ovttas earáiguin. Bargui gullá maid mearridit olggumus ráji daidda guovlluide maid boazodoallu beassá geavahit. Rádjegeassinlávdegoddi galgá bargomearrádusas mielde buktit iežas árvalusa maŋimusat juovlamánus 2005.

Nuppi lađđasa mielde galget ásahuvvot heivvolaš ortnegat nationála riektái vai sámit sáhttet iskat iežaset gáibádusaid vuoigatvuođaid dáfus eatnamiidda ja čáziide artihkkala 35 mielde. Sullasaš njuolggadus boahtá ovdan ILO-konvenšuvnnas nr. 169 artihkkal 14 nr. 3.

Divrras sáhttá šaddat iskat iežas ášši duopmostuolu ovddas. Jos sámiin de duođas galggaš leat vejolašvuohta oažžut suodjalupmái vuoigatvuođaideaset, de ferte sidjiide sihkkarastojuvvot ekonomalaš vuođđu dakkár iskama várás. Danne lea mearriduvvon ahte sámiide ferte juolluduvvot ekonomalaš doarjja go lea dárbu sihkkarastin dihte sin vuoigatvuođaid artihkkala 34 mielde. Dakkár ekonomalaš vuođđu lea dárbu ovdalgo lea vejolaš dadjat ahte leat ásahuvvon dohkálaš ortnegat nationála riektedollui nugo ILO-konvenšuvnna artihkkal 14 nr. 3 mielde galget:

> "Adequate procedures shall be established within the national legal system to resolve land claims by peoples concerned."

Ruota SOUs 1999:25 Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige, cealká čielggadeaddji Sven Heurgren:

> "Ruottilaš njuolggadusaid dáfus, de dat eai ollašuhte konvenšuvnna gáibádusaid das, ahte sámiin galgá leat duohta vejolašvuohta oažžut iežaset eanangáibádusaid doallevašvuođa iskkaduvvot. Sivva lea ahte čearuin ii leat vejolašvuohta máksit riektegeavvangoluid dakkár áššiin, mat dávjá leat stuorra ruhtasumiid duohken.
> Vai sámiin galgá leat duohta vejolašvuohta oažžut iežaset eanangáibádusaid iskkaduvvot konvenšuvnna mielde, de ferte njuolggadus ráhkaduvvot, mii mearkkaša ahte stáhta máksá riektgeavvangoluid mat gusket sámiid prinsihpalačča deatalaš eananvuoigatvuođaáššiide.
> Njuolggadus berre fátmmastit guktuid ášše beliid dakkár áššiin, go dat soahpá buoremusat oktii stáhta geatnegasvuođain konvenšuvnna mielde veahkehit álgoálbmogiid eananvuoigatvuođat čielget, nu." (s. 175)

Áššedovdi joavku doarju dan mii daddjojuvvui dás.

Čujuhit sáhttit maid ON-konvenšuvdnii mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, artihkkal 27. ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea cealkán ahte stáhtat berrejit gokčat áššegoluid dallego eananeaiggát manná áššiin diggái. Dakkár gollogokčan lea dárbbašlaš jos sámit galggažit sáhttit seailluhit vuoigatvuođaideaset artihkkala 27 mielde. Mii sáhttit čujuhit dása: *Concluding Observations of the Human Rights Committee: Norway 1999, CCPR/C/79/Add.112* , ja das celkojuvvo engelasgillii ná:

> "16. The Committee remains concerned that while legislative reform work in the field of Sami land and resource rights is in progress, traditional Sami means of livelihood, falling under article 27 of the Covenant, do not appear to enjoy full protection in relation to various forms of competing public and private uses of land. Lawsuits by private landowners leading to judicial prohibition of reindeer herding and high legal costs for the Sami are a particular concern in the absence of satisfactory legal aid."

Árvaluvvon artihkkal mii lea Nuppi laðđasis, nuppi cealkagis heive dalle bures oktii dainna maid ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea cealkán.

Dákko maid sáhttit čujuhit Norgga finnmárkoláhkii. Goluid maid finnmárkolávdegotti dárbbašlaš čielggadeamit dagahit, galgá stáhta gokčat, geahča § 32. Stáhta galgá maid gokčat meahcceduopmostuolu goluid ja áššeoasálačča id dárbbašlaš goluid, geahča § 43.

Artihkkal 36

Luonddu riggodagaid geavaheapmi

Sámiid vuoigatvuohta luondduriggodagaide dakkár eanan- ja čáhceviidodagain maid artihkkal 34 fátmmasta, galget suodjaluvvot erenoamážit. Dan oktavuođas galgá vuhtii váldojuvvot ahte joatkevaš beassan daidda sáhttá leat eaktun sámiid árbevirolaš máhtuid ja kultuvrralaš ilbmademiid seailluheapmái.

Ovdalgo almmolaš eiseváldi lága vuođul addá lobi ohcat ja bohkat minerálaid dahje eará eatnanvuoláš resurssaid dahje mearrida eará luondduriggodagaid geavaheami dakkár eanan- ja čáhceviidodagain maid sámit eaiggáduššet dahje geavahit, de galgá šiehtadallojuvvot daiguin sámiiguin maidda dat guoská ja Sámedikkiin go dáhpáhus gullá artihkkalii 16.

Lohpi ohcat dahje bohkat luondduriggodagaid ii galgga addojuvvot go doaibma dagašii sámiide veadjemeahttumin dahje mearkkašan veara váddáseabbun joatkevačča t geavahit dáid guovlluid, ja go sin geavaheapmi lea deatalaš sámi kultuvrii, jos juo ii Sámediggi ja dat sámit maidda dat čuohcá, eai mieđit dasa.

Mii mearriduvvui ovdalis dán artihkkalis, gusto luonddu earáge meassamiidda dahje geavahemiide dain guovlluin maid artihkkal 34 fátmmasta, dan oktavuođas maiddái vuovdečuollamiidda, čáhce- ja bieggafápmorusttegiid huksemiidda, geainnuid ja joavdovisttiid huksemiidda, soahteveaga hárjehallamiidda ja bissovaš hárjehallanguovlluide.

Artihkkal lea nugo maiddái artihkkal 35ge mearrádus mii galggašii suodjalit sámiid guovlluid. Dat gusto luondduriggodagaid geavaheapmái ja eará luonddu geavaheapmái dahje meassamii, geahča nuppi ja njealját lađđasa.

Artihkkal 36 váldá konvenšuvdnii daid njuolggadusaid mat vulget ILO-konvenšuvnnas nr. 169, mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra, artihkkalis 15, ja ON konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP), artihkkalis 27. ILO-konvenšuvdna nr. 169 artihkkal 15 čuodjá ná:

> "1. The rights of the peoples concerned to the natural resources pertaining to their lands shall be specially safeguarded. These rights include the right of these peoples to participate in the use, management and conservation of these resources.
> 2. In cases in which the State retains the ownership of mineral or sub-surface resources or rights to other resources pertaining to lands, governments shall establish or maintain procedures through which they shall consult these peoples, with a view to ascertaining whether and to what degree their interests would be prejudiced, before undertaking or permitting any programmes for the exploration or exploitation of such resources pertaining to their lands. The peoples concerned shall wherever possible participate in the benefits of such activities, and shall receive fair compensation for any damages which they may sustain as a result of such activities."

SP artihkkal 27 lea geardduhuvvon ja gieđahallojuvvon čuoggás 7.4.3.

Vuosttaš lađas nanne dábálaš vuođđojurdaga sámi geavahanguovlluid luondduresurssaid suodjaleami birra artihkkala 34 mielde, namalassii guovlluid maid sámit eaiggáduššet dahje maidda sis leat geavahanvuoigatvuođat. Dakkár mearrádus lea deatalaš ii duššefal sámi joatkevaš beassamii geavahit iežaset árbevirolaš ealáhusaid ja resurssaid, muhto maiddái viidát mearkkašumis sin vejolašvuhtii seailluhit sámi árbevirolaš máhtu ja kultuvrralaš ilbmademiid.

Nubbi lađas: Mearrádus gieđahallá erenoamážit minerálaid ja eará resurssaid bohkamiid. Bohkat ii leat vejolaš almmá soahpamuša haga daiguin sámiin geasa dat čuohcá, ja Sámedikkiin, go bohkamušat sakka váikkuhit sámiide. Jos dakkár geavaheapmi sáhttá vahágahttit sámi kultuvrra ja servodateallima vuođđoeavttuid, de gáibiduvvo dasa Sámedikki dohkkeheapmi, vrd. artihkkala 16 Nuppi lađđasa. Artihkkala 16 nuppi lađđasa njuolggadus ráddje danne stáhta vejolašvuođa geavahit bággolotnuma (ekspropriašuvnna).

Goalmmát lađas: Dákko dárkilastojuvvo dat mii juo čuovvu čujuhusas artihkkala 16 nuppi lađđasii, namalassii ahte bohkamušade mat bahás heađuštit geavaheames guovllu mii lea deatalaš sámi kultuvrii, gáibidit Sámedikki dohkkeheami. Muhto goalmmát lađđasa mearrádus gáibida ii duššefal Sámedikki dohkkeheami, muhto maiddái daid sámiid dohkkeheami geaidda dat čuohcá. Go čuožžila dihto luondduguovlluin dilli mas lea sáhka meassamušas, vaikko livčče sivat gieldit meassama, de lea deatalaš ahte dat sámit maid dohkkehit dan, geaidda dat njuolga čuozášii. Dát čuovvu SP artihkkalis 27. Sin dohkkeheapmi ii dattetge berre leat doarvái, go maiddái Sámediggige ferte dan dohkkehit. Dat vuolgá das ahte Sámediggi artihkkala 14 mielde goziha sámi álbmoga oppalaš beroštumiid.

Njealját lađđasis dárkilastojuvvo ahte mannan lađđasa mearrádusat gustojit juohkelágan meassamiidda ja luonddugeavahemiide mat leššet dain guovlluin maid artihkkal 34 fátmmasta. Dat gustojit vuovdečuollamiidda, čáhce- ja bieggarusttegiid ráhkadeapmái, geadnoráhkadeapmái ja luopmo- ja astoáigeviesuid huksemii, soahteveaga rusttegiid ja hárjehallanšiljuid ásaheapmái ja militearahárjehallamiidda.

Gitta gieskadažžii leat ollu čáhcerusttegat ráhkaduvvon sámi geavahanguovlluide, ja dat leat erenoamážit čuohcán boazodoalu guohtunguovlluide. Ođđa energiijageavaheapmi lea bieggarusttegat, ja árvaluvvon lea cegget máŋga bieggamilločohkiid sámi geavahanguovlluide. Dakkárge rusttegat sáhttet hearidit meahcce-

guovlluid árbevirolaš geavaheami, erenoamážit boazodoalu. Nu maid dahket geaidnohuksemat, vuovdečuollamat ja astoáigeviesuid huksemat. Deatalaš lea dakkár rusttegiiguin garvit boazodoalu hearkkes guovlluid dahje bidjat daid nu ahte eai hehtte bohccuid johtimis jahkodatguohtumiid gaskka.

Mii dás daddjojuvvo gusto maiddái soahteveaga rusttegiidda dahje hárjehallanguovlluide. Mearrádus gokčá maid gaskaboddasaš militeara hárjehallamiid, mat čađahuvvojit olggobealde militeara rusttegiid ja bissovaš hárjehallanguovlluid. Go árvvoštallet galgetgo čađahit militeara hárjehallamiid guovlluin main lea sámi boazodoallu, ja vejolaččat mo daid galget čađahit, de galget erenoamážit váldit vuhtii boazodoalu beroštumiid. Soahteveahka ferte njealját lađđasa mearrádusa mielde ráđđádallat Sámedikkiin das, gullágo dáhpáhus artihkkalii 16, ja maiddái daiguin sámiiguin geain lea boazodoallu dan guovllus.

Njealját mearrádus ii leat dievaslaš das, makkár doaimmaid artihkkal 36 gokčá, muhto addá ovdamearkkaid das maid dat sáhttá gokčat. Dat gokčá maid eará geavahusa ja doaimmaid, omd. rustejuvvon čierastallanluohkáid, joavkoturismma ja sullasaš áššiid.

Nubbi lađas gokčá maid vuovdečuollamiid mat čađahuvvojit almmolaš lobiin. Vuovdečuollamat namahuvvojit čielggasvuođa dihte dárkilit njelját lađđasis dakkár meassamin mat nannosit čuhcet nugo earáge meassamat mat namahuvvojit dás.

Artihkkal 37

Buhtadus ja oassi dinestusas

Guoskkahallan sámiin galgá leat vuoigatvuohta oažžut buhtadasa buot vahágiidda mat deaividit sidjiide dakkár doaimmaid geažil maid artihkkala 36 nubbi ja njealját lađas fátmmastit. Jos riikkalaš lágas leat dakkár mearrádusat sus guhte oažžu lobi viežžat luondduriggodagaid, mat geatnegahttet su máksit divada eananeaiggádii dahje luoitit sutnje doaibmavuoittus oasi, de vuoigatvuođa doallis galgá leat dakkár geatnegasvuohta sámiide maid, guđet árbevirolaččat leat geavahan ja ain geavahit áššáigullevaš guovllu.

Vuosttaš lađas: Jos álggahuvvojit doaibmabijut artihkkala 36 mielde, mat vahágahttet guovllu sámiid, omd. dainnago masset guođohaneatnamiid dahje sin ealáhusdoaibma váttásmuvvá eará láđje, de galgá sidjiide máksojuvvot buhtadas. Dát njuolggadus vuolgá dábálaš siskkáldas njuolggadusain, ja sivva lea ahte sámiid

vuoigatvuođaide lea seammá suodjalus go earáge riektesubjeavttaid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođaide.

Jos geasge geasa lea addojuvvon lohpi ruvkeguššat, lea geatnegasvuohta riikkalaš njuolggadusaid mielde máksit divada eananeaiggádii, de sus galgá leat seammá geatnegasvuohta sámiide guđet dološa rájis leat geavahan guovllu. Nu lea maiddái daid njuolggadusaid dáfus mat addet eananeaiggádii vuoigatvuođa oamastit alccesis vuoittu. Dákko sáhttit čujuhit ILO-konvenšuvdnii nr. 169 mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid birra, artihkkalii 15 nr. 2, mii geardduhuvvo artihkkala 36 mearkkašumiin.

Nubbi lađas: Jos riikkaidgaskasaš rievtti mielde leššet njuolggadusat mat eambbogo dát njuolggadusat addet sámiide vuoigatvuođat oamastit alccesis vuoittu, de deattuhuvvo ahte artihkkal 37 ii ráddje vuoigatvuođa dakkár stuorit vuitui.

Artihkkal 38

Vuonat ja mearragátti čázit

Dat mii lea mearriduvvon vuoigatvuođaid hárrái čáhceviidodagaide ja daid ávkašuhttima hárrái artihkkaliin 34-37, gusto maid sámi guolásteapmái ja eará vuotna- ja mearragáddečáziid geavaheapmái.

Go guolleearit ja eará áhperesurssat juogaduvvojit, ja go leat dáid resurssaid várás earalágan reguleremat, de doarvái bures galgá vuhtii váldojuvvot sámiid geavaheapmi ja dan mearkkašupmi sámi báikkálaš servodahkii. Nu galgá dahkkojuvvot vaikko dát geavaheapmi lea unnon dahje nohkan dannego guolástanearit eai addojuvvon dahje go earaláhkai regulerejuvvui dáin guovlluin guolásteapmi dahje eará resurssaid ávkašuhttin. Nu lea maiddái go geavaheapmi lea unnon dahje nohkan dáid guovlluid áhperesurssaid vátnuma geažil.

Dát artihkkal lea vuos ja ovddimusat deatalaš dilálašvuođaide mat leat Norggas, geográfalaš sivaid geažil ja dainnago árbevirolaš sámi fidnogeavaheapmi lea nannosit čatnasan vuonaide ja riddoguovlluide.

Vuosttaš lađas: Mearrádus lea váldojuvvon mielde vai ii leat eahpádus das ahte artihkkaliid 34 – 37 njuolggadusat gustojit maiddái vuonaide ja riddoguovlluide.

Deba sámit sáhttet geavahemiineaset oamastan eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje geavahanvuoigatvuođa vuonaide ja riddoguovlluide muđuid artihkkala 34 mielde. Dat suodjalus mii artihkkala 35 mielde gusto eananvuoigatvuođaide, galgá maid gustot mearračáhcevuoigatvuođaide. Ja dat njuolggadusat mat artihkkala 36 mielde gustojit resursageavaheapmái ja eará meassamiidda, galgá maid váldojuvvot atnui mearračáhceresurssaide maidda sámiin lea eaiggáduššan- ja geavahanvuoigat-

vuohta. Dat sáhttá omd. gustot oljo- ja gássaresurssaid ohcamii ja vieŽŽamii. Nu lea maiddái vuoigatvuođa dáfus oažžut buhtadasa ja oasi vuoittus artihkkala 37 mielde.

Vuosttaš lađđasa mearrádus gusto juohkelágan mearračáhceresurssaide, ja Nubbi lađas fas bealistis gusto erenoamážit guolástussii ja resursageavaheapmái maid earreortnegat regulerejit.

Dárkileappot artihkkala 34 ja mearračáhcevuoigatvuođaid birra: Norgalaš riektedoalus lea njuolggadussan ahte mearračázis eaiggáduššanvuoigatvuohta ollá čikŋodatravdii dahje guovtte mehtera čikŋodahkii ("ovtta heasttagállima"). Ruottilaš ja suopmelaš riektedoalus eaiggáduššanvuoigatvuohta ollá guhkkelii. Sámi vuoigatvuođalávdegotti vuollásaš riektejoavku cealká ahte ii leat vejolaš čuoldit eret vejolašvuohtan ahte vuonain oasit gullet priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođaid vuollái, geahča NÁČ 1993: 34 Vuoigatvuohta Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide ja daid hálddašeapmi, s. 121 ja Rt. 1902 siidu 296.

Áššedovdi joavku ii váldde dás beali gažaldagas man guhkás sámiid eaiggáduššanvuoigatvuohta ollá vuonain ja riddoguovlluin, muhto dáhttu mearrádusain čájehit ahte dakkár eaiggáduššanvuoigatvuohta sáhttá leat, mii sorjá das makkár geavaheapmi lea leamaš.

Mearračáziid geavahanvuoigatvuođaid dáfus, de norgalaš riektedoalus lea dat ipmárdus ahte dat eai ole guhkkelii go eaiggáduššanvuoigatvuođat, namalassii čikŋodatravdii dahje guovtte mehtera čikŋodahkii, muhto vuoigatvuođat sáhttet leat viidábut árbevieruide gullevaš sivaid geažil. Guolástanvuoigatvuođaid dáfus, de dábálaš ipmárdus lea odne ahte buohkat sáhttet friddja guolástit, velá doppege gos gáddeeaiggátvuohta lea. Spiehkastagat leat luossabivdui mii gullá gáddeeaiggádii, geahča luossa- ja siseananguolástusa lága, mii bođii miessemánu 15. b. 1992, nr. 47 § 16. Álo ii leat dattetge leamaš nu. Mearračáhceguolásteapmi gulai ovddeš áiggiid seammá lágaid vuollái go sáivačáhceguolásteapmi. Ovttaskas olbmuin dahje gilleservviin sáhtte leat erenoamáš vuoigatvuođat guolásteapmái. Professor Knut Robbersted cealká ná:

> "Guollenjuorat ledje nu deatalaččat olbmuide, ahte eai báljo birgen daid haga. Danne olbmot fertejedje oamastit alcceseaset juridihkálaš vuoigatvuođa guollenjurrii, nugo muđuidge eatnamiidda ja bivdomeahccái. Riektenjuolggadusat merrii orrot leamaš sullii nugo gáttisge eatnamiidda." (Historjjálaš geahčastat, beaiváduvvon guovvamánu 20. b. 1950 (Čielggadeapmi Olgoriikadepartementii Guolástusráji ášši oktavuođas) siiddut 5 – 6.)

1700- ja 1800-logus, seammás go ealáhusat liberaliserejuvvojedje, ilbmagođii dat jurdda ahte buohkat sáhttet friddja bivdit ábi. Dattetge leat ollu ovdamearkkat das ahte báikkálaš oaivilat guolástanvuoigatvuođaid birra bisso rievddakeahttá juristtaid oahpas beroškeahttá. Ovdamearkan lea Várjjatvuona guolásteapmi. Lávdegoddi man namma lei *Den finmarkske Fiskerikommission af 1891* addá diehttevassii ahte Várjjatvuonas ain doaladit čavga gitta dan dološ árbevierus ahte sis geavaheddjiin lea vuoigatvuohta juogadit guollemeara ("Fiskehavet") gaskaneaset. (Árvalus (1894) s. 15)

Erenoamáš beroštahtti lea oaidnit dan deattu maid Norgga stáhta ieš bijai báikkálaš árbevieruide go lei guolástusrádjeriidu Stuorrabritanniain. Stuorrabritannia ii dáhtton dohkkehit dan guolástusráji maid Norga mearridii jagi 1935 Træna rájis Várjjagii. Dán guolástusrádjái mii lei 4 mearramiilla duohken gáttis eret, ledje bidjan vuođđun vuođđolinnjá mii ii čuvvon gátti, muhto mii lei sárgojuvvon dihto čuoggáid gaskka mat ledje gáttis, sulluin ja bođđasiin. Stuorrabritannia hoiggai áššši Riikkaid-gaskasaš duopmostullui, ja áššis mearridedje jagi 1951 Norgii vuoitun. Dan áššis Norga čuoččuhii ahte "friddja bivdu"-oahppa eai lean goassege dohkkehan Norgga gáttiin. Duopmu čájeha ahte go miehtá mearragátti duođaštuvvui historjjálaš geavaheapmi man vuođđun ledje báikkálaš árbevierronjuolggadusat, de dat šattai duopmocealkimii guovdilis ášši. (International Court of Justice, Reports 1951, page 116 ff.)

Ovdamearkka das ahte báikkálaš árbevierut leat seilon gitta min áigái ja maiddái leat dohkkehuvvon Alimusrievttis, addá lohkamassii Rt. 1985 siiddus 247, Gáivuotna-ášši.

Ášši lea Gáivuotna nammasaš sámi suohkanis, seammá suohkan masa Čáhpput-áššige gullá, Rt. 2001 siidu 1229.

Dárkileappot artihkkala 35 ja mearračáhcevuoigatvuođaid birra: Stáhta geatnegasvuohta identifiseret sámi vuoigatvuođaid gusto artihkkala 38 Vuosttaš lađđasa mielde maiddái mearračáhcevuoigatvuođaide. Mii čujuhit artihkkala 35 mearkkašumiide.

Dán oktavuođas mii sáhttit čujuhit maiddái stuorradikki justiisalávdegottige cealkámušaide *Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduresurssaid riektedili ja hálddašeami lága* oktavuođas, mii bođii geassemánu 17. b. 2005, nr. 85. Finnmárkolága doaibmaguovlu lea ráddjejuvvon gittaopmodahkii ja čázádagaide mat

leat Finnmárkku fylkkas, ja nappo dalle ii gusto mearračáziide, geahča § 2. Justiisalávdegoddi cealká dattetge ahte dárbu lea dárkileappot čielggadit mearračáhcevuoigatvuođaid, ja rahpá vejolažžan viiddidit Finnmárkolávdegotti bargomearrádusa (geahča lága kap 5 čuoggá 1) mannil, vai gokčá mearračáhcevuoigatvuođaid, geahča Árvalusa O. nr. 80 (2004-2005) s. 30-31.

Dárkileappot artihkkala 36 ja mearračáhcevuoigatvuođaid birra: Stáhta geatnegasvuođat artihkkala 36 mielde gustojit maid mearračáziid resurssaide. Artihkkala 36 njuolggadusa nubbi ja goalmmát lađas šaddet nappo dalle váldojuvvot atnui go ohcet ja vižžet oljju ja gássa vuotna- ja riddoguovlluin main leat sámi vuoigatvuođat artihkkala 38 Vuosttaš lađđasa mielde. Oljo- ja gássaviežžamat dahket dárbbašlažžan hukset installašuvnnaid maiddái gáddái, nugo Finnmárkku Snøhvit-gávnnus ovdamearkka dihte čájeha. Mii guoská dákkár doaimma gáddedollui, de dan regulerejit artihkkalat 34 – 37 njuolga.

Maiddái mearračáziide leat vejolaččat dakkár meassamat mat čuhcet guolleresurssaide. Nu sáhttá leat ee. guollebiepmahagaid ja eará mearračáhce-rusttegiid dáfus. Artihkkala 36 njealját lađas šaddá dainna lágiin váikkuhit seammá ládje maiddái mearračáziide.

Dárkileappot artihkkala 37 ja mearračáhcevuoigatvuođaid birra: Artihkkala 37 mearrádus buhtadasa birra šaddá maid leat anihahtti mearračáhcevuoigatvuođaide. Ovdamearkkan lea Rt. 1985 siidu 247 mas vuotnabivdit ožžo buhtadasa vahágiid ovdii mat deaividedje guolástussii čáhcerusttethuksema geažil. Artihkkala 37 mearrádusat divada dahje gillájeddjiid vuoigatvuođa birra oažžut oasi vuoittus go earát vižžet luondduresurssaid, anihit maid mearračáziid resurssaid dáfus.

Nubbi lađas: Nugo daddjo Vuosttaš lađđasa mearkkašumiin, de norgalaš rievttis lea váldonjuolggadussan dat ahte buohkat sáhttet friddja guolástit. Fidnoguolástus lea dattetge regulerejuvvon earreortnegiiguin vai eai bivdde badjelmearálaččat . Nuppi lađđasa mearrádus geatnegahttá stáhta váldit vuhtii sámi geavaheami go leat guolleeriid juogadeapmi. Jos mearrasámi báikegottiin ii leat govttolaš guolleearreoassi, de eai birge, geahča dás maiddái artihkkala 6 Nuppi lađđasa mii lea stáhta geatnegasvuođaid birra sámi báikegottiide. Nuppi lađđasa mearrádus gusto vaikko eai leat mearriduvvon dakkár vuoigatvuođat maid Vuosttaš lađas namaha.

Sámiid vuoigatvuođat guolástusreguleremiin lea áššin čielggadan Carsten Smith jagi 1990, geahča Lov og Rett 1990 s. 507 jč. Son čujuha dasa ahte guolle-resurssat leat oassi sámiid ávnnaslaš kulturvuođus, ja sámi álbmot sáhttá gáibidit alccesis positiiva sierradoaibmabijuid ON-konvenšuvnna mielde mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP), artihkkal 27. Kultuvrii erenoamáš ealáhusat gáržžes mearkkašumis – ealáhusat main lea čielga sápmelašvuohta – eai leat áidna maid artihkkal 27 gokčá, nu guhká go árbevirolaš resursageavaheapmi ain lea dakkár mii bissu dealalaš kulturcaggin. SP artihkkal 27 čalmmustahttá stáhtalaš doaibma-bijuid bohtosiid, ja dat fertejit árvvoštallojuvvot sámiid dárbbuid vuođul. Guovdilis eaktu sámi kultuvrra suodjaleapmái ja ovddideapmái lea sámi ássamiid seailluheapmi sámi báikegottiin. Mearragátti báikegottiid ássamiidda lea guolástus viehka dárbbašlaš, ja dat viidát váikkuha eará bargovejolašvuođaide. Guolástusa reguleremat leat nappo dalle dakkár reguleremat mat garrasit váikkuhit kulturvuđđui.

Guolástusa reguleret eriiguin lea dakkár ášši mas Sámediggi sáhttá gáibidit beassat šiehtadallat artihkkala 16 mielde.

Artihkkal 39

Eananviidodagaid ja resurssaid hálddašeapmi

Buohtalagaid daiguin vuoigatvuo•aiguin mat sámiin leat eaiggáduššanriektin ja opmodatriektin, sámedikkiin galgá leat vuoigatvuohta leat mielde mearrideamen guovlluid almmolaš hálddašeami artihkkala 16 mielde, nugo oidno artihkkalis 34 ja 38.

Mearrádus galgá sihkkarastit sámedikkiid searvama eatnamiid ja resurssaid almmolaš hálddašeapmái, omd. dábálaš areálahálddašeapmái. Artihkkala 39 addin vuoigatvuohta ii gusto duššefal dain guovlluin main sámiin lea eaiggáduššanvuoigatvuohta, muhto maiddái guovlluin main sis leat geavahanvuoigatvuođat. Mearrádus gokčá artihkkala 38 mielde maiddái vuonaid ja mearragátti čáziid.

Čujuhus artihkkalii 16 merkkaša ahte Sámediggi Nuppi lađđasa mielde sáhttá vuostálastit "doaibmabijuid mat mearkkašahtti muddui sáhttet vahágahttit sámi kultuvrra, sámi ealáhusaid ja sámi servodateallima vuođđoeavttuid", geahča artihkkala 16 mearkkašumiid.

Resursageavaheami ja luonddumeassamiid dáfus, de artihkkal 36 dákko dievasmahttá mearrádusa. Jos lohpi lea addojuvvon ohcat dahje vieŽŽat resurssaid artihkkala 36 mielde, de artihkkala 39 mearrádus boahtá atnui go dasto ohcet ja vieŽŽet daid resurssaid.

Artihkkal 40

Birasgáhtten ja birashálddašeapmi

Stáhtain lea ovttasbargguineaset sámedikkiiguin geatnegasvuohta gáhttet luonddu aktiivvalačča t, vai seailluhit bistevaš ovdáneami sámiid eanan- ja čáhceviidodagain artihkkala 34 ja 38 mielde.

Sámedikkiin galgá leat vuoigatvuohta leat mielde mearrideamen artihkkala 16 mielde birashálddašeamis mii guoská dáidda guovlluide.

Vuosttaš lađas geatnegahttá eiseválddiid ovttasbargat sámedikkiiguin vai sáhttet sihkkarastit sámi eatnamiid birrasiid ja dán oaivilis maid vuonaid ja mearragátti čáziid. Dát lea deatalaš vai bissu sámi kultuvrra ávnnaslaš vuođđu, geahča artihkkala 33.

Nuppi lađđasa mielde ovttasbargu Sámedikkiin galgá dáhpáhuvvat artihkkala 16 mearrádusaid mielde, go dat áššit maidda artihkkal 40 gusto, leat viehka deatalaš áššit sámiide. Eai fysalaš meassamat ja doaibmabijut leat áidna dakkárat mat sáhttet váikkuhit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđui, muhto maiddái elliid ja šattuid gáhtten nugo boraspirehálddašeami olis ja suodjaluvvon guovlluid mearrádusaiguin. Sámedikkit maid galget searvat doaibmabijuid hábmemii maiguin ráhkanit dálkkádaga nuppástuvvamiidda.

Artihkkal heive bures oktii biras- ja ovddádusa julggaštussii, maid mearridedje Rio-konfereanssas jagi 1992. Rio-julggaštusa vuođđojurdagiin artihkkal 22 čuodjá ná:

> "Indigenous people and their communities and other local communities have a vital role in environmental management and development because of their knowledge and traditional practices. States should recognize and duly support their identity, culture and interests and enable their effective participation in the achievement of sustainable development."

21. jahkečuođi doaibmaplánas, Agenda 21, lea sierra kapihttal, kap. 26 álgoálbmogiid birra: "Recognizing and strengthening the role of indigenous people and their communities".

Kapihttal V

Sámi ealáhusat

Artihkkal 41

Sámi ealáhusaid suodjaleapmi

Sámi ealáhusaide ja resursageavaheapmái galgá leat earenoamáš suodjaleapmi, lágalaš dahje ekonomalaš doaibmabijuiguin jos dat leat deatalaččat kulturvuđđui.

Sámi ealáhussan ja resursageavaheapmin adnojuvvo dakkár doaibma mii mearkkaša ollu sámi báikkálaš servodaga seailluheapmái ja ovddideapmái.

Vuosttaš lađas: Árbevirolaš sámi ealáhusat nugo boazodoallu, meahcásteapmi, guolásteapmi, eanandoallu, duodji jna. leat lossa deattu vuolde vieris beroštumiid geažil mat dáhttot geavahit seammá resurssaid. Jos sámi servodateallin ja kultuvra galggaš seailut, de lea áibbas dárbbašlaš suodjalit sámi ealáhusaid. Dat guoská sihkke rievttálaš ja ekonomalaš suodjaleapmái. Rievttálaš suodjaleapmi mearkkaša omd. boazodollui ahte guohtuneatnamat suodjaluvvojit, ja guolástussii ahte báikkálaš guolástanvuoigatvuođat suodjaluvvojit jávrriin, jogain ja mearas. Ekonomalaš doaibmabijuid dáfus, de lea dárbu váldit vuhtii daid erenoamáš dilálašvuođaid mat gullet sámi unnadolot ealáhusaide. Eanandoalu vástesaš ekonomalaš doaibmabijut leat dávjá heivehuvvon stuoribuš doaluide ja eará dálkedilálašvuođaide go daidda mat leat sámi guovlluin. Dávjá ekonomalaš doaibmabijut eai leat heivehuvvon lotnolas ealáhusaidege, mat leat dáin guovlluin. Mearraguolásteami eaktu lea dábálaččat guolleeariid juolludeapmi, ovdalgo olmmoš sáhttá leat fidnobivdi, ja guolleeriid dáfus čujuhuvvo artihkkala 38 Nuppi lađđasii.

Nuppi lađđasis lea definišuvdna das, mii galgá adnojuvvot sámi ealáhussan ja resursageavaheapmin Vuosttaš lađđasa mielde. Dat ealáhusat ja dat resursageavaheapmi dat leat deatalaččat go samit galgat seailluhit ja ovddidit sámi báikegottiid. Stuorra geográfalaš erohusaid dihte ja dainnago ealáhuslágit nuppástuvvet áiggiid mielde, de áššedovdi joavku ii leat viggan logahit dihto ealáhusaid dahje resursageavahanvugiid ieš artihkkalis. Muhto ealáhusain leat dakkár ovdamearkkat go mearrabivdu ja sáivačáhcebivdu, eanandoallu ja boazodoallu. Eará resursageavaheamis leat ovddamearkan meahcásteapmi, murjen ja guollebivdu dállodollui dušše. Ii leat sneakta rádji ealáhusaid ja meahcceguovloresurssaid

geavaheami gaskka. Sámi ealáhusaid iešvuohta lea dat ealáhusat dávjá mannet latnjalassii, namalassii ahte olmmoš ávkašuvvá iešguđetlágan resurssaiguin oktanaga dahje bálkáhuvvon bargguin ja árbevirolaš resurssaiguin jahkodagaid mielde.

Dán artihkkala mearrádus ii leat ráddjejuvvon árbevirolaš ealáhusaide ja resursageavaheapmái. Dat gokčá maid ođđa resursageavaheami, omd. guolle-biebmama, ja ođđa náliid bivddu, nugo omd. gonagasreappáid bivddu.

Artihkkal 42

Boazodoallu sámi ealáhussan

Boazodoalus, mii lea erenoamáš ja árbevirolaš sámi ealáhus ja kulturilmma, leat árbevierut vuo••un maid geažil das galgá leat erenoamáš lágalaš suodjaleapmi.

Dainna ulbmiliin Norgga ja Ruota galgaba sámiid boazogoahtunguovlluin seailluhit ja ovddidit boazodoalu sámiid sierravuoigatvuohtan.

Vuhtiiválddedettiin beavdegirjji nr. 3, sámiid álgoálbmotdili birra, mii lea soahpamušas searvat Eurohpalaš lihttui, Suopma váldá badjelasas nannet sámi boazodoalu dili.

Vuosttaš lađas: Sámiid ealáhusaid logus boazodoallu lea mihtilmasamus ealáhus, go dat dološ áiggiid rájis lea leamaš ealáhus maid aivvestassii sámit leat jođihan viidát dan golmma riikkas. Vuoigatvuohta jođihit boazodoalu atná vuođđunis árbevieru. Boazodoallu lea leamaš geažehis áiggi ja sáhttá ásahit vuoigatvuođaid artihkkala 34 mielde. Doalloláhkige ieš atná vuođđunis siskkáldas árbevieruid, geahča artihkkala 9 mearkkašumiid. Boazodoallu lea dainna lágiin sámi kultuvrra ja árbevirolaš máhtu guovdilis guoddi, ja deatalaš lea ahte boazodoalus sáhttá leat dát rolla maiddái boahtteáiggisge. Boazodoallu gáibida viiddis eatnamiid, ja danne olggobealde beroštumit šaddet deaddun dasa. Boazodoallu dárbbaša dan dihte sierra suodjaleami , vai sáhttá seailut maiddái boahtteáigáige. Konvenšuvnnas máŋga earáge artihkkalat ulbmádit seammá ášši, ee.kap. IV mearrádusat.

Boazodoalu erenoamáš sajáidaga sámi ealáhussan dohkkeha maid artikkel 1 beavdegirjjis nr. 3 mas sámi álbmot lea sáhkan Suoma, Norgga ja Ruota šiehtadallamiin Eurohpalaš Uniovnnain (EU) miellahttovuođas jagi 1994. Go Norga ii šaddan EU-lahttun, de beavdegirji gusto duššefal Suoma ja Ruota sámiide, geahča sátnádaga dás ovddabealde artihkkala 22 mearkkašumiid vuolde. Beavdegirji rahpá vejolažžan Supmii ja Ruttii ásahit ja viiddidit sámiid sierravuoigatvuođaid mat čatnasit sin árbevirolaš ealáhusaide. Vejolašvuohta dohkkehit ja joatkit boazodoalu sámiid sierravuoigatvuohtan árbevirolaš sámi boazoguohtunguovlluin namahuvvo eren-

omážit beavdegirjjis. Beavdegirji rahpá vejolažžan viiddidit sámiid sierravuoigatvuođaid jos dat adnojuvvo dárbbašlažžan sámi kultuvrra ja servodateallima suodjaleapmái ja ovddideapmái.

Nubbi lađas: Ruotas boazodoallu lea ealáhus mii ollásit gullá sámiide. Norggasge lea nu sámi boazoguohtunguovlluid rájiid siskkobealde. Mearrádus cealká ahte boazodoallu galgá leat sámiid sierravuoigatvuohta dán guovtti riikkas maiddái boahtteáiggisge.

Goalmmát lađas: Suomas ii leat vuoigatvuohta jođihit boazodoalu várrejuvvon sámiide ii guđege guovllus dán riikkas. Árvaluvvon mearrádusa mielde Suopma geatnegahttá iežas nannet sámi boazodoalloealáhusa sajádaga EU-šiehtadallamiid beavdegirjji 3 mielde. Namahuvvon beavdegirji rahpá nugo namahuvvui vejolažžan ahte boazodoallu galgá leat sámiid sierravuoigatvuohta maiddái Suomasge. Jagi 1993, go lei árvaluvvon sámiide addit sierravuoigatvuohtan eaiggáduššat bohccuid sámi ruovttugilleguovlluin, de celkkii Riikkabeivviid vuođđoláhkalávdegoddi ná:

> "Árvalusa ulbmil lea aiddonassii dat, ahte addit sámiid erenoamášvuoigatvuođa jođihit boazodoalu iežaset ruovttugilleguovllus. Lávdegotti oaivila mielde sáhttá dát ulbmil, erenomážit jos dasa guoski riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat (geahča GrUU 3/1990 rd) ja boazodoalu mearkkašupmi sámi kultuvrii váldojuvvojit vuhtii, leat dakkár erenoamáš sivva man geažil sáttagotti árvalus lea čađahahtti dábálaš láhkaaddimis almmá hálddašanvuogi 7 § eastagiid haga." (Cealkámuš nr. 8/1993 rd)

Artihkkal 43

Boazodoallu riikkarájiid rastá

Sámiid vuoigatvuohta riikkarájiid rasttideaddji guohtuneatnamiidda atná vuođđunis árbevieru.

Jos vuoigatvuohta riikkarájiid rasttideaddji guođoheamis lea šihttojuvvon čearuid, siiddaid dahje orohagaid gaskka, de dat šiehtadusat galget leat fámus. Jos čuožžila riidu dakkár šiehtadusa ipmárdusas dahje geavaheamis, de áššeoasálaš bidjat ášši riidočoavdinlávdegoddái, vai dat dan mearrida. Dakkár riidočoavdinlávdegotti čoahkádusa ja dan bargovuogi várás gustojit dárkilis njuolggadusat maid buot golbma sámedikki mearridit ovttasráđiid. Áššeoasálaččas guhte ii duđa riidočoavdinlávdegotti mearrádussii, galgá leat vuoigatvuohta doalvut ášši duopmostuolu ovdii dan riikkas mas guohtuneanan lea.

Jos ii leat soahppevaš šiehtadus sámegilážiid, siiddaid dahje orohagaid gaskka, muhto baicce gustojeaddji riikkaidgaskasaš soahpamuš guohtunvuoigatvuođaid alde, de galgá dat soahpamuš geavahuvvot. Son guhte jáhkká alddis leat viidát guohtunvuoigatvuohta árbevieru addin rievttalaš vuođus go maid riikkaid-

gaskasaš soahpamuš addá, galgá dattetge heađuškeahttá sáhttit geahččalit gáibádusaidis duopmostuolus dan riikkas mas guohtunguovlu lea.

Go rádji gessojuvvui Ruota ja Norgga gaskka jagi 1751, ja Suoma ja Norgga gaskka, de dat luddii gaskat sámi geavahanguovlluid. Ahte nu lei dilli, dohkkehedje, ja jagi 1751 rádjesoahpamušas cealká artihkkal 3 Nubbi lađas:

> "Muhto nugo sámit goappašiid bealde ráji dárbbašit guktuid riikkaid eatnamiid ieżaset bohccuide, de lea dan hárrái sohppojuvvon dakkár čovdosat, mat leat dán rádjesoahpamuša vuosttamuš Codisillas dahje lasáhusas."

Dáinna vuosttamuš rádjesoahpamuškodisillain, man namma lea Lappekodisilla, sámiide sihkkarastojuvvui joatkevaš vuoigatvuohta rasttidit ráji bohccuideasetguin. § 10 vuosttaš cealkka cealká ná:

> "Nugo sámit dárbbašit guktuid riikkaid eatnamiid, de galgá sidjiide boares árbevieru mielde leat lohpi, čakčat ja giđđat, johtit bohccuideasetguin ráji rastá nuppi riikii."

Jagi 1852 Suoma ja Norgga gaskasaš rádji giddejuvvui nu ahte ii lean šat vejolaš dan rastá johtit bohccuiguin. Jagi 1888 dáhpáhuvai seammá ládje Suoma ja Ruota gaskkas, muhto nu ahte dattetge galggai leat vejolaš dárkileabbo njuolggadusaid mielde johtit suopmelaš eatnamiid rastá Ruota dálveguohtumiin geasseguohtumiidda mat ledje Norggas Romssa fylkkas.

Go uniovdnaloahppa bođii jagi 1905, de Norga fertii julggaštit Ruttii ahte ii áiggo heaittihit Lappekodisilla. Dat guokte riikka šiehtadalle ja sohpe dárkileabbo njuolggadusaid rádjerasttideaddji boazodollui boazoguohtunkonvenšuvnna hámis jagi 1919. Dan sadjái bođii ođđa konvenšuvdna jagi 1972. Dat bistá 30 jagi. Konvenšuvdna guhkeduvvui čuoŋománu 30. b. 2005 rádji Norgga ja Ruota viggamušaid geažil oažžut áigái ođđa konvenšuvnna. Dát guokte riikka eai boahtán ovttamielalašvuhtii. Ruotta čuoččuha ahte miessemánu 1. b. 2005 rájis dušše Lappekodisilla sáhttá reguleret rádjerasttideaddji boazodoalu. Norga lea bealistis lágain mii bođii geassemánu 17. b. 2005, nr. 100, mearridan ahte jagi 1972 konvenšuvdna galgá gusto norgalaš láhkan duoistážii.

Suoma ja Norgga gaskka ii leat makkárge rádjerasttideaddji boazodoaluid. Rájá čuovvu boazoáidi. Geassemánu 3. b. 1981 konvenšuvdna regulere mearrádusaid áiddi ortnegisdoallamis ja njuolggadusaid bohccuid birra maid ribahit mannat nuppi riikii.

Boazodoalu mii lea Suoma ja Ruota rádjeguovllus, regulere miessemánu 9. b. 1925 konvenšuvdna.

Deatalaš vuođđun sámekonvenšuvdnabargui lea dat, ahte riikkarájiid mearkkašupmi galggašii unniduvvot, geahča Ovdasáni ja mearkkašumiid mat gullet artihkkaliidda 10 - 12. Artihkkalis 22, mii lea sámeguovllu birra, lea seammá ulbmil. Artihkkala 43 mearrádus lea guovdil vejolašvuhtii álkkásmahttit sámiid ovttas-doaibmama rastá riikkarájiid.

Vuosttaš lađas nanne ahte riikkarájiid rasttideaddji vuoigatvuohta boazoguohtumiidda, vuolgá árbevierus. Deba eai čállojuvvon njuolggadusat nugo lágat ja konvenšuvdna ásat dán vuoigatvuođa, muhto árbevierru. Seammá vuođđo-jurdaga Lappekodisillage atná vuođđunis go dan § 10 nanne dan vuoigatvuođa mii vuolgá árbevierus. Dát árbevierrovuoigatvuođa ii leat vejolaš hilgut álbmogiid gaskasaš soahpamušain, geahča *goalmmát lađđasa.*

Nubbi lađas, vuosttaš cealkka: Orohagat, čearut ja siiddat guktuid bealde ráji sáhttet soahpat bargat ovttasráđiid ráji rastá. Máŋgga guovllus leat doloža rájis čavga fuolkevuođa čatnasat ráji rastá, ja ovdal lea leamaš oktasaš doallu ráji rastá. Riikkaidgaskasaš soahpamušat eai galgga heađuštit dakkár soahpamušaid. Boazo-doalloealáhusa áirasat leat čoahkkimis áššedovdi joavkkuin dorjon dakkár soahpa-mušaid vejolašvuođa ja sávahahttivuođa. Bealit eai dattetge sáhte – dákko nugo earáge riektesurggiin – earágo soahpat dáid guovlluid hárrái mat leat sin atnui. Soahpamuš ii sáhte čuohcit earáid árbevirolaš vuoigatvuođaide.

Jos riidu čuožžila soahpamuša ipmárdusas, de dat galgá čovdojuvvot soabat-duomuin (voldgift) *Nuppi lađđasa, nuppi ja goalmmát cealkaga* njuolggadusaid mielde. Loahpaloahpalačča̧t ferte dattetge leat vejolaš iskat ášši duopmostuoluin, vrd. Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođaid soahpamuša artihkkala 6, *geahča njealjá̧t cealkaga.*

Goalmmát lađas: Jos lea stáhtaidgaskasaš soahpamuš vuoigatvuođas guođohit bohccuid, de dat galgá *vuosttaš cealkaga* mielde biddjojuvvot vuođđun rádjerasttideaddji boazodollui, jos juo ii leat dahkkojuvvon dakkár soahpamuš maid Nubbi lađas namaha. Dakkár stáhtaidgaskasaš soahpamuš ii dattetge sáhte ráddjet guođohanvuoigatvuođa mii vuolgá árbevierus, geahča *goalmmát lađđasa, nuppi cealkaga.* Son guhte oaivvilda ahte su árbevierroriekti lea gáržžiduvvon, sáhttá iskat ášši duopmostuolus mii lea dan riikkas mas vejolaš árbevierroriekti lea gáržžiduvvon.

Gii olbmuid sáhttá diggeášši álggahit, sorjá das gii son lea geas árbevierroriekti lea gáržžiduvvon. Čearru sáhttá leat, orohat dahje daidda gulli siida.

Kapihttal VI

Konvenšuvnna čađaheapmi ja ovddideapmi

Artihkkal 44

Sámeministariid ja sámediggepresideanttaid ovttasbarganráđđi

Jeavddalačča galget leat čoahkkimat Suoma, Norgga ja Ruoŧa vásttolaš sámeministariid ja dan golmma riikka sámedikkiid presideanttaid gaskka.

Dát ovttasbargu galgá ovddidit dán konvenšuvnna ulbmila artihkkala 1 mielde. Čoahkkimat galget gieđahallat áigeguovdilis sámi áššiid mat beroštahttet buohkaid oktasačča.

Artihkkal nanne konvenšuvdnii dan čoahkkinvieru mii odne lea ásahuvvon sámeministariid ja sámediggepresideanttaid gaskka.

Helsset-soahpamuša mielde, mii bođii jagi 1962 – *Samarbetsöverenskommelse mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige* – lea ásahuvvon Ministtarráđđi mas leat guđege riikka departemeanttaid áirasat, eanaš stáhtačállit. Nu lea nappo dalle okta Ministtarráđđi mii doaibmá máŋggalágan oktavuođain. Das sáhttet leat riikkaid justiisaministarat, eanandoallóministarat, birasgáhttenministarat jna., ja guđemučča, dat sorjá das makkár áššiid galget gieđahallat. Spiehkastagat leat suodjalusministarat ja olgoriikaministarat; sii eai searvva Ministtarráđđái.

Sámeministarat eai searvva Ministtarráđđái dainnago sin ášše suorgi ii leat davviriikkaid miehtášaš suorgi. Jagi 2000 Suoma, Norgga ja Ruoŧa sámeministarat dattetge mearridedje ásahit ovttasbarggu mii báikáduvvo Davviriikkalaš Ministtarráđi čállingoddái, ja das galget leat jeavddalaš čoahkkimat diehtojuohkima, divaštallamiid ja sámeáššiid gieđahallama várás, dakkáriid mat gusket Supmii, Norgii ja Ruŧŧii. Maŋŋil dan seammá jagi dát ovttasbargu viiddiduvvui nu, ahte ahte dat fátmmasta dan golmma sámedikki presideanttaidge. Vuosttaš čoahkkima beavdegirji cealká ná:

> "Ođđa ovddasbarggu ulbmil lea nannet ja ovddidit sámeálbmoga giela, kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima.
> Ovttasbargu organiserejuvvo guovtti dásis:
> - Jeavddalaš čoahkkimat Norgga, Ruoŧa ja Suoma ovddasvástideaddji sámeministariid ja davviriikkaid sámediggepresideanttaid gaskkas. Áigumuš ođđa ovttasbargguin, mas leat jeavddalaš oktavuođat ja gulahallamat, lea

gieđahallat áigeguovdilis sámi áššiid main lea oktasaš beroštupmi davviriikkalaš dásis. Ovttasbargu ja ministariid jeavddalaš čoahkkimat sámi áššiiguin galget leat lahkalagaid Davvriikkaid Ministtarráđiin. Ovddasvástádus gohčču ja jođihit čoahkkimiid johtá ministariid gaskka.
- Hálddahuslaš ovttasbargu galgá gožihit ođđa ovttasbarganvugiid dainna lágiin ahte válmmašta, čuovvola ja oktiiheivehallá ministariid ja sámediggepresideanttaid čoahkkimiid. Ovttasbargannjuolggadusat meannuduvvoijt maŋŋilgo sámedikkit cealkán oaiviliiddiset dain. "

Hálddahuslaš dási ovttasbargui mearriduvvojedje njuolggadusat skábmamánu 7. b. 2001. Njuolggadusat mearridit ahte galget ásahit ámmátolbmoorgána mas leat guđesge dan golmma riikka ráđđehusain ja Sámedikkiin unnimusat golbma ámmátolbmo. Orgána galgá ovddidan ja nannen dihte sámi kultuvrra gieđahallat buot sámi áššiid mat leat oktasaččat gullet dan golmma riikka sámiide, nugo giela, kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima. Dat galgá dasto vel válmmaštit sámeministariid gaskasaš čoahkkimiid ja sámeministariid ja sámediggepresideanttaid gaskasaš čoahkkimiid. Ámmátolbmoorgána čoahkkana go lea dárbu, muhto unnimusat oktii jagis. Čoahkkimiid gaskkas riikkaid áirrasgottit galget dieđihit guđet guimmiidasaset áigeguovdilis áššiid.

Dát ásahuvvon ovttasbargu lea positiiva, ja danne lea sivva konvenšuvnnain nannet joatkevaš ovttasbarggu.

Artihkkal 45

Konvenšuvdnalávdegoddi

Ásahuvvot galgá davviriikkalaš sámekonvenšuvdnalávdegoddi mii čuovvola dán konvenšuvnna čađaheami. Lávdegottis galget leat guhtta áirasa mat buohkat leat sorjákeahttá. Guhtege dán golmma stáhtas nammada ovtta áirasa, guhtege sámediggi ovtta áirasa. Nammadeapmi lea viđa jahkái.

Lávdegoddi galgá addit raportta guđege dán golmma riikka ráđđehussii ja Sámediggái. Dat sáhttá buktit riikkaid ráđđehusaide ja sámedikkiide árvalusaid mat nannejit dán konvenšuvnna ulbmila. Lávdegoddi sáhttá maid buktit cealkámušaid vástádussan ovttaskas olbmuid ja joavkkuid gažaldagaide.

Áššedovdi joavku oaivvilda ahte lea dárbu orgánii mii geahččá bearrái konvenšuvnna čađaheami. Bearráigeahčči orgána ášši lea váldojuvvon ovdan áššedovdi joavkku vástesaš direktiivvas ja earáge dokumeanttain mat leat dagahan áššedovdi joavkku nammadeami. Áššedovdi joavkku vástesaš direktiivvas celkojuvvo ná:

> "Áššedovdi joavku galgá maid árvvoštallat vejolašvuođa váidalit konvenšuvnna čuovvoleami ja dan makkár dárbu lea bearráigeahčči orgánii. Jos joaku gávnnaha ahte lea dárbu dasa, de dat galgá maid galgá ráhkadit árvalusa dán oasis."

Jagi 1988 raporttas man fáddán lea "Norgga, Ruota ja Suoma sámevuoigatvuođaid čielggademiid ovttasbargu", váldojuvvo áššin ovdan čuoggás 3.2 sierra sámi áittardeaddji. Raporta čujuha dasa ahte Davviriikkalaš ráđi čállingoddi lea lokten áššin davviriikkalaš áittardeaddjiortnega, mas bargu šaddá geahččat bearrái ahte davviriikkalaš soahpamušat duođaid geavahuvvojit (vrd. Nordisk kontakt nr. 17/86 nr. 13). Dasto celkojuvvo ná:

> "Davviriikkalaš áittardeaddji (ášše olmmoš) sámi áššiid várás sáhttá doaimmahit deatalaš barggu mánngga ládje. Áittardeaddji sáhtášii, go ráđđádallá stáhtalaš ja suohkanlaš eiseválddiiguin, doaimmaiguin ja organisašuvnnaiguin, ja diehtojuohkimiin ja earáge ládje, ovddidit sámi álbmoga dili Davviriikkain. Áittardeaddji bargu livčči dalle doarjut ovdáneami ja hehttet boasttu ipmárdusaid ja riidduid mat čuožžilit go olbmuin leat váilevaš dieđuid sámi dilálašvuođain. Son galggašii ráđđehusaide sáhttit eavttuhit láhkanuppástusaid ja ráhkadit vuođu eará politihkalaš mearrádusaide. Áittardeaddji galgá maid sáhttit vuostáiváldit ovttaskas olbmuid váidalusaid ja iežas oktavuođain eiseválddiide ja earáide geahččalit čoavdit áššiid. Dattetge ii dáidde leat vejolaš addit Áittardeaddjái bearráigeahččanválddi dan mearkkašumis mii dohkkehuvvo dan golmma riikka hálddašeami válddi hárrái." (s. 33-34)

Davviriikkalaš áittardeaddjiorntega jurdaga eai čuovvolan, nu dat dieđut čájehit maid áššedovdi joavku fidnii.

Jagi 1998 raporttas "Behov og grunnlag for en nordisk samekonvensjon" lea bearráigeahčči orgána ("standing committee") áššin čuoggás 9.3.1. Das čujuhuvvo jagi 1988 oktasaš raportta namahuvvon árvalussiiet ásahit sámi áittardeaddji, ja das celkojuvvo ná:

> "Konvenšuvnnas fertejit vejolašvuođat addojuvvot čuovvut riikkaidgaskasaš álgoálbmotrievtti suorggi ovdáneami. Vejolašvuohtan lea namahuvvon ahte konvenšuvdnii biddjojuvvo ahte galget leat jahkásaš šiehtadallamat ja váikkuhangaskaoamit mat dahket konvenšuvnna čađaheami vejolažžan. Ulbmil lea ahte vuođđuduvvo orgána man bargu lea bearráigeahččat ahte konvenšuvdna čuvvojuvvo ja čađahuvvo." (s. 95)

Raporta maid ambassadevra Ole Norrbacck ráhkadii jagi 2002 Davviriikkalaš ráđđái, čájeha ahte Davviriikkalaš konvenšuvnnaid váilevaš čuovvoleapmi lea stuorra váttisvuohta. Davviriikkalaš ráđđi bargá dál dan badjelii ahte konven-

šuvnnaid čuovvoleapmi buorránivččii, ja vuos ja ovddimusat dat bargá diehto-juohkimiin. Dáid vásáhusaid vuođul lea vejolaš geahčadit Ohcejoga gieldda árvalusa, ahte galggašii ásahuvvot Norga-áittardeaddji virgi ovttasbarggu várás mii lea Norggain, geahča bargoraportta mii gieđahallá Suoma ja Norgga ovttasbarggu, *Grenseløst i Nord,* 2000 (Rájáid haga Davvin), s. 38. Raporttas árvaluvvo maid Suopma-áittardeaddji Norgga beallái. Dakkár áittardeaddji mearriduvvui Norgga bealde miessemánus 2005. Áittardeaddji doaimmahat galgá leat Guovdageainnus.

Vuosttaš lađas: Dat orgána mii galgá gozihit konvenšuvnna čađaheami lea konvenšuvdnalávdegoddi. Lávdegottis galget leat guhtta lahtu. Miellahtut fertejit leat bealátkeahttá. Dat mearkkaša ahte sii eai leat ráđđehusaid eaige sámedikkiid áirasat. Deba ii leat dás sáhka beroštusorgánas. Lahtut fertejit ovddastit sámerievttálaš, álbmotrievttálaš ja kultuvrralaš máhtu. Dat golbma stáhta ja dat golbma sámedikki nammadit guhtege ovtta láhtu. Vai lávdegotti čoahkádus lea buoremus ládje, ja vai sohkabealit leat dássálaga, de artihkkala 44 namahan ovttasbargolávdegottis berre leat oktiiheivehalli doaibma.

Miellahtut namahuvvojit viđa jahkái ja sadjásačča haga.

Nubbi lađas: Lávdegoddi galgá doaimmahit raporttaid. Raportema lea vejolaš omd. organiseret nu, ahte guhtege riika gieđahallojuvvo raporttas juohke goalmmát jagi. Raportta ráhkadeami vuođđun leat ráđđehusaid ja sámedikkiid dieđá-husat, almmolašvuođa dieđut ja dakkár iskkadeamit maid lávdegoddi gávnnaha veara álggahit dahje ieš čađahit.

Konvenšuvdnalávdegoddái šaddá bargun veahkehit sámiid vai sin ovttas-doaibman ja ovttasbarggut álkkásmuvvet riikkarájiid rastá, geahča artihkkaiid 10 - 12 ja daidda gullevaš mearkkašumiid. Konvenšuvnna artihkkalat mat gusket njuolgga-dusaid ja riikkarájiid rasttideaddji ovttasdoaibmama harmoniseremii, berrejit danne gozihuvvot erenoamáš dárkilit. Gozihit eai berre dušše ovttasdoaibmama vejolaš-vuođaid, muhto maid dábálaš vuoigatvuođaidge čađaheami.

Oaivil ii leat ahte konvenšuvdnalávdegoddi galgá leat judisiála orgána. Áššedovdi joavku dan dihte ii háliit diktit lávdegotti leat formála váidalusorgána, nugo direktiiva árvala jearaldagain. Váidalusorgána ásaheapmi mearkkašivččii lágádusa huksema maid joavku ii gávnnat dan veara. Dán oktavuođas čujuhuvvo artihkkalii 46 riikkalaš čađaheami birra, mii mearkkaša ahte konvenšuvnna áššit sáhttet biddjojuvvot riikkalaš duopmostuoluid ovdii. Lávdegottis dainna lágiin ii leat

dulkonmonopola, muhto dat dattetge sáhttá buktit cealkámušaid mat váldet beali rievttálaš áššiin. Vaikko lávdegoddi ii leat judisiála orgána mii loahpalaččat sáhttá mearridit váidalusaid, de dat goittotge berre sáhttit váldit vuostái dieđuid almmolašvuođas. Dakkár dieđut sáhttet ee. leat deatalaččat lávdegotti raporttaid vuođđun.

Artihkkal 46

Riikkalaš čađaheapmi

Vai dát konvenšuvdna geavahuvvošii nu ovttaláhkai go vejolaš, de stáhtát galget njuolggá dahkat konvenšuvnna mearrádusaid anihahtti riikkaláhkan.

Dán mearrádusa addin válddi vuođul stáhtat geatnegahttet iežaset čađahit konvenšuvnna riikkalaš láhkaásahusas ja njuolga dahkat dan anihahttin riikkalaš láhkan.

Ákkastallan lea namahuvvon ieš konvenšuvdnateavsttas. Dakkár meannudan-vugiin – mii riekteteknihkalaččat lea konvenšuvnna inkorporeren – ollašuvvá eiseválddiin nu ovttaláhkásaš konvenšuvdnageavaheapmi go vejolaš. Dat guoská sihke duopmostuoluide ja hálddahussii. Dát lea deatalaš vai konvenšuvdna geavadis šaddá dievvasii ávkin sámiide guđege riikkas ja buktá sidjiide áigái ovttaláhkásaš geavaheami.

Dakkár geatnegasvuođas lea mearkkašupmi erenoamážit Norgii ja Ruttii. Suomas sullasaš geatnegasvuohta vuolgá juo suopmelaš vuođđolágas.

Artihkkal 47

Ekonomalaš geatnegasvuođat

Stáhtat ovddasvástidit ekonomalaš resurssaid mat dárbbašuvvojit dán konvenšuvnna mearrádusaid čađaheapmái. Dán golmma riikka oktasaš golut juogaduvvojit guđege riikka sámiid logu mielde.

Earret daid dáhpáhusaid maid artihkkala 35 nubbi lađas namaha, de galgá sámiide leat vejolaš oažžut dakkár ekonomalaš veahki maid dárbbašit ovdalgo sáhttet oažžut geahččaluvvot duopmostuoluin prinsihpalaččat deatalaš áššiid mat gullet dán konvenšuvnna vuoigatvuođaide.

Ekonomalaš resurssaid haga lea ovttaskas sápmelažžii ja sámi álbmogii váttis duohtan deavdit iežaset vuoigatvuođaid dán konvenšuvnna mielde.

Vuosttaš lađas: Mearrádus geatnegahttá stáhtaid juolludit ruđaid konvenšuvnna njuolggadusaid čađaheapmái.

Mađe muddui dan golmma riikii leat oktasaš golut konvenšuvnna čađaheapmái, dađe muddui dat galget juogaduvvot dan golmma riikka sámiid logu mielde.

Nubbi lađas: Nugo artihkkala 34 mearkkašumit namahit, de leat Norggas alimusriektemearrádusaid geažil maŋimuš jagiid oaivilat ollu nuppástuvvan sámiid vuoigatvuođaid hárrái. Nu ii leat dalle dáhpáhuvvan politihkalaš mearrádusaid geažil, muhto duopmostuoluid geažil. Dattetge ii livčče leamaš vejolaš áššiid iskat duopmostuoluin jos namahuvvon áššiide ii livčče sihkkarastojuvvon friddja áššefievrrideapmi.

Norggas lea vejolaš oažžut veahki gokčat áššegoluid lága mielde mii bođii geassemánu 13. b. 1980, nr. 35, nuvttá riekteveahki birra. Lágain leat njuolggadusat das makkár áššešlájat ja dinestus- ja opmodatrájit leat nuvttá riekteveahki oažžumii. Jos lága váldonjuolggadus livčči leamaš vuođđun, de duoidda áššiide ii livčče addojuvvon nuvttá riekteveahkki. Siviilaáittardeaddji celkkii dattetge jagi 1996 ahte riekteveahki spiehkastannjuolggadusaid geavaheapmái lea dárbu váldit vuhtii daid geatnegasvuođaid mat Norggas leat sámi álbmogii Vuođđolága § 110a mielde, ILO-konvenšuvnna nr. 169 mielde, mii lea iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotjoavkkuid birra, ja artihkkala 27 mielde, mii lea ON konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra. Son celkkii ná:

> "Dáid mearrádusaid geažil odne jáhkkojuvvo ahte sámi álbmotjoavkkus lea lohpi gáibidit ahte eiseválddit čájehit sidjiide positiiva erenoamášmeannudeami go nu lea dárbu ollašuhttin dihte daid gáibádusaid mat dán oktavuođas leat stáhtaeiseválddiide. Dasto lea eiseválddiin geatnegasvuohta vuhtiiváldit erenoamášmeannudeami go sis lea dahkamuš sámi álbmotjovkkuin geavatlaš hálddašeamis. Dás sáhttit maid eahpitkeahttá atnit vuođđun, ahte go stáhtaeiseválddiin gáibiduvvo, ahte sii galget láhčit dilálašvuođaid nu, ahte sámi álbmotjoavku sáhttá seailluhit ja ovddidit iežas kultuvrra, de dat gáibádus siskkilda maid nugohčoduvvon "ávnnaslaš kulturvuođu", mii čilgejuvvo sámi veahkadatjoavkku kultuvrra ja eallinvuogi ekonomalaš ja rumašlaš vuođđun.
>
> Dán oktavuođas lea ášši mii gullá *boazodollui.* Boazodoalloealáhus ii leat dakkár ealáhus dušše, mii dahká oasi sámi kultuvrra ekonomalaš vuđđui, go dat lea iešalddis sámi kultuvrra erenomaš bealli. Dat mearkkaša ahte áššit mat gusket boazodoalloealáhussii, fertejit geahčaduvvot dakkárin mat gullet Vuođđolága Grunnloven § 110 a váldosuorgái. Dat lea vuolggasadjin mu geahčademiide dán áššis.

Vuos ja ovddimusat ferte Álbmotrievtti ja Vuođđolága gáibádusat váldojuvvot go dábálaš lágat ráhkaduvvojit. Dattetge lea dárbu ahte sii váldit vuhtii vuođđolága mearrádusa rievttálaš standárddage, guđet gieđahallet ovttaskas áššiid, go dat šattašii leat vuostálagaid gáibádusaiguin maid Vuođđoláhka ja Álbmotriekti bidjá bidjet stáhtaeiseválddidide, jos stáhtaeiseválddiid ollislaš politihkka dáhtokeahttá čuozášii nu sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđui, ahte dat áitojuvvo. Erenoamážit das mii guoská "neutrála" hálddahussuorggi mearrádusaide, mas lea friddja áššegieđahallan, muhto mas áššin leat doaimmat mat leat erenoamáš deatalaččat sámi kultuvrii, boazodollui, ferte stáhtaeiseválddiide leat viehka garra gáibádus das, ahte leat gozuid alde ja vuhtiiváldet sámi álbmotjoavkku. Jure juste dakkár hálddašansurggiin lea muđuid álki bajelgeahčča gáibádusaid maid Vuođđolága 110 a bidjá."

Dát ceakámuš maid siviilaáittardeaddji buvttii, lea leamaš deatalaš sámiid vejolašvuhtii oažžut nuvttá riekteveahki. Áššedovdi joavku doarju daid oaiviliid maid siviilaáittardeaddji ilbmadii.

Kapihttal VII

Loahppamearrádusat

Artihkkal 48

Sámedikkiid dohkkeheapmi

Dát konvenšuvdna galgá, maŋŋilgo dasa lea vuolláičállojuvvon, biddjojuvvot golmma sámedikki ovdii vai dat dohkkehivčče dan.

Dás ovddabealde kapihttalis 8 áššedovdi joavku ságastallá das, galgetgo dan golmma riikka sámedikkiid oasálaččat konvenšuvdnii. Nugo boahtá ovdan divaštallamiin, de dan golmma riikka ja golmma sámedikki gaskasaš soahpamuš šaddá leat rievttálašvuođa dáfus segohus. Dan galggašii leat vejoalaš atnit álbmotrievttálaš soahpamuššan dan golmma oasis main dat golbma stáhta leat váldán badjelaset geatnegasvuođaid duoidda nuppiide, muhto soahpamušas livčči eará luondu dan mielde makkár riektedilálašvuođat gustojit stáhtaid ja sámedikkiid gaskkas.

Ášedovdi joavku oaivvilda ahte soahpamuš man luondu dušše muhtumassii livčči álbmotrievttálaš, dagahivčči rievttálaš eahpečielggasvuođa ja massit

árvoválddi ja bastilvuođa. Soahpamuššii de livčči dat várra ahte ii šat mearkkaš maidege sámi álbmoga dili reguleremii aššedovdi joavkku sávaldaga mielde.

Áššedovdi joavku dattetge gávnnaha dárbbašlažžan ahte sámedikkit leat ovttamielalaččat konvenšuvnna sisdoalus. Čoavddus maid áššedovdi joavku oidá, mearkkaša danne ahte sámedikkiid dohkkehus šaddá eaktun konvenšuvnna ratifiseremii ja fámuiduvvamii.

Seammá ládje gáibiduvvo sámedikkiid dohkkehus jos nuppástusat galget dahkkojuvvot konvenšuvdnii maŋŋilgo dat lea fámuiduvvan. Áššedovdi joavku lea dasto divaštallan berrego konvenšuvnnas leat klausula konvenšuvnna heaittiheamis, muhto gávnnahii ahte dakkár mearrádus ii leat sávahahtti konvenšuvdnii.

Artihkkal 49

Ratifikašuvdna

Dát konvenšuvdna galgá ratifiserejuvvot. Ratifikašuvdna sáhttá ollašuvvat easkka maŋŋilgo dat golbma sámedikki leat dan dohkkehan artihkkala 48 mielde.

Vuosttaš cealkka: Mearrádus čuovvu dábálaš vieru.

Nubbi cealkka: Dás čujuhuvvo artihkkala 48 mearkkašumiide.

Artihkkal 50

Fámuiduvvan

Konvenšuvdna fámuiduvvá go golbmalot beaivvi leat vássán dan beaivvi rájis go ratifikašuvdnadokumeanttat leat deponejuvvon Norrgga olgoriikkadepartemeantta vurkkodanháldui.

Norgga olgoriikkadepartemeanta dieđiha Supmii, Ruttii ja dan golmma sámediggái go ratifikašuvdnadokumeanttat leat deponejuvvon olgoriikkadepartemeantta vurkkodanháldui, ja goas soahpamuš fámuiduvvá.

Dán konvenšuvnna originála deponejuvvo Norgga olgoriikkadepartemeantta vurkkodanháldui, mii fuolaha ahte Suopma, Ruotta ja dat golbma sámedikki ožžot duođaštuvvon kopiija.

Vuosttaš lađas: Mearrádus soahpá dábálaš geavadii.

Nubbi lađas: Mearrádus dieđiheamis deponema birra duon guovtti nuppi konvenšuvdnastáhtii soahpá dábálaš geavadii. Ahte diehtu maid galgá addojuvvot dan golmma sámediggái, čuovvu dan sajádagas mii Sámedikkis lea dán konvenšuvnna mielde, geahča dás ovddabealde kapihttalis 8 ja artihkkala 48 mearkkašumiid.

Artihkkal 51

Konvenšuvnna nuppástuhttin

Dán konvenšuvnna nuppástuhttin dahkkojuvvo golmmain sámedikkiin ovttasráđiid ja artihkkala 48 mearrádusa mielde.

Nuppástusat fámuiduvvet dán konvenšuvdnii golbmalot beaivvi maŋŋil dan beaivvi go soahpamušdahkkit leat dieđihan Norgga olgoriikkadepartementii ahte sii leat dohkkehan daid.

Vuosttaš lađas: Dás čujuhuvvo artihkkala 48 mearkkašumiide.
Nubbi lađas: Mearrádus soahpá dábálaš geavadii.

Duođaštussan dasa soahpamušbeliid ovddasteaddjit leat vuolláičállán dán konvenšuvnna.

Mii dáhpáhuvai …. …. 20…. golmma eksempláras dárogillii, suomagillii, ruotagillii ja sámegillii, main buot teavsttat gustojit ovtta mađe.

Mearrádus mearrida ahte konvenšuvdnateaksta lea dárogillii, suomagillii, ruottagillii ja sámegillii. Sámegiella lea dán oktavuođas davvisámegiella.

Mielddus

1) Váldi dahkat álbmogiidgaskasaš soahpamušaid: ruottilaš čoahkkáigeassu álgoálbmogiid birra
2) Ruošša sámiid rievttálaš dilli
3) Sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuohta
4) Álgohápmásaš on-julggaštusa álgoálbmogiid vuoigatvuođain biddjojuvvon oktii davviriikkaid, ođđa zealándda ja sveicca árvalusain

Mielddus 1: Váldi dahkat álbmogiidgaskasaš soahpamušaid: ruottilaš čoahkkáigeassu álgoálbmogiid birra

Annika Tahvanainen

Gažaldat, main ovttadagain lea váldi šiehtadallat álbmogiidgaskasaš soahpamušaid (traktáhtaid), lea hearkkes gažaldat juo dainnago álbmogiidgaskasaš soahpamušat leat álbmotrievtti riektegáldut. Árbevirolaččat lea dušše stáhtain 'álbmotriektesubjeaktan' adnojuvvon leat fápmu siehtadit álbmogiidgaskasaš soahpamušaid. Wien-konvenšuvdna traktáhtasoahpanválddis[74] mearrida artihkkaliin 2(1a) ahte 'álbmogiidgaskasaš soahpamušain' (traktáhtain) ipmirduvvo 'riikkaidgaskasaš soahpamuš mii lea čálalaš hámis ja riikkaidgaskasaš rievtti vuollásaš.' Lassin stáhtaide leat dihto eará ovttadagatge mieđihuvvon leat álbmotriektesubjeaktan. Dihtoláganiin dáin ovttadagain adnojuvvojit leat dihto, muhto eai vealtameahttumit ovttalágan válddit, šiehtadit álbmogiidgaskasaš soahpamušaid. Soames ovttadaga mihtilmasvuođat dahje dihto doaimmat mat leat dárbbašlaččat vai ovttadat sáhttá čađahit iežas ulbmila, sáhttet leat indikatiivvat dahje juoba juo mearrideaddji deatalaččat ovttadaga váldái šiehtadit álbmogiidgaskasaš soahpamušaid. Odne adnojuvvojit omd. dihto riikkaidgaskasaš organisašuvnnain[75] leat váldi šiehtadit álbmogiidgaskasaš soahpamušaid.

Álbmogiidgaskasaš soahpamušaid rievttis lea iešmearridanvuoigatvuohta čájehan iežas sáhttit buhttet dihto váilliid dain mearriduvvon ollašuhtti eavttuin mat galget leat ovttadagas ovdalgo dat sáhttá leat stáhta, ja dan árvodásis mii ovttadagas lea dakkár álbmotriektesubjeaktan mas lea váldi šiehtadit álbmogiidgaskasaš soahpamušaid. Territoriijain main lea koloniijalaš vássánáigi, dahje territoriijain maid vieris váldi lea váldán vuollásis, lea dihto mearrái adnojuvvon leat váldi šiehtadit álbmogiidgaskasaš soahpamušaid. Álbmoga oktavuohta dihto territoriijii, lea dat mearrideaddji fáktor mii ovttastahttá álbmoga iešmearridanvuoigatvuođain. Álgoálbmogiid erenoamáš oktavuohta dihto territoriijii, mii muhtumassii earrána dan oktavuođas mii koloniserejuvvon dahje vieris válddi vuollásaš guovlluid álbmogiin lea iežaset territoriijii, lea dohkkehuvvon riikkaidgaskasaš soahpamušain,[76] deklarašuvnnain[77] ja dakkár individuála váidalusriektegeavvamiin maid olmmošvuoigatvuođaid konvenšuvnnat leat ásahan. Suverena stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid gieđahalli riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna konvenšuvnna artihkkal 13 (1), ILO No. 169, mearrida ahte:

---

[74] Artihkkal 2(1), Wien-konvenšuvdna, mii gieđahallá traktáhtasoahpanválddi, 1155 UNTS 331.

[75] Artihkkalat 2(1) ja 6, Wien-konvenšuvdna stáhtaid ja riikkaidgaskasaš organisašuvnnaid traktáhtasoahpanválddis dahje riikkaidgaskasaš organisašuvnnaid iežaset gaskasaš traktáhtasoahpanválddis, 25 ILM 543 (1986).

[76] Artihkkalat 13-16, ILO 169, mii lea konvenšuvdna iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid birra.

[77] Oassi VI, ON álgohápmásaš julggaštusas, mii gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1, mearrida ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta seailluhit iežaset erenoamáš oktavuođa eanan- ja čáhceguovlluide, ja buktá njuolggadusaid sin eaiggáduššanvuoigatvuođas iežaset eatnamiidda ja daid luondduriggodagaide, ja daid hálddašeamis ja geavaheamis. Geahčat maiddái álgohápmásaš Inter-amerihkálaš julggaštusa artihkkala 18, mii lea mii gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, ja man Inter-amerihkálaš olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi dohkkehii 26.02.1997, Geahčat maid kapihttala 26(1), Agenda 21, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, UN Doc. A/CONF.151/126.

"1. Go ráđđehusat geavahit konvenšuvnna mearrádusaid mat leat dán oasis, de galget gudnejahttit dan erenoamáš mearkkašumi mii guoskkahallan álbmogiid oktavuođas juogo duovdagiidda dahje guovlluide, dahje sihke duovdagiidda ja guovlluide, go nu deaivá, main sii orrot dahje maid sii geavahit eará ládje, lea sin kultuvrii ja vuoiŋŋalaš máilbmái ja erenoamážit dáid dilálašvuođaid kollektiiva beliide."[78]

Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi, mii goziha riikkaidgaskasaš konvenšuvnna mii gieđahallá servodatlahtolaš ja politihkalaš vuoigatvuođaid, lea iežas riektegeavaheamis, ja lassin vel iežas dábálaš komennttas 23[79] , mii guoskkaha artihkkala 27, duođaštan ahte erenoamážit dakkár álgoálbmogiin mat leat unnitlohku, sáhttá erenoamáš kultuvra ilbmat máŋgga ládje eallinvuohkin mii nannosit čatnasa dihto territoriijii ja dan luondduriggodagaid geavaheapmái.[80] Lávdegoddi oaivvilda ahte álgoálbmogiid árbevirolaš doaimmaid, nugo boazodoalu, meahcásteami ja guolásteami, suodjala artihkkal 27.[81] Erenoamáš territoriija ja dan luondduriggodagat adnojuvvo dainna lágiin dárbbašlažžan jos álgoálbmogiid erenoamáš kultuvra ja loahpaloahpalačča iežage galget seailut. Ná lea lávdegoddi gihppen artihkkala 27, mii gieđahallá unnitloguid vuoigatvuođa searvat mearridemiide mat sáhttet čuohcit sin kultuvrii ja indentitehtii, artihkkaliin 25, mii gieđahallá searvama mearridemiide, ja vel artihkkaliin 1, mii gieđahallá iešmearridanvuoigatvuođa oktan gildosiin álbmoga iežas birgenvejolašvuođaid rievdideami vuostá.

Sihke konvenšuvdna servodatlahtolaš ja politihkalaš vuoigatvuođain ja konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvvuođain mearridit artihkkalis 1 ahte:

"1. Buot álbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta. Dán vuoigatvuođa vuođul sii sáhttet friddja mearridit iežaset politihkalaš sajádaga ja čađahit iežaset ovdáneami ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš surggiin.
2. Buot álbmogat iežaset ulbmiliidda hálddašit iežaset luondduriggodagaid ja dinestusaid, dattege dat ii oačča vahágahttit geatnegasvuođaid mat vulget oktasaš ávkki prinsihppii vuođđuduvvon riikkaidgaskasaš ekonomalaš ovttasbarggus, iige vel riikkaidgaskasaš rievttige. Ii mange dáhpáhusas galgga álbmogis sáhttit rievdiduvvot dan iežas birgenvejolašvuođat.
3.(...)"[82]

Máilmmiviidosačča dohkkehuvvon definišuvdna 'álgoálbmogiin' dahje 'álbmogiin' ii leat vejolaš gávdnat. Dainnago ipmárdus lea buorránan das, ahte šláddjiivuođa

---

[78] Artihkkal 13(1), *supra* fuopmášuhttin 3, SOU 1999:25, 'Samerna - ett ursprungsfolk i Sverige. Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169' (Sámit - Ruoŧa álgoálbmot. Fáddán lea Ruoŧa searvan ILO-soahpamuššii nr 169) s. 115.

[79] General Comment No. 23 (1994), UN Doc. A/49/40, para. 7.

[80] Geahča maiddái oppalaš komeantta nr. 14 maid Ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid lávdegotti dohkkehii, mas deattuha deatalažžan álgoálbmogiid dearvvašvuođa vuoigatvuhtii, ahte sis lea dihto territoriija. General Comment No. 14 (2000), UN Doc. E/C.12/2000/4, para. 27.

[81] Daid dilálašvuođaid hárrái mat leat dihto territoriija eallinvuogi/árbevirolaš doaimmaid ja álgoálbmogiid gaskkas, geahča Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi riektegeavvama áššis *Ominayak and the Lubicon Lake Band v. Canada*, Communication No. 167/1984, 26.03.1990, paras, (29.1) 32.2; *Mahuika et al v. New Zealand*, Communication No. 547/1993, 27.10.2000, para. 9.3; *Kitok v. Sweden*, Communication No. 197/1985, 27.07.1988. Se även *Ilmari Länsman v. Finland*, Communication 511/1992, 26.10.1994, paras. 2.6, 9.3, 9.5, 9.6, 9.8.

[82] Artihkkal 1(1,2), Riikkaidgaskasaš konvenšuvdna servodatláhtolaš ja politihkalaš vuoigatvuođain, 999UNTS 171, ja Riikkaidgaskasaš konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođain, 993 UNTS 3.

gudnejahttojupmi oktan buoret searvanvejolašvuođaiguin dahket buriid servodahkii ja dan dássededdui, de leat heivehallan doahpaga 'álbmogat' nu, ahte dat ii šat ipmirduvvo homogenalaš doaban.[83] Eanet álbmogat sáhttet dainna lágiin orrut buohtalagaid oktasaš dahje sullii oktasaš territoriijas almmá dan dili áittekeahttá buot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođaid dássedeattu ja stáhtaid territoriijalaš integritehta. "Álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta,[84] muhto álbmotrievtti vuolde dát vuoigatvuohta odne ráddjejuvvo gullat iešmearridanvuoigatvuođa siskkáldas viidodahkii,[85] namalassii dakkár vuoigatvuohtan, ahte álbmot ieš sáhttá mearridit iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš boahtteáiggi, mii lea gihppejuvvon oktii vuos dainna gildosiin ahte álbmogis ii leat lohpi rivvet dan birgenvejolašvuođaid, ja dasto álgoálbmogiid dáfus daiguin áššiiguin mat gusket sin duovdagiidda main sii leat árbevirolaččat orron ja maid sii leat árbevirolaččat geavahan, ja dasto vel dáid guovlluid luondduriggodagaiguin. Artihkkal 3 ON álgohápmásaš julggaštusas álgoálbmogiid vuoigatvuođain[86] mearrida ahte álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta ja dán vuoigatvuođa vuođul sáhttet friddja mearridit iežaset politihkalaš sajádaga ja čađahit iežaset ovdáneami ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš surggiin. Iešmearridanvuoigatvuođa mearrádus gihppejuvvo oktii erenoamážit álgoálbmogiid vejolašvuođaiguin vuođđudit autonomiijaid dahje iešstivrema dain stáhtain, main sii orrot, ja sin vejolašvuođaiguin searvat politihkalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš eallimii dan stáhtas mas sii orrot, erenoamážit dain áššiin mat gusket njuolga álgoálbmogiidda.

Dás ovdalis geahčaduvvon iešguđetlágan soahpamušrievttálaš bealit ja dihto viidodagat ja oasit olmmošvuoigatvuođain, erenoamážit iešmearridanvuoigatvuohta, leat deatalaččat ja berrejit váldojuvvot vuhtii go mearriduvvojit álgoálbmogiid

---

[83] Geahča Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi komeanttaid Kanáda maŋimuš raportii, mas lávdegoddi seammá paragráfas čujuha 'álgoálbmogiidda' ja 'buot álbmogiidda' ja dainna lágiin geažida dohkkehusa máŋgga jovkui ahte sii leat 'álbmogat'. Concluding observations on Canada, 7 April 1999, UN Doc. CCPR/C/79/Add.105, para. 8. Se även Alain Pellet, 'The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples' (1992) *European Journal of International Law*, Vol. 3, No. 1, s. 179.

[84] Geahča omd. Nuuk Conclusions and Recommendations on Indigenous Autonomy and Self-Government, United Nations Meeting of Experts, Nuuk, Greenland, 24-28.09.1991, UN Doc. E/CN.4/1992/42 and Add.1. Ingreassas deattuhuvvo ahte álgoálbmogat čoahkidit erenoamáš álbmogiid ja servodagaid main lea iešmearridanvuoigatvuohta, ja vel vuoigatvuođat mat leat gihppejuvvon oktii autonomiijain, iešstivremiin ja iešidentifikasšuvnnain. Paragráfa 2 dieđiha ahte álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta mii mearriduvvo olmmošvuoigatvuođaid konvenšuvnnain [čujuhus konvenšuvdniii mii gieđahallá servodatlahtolaš ja politihkalaš vuoigatvuođaid, ja konvenšuvdnii mii gieđahallá ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid] ja álbmotrievttis, dainnago sii ain leat sierra álbmogat.

[85] Geahča artihkkala 45, ON álgohápmásaš julggaštus álgálbmogiid vuoigatvuođain, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/ 1994/2/Add.1 ja sullasaš mearrideapmi artihkkalis 8(4), mii lea ON julggaštusas daid olbmuid vuoigatvuođain guđet gullet nationála dahje čearddalaš, oskkolaš ja giellalaš unnitloguide, maid alimusčoahkkin dohkkehii resolušuvnnas 47/135 18.12.1992, UN Doc. A/RES/47/135. Iešmearridanvuoigatvuođa siskkáldas oasi ja olgguldas oasi hárrái, geahča omd. nállevealami loahpahanlávdegotti dábálaš rekomenndašuvnna XXI, UN Doc. A/51/18, para. 4.

[86] *Supra* vuollefuopmásuhttin 4. Daid mearrádusaid hárrái mat gieđahallet man deatalaš álgoálbmogiid duovdagat leat sidjiide, ja leat ILO 169 konvenšuvnnas mii gieđahallá iešmearrideaddji stáhtaid álgoálbmogiid ja álbmotčearddaid, leat ILO-láidestusas (s. 15) att syftet "är att ge ursprungsfolken en stabil bas för ekonomiska, sociala och kulturella verksamheter [företag (undertakings)] och för överlevnad. Bestämmelserna syftar däremot inte till att skapa en stat inom staten. Detta framgår också av ingressen, där målet med konventionen anges vara att ge ursprungsfolken möjlighet att utöva kontroll över bl.a. sina egna institutioner, sin egen livsstil och ekonomiska utveckling "inom ramen för de stater där de bor"." SOU 1999:25, *supra* fotnot 3.

vuoigatvuođat šiehtadit soahpamušaid. Oaivilat leat juohkásan das, makkár váldi álgoálbmogiin lei ovddeš áiggiid šiehtadit soahpamušaid vieris válddiiguin. Stáhtat mat odne šiehtadit soahpamušaid álgoálbmogiiguin, oaivvildit dábálaččat ahte dakkár soahpamuš maid álgoálbmogat šiehtadit dainna stáhtain mas sii orrot, ii leat traktáhta álbmotrievttálaš mearkkašumis, muhto stáhtasiskkáldas soahpamuš maid nationála láhkaásahus regulere. Dan duohtaášši, ahte álgoálbmogiin lea erenoamáš kollektiiva oktavuohta dihto territoriijii, mii lea buhttekeahttá ja dárbbašlaš sin seailumii ja vuoigatvuhtii návddašit sierra kultuvrra, lea dattetge vejolaš jáhkkit sáhttit váikkuhit vuos álgoálbmoga vuoigatvuhtii searvat álbmogiidgaskasaš soahpamuššii (traktáhtii), erenoamážit jos dat duovdagat main álgoálbmot orru, gokčet álbmogiidgaskasaš soahpamuša dahkki stáhtaid territoriijaid ja dat soahpamuš guoská daidda duovdagiidda main áššeguovdilis álgoálbmot orru, ja dasto vel daidda duovdagiid luondduriggodagaide dahje áššiide mat gusket dahje čuhcet álgoálbmogii. Vaikko álgoálbmogat álbmotrievtti mielde eai leat álbmotriektesubjeavttat main livčče váldi ieš dáhtolaččat šiehtadit álbmogiidgaskasaš soahpamušaid, de berre álgoálbmogiidda addojuvvot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa mielde vejolašvuohta searvat dakkár soahpamušteavsttaid ráhkadeapmái mat namahuvvojedje dás ovdalis, ja ieš álbmogiidgaskasaš soahpamuššii juogalágan eará heivvolaš namain go "oasálaš". Dát speadjalastá treandda mii lea oinnolaš riikkaidgaskasaš dásis, mas álgoálbmogat leat beassan dađistaga deataleabbo rollii julggaštusteavsttaid ja eará riikkaidgaskasaš instrumeanttaid ráhkadeamis. Álgoálbmogiid vuoigatvuohta searvat ollá dainna lágiin guhkkelii go dušše gulaskuddanprosessii mat čađahuvvojit nationála dásis.

Mielddus 2: RUOŠŠA SÁMIID RIEVTTÁLAŠ DILLI

čálii Leif Rantala

Sámiid lohku

Dadjat lávejit ahte leat 2.000 sámit Ruoššas. Maŋimuš álbmotlohkan, mas jerrojuvvo man álbmogii olmmoš gullá, čađahuvvui jagi 1989, ja dalle dieđihedje 1.890 olbmo iežaset sápmin, geain 1.615 orro Guoládagas. Ruoššas leat gitta moadde jagi dás ovdalažžii registarastán ássiid nationalitehta, namalassii go mánná riegádii, de vánhemat dieđihit galgágo mánná registarastojuvvot ruoššan dahje sapmin dahje tatáran jna. Dán nationalitehta merkejuvvui maŋŋil almmolaš dokumeanttaide (nugo Suomas registarastet olbmuid eatnigielaid). Jos maŋŋil lei registarastojuvvon omd. Ruoššan, de lei dávjá hirbmat váttis nuppástuhttit dán registarastima omd. Sápmin. Dávjá lei dárbu mannat duopmostullui. Dán registarastimii ledje sihke vuostálastit ja doarjut, muhto moadde jagi dás ovdal dat heaittihuvvui, ja maŋimuš álbmotlohkamiin jerre dušše makkár gielaid olmmoš máhttá, ja dallehan ii leat vástádus dasa, galle sámi leat odne. Sámiid lohku Ruošša bealde lea odne dat seammá go jagi 1897. Dalle ledje 1.736 sámi Guoládagas. Boarráseamos lohku lea jagi 1594 rájis, 1.230 sámi.

Dáláš ássanguovllut ja sámejoavkkut

Guoládatsámit ásset miehtá Guoládaga, muhto eai lulligátti, mas sii leat assimilerejuvvon dahje árrat juo fárren dan mielde go ruošša ođđaássit ásaiduvve dohko (álggedettiin 1200-logus). Eanaš sámit orrot guovdu Guoládaga Lujávrri suohkanis, mas leat 915 sámi (suohkanis leat sullii 13.000 ássi), nubbi stuorimus sámesuohkan lea Kola báiki (mii lea Murmánskka birra), ja das leat 220 sámi, ja goalmmát sajis lea Murmánska, mas leat 183 sámi.

Ruoššas leat dál golbma sámi joavkku mat juohkásit giela mielde. Giellamáhttu sámiin leat hirbmat heittot, go dušše 40 % sámiin sámástit. Stuorimus joavku leat *gielddasámit*, guđet eanaš orrot Lujávrri suohkanis, sullii 600 olbmo sámástit dan gillii. Čállingiela vuođđun lea dát suopman, ja dasa geavahit kyrillalaš bustávaid. Dáláš čállingiella lea 1980-logu rájis, muhto áramusat deddojuvvon girji gielddasápmái lea 1878 manu. Nubbi suopman lea *darjjisámegiella*, mii geavahuvvo Guoládaga davvegáttis, ja dan máhttet 12 olbmo. Dasa ii leat čállingiella, muhto dán suopmanii leat teavsttat mat leat čállojuvvon fonehtalaš mearkkaiguin. Goalmmát suopman lea *nuohttejávrri suopman*, maid sullii 20-30 geavahit Kola báikkis. Das váilu čállingiella, muhto dat lea lahka nuortalaš giela maid geavahit Suomas. Danne lea dán suopmana vejolaš maid gohčodit nuortalašgiellan. Sáhtán namahit ahte Suoma nuortalaččat (sullii 500 olbmo) sáhttet váttisvuođaid haga ipmirdit buot suopmaniid mat leat Ruošša bealde. Moadde jagi dás ovdalis lei okta vel suopman, *áhkkelsámegiella*, mii geavahuvvui Jona báikkis mii lea Kovdor suohkanis Guoládaga lulleoasis. Áhkkelsámegiela maŋimuš geavaheaddji, Marja Sergina, jámii juovlamánu 29. b. 2003.

Gielddasámegillii ilbmet moadde girjji jahkásaččat, ja dain lea muhtumat prentejuvvon Norggas guvttiin bálddalas teavsttain, davvisámegillii ja gielddasámegillii. Sámegiela oahpahusa várás mii lea Lujávrris leat ilbman badjel 30 oahppagirjji. Gielddasámegiella oahpahuvvo vuosttaš luohká rájis njealját luohká rádjai nugohčoduvvon internáhtaskuvllas. Lujávrris lea dábálaš ruoššalaš vuođđoskuvla ja vel internáhtaskuvla, masa sámit, komit (boazodoalli álbmot mii lea fárren Guoládahkii jagi 1886 rájis) ja nenehcat (bohte komiid mielde boazogeahččin) sáhttet bidjat iežaset mánáid. Das lea nappo internáhta, mas mánát sáhttet orrot dan botta go vánhemat leat duoddaris bohccuiguin. Dieđuid mielde ii leat oahpahus sámegillii mange eará skuvllas go dan skuvllas mii lea Lujávrris. Njealját luohká maŋŋil lea oahpahus sámegielas válljehahtti.

Guoládaga sámiid historjá

Guoladaga sámit orro ovdal siiddain (gielddasámegillii syjjt) eanaš Guoládaga siskkit guovlluin ja miehtá davvegátti. Siida lei sosiála servodat mas ledje olbmuid gaskkas čavga čatnasat, ja dasa gulle bearrašat ja sogat. Sin viiddis meahcástan- ja guolástan-ortnegat ledje oktasaččat. Sámiin ledje sihke dálvesiiddat ja geassesiiddat. Dálvesiidii dávjá huksejedje unna rohkosviesu, ja dat lei guovddáš masa čoahkkanedje, ja das sii vulge bivdui dahje geahččat bohccuideaset. Geassesiiddat ledje mearragáttis dahje stuorra jogaid lahka. Doppe sii bivde eanaš luosaid, čogge luopmániid. Sii sirde siiddaid dávjá go boaldámuš nogai, namalassii muorat. Dat sáhtii geavvat 20-30 jagi gaskkaiguin. Guoládagas ledje 21 siidda.

Áramus čállosat siiddaid birra leat 1500-logu rájis. Lujávri namahuvvo vuosttamuš geardde jagi 1574, ja Áhkkel namahuvvo norgalaš ja ruottilaš gálduin jagi 1593 ("Ackala") ja jagi 1594 ("Ackild"), go doppe ledje 11 bearraša mat mákse vearu Norgii. Áhkkel lei norgalaš vearroguovlu ja Čáhcesullo sundi galledii Áhkkela jagi vearu dihte. Maŋimuš geardde go dat dáhpáhuvai, lei jagi 1613. Ruošša gálduin namahuvvo Áhkkel vuosttaš geardde jagi 1608. Kola namahuvvo ruošša dokumeanttain 1200-logus. 1500-logu rájis vuođđudedje njeallje kloastara Guoládahkii, ja dát klostarat riiddáskedje sámiiguin eatnamiid ja čáziid geavaheami geažil. Sámit dalle válde oktavuođa cárii Moskvai, guhte dattetge álggus doaimmai kloastara ja sámiid gaskasaš soabada dahkkin. Easkka Stuorra-Biedar guorahallagođii ášši dárkilit ja mearridii dan sámiide ávkin, Dat mearrádus ii doallan dattetge guhkibui go sullii 70 jagi, dasságo fas láigohišgohte sámiid guollejávrriid vierrásiidda, ja ruošša sámit fas šadde ekonomalaš váttisvuođaide. Dat sáhka ollii cárii Nikolai (1825-1855), go Ruošša ráđđehus álggii fas beroštit sámiin. Byäldsten Suenjelis lea seailluhan dáid dokumeanttaid, mat leat áigodagas 1601-1775, beahceskuohpus maid son jagi 1931 skeŋkii suopmelaš ámmátolbmui. Dokumeanttat ledje álo leamaš čihkosis muhtun jalgŋá vuolde, ja dušše golbma olbmá dihte gos dat dokumeanta lea. Go okta dan golbmasis jápmá, de galget dat guovttos guđet báhciba, válljet ođđa olbmá, guhte oažžu diehtit gokko dat materiála lea.

Áramus ruoššat jovde Guoládaga lulligáddái juo 1100-logus, muhto bissovaččat ássi ruošša veahkadat lea sullii 100 jagi nuorat. Dat mii geasuhii sin dohko, lei náhkkegávpi ja vuvddiid ja meara riggodagat. Dainnago sii orru mearragáttis, namalassii Vilges meara (ruoššagillii more) gáttis, de álge iežaset gohčodit pomoran.

Ođđaássit bukte mielddiset ortodoksalaš oskku, ja 1400-logus huksejuvvojedje sidjiide vuosttamuš guokte girku. Vaikko vuosttamuš sámit almmolaččat jorgaluvvojedje kisttalašvuhtii jagi 1526, ja dat sámit orro Kandalaxa guovllus, de manne máŋga čuođi jagi ovdalgo dološ sámi osku lei áibbas jávkan. Formálalaččat sii ledje ortodoksalaččat, muhto olgguldasa vuolde bisttii vel ollu mii gulai dološ oskui. 1500-logus huksejuvvojedje eambbo go 10 girku, ja guokte dain ledje sámiid várás: Ponoi ja Boris Gleb. Ovddimus ortodoksalaš sárdnideaddjiid logus mun sáhtán namahit muŋkka Trifon, guhte vuođđudii kloastara Beahcámii (Petsamo) jagi 1532, ja muŋkka Feodorit, guhte vuođđudii kloastara Kolai jagi 1540, ja muŋkka Feognosti, guhte vuođđudii kloastara Ponoi báikái jagi 1574.

Guoládaga lullioasis lea maid leamaš unna gárjilaš veahkadat. Dutkkiin eai leat dattetge ovttalágan oaivilat das, goas dat dohko lei boahtán. Muhtumat jáhkket ahte gárjilaččat bohte 1000-logus gávpeolmmožin ja vearrováldin. Odne lea dušše okta gárjilaš báiki Guoládagas, Kolvitsa, mii lea Kandalaxa ja Umba gaskkas. Báikenamain leat čielga duođaštusat das, ahte gárjilaš veahkadat lea leamaš omd. Lulábealde áhkkela sámiid guovllu. Áhkkelsuopmanis ledje girjilaš loanat. Ieš nammage "Áhkkel" lea jáhkkimis boahtán girjilašgielas.

Jahkečuđiid mielde eai lean dađe stuorit nuppástusat Guoládaga veahkadagas. Olmmošlohku lei unni, ja Ruošša ráđđehus álggii 1860-jagiid oalgguhit olbmuid Suomas ja Norggas ásaiduvvat Guoládaga davvegáddái. Jagi 1868 sidjiide addojuvvojedje vearrogeahpádusat, ja sii eai dárbbašan vuolgit soahtebálvalussii. Loahpageahčen 1800-logu lei Guoládagas lutheralaš searvegoddi. Jagi 1897 ledje 8 676 olbmo Guoládagas, ja dain ledje 1 736 (20 %) sámit. 5 276 ryssar (60.8 %) ja earát 1 667. Jagi 1989 ledje vástideaddji logut 1 164 569 olbmo, 1 615 (0.2 %) sámi, 965 727 (82.9 %) ruošša ja earát 197 244.

Ruošša sámiid váldoealáhusat leat áiggiid čađa leamaš guolásteapmi ja meahcásteapmi. Boazodoallu čoahkidii ovdal viehka unna doaluid. Čielggas orru leamen, ahte boazodoalu mearkkašupmi Guoládaga sámiide lassánii 1600-logu rájis gitta 1800-logu rádjai, go boazu šattai deatalaš dinestussan dálvet ja riggodaga ja váikkuheami symbolan. Maiddáid kloastariinge ledje iežaset ealut, omd. Beahcán-kloasttar 1500-logus. Bohccuid geavahit fievrun, muhto maiddái borramuššan. Ássit leat skeŋkon bohccuid dahje máksán velggiid dainna lágiin, ahte adde bohccuid girkui. Erohusat ledje boazodoalus siiddaid gaskkas. Giliin oarjin olbmot barge eanaš guolástemiin, ja sis ledje unnán bohccot. Siiddain oarjin ja siseatnamis barge eanaš latnjalassii meacásteamis, guolásteamis ja boazodoalus latnjalassii. Dainnago goddenálli geahpánii, de boazodoalu mearkkašupmi lassánii.

Máiddái rádjegeassimat váikkuhedje Ruošša sámiid eallimii. Jagi 1826 nannejedje Norgga ja Ruošša gaskasaš ráji, ja nu dat juhke sámiid siiddaid mat olle mearragáddái. Dan ovdal siiddat ledje friddja sáhttán geavahit guohtumiid mat ledje muppe bealde ráji. Norgga oačču osiid Pasviikka ja Beahcáma siiddain, ja olles Njávdáma. Dan ovdal lea Njávdáma siidda dálveorohat leamaš Suoma bealde, geasseorohat Norgga bealde, ja dasto vel leat ledje muhtun bearrašiin leamaš eatnamat Ruošša bealde. Jagi 1826 soahpamuša mielde Pasviikka ja Beahcáma nuortalaččat šadde Ruošša riikkavuložin, ja Njávdáma nuortalaččat fas Norgga riikkavuložin. Pasviikka sámit besse ain geavahit iežaset geasseorohagaid

mearragáttis gitta jagi 1920 Dorpat-ráfisoahpamuša rádjai. Jagi 1920 Suopma oačču Beahcáma guovllu, ja norgalačča oste hámmanvuoigatvuođaid 12000 norgalaš ruvdnui. Nu masse Pasviikka sámit loahpalačča iežaset mearraguolástanvuoigatvuođaid.

Jagi 1920 Dorpat-ráfisoahpamuš, go Suopma oačču Beahcáma guovllu, mearkkašii ahte oassi Ruošša sámiin dalle šadde Suoma riikkavuložin. Eatnašat dáin sámiin orro Suenjelis (Suonikylä Suoma bealde). Go ođđa rádji gessojuvvui, de deaivvai nuge šaddat, ahte oassi bearrašis báhce Ruošša beallái ja oassi Suoma beallái. Dassážiigo fas besse deaivvadit manne 50 jagi, dainnago buot oktavuođat oarjjás gildojuvvojedje veahážiid mielde.

1920-logu rájis jahkái 1936 lei golleáigodat Guoládaga sámiid juohkelágan dutkama dáfus. Ilbme nuppelot dieđalaš barggu sámiid birra, ođđa čállingiella ráhkaduvvui, mas ledje latiinnalaš bustávat, sámi studeanttat sáddejuvvojedje Leningradii Davviálbmogiid instituhttii jna.

Boazodoalus álge kollektiviseret bohccuid jagi 1928 rájis. Dat dagahii ahte boazolohku njiejai drástalačča. Kollektiviseren lei čađahuvvon jagi 1940, ja dalle ledje sámit 11 kolchosas. Loahpageahčen 30-logu Stalin-áiggi terror lassánii, mii maid deaividii sámiide. Sámi orohagain mat ledje lahka Suoma ráji, guorranedje olbmot. Olbmát sáddejuvvojedje giddagasleairraide dan botta go nissonolbmot ja mánát biddjojuvvojedje báikkiide mat leat rájis guhkileappos eret. Jagi 1937 eiseválddit organiserejedje diggeášši, mii lea nammasuvvan *sámiid suollelihttu,* mas čuočču hedje ahte sámit plánejedje vuođđudit sierra stáhta, mii dasto galgá lasihuvvot Supmii. Dán dikki geažil dubmehalle 15 olbmo jápmimii, ja 11 olbmo sáddehalle giddagasleairraide, main vánit giige máhccan heakkas ruovttoluotta. Muhtun čielggadeami mielde 48 sápmelačča steavlliduvvojedje 1930-logus, ja 43 sápmelačča sáddehalle giddagasleairraide. Sullii 15 jápme juo dutkamiid botta illastemiid geažil. Irolaš ášši lea vel, ahte ieš Stalin árvalii jagi 1948 ahte sámi sosialistalaš republihkka galgá vuođđuduvvot, masa buot njealji riikka sámit galge gullat. Jurdda lei nu eahperealistalaš, ahte dat viehka farga hilgásii ja vajálduvai.

Maŋŋil soadi bođii ođđa časkkástat sámiide 1960-logus. Dalle eiseválddit mearridedje "giddet" 10.000-náre boaittobeal báikkiid Sovjehtalihtus, main ii lean perspektiiva, nugo celke. Maiddái ollu sámi gilit giddejuvvojedje. Ássiide addojuvvui golmma mánu siste fárret eret ja ohcat ođđa orrunsajiid, dasto bođii buldovssár ja njeiddii viesuid. Eatnašat šadde vuolgit Lujávrái, ja doppe sii orro fulkkiid ja ustibiid geahčen. Boađus lei alkoholisma ja ollu iežasgoddimat.

Kolasámiid duohtadilli bođii davviriikkaid sámiid dihtosii easkka jagi 1988, go Lovozerskaja Pravda almmuhii vuosttamuš artihkkal sin duohta dilis. Artihkkala lei dárbu suoli fievrridit olgomáilbmái, dainnago daid áiggiid lei gildosis doalvut báikkálaš aviissaid Sovjehta olggobeallai. Lovozero rahpasii olgoriikkalaš álbmotlahtuide easkka jagi 1990. Jagi ovdal ledje Ruošša vuosttamuš sámit okto fitnan Skandinávias almmá dan haga ahte ledje almmolaš sáttagottis.

Álgoálbmoga juridihkálaš dilli ovdal Cáraáiggi

Áiggiid čađa leat mearriduvvon loahppameahttun ollu lágat, mearrádusat, dekrehtat, ukazat mat čuhcet álgoálbmogiidda. Čilgehus mii dál čuovvu, lea vuođustuvvon guovtti assás čatnui, main goappašagain lea seammá namma, "Status malotjislennykh narodov Rossii" ("Ruošša unnalohkosaš álbmogiid status"). Čanut prentejuvvojedje jagi 1994, ja jagi 1999.

Áramus dokumeanta lea jagi 1822 rájis, ja dan namma lea "Ustav ob upravlenii inorodtsev" ("Vierrásiid (ii-ruoššaid) hálddašanortnet"). Ortnegii gullet 365 paragráfa. 1800-logus ortnet rievdaduvvojedje lasáhusaiguin máŋgii. Maŋimuš variánta lea jagi 1892 rájis, ja lei fámus gitta Oktober-revolušuvnna rádjai. Dan ortnega mielde "ii-ruoššat" juohkásit golmma jovkui: bissovaš ássit, nomádat ja golgolaččat. Ruoššat eai sáhttán lobi haga ásaiduvvat guovlluide mat ledje várrejuvvon ii-ruoššaide. Eanaš riidduid mat čuožžiledje dáid ii-ruoššaid gaskkas, čovddii njálmmálaččat ieššstivrenorgána, mii sis lei. Rihkkumiid oktavuođas maid geavahedje erenoamáš njuolggadusaid mat ledje dáid ii-ruoššaid várás. Ortnet lei dakkár, ahte juohke álbmot vuođđuda iežas ieššstivrenorgána, mas dattetge ledje unnán fápmudusat.

Dát jagi 1822 ortnet dahje dan maŋŋelaš variánttat eai namahuvvo ruoššagielalaš girjjálašvuođas guoládatsámiid birra. Vejolaš lea gal ahte dat ortnet geavahuvvui sámiide, dainnago daddjojuvvo ahte go komit jovde Lujávrái jagi 1886, de manne máŋga jagi ovdalgo sii ožžo almmolaš lobi ásaiduvvat. Dárkilis dieđut dan lobi birra eai leat, muhto dovddus lea ahte sámit vuostálaste dan. Jagi 1868 guvllolaš eiseválddit sáddejedje jearaldaga sámiide, háliiditgo ásaiduvvat. Guokte-čuođis vástidedje "juo". Vejolaš lea ahte dan jearaldagas lei dahkamuš duoinna ortnegiin.

Jefimenko čielggadeapmi

Aleksandra Jakovlevna Jefimenko (1848-1918) riegádii Guoládaga lullegáddái. Son lei namalassii pomor. Son válddii oahpu historjjás ja etnologiijas. Son almmuhii jagi 1878 artihkkala "sámiid, gárjilaččaid ja samojedaid juridihkálaš árbevieruin". Sámiid oassi lea siidduin 8-59, dan maŋŋil leat prentejuvvon boares dokumeanttat siidduide 59-89.

Sámiid govvideaddji teavstta álggus leat dábálaš dieđut, mat muitalit gos sámit orrot Ruoššas, mii sin lohku lea, sin historjá, sámiid riiddut Beahcán-kloastariin (son doarju sámiid). Sámiid ananeaggátvuođas Jefimenko čállá ná: "Ahte sámit eaiggádušše (ruoššagilli "vladet" = eaiggáduššat, hálddašit, isádastit) iežaseet duovdagiid ja eatnamiid dološ áiggi, ilbmá dain ášše girjjiin (gramotor) maid cára ja stuorraoaivámuš ain goasge mieđiheigga, ja máŋgosiin mat leat dain vearro- ja eanangirjjiin mat leat dáin ášše girjjiin. Dasto son govvida ealáhusaid, main deataleamos lea guolásteapmi.

Ieš juridihkálaš teaksta juhkkojuvvo ná:

I Siviila riekti
1. Bearašriekti (náittus, heajat, mieđusruhta)

2. Bearašolbmuid juridihkálaš dilálašvuođat (dáluisidit lea bearraša oktoválddálaš)
3. Hovden ja fuolahus (hovden ii leat Guoládaga sámiin)
4. Opmodaga oamastanvuogit (olmmoš opmodaga háldosis, oastin, skeaŋka, bargobálká)
II. Ráŋggáštusriekti (suolavuođat, beahttimat leat laskan maŋimuš áiggiid, boazosuolavuohta dábálaš, jugešvuohta ii mihkkege suttuid)
III. Servodateallin, duopmostuollu ja duomu ollašuhttin (stáhta lea stuorra bearaš bajimuš lea cára, geas lea váldi buohkaid badjel, ja juohkehaš geatnegas su jeagadit. Ámmátolmmoš lea cára dáhtu čađaheaddji, ja su maid fertejit buohkat jeagadit.)

Hálddahuslačča t sámit leat juhkkojuvvon suohkaniidda (rg. volost) ja suohkanat fas siiddaide (rg. pogost). Juohke siidda ovddasta dihto ovttadat, mii gohčoduvvo siidačoahkkimin (ry. mir). Juohke olmmoš ferte vuollánit siidačoahkkima mearrádusaide, mat leat bearašáššiin, duopmostuollo- ja riektegeavvanáššiin, muhto eai ráŋggáštusáššiin, servodatáššiin, oktasaš dinestusaid ja goluid juogadeamis. Siidačoahkkimiidda besset dušše olbmát searvat.

Oppalačča t gehčča on, de orru cáraáigi leat leamaš viehka positiiva Ruošša álgoálbmogiidda. Ovdamearkka dihte Erik Solem čállá čuovvovačča: " ...Ruošša lea gitta gávccenuppelotčuođis juo váldán dan beali, ahte ollásit dahje muhtun muddui lea dohkkehan dan riekteortnega mii guđege álbmogis lei ovdalgo šadde Ruošša stivrra vuollái. Ámmátlaš instrukšuvnnat ledje, ahte iešguhtet álbmotčearda galggai beassat lágidit áššiidis iežas riektenjuolggadusaid mielde. Eará ládje go skandinávialaš vuolggahussárdnideaddjit dahke iežaset áŋgirvuođas, guđet dáhtto jávkadit sámiid "čádjádusaid" ("diidaoskkuid"), de ruošša girkolačča t deattuhedje eambbo olgguldas girkomeanuid go siskkáldas váikkuhusa."

Sovjetáigodaga mannosaš lágat ja mearrádusat

Sovjetváldi mearridii guvttiin mearrádusain jagiid 1925 ja 1926 váldit atnui tearpma "davi unnalohkosaš álbmogat". Dán jovkui rehkenastojuvvojedje álggus 26 álbmoga, ja sámit ledje okta dain. Bajimuš lohkorádji čoahkidii 50.000 olbmo, namalassii ahte stuorit álbmogat eai šaddan dan listui. Unnimus álbmot, orohkat, ledje jagi 1926 162 olbmo, ja stuorimus, evenkkat, 38.805 olbmo. Dát álbmogat ožžo dihto nugohčoduvvon sierravuoigatvuođaid, mat leat ain odnege. Jagi 1993 mearridii Nationalitehtaráđđi Ruošša Lihttoválddi Alimus Sovjetas, ahte stuoridit dán joavkku golmmain álbmogiin mat orrot Kemero-guovllus, mii lea viehka guhkkin lulde.

Vuosttamuš ortnet mii guoská Ruošša davi álbmogiidda, lea jagi 1926 rájis, "Soaittáhatortnet RSFSR davi báikegoddeálbmogiid ja čearddaid várás". Dál geavahit ođđa tearpma ruoššagillii, "tuzemets" = álgoássi". Paragráfas 1 rehkenastet daid álbmogiid maidda dát ortnet guoská, sullii 40 álbmoga, muhto sámit eai namahuvvo, nu ahte dat ii oro sámiide mearkkašan maidege. Dat siskkilda 45 paragráfa. Jagi maŋŋil almmuhuvvo mearrádus dáid hálddahusorgánaid rievttálaš doaimmain. Jagi 1929 mearriduvvo álbmotlaš unnitloguid ášše olbmáid ortnet. Dakkár ášše olbmáid (ombudsmän) lei vejolaš nammadit sierra dásiin, dattetge ii suohkana dásis. 1930-logus hálddahus organiserejuvvui nu, ahte unnalohkosaš álgoálbmogat ožžo iežaset nationála guovlluid (okrug). Guoládagas vuođđuduvvui suohkan, mii njuolga gohčoduvvo Sámi suohkanin (ry. Saamskij rajon), mas Jokanga lea guovddáš.

Sovjetuniovnna vuosttamuš vuođđoláhka, mii lea 10.7.1918 rájis, ii namat maidege unnitloguin iige álgoálbmogiin. Nu lea maid duohta jagi 1936 vuođđolága hárrái, nugohčoduvvon Stalin-konstitušuvdna. Sámegiela oahpahus nogai skuvllas, ja sámi oahppogirjjit, mat ledje almmuhuvvon, billistuvvojedje.

Áigodaga 1941-1985 lávejit gohčodit davvilaš álbmogiid goalus áigodahkan. Nuppi máilmmesoađi áiggi davvilaš álbmogat ledje beassan soahtebálvalusas, muhto ollugat serve dattetge ieš dáhtolaččat. Maŋŋil soađi Sovjet váikkuhišgođii doaba "ođđa historjjálaš ovttastus, sovjet-álbmot". Sovjet-álbmot galggai šaddat homogena joavkun, mii geavahii ruoššagiela. Ollu nationála guovllut ja suohkanat jávke. Jagi 1970 lei nenehcalaš giella áidna davvegiella maid oahpahedje skuvllas, čieža giela oahpahuvvojedje vieris giellan. Njukčamánus 1957 almmuhuvvui ortnet "Doaibmabijuid birra mat galget buoridit davvilaš álbmogiid ekonomalaš ja kultuvrralaš ovdáneami". Dát lei geavadis dakkár árvalus, ahte dát álbmogat galget ásaiduvvat ja unna gilážiin olbmot gurrejuvvot, mii sámiid dáfus geavai jagi 1964.

Sámiid dáfus álggii juoga dáhpáhuvvat 1980-logus. Dalle lei hálddahusas Lujávrris juogalágan árvodásseortnet: bajimusas ledje ruoššat, dasto komit, ja vuolimusas ledje sámit. Nenehcat leat nu unnán, ahte daid ii baljo fuomáš. Loahpageahčen Sovjet-áigodaga, suohkanis lei nugohčoduvvon álbmoga válljen orgána, mas ledje 55 áirasa, ja sis golmmas ledje sámit. Jagi 1982 ilmmai vuosttaš áppesgirji gielddasámegillii 1930-logu rájis, jagi 1983 vuosttamuš sápmelaš searvvai davviriikkalaš sámekonferensii, ja radiosáddagiid álggahedje sámegillii Lujávrri kábelfierpmádagas.

Láhkaásahus Sovjetuniovnna njeaidáseami maŋŋil

Ruošša lihttoválddi vuođđoláhka dohkkehuvvui álbmotjienasteamis juovlamánu 12. b. 1993. Das leat 137 artihkkala, main artihkkal 69 eŋgelasgillii čuodjá ná: The Russian Federation guarantees the rights of indigenous small peoples according to the universally recognised principles and norms of international law and international treaties of the Russian Federation.

Konstitušuvnnas eai namahuvvo dat álbmogat main lea sáhka, muhto muhtun lágas mii lea jagi 1996 rájis, celkojuvvo ahte davi unnalohkosaš álgoálbmogat leat álbmogat mat ásset dain guovlluin main sin máttarvánhemat leat árbevirolaččat ássan, bisuhan iežaset árbevirolaš eallinvugiid, ja main álbmotlohku ii leat eambbo go eanemusat 50 000 olbmo, ja maid lea vejolaš earuhit sin oktasaš sierra čearddalaš dovdomearkkaid geažil. Dan lága gohčodedje ná: "Sivaid birra manne stáhta stivre sosio-ekonomalaš ovdáneami Ruošša lihttoválddi davveoasis."

Jagi 1991 rájis leat boahtán máŋga lága, skihkádusa, mearrádusa, lihttoválddálaš dási mearrádusa, mat gusket davvilaš álgoálbmogiidda:

"Ruošša lihttoválddi gielas" 1991 (láhka man mielde Ruošša álbmotláhtuin lea lohpi oažžut oahpahusa iežaset gillii jos dat leaš vejolaš, álbmogat main váilu čállingiella, galget oažžut vejolašvuođaid ráhkadit dakkára).

"Logahallan mas namahuvvojit dat main orrot unnalohkosaš davveálbmogat" 1993 (ráđđehusa skihkádus, mas namahuvvojit Lujávrri, Kola ja Kovdor suohkanat Murmánskka oblasttas).
"Heahtedilis mii lea davi unnalohkosaš álgoálbmogiid ekonomiijas ja kultuvrras, Siberias ja Gáidagas Ásias" 1995 (duma mearridan skihkádus).
"Eatnanvuloš luondduriggodagaid geavaheamis" 1995 (láhka man mielde oassi vuoittus galgá mannat guovllu álgoálbmogiidda).
"Erenoamážit gáhttejuvvon luondduguovlluid birra" 1995 (láhka man mielde álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta joatkevaččat geavahit nationála párkkaid ja sullasaččaid).
"Elliid birra" 1995 (láhka man mielde álgoálbmogiin besset geavahit iežaset dološ meahcástanvugiid).
"Nannánjuolggi birra" 1995 (láhka man mielde álgoálbmogiin ja davi eará ássiin lea vuosttašvuoigatvuohta geavahit ealli resurssaid).
"Bargguidahttimis" 1996 (láhka man mielde stáhta erenomážit galgá fuolahit álgoálbmogiid bargguidahttima vuhtii válddedettiineaset sin árbevieruid).
"Nationála ja kultuvrralaš autonomiija birra" 1996 (hirbmat viiddis láhka man mielde stáhta galgá fuolahit ahte iešguđetge álbmoga kultuvra seailu ja ovdána, 21 paragráfa).
"Lihttoválddi ulbmil prográmma birra", davi unnalohkosaš álgoálbmogiid ekonomalaš ja sosiála ovdáneapmi jahkái 2000" 1996 (ráđđehusa mearridan skihkádus).
"Ruošša lihttoválddi vuovdeláhka" 1997 (láhka man mielde álgoálbmogat besset geavahit vuovddi mávssekeahttá das maidege, namalassii njeaidit muoraid jna.).
"Lihttoválddi ulbmilprográmma 'Davi mánát' áigodahkii 1998-2000", 1997 (ráđđehusa mearridan skihkádus).

Ođđaseamos lágat

"Álgoálbmogiid vuoigatvuođaid dáhkidemiid birra Ruošša lihttoválddis", 1999.
"Dábálaš prinsihpaid birra das, mo organiseret davi álgoálbmogiid bearašovttastumiid, Siberias ja Gáidagas Nuorttis", 2000.
"Guovlluid birra, main álgoálbmogiin lea eatnamiid árbevirolaš geavaheapmi davvin, Siberias ja Gáidagas Nuorttis", 2001.

Dáid lágaid mielde álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta eaiggáduššat ja nuvttá geavahit árbevirolaš luondduriggodagaid iežaset árbevirolaš ássanguovlluin, organiseret oažžut álgoálbmotáirasiid hálddahusa guđege dássái, searvat mearridit áššiid mat gusket dan guovllu birrasa gáhttemii, main sii leat árbevieruideaset mielde orron. Álgoálbmogat fertejit ohcat, jos dát guovllut galget julggaštuvvot árbevirolaš duovddageavahusguovlun. Buot golbma lága vulget sierranas stáhta addin doarjagiin, ja dát golbma lága leat vuođđovuoigatvuođaid ruŋgu, mii dáhkiduvvo Ruošša lihttoválddi vuođđolágas ja riikkaidgaskasaš prinsihpain ja norpmain.

Mo lea dasto mannan geavadis? Ruošša dutkiid mielde, mat dutket álgoálbmotáššiid, de Ruošša ráđđehus lea máŋimuš áiggiid ođđa láhkaárvalusaiguin fallehan dán golmma lága norpmaid. Go moadde mánu ledje gollan dan rájis go láhka mearriduvvui árbevirolaš duovddageavaheamis, dohkkehuvvui nubbi eananláhka mii heaittiha vuoigatvuođa geavahit eatnamiid nuvttá, ja mii nu duššada vuoigatvuođa

ađđit eatnamiid álgoálbmogiidda. Seammá norpmat leat eanandoalloeatnamiid lágas, maid duma dohkkehii 2002. Eanaš boazoduovdagat gullet dán lága vuollái. Seammá prinsihpat gávdnat maid vuovdelágas.

Mat álbmogiid gullet doahpagii "álgoálbmogat" Ruošša bealde? Čujuhettiinis láhkii "Álgoálbmogiid vuoigatvuođaid dáhkidemiid birra Ruošša lihttoválddis " (1999), presideanta Putin ásahii 24.3.2000 ortnega mii listuda Ruošša unnalohkosaš álgoálbmogiid. Listtus oidnojit 45 álbmotčeardda, main máŋga leat hirbmat apmasat. Das eai leat duššefal davi unnalohkosaš álbmogat, muhto unnalohkosaš álgoálbmogat beroškeahttá das gos sii orrot. Sámit leat listtus, nugo Gárjila vepsálaččat ja izjoralaččat mat leat St. Petersburg gápoga birrasiin.

Sámiid rievttálaš dilli Ruoššas

Dihtosis lea dušše okta čielggadeapmi Ruošša sámiid riektedili birra, mii lea čállojuvvon oarjemáilmmi gillii. Dat lea Sámiid vuoigatvuođaid lávdegotti raporta "Russiske samers rettssituasjon" (Ruošša sámiid riektedilli), mii lea jagi 1995 rájis ja maid Lars-Nila Lasko, Sergei Marotsjkin ja Sergei Nikitin čálle. Das leat 37 teakstasiiddu, ja maŋimuš 11 siiddu gieđahallet sámiid ja eará davveálbmogiid dili. Lasko ja duot nuppit geahčadit vuos Ruošša lihttoválddi dábálaš láhkaásahusáššiid, dasto vuođđolága mearrádusaid mat gieđahallet álgoálbmogiid, ja ii leat sáhka dušše paragráfas 69. Sii duođaštit ahte jos lea riidu riikkaidgaskasaš láhkaásahusa ja Ruošša lágaid gaskkas, de riikkaidgaskasaš láhkaásahus galgá mannat ovddabeallái Ruošša lágaid. Dasto sii čujuhit sierranas lágaide mat leat dohkkehuvvon jagi 1991 rájis, mat leat sullii seammahagat mat namahuvvojedje dás ovdalis. Dasto geahčadit sierranas prográmmaid mat galget veahkehit dáid álgoálbmogiid seailut álbmogin.

Vaikko buot dát lágat ja mearrádusat leat, de duođaštit Lasko gázzi čuovvovačča: "Buohkanassii lea dás sáhkan ii nu doarvái ráhkaduvvon normatiiva ja rievttálaš vuođđu Davvi-Ruošša unnitálbmogiid vuoigatvuođaid sihkkarastimii".

Dasto geahčadit guvllolaš láhkaaddima ášši, ja buktet moadde ovdamearkka Jakutiijas ja Burjatiijas, ovdalgo geahčadit Ruošša sámiid. Vuos gerdot lihttoválddi dási sierranas mearrádusaid, mat sáhttet guoskat sámiide. Ruošša ráđđehus dohkkehii jagi 1993 logahallama unnalohkosaš álgoálbmogiid ássánguovlluin (geahča dás ovdalis). Dasto dadjet Murmánskka oblastta hálddahusas ahte ledje nammadan Guoládaga álgoálbmogiid lávdegotti. Dan almmolaš namma lei "Davvilaš álgoálbmogiid doaimmaid lávdegoddi", ja das barggaiga eanaš okta sápmelaš ja okta ruošša ámmátolmmái. Dat lei eiseválddiid ja sámiid gaskkusteaddji lađas, ja dat oačču viehka ollu doaibmanfriddjavuođa geavadis, veahkehii sámi studeanttaid jna. Lávdegoddi sirdojuvvui máŋgii hálddahusa siskkobealde ovdalgo loahpas heaittihuvvui. Dan sadjái ráhkadedje jagi 2004 ođđa orgána, man jođiheaddjin lea nuorra sápmelaš, "Murmansk Regional Centre of indigenous peoples of the North". Dat fuolaha daid seammá áššiid go heaittihuvvon lávdegoddige. Leana dási dumas eai leat sápmelaččat geat bealuštit sámiid beroštumiid.

Murmánskka leana reglemeanta (ruoššagillii čallet "Ustav (osnovnoj zakon) Murmanskoj oblasti. Sátni "ustav" lea "Rysk-svensk ordbok" sátnegirjjis, 1916 =

reglemente, förordning, lag, författning, ja sánit "osnovnoj zakon" = grundläggande lag (dasto *ii* mearkkaš "grundlag, konstitution").

Murmánskka leana dahje fylkka leanaduma mearridii skábmamánu 26. b. 1997 ovdalaččas namahuvvon reglemeantta, mas leat 98 paragráfa lea lea 39-siidosaš prentejuvvon gihpa. Reglemeanttas lea čuovvovaš oasit:

Oassi I. Dábálaš mearrádusat
Kapihttal 1. Sivat leana konstitutionála-rievttálaš dássái
Kapihttal 2. Murmánskka leana territoriija. Hálddahuslaš-territoriijalaš juohku
Kapihttal 3. Murmánskka leana stáhtaválddi organiseeren
Oassi II. Olbmo ja servodatláhtu vuoigatvuođat, friddjavuođat ja geatnegasvuođat
Kapihttal 4. Olbmo ja servodatláhtu vuoigatvuođat, friddjavuođat Murmánskka leanas
Oassi III. Doaimmaid čađaheami juohku Lihttoválddi ja Murmánskka leana gaskkas
Kapihttal 5. Doaimmat maid lihttováldi fuolaha ja doaimat mat čađahuvvojit ovttasráđiid
Kapihttal 6. Doaimmat maid Murmánskka leana fuolaha
Oassi IV. Opmodat, ekonomiija ja ruhtaáššit (finánsa)
Kapihttal 7. Murmánskka leana opmodagat
Kapihttal 8. Ekonomalaš politihka vuođđu
Kapihttal 9. Murmánskka leana finánsavárit, leana bušeahtta ja vearro- ja bušeahttavuoigatvuođat
Oassi V. Sosiálapolitihkka
Kapihttal 10. Sosiálapolitihka vuođđoulbmilat
Kapihttal 11. Bajásgeassin, oahpahus, kultuvra ja dieđa
Kapihttal 12. Veahkadaga sosiála suodjalus, bargosuodjalus ja dearvvašvuohta
Oassi VI. Stáhtaválddi čađaheapmi Murmánskka leanas
Kapihttal 13. Stáhtaválddi láhkamearrideaddji (ovddasteaddji) orgána Murmánskka leanas
Kapihttal 14. Leana guverneara
Kapihttal 15. Fápmočađaheami orgánat Murmánskka leanas
Kapihttal 16. Leanaduma, guverneara ja fápmočađahanorgánaid gaskavuohta
Kapihttal 17. Duopmostuolloásahus. Dábálaš áššáskuhttiid bearráigeahčču
Oassi VII. Báikkálaš ieštivren
Oassi VIII. Mo reglemeanta rievdaduvvo ja dievasmahttojuvvo (komplehttejuvvo)
Oassi IX. Loahpalaš ja gaskaboddasaš (rievdodilálaš) mearrádusat

Sámit namahuvvojit njuolga duššefal oasis II, kapihttalis 4 ja paragráfas 21: 1. "álbmolaš unnitloguid suodjalus ja dan čađaheapmi, mat orrot Murmansk leana guovllus, čađahuvvo Ruošša lihttoválddi vuođđolága ja lihttoválddálaš láhkaásaheami mielde, 2. Stáhtalaš orgánat Murmánskka leanas veahkehit Guoládaga álgoálbmoga – sámiid – ollašuhttit iežaset vuoigatvuođaid seailluhit ja ovddidit eatnigielaset, álbmotlaš kultuvrra, árbevieruid ja doahppádemiid, 3. Dain suohkaniin main sámit leat árbevirolaččat orron, sii galget ávkašuvvet iežaset árbevirolaš luondduealáhusaiguin ja fitnuiguin".

Paragráfa 24 cealká ahte stáhta ja leana ovttas galget suodjalit davi čearddalaš joavkkuid dološ ássanguovlluid ja árbevirolaš eallinvuogi. Paragráfa 40 cealká ahte ekonomalaš politihkka maiddái galgá siskkildit doarjaga unnalohkosaš čearddalaš joavkkuid árbevirolaš ealáhusaide. Lujávrri suohkan lea virgái bidjan olbmo guhte galgá gieđahallat álgoálbmotáššiid.

Sámi "bearašovttastumit"

Sivva dáiddá ovttastumiide lea jagi 2000 láhka, mii gieđahallá dakkár ovttastumiid. Ruoššagielat tearbma lea "obsjtjina", mii ruotagiela-ruoššagiela sátnegirjji jorgaleami mielde lea "samfälld egendom, kommun, byalag, förening", ja eŋgelasgillii leat tearpma jorgalan ná: "ancestral community". Dieđuid mielde Guoládaga sámit leat vuođđudan ovcci dakkár bearašovttastumiid. Dát ovcci ovttastumi deaivvadedje skábmamánus jagi 2003 ja ráhkadedje plána man vuođul buoridit Guoládaga sámiid ekonomalaš, juridihkálaš, sosiála ja kultuvrralaš dili. Plána ulbmil lea

- álkkásmahttit ovttastumiiid sierranas doaimmaid ovddideami
- koordineret prošeavttaid mat gusket sámi ekonomalaš ja kultuvrralaš doaimmaide
- dahkat sámi kultuvrra eambbo dovddusin
- hábmet vuođustusa daidda maidda sáhttet ohcat doarjagiid

Dasto leat vel bidjan sierra ulbmiliid guđege sámi ealáhussii: boazodollui, guolástussii, duodjái, sávzzadollui, eanandollui ja turismii. Dan dárbui maid čujuhit, ahte galggašedje oažžut áigái sámi parlameantta Guoládahkii. Duot guokte sámi váldoorganisašuvnna, AKS ja OOSMO, dolle gieskat (guovvamánus 2005) čoahkkima mii nammadii bargojoavkku bargat Ruošša beallásaš sámedikki vuođđudeami áššiin. Loahpageahčen dohkkehuvvon dokumeantta, leat golmma mielddusin "the best ways to secure the Kola Sami´s interests", árvalusat das, mo plána galgá čađahuvvot, ja listu mii čájeha sámi organisašuvnnaid mat leat registarastojuvvon Ruoššas, poastačujuhusaiguin. Dakkárat ledje čiežanuppelohkái skábmamánu 4. b. 2003. Čoahkkimis vuođđudedje ovccelahtot bargojoavkku, mii joatká barggu. Bargui leat ožžon veahki Norggas, Danmárkkus ja Estlánddas. Dat plána lea maid eŋgelasgillii, "The Plan of Economical and Social Development for the Kola Sami Ancestral Communities > 2004", 14 siiddu guhku. Sis lea maid neahttasiidu: www.kolasaami.org.

Oppalaččat Guoládaga sámiid dilis

Guoládatsámit leat davveguovllu álbmogin seailluhan muhtun erenoamášvuoigatvuođaid dahje ovdamuniid dakkár vuogádaga mielde mii ráhkaduvvui juo sovjetválddi áiggi. Odne dat erenoamášvuoigatvuođat leat čuovvovaččat:

- sámit ožžot dihto sajiin bivdit sáimmaiguin nuvttá dahje vuollegis mávssu ovdii (nubbi ášši lea dat ahte eiseválddit dávjá addet dakkár bivdosajiid main eai leat guolit)
- sámit ožžot nuvttá njeaidit vuovddi (50 m3 jahkái)
- boazovázzit ožžot "vuoládusa" go láigohit guohtuneatnamiid
- sámi studeanttat ožžot álkibut saji muhtun allaskuvllaide ja universitehtaide

Ovdalaš áiggi sámit maid ožžo nuvttá reseaptadálkasiid, muhto gieskat dat ortnet heaittihuvvui. Dihto erenoamášvuoigatvuođat gullet dušše sámiide, guđet orrot Lujávrris, Kolas ja Kovdoris (geahča listtu mii lea dás ovdalis).

Oppalaččat gehččon, de Guoládaga sámit ellet garra eallima, muhto gaskaneaset Lujávrri sámiid servvoštallamat leat virkui ja dahkaluddakeahttái. Sii galledit guhtet guimmiideaset maŋŋit eahkedis, eai riŋges ovddalgihtii muitalan dihte ahte bohtet fitnat. Sámesearvvit lágidit feasttaid jeavddalaččat. Kultuvra lea ovdánan viehka johtilit maŋimuš guovttelot jagis. Dat lágat mat leat mearriduvvon Moskvas, leat guhkkin eret Guoládaga sámiid beaivválaš eallima, ja erenoamážit boazodoalus lea dilli lossat. Báhčinsuolavuohta lea valjis, muhto dasa eai veaje lágat maidege, go eai leat mekanismmat daid bearráigeahččat.

Mielddus 3: Sámi álbmoga iešmearrideami vuoigatvuohta

Davviriikalaš sámekonvenšuvnna duogášávdnasat

John Bernhard Henriksen – Mártin Scheinin – Mattias Åhrén

Borgemánu 5. beavi 2005

Sisdoallu

1. Álgosátni 293
2. Iešmearridanvuoigatvuođas oppalassii álbmotvuoigatvuođa oainnu mielde 295
2.1 Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta – Historjjálaš perspektiivva bealis 295
2.2 Iešmearridanvuoigatvuođa álbmotvuoigatvuođalaš vuođđu 297
2.2.1 Iešmearridanvuoigatvuohta olmmošvuoigatvuohtan 297
2.2.2 ILO-soahpamuš 169 álgoálbmogiid ja čeardaolbmuid váras – ráddjejumit . 299
2.2.3 Jagi 1966 konvenšuvnnat 299
2.3 Čoahkkáigeassu iešmearideami vuoigatvuođa ja álgoálbmot-duohpaga gaskavuođas... 301
3 Iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti mielde – ovddimustá eamiálbmogiid vejolaš iešmearridanváldi. 301
3.1 Eamiálbmogat riektesubjeaktan álbmotrievtti mielde 301
3.1.1 Duoba "eamiálbmot" álbmotrievtti oktavuođas 301
3.1.2 Sámit gehččojuvvon eamiálbmogin olmmošvuoigatvuođa ipmárdusa mielde... 304
3.1.3 Makkár erohus lea gaskal eamiálbmogiid ja veahádagaid vuoigatvuođain álbmotrievtti ektui 305
3.1.4 "Eamiálbmot-" ja "álbmot"-duoba gaskavuohta álbmotnjulgosa perspektiivvas 307
3.1.5 "Álbmoga" ja "stáhta" gaskavuohta dakko mii gusto iešmearrideami vuoigatvuhtii 308
3.1.6 Buot álbmogiid – maiddái eamiálbmogiid – vuoigatvuohta iešmearrideapmái álbmotrievtti vuođul. 310
3.2 Mo galggašii ipmirdit álbmogiidgaskasaš konvenšuvnnaid. Muhtin ipmárdussii guoski vuođđojurdagat 316
3.3 Dálá áiggiid álbmotvuoiggalaš teoriija 317
4. Movt stáhtaid oaidnu lea dasa ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái 320
4.1 Historjjálaš duogáš 320
4.2 Maŋimuš áiggiid ovdáneamit – Eamiálbmotjulggástus ja erenoamážit davviriikkaid oaidnu eamiálbmogiid vuoigatvuhtii beassat ieššanasat dahkat sorjjekeahtes mearridádusaid 321
5. Eamiálbmogiid iežasit oaidnu iešmearridanvuoigatvuhtii 324
5.1 Oppalaššat 324
5.2 Movt sámit áddejit iešmearridanválddi 325
6. Iešmearridanvuoigatvuođa ávnnaslaš sisdoallu 326
6.1 Iešmearrideami vuoigatvuođa olgguldas govvádus 326
6.1.1 "Koloniijahtton" álbmogat "eara álbmogiid" ektui 329
6.1.2 Eretgaikun – ieššanasvuođa gáibádus 330
6.2 Iešmearrideami vuoigatvuođa siskáldas govvádus 332
6.2.1 Oppalaššat iešmearrideami siskáldas govvádusa birra 332
6.2.2 Oasálastin ekonomálaš doaimmaide/fidnuide 334
6.3 Lasi iešmearrideami vuoigatvuođa resursadimenšuvnnas 335
6.3.1 Vuoigatvuohta ja hálddašanváldi badjel árbevirolaš eana- ja čáhceduovdagiid, badjel árbevirolaš ealáhusaid ja badjel eará árbevirolaš luondduvalljiid 335
6.3.2 Vuoigatvuohta mineralaide, oljui ja eará eai-árbevirolaš luondduvalljiide sámiid árbevirolaš duovdagiin 342
6.4 Solidaritehta dimenšuvdna 343
6.5 Servodatsoahpamuš sámiiguin rievdaduvvo 343

7. Oanehaččat iešmearrideami vuoigatvuođa ollášuhttimis 343
7.1 Iešmearrideapmi eamiálbmogiid iežas servodatvuogádagaid mielde 343
7.2 Iešmearrideapmi sisriikalaš mearrádusstruktuvrraid bokte 344
Mielddus 346

1. Álgosátni

Iešmearrideami vuođđojurdda badjánišgođii čuvgehusáiggi mielde, 1700-jagi loahpageažis. Dalle impirduvvogođii álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa árvu danguvlui ahte livčče ideologalaš ja politihkalaš vuođđojurddan. Ja dan áiggis ovddosguvlui lea dát vuođđojurdda ožžon hui alla ja fuopmášuhtti dási buorremuddui eanáš politihkalaš ovdánemiin. Maŋŋá go ON (Ovttastahtton Nášuvnnat) vuođđuduvvui jagis 1945, sajáiduvvagođii iešmearrideami vuođđojurdda nu čavgagin ahte gárttai buot álbmogiid vuoigatvuohtan. Iešmearridanvuoigatvuohta lea dovddahuvvon ON:a ásahusain, ON:a Álbmotlaš ja Politihkalaš Vuoigatvuođa Konvenšuvnnas ja maiddái ON:a Ekonomálaš, Sosiála ja Kultuvrralaš Vuoigatvuođa Konvenšuvnnas. Maiddái oidno hui valljet ja čielgasit nuppiid-ge guovddáš álbmotvuoigatvuođalaš instrumeanttain. Lea maid moanaid gerddiid dovddastuvvon ON: Duopmostuolus (International Court of Justice).

Álggos iešmearridanvuoigatvuohta čuolbmaduvvui viehkamuddui koloniijaid ieČčanasvuođa rahčamiidda ja ođđa álbmotstáhtáide mat das maŋŋá ceagganišgohte ja šadde duohtan. Dán áigodaga mielde gehčču ja ipmirduvvui iešmearridanvuoigatvuohta seammaláhkái go dan oktavuođas goas diehto eanagáhppálga ássit, makkár-fal čerdii leŽŽet gullevačča t, gáibidišgohte ásahit iežasit stáhta. Maŋimuš 20-jagi siste goit lea čielgaseabbot oidnošgoahtán ahte vuoigatvuohta oažžut iešmearrideami, galggašii leat buot álbmogiid vuoigtavuohta, ja ii dušše geavahuvvot koloniija áššiid oktavuođas. Maŋimuš logijagiid leat ON-lágádusat, stáhtat ja olmmošvuoigatvuođa áššedovdit dađi dárkileabbot deattuhan ahte dát vuoigatvuohta gullá maiddái álbmogiidda mat eai leat stáhta dahje koloniija olles álbmot oktiibuot. Dandihtii go ON, olu stáhtat ja eará orgánat leat dán gažaldagas mannagoahtán sakka dan oainnu beallái ahte iešmearridanvuoigatvuohta gullá maiddái daidda álbmogiidda mat eai leat ovddešlágán árbevirolaš koloniijadiliid siste, lea baicce dat ipmárdus oppanássii-ge ovdánan eanet ahte vuoigatvuohta iešmearrideapmái sáhttá čađahuvvot maiddái earaláhkái go dušše stáhtaceggemiid bokte.

Dál go duoba "álbmot" ii šat dušše dárkkut stáhta ássit lohkkon oktiibuot, lea ON-vuogádat geavahišgoahtán iešguđetlágán barganČielggadusa "álbmot"-duohpagii. Maiddái lea ON, danrájis go lea háleštišgoahtán eamiálbmogiid vuoigatvuođain, atnigoahtán moattelágán čielggadusa "álbmot"-duohpaga oktavuođas. ON maiddái lea, dan rájis go gieđahallagođii eamiálbmot-áššiid, atnigoahtán diehto barganČielggadusaid dakko mii gusto duohpagii "eamiálbmot". Dás fuomáša ahte duohpagat leaba hui seammalágánat. Lea čielggas ahte ovtta stáhta čearus sáhttet gávdnot eambo-go dušše okta álbmot. Ja veadjá leat hui váttis jierpmálaččat earuhit eamiálbmogiid ja nuppiid olmmošjoavkkuid gaskkas nu ahte livčče sudja doalahit dan ahte dáin álbmogiin lea iešguđetlágán vuoigatvuođat. Danne leat máŋga gelbbolaš ON-ásahusa, dakkárat-go Olmmošvuoigatvuođa komitea, Nállevealáheami komitea ja Olmmošvuoigatvuođaid Vuollekomitea, dáid maŋimuš áiggiid olu háviid duođaštan dan ahte eamiálbmotjoavkkut hui bures vedjet leat dakkár olbmot geaidda galggašii dovddastit vuoigatvuođa iešmearrideapmái. Maiddái dakkár ovttastumit go omd. Eurohpá Uniuvdna (EU) leat mieđihan ahte eamiálbmogiidda berre juolluduvvot iešmearrideami vuoigatvuohta. Ferte gal lihkká-ge atnit muittus ahte eai buot álgoálbmotjoavkkut mat vaikke ieža dadjet-ge sii leat eamiálbmogat, datte-ge olmmošvuoigatvuođalaččat deavdde gáibádusa man mielde livčče "álbmogin". Jos dát galgá ollášuvvat, ferte áššáiguoski olmmošjoavku deavdit daid eavttuid mat olmmošvuoigatvuođa gáibádusa mielde leat dán álbmoga iešvuohtan.

Otne lea stáhtáid gaskkas govdagis oktsasašipmárdus dasa ahte eamiálbmogat leat dakkár joavkkut main livčče vuoigatvuohta oažžut iešmearridemi. Daid stáhtaid gaskkas mat dál leat

oččodeamen áigái ON-julggástusa Eamiálbmotvuoigatvuođain (UN Declaration on Indigenous Peoples), ii oktage šat čuoččut dan oainnu ahte eamiálbmogiin ii livčče iešmearridanvuoigatvuohta. Davviriikkat datte-ge deattohit nugo eatnašat nuppiin ståhtain, dalle go vuos juo lea dovddastan ahte galgá juolluduvvot vuoigatvuohta iešmearrideapmái, ahte ståhtaid territoriala integritehta vuođđojurdda bidjá čavges ráddjejumiid dán vuoigatvuhtii. Dalle dát ståhtat oaivvildit, nuppiin sániigiin, ahte dat dilálašvuohta goas eamiálbmogiidda berrešii addot iešmearrideapmi, ii dandihtii mieđit dáid álbmogiidda vejolasvuođa gáibidit iehčanasvuođa man vuođul fas ceggešedje sierra ståhtaid. Dát čuoččuhus heive hui nannosit daid eavttuide maid olmmošvuoigatvuohta ovdanbuktá. Otná dilis berre dohkkehit áibbas čielggasin dan ahte dálá olmmošnjuolggus earuha iešmearridanvuoigatvuođa ja dan doibmiibidjama gaskka, mas veajášii čuožžilit vaikke-ba gažaldat eretgaikumis. Dat ahte álbmogis lea iešmearridanvuoigat vuohta, ii dandihtii dárbbaš guoskkahallat gážaldaga livčče-go olmmošnjulgosa vuođul vejolaš cegget iehčanas ståhta. Gávdnojit sierralágán oainnut dasa ge ahte addá go álbmogiidgaskasaš riekti positiiva vuoigatvuođa eretgaikumii. Jos dákkár vuoigatvuohta gávdnoš, de boahtá geavahussii goit dušše dalle go diehto álbmot gillášgoahtá lossa vealáhemiid iežas ruovttustáhta siste, ja ii dalle go álbmoga iešmearridanvuoigatvuođa gažaldat loktejuvvo ovdan.

Muhtin suokkardusas mii geahčada bargančielggadusaid maid ON siste lea geavahan eamiálbmogiid buohta, čájehuvvo ahte sámit leat eamiálbmot ja mánga ON-ásahusa leat-ge duođaštan ahte sámit olmmošnjulgosa vuođul galget oidnojuvvot eamiálbmogin. Dán máiddái dovddastit buot ståhtat main leat sápmelaš ássit, ja dát ipmárdus ii otne šat sakka eahpiduvvo ii-ge hástaluvvo. Muhto manimuš jagiid lea eanet fas ságastallon das leat go sámit "álbmot" olmmošnjulgosa oainnu ektui. Dasa maid oažžu cealkit ahte otne lea áibbas čielggas ahte sámiide ferte dovddastuvvot eamiálbmotsajádat dan objektiiva vuođustusa mielde mii cealká ahte dát álbmot deavdá daid oppalaš eavttuid maid olmmošnjuolggus bidjá duohpagii "álbmot" – mas maid dalle lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Dát mii dás bajábealde lea daddjon ja maid ON-ásahusat maiddái lea deattohan, namahuvvon bargočielggadusain "álbmot"-duohpaga hárrái, vuđolaččet nanne dan oainnu ahte sámit leat okta álbmot. Eai Davviriikkat ge šat otne vuostálastte dan čuoččuhusa ahte sámit leat álbmot mas lea iešmearridanvuoigatvuohta.

Čoahkkáigeassima oktavuođas oažžu roahkkadit dadjat ahte maiddái "eai-ståhtaceggejeaddji" olmmošjoavkkut mat ásset fámusleamen ståhta siste, dahje geaid duovdda ollá moatti ståhtarájá badjel – sáhttet leat "okta álbmot" geain dalle olmmošnjulgosa mielde lea vuoigatvuohta beassat ieččanasat dahkat mearrádusaid. Dát guoská maiddái "eai-ståhtaceggejeaddji" eamiálbmogiidda, ja sámit leat dakkár álbmogin masa galgá addojuvvot iešmearrideami vuoigavuohta.

Mii fas gusto iešmearrideami ávnnaslaš sisdollui, láve dávjá juohkášuvvat guovtte sadjái – siskáldas ja olgguldas áspeaktan. Nugo dás heivešii ipmirdit, mieldesbuktá "siskáldas áspeakta" (siskkit áspeakta) ahte álbmogis lea vuoigatvuohta dahkat ja čađahit iehčanas sorjjekeahtes mearrádusaid buot siskáldas ášši in mat gusket dasa movt álbmot hálida hálddašit iežas servodaga. Deike gullet prinsihpalačča t buot mearkkašahtti gažaldagat mat gusket dasa movt álbmot dáhtošii seailluhit ja ovdánahttit servodaga kultuvrralaš, sosiála ja ekonomálaš beliid. Dása čatnasit omd. skuvla- ja oahpahusášši t, dearvvasvuođalaš ja sosiála dikšumat ja media. Ovddimužžii iešmearrideami gažalda siskáldas áspeavttas boahtá, ii unnimustá eamiálbmogiid bealde, n.g. resursadimenšuvdna man vuollái boahtá eamiálbmogiid máholašvuohta beassat mearridit iežas luondduvaljjiid badjel ja dat-ge bealli ahte sis ii oačču eretváldit birgenvejolašvuođaid. Eamiálbmogiid kultuvra ja servodat leat čavga giddejuvvon

árbevirolaš eatnamiidda ja čáziide ja luondduvaljjiide mat doppe gávdnojit. ON-ásahusat mat deattohit ahte eamiálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta, leat erenamážit fuopmášuhttán ahte eamiálbmogat galget iehčanasat beassat háldet ja mearridit eatnamiideaset ávkkástallama, ealáhusaideaset ja luondduvaljjiideaset badjel. Sámiid hárrái leat dat ON-ásahusat mat duođaštit ahte sámiin lea iešmearrideami vuoigatvuohta olmmošnjulgosa vuođul, erenamažit cealkán ahte sámit leat dakkár álbmotjoavku mas lea váldi luondduvaljjiides badjel ja sis ii moktege oačču váldit ceavzinvejolašvuođaid eret. Maiddái EU dovddaha dákkár oainnu. Davviriikkat leat duođaštan, Eamiálbmotjulggástusa barggu vuolde, ahte sin oaidnu lea ahte eamiálbmogiid iešmearrideapmi maiddái sistisdoallá resursadimenšuvnna.

Iešmearrideami olggut áspeakta sistisdoallá vuoigatvuođa mii addá buot álbmogiidda válddi mearridit makkár oktavuohta dás galgá leat olgomáilbmii. Olggut áspeavtta hárrái lea juo dál fuomášuvvon ahte sámiide ii datte-ge addojuvvo makkár-ge vejolašvuohta ceggešgoahtit iehčanas stáhta. Unnit gáibádusat gal lihkká-ge oidnojit olggut áspeavtta ektui mat gusket ja leat dehálaččat sámiide. Omd. besset sámit ovddastit iežaset álbmogiidgaskasaččat ja mearridit iežaset politihkalaš státusa, maiddái dakko mii guoská sámiid Máilbmeservodagalaš oktavuhtii.

Sámiid iešmearrideami vuoigatvuohta duohtandahkko ovddimustá sámiid iežas mearrideddji lágádusaid bokte. Otná dilis dát dáhpáhuvvá vuosttažettiin Sámedikkiid vuolde. Lassin dasa ahte sámit seailluhit, dikšot ja čálgadit iežaset servodatlágádusaid ja -ásahusaid, leat sámit fárus maiddái muđui-ge májoritehta servodaga beaivválaš eallimis. Sámiid iešmearrideami ollášuhttin čađahuvvošii ain geahppaseabbot jos sápmelaš ovddasteaddjit besset oasálastit eai-sápmelaš mearrideaddji orgánaid doaimmaide.

2. Iešmearridanvuoigatvuođas oppalassii álbmotvuoigatvuođa oainnu mielde

2.1 Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta – Historjjálaš perspektiivva bealis

Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa vuođđojurdda lea áiggiid čađa čálgan dábálaš politihkalaš ovdánemiin rattát. [1] Iešmearrideami jurdda leamaš ságastallama vuolde juo nu dolin go čuvgehusfilosofiija álbmotieččanasvuođa ideaid áiggi. Sihke ránskka ja ámeriikkalaš váldegomiheami áiggi, 1700 jagi loahpageažis, čuožžánii iešmearrideami gáibádus ja šattai stáhtaásahusa geađgejuolgin. Álbmogiid ieččanasvuohta lei-ge mii dagai saji láhkavuđolaš válddigeavaheapmái daid vuođđolágalaš servodatsystemaid siste mat dalle ceggejuvvojedje. Lei olbmuid iežas guorraseapmi láhkanjuolggadusaide, mat e.e. ledje válbmejuvvon servodatsoahpamuša teoriijaid bokte, mat adde láhkanjuolggadusaide čadni deattu. Iešmearrideapmi lea áiggiid čađa ovddastan politihkalaš idea, idedologiija, vuođđojurdagiid ja viimmat iešmearridanvuoigatvuođa.

Álbmotlihttu[2] – otná ON:a álgu – anii álbmogiid iešmearridanvuođđojurdaga alimus ideologalaš ja politihkalaš prinsihppan, vaikke lihttu ii gal sistisdoallan makkár-ge áššebeliid

[1] Benedikt Anderson, Imagined Communities (1983); Alfred Cobban, The Nation State and National Self-Determination (rev.ed 1969); Ernest Gellner, Nations and Nationalism (1983); Oscar I. Janowsky, Nationalities nad National Minorities (1945); C.A. Macartney, National States and National Minorities (1934); Hugh Seton-Watson, Nations and States (1977); Hurst Hannum, Rethinking Self-Determination (1993).

[2] Folkeforbundet (Álbmotlihttu) 1919. FN/ON 1945

mat livčče gieđahallan iešmearrideami gažaldagaid[3]. Álbmogiid iešmearridanprinsihppa goit lei guovddážis go vuosttaš máilmmesoađi ráfisoahpamuš vuolláičállui. USA presideanta, Wilson hápmii ja evttohii 14 čuoggá dasa movt loahpahuvvošii vuosttaš máilmmesoahti. Ja maiddái guoskkahuvvui iešmearrideami gažaldat. USA ii datte-ge searvan lahttun Álbmotlihttui, ja dát lei-ge váldosivvan dasa ahte iešmearrideapmi ii njulgestaga namahuvvon ja bidjon oassin lihtu sisdollui. Goit šadde ráhkaduvvot arvatmađi bienalaš oassenjuolggadusat maid ferte ipmirdit dohko ahte iešmearrideami prinsihpat leat duođalaččat geavahuvvon. Ovdamearkan sáhttá leat dat govdagis veahádatálbmogiid suodjalus mii ceggejuvvui Álbmotlihtu veagal. Guovddáš áššin vuostas máilmmesoađi maŋŋá šattai jearaldat movt veahadagaid suodjaleapmi berrešii čađahuvvot. Álbmotlihtu unnitlogusystema ráhkadusas ledje valljet njuolggadusat, čilgehusat ja bagadusat movt ášši galggašii doaimmahit ja ollášuhttit. Systema lei álbmogiid iešmearridanprinsihpa boađusin. Iešmearrideami prinsihppa lei unnitlogu álbmogiid gáhttema lágalaš ja politihkalaš geađgejuolgin, ja mieđiheapmi dasa ahte ráfi ollášuhttimii lei dehálaš dorvvastahttit vuoigatvuođa maiddái daid olbmuide/álbmogiidda mat eat beassan cegget iežaset stáhtaid. Álbmotlihttu geahččalii álggahit ja doibmiibidjat álbmogiidgaskasaš ođasmahtton vuogádaga ja dan galggai áigáioažžut go gevaha álbmogiid iešmearrideami vuođđojurdaga iešguđetge láhkai, dađemielde movt diehto dáhpáhus ja dilli gáibida. Eurohpá boares keaisárválddit šadde álbmotstáhtan nu guhkás go lei vejolaš, ja veahádatjoavkkuide ásahuvvojedje gáhttensystemat. Nuppiid máilmmeguovlluide ceggejuvvojedje fámudusvuogádagat daid stáhtaid vuollái mat ledje soađi vuoitán. Dás vurdui dalle ahte dát čearut ožžot iežžanasvuođa dalle go leat dasa šaddan gárvát. Maiddái lei dán oktavuođas ásahuvvon nuppelágan vuohki bealuštit veahádatjoavkkuid dađemielde go dakkárat leat oidnosii sajáiduvvan. Lassin dasa ahte Álbmotlihtu unnitlohkosystema lei vuođđuduvvon álbmogiid iešmearridanprinsihpa ala, lei systema, álbmotlága bokte, danseammás maiddái ráfi oláheami ja álbmogiidgaskasaš vuogádaga neavvun, maid dát ođđa máilmmeorganisašuvdna galggai vákšut ja bearráigeahččat. Dalle maiddái válbmejuvvojedje valljet guovttebeallásaš (bilaterala) soahpamušat maid ulbmilin lei gáhttet veahadagaid mat muđui livčče gahččan lihtu systema olggobeallái.[4]

Jagi 1945 ON-ceggama maŋŋá lea álbmogiid iešmearrideapmi hábmejuvvon dego livčče joba vuoigatvuohta. Iešmearrideapmi heivehuvvui ja ovdánii vuođđojurdagis gitta duohtavuohtan. Dán oaidná čielgaseammosit *1966 ON:a Siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnnas* (CCPR) ja *ON:a Ekonomálaš, sosiala ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid konvenšuvnnas* (CESR). Iešmearridannjuolggus čátnasii eanemustá koloniijaid loahpaheami rahčamusaide ja ođđa ieššanas álbmotstáhtaid ceggenmeannudemiide. Dát gáržžidii diliid dán olis jos buohtasta dan govda iešmearridanvuođđojurdaga hámádahkii mii leamaš njunušáššin máilmmesođiidgaskasaš áigge.

Otne lea hui čilges gamus dohko guvlui ahte iešmearridanvuoigatvuohta ii moktege sáhtte ráddjejuvvot nu ahte gustošii aiddo dušše árbevirolaš koloniijaid heaittieami áššiide. Dát dovddastus lea eanemustá oidnošgoahtán eamiálbmotgažaldagaid ektui. Evttohuvvon, jagi *1994 ON:a eamiálbmotvuoigatvuođa julggástus*, man olmmošnjulgosa vuolitkomiáuvdna lea válbmen, sistisdoallá moanaid ártihkkaliid eamiálmotnjulgosiid birra. Maŋimuš jagiid leat maiddái soames gelbbolaš ON-organa mannan viehhka guhkás dohkkehit eamiálbmogiid

[3] Quincy Wright, Mandates and the League of Nations (1930); R.N. Chowdhuri, International Mandates and Trusteeship Systems, A Comparative Study (1955); Hurst Hannum, Rethinking Self-Determination (1993).
[4] NOU 1984:18 Om Samenes rettsstilling, side 228 flg

iešmearridannjulgosa.[5] Otne lea ráđđehusaid dásis arvagis čavges ovttamielatvuohta das ahte eamiálbmogiidda, geat bures-ge devdet "álbmot"-duohpaga eavttuid, galgá juolluduvvot iešmearrideami[33] vuoigatvuohta. Barggus mii dahkko ON:a eamiálbmotvuoigatvuođa julggástusa vuolde, leat davviriikkat soahpan ja oláhan ovttatmielatvuođa dási, man veagal árvalit julggástussii bidjat eamiálbmogiid iešmearridannjulgosa (-vuoigtvuođa). Dás leat diehttalas lagabuid čilgejuvvon ráddjemat, ovddimustá dakko mii guoská stáhtaid territoriala integritehtii.[6]

Sullasaš ovdáneapmi lea dovdošgoahtán guovlludáset servviid bealde, nugo EUs ja Ameriikalaš Stáhtaid Ovttastumis (OAS). Maiddái *EU:a Davvi oláhusa* (nordlige dimensjon), doaibmaplánas 2004-06 oaidná ahte lea hui sakka dárbu gáhttet davvi eamiálbmogiid iešmearrideami njulgosa ("inherited right of self-determination ..... of indigenous peoples of the region").[7] OAS:a siskkobealde lea dál doaibma jođus ráhkadit sierra eamiálbmotjulggástusa ámeriikka nannámii, mii e.e. sistisdoallá mearrádusa eamiálbmogiid iešmearrideami vuoigatvuođas.

2.2 Iešmearridanvuoigatvuođa álbmotvuoigatvuođalaš vuođđu

Álbmogiid vuoigatvuohta iešmearrideapmái lea otne olmmošrievttálaš eavttuid vuolggabáikin. Iešmearrideapmi lea ON-soahpamuša sisdoalu oassin, ártihkkaliin 1(2) ja 55 ja kápihttaliiin XI ja XII. Iešmearrideami njulgosa gážaldat lea maiddái gieđahallon moanaid cealkámušain ON:a Váldočohkkámis, numo cealkámušat 1514 (XV)[8], 1541 (XV)[9], 2625 (XXV)[10].

Maiddái lea iešmearridannjuolggus giddejuvvon olu eará álbmogiidgaskasaš ja guovlolaš neavvuide nugo Helsset-julggástus, áfriikalaš soahpamuš olbmuid ja álbmogiid vuoigatvuođain ja KSSE:a Paris-cealkka ođđa Eurohpá hárrái.[11] ON:a Gearretstuollu (International Court of Justice) lea maid dovddastan álbmogiid vuoigatvuođa iešmearrideapmái mánggain áššiin.[12]

2.2.1 Iešmearridanvuoigatvuohta olmmošvuoigatvuohtan

---

[5] The UN Working Group on Indigenous Populations, The Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, The UN Human Rights Committee, The Commission on Human Rights´ Working Group on the draft UN Declaration on Indigenous Peoples Rights.

[6] Suopma, Dánmarku, Islánda, Norga ja Ruotta beavdádedje oktasaš davviriikalaš evttohusa eamiálbmogiid iešmearrideamis Olmmošvuoigatvuođa Komišuvnna ON-julggástusa eamiálbmotvuoigatvuođa bargojoavkku 9. čohkkámis, dollui Genèvas 15.-26. čakčamánu 2003.

[7] EC / The General Affairs Council (Heads of States): The Second Northern Dimension Action Plan, 2004-06, adopted 29 September 2003.

[8] Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14.12.1960

[9] Principles with should guide Members in determining whether or not an obligation exists to transmit the information called for under Article 73e of the UN Charter.

[10] Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States, 24.10.1970.

[11] The Helsinki Final Act (Conference on Security and Co-operation in Europe - 1975), the Afr

[12] Namibia-ášši, 1971, ICJ 16; Western Sahara ášši, 1975, ICJ 12; East Timor ášši, 1995, ICJ, 102

Iešmearrideami vuoigatvuohta lea maiddái otne-ge vuhtiiváldon kollektiiva olmmošnjuolggusvuohtan. Álbmogiid vuoigatvuohta beassat geavahit iešmearrideami vuogasvuođa, lea nannejuvvon dán guovtti deháleammos olmmošvuoigatvuođa konvenšuvnnain maid ON lea dohkkehan; CCPR ja CESCR.[13] Vuoigatvuohta lea kollektiiva vuoigatvuohta "buot álbmogiidda buorrin". Dát buohtá oidnosii aiddo seammalágán cealkagis (árt. 1) goappá-ge konvenšunnas:

> *"1. All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.*
> *2. All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligation arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefits, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence.*
>
> *3. The States Parties to the Covenant, including those having responsibility for the administration of Non-Self-Governing and Trust Territories, shall promote the realization of the right of self-determination, and shall respect that right, in conformity with the provisions of the Charter of the United Nations."*

Oktasaš ártihkkal 1, eahpevirggálačča̧t jorgaluvvon dárogillii ja das sámás:

> *"1. Buot álbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Dán vuoigatvuođa veagal galget sii luođuid ja sorjjekeahttá beassat mearridit iežaset politihkalaš sajiset ja oainnuideaset, ja ovddidit ekonomálaš, sosiála ja kultuvrralaš čálgamaset.*
> *2. Buot álbmogat galget, iežas ulbmiliideaset čálgama dihtii, luođuid ja sorjjekeahttá beassat hálddašit luondduvalljiideaset, datte-ge nu ahte eai guođe geatnegasvuođaideaset maid álbmogiidgaskasaš ekonomálaš ovttasbargu mieldesbukta, ja dát lea vuođustuvvon prinsihppii mii gáibida ahte ávkkástallan galgá boahtit goappá-ge áššebeallái buorrin, ja galgá doaimmahuvvot álbmotnjulgosa vuoiŋŋa mielde.*
> *3. Konvenšuvnna oasseváldit, maidda gullet maiddái stáhtat mat guddet hálddašeami ovddasvástádusa ii-iehčanas-eatnamiid ja vákšunguovlluid badjel, galget rahčat dohko guvlui ahte álbmogiid iešmearrideami vuoigatvuohta ollášuvašii, ja maiddái galget gudnejahttit dán vuoigatvuođa nugo ON-sohpamuša njuolggadusat gáibidit."*

ON:a Váldočoahkkin lea deattuhan ahte dát vuoigatvuohta lea oppamáilmmálaš (universealla) ja áiggis sorjjeakeahtis:

> *"The right (contained in article 1 of the Covenant) would be proclaimed in the Covenants as a unversal right and for all times."14*
>
> *"Vuoigatvuohta (gávdno Soahpamuša 1. ártihkkalis) šaddá álmmustuhttot Soahpamušas oppamáilmmálaš vuoigatvuohtan ja agálašvuhtii."*[14]

Iešmearrideapmi lea dasto nammejahkii dohkkehuvvon olmmošvuoigatvuohtan sihke julggástusas ja doibmaplánas mat almmustuvve Olmmošvuoigatvuođa Máilmmekonfereansa

---

[13] International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights og International Covenant on Civil and Political Rights, goappašagat dohkkehuvvon 1966.
[14] Third Committees report to the General Assembly, UN Doc: A/C.3/SR.397 (1952).

(1993) maŋŋá. Doppe nannejuvvui e.e. ahte vuoigatvuohta iešmearrideapmái lea lunddolaš oassin álbmogiidgaskasaš olmmošvuoigatvuođa suodjaleamis ja maiddái lea ieš vuođas oppamáilmmálaš. [15] Máilmmekonfereanssa ulbmilin lea čálgadit máilbmevuogádaga mii ollásit lea ceggejuvvon ON-soahpamuša ala. Dás deattuhuvvojit vuoigatvuođalaš ovttadásetvuohta ja buot álbmogiid iešmearrideami mándáhtta. Iešmearridanvuoigatvuođa čađaheapmi lea nuppiid olmmošvuoigatvuođaid ja vuođđo-iehčanasvuođa ollášuhttima eaktun, leŽŽet dal dát siviila, politihkalaš, ekonomálaš, sosiala daje kultuvrralaš vuoigatvuođat.

2.2.2 ILO-soahpamuš 169 álgoálbmogiid ja čeardaolbmuid váras – ráddjejumit

ILO-soahpamuš 169 álgoálbmogiid ja iehčanas stáhtaid čeardaálbmogiid váras, dohkkehuvvo muhtimin ja vaikke-ba dávjá ge álbmotvuoigatvuođalaš neavvun go sámi iešmearridanvuoigatvuođa áššit beavdáduvvojit. Lea váttis čuoččuhit ahte ILO 169 sáhtašii leat iešmearrideami vuođustussan, sivas danne go soahpamušas lea sierra mearrádus, ártihkkal 1 (3), mii gárŽŽida "álbmogiid" njuulggusvuođa oaŽŽut iešmearrideami/iešhálddašeami:

"The use of the term "peoples" in this Convention shall not be construed as having any implications as regards the rights which may attach to the term under international law".

Eahpevirggálaččat sámegillii:
"Go duoba "álbmogat" geavahuvvo dán konvenšuvnnas, ii galgga dalle mokte-ge čuohcat daid vuoigatvuođaide mat muđui čatnasit duohpagii álbmotvuoigatvuođa hárrái."

Dát mieldesbuktá ahte konvenšuvdna ii guoskkahala álbmogiid ieš rádđema gažaldagaid. Vaikke ILO 169 sistisdoallá muhtinmađe dakkáraš cealkagiid mat dovdamassii gusket sámiid iešhálddašeami beliide, ii datte-ge leat heivvolaŽŽan geavahit konvenšuvnna vuođustussan gáibidit sámi ieš rádđema njulgosa go geahččá ášši álbmotvuoigatvuođa bealis. ILO deattoha ahte gealbu mii boahtá ovdan ártihkkalis 1(3), vuolgá dan eavttus ahte ILO fámudus dušše gieđahallá njulgosiid mat gustojit sosiala ja ekonomálaš diliid mearrideapmái. Danne gahččet iešmearrideami gažaldagat ILO vuođđojurdagiid olggobeallái. Muhto ILO lihkká čuoččuha ahte konvenšuvdna ii gárŽŽit álgoálbmogiid vuoigatvuođaid dakko mii oppalassii guoská iešmearrideapmái. Dás vuolgá dalle ahte ILO soahpá ja heive vaikke makkár álbmogiidgaskasaš neavvun/bargogálvun mii čielggadišgoahtá dahje ásaha dákkár vuoigatvuođa álgoálbmogiidda:

"(the Convention does not impose any limitation on self-determination nor take any position for or against self-determination. In other words, there is nothing in ILO Convention no 169 which would be incompatible with any international legal instruments which may establish or define the right of indigenous and tribal peoples to self-determination).[16]

2.2.3 Jagi 1966 konvenšuvnnat

---

[15] The Vienna Declaration and Programme of Action (1993), oainne ovddimustá doaibmapára 2.

[16] International Labour Office, Geneva: "Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to Ilo Convention No. 169 (1996), siidu 7.

Numo bajábealde deattohuvvo, čájehit CCPR:a ja CESCR:a ártihkkalat, mat leat áibbas ovttalágánat, ahte iešmearrideami vuoigatvuohta lea dakkár mii gullá "buot álbmogiidda".

Iešmearridanvuoigatvuohta čájeha muhtin ieš vuođaid go buohtastuvvo nuppiid njulgosiidda maid jagi 1966 konvenšuvnnat dáhkidit. Ártihkkal 1 ii leat biddjon konvenšuvnna oassái III, gos muđui (muhto eai buot dáhpáhusain) gávdná eanaš vuoigatvuhtii guoski mearrádusaid. Ja dasalassin oaidná ahte árt. 1 ii hála individuala vuoigatvuođas muhto oktasaš mii dalle lea buot álbmogiid opmodat. Danne go lea sáhka oktasaš vuoigatvuođas, lea ON:a Olmmošvuoigatvuođa Komitea, mii lea dat ásahus mii vákšu doaimmaid mat čađahuvvojit Siviila ja Politihkalaš Vuoigatvuođa Konvenšuvnna vuolde, čilgen ártihkkala 1 nu ahte dan ii sáhte guoddalit individuala dási vuođul, nugo konvenšuvnna vuosttas fakultativprotokolla cealká. Protokolla árt. 1 gáibida namalassii ahte galggašii leat ovttatolmmoš dahje eanet indiviiddat guđet danseammás gárttšedje gierdat diehto vealáheami mii rihkku vuoigatvuođa man konvenšuvdna suodjalivčče. Dakkár gažaldagat mat gusket ekonomálaš, sosiala ja kultuvrralaš vuoigatvuođaide, eai leat loktejuvvon konvenšuvnna oktavuođas, danne go konvenšuvdnii eai leat válbmejuvvon makkár-ge váidalanvuogádagat.

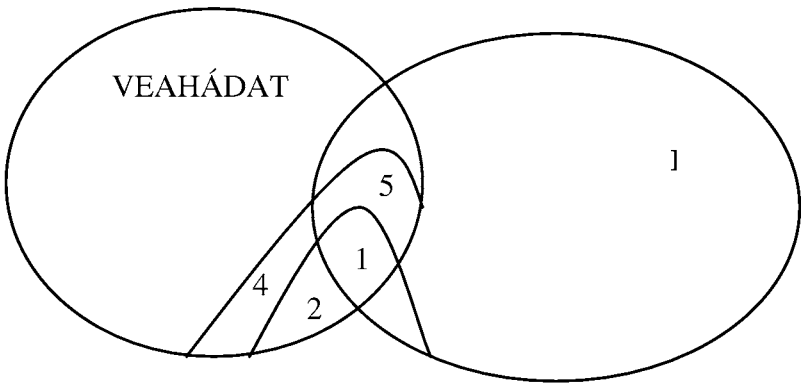
Oktasaš ártihkkala (árt.1) sisdoallu čilgejuvvo lagabuid dás vuolábealde. Dál juo oažžu cealkit ahte mearrádus lea buriid muniid heivehuvvon dan bákkolaš prosessii mii gávdno konvenšuvnna vuolde. Olmmošvuoigatvuođa Komitea lea, ođasmahtton vuogádagastis, dovddastan dan ahte iešmearridanvuoigatvuohta váikkuha maiddái movt nuppiid individuala váidalusaid vuoigatvuođaid čilgešii. Vaikke lea gal nu ahte ii vel otne sáhte atnit dákkár ipmárdusa vuolggabáikin jos hálida ovddidit individuala guoddaleami. Goabbágelágán geavaheapmi čájeheaba ahte árt.1 ii gáržžit dohko ahte dušše guhte-ge stáhta olles álbmot gieđahallo dáid njuolggadusaid mielde, muhto maiddái álgoálbmogat, goit-ge muhtin olis, suodjaluvvojit árt.1 vuolde.

Dábálaš álbmotvuoigatvuođa oahpu mielde sirrejuvvo dávjá maiddái ON-konvenšuvnna árt.1 siskáldas ja olgguldas iešmearridanvuoigatvuhtii. Go dát manjit gehččojuvvo guhkimussii olli vuogi mielde, sáhttá oaivvilduvvot vaikke-ba ieččanasvuohtan, mii mearkkaša ahte álbmot oažžu ásahit iežas stáhta maid nuppit stáhtat dohkkehivčče, de dákkár dáhpáhusas ferte deattohit ahte olgguldas iešmearridanvuoigatvuohta sistisdoallá maiddái muhtinmađi unnit olahagaid, dakkáriid go vuoigavuohta oasálastit álbmogiidgaskasaš dásis. Dát ii guoskka daid beliide maid álbmotvuoigatvuohta gáibida dalle jos muhtin álbmogat oaivvildit ahte sii ánssášit dievas ieččanasvuođa, mii mieldesbuvttášii ahte dát olbmot áigot čegget sierra stáhta alcesit. Olmmošvuoigatvuođa buohta deattohuvvojit dávjá iešráđđennjulgosa siskáldas olahagat, mii mearkkaša ahte álbmot oažžu váljjet jođiheaddjiidis ja ovddasteaddji servviidis ja maiddái beassat oasálastit almmolaš váldehálddašeamis ieažs ruovtturiikka siste. Iešháldenvuoigatvuođa siskáldaš olahat mearkkaša eanetlogu álbmogiid buohta ovddimustá ahte dat ožžot ásahit demokráhtalaš stáhtaháldenvogádaga, muhto veahádatolbmot stáhta siste ožžot gáibidit sihke oasálastima dábálaš demokráhtalaš struktuvrraide ja cegget iežaset sierralágán vugiid maid vuođul vedjet čađahit demokráhtalaš oasseváldima.

Sihke Olmmošvuoigatvuođa Komitea láhtten- ja háldenvuoigatvuođalaš ovdáneapmi čájeha olu stáhtaid siste ahte iešmearridanvuoigatvuohta ii leat "gáldnan duoba" muhto lea álššas ja čálgil. Dát ovdáneapmi lea eanaš oasis čuožžilan gáibádusain maid eamiálbmogat birra máilmmi leat ovddidan oažžut stáhtaid ja álbmogiidgaskasaš servodaga dovddastit ahte eamiálbmogiin lea iešmearrideami vuoigatvuohta nannejuvvon ja duođaštuvvon.

2.3 Čoahkkáigeassu iešmearideami vuoigatvuođa ja álgoálbmot-duohpaga gaskavuođas

Dilálašvuohta gaskal duohpagiid *álbmot, eamiálbmot ja iešmearridanvuoigatvuohta* gieđahallo lagabuid dás vuolábealde ja gehččo maiddái ášŠáiguoski álbmogiidgaskasaš konvenšuvnnaid ektui, dakkárat go jagi 1966 ON-konvenšuvnnat ja ILO 169. Duogáščilgehussan dáid háleštallamiidda ovddiduvvo dás gráfalaš čoahkkáigeassu mii čájeha movt guhtegelágán álgoálbmotduoba geavahuvvo dán oktavuođas. [17]

Čilgehusat: Govvehusa vuolggabákin lea dakkár ahte diehto joavku sáhttá leat sihke álbmot ja veahádat álbmotnjulgosa mielde. Muhtin máilmmi eamiálbmogiin vedjet gullat goappáge joavkku vuollái (nr 1 ja 5 čujuhit duohpagii "čeardaálbmot" ILO 169 oktavuođas). Datte-ge lea maid nu ahte soames nuppit joavkkut, mat gohčodit ieččaset eamiálbmogin, eai deavdde daid eavttuid mat čuovvolit "álbmot"-duohpagis, mii vuolgá jagi 1966 soahpamušas (nr 2 ja 4, dakko mii guoská čearddaálbmot-duohpagii). Historjjálaš eamiálbmogat geain otne lea iehčaset stáhta, nr 3, eai dohkkehuvvo "veahádahkan" CCPR árt. 27 mielde, ja danne eai suodjaluvvo ILO 169-soahpamuša bokte, go dat gusto eamiálbmoga ja dakkár stáhta gaskavuhtii gos lea nubbi álbmotjoavku mii guoddá alimus válddi.

3 Iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti mielde – ovddimustá eamiálbmogiid vejolaš iešmearridanváldi.

3.1 Eamiálbmogat riektesubjeaktan álbmotrievtti mielde

3.1.1 Duoba "eamiálbmot" álbmotrievtti oktavuođas

Álbmotnjuolggus ii čielggat duohpaga "eamiálbmot". Duolle-dálle deattuhuvvo ahte ILO 169-ártihkkal 1(1)(b) čielggadivčče duohpaga eamiálbmot, muhto virggálaččat dát dušše muitala guhte álbmotjoavku gahčašii soahpamuša heivehanavádaga siskkabeallái.
Ártihkkal 1(1)(b) čuodjá ná;

> "*Peoples in independent countries who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country, or a geographical region to which the country belongs, at the time of conquest or colonisation or the establishment*

[17] Ája: Martin Scheinin, What are Indigenous Peoples? (prentehusas)

of present state boundaries and who, irrespective of their legal status, retain some or all of their own social, economic, cultural and political institutions."

Sámás eahpevirggálaččat:
"Sorjjekeahtes stáhtaid álbmogat guhte vuhtiváldojit eami-(álgo-) álbmogin danne-go leat daid olbmuid maŋisboahttit geat ásse eatnamis, dahje dán eatnama muhtin geográfalaš guovllus, dalle-go dát eana manahuvvui nuppiide dahje kolonisahttui dahje dalle-go otná stáhtaráját mearriduvvojedje, ja guhte, beroškeahttá daid olbmuid lágalaš dilis, ain leat seailluhan buot dahje arvat-maði iežasit sosiála, kultuvrralaš ja politihkalaš ásahusaideaset."

Nugo dás oaidná, ILO 169 deattuha stáhta ja eamiálbmoga dahje čeardajaovkku gaskavuođa. ILO 169 eamiálbmotduoba lea dandihtii relašuvnnalaš. Soahpamuš eaktuda ahte earát go namahuvvon eamiálbmogat leat stáhta valdohálddašeaddjin.

Jos galget juksát eamiálbmotdási (dahje čeardaálbmoga dási), ILO 169 ipmárdusa mielde, ii leat doarvái deavdit dušše dáid dás namahuvvon objektiiva kriterijaid. Lassin soahpamuš gáibida ahte álbmotjaovku maiddái ieš-ge dovddaha iehčas eamiálbmogin (dahje čeardaálbmogin). Ná cealká ILO 169 árt. 1(2):

"*Self-identification as indigenous or tribal shall be regarded as a fundamental criterion for determining the groups to which the provisions of the Convention apply.*"

"Ieš-dovdáhahttin eamiálbmogin dahje čearddaálbmogin ferte vuhtiiváldot vuođđokriterijan go áigu mearridit guhte joavkkuide Soahpamuša eavttut gustojit."

Go buohtasta eará figgamušaide maiguin lea geahččaluvvon čielggasinoažžut eamiálbmot-duohpaga, oidná ahte ILO 169 fátmasta hui govdagit. Dát muitala dasto maid ahte buot joavkkut maidda konvenšuvdna guoskkašii eamiálbmot- dahje čeardaálbmoga oktavuođas, eai evttotkeahttá leat "álbmogat" go geahččá ášši álbmotnjulgosa dábálaš gáibádusaid ektui. Mii dás ovddabealde lea daddjon fas nuppedáfus ii mieldesbuvtte dan ahte ii okta-ge olmmošjoavku mii boahtá ILO 169 vuollái, ii danseammás maiddái sáhte gohčoduvvot "álbmogin" álbmotnjulgosa eavttuid mielde.

Lassin ILO 169 ártihkkalii 1 gávdnojit maiddái moadde bargančielggadusa duohpagii "eamiálbmot". Jagiid 1970 áiggi nammadii ON virgái ovtta Erenomaš Diehtiheaddji, ED (Special Rapporteur) gean váldogeatnegasvuohtan lea vákšut ja suokkardit gažaldagaid mat vedjet čatnasit vealáhemiide mat dahkkojit eamiálbmogiid buohta. Doaibmagohčus vuođul evttohii diehtiheaddji bargančielggadusa eamiálbmotduohpagii, n.g. "Cobo-čielggadus."[18] Cobo-čielggadus lea vel ain otne-ge eanemusat geavahuvas ON-systema siskkobealde, go ohpehii ja dávjá ain muhtin oktavuođas čuožžila dárbu dárkut ja čielggasinoažžut mii oaivvilduvvo dalle go duoba "eamiálbmot" geavahuvvo. Cobo-čielggadus čuodjá ná;

[18] Čielggadus lea namas ožžon ED:as, José Martin Cobo, oainne "Study of the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations", ON-čálus E/CN.4/Sub.2/1986/7/Add.4, para.379-382.

"Indigenous communities, peoples and nations are those which, having a historical continuity with pre-invasion and pre-colonial societies that developed on their territories, consider themselves distinct from other sectors of the societies now prevailing in those territories, or parts of them. They form at present non-dominant sectors of society and are determined to preserve, develop and transmit to future generations existence as peoples, in accordance with their own cultural patterns, social institutions and legal systems.

The historical continuity may consist of the continuation, for an extended period reaching into the present, of one or more of the following factors:

(a) Occupation of ancestral lands, or at least of part of them;
(b) Common ancestry with the original occupants of these lands;
(c) Culture in general, or in specific manifestations (such as religion, living under a tribal system, membership of an indigenous community, dress, means of livelihood, life-style, etc);
(d) Language (whether used as the only language, as mother-tongue, as the habitual means of communication at home or in the family, or as the main, preferred, habitual, general or normal language);
(e) Residence in certain parts of the country, or in certain regions of the world;
(f) Other relevant factors.

On an individual basis, an indigenous person is one who belongs to these indigenous populations through self-identification as indigenous (group consciousness) and is recognized and accepted by these populations as one of its members (acceptance by the group).
This preserves for these communities the sovereign right and power to decide who belongs to them, without external interference."

Nugo dás boahtá oidnosii, lea ieš-dovdáhahttima eaktu guovddážis maiddái Cobo-čielggadusas. Lassin galggašii vuhtiiváldit maid man sakka Cobo-čielggadus deattuha dan beali ahte olmmošjoavkkus mas dás lea sáhka, lea čavges oktiigullevašvuohta diehto ruovttueatnamii.

Maiddái Máilmmebáŋku lea válbmen ja dohkkehan eamiálbmotpoliciija[19], mii galggašii leat bagadeaddjin báŋkui go čađaha doaimmaid stáhtain gos maiddái eamiálbmogat ásset. Dát polisiija buktá bargančielggadusa eamiálbmotduohpagis:

"The terms "indigenous peoples", "indigenous ethnic minorities", "tribal groups", and "scheduled tribes" describe social groups with a social and cultural identity

[19] The World Bank Operational Manual, Operative Directive, OD 4.20

distinct from the dominant society that makes them vulnerable of being disadvantaged in the development process."[20]

"*Indigenous peoples can be identified in particular geographical areas by the presence in varying degrees of the following characteristics:*

(a) a close attachment to ancestral territories and to the natural resources in these areas;
(b) self-identification and identification by others as members of a distinct cultural group;
(c) an indigenous language, often different from the national language;
(d) presence of customary social and political institutions; and
(e) *primarily subsistence-oriented production*"[21]

Dás oaidná ahte Máilbmebáŋkku čielggadus lea mealgatmuddui seammá go Cobo-čielggadus oaniduvvon dahje čoahkkáigesson hámis [22].

3.1.2 Sámit gehččojuvvon eamiálbmogin olmmošvuoigatvuođa ipmárdusa mielde.

Buohtastettiin eavttuid maid vuođul dovdášii diehto eamiálbmoga ovddabealde namahuvvon bargandefinišuvnna ektui ja makkárat ovddimustá livčče sámiid ieŠvuođat, de čielgá hui bastilit ahte sámit leat eamiálbmot álbmotvuoigatvuođalaš oainnus, makkár fal juo bargandefinišuvdna geavahuvvošii. Sámiin lea iežaset kultuvra, iežaset giella, iežaset ealáhusat ja sis dasto maid lea hui nana historjjálaš čanastat árbevirolaš eana- ja čáhcebirrasiidasaset. Dasalassin leat sámit ieža-ge čađagaskka deattuhan ahte sii leat eamiálbmot, mii čearddalaččat čuoldása eret Guoládaga ja Fennoskándia nuppiin olmmošjoavkkuin.

Sámit maiddái bures-ge gártet dohkálažžan eamiálbmogin daid-ge álbmogiid gaskkas guđet objektiiva sujaid vuođul vuhtiiváldojit álbmogin álbmotvuoigatvuođa eavttuid mielde. Sierra ON-organat leat olu dáhpáhusain duođaštan ahte sámit leat eamiálbmot álbmotvuoigatvuođa kriterijaid ektui. E.e. lea Olmmošvuoigatvuođa Komitea, geahčadaladettiin Norgga njealljáť[23] ja Ruota viđát áigodatráporttaid,[24] cealkán ahte sámit leat eamiálbmot goappáge dáin riikkain, ja danne galgá CCPR:a árt. 1 leat vuođđun go sámiid áššit gieđahallojit.

Maiddái Davviriikkat nannejit ahte sámit leat sierra álbmot. Suoma vuođđalága §17 cealká ahte sámit leat dohkkehuvvon eamiálbmogin Suomas. Maiddái Suoma Sámediggeláhka

---

[20] OD 4.20, č. 3
[21] OD 4.20, č. 5
[22] Máilmmebáŋku lea divvomen/ođasmahttimen eamiálbmotpolisiijas. Ođasmahttin ii vuordimis buvtte ávnnaslaš nuppástusaid mat livčče mearkkašahtti bargančielggadussii eamiálbmogiid ektui, oainne "Transcript, World Bank Roundtable with Indigenous Peoples, Washington D.C., Oct 17-18, 2002."
[23] ON/UN CCPR/C/79/Add.112 (1999)
[24] ON/UN CCPR/CO/74/SWE, 24.04.2202, č. 15

duođasta sámiid leamen eamiálbmogin. Norga lea dohkkehan ja fápmuibidjan ILO 169 ja dat oktan Norgga vuođđalága §110a:ain nannejit dan ahte Norga maid gudnejahttá sámiid eamiálbmogin, vaikke duoba "eamiálbmot" ii geavahuvvo dán oktavuođas. Muhto ii Ruota vuođđoláhka eai-ge eará Ruota láhkaásahusat namat makkár-ge oktavuođas ahte sámit livčče eamiálbmot. Datte-ge le Ruotta olu virggálaš oktavuođain deattuhan sámiid sajádaga eamiálbmogin.

3.1.3 Makkár erohus lea gaskal eamiálbmogiid ja veahádagaid vuoigatvuođain álbmotrievtti ektui

Olmmošvuoigatvuohta maid ii čielggadala duohpaga "veahádat". Datte-ge oažžu dadjat ahte eanaš daid kriterijain mat leat eamiálbmoga erenoamášvuohtan – nugo oktasaš giella ja kultuvra – leat olu veahádagaid dovdamearkan. Numo jo dás bajábealde lea árvaladdon, lea okta dain guovddáš áđain bárgandefinišuvnnas mii dárkilastá geat leat eamiálbmogat, namalassii eamiálbmogiid čavges historjjálaš oktavuohta árbevirolaš eatnamiidda. Ná ii leat dilli "veahádagaid" bealde. Čanas diehto eanagáhppálahkii, lea-ge dalle dat iešvuohta mii eamiálbmogiid čuoldá veahádagain eret go ášši árvvoštallá olmmošvuoigatvuođa oainnu bealis. Čearuide čatnasan áhta, namalassii eamiálbmogiid árbevirolaš eatnamiidda, ferte oažžut alimus deattu, dandihtii go eamiálbmogiid vejolašvuohta sealluhit ja ovdánahttit iežaset sierra kultuvrra, lea čavgasit giddejuvvon dáid olbmuid vejolašvuođaide ávkinatnit árbevirolaš eatnamiideaset, čáziideaset ja luondduvalljiideaset mudui. Lassin dán čavges oktavuhtii eanaguovlluide, leat eamiálbmogat buorremuddui bisuhan iežaset servodatvuogádagaid ja sakka eanet go mii lea dilli veahádagaid bealde. Erohus eamiálbmogiid ja veahádagaid gaskkas lea njunusáššin, danne-go vuoigatvuođat mat olmmošnjulgosa bokte gullet eamiálbmotsajádahkii, leat sakka earát go mat gustojit veahádagaide.

Veahádagaid vuoigatvuođat, mat eanemustá bohtet oidnosii ON:a Veahádatvuoigatvuođaid Julggástusas[25], leat luonddustes individuala, mii mearkkaša dan ahte baicce gullet veahádatjoavkku guhtege lahttui, eai-ge olles jovkui, vaikke lea gal nu ahte muhtin vuoigatvuođaid sáhttá buorrinatnit ovttas nuppiin joavkolahttuiguin. Maiddái eará álbmogiidgaskasaš instrumeanttat mat gieđahallet eamiálbmogiid vuoigatvuođaid, dakkárat go omd. ILO 169 ja evttohuvvon ON:a Eamiálbmotjulggástus, deattuhit sakka dan ahte eamiálbmotindiviiddaid vuoigatvuođat galget gudnejahttot[26] ja danne sistisdoallá maiddái olu vuoigatvuođaid mat luonddustes leat individuala. Dasalassin sistisdoallaba ILO 169 ja Eamiálbmotjulggástus olu nuppiid mearrádusaid mat fuomášuhttet oktasaš (kollektiiva) vuoigatvuođaid. Dát leat dakkárat mat gullet olles eamiálbmogii eai-ge ovttatolbmuide.

---

[25] Declaration on the Rights of Persons belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic Minorities

[26] Oainne e.e. ILO 169, árt. 3 ja Eamiálbm.julggástusa árt.1. Čujuhuvvo maiddái fuopmášumis 25 namahuvvon julggástusa ovttaskačča vuoigatvuođain

Nuppiin sániiguin; eamiálbmogiid vuoigatvuođat leat eanaš oasis kollektiiva ja dakko bokte earralágánat go veahádagaid vuoigatvuođat.[27]

Oktagerdánit daddjon, lea earru veahádagaid vuoigatvuođaid ja eamiálbmogiid oktasaš vuoigatvuođaid gaskkas dakkár ahte veahádagaid vuoigatvuohta mearkkaša dan ahte veahádaga indiviiddaide lea addon vuogasvuohta seailluhit ja ovddidit iežaset identitehta eanádatservodaga siste, go fas eamiálbmogiid oktasaš vuoigatvuođat deattuhit eamiálbmogiid njulgosa seailluhit ja ovdánahttit sin iežaset sierralágán servodagaid ja servodatvuogádagaid eanádatservodaga báldii dahje sáhttá maiddái dadjat, rattát eanádatservodagain.[28] Veahádatvuoigatvuođaid ovddimuš ulbmilin lea oažžut áigái beaktilis politihkalaš oasseváldima dan servodagas masa veahádaga olbmot gullet. Nuppedáfus fas eamiálbmogiid oktasaš vuoigatvuođat rahčet dan mihtu guvlui ahte eamiálbmogiidda addošii vejolašvuohta dahkat ja čađahit iežaset mearrádusaid. Beassat fárrui birastahtti váldoservodaga politihkalaš systemaide, lea eamiálbmoggiida nuppidáset dahje seskundeara áigumuššan - ja válljenluođuid – vuoigatvuohta. Ovdamearkan dáid árvalusaide sáhttá váldit ovdan árt. 4;

> "*Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems, while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State*"

Bajimuššii dáin oktasaš vuoigavuođain boahtá iešmearridanvuoigatvuohta. Álbmotnjuolggus lea bajimuššii lokten eamiálbmogiid oktasaš vuoigatvuođaid ja dát čilgejuvvo dávjá nu ahte eamiálbmogiid váttisvuođat leat ovddimustá čuožžilan das go joavku (dahje álbmot) eambo-go ovttatolmmoš lea gártan gillát vealáheami. Dát čuočču hus dáidá bures heivet sámiid dillái.[29] Vaikke sápmelaš ain duolle-dálle gártá vealáhuvvot, sámiid ovddasteaddjit datte-ge ovddimustá deattuhit daid problemaid maiguin olles álbmot, joavkun, šaddá rahčat. Eanemusat váivvideaddji gažaldagat maiguin sámit gártet bargat, leat vuolgán das ahte dát stáhtat gos sámit ásset, eai leat nagodan, dahje hálidan (goit-ge doaibmadásis), vuhtiiváldit sámiid oktasaš joavkun mas livčče vuoigatvuohta guoddit boahttevuođastes ovddasvástádusa.

---

[27] Otne veadjá leat dievas ovttamielatvuohta das ahte eamiálbmogiidda galggašedje juolluduvvot kollektiiva vuoigatvuođat. Dasalassin boahtá maiddái dat doarjjavalljodat ahte eanašoassi olmmošvuoiggalaš áššedovdiin ja eanaš stáhtat otne leat soabalaččat dan oainnus ahte arvatmearri dáin vuoigatvuođain berre dohkkehuvvot oktasaš olmmošvuoigatvuohtan. Datte-ge muhtin oassi stáhtain deattuha (ain) ahte ii okta-ge dáin oktasaš vuoigatvuođain mat oidnojit ILO 169:s ja Eamiálbmotjulggástusas, dahje mat eará riekteádjagiid vuođul bohtet eamiálbmogiidda buorrin, sáhttet gehčču leamen olmmošvuoigatvuohtan

[28] Nubbi erohus veahádatvuoigatvuođaid ja eamiálbmotvuoigatvuođaid gaskkas lea dieđus ahte vuoigatvuohta eatnamiidda, čáziide ja eará luondduvalljiide lea guovddášáššin eamiálbmotvuoigatvuođain. Eamiálbmogiid vuoigatvuohta árbejuvvon eana- ja čáhcebirrasiidasaset ja luondduvalljidasaset sáhttá hui vuohkasit seammaláhkai čilgejuvvot ovddimuš áhtan aiddo dan vuoigatvuođas mii addá vejolašvuođa seailluhit ja čálgadit eamiálbmogiid iežasit servodathámádagaid. Eamiálbmogiid eana- ja čáhcevuoigatvuođat sistisdollet sihke ovttatolbmo ja oktasaš áđa.

[29] Freeman, Michael, "Are There Collective Human Rights, Political Studies (1995), s. 32 – 33

Sámit galget dalle vuhtiiváldot "eamiálbmogin", ja eai-ge veahádahkan.[30] Lea jearaldat dalle movt duoba "eamiálbmot" šaddá ipmirduvvot go biddjo duohpaga "álbmot" (people) ovddabeallái ja meroštallo álbmotnjulgosa ektui.

3.1.4 "Eamiálbmot-" ja "álbmot"-duoba gaskavuohta álbmotnjulgosa perspektiivvas

Álbmotnjuolggus ii oaččo čielggasin duohpaga "álbmot" sisdoalu mearkkašumi. Diehto bargandefinišuvnnat gal lihkká gávdnojit dákko-ge, eanemustá fuopmášuhtton dáin lea n.g. Kirby-definišuvdna30 man e.e UNESCO lea vuhtiiváldán ja guorrasii dasa áššedovdiid deaivvadeamis 198931 Dát čielggadus dadjá ná das mii "álbmot" galggašii leat;

> "*1. a group of individual human beings who enjoy some or all of the following common features:*
>
> *a. a common historical tradition;*
> *b. racial or ethnic identity;*
> *c. cultural homogenity;*
> *d. linguistic unity;*
> *e. religious or ideological affininty;*
> *f. territorial connection;*
> *g. common economic life;*
>
> *2. the group must be of a certain number which need not be large but which must be more than a mere association of individuals within a State;*
>
> *3. the group as a whole must have the will to be identified as a people or the consciousness of being a people – allowing that group or some members of such groups, through sharing the foregoing characteristics, may not have that will or consciousness; and possibly;*
>
> *4. the group must have institutions or other means of expressing its common characteristics and will for identity.*"

Go Kirby-čielggadus suokkarduvvui, bođii ovdan ahte duohpaga "álbmot" bargandefinišuvdna lea hui sullii seammá go "eamiálbmot"-definišuvdna mii dás ovdalis juo lea guoskkahallon. Áidna erohus lea ahte "eamiálbmot"-dajaldat sistisdoallá oktavuođa ja gaskavuođa nuppi váldohálddašeaddji jovkui. Eamiálbmogiin lea, nugo nuppiin eará

[30] Nuppedáfus fas diehttalas lea nu ahte sámit , sáni semantihkalaš mearkkašumis, dušše leat veahádatálbmogin dain stáhtain gos sii ellet, nugo dás ovddabealde juo lea čielggaduvvon, maiddái besset muosáhit veahádagaid vuoigatvuođaid.

[31] Namma lea definišuvnna hutkama olbmos boahtán, Michael Kirby UNESCO skábmamánu 27-30 Paris

álbmogiin ge lea, oktasaš historjjálaš dološ, čeardadovddaldagat, kultuvra, giella, osku ja identitehtta. Lassin dása sáhtašii cuiget ahte bargandefinišuvdna mainna dárkkuha "eamiálbmoga", hui olu deattuha čatnasa diehto eatnamii gos dát olbmot ásset ja ellet, ja maiddái muittuhuvvo ahte dáin olbmuin leat iežaset servodatásahusat mat doarvái bures vedjet ovddastit álbmoga.

3.1.5 "Álbmoga" ja "stáhta" gaskavuohta dakko mii gusto iešmearrideami vuoigatvuhtii

Álbmotvuoigatvuođas lea oppalaččat dohkkehuvvon dakkár vuođđojurdda mii cealká ahte olmmošlaš vuoiggalašvuođat namalassii galget juohke dáfus leat olbmuide buorrin. Numo dás ovddabealde lea árvaladdon, de lea nu ahte olmmošvuoigatvuođa áššedovdiid eanetlohku, ja nu maid eanaš stáhtat-ge, leat ovttaoaivilis das ahte olmmošvuoigatvuohta maiddái gullá sidjiide geat dušše leat "álbmogat". Lea oppanassii-ge lihkká ovttamielatvuohta das ahte olmmošlaš vuoigatvuođat eai sáhte addot stáhtaide. Vaikke ná leš-ge, muhtimin datte-ge gullojit dakkár fuopmášumit mat geažidit dohko ahte dalle go álbmotnjuolggus hállá buot "álbmogiid" iešmearridanvuoigatvuođas, de lea dalle sáhka stáhta olles álbmogis.

CCPR ja CESCR eaba iešalddis atte oktasaš ártihkkalis (árt.1) makkár-ge bagadusa dasa mo vuohkaseammosit áddešii duohpaga "álbmot" (peoples). Muhto moanat stáhtat goit, dohkkehančohkkáma oktavuođas, celke ahte sin oaivila mielde lea hui čielggas geat CCPR ja CESCR oainnu mielde sáhttet gohčoduvvot "álbmogin". Dát cealkadat addet muhtunmađi rávvagiid dasa movt ártihkkala 1 dajaldat "álbmot" galggašii ipmirduvvot. Jagi 1966 soahpamušaid dohkkeheami vuolde lei Indias vuosteháhku iešmearrideami vuoigatvuhtii man árt. 1 dovddaha;

"*With reference to article 1 [of the Covenants] ... the Government of the id appearing in [article 1] apply only to the peoples under foreign occupation/domination?? and that these words do not apply to sovereign independent States or to a section of a people or nation ...*"[32]

India dalle oaivvildii ahte vuoigatvuohta mii bukto ovdan CCPR:as ja CESCR:as dušše guoská álbmogiidda guhte leat amasválddiid vuollásažžan, ja ii ieččanas sorjjekeahtes stáhtaide dahje álbmot-osiide dahje čearddaide, nu ahte ii gustošii "álmogiidda" eará oktavuođain go dalle go lea sáhka olles álbmogis mii lea stáhta siste dahje eanagáhppálaga alde. Frankriika[33], Nederlánda[34] ja Duiska[35] vuostálaste dan ipmárdusa maid India dás buvttii ovdan. Nederlánda ja Duiska fuopmášuhtiiba ahte iešráđđenvuoigatvuohta lea dán oktavuođas juolluduvvon buohkaide, ja ii-ge dušše álbmogiidda mat leat olggobeale-válddiid vuollásažžan. Dasalassin oaivvildii Nederlánda ahte buot figgamat geahpedit iešmearrideami vuoigatvuođa oláhaga, dahje buktet eavttuid mat eai leat váldon sisa CCPR:ii ja CESCR:ii, ja gártet dalle mieldesbuktit garra ráddjemiid iešmearideami vuoigatvuhtii. Ja dát dagahivčče dan ahte vuoigatvuođa universála fápmu geanohuhttošii olu. Duiska fas buvttii dan oainnu ahte India áddejupmi lea njulgestága daid sániid vuostá mat oidnojit ártihkkalis 1, ja oaivvildii vel ahte juohke ráddjejupmi iešmearridanvuoigatvuhtii maiddái rihkku CCPR:a ja SESCR:a

---

[32] The UNESCO international Meeting of Experts on Further Study of the Concept of the Rights of Peoples, UNESCO HQ, Paris, November 27 – 30 November 1989

[33] Ibid, s. 50

[34] Ibid, s. 19

[35] Ibid, s. 18 f

ulbmiliid. Ránska lasihii ahte India árvalus geahččalit gáržžidit iešmearridanvuoigatvuođa heiveheami maiddái manná ON:njuolggadusa vuostá. Dás oaidná ahte dát stáhtat juo CCPR- ja SESCR-rátifikašuvnna áiggi ledje dan oainnus ahte vuoigatvuohta beassat dahkat ieččanas mearrádusaid, ii dušše leat fámus koloniija diliid vuolde, muhto gullá ráddjekeahttá buot álbmogiidda.

Maiddái ON:a Váldočoahkkima 3. komitea celkkii, CCPR:a árt.1 soabahallama barggu vuolde, ahte;

"*Much of the discussions on article 1 had related the questions of self-determination to the colonial issue, but that was only because the peoples of Non-Self-Governing and Trust Territories had yet not attained independence. The right would be proclaimed in the Covenants as a universal right and for all time.*"[36]

Dás oaidná ahte 3. komitea lea ipmirdan ášši nu ahte muhtin ON:a lahttostáhtaid hálu čatnat iešmearridanvuoigatvuođa koloniijaid ieččanasvuođa oažžumuššii, lea áigevuoiŋŋa boađus. Goalmmát komitea iežas oaidnu gal orruleamen dakkár ahte iešmearrideami vuoigatvuohta ii sáhte ráddjejuvvot dán dilálašvuhtii, muhto baicce lea universála.

Dákkár oaidnu lea maiddái ožžon doarjaga ON-njuolggadusaid bealde, go oasit mat gustojit iešmearrideapmái čujuhit e.e. dán julggástussii;

"*... territories whose peoples have not yet attained a full measure of self-government ...*"[37]

Go dás čujuhuvvo "álbmogiidda", sátni lea eanetlogu hámis, ferte dalle dakkár loahppaipmárdusa dohkkehit ahte "álbmogat" main ON-njuolggadusa bokte lea iešmearridanvuoigatvuohta, eai dárbbaš leat dakkár olmmošjoavkkut mat oktiibuot dahket oppa álbmoga stáhta dahje guovllu siste.

Dovddahuvvo maiddái ahte vuoigatvuohta beassat luođuid dahkat mearrádusaid nu go álbmogiidgaskasaš árbedábit leat suovvan maŋŋá 2. máilbmesoađi, seammaláhkai addá vuogasvuođa álbmogiidda stáhtáid siste čađahit iešmearrideami, n.g. siskálddas oassebealli (internal aspect), ja ná dalle jos dáhpáhuvvá nu ahte dát eai beasa álššagit politihkalaččat oasálastit ášššáiguoski stáhta politihkalaš ásahusain.[38] Resolušuvnna 1541(XV)[39] sánit, dohkkehuvvon ON:a Váldočoahkkimis 1960, sáhttet áddejuvvot nu ahte dalle juo lei Váldočoahkkima jurdda ahte diehto avádat sáhttá leat eambbo-go ovtta álbmoga ruoktun.

Dás orru boahtimen ovdan ahte dalle juo go CCPR:a ja CESCR:a rátifikašuvnna čađahuvvui, lei ulbmilin ahte sátni "álbmot" mii lea oktasaš ártihkkalis 1, galgá áddejuvvot nu ahte guoská buot álbmogiidda, ii-ge dušše álbmogiidda mat dahket olles stáhta ráhkadusa. Goit-ge lea nu ahte dušše geažiduvvo dán guvlui. Veadjá leat dalle maid vejolaš ahte jagi 1960 gasku lei háldejeaddji ipmárdus dakkár mii oaivvildii ahte ártihkkala 1 sátni "álbmot" galgá áddejuvvot nu ahte dát leat stáhta dahje koloniija olles álbmot oktiibuot.[40]

---

[36] Report of the Third Committee, 6th session, para. 39, UN Doc: A/C.3/SR.397 (1952)
[37] Artikel 73
[38] Cassese, A., Self-Determination of Peoples: A Legal Reapprasial, 67 – 140 (1995)
[39] General Assembly Resolution 1541, U.N. GAOR, 15th Session, Supp. No. 16, at 29, U.N. Doc. A/4561 (1960), note 15
[40] Cassesse, A., "Self-determination of Peoples: A Legal Reapprasial (1995), s. 61 f och Higgins, R., "Problems and Process: International Law and How we use It (1994)

3.1.6 Buot álbmogiid – maiddái eamiálbmogiid – vuoigatvuohta ieŠmearrideapmái álbmotrievtti vuođul.

CCPR- ja CESCR-rátifikašuvnna áigge dáiddii leat dilli nu ahte ledje moattebealát oainnut ON-lahttostáhtaid gaskkas das mii guoská "álbmogiidda" main livčče galgan leat ieŠmearridanvuoigatvuohta. Lea dáid mielas dalle gažaldaga vuolde: Galgá go konvenšuvnnaid árt. 1 dulkojuvvot nu ahte duoba "álbmot" dárkkuha olles álbmoga oktiibuot mii áššá ovtta stáhta dahje territoriija siste, vai sáhttá go addojuvvot ieŠmearrideami vuoigatvuohta maiddái sierra álbmogiidda/veahádagaide stáhtaid siskkobealde? Muhto vaikke leš-ge lean eahpečielggas jagi 1966 konvenšuvnna rátifiserema áigge, ii dandihtii dárbbaš leat nu ahte nuppástuvvamat eai veaje leat danrájis dáháphuvvan. Numo lea juo geažiduvvon dás, álbmotnjuolggus ii leat áiggis bisánan, muhto čálgá daŠistaga ja čuovvu ovdáneami ja nu bissu áigedásis. Maŋimuš logijagiid mielde leat eanet ja eanet álbmogiidgaskasaš álbmotnjulgosa áššedovdit ja ON-organat álgán daŠi čielgaseabbot deattuhit ahte álbmogiid vuoigatvuohta beassat dahkat mearrádusaid ieŽaset miela mielde ja ieČČanasvuođas, maiddái gullá álbmogiidda main ii leat ieŽaset sierra stáhta. Ja dán vuoigatvuođas ii sáhte čuoldit eamiálbmogiid eret.

Jagis 1984 celkkii Olmmošvuoigatvuođa Komitea, oppalaš fuopmášumistes, (general comment) ártihkkalii 1, eahpeduhtavašvuođa dasa ahte máŋggat dain stáhtain mat buktet ráportta Komiteai CPPR:a árt.1 čađaheamis, orrotleamen boastut ádden ártihkkala ollislaš sisdoalu. Komitea muittuhii ahte;

"*Although the reporting obligations of all State Parties include Article 1 [av CCPR], only some reports give detailed explanations regarding each of its paragraphs. The Committee has noted that many of them completely ignore Article 1, provide inadequate information in regard to it or confine themselves to a reference to election laws.*"[41]

Erenoamážit lea Olmmošvuoigatvuođa Komitea cealkán ahte ii leat doarvái go okta stáhta muitala siseatnanlaš nášuvnnala válgalágain, danne go ieŠmearridanvuoigatvuohta mearkkaša olu eanet go dušše dábálaš válgaoasálastima. Baicce lea Komitea oaivil ahte ieŠmearridanvuoigatvuohta mieldesbuktá maiddái vuoigatvuođa olbmuide beassat hálddašit ovdáneamiset ieŽaset stáhta siste eará vugiid mielde go dušše váldit oasi dábálaš válggaide seamma dásis ja seamma eavttuiguin go váldoálbmot. Muđui lea dát oppalas cuigehus oanehaš ja geardu ártihkkala teavstta. Vuolábealde dás čilgejuvvo eambo ja vuđoleabbot man muddui Olm.v.v.komitea lea divodallan vuogiides ieŠmearrideami vuoigatvuođa ektui.

Ovdalis dás lea ILO 169 (1989) deattuhan ahte konvenšuvdna ii váldde beali ášŠái mii guoská eamiálbmogiid ieŠmearridanvuoigatvuhtii. Datte-ge ILO 169 sistisdoallá ráiddu mearrádusaid mat hui sakka darvánaddet dán gažaldahkii. ILO ieŽas bagadus (guide) konvenšuvdnii[42] cealká namalassii ahte;

"*The newer Convention takes the approach of respect for the cultures, ways of life, traditions and customary laws of the indigenous and tribal peoples who are covered by it. It presumes that they will continue to exist as parts of their national societies with their own*

[41] Olmmošvuoigatvuođa komitea oppalaš fuomášupmi nr 12 (21), UN doc.HRI/GEN/1/Rev.5, siiddut 121-122
[42] Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No. 169 (1996)

identity, their own structures and their own traditions. The Convention presumes that these structures and ways of life have value that needs to be protected."

Dajaldat "Newer Convention" čujuha ovddit soahpamuššii *"ILO Convention No.I 107 Concerning the Protection and Integration of Indigenous and Other Tribal and Semi-Tribal Population in Independent Countries (ILO 107)"*, mii lei fámus ovdal go ILO 169 dohkkehuvvui. ILO 107 lei dohkkehuvvon ja fámus 1957 rájis. Mii eanemusat lea nuppástuhtton ILO 169 teavsttas ILO 107 ektui, lea ahte assimilašuvnnalaš áigumušat eai oidno ILO 169:is. Sakka maiddái fuopmášuhtto ahte dál galgá rahčat dohko ahte eamiálbmogat ráfis besset nannet ja čálgadit servodagaideaset rattát váldoservodagaiguin. Ná galgggašii bállet dáhpáhuvvat dan mielde movt dás ovddabealde lea árvaluvvon das mii lea erohus eamiálbmogiid ja veahádagaid vuoigatvuođaid gaskkas. Dandihtii go ILO 169 lea ceggejuvvon dán vuođđojurdaga ala, šaddet máŋga mearrádusa darvánit iešmearrideami vuoigatvuhtii. Lea mealgatmuddui eaktun ahte eamiálbmogat galget beassat háldet dáid badjel, jos galget nagodit seailluhit servodagaset ja servodatásahusaideaset. ILO 169 ii sáhte čovdot eret iešmearridanvuoigatvuođas. Dát oidno hui čielgasit maiddái das go ILO 169 geavaha namahusa "indigenous peoples" go lea sáhka eamiálbmogiin, go fas ILO 107 ii dahkan nu "indigenous populations". ILO njuolggadusat lohket ahte ILO 169 geavaha namahusa álbmot (peoples) miehtá čađa dán dokumeantta danne go dát namahus mieđiha ahte

"*... recognizes the existence of organized societies with an identity of their own rather than mere groupings sharing some racial or cultural characteristics*"

Kristian Myntti lea gohčodan "iešmearridanvuoigatvuođa" mii almmustuvvá ILO 169:is "*ethno political self-government*":an. Son oaivvilda ahte vaikke ILO 169 ii árval makkár-ge vuoigatvuođa mii dolvvošii ieššanasvuođa guvlui, de lihkká-ge addet ILO 169-njuolggadusat ovttas ártihkkaliiguin 14, 15 ja 6, hui čilges vuoigatvuođa eamiálbmogiidda hálddašit iežaset árbevirolaš eatnamiideaset.[43]

Datte-ge ILO 169 geavaha duohpaga "eamiálbmot" dakkár vuogi mielde mii fátmasta maiddái joavkkuid mat dábálaš álbmotnjulgosa mielde eai livčče "álbmot". E.e danne sistisdoallá konvenšuvnna árt.1(3) vuolle-eavttu mii dárkilastá ahte "álbmot"-duohpaga geavaheapmi konvenšuvnnas ii galgga álbmotnjulgosa oktavuođas dagahit makkár-ge nuppástusaid "álbmot"-namahussii.

Jagis 1993 sohppui ON:a Eamiálbmotbargojoavkkus (WGIP) das movt Eamálbmotjulggástus[44] galgá hábmejuvvot. Julggástusas leat ráidu ártihkkalat mat jogo gieđahallet iešmearridanvuoigatvuođa dahje čatnet fuopmášumi iešmearridanvuoigatvuhtii. Julggástusa árt.3 cealká ahte;

"*Indigenous peoples have the right to self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.*"

---

[43] Myntti, Kristian, "*National Minorities, Indigenous Peoples and Various Models of Political Participation*", i Horn, Frank (ed.); Minorities and their right of Political Participation, Lapland's University Press, Juridica Lapponica n 16, Rovaniemi (1996), s. 24

[44] Draft UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UN Document E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1.

WGIP:a eatneorgana, ON:a Olmmošvuoigatvuođa Vuolitkomišuvdna, dohkkehii Eamiálbmotjulggástusa ja oinnii dan heivvolačča t govahallamen eamiálbmogiid olmmošlaš vuoigatvuođaid. Vuolitkomišuvnnas leat mielde 26 sorjjekeahtes olmmošvuoigatvuođa áššedovdi. Jagi 1993 áigge ledje arvatmađi máilmmi alimusdási áššedovdiin dan oainnus ahte eai dušše stáhtadahkki álbmogat, muhto maiddái eamiálbmogat, vedjet galgat dohkkehuvvot vuoigatvuođa subjeaktan álbmotnjulgosa buohta. Dás vuolábealde čielggaduvvo lagabuid maid Eamiálbmotjulggástus árvaladdá iešmearrideami vuoigatvuođas. Maiddái vuhtiiváldo iešmearrideami vuoigatvuođa ávnnaslaš sisdoallu.

Jagis 1996 ságastalai ON:a Čearddavealáheami komitea (CERD) iešmearrideami vuoigatvuođas dakkár sániiguin mat muitaledje ahte CERD:a oaidnu lei nu ahte iešmearrideami vuoigatvuohta maiddái gullá álbmogiidda mat ásset ieč čanas stáhtaid siste. Dán olis deattuhii CERD ahte;

"*... it is the duty of States to promote the right to self-determination of peoples.*" [45]

Dát cealkka livčče gal galgan áddejuvvot dohko ahte čujuhuvvo dušše CCPR ártihkkalii 1.3, mii geatnegahttá stáhtaid doaibmat nu ahte iešmearrideami vuoigatvuohta dahkkošii duohtan. Ártihkkala 1.3 ealáskahttin CCPR:a ja CESCR:a siste datte-ge veadjá leat áigevuoiŋŋa boađus dalle go konvenšuvnnat válbmašuvve. CERD:a cealkámuš boahtá 30 jagi maŋŋá, goas buot koloniijat, earret moadde, áigá juo ledje ožžon ieč čanasvuođa ja eanaš stáhtarájáin birra máilmmi ledje hui guhkás nannejuvvon. Danne lei lunddolaš ipmirdit CERD:a nu ahte komitea ii sániin "álbmot" dárkkuhan stáhtaid dahje territoriijaid buot ássiid oktiibuot. Ain lassin fuopmášuhtii CERD ahte;

"*The right to self-determination [includes] the rights of all peoples to pursue freely their economic, social and cultural development without outside interference. In that respect there exists a link with the right of every citizen to take part in the conduct of public affairs at any level...*"[46]

Lea miellagiddevaš geahčadit mo CERD boahtasta iešmearridanvuoigatvuođa dasa movt njuolggus attášii ovttatolbmui vuogasvuođa beassat fárrui servodateallimii. CERD orru doarjumen dan oainnu mii sirrešii álbmogiid vuoigatvuođa eret ovttatolbmo vuoigatvuođas ja ii dalle sáhte čuoč čuhit ahte iešmearrideami vuoigatvuohta dušše addošii stáhta olles álbmogii, mii galgá ipmirduvvot mearkkašeamen *buot stáhta olbmuide oktiibuot.*

Aiddo seammaláhkai go ovttatolbmot besset oasálastit demokráhtalaš kánalaid bokte, ožžot olbmot/álbmogat, dán olis maiddái olbmot guhte ellet/ásset doabmi stáhtaid siste, muosáhit ieš hálddašeami. CERD datte-ge ii leat cealkán erenamažit eamiálbmogiid iešmearrideami vuoigatvuođas.

Jagiid 1990 lohpageažes ja jagiid 2000 álggus lea Olmmošvuoigatvuođa Komitea gártan válbmet ja čalmmustahttit oainnustes das geaid gohčodivčče "álbmogin" CCPR árt.1 ektui. Dát ovdáneapmi lea arvagit báisan dan geažil go komitea lea ferten meroštallat eamiálbmogiid vuoiggalaš sajádaga árt.1 buohta. Guoskkakeahttá gažaldaga movt definerešii ártihkkala 1 duohpaga "álbmot", lea komitea, čujuhettiin dasa ahte eamiálbmogat leat iešmearridanvuoigatvuođa subjeaktan, dahkan čielggasin ahte sáhttet bures-ge gávdnot eanet

[45] 15/03/96 CERD General recom. 21 (General Comments), čuokkis 3
[46] Ibid. čuokkis 4

go dušše okta álbmot stáhta siste. Jagis 1999 komitea heivehii ja válbmii árt.1 Kánada iežas eamiálbmogiid váras, oasis movtiidahtton das mii dáhpáhuvai Quebec-áššis Kánada alimus duopmostuolus[47]:

" *... kommittén betonar att rätten till självbestämmande kräver bl.a. att alla folk skall fritt kunna disponera över sina naturrikedomar och resurser, och att de inte får berövas sina levebröd/näringar*[48]*. ... Kommittén rekommenderar vidare att systemet*[49] *med att tillintetgöra medfödda urfolksrättigheter skall upphöra såsom oförenlig med konventionens artikel 1.*"[50]

(eahpevirggálaččat sámás):
"... komitea deattuha ahte vuoigatvuohta čađahit iešmearrideami e.e. gáibida ahte buot álbmogat luođuid galget beassat hálddašit luondduvalljiideaset, ja sis ii mokti-ge oaččo eretváldit ealáhusaid ja birgejumiid muđui. ... Komitea evttoha dasalassin ahte systema man veagal árbevirolaš eamiálbmotvuoigatvuođat leat duššaduvvon, galgá heaittihuvvot dan sivas go rihkku konvenšuvnna ártihkkala 1."

Eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta ártihkkalis 1 vuogáidahttui vuostaš geardde dalle go komitea gieđahalai ráportta mii bođii dakkár stáhtas man alimus duopmostuollu duođaštii ahte leat gávdnomis eanet go okta "álbmot" áššáiguoski stáhta rájáid siskkobealde. Olmmošvuoigatvuođa Komitea lea dasmaŋŋá guorrasan dán vuogádahkii olu eará-ge stáhtaid oliin gos leat eamiálbmogat. Komitea lea loahppacealkagiinis buktán vuođustuvvon čujuhusaid jogo ártihkkalii 1 dahje namahussii "álbmogiid iešmearrideami vuoigatvuohta" go lea ožžon ráporttaid Mexikos,[51] Norggas,[52] Australias,[53] Danmarkkus[54] ja Ruotas.[55] (Suoma ráporta geahčaduvvo golggotmánus 2004.) Numo geavai Kanada ráportta gieđahallamis 1999, go komitea erenamášit deattuhii iešmearridanvuoigatvuođa resursadimenšuvdna (árt 1, oassi 2) dalle go dán vuoigatvuođa galgá heivehišgoahtit eamiálbmogiid buohta. Čoahkkáigeasustis deattuhii komitea ahte Australia e.e. berrešii čađahit dárbbašlaš vuolggahemiid nannet eamiálbmogiideaets (indigenous inhabitants) sajádaga mearrádusčađahemiin go dakkár ášši gieđahallojit mat gusket dáid olbmuid árbevirolaš eatnamiidda ja luondduvalljiide.[56]

Vaikke Olmmošvuoigatvuođa Komitea stáhtaráporttaid gieđahallama bottus lea vuhtiiváldán ártihkkala 1 iešmearrideami vuoigatvuođa dego olmmošlaš vuogatvuohtan, lea komitea datte-ge eaktodáhtolaččat garván hástalusa iskat mearrádusaid heivvolašvuođa go guoddalanprosedyra lea ovdan konvenšuvnna fákultatiiva protokolla vuolde. Dán vuogi mielde lea láhtten sivas danne go fakultatiiva protokolla árt.1 dadjá ahte váidalusaid oažžu

---

[47] Oainne vuolábealde.
[48] Eng. "means of subsistence"
[49] Eng. "the practice"
[50] Loahppasánit (concluding observations) Kánada birra, § 8. UN doc. CCPR/C/79/Add.105 (1999)
[51] Loahppasánit Mexiko birra, UN doc. CCPR/C/79/Add.109 (1999)
[52] Loahppasánit Norgga birra, UN doc. CCPR/C/79/Add.112 (1999). Komitea evttoha ahte Norga addá muitalusa sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuođa birra, erenomážit válljiid birra (oassi 2)
[53] Loahppasánit Australia birra, UN doc. CCPR/CO/69/AUS (2000)
[54] Loahppasánit Dánmarkku birra, UN doc. CCPR/CO/70/DNK (2000)
[55] Loahppasánit Ruota birra, UN doc. CCPR/CO/74/SWE (2002). Komitea moaitá Sámedikki gáržžes vejolašvuođaid váikkuhit mearrádusdahkamiidda gažaldagaid hárrái mat čuhcet sámiid árbevirolaš eatnamii ja ekonomálaš doaimmaide. Komitea evttohii ahte sámiide addošii buoret vuogasvuohta mearrádusčađahemiin mat gusket sámiid lunddolaš birrasii ja ealáhusaide.
[56] " ... should take the necessary steps in order to secure for the indigenous inhabitants a stronger role in decision-making over their traditional lands and natural resources ... "

buktit dušše olmmoš guhte doalaha ahte su iežas konvenšuvdnii vuođđuduvvon vuoigatvuođat leat rihkkojuvvon. Ja go iešmearrideami vuoigatvuohta gullá álbmogii, komitea oainnu mielde, de dalle ovtaskačča eai sáhte leat gártan gillát dán rihkkuma geažil. Dát čuoččuhus nannejuvvui áššis *Bernard Ominayak (Lubicon Lake Band) v. Kanada*. Gearreduššama bottus komitea beahttalii 1987 "admissibility"-mearrádusastis gieđahallat ášši konvenšuvnna ártihkkala 1 vuolde, muhto deattuhii danseammás ahte duođaštusat mat ledje vuođđun gearretášši, bures julošedje guorahallot konvenšuvnna nuppiid mearrádusaid ektui, nugo árt.27 mii gusto veahádagaid vuoigatvuođaide.[57]

Komitea loahppamearrádus jagi 1990 áššis, lea čuvvon dan vuogádaga man mielde váidaleaddji ákkastallan iešmearrideami vuoigatvuođas lea váikkuhan movt komitea ipmirdii árt.27 ulbmila, vaikke ášši gal lea gieđahallon árt. 27 oktavuođas. Ovdal go komitea attii loahpalaš oainnus, mii muitala ahte Kánada lea rihkkon árt. 27, smiehtadalai komitea ná:

"*Även om saken ursprungligen är formulerad som påstådda kränkningar av konventionens artikel 1 råder inget tvivel om att klagomålet väcker många frågor som faller under artikel 27.*"[58]

(eahpevirggálačča sámás):
"Vaikke ášši álggu rájis lea hábmejuvvon dego livčče árt. 1 rihkkojuvvon, ii datte-ge sáhte eahpidit ahte guoddalus bajida olu gažaldagaid mat gahčča árt.27 vuollái"

Dán duogáža ektui ii dáidde leat imáš ahte komitea muhtin iežas gieskadis ášši mat jođihuvvojedje fákultatiiva protokolla vuolde, hui njuolgut lea dovddastan ahte árt.1 iešmearrideamis, vaikke dás lea sáhka kollektiiva vuoigatvuođas man ii sáhte dadjat lea rihkkojuvvon ovttaskačča buohta, lea lihkká-ge viehkamuddui váikkuhan komitea loahpalaš oainnu konvenšuvnna nuppiid mearrádusain, nu maiddái árt.27 veahádatvuoigatvuođain. Áššis *Apirana Mahuika et al v. Nya Zeeland* dahkkui ná go maori eamiálbmoga guolástanvuoigatvuođat ja sin sadji riikka guolleindustriijas ledje gearreduššama vuolde.[59] Ná maid lei áššis *Diergaardt et al. v. Namibia*, dás čujuhuvvui ártihkkaliidda 25 (politihkalaš oasálastinvuoigatvuođat) ja 26 (ii-vealáheapmi) maid árt.1 leš váikkuhan.[60] Áššis *Gillot et al. v. Franc* (2002)[61] dáidá oažžut cealkit ahte árt.1 lea lossagit čuohcan go árt.25 galggai dulkojuvvot. Ášši gieđahalai dan, galget go olbmot guhte dušše oanehis áiggi lea ássan Ođđa Kaledonias beassat oasálastit álbmotjienastemiide go territoriija boahttevuohta šaddá mearriduvvot. Olmmošvuoigatvuođa Komitea celkkii čoahkkáigeasustis ahte árt.25 ii leat rihkkojuvvon ja čujuhii dan duohtavuhtii ahte go álbmotjienastus čađahuvvui koloniijaid heaittiheami ja iešmearrideami olis, de dalle lei lágalaš ráddjet oasálastima dušše sidjiide geat bisovačča ásse territoriijas, muhto fal dainna eavttuin ahte gáibádusat eai ožžon leat eahpepropošuvnnala dahje vealáheaddji.

---

[57] *Bernard Ominayak, Chief of the Lubicon Lake Band v. Canada* (Communication 167/1984), Views adopted 26 March 1990, Report of the Human Rights Committee, GAOR, Thirty-eighth session, Suppl. No. 40 (A/38/40), ss. 1-30. Se även.*Ivan Kitok v. Sweden* (Communication No. 197/1985), Views adopted 27 July 1988, Report of the Human Rights Committee, GAOR, Forty-third Session, Suppl. No. 40 (A/43/40), ss. 221–230.

[58] *Idem*, § 32.2.

[59] *Apirana Mahuika et al. v. New Zealand* (Communication No. 547/1993), Views adopted 27 October 2000, Report of the Human Rights Committee, Vol. II, UN doc. A/56/40 (Vol. II), ss. 11–29.

[60] *J.G.A. Diergaardt et al. v. Namibia* (Communication No. 760/1997), Views adopted 25 July 2000, Report of the Human Rights Committee, Vol. II, GAOR, Fifty-fifth Session, Suppl. No. 40 (A/55/40), ss. 140–160. Se § 10.3.

[61] *Marie-Hélène Gillot et al. v France* (Communication No. 932/2000), Views Adopted 15 July 2002, Report of the Human Rights Committee, Vol. II, GAOR, Fifty-seventh Session, Suppl. No. 40 (A/57/40), ss. 270–293.

Nugo dás vuolleleabbos árvaladdo, lea maiddái ON:a Áššedovdiid čoahkkin cealkán Iešmearridanvuoigatvuođas dan guvlui ahte eamiálbmogat leššet dakkár álbmogin mat álbmotnjulgosa ektui livčče gearretsubjeaktan.

Viimmat oažžu dadjat dan-ge ahte maiddái čearuid ja guovlluid dásis leat áššit gieđahallon das geat livčče "álbmot" álbmotnjulgosa vuođul. Jagis 1998 celkkii Kanada alimus duopmostuollu das makkár livčče oassestáhta Quebec:a vejolašvuođat dorvvastit álbmotnjulgosii doarjaga dihtii jos ovddida ieč̌čanasvuođa gáibádusa. Duopmostuollu celkkii e.e. ahte;

"*While international law generally regulates the conduct of nation states, it does, in some specific circumstances, also recognize the "rights" of entities other than nation states – such as the right of a people to self-determination.*

The existence of the right of a people to self-determination is now so widely recognized in international conventions that the principle has acquired a status beyond "convention" and is considered a general principle of international law"

ja ain ná ahte;

"*It is clear that "a people" may include only a portion of the population of an existing state. The right to self-determination has developed largely as a human right, and is generally used in documents that simultaneously contain references to "nation" and "state". The juxtaposition of these terms is indicative that the reference to "people" does not necessarily mean the entirety of a state's population. To restrict the definition of the term to the population of existing states would render the granting of a right to self-determination largely duplicative, given the parallel emphasis within the majority of the source documents on the need to protect the territorial integrity of existing states, and would frustrate its remedial purpose.*"[62]

Duopmostuollu deattuha lossagit ahte álbmotnjulgosa mielde sáhttet stáhta siste ássat eambo go okta álbmot.[63] Quebec-duomus muittuhii Kanada Alimus Duopmostuollu maiddái Quebec:a eamiálbmogiidda;

"*We would not wish to leave this aspect ... without acknowledging the importance of the submissions made to us respecting the rights and concerns of aboriginal peoples ...*"

Ii dupmostuollu goit-ge gártan, eará áššiid meannudeami geažil, erenamažit hállat Quebec:a eamiálbmogiid birra. Orru goit leamen nu ahte lea Kanada Alimus Duopmostuolu oaidnu ahte maiddái eamiálbmogat nugo leat-ge, galget dohkkehuvvot gearretsubjeaktan dán oktavuođas.

---

[62] Supreme Court of Canada decision [1998] 2 S.C.R., 217

[63] Dás beroškeahttá duopmostuollu ii gávdnan ahte álbmogiidgaskasaš njuolggus attášii oassestáhtii Quebec vuoigatvuođa eretgaikumii mii livčče šaddan kánadalaš stáhta dáhtu vuostá. Nugo vuolábealde čilgejuvvo, vaikke álbmogis livčče-ge ieš̌rádđenváldi, de ii dandihtii almma muđui mieldesbuvtte dat ahte dán álbmogis lea ieč̌čanasvuođa dahje eretgaikuma vuoigatvuohta. Baicce lea nu ahte álbmoga ieš̌mearridanváldi fámusleamen stáhta siste dušše áibbas ereliiggánis dilis sáhttá mearkkašit eretbeassama ja dan ahte juolluduvvo vuoigatvuohta álggahit ieč̌čanas stáhta.

Čoahkkáigeasu bottus oažžu mieđihit ja doalahit čielggasin ahte maiddái eai-stáhtadahkki álbmotjoavvkut guhte ellet doaibmi stáhta siste, besset leat "álbmogin", ja dandihtii galget oidnojuvvot gearretsubjeaktan álbmotnjulgosa ektui. Ná maid eai-stáhtadahkki eamiálbmogiid buohta.

Maiddái EU arvá doalahit ahte eamiálbmogiidda galgá juolluduvvot iešmearrideapmi. Davvi Oláhusa Doaibmaplána 2004-2006[64] man EU:a Ministarráđđi dohkkehii čakčamánu 29. beaivvi, 2003, sistisdoallá dákkár mearrádusa;

"*Strengthened attention to be paid by all Northern Dimension partners to indigenous interests in relation to economic activities, and in particular extractive industry, with a view to protecting inherited rights of self-determination, land rights and cultural rights of indigenous peoples of the region.*"[65]

3.2 Mo galggašii ipmirdit álbmogiidgaskasaš konvenšuvnnaid. Muhtin ipmárdussii guoski vuođđojurdagat

Wien-konvenšuvdna 1969 cegge vuođđojurdagiid dasa movt álbmogiidgaskasaš soahpamušaid galggašii ipmirdit.[66] Wien-konvenšuvnna vuođđojurdagat leat muđui dohkkehuvvon dábálaš olmmošvuoiggalaš prinsihppan mat galget váldot vuhtii beroškeahttá das lea-go ášššáiguoski stáhta dohkkehan Wien-konvenšuvnna.
Wien-konvenwuvnna kápihttal 3 čilge dábálaš álbmogiidgaskasaš áddenvuođđojurdagiid. Wien-konvenšuvnna ártihkkala 31 mielde, galgá konvenšuvdna vuhtiiváldot buorredáhtolašvuođa vuoiŋŋas ja nugo konvenšuvnna dajaldagat juohkebeaivválačča impirduvvojit go daid geahčča konvenšuvnna ulbmila ja áigumuša čuovggas. Dulkonvuođđojurdaga eaŋgalsgielhámát árt.31(1) gullo ná: "A treaty shall be interpreted in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context and in the light of its object and purpose", ja eahpevirggálačča dárogillii:
"En internasjonal konvensjon skal fortolkes i god hensikt i samsvar med den ordinære meningen av konvensjonens begreper i deres sammenheng og i lys av dens [konvensjonens] formål og hensikt."
Eahpevirggálačča sámás:
"Álbmogiidgaskasaš soahpamuš/konvenšuvdna galgá ipmirduvvot buorredáhtolaš áigumušain ja konvenšuvnna namahusaid dábálaš oaivila mielde daid oktavuođas, ja dan konvenšuvnna ulbmila ja áigumuša čuovggas."
Go áiggošii oažžut buoremus oaivila, berre váldobagadussan váldit vuolggačuoggá lunddolaš oaivilsisdoalus. Namahusaide sáhttá bidjat erenamaš oaivilsisdoalu mii spiehká árvagit lunddolaš oaivilis, ja nu jos nagoda duođaštit ahte oasseváldiin lei áigumuš dajaldahkii addit erenamaš oaivilsisdoalu, oainne Wien-konvenšuvnna ártihkkala 31 (4): "A special meaning shall be given to a term if it is established that the parties so intended," ja eahpevirggálačča dárogillii: "En spesiell mening skal gis til et begrep dersom det er godtgjort at [konvensjons] partene hadde slik hensikt," ja dasalassin eahpevirggálačča sámegillii:
"Erenoamáš oavil galgá addot diehto duohpagii jos duođaštuvvo ahte (konvenšuvnna) oasseváldit nu ledje hálidan."
Dan gažaldaga ektui, lea go sámiin vuoigatvuohta beassat ieža mearridit álbmotnjulgosa fámudusa veagal, ferte nugo bajábealde daddjo, váldit merošteami vuollái dan mii lea

[64] The Second Nordic Dimension Action Plan 2004 - 06
[65] Commission of the European Communities dokument COM (2003) 343 (final), sid. 21
[66] Vienna Convention on the Law of Treaties, 23.05.1969

dajaldaga "buot álbmogat" oaivilsisdoallu ON-konvenšuvnnain dakko mii gusto (1) siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaide, ja (2) ekonomálaš, sosiala ja kultuvralaš vuoigatvuođaide, ja maiddái mii gusto soames álbmogiidgaskasaš instrumeanttaide.
Namahusa "buot álbmogat" dulkoma vuolggabáikin lea Wien-konvenšuvnna ártihkkala 31 (1) mielde, dajaldaga lunddolaš oaivilsisdoallu. Bajábealde lea dás árvaluvvon mii livčče duohpaga "álbmot" lunddolaš oaivilsisdoallu. Vuođđun dás lea ahte buot álbmotjoavkkut mat devdet duohpaga "álbmot" eavttuid/kriterijaid, fertejit boahtit kategoriija "buot álbmogat" vuollái dan vuogi mielde mii dábálaččat biddjo dán namahussii. Dát galget leat ipmárdusa geađgejuolgin – jos fal ovdabargguin dahje eará gearretádjagiin ii boađe ovdan diehtu mii dorjjošii earalágán áddejumi.
Wien-konvenšuvnna ártihkkala 31 (3) (b) mielde galget konvenšuvnnat dulkojuvvot dan heivehuvvon vuogi vuođul maid stáhtaid oassebealit leat soahpan ("any subsequent practice in the application of the treaty which establishes the agreement of the parties regarding its interpretation"). Vaikke Wien-konvenšuvdna álgodásis lea-ge hábmejuvvon dan ektui mo konvenšuvnnat čállojit maid stáhtat ieža čađahit ja vákšot, ja konvenšuvdna lea jaskat álbmogiidgaskasaš vákšunorgánaid sajis das mii guoská konvenšuvnnaid dulkomii, de datte-ge oažžu ipmirdit go čujuhuvvo "subsequent practice"-cealkagii nu ahte maiddái leat álbmogiidgaskasaš vákšunvuogádagat váldon jurdagiidda mielde. Ná ovddimustá dalle jos stáhtadaid oassebealit eai hilggo álbmogiidgaskasaš vákšunmekanismmaid. Danne álbmogiidgaskasaš gearret- ja diggevuogit šaddet konvenšuvnnaid dulkomis dehálažžan, ovddimustá dulkomiin maid gelbbolaš álbmogiidgaskasaš organat leat adnán vuođđun go lea geavahan áigeguovdilis konvenšuvnna bagadusaid ja njuolggadusaid. Dákkár gelbbolaš organat leat omd. *UN International Court of Justice* ja diehto álbmogiidgaskasaš organat mat ceggejuvvojedje vákšut ovttat konvenšuvnnaid n.g. "treaty bodies" – omd. ON:a Olmmošvuoigatvuođa Komitea.
Wien-konvenšuvnna ártihkkalis 32 daddjo ahte livčče lunddolaš guovzat lasi diehtogálduid, maiddái konvenšuvnnaid ovdabargguid ja geahčča t movt dilit ledje soahpama ja dohkkeheami ággi, ja fidnet dáhkádusa dan oaivilsisdollui mii ásahuvvui go ártihkkala 31 vuođđojurdagat ledje duogážin. Maiddái veadjá leat dárbbašlaš dahkat ná, go ártihkkala 31 leamaš vuođđun ja mii addá moives/eahpečielga dahje njođvon, ja vaikkeba áddetmeahttun bohtosa. Láhkadieđa lea lunddolaččat maiddái lágalaš doaimmaid alladási neavvun go álbmogiidgaskasaš soahpamušain áigu oažžut áddejumi.

3.3 Dálá áiggiid álbmotvuoiggalaš teoriija

Eamiálbmogiid vuoigatvuohta iešmearrideapmái lea eanet ja eanet šaddan dutkamiid áhtan, ja dakko bokte lea-ge eambo vuhtiiváldon ahte dát vuođđovuoigatvuohta gullá eamiálbmogiidda, goittot muhtin eamiálbmogiidda.
Patrick Thornberry, professora ja brihtálaš ON:a Čearddavealáheami komitea láhttu, cealká ahte ON:a Olmmošvuoigatvuođa Komitea lea oppalas komeanttastis [67] váfistan ahte ii leat vuoiggalaš addit iešmearrideami dušše dalle go koloniijat heaittihuvvojit, muhto maiddái galgá leat nu "álbmogiid" buohta ieččanas stáhtaid siste.[68] Son dás geassá ovdan e.e. olmmošvuoigatvuođa komitea fuopmášumiid dalle go dat geahčadii Kanada áigodatráportta (1999), goas komitea dohkkehii ja vuhtiiválddii eamiálbmogiid "álbmogin" álbmotrievtti (-njulgosa) vuođul.[69] Thornberry maid muittuha ahte muhtin ráđđehusat, nugo New Zealand,

[67] CCPR General Comment 12 (21), UN Doc. A/39/40 §§ 142-143
[68] Patrick Thornberry, Self-determination and Indigenous Peoples, i boken "Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to self-determination" (2000), eds. Pekka Aikio og Martin Scheinin, Institute for Human Rights Åbo Akademi University, side 47
[69] FN dokument CCPR/C/79/Add. 105, § 8

leat buorrinváldán ahte álbmogiidgaskasaš lágalašvuohta lea bures čálgamen ja oidnomen lea ovdáneapmi mii dađe eanet vuhtiiváldá ahte lea vuoiggalaš juolludit iešmearrideami maiddái álbmogiidda mat ásset ieč̌čanas stáhtaid siste.[70]

Kristian Myntti, árvala ahte eamiálbmogat áddemis leat "álbmot", unnimustá goit sosiala, kultuvrralaš ja etnologalaš ipmárdusa vuoiŋŋas. Lassin dadjá ahte eamiálbmogat vedjet leat dakkár olmmošjoavkkut maid álbmotnjulgosa vuođul sáhtašii oaidnit "álbmogin", muhto ii dát mieldesbuvttášii dan ahte eamiálbmogat sáhttet iežaset čuoldit eret ja mannat ieč̌čanasvuhtii doaibmi stáhtaid siste. Myntti deattuha ahte áidna eamiálbmogat mat ásset dakkár stáhtain mat leat vuođđodási eahpedemokráhtalač̌čat dahje vealáheaddjit, sáhttet gáibidit ieč̌čanasvuođa. Son loahpaha dajaldagain ahte stáhtaid vuostehágut addit eamiálbmogiidda iešmearrideami, čujuhettiin dasa ahte sii ballet luovusgaikumis, ii dalle sáhte duhtavač̌čat vuođustuvvot.[71]

Ted Moses, doalaha fas ahte oktasaš ártihkkal 1, namahuvvon ON-konvenšuvnnain, ii daga ii-ge ásat vuoigatvuođa iešmearrideapmái, muhto baicce duođašta ja vuhtiiváldá dán vuoigavuođa mii galgá buot álbmiggiidda addot buorrin. Cealká maiddái ahte lea áibbas čielggas ahte vuoigatvuohta gullá eamiálbmogiidda. Son dán oktavuođas čájeha ahte ON:a Áššedovdiid čoahkkin eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas [72] lea dadjan ahte eamálbmogat leat "iežas álbmot" mii sáhttá gáibidit iešmearrideami.[73]

James Anaya maid lea dan oaivilis ahte eamiálbmogat leat "álbmot" álbmotrievtti (-njulgosa) vuođul ja dát vuoigatvuohta beassat ieš mearridit maiddái gullá eamiálbmogiidda.[74] Son ákkasta nu ahte lea gávdnamis álbmogiidgaskasaš vuohki dán duohpaga olis mii gáibida ja vuordá dulkoma sáni dábálaš mearkkašumi mielde, e.e. álbmogiidgaskasaš duopmostuolus (International Court of Justice). Son maiddái čuoč̌čuha ahte arvat ON:a gealbo-organain leat gutnejahttán ahte eamiálbmogat leat "álbmot", nu go ON:a Olmmošvuoigatvuođa Komitea ja CERD. Son ii dohkket dološ dábiid jurdaga mii doallá gitta das ahte eai earát go koloniijat ja stáhtaid olles álbmot oktiibuot ožžot čađahit iehčanas mearrádusaid. Dát jurdda lea vealáheaddji go ii juollut iešmearrideami daidda ollugiidda "eai-stáhtalaš álbmogiidda". Lasiha son ain nu ahte vuorasáigásaš, konservatiiva stáhtiič̌ádnon ipmárdus dán vuoigatvuođa hárrái, lea ánakronismalaš otná máilmmis gos eatnamiidgaskasaš rájáid mearkkašupmi lea hui olu geahppánan.

Anaya maid čuoč̌čuha ahte dál lea vuoiggalač̌čat dohkketmeahttun figgat áddet duohpaga "álbmot" nu ahte eamálbmogat čuldošedje vuoigatvuođa oamasteaddjiin eret. Son čájeha ahte álbmogiidgaskasaš konvenšuvnnaid dulkonprinsihpat (oainne Wien-konvenšuvnna) nannejit ahte duohpagat galget ipmirduvvot lunddolaš oaivilsisdoalu vuoiŋŋas. Duoba "álbmot"

---

[70] Sáhkavuorru – New Zealand – ONa eamiálbmotjulggástusa bargojoavku (1999) – beaiveáigumuša čuokkis: oppalaš lihtodeamit: "an emerging usage at international law, which sees the right of self-determination apllying to groups within existing states."

[71] Kristian Myntti, "The Right of Indigenous Peoples to Self-determination and Effective Participation" i boken "Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-determination" (2000), Institute for Human Rights Åbo Akademi University, eds. Aikio og Scheinin

[72] Nuuk Conclusions and Recommendations on Indigenous Autonomy and Self-Government, United Nations Meeting of Experts, Nuuk, Greenland, september 1991. UN document: E/CN.4/1992/42 and Add. 1

[73] Ted Moses, "The Right of Self-determination and its Significance to the Survival of Indigenous Peoples" i boken "Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-determination" (2000), Institute for Human Rights Åbo Akademi University, eds. Aikio og Scheinin

[74] James Anaya, "Indigenous Peoples in International Law" (1996), Oxford Univeristy Press. Oainne maiddái: James Anaya: "Inderstanding the Contours of the Principle of Self-determination and its Implementation: Implications of Developments Concerning Indigenous Peoples" girjjis "The implementation of the Right to Self-determination as a Contribution to Conflict Prevention" (1999), UNESCO, eds. Michael C. van Walt van Praag ja Onno Seroo

dulkojuvvon earraláhkái ja nu ahte eamiálbmogat gahččet olggobeallái, šaddá rihkkut dáid vuođđojurdagiid.[75]

Ain lassin Anaya deattuha nuppi deahálaš čuoggá dán áššis. Son oaidná nu ahte arvagis oassi vuostehágu álgovuođus, lea boasttoáddejumi boađus dakko buohta ahte iešmearrideami ollášuhttin dáhpáhuváš aiddo dušše dalle go ieččanas sorjjekeahtes stáhta ásahuvvo. Son láittaša dákkár stáhtabealátlaš lahkaneami go dát lea menddo ollu čatnasan oarjemáilmmi teorehtalaš smiehttamii gos stáhta ovdanbukto deaháleammos ja vuđoleammos ovttadahkan olmmošlaš servodatláhčimis.

ON-eamiálbmotbargojoavkku ovddit jođiheaddji, Erica-Irene A. Daes, maiddái dadjá iežas leat dan oainnus ahte eamiálbmogat leat "álbmot" álbmotnjulgosa vuođul. Lohká son ii leat vel nanosmuvvan dan jáhkkui ahte dábálaš dilis lea erohus "eamiálbmogiid" ja "álbmogiid" gaskkas, earet dalle go sii guhte leat dovddahuvvon "eamiálbmogin" eai leat ožžon vuogasvuođa čađahit iežaset vuoigatvuođa dahkat luođus mearrádusaid.[76]

Sharon Venne buktá hui miellagiddevaš oainnu gažaldahkii sáhttet go eamiálbmogat gohčoduvvot "álbmogin". Son govahallá bures movt eamiálbmogat áiggiid cađa leat vealáhuvvon go geassá ovdan ahte eurohpálaš koloniválddit dohkkehedje ámeriikalaš eamiálbmogiid "álbmogin" dalle go sisafárrejeaddjiiguin dahke soahpamušaid mat adde dáidda vejolašvuođa geavahišgoahtit osiid eamiálbmogiid duovdagiin ja čearuin. Muhto dalán go sisafárrejeaddjit besse háldegoahtit dáid ođđa avádagaid, de ii šat gudnejahtton eamiálbmogiid sajádat "álbmogin".[77] Dáinna govain čalmmustuvvo man dohkketmeahttun lea beahttalit buorrinváldit eamiálbmogiid sajádaga "álbmogin"

ON- Spesialráportár Eamiálbmogiid- ja Stáhtaidgaskasaš Soahpamušain, Miguel Alfonso Martinez, maiddái hui čavgagit čuoččuha ahte eamiálbmogat leat "álbmogat" álbmotrievtti vuođul, ja dain dalle diehttalas lea dievas vuoigatvuohta iešmearrideami čađahit nugo buot eará álbmogat dahket. Muđui dadjá son ahte eamiálbmogat, vaikke dávjá leat unnitlogu veahádahkan iežaset stáhta siste, eai dandihtii sáhte nammaduvvot veahádahkan ON:a oaidninvuogi mielde.[78]

Howard Berman lohka leat deatálažžan vuhtiiváldit eamiálbmogiid vuoigatvuođa iešmearrideapmái, sivas danne go dát vuoigatvuohta lea sin vuoiggalašvuođaid vuolggabáikin. Ii dát vuoigatvuohta dárbbaš mieldesbuktit iežas sierra stáhta-ceggema, muhto baicce dávjá eamiálbmogat oidnet dán heivvoleammos vuoigatvuohtan dalle go hálidit ja dáhttot dahkat mearrádusaid ja válljemiid iežaset politihkkalaš státusa hárrái iežaset eatnamiid siskkobealde almma olggobeali válddi seagukeahttá.[79]

Tony Simpson maid lea viehka čielggas loahppaoainnustes dán oktavuođas, namalassii eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa gažaldagain. Lohká ahte eamiálbmogiid vuoigatvuohta dás lea álgovuođu olmmošnjuolggus (-vuoigatvuohta), ja sin nuppit njulgosat eanáš oasis leat huksejuvvon dán ala.[80]

Hurst Hannum lea dan mielas ahte ON-soahpamuša vuohki geavahit duohpaga "álbmot" hui čielgasit oaivvilda dakkár joavkkuid mat leat gártan ásuiduvvat ja eallit badjel stáhtarájáid

---

[75] Vienna Convention on the law of treaties, 23.05.1969

[76] Erica-Irene A. Daes, „Working Paper by the Chairperson-Rapporteur on the Concept of Indigenous Peoples", FN dokument: E/CN.4/Sub.2/AC.4/1996/2, § 72

[77] Sharon Helen Venne (1989) "Our Elders Understand Our Rights: Evolving International Law regarding Indigenous Rights", Theytus Books Ltd

[78] FN document: E/CN.4/Sub.2/1999/20, "Study on treaties, agreements and other constructive arrangements between States and indigenous populations" – Final report by Miguel Alfonso Martinez, Spcial-Rapporteur

[79] Hoawrd Berman, (1985) "Remarks by Howard Berman, in Proceedings, Seventy-Ninth Annual Meeting of the American Society of International Law: Are Indigenous Populations Entitled to International Juridical Personality?" New York, 25-27 April 1985

[80] Tony Simpson, (1997), "Indigenous Heritage and Self-determination", Document – IWGIA No. 86, Copenhagen

maŋŋá go dat gessojedje ja šadde bisovažžan, ja unnimustá bohtet dalle fárrui álbmogat mat eai vel leat ožžon iešhálddašeami.[81] Ja maiddái dadjá ahte ii mihkkii-ge čujut danguvlui ahte sátni "álbmot" galggašii áddejuvvot "stáhtan" ON-soahpamušaid ektui. Cealká vel ahte duoba "buot" álbmogat, namahuvvon guovtte deháleammos olmmošvuoigatvuođa konvenšuvnnaid oktasaš ártihkkalis 1 – mas lea universala doaibmaavádat – geažuda dohko guvlui ahte vuoigatvuohta iešmearrideapmái lea fámus ja ollá dobbellii go árbevirolaš koloniija diliide.

4. Movt stáhtaid oaidnu lea dasa ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái

4.1 Historjjálaš duogáš

Numo bajábealde lea suokkarduvvon, bisui hui guhkká sihke soahpameahttunvuohta ja eahpedorvu das sáhttet go álbmotjoavkkut stáhtaid siste leat vuoiggalašvuođa áhtan dahje subjeaktan álbmogiidgaskasaš lagalašvuođa ektui ja dalle sáhtašedje gáibidit ja ožžut e.e. iešmearrideami, vai lei go dát dakkár vuoigatvuohta mii dušše juolluduvvošii álbmogiidda mat dahket oktiibuot oppa álbmoga stáhta siste. Goit-ge jagiid 1980-áiggi álggahuvvui proseassa masa guorrasedje fámuiduhtton ON-organat ja nuppit ja doppe celkui dađe dárkileabbot ahte iešmearrideami vuoigatvuohta ii sáhte áddejuvvot nu gáržžet go dalle lei dilli. Áiggi mielde lea dát oaidnu vuoitán dađistaga eanet buresboahtima saji maiddái ON:a lahttostáhtaid bealde.[82]

Beroškeahttá dán govddit vuhtiiváldimis mii mieldesbuvttášii dan ahte maiddái eai-stáhtadahkki álbmogat sáhttet fidnet iešmearridanválddi, behtte olu stáhtat guhkká, sihke sániiguijn ja daguid bokte, dan jurdaga ahte maiddái dákkár álbmogiidda veajášii galgat addit dán vuoigavuođa. Daid hui buhtes njulges lihtodallamiidda lassin movt dán ášši doaibmadilis heivehahttášii, gullogođii ságastallan maiddái das movt eamiálbmogat galggašedje nammaduvvot eaŋgalsgillii, "people" dahje "peoples". Dát hálešteamit buktet ovdan dan dábálaččat geavahuvvon jurdaga ahte jos eamiálbmogat namahuvvojit eanetlogus (pluralis), dalle šaddá nu ahte eamiálbmogiin leššet vuoigatvuođat, eamiálbmogin, vaikke-ba iešmearrideami váldi.

Háleštemiin das, galgá go "eamiálbmot"-duoba leat pluralisas vai ii, nugo dás ovddabealde lea muitaluvvon, eahpidedje arvatmađi stáhtat galggašii go buorásdahttit iešmearridanváldi ja sirdit dan eamiálbmogiidda alces. Geat čouččuhedje ahte ii galgga áddot eamiálbmogiidda dákkár fámudus, fertejedje lihkká jierpmálaččat ovdanbuktit sujaid das manne eamiálbmogiidda ii áddošii dákkár vuoigavuohta, go ná ii gieđahallo nuppiid eai-stáhtaceggejeaddji álbmogiid buohta. Molssaeaktun gárte dan sadjái ain ovddos čuočču hit ahte ii okta-ge ii-stáhtáceggejeaddji álbmot sáhte oažžout dakkár vuoigatvuođa mii

[81] Hurst Hannum,(1993), "Rethinking Self-determination"" Virginia Journal of International Law, Volume 34, Number 1, Fall 1993

[82] Nugo ovddabealde dás lea čielggaduvvon orruleamen nu ahte arvat mearri dáin lea doalahan dán oainnu juo 1960-logus.

fámuiduhtášii iešmearrideami. Áddemis lea dákkár čuoččuhusa váigat bealuštit go áiggušii geavahit álbmotroevtti vuođustussan ja go váldá vuhtti mo ovdáneapmi dán olis leamaš.[83] Vuordimis leat eanet ja eanet stáhtat maŋimuš jagiid, dán ovdáneami geažil, dovddahan ahte sii leat válbmašat buorrinváldit ahte iešmearrideapmi dákkár oktavuođain lea gávdnomis, ja maiddái gullá eamiálbmogiidda.

4.2 Maŋimuš áiggiid ovdáneamit – Eamiálbmotjulggástus ja erenoamážit davviriikkaid oaidnu eamiálbmogiid vuoigatvuhtii beassat ieššanasat dahkat sorjjekeahtes mearridádusaid

Maŋimuš jagiid leat stáhtaidgaskasaš dási lihtodallamat ja nákkut eamiálbmogiid vejolaš iešmearridanvuoigatvuođas eanemusat čađahuvvon daid eavttuid mielde maid ON:a Eamiálbmotjulggástusa Bargojoavku (WGDD) lea alces heivehan. Gieskat, eanemusat maŋimuš guokte jagi lea WGDD, vuđolaččat ja konkrehta árvaladdan gávdnomisleamen iešmearridanvuoigavuohta mii gullá eamiálbmogiidda. Dás maiddái lea muhtun muddui guoskkahuvvon ášši ávnnaslaš sisdoallu.

WGDD:a 8. čohkkámis, (čakčam. 2002) beavdádii Norga evttohusa muhtin daid ártihkkalii buohta maid Eamiálbmotjulggástus guoskkahallá dahje maidda čatná fuomášumiid. Evttohusas oidno e.e. ahte Eamiálbmotjulggástusa árt.3 bisuhvvo dálá hámis;

> "*Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.*"

Norgga evttohusas lea maiddái okta ođđa ovdasáni páragr, §15, ráhkaduvvon gielas viššon *ON:a Koloniijaid ja daid Álbmogiid Iehčanasvuođa Julggástusas* ja eará cealkagiin jna. mat leat sullii seamma hámis. Pára 15 deattuha ahte ráddjemat maid stáhtaid iehčanasvuođa prinsihppa bidjá iešmerrideami hálddášeami buohta, ovddimustá eanagáhppálagaid integritehtta, gusto maiddái vuoigatvuođaide mat almmustuvvet Eamiálbmotjulggástusas.
Ovdasáni § 15 orru muittuheamen álbmogiidgaskasaš njulgosa mii juo lea ásahuvvon ja fámus, ja mii livčče galgan leat geavahusas Eamiálbmotjulggástusa oktavuođas, vaikke gal ii leat čielgasit sisabiddjon dasa.
Norgga evttohus ii dalle dáidde buktit Eamiálbmotjulggástussii makkár-ge ođđasa sisdoalu hárrái, muhto dárkilastá masá badjelmeari čielgasit ahte stáhtaterritoriijaid integritehtta maiddái galgá vuhtiiváldot go eamiálbmogiidda juolluduvvo iešmearridanváldi, ja go dát

---

[83] Ovdamearkan dákkár vealáheami háleštallamii oažžu namuhit ON:a Máilmmefereanssa Rásismma vuostá, Durbanas, Mátta-Áfrihka, 2001. Dáppe čuoččuhedje moadde stáhta ahte Politihkalaš Cealkagis maid Máilmmekonfereansa lei oččodeamen áigái, galgá dajaldat "indigenous peoples" mieldesbuktit dušše dan čilges ipmárdusa mii muitala ahte ii makkár-ge vuoigatvuohta oačču čadnojuvvot dán giellageavahussii. Dát eaktu vuolggahii garra vuostehåguid, ja ii dušše eamiálbmogiid bealde. ON láittii ahte dát sáhtašii áddejuvvot leamen nállevealáheapmin aiddo dán ieža sit vealáheani-vuostá konfereanssas. Politihkalaš Julggástus mii jagi maŋŋá buorrinváldui Johannesburg:gas, Mátta-Áfrihkás, ON:a Ceavzi Ovdáneami Máilmmekonfereansa muittuhii dajaldaga "indigenous peoples" almma gealbo-eavttuid haga.

dovddastuvvo, dálle ii automáhtalaččat mana makkár-ge vuoigavuohta eamiálbmogiidda beassat gáibidit eretgaikuma ja mannat iehčanasvuhtii.

Vaikke Norgga evttohus ii dáidde buktit ođasmahttimiid Eamiálbmotjulggástussii, geavaid goit nu ahte evttohus dohkkehuvvui dáinna lasáhusain máŋggaid stáhtaid bealis mat ovdalis ledje garrasit vuostá – nugo orru čájeheamen, ledje vuostá sivas danne go eai diehtán movt buoremusat ja dorvvoleammosit, oainnuidis mielde, livčče galgan hálddašit gažaldaga mo dákkár vuoigatvuohta guoskkašii vejolaš iehčanasvuođa gáibádussii.
Muhtin stáhtat árvaledje molssaeaktolaš dadjamii, nuppit fas ahte buohtastahtti giella biddjošii operatiiva doaibmanávccalaš ártihkkalii 3, dansadjái go ovdasáni beallái. Datte-ge čájehuvvui ahte masá eanaš WGDD:ii oasálasti stáhtat ledje gárvá buorrinváldit ahte eamiálbmogat oamastit válddi dahkat ja čađahit iežaset mearrádusaid, muhto eaktun goit galgá leat ahte mearrádus, sulas dakkár go Norgga evttohus, lasihuvvo Eamiálbmotjulggástusa sisdollui.

WGDD:a 9. čohkkán (čakčam. 2003) bukte davviriikkat (Danmarku, Suopma/Finland, Islanda, Norga ja Ruotta/Sverige) oktasaš evttohusa eamálbmogiid ieśmearrideami vuoigatvuođas, oainne Mildosa. Evttohuvvui, nugo Norga ovdalis lei árvalan, ahte Eamiálbmotjulggástusa árt.3 dohkkehuvvo dálá hámis. Ovdasáni páragr. gal lei divvojuvvon dáinna lasáhusain

"*... , and thus possessed of a government representing the peoples belonging to the territory without distinction of any kind*". Gurggástat "*the peoples belonging to the territory*" dáidá nannet davviriikkaid oainnu dakko ahte eatnamis dahje avádagas sáhttet ássat eanet go dušše okta álbmot. Maid dát evttohus buorásdahttui govdagit ráđđehusaid ovddasteaddjiid bealde geat ledje boahtán WGDD:a ovccát (9.) čohkkámii.[84]

Loahpalaččat sáhttá cealkit ahte stuorát oassi stáhtain dál leat válbmašat čuovvolit álbmotnjulgosa ovdáneami ja roahkkadit nannet ahte duođaid lea gávdnomis dakkár vuoigatvuohta mii addá maiddái eamiálbmogiidda ieśmearridanválddi – ja ná nu guhkká go dát fámudus geavahuvvo dušše doabmi stáhtaid rájáid siskkobealde. Ferte gal lihkká muitit ahte hui unna mearáš Áfriikká stáhtain ledje boahtán dán WGDD-deaivvadeapmái. Danne lea váttis otne diehtit makkár oaidnu dain lea dán gážaldaga hárrái. Maddái lea dárbbašlaš vuhtiiváldit dan-ge ahte muhtin dain stáhtain mat dajdet sii áigot dohkkehit ieśmearrideami vuoigatvuođa eamiálbmogiidda, danseammás hállet hui eahpečielgasit das mii sin jurdagiid mielde gulašii dán vuoigatvuhtii. Orru čájeheamen ahte dáid stáhtaid oaivila mielde ieśmearridanváldi ii dáidde leat eabmo-go nu ahte eamiálbmogiid ovttakasat ožžot oasálastit dábálaš válggaide jna. seamma eavttuiguin go nuppit stáhta álbmotlahtut. Dan ektui mii dás ovddabealde lea daddjon, šaddá dákkár oaidnu mealgatmuddui nu dego eai ba livčče-ge eamiálbmogat ožžon ieśmearrideami vejolašvuođa oppanassii-ge. Baicce lea dilli dalle nu ahte lea fas máhccamen čuočču hussii man mielde namahus "álbmot" mearkkaša *ássit stáhta siste oktiibuot dahje stáhta olles álbmot.*

---

[84] Nugo geavai 8. čohkkámis, muhtin áirrasgottit ovddidedje molssa-eaktolaš čovdosiid, datte-ge eatnašat dorjo vuođđojurdagiid maid davviriikkaid árvalus.

Nubbin jearaldahkan eamiálbmogiid iešmearideami válddi ságastemiin lea movt dákkár vuoigatvuohta doaimmašii dan čuoččuhusa buohta mii muhtin stáhtaid bealis doalahuvvo čavga, namalassii ahte stáhtain lea ieččanas bisovaš dahje permaneanta bajimus váldi luondduvalljiid badjel. Vuoigatvuohta mearridit ovtta álbmoga luondduvalljiid badjel, lea diehttalas alimusdási gažaldat iešmearrideami vuoigatvuođa áššis, ovddimustá eamiálbmogiidda. Ii leat healpu buktit oainuid dán gažaldagas stáhtaid posišuvnnaid hárrái mat livčče áibbas doallevaččat. Sivas maiddái danne go, nugo ovddabealde dás lea suokkarduvvon, WGDD:a liitodeamit manjimuš jagiid leat eanáš oasis jorildan dan birra movt stáhtat oidnet ieččaset territorijála integritehta eamiálbmogiid iešmearrideami vuoigatvuođa ektui.

Arvatmađi stáhtat doalahit árbevirolaččat gitta das ahte bisovaš alimusváldi dahje suverenitehtta luondduvalljiid badjel, gulla ollásit stáhtii. Dát oaidnu boahtá dávjá ovdan siseatnanalaš láhkaásahusain. Ii otnárádjai sáhte gokko-ge gapmut ahte dát stáhtat livčče oláhan nuppelágán čuoččuhussii. Numo dás ain eanet šaddá árvaladdot, lea masá duššin hállagoahtit eamiálbmogiid iešmearrideami vuoigatvuođas jos eai váldo fárrui vuoigatvuođat eana- ja luondduvalljiide. Dát stáhtat dalle fas vuolggahit ságastallamiid vealáheamis, nugo dás ovddabealde geežoduvvo. Lea váttis govttolaččat ákkastit manne, das go dain ášši in main lea gávnnahuvvon ahte eamiálbmogiin lea iešmearridanváldi, ii livčče makkár-ge vuoigatvuohta luondduvalljiide, nugo goit lea dilli eará álbmogiid bealis. Eanaš stáhtat, maiddái davviriikkat, čájehit ieččaset leamen válbmašat buorrinváldit ahte eamiálbmogiid njuolggus iešmearrideapmái mieldesbuktá, goit-ge muhtin oliin, vuoigatvuođaid eatnamiidda ja luondduvalljiide. Davviriikkaid evttohus cealká dása ná;

> *"Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands, territories and other resources,".*

Iešmerrideami gažaldagas lea Norggas fievrriduvvon politihkalaš ja vuoiggalašvuođa gažaldaga dásis jo guhkit áiggi. Guokte manjnjálas ráđđehusa leat st.d.dieđáhusaid bokte mat gieđahallet sámepolitihka, cealkán positiivalaččat sámi iešmearrideamis (St.d.d. nr. 55, 2000-2001, ja St.d.d . nr. 33, 2001-2002).
Manjit st.d.dieđáhusas čállo e.e. ahte (eahpevirggálaččat sámás)

"gažaldat sámi iešmearrideami vuoigatvuođas lea dehálaš tema/ášši mii e.e. gáibida vuođolaš liitodemiid ráđđehusa ja Sámedikke (N) gaskkas. Ráđđehusa vuolggabáikin lea ahte sámiiid iešmearridannjuolggus ferte dulkojuvvot álbmogiidgaskasaš njuolggadusaid ja álbmogiidgaskasaš norbmačálgama mielde dán oktavuođas. .. Ráđđehus hálida doalvut dialoga Sámedikkiin ovddosguvlui ja dakko bokte rahčat oláhit oktasaš ipmárdussii das movt

álbmotvuoiggalaš mearrádusat iešmearridannjulgosis galggašedje áddejuvvot, ja sáhtašedje hábmejuvvot geavatlaš politihkkan Norggas."[85]

Virggálaččat dárogillii:
"spørsmålet om en samisk rett til selvbestemmelse er et viktig tema som bl.a. krever grundige drøftinger mellom regjeringen og Sametinget. Regjeringen har som utgangspunkt at tolkningen av samenes rett til selvbestemmelse må skje i samsvar med folkerettslige bestemmelser og internasjonal normutvikling på området. .. Regjeringen ønsker å videreføre dialogen med Sametinget for å komme fram til en felles forståelse om hvordan de folkerettslige bestemmelsene om retten til selvbestemmelse skal forstås, og kunne utformes som praktisk politikk i Norge."
Ruotas-ge lea gieskat čuožžánan hálešteamit sámi álbmoga njulgosis iešmearrideapmái. E.e. lea Ruota Sámedikkečielggadus[86] gávdnan ahte sámiide galggašii juolluduvvot iešmearrideapmi, vaikke lea eahpidahtti lea-go ráddjejupmi iešmearridanvuoigatvuođa ávnnaslaš sisdoalus, maid Sámedikkečielggadus ovdanbuktá, dohkálaš álbmotnjulgosa ektui. Suoma vuođđoláhka maiddái árvala ahte sámi álbmogis lea vuoigatvuohta kultuvrralaš iehčanasvuhtii ruovttueatnamistis guovlluin.

5. Eamiálbmogiid iežasit oaidnu iešmearridanvuoigatvuhtii

5.1 Oppalaččat

Numo juo lea dás ovddabealde árvaluvvon, lea iešmearridanvuoigatvuohta okta dain deháleammos olmmošlaš vuoiggalašvuođain, danne go iešmearridanválddi dovddasteapmi adnojuvvo eaktun jos eará olmmošlaš vuoigatvuođat ja vuođđodási iehčanasvuođat galget álšagit beassat čađahuvvot. Danne ii leat-ge imáš ahte iešmearridanvuoigatvuohta lea ožžon guovddáš beroštumi eamiálbmogiid rahčamušain oažžut eambo vuoiggalaš buorredáhtolašvuođa. Eamiálbmogat ieža deattuhit gáibádusaset oláhit dovddastusa dasa ahte sis lea iešmearridanváldi, garraseabbot go eará vuoiggalašvuođa gáibádusaid.

Eamiálbmogat lávejit čađagaskka deattuhit ii-vealáheami ja vuoiggalašvuođa dehálašvuođa, go rahčet oažžut vuoigatvuođaideaset dovddastuvvot. Ná maid dalle go sáhka lea iešmearrideami válddis. Sii lea gerdon ahte eai gáibit eanet – dahje guhkkelii olli – vuoigatvuođaid go nuppit álbmogat. (nubbi ášši lea ahte buot álbmogiid vuoigatvuođat gearddi vedjet duohtandahkkot earaláhkai go eará álbmogiid, dalle go heivehuvvojit eamiálbmogiid iežas diliide). Dát vuođđodási oaidnu leamaš hui sakka oidnosis iešmearrideami lihtodallamiin. Iešmearridanvuoigatvuođa nákkuid bottus, mat fievrriduvvojedje e.e. WGDD-rámaid siste, deattuhedje buot eamiálbmotovddasteaddjit ahte sii eai buorrinválldde iešmearridanválddi mii spiehká eret vuoigavuođas mii juo lea gudnejahtton eará álbmogiidda. Eamiálbmogat leat vuostálastán buot evttohusaid mat livčče

[85] St.die. nr. 33 (2001-2002); Lassedieđáhus St.dieđáhussii. nr. 55 (2000-2001) Sámepolitihka birra, s 18, káp. 4.1. Iešmearrideapmi.
[86] Sámedikki sajádat ruottelaš álbmotháldemis, SOU 2002:77.

addán eamiálbmogiidda eanet vuoigatvuođaid ieŠmearrideami olis go mii dilli lea eará álbmogiid buohta. Nuppedáfus maid eai gáibit eanet ieŠmearridanvuoigatvuođa go mii addo nuppiid álbmogiidda. Eamiálbmogat leat oppalačča t buorrinváldán ahte dat ráddjejumit maid álbmotnjuolggus bidjá ieŠmearrideami vuoigatvuođa čađaheapmái, maiddái gustojit eamiálbmogiidda, numo omd. vuođđojurdda stáhtaid territorijala integriteha hárrái, muhto galgá bisuhuvvot seamma dásis go dán oktavuođas lea dilli eará álbmogiid buohta.

Dan prinsihppii ahte stáhtain lea bisovaš alimusváldi (permanent sovereignty) luondduvalljiid badjel, leat buot eamiálbmogiid ovddasteaddjit cealkán ahte eamiálbmogiid servodagat ja báikegottit leat nu čavgagit čadnojuvvon iežaset árbevirolaš duovdagiidda, ahte ieŠmearidanvuoigatvuohta mii addo sidjiide, ferte mieldesváldit maiddái ahte vuoigatvuohta gusto eatnamiidda, čáziide ja eará luondduresurssaide. Ovddasteaddjit maid muittuhit ahte dát čuovvu ii-vealáhusa vuođđojurdaga, nugo dás-ge ovddabealde lea čilgejuvvon. Vuoiggalaš ja duhtavašdáset doibmiibidju galgá, eamiálbmogiid mielas, vuhtiiváldit eamiálbmogiid lagašvuođa árbevirolaš eatnamiidasaset.

Eamiálbmogiid oaidnu davviriikkaid evtohussii čujuha veahá gosa-ge. Eanaš ovddasteaddjiin doalahit ahte lea dohkálaš jos ii vealát eamiálbmogiid eará olbmuid/álbmogiid ektui. Mánggas leat válbmašat buorrinváldit čállosa Eamiálbmotjulggástussii territoriijalaš integritehta birra, nu guhkká go lea čielggas ahte dát ii mieldesbuvtte makkár-ge negatiiva erenamašgieđahallama eamiálbmogiid buohta. Datte-ge ledje olu guhtegelágán dulkomat davviriikkaid evttohusas. Muhtimat eamiálbmotovddasteaaddjiin oaivvildedje ahte dát evttohus buoridivčče eamiálbmogiid ieŠmearridanvuoigatvuođa dási, vaikke lea gal váigat oaidnit smiehttama vuođustusa mii lea dán jurdaga duohkin. Lassin oažžu jietnadit ahte lea váttis árvvoštallat eamiálbmogiid oainnu mo dat lea čadnojuvvon guhtege ieŠmearridanvuoigatvuođa beliide, danne go moadde ovddasteaddji ain, historjjálaš dahje vuođđojurddalaš sujaid geažil, čuočču hit ahte ii oačč o divvut ovtta-ge sáni Eamiálbmotjulggástusa álgoevttohusas. Nuppit guđet leat hilgon "no-change"- oainnu, lihkká leat njuolvvi eai-ge sealgga ovddidit oainnuideaset julggástusas, oainnut mat sáhtašedje leat divvomat dálá sisdollui.

5.2 Movt sámit áddejit ieŠmearridanválddi

Lea váigat čielggadit sápmelaš oainnu ieŠmearridanválddi buohta. Nákkut ja ságastallamat dás leat easkká gieskat álggahuvvon sámi servodagas. Ruotabeale Sámediggi lea vuolggahan, muhto ii vel joavdan lohppii, barggu hábmet ieŠmearrideami polisiija ja eai nuppit sámedikkit ge leat ráhkadan dakkára. Cealkimat sámiid oainnus ožžot danne huksejuvvot sáhkavuoruide maid ovttaskas sápmelačča t leat buktán, ovddimustá sii geat leat ovddastan sámi beroštumiid ja fuolaid Eamiálbmotjulggástusa liitodemiin Genevas, ja maiddái fuopmášumiide maid sámedikkiid áirasat leat ovdanbuktán.

Eahpitkeahttá sámeálbmot gáibida iešmearridanválddi nugo oidnet álbmotnjulgosa dán duođašteamen. Oppalaččat oažžu jietnadit ahte sámi ovddasteaddjiid oaidnu iešmearrideamis heive viehka bures oktii dasa maid eará eamiálbmogiid ovddasteaddjit dovddahit dán gažaldagas. Sámit eai gal leat almmuhan dakkár cealkagiid maid sáhtašii ipmirdit iehčanasvuođa gáibádussan. Eai mokte-ge oru dáhttumen gaikut iežaset eret stáhtain maiguin otne juogadit sámiid árbevirolaš eatnamiid. Muhto sámit leat čađagaskka deattuhan ahte iešmearrideapmi ii oaččo sámiid bealis ráddjejuvvot eanet go sámiid siidaguimmiid vuoigatvuohta lea dán olis. Čilgejit ahte sámiid mearridanváldi addá sámiide fámudusa vákšut sámiid iežas ekonomálaš, politihkalaš, sosiala ja kultuvrralaš ovdáneami, maiddái galget beassat mearridit eatnamiideaset, čáziideaset ja oppanassige buot luondduvalljiideaset badjel miehtá sámi. Sámiid ovdaolbmot leat láitán ođđa Finnmárkolága evttohusa, e.e. dakko ahte ii atte sámiide háldenválddi eatnamiid ja luondduvalljiid badjel.

6. Iešmearridanvuoigatvuođa ávnnaslaš sisdoallu

6.1 Iešmearrideami vuoigatvuođa olgguldas govvádus

Álbmogiid vuoigatvuohta mii mieldesbuktá dan ahte ieš beassat mearridit ja válljet poitihkalaš láktora ja oktavuođa álbmogiidgaskasaš servodahkii, lea daddjon leat iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas amadadjun dahje govvehussan. Olgguldas amadadju geavahuvvo dábálaččat álbmoga geađgejuolgin go álbmot figgagoahtá iehčanasvuođa juksat ja ásahit iežas stáhta. Ferte gal deattuhit ahte ii leat ovttamielatvuohta das buvttášii go álbmotnjuolggus oppanassii-ge positiiva vuoiggalašvuođa eretgaikumii. Datte-ge lea hui nana suobalašvuohta dasa ahte álbmogiidgaskasaš vuoiggalašvuohta ii goit-ge atte eavttokeahtes ja ovttabealát válddi eretčuoldimii.
Lassin berre leat vuođđun ahte iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas maiddái guoská eará beliide, nugo omd. álbmogiid vuoigatvuohta oasálastit álbmogiidgaskasaš mearrádusproseassain. UNESCO áššedovdičoahkkin dovddaha omd. ahte álbmogiid njuolggus beassat leat fárus álbmogiidgaskasaš dásis, lea dehálaš oassi iešmearrideami olgguldas govvehusas. Dát dimenšuvdna veadjá bures ollášuvvat sierra stáhtaceggema haga.[87]
Suoma Sámelága mearrádus sámi iehčanasvuođas (kulturautonomiija) oažžu geavahuvvot konkrehta ovdamearkan dan dovddastussi ahte ii-stáhta álbmot beassá ieš oasálastit álbmogiidgaskasaš mearridanproseassaide. Sámelága § 6 nanne ahte Suoma Sámediggi galgá ovddastit sámiid (Suomas) sihke sisriikalaččat ahte álbmogiidgaskasaš dásis.[88]
Nubbi konkrehta ovdamearkan dasa ahte iešmearrideami vuoigatvuođa olgguldas sáhttá dikšojuvvot almma stáhta ásaheami haga, lea Kalaallit Nunaata (Grønlándda) loaččes čanas EU:ii. Grønlánda mii lea oassi Dánmarkkus, manai EU:i (EEC) ovttas Dánmarkkuin 1972, ja šattai danseammás oassin EU:i [EEC]. Grønlánddas vuostálastui garrasit dát lahttovuohta ja

[87] Report of the International Conference of Experts on the Implementation of the Right to self-determination as a Contribution to Conflict prevention, 21-27 November 1998 UNESCO (Division of Human Rights), s. 29.
[88] John Bernhard Henriksen, Smiehttamuš sámi párlamentaralaš ovttasbarggus, Sámi Instituhtta, Diedut nr. 2, 1998, s. 23.

danne áššis jienastuvvui jagis 1982. Boađus lei nu ahte áššis šattai lihtoduvvot ja Grønlánda bázii EU:a olggobeallái – vaikke Dánmarku gal bisuhii lahttuvuođas.[89]

Iešmearrideami vuoigatvuođa olgguldas áspeavtta problema bođii ovdan dan geažil go muhtin stáhtat ákkastedje nu ahte dát eai livčče fámus eará go álbmogiid buohta árbevirolaš koloniijadiliin. Fuopmášupmi biddjui dalle ovddimustá vuoigatvuhtii gaikut iežas doaibmi stáhtas áibbas eret.
Dákkár reservašuvdna lea hui heajos vuođustusa alde dandihtii go álbmogiidgaskasaš njuolggus ii fámuiduhte eavttokeahtes ja ovttabealát eretgaikuma doaibmi stáhtas ja iehčanasvuođa ollášuhttit. Dán oaidná e.e. váldočoahkkaneami cealkagis nr. 2625:
"*Nothing in the foregoing paragraphs shall be construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principles of equal rights and self-determination of peoples as described above.*"
Váldočoahkkaneapmi nanne ovttajienat cealkagistis ahte iešmearrideami vuoigatvuohta ii mieldesbuvtte njulgosa čađahit juoidá mii oasis dahje ollásit luddešii dahje vaháduhtašii stáhtaid territoriala intergritehta dahje politihkalaš sajádaga (státusa), dainna eavttuin ahte stáhta láhtte álbmogiid ovttadásetprinsihpa dahje vuođđojurdaga mielde – maiddái nu ahte iešmearridanvuoigatvuohta bisuhuvvo. Dát mearkkáša e.e.; dovddastus dasa ahte eamiálbmoga vuoigatvuohta beassat ieš dahkat ja čađahit mearrádusaidis, ii moktege uhkit stáhtaid territoriala integritehta – earet dalle jos áššáiguoski stáhta čájeha leamen áibbas eahpedemokrahtalažžan ja bisovaš vealáheaddjin.

CERD čilge iešmearrideami olgguldas govvehusa ná:[90]
"*The external aspect of self-determination implies that all peoples have the right to determine freely their political status and their place in the international community based upon the principle of equal rights.*"
Virggálačča dárogillii:
"*Selvbestemmelsesrettens eksterne aspekter innebærer at alle folk har rett til fritt å bestemme deres egen politiske status og plass i det internasjonale samfunn på grunnlag av prinsippene om like rettigheter.*"
Eahpevirggálačča sámegillii:
"Iešmearrideami olgguldas áspeavttat mieldesbuktet ahte buot álbmogat galget hehttekeahttá beassat mearridit iežaset politihkalaš sajádagaset ja báikkiset álbmogiidgaskasaš servodagas, ovttadáset vuoigatvuođa prinsihpaid vuođul."

Čujuhettiin váldočoahkkaneami cealkagiid nr. 2625 dadjá CERD ain ahte komitea cuiggodeamit iešmearrideami vuoigatvuođa olgguldas áspektii, eai galgga áddejuvvot nu ahte dát livčče dohkkeheamen ávžžuhusa vaháidahttit stáhtaid integritehta. Komitea bidjá dás vuođđun ahte álbmogiidgaskasaš njuolggus ii dovddas makkár-ge vuoigatvuođa ovttabealát eretgaikumii doaibmi stáhtas.

Olmmošvuoigatvuođa Komitea oppalas kommeanta nr. 12 mii gieđahallá iešmearrideami vuoigatvuođa olgguldas govvehusa, buktá dušše hui oppalas čujuhusa váldočoahkkaneami cealkagii nr. 2625 mii hállá ráfálaš ovttaseallimis.[91] Dátte-ge sáhttašii ipmirdit dán muittuhusa

---

[89] John B. Henriksen, "Implementation of the Right of Self-determination of Indigenous Peoples within the Framework of Human Security", i boken "The Implementation of the Right to self-determination as a Contribution to Conflict Prevention", eds. van Walt van Praag & Seroo (1999).
[90] General Comment 21 – Right to self-determination, adopted - 48th session 1996.
[91] Human Rights Committee, General Comment No. 12 – The Right to Self-determination (art.1), 13.04.1984.

dohko ahte komitea oaidnu dáidá leat ahte dálá álbmogiidgaskasaš láhka dahje gearretásahus, ii fámuiduhte ovttabealát eretgaikuma.

Lea miellagiddevaš gažadit leat go eamiálbmogat láhkadili subjeavttat go geahčča ášši iešmearrideami vuoiggalašvuođa olgguldasáspeavtta ektui, go Olmmošvuoigatvuođa Komitea fuomášumit sámi iešmearrideamis eai sisdoala maid-ge reservašuvnnaid dakko mi gusto iešmearrideami vuoigatvuođa olgguldas áspektii.[92] Komitea ii dađe eanet go bivdá Norgga čilget mo sámi iešmearridepmi čađahuvvo konvenšuvnna árt. 1 ektui. Danne oažžu dás dan ipmárdusa ahte komitea oaivvilda sámiid vuoigatvuohta iešmearrideapmái maiddái guoská olgguldas govvehussii, muhto diehttalas daid ráddjejumiiguin maid álbmotnjuolggus juo lea ásahan.

Kanada alimusdikki gieđahallan iešmearridanvuoigavuođa gažaldaga Quebec-áššis 1998, muitala mo áddejupmi lea álbmogiidgaskasačča daid eavttuid hárrái mat biddojit vuođđun go diehto álbmogii galggašii dovddastuvvot eretgaikuma vuoigatvuohta.[93] Ášši lea hui áigeguovdil go duopmostuollu mieđiha ahte stáhta siste vedjet leat eambo go dušše okta álbmot. Das čuovvu áddejupmi ahte duoba "álbmot" iešmearrideami subjeaktan ii dalle leat aiddo seammá go "olmmošveahkadat". Duopmostuollu cealká dás ná:

> *"Lea čielggas ahte "álbmot" sáhttá leat dušše veahkadaga oasáš stáhta siste. Vuoigatvuohta beassat dahkat mearrádusaid iežas fámudusa vuođul, lea oppalačča čálgan olmmošvuoigatvuođalažžan ja namahus lea dávjá anus dokumeanttain mat maid sistisdollet čujuhemiid duohpagiidda "nášuvdna" ja "stáhta". Go dát namahusat geavahuvvojit rattát, dáidá dalle mearkkašit dan ahte go čujuhvvo "álbmogii", de ii dárbbaš oaivvilduvvot stáhta olles veahkadat. Jos ráddjejumit biddjojit duohpaga definišuvdnii nu ahte dárkkuhivčče stáhta olles álbmot dahje veahkadat, de dát mieldesbuvttášii ahte iešmearridanválddi mieđiheapmi dušše gártá repetitiiva, go vuhtiiváldá ahte eanaš ášššáiguoski dokumeanttat deattuhit dárbbu gáhttet stáhtaid territoriala integritehta."*[94]

Kanada alimusdiggi dasmanná sirdá ášši váldogažaldahkii ja addá dárkilis čoahkkáigeasu cealkkedettiin ahte ovtta álbmoga vuoigatvuohta beassat ieš mearridit, álbmotnjulgosa vuođul, ii automáhtalačča mieđit vuoigatvuođa erečuoldimii. Duopmostuollu doalaha ahte álbmotnjuolggus dovddasta ahte lea vuoigatvuohta čađahit olgguldas iešmearrideami áidna dušše dalle go áibbas erenamaš dilálašvuođat bohtet ovdan:

> *"Loahpahansátnin hálidat dadjat, álbmotvuoiggalaš njuolggus guhkeleammosii ovdánan hámis, mieđiha olgguldas iešmearrideami koloniijaide, vealáhuvvon álbmogiidda nugo dakkárat geat leat militeara válddi vuolde ja diliin goas diehto olmmošveahkadat ii beasa mielde almmolaš háldemii ovddidit iežas politihkalaš,*

---

[92] FN document CCPR/C/79/Add 112.

[93] Oainne čuoggá 3.1.

[94] Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217, § 217. I § 139, dás duopmostuollu čujuha Quebec-eamiálbmogiid dilláí, muhto go ášši loahppasátni lei ahte Quebec ii sáhte oažžut ovttabealát eretgeassádeami, de duopmostuolu állanii danbeallái ahte ii leat dárbu eanebut suokkardit gažaldaga mii guoská eamiálbmogiid dilláí jos muhtin oassestáhta dagašii ovttabealát eretgeassádeami.

ekonomálaš, sosiala ja kultuvrralaš čálgama. Dákkár diliin lea álbmogiin vuoigatvuohta geavahit olgguldas iešmearrideami dandihtii go leat gildon vejolašvuođas beassat čađahit siskáldas iešmearrideami. " [95]

Kanada alimusdikki giellageavaheapmái sáhttá jietnadit ahte duopmostuollu atná namahusa "olgguldas iešmearrideapmi" čájehit vejolaš ovttabealát luvvema čearu Quebec:a bealis. Oidno ahte dajaldat "olgguldas iešmearrideapmi" (external selfdetermination) lea geavahuvvon veahá njuovžileabbot dán smiehttamušas. Dajaldat adno nu ahte sistisdoalašii albmogiidgaskasaš oktavuođa vugiid mat eai gáibit čuoldima ja mat daninassi eai guoskka daid guhkásolli eavttuide maid álbmotnjuolggus gáibida čuoldima gažaldagain. Eamiálbmoga vuoigatvuohta bidjat iežas ovddasteaddjiid doalvut joavkku áššiid álbmogiidgaskasaš čoahkkimiidda ja konferanssaide, lea dákkár olgguldas iešmearrideapmi. [96]

6.1.1 "Koloniijahtton" álbmogat "eara álbmogiid" ektui

Lea hui mohkkái earuhit koloniijahtton álbmogiid nuppiin álbmogiin go geahččá iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas govvehusa bealis. Vuosteháhku dákkáraš kátegoriijaid ráhkadeapmái vuođustuvvo e.e. nu ahte dát doalašii stuorra oasi máilmmi veahkadagas iešmearrideami olgguldas govvehusas. Eanaš eamiálbmogat eai livčče árbevirolaš kolonidilis – datte-ge ii nuppástuvašii vealáhusa govdodat dahje hápmi sakka.[97]
Eamiálbmogat eai vuostálastte dandihtii, nugo lea namahuvvon, ahte sii livčče hálidan ásahit iežasit stáhta. Dát jurdda vuolgá oarjemáilmmi konseavttas ja eamiálbmogat eai leat dan mielas ahte sin servodagat huksejuvvojit aiddo dáid lávaid ala. Baicce vuostemielatvuohta vuolgá das ahte dát kátegoriijat sin oainnus mannet vuostá ja rihkkot álbmogiid ovttadásetvuođa vuođđojurdaga álbmotnjuolgosa oktavuođas, ja dalle ráhkaduvvošedje luohkáid gaskkat (class distinctions) álbmoga siste.[98]
Nubbin ášši lea ahte soames oliin geavahuvvo duoba "eamiálbmot" dakkár vugiin mii válddašii fárrui joavkkuid mat eai deavdde álbmotnjulgosa dábálaš eavttuid go lea sáhka "álbmogis" mas livčče iešmearridanvuoigatvuohta. Dás ii dahkko ánalysa das makkár eamiálbmotjoavkkut dovddastuvvojit "álbmogin" álbmotnjulgosa mielde, ja maidda dalle addošii iešmearrideami vuoigatvuohta, ja makkár joavkkut, mat vaikke ieššaset lohket-ge leamen eamiálbmogin, eai deavdde álbmotnjulgosa eavttuid "álbmogin". Gieskadis ovdáneapmi álbmotnjulgosa bealis ja Olmmošvuoigatvuođa Komitea doaibmavuohki duođaštit ahte diehto eamiálbmogat galget dovddastuvvot "álbmogin", geaiguin lea vuoigatvuohta čađahit iešmearrideami ON-konvenšuvnna 1966 árt. 1 mielde. Sámit leat ovdamearkkaláčča eamiálbmot, ja dalle maiddái "álbmot" álbmotnjulgosa vuođul. Lea viiddis ovttamielatvuohta dasa ahte sámit leat okta dain álbmogiin geaidda mieđihuvvo sajádat "álbmot" álbmotnjulgosa mielde, nugo maiddái Olmmošvuoigatvuođa Komitea doaimmat čájehit.

---

[95] *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 S.C.R. 217, § 138

[96] Oinne omd.§ 6 Suoma Sámedikkelágas (974/1995)

[97] ON merošta ahte máilmmis leat sullii 300 miljovnna heakka geat gullet eamiálbmotjoavkkuide.

[98]Olmmošvuoigatvuođa komišuvnna bargojoavkku ráporttat ON:a Eamiálbmotvuoigatvuođaid julggástusevttohusa birra: E/CN.4/1996/84; E/CN.4/1997/102; E/CN.4/1998/106; E/CN.4/1999/82; E/CN.4/2000/84.

UNESCO áššedovdiidčoahkkin iešmearrideami vuoigatvuođas[99] lea arvagit láitán go olbmuid lea bidjan ná kategoriijaid sisa:

"*..it was argued that this approach [to limit external self-determination to situations of de-colonisation] tantamount to saying that there are different categories of "people:" a first class that possesses the full right to self-determination, and a lesser class which possesses only a limited right to internal self-determination. The distinction is arbitrary, limits the right of choice and runs counter to the plain meaning of all instruments which state that "all peoples" have the right to self-determination, including the right to "freely determine their political status." It was pointed out that even using a positivist "hard law" approach, one comes to the conclusion that there is no valid international instrument in force today which makes such a distinction or affirms a right to internal self-determination... Moreover, it is important to stress that claims of self-determination do not necessarily imply claims to secession, indeed, they generally are limited to demands for rights to be exercised within boundaries of existing states.*"[100]

Dás ákkastallo ahte dákkár ráhkadusat leat seammát go mieđihit ahte gávdnojit guhtelágán luohkát "álbmogat, olbmot", bajitdássi geain lea vuoigatvuohta oažžut dievas iešmearrideami, ja vuolit luohkká geain dušše lea ráddjejuvvon vuoigatvuohta oažžut siskáldas iešmearrideami. Dákkár vuohki lea áibbas soaittáhatdahku ja gáržžidivcce álbmogiid vejolašvuođaid čađahit ieč̌čanas sorjjekeahtes válggaid. Lassin, kategoriijat rihkkot lunddolaš oaivilsisdoalu prinsihpa mii cealká "buot álbmogiin, juohke álbmogis" lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái, ja dasa gullá maid vuoigatvuohta "ieč̌čanasat beassat hukset politihkalaš ruŋggustis".

UNESCO áššedovdiidčoahkkin dovddaha ahte vaikke positiiva vuoiggalaš lahkaneapmi geavahuvvošii, ferte lihkká dohkkehit čuoč̌čuhusa ahte ii gávdno álbmogiidgaskasaš neavvu mii ráhkadivč̌če dákkár kátegoriijaid dahje dohkkehivč̌če dušše vuoigatvuođa siskáldas iešmearrideapmái. Áššedovdit maiddái deattuhit nuppi dehálaš čuoggá dás, namalassi ahte iešmearrideapmi ii dárbbaš sistisdoallat čuoldima gáibádusa ja vuoigatvuohta iešmearrideapmái álgobajis galgá čađahuvvot doabmi stáhtaid rájaid siskkobealde.

6.1.2 Eretgaikun – ieč̌čanasvuođa gáibádus

Stáhtaid váilevaš dovddastus eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas lea vuolgán ollu das go ballet ahte dát livč̌če lágalaš coakci eamiálbmogiidda buktit eretč̌uoldima gáibádusa doaibmi stáhtas. Leago dákkár ballui makkár-ge nanosmahtti duohki? Vuolggabáikin, go fikkášii dán jearaldaga árvvoštit, berre leat ahte buot áššáiguoski ON-cealkámušat bidjet stáhtaid nášuvnala oktiigullevašvuođa ja territoriala integritehta badjeleabbui go iešmearridanvuoigatvuođa stáhtakeahtes álbmogiidda. Iešmearrideami vuoigatvuohta ii namalassii sáhte čađahuvvot eretgaikumiin muđui go šattašedje hui erenoamáš dilit mat dagašedje eretgaikuma lágalažžan ja mii geavašii stáhta territoriala integritehta ala. Eretgaikuma eavttut leat dohkálač̌čat devdojuvvon buhtes kolonidiliid buohta ja dakkár áššiin mas stáhta lea vuođđodáset ja bistevač̌čat eahpedemokráhtalaš dahje vealáheaddji ovtta álbmoga vuostá.

Eretgaikun sáhttá oidnojuvvot álbmoga lunddolaš vuoigatvuohtan bealuštit iehčas, danne go eretgaikuma bokte beassá suodjalit iehčas vealáheaddji systema vuostá.

---

[99] Dollui Barcelonas, 21-27 čakčamánus 1998.

[100] UNESCO Division of Human Rights, Report of the International Conference of Experts, dollui Barcelonas, 21-27 skábmamánus 1998. Oainne siidu 26.

Sáhttet leat buorit sujat čuoldimii jos áššáiguoski álbmoga joatkevaš rumašlaš ceavcin uhkiduvvo dahje jos álbmot gártá ekonomálačča t nordašuvvat bisovačča t olggobeallái.[101]
Maiddái fuopmášuhtto muhtimiid bealis ahte eretgaikun sáhttá gártat dárbbašlaš čoavddusin ("remedial secession"), muhto maiddái dalle-ge galgá leat eaktun ahte dát álbmot lea dulbmojuvvon stáhta bealis ja eai makkár-ge eará álbmogiidgaskasaš vuoiggalaš bagadusneavvut nagot veahkehit dili buoridit.[102]
Jos ovtta álbmoga bistevaš rumašlaš ceavcin lea áiton – omd. jos álbmotspeadjan vuolggahuvvo – dahje jos šaddá garra vealáheami gillamuššii, rahpá ON:a olmmošvuoigavuođa julggástus saji doaibmabijuide mat sáhttet doalvut vaikke-ba luovusgaikumii. Ovdasánis (Preamble) mieđihuvvo álbmotčuožžileapmi tyranniija (soardinválddi) ja vealáheami vuostá maŋimuš geaidnun ("rebellion against tyranny and oppression" as "last resort").[103]
Dakkár ballu ahte sámiid iešmearrideami vuoigatvuohta sáhttá čuožžilahttit čuoldingáibádusa nášuvnastáhtaide namahuvvon sujaid vuođul, orru leamen viehka vuođuskeahtes. Lassin dasa ahte ii gokko-ge sáhte gapmut ahte livčče gávdnomis sámi iehčanasvuođa lihkadus, lea láhkavuoiggalaš ja politihkkalaš dilli sámiin dakkár ahte vejolaš čuoldingáibádus ii moktege juvssašii álbmogiidgaskasaš láhkavuoiggalaš mieđiheami.
Vaikke sávaldat, dáhttu dahje eavttut sápmelaš eretčoavdimis eai leat gávdnamis otná dilis, ja vaikke ná ii gártta šaddat jurddašahtti nu guhkás go otne sáhttá einnostit, de berre datte-ge áddet ahte sámiid bealde lea váigat buorrinváldit dákkár gáržžiduvvon iešmearridanvuoigatvuođa. Dálá sámiide lea váttis guođđit dákkáraš vuoigatvuođa boahttevuođa sámebuolvvaid ovddas. Maiddái ii sámiide leat dáhkiduvvon ahte otná nášuvnnala politihkalaš váldi ja vuogádat seailu agálašvuhtii.
Maŋimuš máilmmesoađi rájis leamaš nášunstáhta oidnojuvvon vuđoleammus ovttadahkan servodatláhčimis. Nášunstáhta ceggen leamaš dandihtii viehka guhkká doalahuvvon dievaslaš ja áidna duođalaš iešmearrideami vuoigatvuođa čađaheapmin. Dán duohtandahkan lea measta automáhtalačča t vurdon mannat luovusgálgamii ja dasmaŋŋá sierra nášunstáhta ceggemii.

Otne datte-ge lea buorrinváldin lassáneamen dasa ahte iešmearrideami vuoigatvuohta lea njuovžilis vuogádat masa lea váttis ráhkadit lihkatkeahtes sisdoalu. UNESCO áššedovdiid čoahkkin álbmogiid iešmearrideamis fuomášuhttá ahte vuoigatvuohta iešmearrideapmái ferte dovddastuvvot proseassan dansadjái go ovdalgihtii mearriduvvon boađusin.[104] Čoahkkin gidde fuomášumi váldočoahkkaneami cealkagiid nr. 2625, mas muittuhuvvo:

"*The establishment of a sovereign and independent State, the free association or integration with an independent State or the emergence into any other political status freely determined by a people constitutes modes of implementing the right of self-determination by the people.*"

Dás bukto dat oaidnu ahte sorjjekeahtes stáhta ásaheapmi, ovttastus nuppiin stáhtain dahje integrašuvdna iehčanas stáhtain, dahje nuppelágán politihkalaš statusa ráhkadeapmi, dušše čájeha moattelágán vugiid ("modes") movt čađahivčče iešmearrideami vuoigatvuođa. Dát lea seamma oaidnu maid Albmogiidgaskasaš Duopmostuollu (International Court of Justice) maiddái lea dovddahan. Duopmostuollu dadjá ahte vuođđoeaktun lea ahte iešmearridemi vuoigatvuođa duohtandahkan lea álbmogiid iežas luođu ja ieš dáhtolaš válljema vuođul.[105] Jos

---

[101] Benyamin Neuberger, (1986), National Self-determination in Postcolonial Africa
[102] Lee C. Buchheit, Secession (1978)
[103] Universal Declaration of Human Rights, Preamble, § 3
[104] Report of the International Conference of Experts on the Implementation of the Right to self-determination as a Contribution to Conflict prevention, 21-27 November 1998 UNESCO (Division of Human Rights)
[105] Advisory opinion on Western Sahara, 1975 ICJ 12, 32-33

sámit hálidit čađahit dán vuoigatvuođa ieČČanasvuođa gáibádusain, lea dat-ge sámi álbmoga iežas frijja ja ieŠdáhtolaš válga.
UNESCO áššedovdiidčoahkkin dadjá viidáseabbot ahte vuoigatvuohta oažžut iešmearrideami ii galgga áddejuvvot dakkárin mii addá vuoigatvuođa lájidit ovttageardásaš válgga, muhto galgá leat jeavddalaš ovdáneapmi mii dorvvasta álbmogiid oasseváldima mearrádusproseassain ja iežas boahttevuođa háldema:
"*Self-determination should not be viewed as one time choice, but as an ongoing process which ensures the continuance of a people's participation in decision making control over its own destiny.*"
Daddjo maiddái ahte vuoigatvuohta oažžut iešmearrideami, nugo lea dilli eanaš eará vuoigatvuođaid buohta, ii galgga dulkojuvvot ábsoluhtta vuoigatvuohtan. Jos iešmearridanvuoigatvuođa čađaheapmi rihkkugoahtá nuppiid, álbmogiidgaskasačČat dovddastuvvon vuoigatvuođaid ja vuođđojurdagiid, galgá dahkkot árvvoštallan dáid gaskkas. Ráfi ja dorvvu seailluheapmi gártá dákkár diliid vuolde bajimuš mihtun, cealká UNESCO áššedovdiid čoahkkin.

6.2 Iešmearrideami vuoigatvuođa siskáldas govvádus

6.2.1 Oppalaččat iešmearrideami siskáldas govvádusa birra

Nugo dásovdalis lea daddjon, rávve CCPR:a ja CESCR:a oktasaš árt. 1 (1) ahte;

> "*All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.*"

Dán olis oažžu fuobmát ahte ON:a Spesialrapportár Eamiálbmot Olmmošlaš Vuoigatvuođain ja Vuođđofrijjavuođain[106] lea deattuhan ahte;

> "*The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights ... sets out in article 1 the following rights which relate directly to indigenous peoples: all peoples have the right to self-determinaiton and, by virtue of that right, may freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development (art. 1 (1) and all peoples may freely dispose of their natural wealth and resources (art. 1 (2)).*"[107]

CERD lea maiddái, čujuhettiin dasa ahte juohke álbmogis lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái, čilgen iešmearrideami siskáldas áspeavtta ná;

---

[106] Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Peoples
[107] Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Peoples, Rodolfo Stavenhagen, FN Dokument E/CN.4/2004/80/Add.1, para. 88

> "*The right to self-determination of peoples has an internal aspect, that is to say, the rights of all peoples to pursue freely their economic, social and cultural development without outside interference.*"[108]

Nuppit čállosat maid čujuhit iešmearrideami vuoigatvuhtii ja geardduhit oppalaččat ahte álbmogiid vuoigatvuohta dás maiddái váldá mielde ahte álbmogiin lea vuoigatvuohta ieš beassat mearridit ekonomálaš, sosiala ja kultuvrralaš ovdaneamiset badjel.
Nugo juo lea máinnašuvvon, leat WGDD-stáhtat gárvát dovddastit iešmearridanvuoigatvuođa eamiálbmogiidda. Vaikke dát stáhtat leat unnán dadjan iešmearrideami siskáldas áspeavtttas, sáhttá lihkká-ge leat miellagiddevaš geahčastallat maid Eamiálbmotjulggástus máinnaša vuoigatvuođa ávnnaslaš sisdoalus.

Álggus oažžu fuobmát ahte, nugo lea juo daddjon, ártihkkal 3 geardu CCPR:a ja CESCR:a árt 1.1, ja cealká ahte iešmearrideami vuoigatvuhtii gullá maid eamiálbmogiid vuoigatvuohta háldet iežaset ekonomiija ovddideami ja sociala diliid ja kultuvrrá čálgama. WGDD árt. 31 sistisdoallã dasalassin listtu mas lea áhta mii Eamiálbmotjulggástusa mielde lea oassi iešmearrideami vuoigatvuođas:

> "*Indigenous peoples, as a specific form of exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, including culture, religion, education, information, media, health, housing, employment, social welfare, economic activities, land and resources management, environment and entry by non-members, as well as ways and for financing these autonomous functions.*"

Davviriikkat leat gal evttohan ahte ovdamearkalisttá sihkkojuvvo Eamiálbmotjulggástusas, ja dušše árt.31 vuosttas lađas galggašii dás bisuhuvvot. Norga datte-ge lea čielgasit máinnašan ahte ná *ii* evttohuvvo dandihtii ahte dát áđat eai livčče galgan leat oassin eamiálbmogiid iešmearrideami vuoigavuođas. Duogášin baicce lea táktihkka, davviriikkat jáhkket ahte dát veahkehivčče lihtodemiid mannat falibut ovddos WGDD:a vuolde. Gánneha dán olis geahčestit Eamiálbmotjulggástusa ártihkkalii 4, mii dadjá;

> "*Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems, while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State*"[109]

ja ártihkkalii 21 mii deattuha ahte;

---

[108] CERD General Comment No. 21 – Right to Self-determination, 15.03.1996

[109] Mii gusto bájuhussii "if they so choose", buohtas erohusa veahádagaid ja eamiálbmogiid vuoigatvuođaid gaskkas dan ektui mii dás bajábealde lea daddjon.

> *"Indigenous peoples have the right to maintain and develop their political, economic and social systems, to be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in their traditional and other economic activities..."*

Maiddái oažžu mainnašit ártihkkala 23, mii jietnada ná;

> *"Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for exercising their right to development..."*

Vaikke ILO 169 ii njulgestaga hála eamiálbmogiid iešmearrideamis, ánssáša lihkká namahit árt. 7.1, mii cealká dán;

> *"The peoples concerned shall have the right to decide their own priorities for the process of development as it affects ... the lands they occupy or otherwise use, and to exercise control, to the extent possible, over their own economic, social and cultural development. In addition, they shall participate in the formulation, implementation and evaluation of plans and programmes for national and regional development which may affect them directly."*

Lea mealgatmuddui čielggas ahte eamiálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta, ja dasa gullá maid vuoigatvuohta beassat ieš mearridit badjel iečča kultuvrralaš, sosiala ja ekonomálaš ovdáneami. Iešmearrideami vuoigatvuođa siskáldas áspeakta sistisdoallá dákkár dilis vuordimis maiddái buot dehálaš gažaldagaid mat gusket kultuvrralaš, sosiala ja ekonomálaš beliid seailluheapmái eamiálbmogiid servodagain.

Olmmošvuoigatvuođa Komitea kommenttain, mat dahkkojit stáhtaid áigodatráporttaid iskama buohta, oaidná veaháš das mii oaivvilduvvo politihkalaš, ekonomálaš, sosiala ja kultuvralaš ovdánemiin. Dáin dokumeanttain lea Olmmošvuoigatvuođa Komitea čađagaskka bidjan iešmearrideami vuoigatvuođa resursadimenšuvnna guovddašii (árt. 1.2). Dát kommenttat geahčaduvvojit lagabuid veahá maŋŋelis dás. Olmmošvuoigatvuođa Komitea lea maiddái jagiid mielde čohkken govdagis vásáhusa ja ráhkadan doaibmavuogi CCPR ártihkkala 27. dulkomii. Komitea lea olu gerddiid máinnašan ahte CCPR árt. 27 ja árt. 1 gieđahallet lagaš vuoigatvuođaid, vaikke gal sierralágán gearretsubjeavttaiguin (ovttatolmmoš álbmoga ektui). Iešmearrideami vuoigatvuođa sisdoalu bagadusa sáhttá dandihtii gávdnat komitea iežas dulkomis árt. 27 buohta.

6.2.2 Oasálastin ekonomálaš doaimmaide/fidnuide

Go lea nu ahte juohke álbmot ieš galgá bállet dikšut ja muđui hálddašit ekonomálaš ovdáneamis, cuoiguba CCPR:a ja CESCR:a oktasaš árt. 1 (2) ahte;

> "*All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefits, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence.*"

Fuobmá maid ahte WGDD:a árt. 31, máinnaša ahte eamiálbmogiidda galgá juolluduvvot ekonomálaš doarjja vai šaddá vejolaš ollášuhttit daid osiid iešmearrideamis mat bohtet ovdan árt. 31 ("*... as well as ways and for financing these autonomous functions.*")

Dán oktavuođas oidno maiddái mo Olmmošvuoigatvuođa Komitea celkki Dánmarkku áigodatráportta buohta;

> "*... commends Denmark for ... the promotion of Greenland's financial independence ...*"[110]

Komitea lea dasalassin buktán dán oainnu go geahčadii Ođđa Selandda ráportta;

> *"The approach of providing compensation from public funds helps to avoid tensions that might otherwise hamper the recognition of indigenous land and resource rights."*[111]

Dán olis oažžu fuobmát ahte Olmmošvuoigatvuođa Komitea ávžžuha Ruota dovddastit sámiide duođalaš váikkuhanfámu badjel sin "*economic activities*".[112]

6.3 Lasi iešmearrideami vuoigatvuođa resursadimenšuvnnas

6.3.1 Vuoigatvuohta ja hálddašanváldi badjel árbevirolaš eana- ja čáhceduovdagiid, badjel árbevirolaš ealáhusaid ja badjel eará árbevirolaš luondduvalljiid

Eamiálbmogiid kultuvrrat ja servodagat leat hui čavga darvvihuvvon árbevirolaš eana- ja čáhcebirrasiidda ja luondduvalljiide muđui ja dát leat dalle iešmearridanvuoigatvuođa sisoasit. Ii atte dalle olu jierpmi hállagoahtit eamiálbmogiid iešmearrideamis jos resursabealit eai guoskkahuvvo. Asbjørn Eide, danáiggi ON:a Veahádatálbmogiid Vuoigatvuođa Bargojoavkku sátnejođiheaddji, muittuhii e.e. ahte kulturautonomiija eamiálbmogiidda ii atte gánnáhahtti oaivila jos ášši ii maiddái gieđahala eatnamiid hálddašeami ja luondduvaljjiid dikšuma ja ávkkástallama. Danne lea lunddolaš ahte ON-organat ja earát mat barget eamiálbmogiid áššiiguin, ovddimustá giddejit berostumi iešmearridanvuoigatvuođa siskáldas

---

[110] UN Document CCPR/CO/70/DNK, čuokkis 6
[111] UN Document CCPR/CO/75/NZL, čuokkis 7
[112] UN-document CCPR/CO/74/SWE, beaiváduvvon 24.04. 2002, čuokkis 15

áspeavtta beallái, mii guoská eamiálbmogiid mearridanváldái ja/dahje váikkuhanvejolašvuhtii go sáhka lea movt dáid olbmuid eana- ja čáhceresurssat ja birgenvuogit galget hálddašuvvot. Olmmošvuoigatvuođa Komitea lea mánngii addán oainnus ártihkkalii 1 (2) dakko mii gusto eamiálbmogiidda. Čielgaseammosit leamaš komitea ovdalis namahuvvon kommeanttain dalle go geahčadii Kanada 4. áigodat rápportta;

> *"The Committee, while taking note of the concept of self-determination as applied by Canada to the aboriginal peoples, regrets that no explanation was given by the delegation concerning the elements that make up that concept, and urges the State party to report adequately on implementation of article 1 of the Covenant in its next report.*
>
> *The Committee notes that, as the State party acknowledged, the situation of the aboriginal peoples remains "the most pressing human rights issue facing Canadians". In this connection, the Committee is particularly concerned that the State party has not yet implemented the recommendations of the Royal Commission on Aboriginal Peoples (RCAP). With reference to the conclusion by RCAP that without a greater share of lands and resources institutions of aboriginal self-government will fail, the Committee emphasizes that the right to self-determination requires, inter alia, that all peoples must be able to freely dispose of their natural wealth and resources and that they may not be deprived of their own means of subsistence (art. 1, para. 2). The Committee recommends that decisive and urgent action be taken towards the full and implementation of the RCAP recommendations on land resource allocation. The Committee also recommends that the practice of extinguishing inherent aboriginal rights be abandoned as incompatible with article 1 of the Covenant."* [113]

Komitea cealká Australia ráportii ná;

> *"The Committee recommends that the State party take further steps in order to secure the rights of its indigenous population under article 27 of the Covenant. The high level of exclusion and poverty facing indigenous persons is indicative of the urgent nature of these concerns. In particular, the Committee recommends that the necessary steps be taken to restore and protect the titles and interests of indigenous persons in their native lands, including by considering amending anew the Native Title Act, taking into account these concerns*
>
> *The Committee expresses its concern that securing continuation and sustainability of traditional forms of economy of indigenous minorities (hunting, fishing and gathering), and protection of sites of religious or cultural significance for such*

[113] CCPR/C/79/Add.105/1999 čuokkis 7 ja 8

minorities, which must be protected under article 27, are not always a major factor in determining land use."[114]

Čáhce- ja eanavuoigatvuođaid hárrái, lea Komitea go suokkardii Ođđa Selãndda ráportta dadjan ná;

"*The Committee welcomes the further progress made in the protection and promotion of the rights of Maori under the Covenant, in particular the amendments introduced by the Maori Reserved Land Amendment Act ... the Committee notes with satisfaction that the Act provides for compensation to be paid to lessors for delays in carrying out rent reviews and to ensure fair annual rents, and providing for compensation to be paid to (largely non-Maori) lessees under certain circumstances ...*

...While recognizing the positive measures taken by the State party with regard to the Maori, including the implementation of their rights to land and resources, the Committee continues to be concerned that they remain a disadvantaged group in New Zealand society with respect to the enjoyment of their Covenant rights in all areas of their everyday life. The State party should continue to reinforce its efforts to ensure the full enjoyment of the Covenant rights by the Maori people."[115]

Maiddái sámiid iešmearridanvuoigatvuođas lea Olmmošvuoigatvuođa Komitea deattuhan resursadimenšuvnna. Komitea lea maiddái go geahčadii Norgga 4. ráportta, čujuhettiin CCPR:a ártihkkalii 1 (2), deattuhan sámiid vuoigatvuođa hálddašit luondduvalljiideaset ja ahte sámiin eai oažžu ceavzinvuogádagat váldot eret. Komitea dasto ávžžuha Norgga boahtte háve muitalit movt Norga lea jurddašan doibmiibidjat ártihkkala 1 (2) sápmelaččaid buohta ja máinnaša ain iežas kommeanttaide iešmearrideamis ahte komitea;

" ... *remains concerned that while legislative reform work in the field of Sami land and resource rights is in progress, traditional Sami means of livelihood, falling under article 27 of the Covenant, do not appear to enjoy full protection in relation to various forms of competing public and private uses of land.*"[116]

Dát seammá mii bajábealde lea daddjon lea máiddái sánis sátnái máinnašuvvon Ruota 5. ráportii. Komitea čujuha e.e. CCPR:a ártihkkalii 1 ja lea fuolastuvvan go buktá dán oainnu;

"*the limited extent to which the Sami Parliament can have a significant role in the decision-making process on issues affecting the traditional lands and economic activities of the indigenous Sami people*" [117]

---

[114] UN Document CCPR/CO/69/AU, para. 509 – 510
[115] UN Document CCPR/CO/75/NZL, čuoggát 7 ja 14
[116] UN-Document CCPR/C/79/Add.112/1999, čuokkis 16. Fuopmá maid ovttastumi Ártihkkalii 27
[117] UN Document CCPR/CO/74/SWE, beaiváduvvon 24.04. 2002, čuokkis 15

Lea dehálaš fuobmát ahte Olmmošvuoigatvuođa komitea doalaha ahte mearrabivddu vuoigatvuohta galgá gehččot CCPR-árt 27 vuolde. Dás oažžu hui nannosit dan jáhku ahte eamiálbmogiid iešmearrideami vuoigatvuohta addá válddi mearridit, dahje goit-ge vejolašvuođa váikkuhit mearrabivddu, dan muddui ja nu guhkás go mearrabivdu lea áššáiguoski eamiálbmogiid árbevieru ealáhus.

Maiddái Ekonomálaš, Sosiala ja Kulturvuoigatvuođaid Komitea ("ESK-Komitea") lea máinnašan nu ahte lea maiddái dán komitea oaidnu ahte eamiálbmogat ieža lea fámuiduhtton háldet valljideaset, maiddái diehttalas luondduvalljiid oppanassiige. ESK-Komitea čujuha CESCR-ártihkkallii 1.2 ja jietnada;

> "*State parties should ensure that there is adequate access to water for subsistence farming and for securing the livelihoods of indigenous peoples.*"

Berre maiddái muitit maid ON:a Eamiálbmogiid Olmmošlaš Vuoigatvuođaid ja Vuođđofrijjavuođaid Spesialráportár lea cealkán[118];

> "*The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights ... sets out in article 1 the following rights which relate directly to indigenous peoples:... all peoples may freely dispose of their natural wealth and resources (art. 1 (2)).*"[119]

Beroškeahttá das ahte ILO 169 ii sistisdoala makkár-ge čilgejeaddji bagadusaid eamiálbmogiid iešmearrideami hárrái, lea Kristan Myntti buriin sujain máinnašan ahte ILO 169 bures-ge deattuha ahte eamiálbmogiin lea váldi árbeeatnamiideaset badjel. Dákko oažžu maiddái fuobmát maid ILO 169, ártihkkalis 7.1 dadjá eatnamiid hálddašeamis. Lea oppanassii-ge gággat geassit dárkilis rájá gaskal eamiálbmogiid oktasaš (kollektiiva) eanavuoigatvuođaid, nugo ILO 169 máinnaša, ja iešmearrideami govvehusa (áspeakta) oasi, mii guoská mearridanváldái čáziide, eatnamiidda ja luondduvalljiide. Dás gánneha maid geassit ovdan movt CERD ja ILO leaba árvvoštan, go dadjaba ahte Norgga álgoárvalus Finnmarkkoláhkii ii deavdde ja ii duhtat álbmotnjulgosa eavttuid.

Maid Eamiálbmotjulggástus máinnaša iešmearridanvuoigatvuođa resuradimešuvnnas lea diehttalas dehálaš ja miellagiddevaš. Čállagat dán olis maid berre geahčadit leat e.e. árt. 7 b;

> *"Indigenous peoples have the ... right not to be subject to ... any action which has the aim or effect of dispossessing them of their lands, territories or resources;"*

ja ártihkkal 26

---

[118] Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Peoples.
[119] Oainne Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Peoples, Rodolfo Stavenhagen, FN Dokument E/CN.4/2004/80/Add.1, para. 88.

> "*Indigenous peoples have the right to … develop, control and use the lands and territories, including the total environment and … resources which they have traditionally owned or otherwise occupied or used. This includes the right to the full recognition of their laws, traditions and customs, land-tenure systems and institutions for the development and management of resources …*"

dasto maiddái árt. 21

> "*Indigenous peoples have the right to ... be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in all their traditional and other economic activities. Indigenous peoples who have been deprived of their means of subsistence and development are entitled to just and fair compensation.*"

Oainne maid ártihkkal 31, ovddabealde jo namahuvvon, mii muittuha ahe "*land and resource management*" lea oass eamiálbmot iešmearrideami válddis.

Orru leat nu ahte ON-lahttostáhtat dál leat gárvá miehtihit iešmearrideami mas maid resursadimenšuvdna lea fárus. Davviriikkaid evttohus WGDD:ii, dás ovddabealde juo namahuvvon, sistisdoalai lassin dasa mii lea máinnašuvvon, maiddái muhtin nuppástuhttimiid Eamiálbmotjulggástusa ártihkkalii 30, mii dalle dán hámis gullo ná;

> "*Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands, territories and other resources, including the right to require that States obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands, territories and other resources, particularly in connection with the development, utilization or exploitation of mineral, water or other resources. Pursuant to agreement with the indigenous peoples concerned, just and fair compensation shall be provided for any such activities and measures taken to mitigate adverse environmental, economic, social, cultural or spiritual impact.*"

Davviriikkat árvalit ahte vuolláisárgojuvvon gurggástat sirdo julggástusas dan oassái mii erenamažit guoská iešmearrideapmái, go fas teaksta mii dákko báhcá, biddjo ártihkkaliidda mat gieđahallet eanavuoigatvuođaid.[120] Eanaš stáhtat mat oasálastet WGDD:a gávnnademiide, dorjot davviriikkaid dán oasi bokte.

Iešmearrideami resursadimenšuvdna ferte maiddái vuhtiiváldit genehtalaš resurssaid, árbevirolaš máhtu, ja árbevirolaš kulturovdanbuktimiid (TCE). Numo jo lea daddjon, lea guovddáš áhtan iešmearridanvuoigatvuođas ahte juohke álbmot galgá iežžas meriid mielde

[120] Evttohus mii geahčada eanavuoigatvuođaid ii guoskkahuvvo eambo dán ovdanbuktimis.

beassat mearridit kultuvrralaš čálgamasas. Bagadus "Principles and Guidelines for the Protection of the Heritage of Indigenous Peoples" jietnada ná;

> "*To be effective, the protection of indigenous peoples' heritage should be based broadly on the principle of self-determination, which includes the right of indigenous peoples to maintain and develop their own cultures and knowledge systems*"[121]

Láhka dan njulgosa man mielde álbmot vákšu kultuvrralaš ovdáneamis, lea vuoigatvuohta mearridit álggahanálšša. Dás čujuhuvvo CESCR:a ártihkkalii 15, mii deattuha ahte;

> "*... the right of everyone ... to benefit from the protection of the moral and material interests resulting from any scientific, literary or artistic production of which he is the author.*"[122]

CESCR:a árt. 15 lea hábmejuvvon ja galgá leat individuala vuoigatvuohtan – ulbmilin lea suodjalit ovttaskažža hutkanálmmi. Vuoigatvuohta árbevieru gelbui ja TCE:i, fas lea – nugo čielggaduvvo – oktasaš vuoigatvuohta. Árbevirolaš gealbu ja TCE:at šaddagohtet das go álbmot ovttas, dološáiggi erenamaš vieruides mielde, guorrasa molsašumiide mat dáhpáhuvvet birgen- ja eallinbirrasis. Ii dalle dábálaččat leat vejolaš dovdát ovttakaš hutki dahje joavkku hutkkiid geat guddet árbevirolaš máhtu ja TCE ovddosguvlui.[123] Danne go árbevirolaš gelbbolašavuohta ja TCE, cielggadusa mielde, leat riegáduvvan álbmoga historjjálaš ovdaneami áiggi ja siste, de dalle dákkár čehppodat ja kultuvrralaš olggosaddinvuogit gullet dinassiid álbmogii, ovddimustá vuođđuduvvon sullasaš jurdaga ala mii vuordá ahte ovttatolbmuid lávlagat, čállosat jna. leat hutki oamastusat.

Dán oktavuođas sáhttá máinnašuvvot ahte Eamiálbmotjulggástusa árt. 29, mii nanne eamiálbmogiid vuigatvuođa vákšut ja oamastit árbevirolaš máhtu ja TCE, ja árt. 12 dadjá dasto ahte;

> "*Indigenous peoples have the right to practice and revitalize their cultural traditions and customs. This includes the right to maintain, protect and develop the past,*

---

[121] OP 2

[122] Oainne maiddái WIPO Document WIPO/GRTKF/IC/4/8, paragraph 28 mii cealká "*Because its generation, preservation and transmission is based on cultural traditions, traditional knowledge is essentially culturally-oriented or culturally-rooted, and it is integral to the culture identity of the social group in which it operates and is preserved. From the point of view of culture of the community in which it has originated, every component of traditional knowledge can help define that community's own identity.*" ja dasalassin oainne WIPO Document WIPO/GRTKF/IC/3/8, paragraph 14 mii dadjá "*By contrast, the cultural identity dimension of traditional knowledge may have a dramatic impact on any future legal framework for its protection, because, being a means of cultural identification, the protection of traditional knowledge ... ceases to be simply a matter of economics or of exclusive rights over technology as such. It acquires a human rights dimension indeed*".

[123] Oainne omd. WIPO Document WIPO/GRTKF/IC/3/8, WIPO/GRTKF/IC/3/9 ja WIPO/GRTKF/IC/4/8. Ii dandihtii leat nu ahte ovttatlaš hutkit/álggaheaddjit eai sáhtašii doaibmat ovddosguvlui árbevirolaš máhtu vuođul dahje eará árbevirolaš áđaid vuođul. Baicce nuppos, dát lea hui dábálaš, ja dakko bokte čálgagoahtá mihtu maid nubbi veadjá dovdát ja man duokin lea dákkár hutki/álggaheaddji.

present and future manifestations of their cultures, such as archaeological and historic sites, artefacts, designs, ceremonies, technologies and visual and performing arts and literature ..."

Dehálaš bealli eamiálbmogiid iešmearrideamis lea árvu eamiálbmogiid árbevieruide ja dábiid njulgosat. Buot servodagat hálddašuvvojit norpmaid mielde, ja lea danne áiggiid mielde ráhakdan iežasit diggesystemaid. Eamiálbmogiid servodagat lea nugo earát-ge dán luotta mielde ovdánan, ja sin njulgossystemat leat dábálaččat hui seahkalasa ja mealgatmuddui váddát, ráhkaduvvon dábiid ja árbevirolaš gearreduššanvugiid vuođul, ná eanet go virggálaš láhkaásahusaid bokte mii eará kultuvrrain lea dábáleammos. Go eamiálbmogiid vuoiggalašvuođa lávva ii leat čadnon almmolaččat ja globála dohkkehuvvon koodaide, gehččojuvvojit earáid bealis primitiivan, ja kolonistáhtat lea dávjá váldán dan oainnu ahte aiddo dáid sujaid geažil eai dárbbaš addit árvvu eamiálbmogiid digge- ja gearretsystemaide. Dát ii datte-ge dárbbaš leat vuoiga. Go eamiálbmogiid diggesystemat leat vuođđuduvvon árbedábiid vuoigatvuođa oainnuide, eai-ge leat koodaide čadnon, ii leat doarvái duođaštus dasa ahte eai livčče árvvoláčča nugo dakkár systemat maid láhkaásahusat leat huksejuvvon kodaid ala. Datte-ge galget láhkasystemat leat njuolggadussan olbmuid láhtenvugiide servodagas ja danseammás galget eamiálbmogiid árbevirolaš vuoiggalaš gearret- ja diggesystemat bissut árvvolažžan, ja ná dandihtii jos iešmearrideapmi galggašii duohtandahkkot. Go eamiálbmogiid kultuvra ja ceavcin lea nu čavga giddejuvvon árbedábálaš eana- ja čáhcebirrasiiddasaset, lea dalle lunddolaš ahte árbevirolaš eatnamiid ja čáziid hálddašeapmi lea erenamaš dehálaš sidjiide.

ILO 169 árt. 8 ja 9 muitaleaba ahte dalle go stáhtaid iežas láhkagihpagat biddjojit fápmui, galget maiddái eamiálbmogiid árbevierut dán olis árvvusádnot ja gutnejahttot. Maiddái Eamiálbmotjulggástusa árt. 4 cuoigu ahte nášuvnnala lágat ja daid geavahus galget vuhtiiváldit dan ahte eamiálbmogat ieža galget oažžut bisuhit ja čálgadit iežaset sierralágan gearreduššan- ja lágastallansystemaideaset. Maiddái ESK-Komitea lea deattuhan dan beali ahte eamiálbmogiidda addošii vejolašvuohta geavahit ja seailluhit árbevieruideaset.[124] Ná leat maid guovlludásiid orgánat cealkán. *Awas Tingni* áššis celkki interámerikalaš olmmošvuoigatvuođa duopmostuollu ahte

"*The communal concept of land – including as a spiritual place – and its natural resources form part of their customary right; their bond with the territory, although unwritten, is integral to their daily life, and the right to communal property itself has a cultural dimension. In sum, the habitat forms an integral part of their culture, transmitted from generation to generation.*"[125]

---

[124] O'Keefe, Roger, "*The Right to Take Part in Cultural Life*", Under Article 15 of the CESCR, ICQL, vol. 47, 1998, p. 918 (pp. 904 – 923)

[125] Awas Tingni v. Nicaragua, p. 2, para. 6.

6.3.2 Vuoigatvuohta mineralaide, oljui ja eará eai-árbevirolaš luondduvalljiide sámiid árbevirolaš duovdagiin

Olmmošvuoigatvuođa komitea fuopmášupmi Ruoŧa áigodatráportta buohta, čujuhii bajábealnamahuvvon cealkágii ja das oaidná ahte sámiid iešmearrideami vuoigatvuohta ii sáhte ráddjejuvvot dušše dasa ahte sámit ožžot háldet badjel árbevirolaččat ávkkástallon luondduvalljiid. Dasmáŋŋá go komitea nannii ahte sámiide ferte addojuvvot mearkkašahtti mađi mearridanváldi dakko mii gusto árbe-eatnamiid ja birgejumiid hálddahussii, ja fuopmášuhttá dasalassin

> "*The State party should take steps to involve the Sami by giving them greater influence in decision-making affecting their natural environment and their means of subsistence*"

Komitea gidde fuompášumi dasa ahte namahus "*Saami economic activities*" sistisdoallá doaimmaid nugo čáhcefápmu, ruvkedoaimmat, vuovdegávppašeapmi ja eatnamiid addin privahta oamastussii.

Maiidái EU nanne eamiálbmogiid vuoigatvuođa iešmearrideapmái ja cealká;

> *"Strengthened attention to be paid by all Northern Dimension partners to indigenous interests in relation to economic activities, and in particular extractive industry, with a view to protecting inherited rights of self-determination, land rights and cultural rights of indigenous peoples of the region.*"

Ja dákko oažžu maid oaidnit movt CERD cuigguda Ruoŧa;

> "*Concern is expressed over the issue of land rights of the Sami people, in particular hunting and fishing rights which are threatened by, inter alia, the privatization of traditinal Sami lands. The Committee recommends that the Government introduce legislation recognizing traditional Sami land rights and reflecting the centrality of reindeer husbandry to the way of life of Sweden's indigenous people.*"[126]

ESK-Komitea lea behtton ja jietnada ná;

> "*the traditional lands of indigenous peoples have been reduced or occupied, without their consent, by timber, mining and oil companies, at the expense of the exercise of their culture...*"

ja dasmáŋŋá evttoha áššáiguoski stáhtii (Colombia) ahte berrešii;

---

[126] CERD/C/304/Add.103

> "... *ensure the participation of indigenous peoples in decisions affecting their lives. The Committee particularly urges the State party to consult and seek the consent of the indigenous peoples concerned.*"[127]

Go čohkke buot mii dás boahtá ovdan, orruleamen hui čielggas ahte eamiálbmogiid vuoigatvuohta iešmearrideapmái maiddái mieldesbuktá iešmearridanváldi váikkuhit eai-árbejuvvon luondduvalljiid badjel. Eanet eahpečielggasin lea galget go eamiálbmogat ožžut oasi ekonomálaš ovdduin mat čuožžánit dákkár resurssaid ávkkásteamis. Olmmošvuoigatvuođa komitea kommeanttat Ruota áigodat ráportii geažudit dohko ahte dákkár gáibádusa sáhttá loktet, nugo dás ovddabealde lea jietnaduvvon.

6.4 Solidaritehta dimenšuvdna

Goalmmát oassi 1966 konv. ártihkkalis 1 geahčada vel nuppi beali iešmearridanvuoigatvuođas: Stáhtaid oktasaš ovddasvástádus ovddidit nuppiid máilmmeguovlluid olbmuid/álbmogiid iešmearrideami, namalassii stáhtaid iežas rájáid olggobealde. Olmmošvuoigatvuođa komitea lea ráportaprosedurastes deattuhan dán-ge beali, ja dás eanemustá čujuhan stáhtaid iežas geatnegasvuhtii nanosmahttit Pálestiinna ja Mátta-Áfriikka álbmogiid iešmearridanválddi.[128]

6.5 Servodatsoahpamuš sámiiguin rievdaduvvo

Nugo e.e. James Anaya lea fuopmášuhttán, mieldesbuktá iešmearrideapmi ekonomálaš buorrindahkama eamiálbmogiid buohta ja historrjálaš boasttuvuohta maid ollugat leat gártan gillát. Eamiálbmogat guhte vihkugohtet ahte sii leat šáddan ođđaáigásaš stáhtaválddi vuollásažžan almma iežaset dáhtu haga, ja dávjá lea geavvan ná sin jierakáhttá, lea dalle bajimusdási ulbmilin ahte stáhta ferte dovddastit ahte eamiálbmogiidda galgá addot fámudus iešmearrideapmái. Ja ulbmil galgá ollášuhttot beroškeahttá čuozahusain mat dás čuožžilivčče. Earret ereliggánis diliin gos álbmotnjuolggus dorjjošii eamiálbmogiid luovusgaikuma, mearkkaša stáhtalaš dohkkehus dasa ahte eamiálbmogiidda áddo iešmearrideami váldi, áibbas ođđa servodatsoahpamuš gaskal stáhta ja eamiálbmoga. Ná maiddái go lea sáhka davviriikalaš sámekonvenšuvnna evttohusa válbmenbarggus. Dás lea ulbmilin ráhkadit soahpamuša mii duohtandágašii ahte Suopma, Ruotta ja Norga dovddastit ahte dáid stáhtaid sámit leat eamiálbmot ja dalle siddjiide galgá áddot vuoigatvuohta iešmearrideapmái.

7. Oanehaččat iešmearrideami vuoigatvuođa ollášuhttimis

7.1 Iešmearrideapmi eamiálbmogiid iežas servodatvuogádagaid mielde

---

[127] Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights : Colombia 30/11/2001. E/C.12/Add. 1/74, para. 12 och 33

[128] Manfred Nowak, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary* (Kehl am Rhein: N. P. Engel, 1993), s. 23

Nugo dánmuddui dás lea čielggaduvvon, fievrriduvvo dán válddi vuoigatvuohta ovddimustá eamiálbmogiid iežaset servodatvuogádagaid mielde[129], ja sápmelaččaid buohta dánáiggi eanemusat sámedikkiid vuolde. Berre lihkká muitit ahte sámiid ieš mearrideami fámudus ii bákkus dárbbaš čáđahuvvot dušše sámedikiid bokte. Lohpas goit-ge galggašii dilli stargat nu ahte sámit ieža mearridit movt dán olis dahkkošii. Guovddáš áhtan eamiálbmogiid vuoigatvuođain lea ahte sii ieža besset seailluhit ja ovdánahttit servodatásahusaideaset.

Sámi álbmoga vuolggabáikin lea ahte das lea vuoigatvuohta bisuhit ja čálgadit politihkalaš ja servodatlaš institušuvnnaides ja daid struktuvrraid. Sámit galget ieža beassat čađahit mearrádusaid ieažaset servodatsystemaid bokte dakkár áššiin mat dusse gusket sámiide dahje leat hui unnán giddejuvvon eai-sápmelaš servodagaide.

7.2 Iešmearrideapmi sisriikalaš mearrádusstruktuvrraid bokte

Lassin das ahte eamiálbmogat galget oažžut bisuhit iežaset servodatvuogádagaid, nugo dás juo lea jietnaduvvon, lea sis maiddái vuoigatvuohta oasálatit eanádatservodaga dábálaš eallimii [130], jos sii nu hálidit. Eamiálbmotjulggástusa ártihkkala 4. lavtta gullo ná;

> *" ... while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State"*

Dán vuoigatvuođa čađaheamis/ollášuhttimis CERD lea árvalan ahte;

> *"The Committee notes with concern ... the failure of the parts of the authorities to maintain communication with the indigenous population... the Committee calls upon State parties to ensure that members of indigenous peoples have equal rights in respect of effective participation in public life and that no decisions directly relating to their rights and interests are taken without informed consent"*[131]

Nugo dás oaidná-ge, ii ILO 169 virggálaččat guoskat eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa, vaikke lea gal hilgon ovddeš ássimilašuvnna jurdaga eamiálbmogiid hárrái, de datte-ge lea ášši nu ahte konvenšuvdna berre impirduvvot dego livčče sáhka iešmearrideamis. ILO 169 čuovggaha stáhtaid geatnegasvuođa lihtodit eamiálbmogiiguin "buriin oskáldasvuođain" (*"in good faith)"*[132] ja ILO iežas

---

[129] Muitá fas ain WGDD Árt. 4; *"Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems, while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State"*.

[130] Sistisdoallá maiddái vuoigatvuođa oassálastit dábálaš válggaide

[131] Concluding observations of the Committee on the Eliminaotion of Racial Discrimination : Costa Rica, 20/03/2002

[132] Árt. 6

čađahannjuolggadusat dadjet, maŋŋá go lea deattuhan eamiálbmogiid vuoigatvuođa bisuhit iežas servodatvuogádagaid, máinnašit ahte

> "*It also presumes that these peoples are in most cases able to speak for themselves and to take part in the decision-making process as it affects them. It also presumes that they have the right to take part in this decision-making process, and that their contribution will be a valuable one in the country in which they live.*" [133]

ILO lea dákko bures čielggadan dan ahte lea dárbbašlaš čađahit ráđđádallamiid áššáiguoski álbmogiiguin omd. ovdal go eatnanvuoláš luondduvalljiid ohcan- ja ávkkástanlohpi addojuvvo.

[133] Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No. 169 (1996)

Mielddus

Oktasaš davviriikalaš evttohus (Dánmarku, Suopma, Islánda, Norga ja Ruotta): Eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta; beavdáduvvon ON:a eamiálbmot-julggástusa bargojoavkku 9. čohkkámii (2003).

PP15

Bearing in mind that nothing in this Declaration may be used to deny any peoples their right of self-determination, and further emphasising that nothing in this Declaration shall be construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principle of equal rights and self-determination of peoples, and thus possessed of a government representing the peoples belonging to the territory without distinction of any kind,

Article 3

Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.

Article 31

Indigenous peoples, as a specific form of exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, including ways and means for financing these autonomous functions.

Article 4

Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems, while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State.

Article 19

Indigenous peoples have the right to participate fully, if they so choose, at all levels of decision-making in matters which may affect their rights, lives and destinies through representatives chosen by themselves in accordance with their own procedures, as well as to maintain and develop their own indigenous decision-making institutions.

Article 20

Indigenous peoples have the right to participate fully, if they so choose, through procedures determined by them, in devising legislative or administrative measures that may affect them. States shall obtain the free and informed consent of the peoples concerned before adopting and implementing such measures.

Article 21

Indigenous peoples have the right to maintain and develop their political, economic and social systems, to be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in all their traditional and other economic activities. Indigenous peoples

who have been deprived of their means of subsistence and development are entitled to just and fair compensation.

Article 23
Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for exercising their right to development. In particular, indigenous peoples have the right to determine and develop all health, housing and other economic and social programmes affecting them and, as far as possible, to administer such programmes through their own institutions.

Article 30
Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands, territories and other resources, [including the right to require that States obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands, territories and other resources, particularly in connection with the development, utilization or exploitation of mineral, water or other resources. Pursuant to agreement with the indigenous peoples concerned, just and fair compensation shall be provided for any such activities and measures taken to mitigate adverse environmental, economic, social, cultural or spiritual impact].(W*ording within square brackets is proposed to be considered under Part VI - land rights*)

Article 33
Indigenous peoples have the right to promote, develop and maintain their institutional structures and their distinctive juridical customs, traditions, procedures and practices, in accordance with internationally recognized human rights standards.

Article 36
Indigenous peoples have the right to the recognition, observance and enforcement of treaties, agreements and other constructive arrangements concluded with States or their successors, according to their original spirit and intent, and to have States honour and respect such treaties, agreements and other constructive arrangements. Conflicts and disputes which cannot otherwise be settled should be submitted to competent international bodies agreed to by all parties concerned.

Mielddus 4: Álgohápmásaš ON-julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođain biddjojuvvon oktii davviriikkaid, ođđa zealándda ja sveicca árvalusain

ORIGINAL TEXT *(as adopted by the Sub-Commission)*	**AMENDED TEXT** *Follows format of the original. Not divided into parts – only preambular and operative sections.*	EXPLANATORY COMMENTS *It is assumed that all principles are interrelated and each principle should be construed in the context of the other principles. These explanatory comments are provided as a brief guide to assist interpretation of the amendments made and should not be considered a statement of position or full interpretation of each article.*
PP1	**PP1**	
Affirming that indigenous peoples are equal in dignity and rights to all other peoples, while recognising the right of all peoples to be different, to consider themselves different, and to be respected as such,	*Affirming* that indigenous peoples are equal in dignity and rights to all other peoples, while recognising the right of all peoples to be different, to consider themselves different, and to be respected as such,	No change from original.
PP2	**PP2**	
Affirming also that all peoples contribute to the diversity and richness of civilisations and cultures, which constitute the common heritage of humankind,	*Affirming also* that all peoples contribute to the diversity and richness of civilisations and cultures, which constitute the common heritage of humankind,	No change from original.
PP3	**PP3**	
Affirming further that all doctrines, policies and practices based on or advocating superiority of peoples or individuals on the basis of national origin, racial, religious, ethnic or cultural differences are racist, scientifically false, legally invalid, morally condemnable and socially unjust,	*Affirming further* that all doctrines, policies and practices based on or advocating superiority of peoples or individuals on the basis of national origin, racial, religious, ethnic or cultural differences are racist, scientifically false, legally invalid, morally condemnable and socially unjust,	No change from original.
PP4	**PP4**	
Reaffirming also that indigenous peoples, in the exercise of their rights, should be free from discrimination of any kind,	*Reaffirming* also that indigenous peoples, in the exercise of their rights, should be free from discrimination of any kind,	No change from original.
PP5	**PP5**	
Concerned that indigenous peoples have been deprived of their human rights and fundamental freedoms, resulting, inter alia, in their colonisation and dispossession of their lands, territories and resources, thus preventing them from exercising, in particular, their right to development in accordance with their own needs and interests,	*Concerned* that indigenous peoples have been deprived of their human rights and fundamental freedoms, resulting, inter alia, in their colonisation and dispossession of their lands, territories and resources, thus preventing them from exercising, in particular, their right to development in accordance with their own needs and interests,	No change from original.
PP6	**PP6**	
Recognizing the urgent need to respect and promote the inherent rights and characteristics of indigenous peoples, especially their rights to their lands, territories and resources, which derive from their political, economic and social structures and from their cultures, spiritual traditions, histories and philosophies.	*Recognising* the urgent need to respect and promote the inherent rights and characteristics of indigenous peoples, especially their rights to their lands, territories and resources, which derive from their political, economic and social structures, ~~and from~~ their cultures, spiritual traditions, histories and philosophies, **and from their arrangements with States,**	Addition of the rights derived from arrangements with States.
PP7	**PP7**	
Welcoming the fact that indigenous peoples are organising themselves for political, economic, social and cultural enhancement and in order to bring an end to all forms of discrimination and oppression wherever they occur,	*Welcoming* the fact that indigenous peoples are organising themselves for political, economic, social and cultural enhancement and in order to bring an end to all forms of discrimination and oppression wherever they occur,	No change from original.
PP8	**PP8**	

Convinced that control by indigenous peoples over developments affecting them and their lands, territories and resources will enable them to maintain and strengthen their institutions, cultures and traditions, and to promote their development in accordance with their aspirations and needs;	*Convinced* that control by indigenous peoples over developments affecting them and their lands, territories and resources will enable them to maintain and strengthen their institutions, cultures and traditions, and to promote their development in accordance with their aspirations and needs;	**No change from original.**
PP9	**PP9**	
Recognising also that respect for indigenous knowledge, cultures and traditional practices contributes to sustainable and equitable development and proper management of the environment,	*Recognising also* that respect for indigenous knowledge, cultures and traditional practices contributes to sustainable and equitable development and proper management of the environment,	No change from original.
PP10	**PP10**	
Emphasising the need for demilitarisation of the lands and territories of indigenous peoples, which will contribute to peace, economic and social progress and development, understanding and friendly relations among nations and peoples of the world,	*Emphasising* ~~the need for~~ **that** demilitarisation of the lands and territories of indigenous peoples, ~~which will~~ **could** contribute to peace, economic and social progress and development, understanding and friendly relations among nations and peoples of the world,	Demilitarisation might not automatically contribute.
PP11	**PP11**	
Recognising in particular the right of indigenous families and communities to retain shared responsibility for the upbringing, training, education and well being of their children,	*Recognising* in particular the right of indigenous families and communities to retain shared responsibility for the upbringing, training, education and well being of their children **consistent with the rights of the child.,**	Concept from Convention on the Rights of the Child added to emphasise international human rights context.
PP12	**PP12**	
Recognising also that indigenous peoples have the right freely to determine their relationships with States in a spirit of coexistence, mutual benefit and full respect,	*Recognising also* that indigenous peoples have the right freely to determine their relationships with States in a spirit of coexistence, mutual benefit and full respect,	**No change from original.**
PP13	**PP13**	
Considering that treaties, agreements and other arrangements between States and indigenous peoples are properly matters of international concern and responsibility.	*Considering* that treaties, agreements and other arrangements between States and indigenous peoples are properly matters of international **interest.** ~~concern and responsibility.~~	International interest in these matters is positive.
PP14	**PP14**	
Acknowledging that the Charter of the United Nations, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights affirm the fundamental importance of the right of self-determination of all peoples, by virtue of which they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development,	*Acknowledging* that the Charter of the United Nations, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights affirm the fundamental importance of the right of self-determination of all peoples, by virtue of which they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development,	No change from original.
PP15	**PP15**	
Bearing in mind that nothing in this Declaration may be used to deny any peoples their right of self-determination,	*Bearing in mind* that nothing in this Declaration may be used to deny any peoples their right of self-determination, **exercised in conformity with applicable principles of international law, including the principles contained in this Declaration,**	Change reflects emerging consensus in the working group.
PP16	**PP16**	
Encouraging States to comply with and effectively implement all international instruments, in particular those related to human rights, as they apply to indigenous peoples, in consultation and cooperation with the peoples concerned,	*Encouraging* States to comply with and effectively implement all international instruments, in particular those related to human rights, as they apply to indigenous peoples, in consultation and cooperation with the peoples concerned,	No change from original.
PP17	**PP17**	
Emphasising that the United Nations has an important and continuing role	*Emphasising* that the United Nations has an important and continuing role	No change from original.

to play in promoting and protecting the rights of indigenous peoples,	to play in promoting and protecting the rights of indigenous peoples,	
PP18	**PP18**	
Believing that this Declaration is a further important step forward for the recognition, promotion and protection of the rights and freedoms of indigenous peoples and in the development of relevant activities of the United Nations system in this field,	*Believing* that this Declaration is a further important step forward for the recognition, promotion and protection of the rights and freedoms of indigenous peoples and in the development of relevant activities of the United Nations system in this field,	No change from original.
PP19	**PP19**	
Solemnly proclaims the following United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples:	*Solemnly proclaims* the following United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples **as a standard of achievement to be pursued in a spirit of partnership and mutual respect through procedures furthering dialogue and good relations among indigenous peoples and all other segments of society**:	Inspiration from the Universal Declaration of Human Rights.
PART I **A1**	**A1**	
Indigenous peoples have the right to the full and effective enjoyment of all human rights and fundamental freedoms recognised in the Charter of the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights and international human rights law.	Indigenous peoples have the right **collectively and individually** to the full and effective enjoyment of all human rights and fundamental freedoms recognised in the Charter of the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights and international human rights law.	Clarification that rights apply to both collective and individuals.
A2	**A2**	
Indigenous individuals and peoples are free and equal to all other individuals and peoples in dignity and rights, and have the right to be free from any kind of adverse discrimination, in particular that based on their indigenous origin or identity.	Indigenous individuals and peoples are free and equal to all other individuals and peoples in dignity and rights, and have the right to be free from any kind of adverse discrimination, in particular that based on their indigenous origin or identity.	No change from original.
A3	**A3**	
Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.	Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development. Taking into account the particular situation of peoples under colonial or other forms of alien domination or foreign occupation, it is recognised that peoples have the right to take any legitimate action, in accordance with the Charter of the United Nations, to realise their inalienable right of self-determination. The denial of the right of self-determination is a violation of human rights and underlines the importance of the effective realisation of this right. **In accordance with the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, this shall not be construed as authorising or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principle of equal rights and self-determination of peoples and thus possessed of a Government representing the whole people belonging to the territory without distinction of any kind.**	Based on A2 of the 1993 Vienna Declaration and Programme of Action. Reflects latest developments in the Working Group.

A4	**A4**	
Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems, while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State.	Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, **legal,** economic, social and cultural characteristics, ~~as well as their legal systems,~~ while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State.	**Recognises legal characteristics of indigenous societies but not separate legal systems, especially as many do not have separate legal systems.**
A5	**A5**	
Every indigenous individual has the right to a nationality.	Every indigenous individual has the right to a nationality.	No change from original (provisionally adopted).
PART II **A6**	**A6**	
Indigenous peoples have the collective right to live in freedom, peace and security as distinct peoples and to full guarantees against genocide or any other act of violence, including the removal of indigenous children from their families and communities under any pretext. In addition, they have the individual rights to life, physical and mental integrity, liberty and security of person.	~~In addition, they have the~~ **Indigenous** individuals **have the** rights to life, physical and mental integrity, liberty and security of person. Indigenous peoples have the collective right to live in freedom, peace and security as distinct peoples and **shall not be subjected to any act of genocide or any other act of violence, including forcibly removing children of the group to another group.** ~~to full guarantees against genocide or any other act of violence, including the removal of indigenous children from their families and communities under any pretext.~~	Paragraph reordered to distinguish between individual rights and collective rights (genocide applicable to collective not individuals). Amendment based on A2(e) of the Genocide Convention.
A7	**A7**	
Indigenous peoples have the collective and individual right not to be subjected to ethnocide and cultural genocide, including prevention of and redress for: a Any action which has the aim or effect of depriving them of their integrity as distinct peoples, or of their cultural values or ethnic identities; b Any action which has the aim or effect of dispossessing them of their lands, territories or resources: c Any form of population transfer which has the aim or effect of violating or undermining any of their rights; d Any form of assimilation or integration by other cultures or ways of life imposed on them by legislative, administrative or other measures; e. any form of propaganda directed against them.	Indigenous peoples **and individuals** have the ~~collective and individual~~ right not to be subjected to ~~ethnocide and cultural genocide~~ **forced assimilation or destruction of their culture** ~~including prevention of~~ and **States shall provide effective mechanisms for** redress ~~for~~ **with respect to*:*** a Any action which has the aim or effect of depriving them of their integrity as distinct peoples, or of their cultural values or ethnic identities; b Any action which has the aim or effect of dispossessing them of their lands, territories or resources: c Any form of **forced** population transfer which has the aim or effect of violating or undermining any of their rights; d Any form of **forced** assimilation or integration by other cultures or ways of life imposed on them by legislative, administrative or other measures; e Any form of propaganda **designed to promote or incite racial or ethnic discrimination** directed against them.	"and individuals" for consistency. Amendment to clarify intention, as no agreed international definition exists for "ethnocide" or "cultural genocide." Genocide covered in A6. A right to redress does not exist in international law but States should be obliged to provide effective mechanisms for obtaining redress. In 'c' and 'd', addition of word "forced" for clarity. In 'e', additional text (from CERD) to clarify meaning of propaganda.
A8	**A8**	
Indigenous peoples have the collective and individual right to maintain and develop their distinct identities and characteristics, including the right to identify themselves as indigenous and to be recognised as such.	Indigenous peoples have the collective and individual right to maintain and develop their distinct identities and characteristics, including the right to identify themselves as indigenous and to be recognised as such.	No change from original.
A9	**A9**	
Indigenous peoples and individuals have the right to belong to an indigenous community or nation, in accordance with the traditions and	Indigenous peoples and individuals have the right to belong to an indigenous community or nation, in accordance with the traditions and	"Disadvantage" too broad – e.g. fewer services in extremely rural settings. "adverse discrimination" from CERD.

customs of the community or nation concerned. No disadvantage of any kind may arise from the exercise of such a right.	customs of the community or nation concerned. No ~~disadvantage~~ **adverse discrimination** of any kind may arise from the exercise of such a right.	
A10	**A10**	
Indigenous peoples shall not be forcibly removed from their lands or territories. No relocation shall take place without the free and informed consent of the indigenous peoples concerned and after agreement on just and fair compensation and, where possible, with the option of return.	Indigenous peoples shall not be forcibly removed from their lands or territories. No relocation shall take place without the free and informed consent of the indigenous peoples concerned and after agreement on just and fair compensation and, where possible, with the option of return.	No change from original.
A11	**A11**	
Indigenous peoples have the right to special protection and security in periods of armed conflict. States shall observe international standards, in particular the Fourth Geneva Convention of 1949, for the protection of civilian populations in circumstances of emergency and armed conflict, and shall not: recruit indigenous individuals against their will into the armed forces and, in particular, for use against other indigenous peoples; recruit indigenous children into the armed forces under any circumstances; force indigenous individuals to abandon their lands, territories or means of subsistence, or relocate them in special centres for military purposes; force indigenous individuals to work for military purposes under any discriminatory conditions.	Indigenous peoples have the right to ~~special~~ protection and security in ~~periods~~ **times** of armed conflict. **States recognise that there may be circumstances in which special protection and security may be necessary for indigenous peoples in times of armed conflict.** States shall observe ~~international standards, in particular the Fourth Geneva Convention of 1949~~ **applicable international human rights standards and international humanitarian law**, for the protection of civilian populations in circumstances of emergency and armed conflict, and shall not: a Recruit indigenous individuals against their will into the armed forces **except in cases prescribed by law for all citizens** and, in particular, for **direct** use against other indigenous peoples **or against other members of the same indigenous people;** b Recruit indigenous children into the armed forces **or use them in armed conflict contrary to international law** ~~under any circumstances~~; c Force indigenous individuals to abandon their lands, territories or means of subsistence, or relocate them in special centres for military purposes; d Force indigenous individuals to work for military purposes under any discriminatory conditions.	The Geneva conventions use "times" rather than "periods". While an unqualified right to special protection is not supported, it is recognised that special protection may be appropriate in some circumstances. Strengthen text by reference to all relevant international standards (language as recommended in the 1994 technical review) Indigenous peoples should be treated equally with all other citizens (eg conscription applies to all citizens). Some indigenous peoples have argued that the scope should be broadened to prevent direct use against own peoples. Consistent with international law (language from UNGASS para 44.22)
PART III **A12**	**A12**	
Indigenous peoples have the right to practice and revitalize their cultural traditions and customs. This includes the right to maintain, protect and develop the past, present and future manifestations of their cultures, such as archaeological and historical sites, artefacts, designs, ceremonies, technologies and visual and performing arts and literature, as well as the right to the restitution of cultural, intellectual, religious and spiritual property taken without their free and informed consent or in violation of their laws, traditions and customs.	Indigenous peoples have the right to practise and revitalise their cultural traditions and customs. This includes the right to maintain, protect and develop the past, present and future manifestations of their cultures, such as archaeological and historical sites, artefacts, designs, ceremonies, technologies and visual and performing arts and literature. ~~, as well as the right to the restitution of~~ **States shall provide effective mechanisms for redress with respect to their** cultural, intellectual, religious and spiritual property taken without their free and informed consent or in violation of their laws, traditions and customs.	There is support for use of the wider term "redress" in place of "restitution" which may not always be possible. Obligation placed on States is to provide effective mechanisms for obtaining redress.
A13	**A13**	
Indigenous peoples have the right to manifest, practice, develop and teach their spiritual and religious traditions, customs and ceremonies; the right to	Indigenous peoples have the right to manifest, practise, develop and teach their spiritual and religious traditions, customs and ceremonies; the right to	No opposition to "their" ceremonial objects when proposed for clarity in WGDD9.

maintain, protect, and have access in privacy to their religious and cultural sites; the right to the use and control of ceremonial objects; and the right to the repatriation of human remains. States shall take effective measures, in conjunction with the indigenous peoples concerned, to ensure that indigenous sacred places, including burial sites, be preserved, respected and protected.	maintain, protect, and have access in privacy to their religious and cultural sites, the right to the use and control of **their** ceremonial objects; and the right to the repatriation of **their** human remains. States shall take effective measures, in conjunction with the indigenous peoples concerned, to ensure that indigenous sacred places, including burial sites, be preserved, respected and protected.	"their" added to human remains for consistency.
A14	**A14**	
Indigenous peoples have the right to revitalise, use, develop and transmit to future generations their histories, languages, oral traditions, philosophies, writing systems and literatures, and to designate and retain their own names for communities, places and persons. States shall take effective measures, whenever any right of indigenous peoples may be threatened, to ensure this right is protected and also to ensure that they can understand and be understood in political, legal and administrative proceedings, where necessary through the provision of interpretation or by other appropriate means.	Indigenous peoples have the right to revitalise, use, develop and transmit to future generations their histories, languages, oral traditions, philosophies, writing systems and literatures, and to designate and retain their own names for communities, places and persons. States shall take effective measures, whenever any right of indigenous peoples may be threatened, to ensure this right is protected and also to ensure that they can understand and be understood in political, legal and administrative proceedings, where necessary through the provision of interpretation or by other appropriate means.	No change from original.
PART IV **A15**	**A15**	
Indigenous children have the right to all levels and forms of education of the State. All indigenous peoples also have this right and the right to establish and control their educational systems and institutions providing education in their own languages, in a manner appropriate to their cultural methods of teaching and learning. Indigenous children living outside their communities have the right to be provided access to education in their own culture and language. States shall take effective measures to provide appropriate resources for these purposes.	All indigenous peoples ~~also~~ have ~~this right and~~ the right to establish and control their educational systems and institutions providing education in their own languages, in a manner appropriate to their cultural methods of teaching and learning. Indigenous **individuals, particularly** children**,** have the right to all levels and forms of education of the State **on the same basis as other members of the society** Indigenous **individuals, particularly** children**,** living outside their communities have the right to be provided access to education in their own culture and language. States shall take effective measures to provide appropriate resources for these purposes.	Emerging consensus on this article as amended. Education is an individual right which should apply to all individuals, not just children. Several members of the caucus supported this change. Indigenous individuals have an equal rather than special right (eg no right to free university education if this is not available to all).
A16	**A16**	
Indigenous peoples have the right to have the dignity and diversity of their cultures, traditions, histories and aspirations appropriately reflected in all forms of education and public information. States shall take effective measures, in consultation with the indigenous peoples concerned, to eliminate prejudice and discrimination and to promote tolerance, understanding and good relations among indigenous peoples and all segments of society.	~~Indigenous peoples have the right to have the~~ **The** dignity and diversity of ~~their~~ **indigenous peoples'** cultures, traditions, histories and aspirations **should be** appropriately reflected in all forms of education and public information. States shall take effective measures, in consultation with the indigenous peoples concerned, to ~~eliminate~~ **combat** prejudice and discrimination and to promote tolerance, understanding and good relations among indigenous peoples and all **other** segments of society.	Near consensus on this amended article. This article as revised was among those considered for provisional adoption at WGDD9.

A17	**A17**	
Indigenous peoples have the right to establish their own media in their own language. They also have the right to equal access to all forms of non-indigenous media. States shall take effective measures to ensure that State- owned media duly reflect indigenous cultural diversity.	Indigenous peoples have the right to establish their own media in their own languages **and** ~~. They also have the right~~ to ~~equal~~ access to all forms of non-indigenous media **on the same basis as the other members of the society**. States shall take effective measures to ensure that State-owned media duly reflect indigenous cultural diversity. **States, without prejudice to ensuring full freedom of expression, should encourage privately-owned media to adequately reflect indigenous cultural diversity.**	Near consensus on this amended article. This article as revised was among those considered for provisional adoption at WGDD9.
A18	**A18**	
Indigenous peoples have the right to enjoy fully all rights established under international labour law and national labour legislation. Indigenous individuals have the right not to be subjected to any discriminatory conditions of labour, employment or salary.	Indigenous **individuals** ~~peoples have the right to~~ enjoy fully all rights established under **applicable** international labour law and national labour ~~legislation~~ **law**. **States shall take specific measures to protect indigenous children from economic exploitation and from performing any work that is likely to be hazardous or to interfere with the child's education, or to be harmful to the child's health or physical, mental, spiritual, moral or social development, taking into account their special vulnerability and the importance of education for their empowerment.** Indigenous individuals have the right not to be subjected to any discriminatory conditions of labour and *inter alia* employment or salary.	Near consensus on this amended article which was set for provisional adoption at WGDD9 as amended.
PART V **A19**	**A19**	
Indigenous peoples have the right to participate fully, if they so choose, at all levels of decision-making in matters which may affect their rights, lives and destinies through representatives chosen by themselves in accordance with their own procedures, as well as to maintain and develop their own indigenous decision-making institutions.	Indigenous peoples have the right to participate fully, if they so choose, at all levels of decision-making in matters which may affect their rights, lives and destinies through representatives chosen by themselves in accordance with their own procedures, as well as to maintain and develop their own indigenous decision-making institutions.	No change from original.
A20	**A20**	
Indigenous peoples have the right to participate fully, if they so choose, through procedures determined by them, in devising legislative or administrative measures that may affect them. States shall obtain the free and informed consent of the peoples concerned before adopting and implementing such measures.	Indigenous peoples have the right to ~~participate fully, if they so choose, through procedures determined by them,~~ **be actively involved** in devising legislative or administrative measures that may affect them. States shall ~~obtain~~ **seek** the free and informed consent of the peoples concerned before adopting and implementing such measures.	Reflects reality that procedures may not have been determined by indigenous peoples but reinforces that they should be "actively involved" in legislative or administrative measures effecting them. "seek" affirms principle of obtaining consent as far as possible.
A21	**A21**	
Indigenous peoples have the right to maintain and develop their political, economic and social systems, to be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in all their traditional and other economic activities. Indigenous peoples who have been deprived of their means of subsistence and development are entitled to just and fair compensation.	Indigenous peoples have the right to maintain and develop their political, economic and social systems, to be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in all their traditional and other economic activities. Indigenous peoples who ~~have been~~ **are** deprived of their means of subsistence and development are entitled to ~~compensation~~ **effective mechanisms for redress.**	A27 deals with past wrongs. This is forward looking. There is support for use of the wider term "redress" in place of "restitution" which may not always be possible. Obligation placed on States is to provide effective mechanisms for obtaining redress.

A22	**A22**	
Indigenous peoples have the right to special measures for the immediate, effective and continuing improvement of their economic and social conditions, including in the areas of employment, vocational training and retraining, housing, sanitation, health and social security. Particular attention shall be paid to the rights and special needs of indigenous elders, women, youth, children and disabled persons.	Indigenous peoples have ~~the~~ **an equal** right to ~~special measures for the immediate~~, effective and continuing improvement of **disadvantage in** their economic and social conditions, including in the areas of employment, vocational training and retraining, housing, sanitation, health and social security. Particular attention shall be paid to the rights and special needs of indigenous elders, women, youth, children and ~~disabled~~ persons **with disabilities.**	Can be no special measures (basic criteria is need): indigenous right is equal to that of other citizens. Focus is on addressing disadvantage – ICESCR grants right to improvement in "living conditions" but not the specific list (eg vocational training) which follows. Established international language.
A23	**A23**	
Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for exercising their right to development. In particular, indigenous peoples have the right to determine and develop all health, housing and other economic and social programmes affecting them and, as far as possible, to administer such programmes through their own institutions.	Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for exercising their right to development. In particular, indigenous peoples have the right to ~~determine and develop all~~ **be actively involved in developing and determining** health, housing and other economic and social programmes affecting them and, as far as possible, to administer such programmes through their own institutions.	The right is to be "actively involved" – democratically-elected representatives have the right to make final decisions.
A24	**A24**	
Indigenous peoples have the right to their traditional medicines and health practices, including the right to the protection of vital medicinal plants, animals and minerals. They also have the right to access, without any discrimination, to all medical institutions, health services and medical care.	Indigenous peoples have the right to their traditional medicines and **to maintain their** health practices, including the ~~right to the protection~~ **conservation** of vital medicinal plants, animals and minerals. They also have the right to access, without any discrimination, to all ~~medical institutions,~~ **social and** health services ~~and medical care~~. **Indigenous individuals have an equal right to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. States shall take the necessary steps with a view to achieving progressively the full realisation of this right.**	"to maintain" for clarification "protection" difficult to define, "conservation" sought by indigenous representatives in previous working group sessions. Broadening to cover all social and health services. New paragraph to strengthen equal rights of indigenous individuals for access to health services. Language draws on ICESCR Article 12.1
PART V1 **A25**	**A25**	
Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinctive spiritual and material relationship with the lands, territories, waters and coastal seas and other resources which they have traditionally owned or otherwise occupied or used, and to uphold their responsibilities to future generations in this regard.	Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinctive spiritual and material relationship with ~~the~~ **their** lands, territories, waters and coastal seas and other resources ~~which they have traditionally owned, or otherwise occupied or used~~ and to uphold their responsibilities to future generations in this regard.	"their" draws on CERD General Recommendation 23. Third party rights are addressed in additions elsewhere. Many countries have difficulty determining what is "traditionally owned, or otherwise occupied or used."
A26	**A26**	
Indigenous peoples have the right to own, develop, control and use the lands and territories, including the total environment of the lands, air, waters, coastal seas, sea-ice, flora and fauna and other resources which they have traditionally owned or otherwise occupied or used. This includes the right to the full recognition of their laws, traditions, and customs, land-tenure systems and institutions for the development and management of	Indigenous peoples have the right to own, develop, control and use ~~the~~ **their** lands and ~~territories, including the total environment of the lands, air, waters, coastal seas, sea-ice, flora and fauna and other~~ resources ~~which they have traditionally owned or otherwise occupied or used~~. This includes the right to the ~~full~~ recognition of their laws, traditions and customs, land-tenure systems and institutions for the development and	"their" draws on CERD General Recommendation 23. Prescriptive lists can be exclusive and limiting. In discussions on other articles indigenous representatives have repeatedly argued that the Declaration should not cover specific domestic circumstances.

resources, and the right to effective measures by States to prevent any interference with, alienation of or encroachment upon these rights.	management of resources, and the right to effective measures by States to prevent any **unwarranted** interference with, alienation of or encroachment upon these rights.	
A27	**A27**	
Indigenous peoples have the right to the restitution of the lands, territories and resources which they have traditionally owned or otherwise occupied or used, and which have been confiscated, occupied, used or damaged without their free and informed consent. Where this is not possible, they have the right to just and fair compensation. Unless otherwise freely agreed upon by the peoples concerned, compensation shall take the form of lands, territories and resources equal in quality, size and legal status.	Indigenous peoples have the right to the restitution of the lands, territories and resources which they have traditionally owned or otherwise occupied or used, and which have been confiscated, occupied, used or damaged without their free and informed consent. Where this is not possible **States shall provide effective mechanisms for redress** ~~they have the right to just fair compensation. Unless otherwise freely agreed upon by the peoples concerned, compensation shall take the form of lands, territories and resources equal in quality, size and legal status.~~	Use of the wider term "redress" in place of compensation has been supported by some States and members of the indigenous caucus. States are obliged to provide effective mechanisms for obtaining redress.
A28	**A28**	
Indigenous peoples have the right to the conservation, restoration, and protection of the total environment and the productive capacity of their lands, territories and resources, as well as to assistance for this purpose from States and through international cooperation. Military activities shall not take place in the lands and territories of indigenous peoples, unless otherwise freely agreed upon by the peoples concerned. States shall take effective measures to ensure that no storage or disposal of hazardous materials shall take place in the lands and territories of indigenous peoples. States shall also take effective measures to ensure, as needed, that programmes for monitoring, maintaining and restoring the health of indigenous peoples, as developed and implemented by the peoples affected by such materials, are duly implemented.	Indigenous peoples have the right to the conservation~~, restoration~~ and protection of the ~~total~~ environment and the productive capacity of their lands, territories and resources, as well as **an equal right** to **any** assistance **available** for this purpose from States and through international cooperation. ~~Military activities shall not take place in the lands and territories of indigenous peoples, unless otherwise freely agreed upon by the peoples concerned.~~ States shall undertake effective consultations with the indigenous peoples concerned, through appropriate procedures and in particular through their representative institutions, whenever consideration is being given to use of their lands and territories for military activities. *States shall take effective measures to ensure that no storage or disposal of hazardous materials shall take place in the lands and territories of indigenous peoples.* States shall also take effective measures to ensure, as needed, that programmes for monitoring, maintaining and restoring the health of indigenous peoples, as developed and implemented by the peoples affected by such materials, are duly implemented.	In some circumstances "restoration" is not possible. No clarity about meaning of "total" environment. Indigenous peoples have an equal rather than special right; must be within available resources. Adds obligation for States to consult.
	A29	
Indigenous peoples are entitled to the recognition of the full ownership, control and protection of their cultural and intellectual property. They have the right to special measures to control, develop and protect their sciences, technologies and cultural manifestations, including human and other genetic resources, seeds, medicines, knowledge of the properties of fauna and flora, oral traditions, literatures, designs and visual and performing arts.	[~~Indigenous peoples are entitled to the recognition of the full ownership, control and protection of their cultural and intellectual property.~~ ~~They have the right to special measures to control, develop and protect their sciences, technologies and cultural manifestations, including human and other genetic resources, seeds, medicines, knowledge of the properties of fauna and flora, oral traditions, literatures, designs and visual and performing arts.~~ **Indigenous peoples have the right to maintain, protect and develop their cultural and intellectual property and the tangible manifestations of their cultural and intellectual property**]	Still under consideration pending discussions in other fora (eg WIPO).

	A30	
Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands, territories and other resources, including the right to require that States obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands, territories and other resources, particularly in connection with the development, utilization or exploitation of mineral, water or other resources. Pursuant to agreement with the indigenous peoples concerned, just and fair compensation shall be provided for any such activities and measures taken to mitigate adverse environmental, economic, social, cultural or spiritual impact.	Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands, territories and other resources. This includes the right to require that States ~~obtain~~ **seek** their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands, territories and other resources, particularly in connection with the development, utilisation or exploitation of **their** mineral, water or other resources. ~~Pursuant to agreement with the indigenous peoples concerned, just, and fair compensation shall be provided~~ **States shall provide effective mechanisms for redress** for any such activities**,** and measures **shall be** taken to mitigate adverse environmental, economic, social, cultural or spiritual impact.	"seek" affirms principle of obtaining consent as far as possible (consistent with replacement in A20). "their" to clarify that the right applies only to resources owned by indigenous peoples. There is support for use of the wider term "redress" in place of "restitution" which may not always be possible. States are obliged to provide effective mechanisms for obtaining redress.
PART VII **A31**	**A31**	
Indigenous peoples, as a specific form of exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, including culture, religion, education, information, media, health, housing, employment, social welfare, economic activities, land and resources management, environment and entry by non-members, as well as ways and means for financing these autonomous functions.	Indigenous peoples, as a specific form of exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs~~, including culture, religion, education, information, media, health, housing, employment, social welfare, economic activities, land and resources management, environment and entry by non-members, as well as ways and means for financing these autonomous functions.~~	List deleted as prescriptive lists can be exclusive and thus limiting.
A32	**A32**	
Indigenous peoples have the collective right to determine their own citizenship in accordance with their customs and traditions. Indigenous citizenship does not impair the right of indigenous individuals to obtain citizenship of the States in which they live. Indigenous peoples have the right to determine the structures and to select the membership of their institutions in accordance with their own procedures.	Indigenous peoples have the collective right to determine their own **identity** ~~citizenship~~ in accordance with their customs and traditions. ~~Indigenous citizenship~~ **This** does not impair the right of indigenous individuals to obtain citizenship of the State in which they live. Indigenous peoples have the right to determine the structures and to select the membership of their institutions in accordance with their own procedures.	Distinguishes self-identification and full citizenship, and confirms right to both.
A33	**A33**	
Indigenous peoples have the right to promote, develop and maintain their institutional structures and their distinctive juridical customs, traditions, procedures and practices, in accordance with internationally recognized human rights standards.	Indigenous peoples have the right to promote, develop and maintain their institutional structures and their distinctive ~~juridical customs~~ traditions, procedures and practices**, and juridical customs**, in accordance with internationall~~y recognised~~ human rights standards.	"juridical" shifted to clarify that it applies to customs but not to remainder of list (ie "procedures and practises" which could mean a separate legal system). Change for consistency throughout text (stronger reference).
A34	**A34**	
Indigenous peoples have the collective right to determine the responsibilities of individuals to their communities.	Indigenous peoples have the collective right to determine the responsibilities of individuals to their communities **in accordance with international human rights standards.** **In the exercise of the rights contained in this Declaration, should there be tension between a collective and individual right or the rights of third parties, account shall be taken of the interests protected by each right in ensuring consistency with relevant international human rights standards and the responsibility of governments to govern for the good of all.**	Sets primacy of international human rights standards. New paragraph provides mechanism for resolving any tensions between individual/collective and indigenous/third-party rights by balancing the various rights and not holding the whole Declaration hostage to "legitimate third party rights". With this addition there is no need to qualify several other articles.

A35	**A35**	
Indigenous peoples, in particular those divided by international borders, have the right to maintain and develop contacts, relations and cooperation, including activities for spiritual, cultural, political, economic and social purposes, with other peoples across borders. States shall take effective measures to ensure the exercise and implementation of this right.	Indigenous peoples, in particular those divided by international borders, have the right to maintain and develop contacts, relations and cooperation, including activities for spiritual, cultural, political, economic and social purposes, with **their own members as well as** other peoples across borders. States shall take effective measures to ~~ensure~~ **promote** the exercise and implementation of this right.	**Some indigenous peoples spread across boundaries have asked for States to consider this amendment.** State may not be able to "ensure".
A36	**A36**	
Indigenous peoples have the right to the recognition, observance and enforcement of treaties, agreements and other constructive arrangements concluded with States or their successors, according to their original spirit and intent, and to have States honour and respect such treaties, agreements and other constructive arrangements. Conflicts and disputes which cannot otherwise be settled should be submitted to competent international bodies agreed to by all parties concerned.	Indigenous peoples have the right to the recognition, observance and enforcement of treaties, agreements and other constructive arrangements concluded with States or their successors, according to their original spirit and intent, and to have States honour and respect such treaties, agreements and other constructive arrangements. Conflicts and disputes, which cannot otherwise be settled, should be submitted to competent **national bodies or processes for negotiation and resolution or, where they do not operate or are unreasonably prolonged, to** international bodies agreed to by all parties concerned.	Reference to competent domestic dispute resolution processes in the first instance or, if none operate, to the international sphere.
PART VIII **A37**	**A37**	
States shall take effective and appropriate measures, in consultation with the indigenous peoples concerned, to give full effect to the provisions of this Declaration. The rights recognized herein shall be adopted and included in national legislation in such a manner that indigenous peoples can avail themselves of such rights in practice.	States shall take effective and appropriate measures, in consultation with the indigenous peoples concerned, to give full effect to the provisions of this Declaration. ~~The rights recognised herein shall be adopted and included in national legislation in such a manner that indigenous peoples can avail themselves of such rights in practice~~.	The intention is that States bring practice and law into line but this is not a Convention which can require States to change national legislation.
A38	**A38**	
Indigenous peoples have the right to have access to adequate financial and technical assistance, from States and through international cooperation, to pursue freely their political, economic, social, cultural and spiritual development and for the enjoyment of the rights and freedoms recognized in this Declaration.	Indigenous peoples have the right to have access to ~~adequate~~ financial and technical assistance from States and through international cooperation, **for the enjoyment of the rights contained in this Declaration and in other international human rights instruments.** ~~to pursue freely their political, economic, social, cultural and spiritual development and for the enjoyment of the rights and freedoms recognised in this Declaration.~~	Indigenous peoples have the right to access assistance but governments retain the right to set fiscal policies (ie the level of assistance). Sets the right in the context of all international HR instruments.
A39	**A39**	
Indigenous peoples have the right to have access to and prompt decision through mutually acceptable and fair procedures for the resolution of conflicts and disputes with States, as well as to effective remedies for all infringements of their individual and collective rights. Such a decision shall take into consideration the customs, traditions, rules and legal systems of the indigenous peoples concerned.	Indigenous peoples have the right to have access to and prompt decision through mutually acceptable and fair procedures for the resolution of conflicts and disputes with States **and third parties**, as well as to effective remedies for all infringements of their individual and collective rights. Such a decision shall take into consideration the customs, traditions, rules and legal systems of the indigenous peoples concerned **and international human rights standards**.	Suggestion that this right should apply to disputes with "third parties" as well as States. Places rights within international human rights standards.
A40	**A40**	
The organs and specialised agencies of the United Nations system and other intergovernmental organisations shall contribute to the full realisation of the provisions of this Declaration through the mobilisation, inter alia, of financial cooperation and technical assistance. Ways and	The organs and specialised agencies of the United Nations system and other intergovernmental organisations shall contribute to the full realisation of the provisions of this Declaration through the mobilisation, inter alia, of financial cooperation and technical assistance. Ways and	No change from original.

means of ensuring participation of indigenous peoples on issues affecting them shall be established.	means of ensuring participation of indigenous peoples on issues affecting them shall be established.	
A41	**A41**	
The United Nations shall take the necessary steps to ensure the implementation of this Declaration including the creation of a body at the highest level with special competence in this field and with the direct participation of indigenous peoples. All United Nations bodies shall promote respect for and full application of the provisions of this Declaration.	~~The United Nations shall take the necessary steps to ensure the implementation of this Declaration including the creation of a body at the highest level with special competence in this field and with the direct participation of indigenous peoples.~~ All **relevant** United Nations bodies**, including at the country level,** shall promote respect for and full application of the provisions of this Declaration. **The United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues and States shall follow-up the effectiveness of this Declaration.**	Updates to recognise establishment of the Permanent Forum for Indigenous Peoples Not all UN bodies are relevant. Broadens to include operations at country level. Adds follow-up clause. This is important to help ensure the Declaration is a living document.
PART IX **A42**	**A42**	
The rights recognised herein constitute the minimum standards for the survival, dignity and well being of the indigenous peoples of the world.	The rights recognised herein constitute the minimum standards for the survival, dignity and well being of the indigenous peoples of the world.	No change from original.
A43	**A43**	
All the rights and freedoms recognised herein are equally guaranteed to male and female indigenous individuals.	All the rights and freedoms recognised herein are equally guaranteed to male and female indigenous individuals.	No change from original (provisionally adopted).
A44	**A44**	
Nothing in this Declaration may be construed as diminishing or extinguishing existing or future rights indigenous peoples may have or acquire.	Nothing in this Declaration may be construed as diminishing or extinguishing existing or future rights indigenous peoples may have or acquire.	No change from original.
A45	**A45**	
Nothing in this Declaration may be interpretd as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or to perform any act contrary to the Charter of the United Nations.	Nothing in this Declaration may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or to perform any act ~~contrary to the Charter of the United Nations.~~ **aimed at the destruction of any of the rights or freedoms recognized in the Charter of the United Nations and in international human rights law, or at their limitations to a greater extent than is provided for therein.**	Near consensus on this amended article which was set for provisional adoption at WGDD9.